המשפיע

תולדות היישוב בחברון

המשפיע

תולדות הגה"ח מוהרש"ז האוולין נ"ע מגרולי החסידים

פרקים בתולדות חב"ד, בתולדות היישוב היהודי בחברון
ובתולדות היישוב היהודי באה"ק

מקורות • תולדות • אישים • זכרונות • סיפורים •

תעודות ובי"ק מרבותינו הק'

כמאתיים תעודות שרובם הגדול רואה אור הדפוס בפעם הראשונה ונוסף עליהם במאה מכתבים מרבותינו גאוני הדור הק': החפץ חיים, הגאון מרוגאצ'וב, האדמו"ר מגור רא"מ אלתר, ר' אלחנן וסרמן, ר' דוד טעביל קאצינעלבויגן, ר' יוסף לייב בלוך זצוק"ל, ועוד. בענייני ישוב א"י, שלא באו בדפוס.

מאת

שלמה זלמן בלא"א הרה"ח ר' שלום ז"ל הבלין

ירושלים

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron tourolib.org
2021

כל הזכויות שמורות

ירושלים תשמ"ב

הקדמה

החקירה והדרישה בדברי ימים קדמונים, בקדמוניות העם והארץ, וקורות הכלל והפרט ותולדותיהם, נעשו בדורות האחרונים לדברים שהשעה צריכה להם, וכמעט שהיו לגופי תורה (ויש מהם שללמד יוצאים על יינה של תורה והם „בשרא דתורא" ובגדר „מעמיד" ממש). וכבר כתב בזה גאון דורינו מרן בעל החזון איש זצ"ל:

„דעתי כי ראוי להמחזיקים בתורת ד' לדעת את גדוליה באופים האמיתי... כי הידיעה של חכמי הדור לבם ומדתם הן הן גופי תורה..." (קובץ אגרות החזו"א, ח"א, ב"ב תשט"ז, סי' קלג עמ' קכא).

אלא שמקצוע מיוחד זה אינו מן הדברים הנקנים באמירה, ולא כל אחד ראוי לכך, וגם בזה כתב מרן החזו"א זצ"ל:

„הלכה זו לא עיינתי מפני שאין באן... [חסר בנדפס שם] סוגיא וראשונים, ותיפוש מעשיות בספרי הדורות אינני מומחה לכך, ואינני סומך על זה ואני מתנגד לקביעת הלכה עי"ז ולכן אני מחמיר... ובכלל כל נשמה קבלה תלקה בתורה, ואין זו חלקי להפש... ודעתי קצרה לעיין בזה מפני שאין כאן סוגיא לעיין בה, ולהיות חוקר בדברים יבשים אינני מסוגל לכך... (שם סי' כב עמ' לה—לו).

מכל מקום אין להיפטר מחובה זו, שהיא מצרכי השעה והדור, ומי שבידו לעשות בזה ומי „אשר חננו ה' בכשרון דעת וידיעה גדולה" עליו לשים לב „כי עת לעשות לה' ולהשתתף בעבודת הספרות הנאמנה למסורת האבות" כלשון הגאון רבי חיים עוזר גרודזינסקי זצ"ל בהסכמתו לספרו של הרב יהודה ליפשיץ, דור ישרים, תרס"ח (זהו ספר שנכתב כנגד ספרו של א"ה ווייס דור דור ודורשיו):

„גדולי התורה מאז ומעולם לא שמו ליבם להעמיק בידיעת דברי הימים לבני ישראל, אף כי לכתוב בספר תולדות גדולי וחכמי ישראל מדור דור. דברי רבותינו הראשונים והאחרונים הלא חיים וקיימים בפיות תופשי התורה, כל בתי המדרש מלאים מזו אל זו מרבנן ותלמידיהון הלומדים תורת חיים כאלו נאמרו ונשנו היום, ואין עושין נפשות לצדיקים שדבריהם הם זכרונם.

גם הגדולים המועטים אשר התעסקו בדברי הימים, היו מעשיהם בזה בדרך מקרה ובדרך אגב, ומבחרי עתותיהם הקדישו לידיעת התורה, הרחבה מארץ מדה והעמוקה מני ים, בה שמו מעיינם לכל מקצועותיהם ומשם שאבו גם ידיעת דברי הימים. בדברי רבותינו העמיקו וחקר ולא בתולדותיהם ומקומות מושבותיהם. אולם מתקופת ירידת היהדות בארץ אשכנז, ימי הריפורם, כאשר

בא שמשם של גדולי ישראל, בתי מדרשיה וישיבותיה שוממים, אין תלמידים לומדים הוויות דאביי ורבא, אין תורה ואין יראת ה', אז החלו הסופרים השרידים שם להציב ציונים ומצבות לגדולי המאורות ולמאורעות הדורות. מהם אשר כוונתם רצויה לחבב על כל פנים בעיני הדור חכמת ישראל וגדוליהם אם לא על ידי ידיעה והכרה וראיה, ישמעו מפי השמועה כי היו להם אבות זקנים מצוינים אשר בכבודם יתימרו.

אבל אלה מהסופרים אשר ראשם ורובם חרץ ליהדות ואשר הדעה החדשה, זמורת זר הריפורם, הכתה בם שורש וידיעת היהדות ממקורה. נכחדה גם מאתם ורוב הידיעות שאבו מסופרי הענפים, הם הטו המאורעות על צדם, השתדלו לתת מושג, אופי וצביון מיוחד להתקופות על פי הלך רוחם, את הגבוה השפילו ואת השפל הגביהו, את הפרושים הצדיקים הרשיעו ואת הבריונים הרשעים הצדיקו, ובאופן זה החלו את ההיסטוריה וזייפוה. יש מאלה שהיתה להם ידיעה יותר רחבה בהתלמודים, אולם רק ידיעה שטחית מן השפה ולחוץ, התורה שלנו בתור חכמה ושיחת חולין שלהם, מצאו כר נרחב לבסס דעות הריפורם וישימו כל מעיינם להפך דברי אלקים חיים ובדברי נפתולים העוו הישרה ובאו בבקורת פרוצה לערער יסודי תורה שבעל פה, ועל פי השקפות שטחיות וידיעות קלות הרכיבו עם שפה נוחה ארס הכפירה גם בספרות התורה.

הארס הזה התפתח גם מחוץ לגבולם. גם במקום שהתורה היתה ועודנה חביבה על לומדיה, גם שם הבו שורש נשאו פירות, יבל גו ורוח הנוטה להחלות, אשר אין לו יסוד מוצק ותבונה עמוקה לידע מה לזרות ומה לחבר, בו נלקטו הדעות ההן, אשר אחריהן שכחת התורה ועזיבת היהדות.

לדבר הזה שמו לב יחידי סגולה שבדור, אחד המיוחד יצא חלוץ הוא בעל „דורות הראשונים". עם ידיעתו הגדולה והרחבה והעמוקה בהתלמוד ונושאי כליו הערה את מקור הספרות, בנה יסוד דברי הימים לבני ישראל על טהרת הקודש. הוא הראה את כזבי ותעלולי המזייפים וקדש שם שמים להעמיד את האמת והדת על תלה.

ישימו נא חכמי לב, אשר חננם ה' בכשרון דעת וידיעה גדולה, כי עת לעשות לה' ולהשתתף בעבודת הספרות הנאמנה למסורת האבות".

* * *

זה ספר תולדות אדם גדול, גדול בתורה ובהרבצת תורה, גדול בעבודת ד' וגדול בחינוך ובהדרכה — הוא המשפיע מוהרש"ז האוהלין זצ"ל. תולדותיו הן הן גם תולדות חב"ד בכלל, תולדות הקמת מוסדות

תורה, תולדות עליה לאה"ק לבנות בה מוסדות תורה ולחזק היישוב ותולדות החינוך וההדרכה החסידיים.

בספר זה נגללת פרשת־חיים תוססת, מלאת פעילות והקרבה עצמית, והיא גם פרשת מאבק החינוך התורתי והחסידי ברוסיה, ואח"כ באה"ק, גם פרשת מאבק היישוב היהודי בחברון טרם מלחמת העולם הראשונה, על קיומו ועל פרצופו הרוחני וגם פרשת ההתבססות באה"ק מבחינה רוחנית ומבחינה כלכלית.

מן הדברים המקובצים בזה, מצטיירת דמותו הרוחנית, דמות איש חסיד גדול בתורה, וגדול בתורת החסידות („השכלה" בלשון חב"ד) ובהנהגתה („עבודה" כנ"ל, ובראש „עבורת התפילה" שבה הצטיין באופן מיוחד ומפליא), ובעיקר דמות מחנך מובהק וגדול שמגיל צעיר ורך עסק בלהט בחינוך ובהדרכה. „כי בעוד היותך צעיר כבר נתן עליך עול ההשגחה, וטרם שנגמרו סימני בגרותך כבר התחלת להוליד נשמות ולהדריך ולחנך... כך כתב אליו אדמו"ר הריי"צ נ"ע לאחר זמן (ראה להלן עמ' נד במכתב מט"ז כסליו תרע"ב). ומה שנאמר שם עוד: „ומה שאני כותב לך, ומה שאני דובר אליך, הגם שידעתי אשר כמוני כמוך וכו" אפשר לפרשם על מה שכתב דברי ביקורת על הרז"ה, או שמא כוונתו שהביקורת שם שייכת גם לעצמו ודו"ק.

בהיותו „כבר שיתסר וכבר שיבסר" הוא מעמודי בית אדמו"ר הרש"ב נ"ע בליובאוויטש, בין „שלשה עשר הזוזים היו אשר העמידו ענין חזרת המאמרים על בסיס נכון וראויים לברכה וזכרון נצחי בדברי ימי החסידים, והם נחלקים בשלש מערכות כוללות: א. עשרת השנים הראשונות תרמ"ג — תרנ"ג [בהם מיאן אדמו"ר הרש"ב נ"ע לקבל הנשיאות על עצמו]. ב. דור ראשון של היושבים תרנ"ד — תרנ"ה...

„מערכה שניה זו: החסיד ר' שלמה זלמן האוולין תרנ"ד — תרנ"ה..." כך רשם אדמו"ר הריי"צ נ"ע ביומנו לאחר הסתלקות אביו אדמו"ר הרש"ב נ"ע בסכמו את הנשאר מיצירתו של אביו בתורת החסידות ותיאור מוסריה ומשמריה (התמים, חוברת ג, ניסן תרצ"ז עמ' לו).

בכלל העלאת הדברים נגלל פרק חשוב בתולדות מאבק היישוב היהודי אשכנזי בחברון על קיומו ועל דמותו, ותואר הרקע הפנימי של יישוב זה. מצויים כאן תעודות חשובות, מכתבים וקונטרסים בכ"י ונדפסים, שהם נדירים ביותר, השופכים אור על מנהיגיו, דרכי הנהגתו, הנסיונות השונים להרחיב את היישוב ברכישת שטחים ובנין בתים, המאמצים להקמת מוסדות חינוך, ובמרכז פרשת רכישת ה„חצר האיסטמבולי" והשטחים הסמוכים לה (זהו „בית רומאנו" המפורסם בעת, ותחנת האוטובוסים המרכזית של חברון הנמצאת כיום על אותם שטחים השייכים ל„חצר" זו, והם קנין הישיבה וקנין אדמו"ר מליובא־ביטש וכפי שרשום כיום הזה בספרי האחוזה של עיר זו). אף פרשה עגומה של חיכוכים וסכסוכים בהנהגת כולל חב"ד ברוסיה ובאה"ק (בשנים תרמ"ח, תרס"ו ותרע"ג), שרישומה היה רב על מצב היישוב

בכלל באה"ק, מקבלת כאן אור חדש. כל אלו נכללו במעגל פעולתו של הרו"ה שנתן להם תנופה רבה והצלחות ניכרות.

בשובו לרוסיה נקלע הרז"ה לסבך המאורעות הסוערים של התקופה. עקב מלחמת העולם הראשונה נמנע ממנו לשוב ארצה והיה מראשי הפעילים ויד ימינו של אדמו"ר הרש"ב נ"ע במאבק על קיום התורה והתסידות תחת השלטון הבולשביקי שעלה לגדולה ותחת ידי עוזריהם היהודים — הייבסקים הזכורים לשמצה.

פרשת מאבקה של היהדות הנאמנה על נפשה ודיכוייה באותן השנים, פרשה עמומה ועלומה היא שרב בה הנסתר על הגלוי. מקצת ממנה נגול להלן ברפים אלו. לראשונה מתפרסמת כאן (להלן בח"ד) תעודה נדירה ויקרת־ערך, שוה עתה נתגלתה. התעודה הזו מספרת על פעילות לאירגון תלמידי ישיבות „תומכי־תמימים" וחניכיהם, לעמוד על נפשם ולפעול על אחרים לקיים ולהחזיק את מצבם ברוחניות ובגשמיות. על „מכתב־חוזר" זה מכסליו תרע"ת חתום ועד־פועל זמני שנתכונן בראסטאוו ע"נ דון: [אדמו"ר ר']יוסף יצחק שניאורסאהן, [הרה"ח ר'] ש' זלמן האוולין, [הרה"ח ר'] ירוחם גארעליק, [הרה"ח ר'] משה דובער ריבקין, [הרה"ח ר'] חיים ליברמאן.

בעלותו בשנית לאה"ק אחר הסתלקות רבו אדמו"ר הרש"ב נ"ע חזר והקים מחדש את מוסדות התורה והחינוך באה"ק והקריב את כל כוחותיו וחייו לשם כך. יחד עם זאת לא הזניח את אחיו הנעזים שנותרו ברוסיה והוא פועל למענם גם בנסיעותיו הרבות לארה"ב והבשרת הקרקע להשתקעות אדמו"ר הריי"צ נ"ע בארה"ב.

מאות תלמידים וחניכים העמיר הרז"ה במשך שנות חייו הלא ארוכות (תרל"ז — תרצ"ו), תלמידים שהיו קשורים אליו בחבלי הערצה ידידות וקירבה נפשית. הר לכך בזכרונות הרב ישראל ג'ייקובסון (להלן עמ' שטו — שפ); במאמר לזכרו מאת ר' שמעון גליצנשטיין „תפלתו של ר'. זלמן" ב„הבוקר" למלאת שנה לפטירתו (ראה להלן עמ' עד — עו ובח"ד, מאמר זה חזר ונדפס בספר חברון אגב זיופים וסילופים חמורים); ובמיוחד בדברי־תנחומין ששיגר הגרמ"ד ריבקין ז"ל, מראשי ישיבת „תורה ודעת" באה"ב, אל בני המשפחה: „ברגע זו קבלתי הידיעה המבהילה והנוראה מהסתלקות אביכם החסיד הצדיק נ"ע. נדהמתי ונשארתי יושב כאבן דומם ממש... מה אומר לכם אהובי, במה אנחם אתכם ובמה תובלו להנחם על האבידה הגדולה והשבר הנורא לאנ"ש הב"ד שי' בכלל ולכם בניו ומשפחתו בפרט. מי במוני אשר הייתי עמו — אבדל לחיים טובים — בצוותא חדא שנים הרבה בהתקרבות יתירה בראסטאוו ובאה"ק ובאמריקא, אשר הכיר אותו בפנימיותו, איש חסיד היה באמת־לכל פרטיו, מורם מעם דגול מרבבה. לא אגזים אם אומר שהי' מיחידי סגולה משיירי כנסת הגדולה החסידים הראשונים אשר לו הי' גם אצל רבותינו הק' שבדורות הראשונים הי' נחשב מבני העלי'. ומה גדול שברינו כים, לנו לכל אנ"ש שי' ולכם בפרט, בהלקח מאתנו מרגלית יקרה כזאת אשר אין תמורתה. לכי שבור כ"כ אשר אין בכח עטי לבוא אליכם בדברי תנחומין...".

מקורות

ספר זה לא היה בא לעולם לולא מרצו ומסירותו של דודי הר״ר אליזהו דוד הבלין שי׳ שהמריצני לעבודה זו והשקיע בה הרבה מכוחו ומהונו. הוא נשא בעול הוצאת הספר על כל ההוצאות הכספיות וטרדות הדפוס. הראד״ה שי׳ הוציא לאור זה עתה את ספרו הגדול „ונצדק קודש״, ספר מופלא של חידושים בעניינים עמוקים, ובו הוא מיישב בחריפות ובבקיאות תמיהות וקשיים שעוררו חכמים על גדולי הדורות וכולו בא להצדיק הצדיקים דמעיקרא. בדעתו היה לצרף את הדברים לתולדות הרז״ה לספרו הנ״ל לכבודו ולזכרו של הרז״ה וצ״ל אלא שנתארכו הדברים וקבעו להם ברכה לעצמם.

הרבה יגעתי לאסוף מקורות ותעורות המפוזרות ומפורדות במקומות שונים ולכנסם למקום אחד. חלקם הקטן היו בידי ממה שחניח לי אבא נ״ע ובמה ששרד בידי דודי הראד״ה שי׳ הנ״ל ובני דודי הרה״ח ר׳ חנוך הענדיל נ״ע. יתרם קבלתי באדיבותם ובטובם של המנויים להלן ותודתי העמוקה וברכת הקוראים יחולו על ראשם ומן השמים יתברכו.

מקצת דברים באו כאן מתוך פנקסו של אא״ז הרז״ה נ״ע עצמו. בפנקס זה רשם לו הרז״ה דברי חסידות („דא״ח"), ביאורים לספר התניא, אגרות ומכתבים מרבותינו הקדומים (חלקם נתפרסם באחרונה בספרו של ידידי הרד״ד הילמן „אגרות בעל התניא ובני דורו״ וחלקם לא נתפרסם עדיין) סיפורים ועניינים שונים. הפנקס (בתבנית שמינית 8°) מצוי בידיו של דודי הראד״ה שי׳.

חלק גדול של התעודות המתפרסמות בזה — ויותר מהם רבות וחשובות אך אינן מעניין הספר הזה — באו לי מאוסף הרב שלמה יהודה לייב אליעזרוב רב האשכנזים בחברון בתקופת הספר וידיד קרוב לרז״ה נ״ע שיחד עמלו בבנין היישוב והישיבה בחברון. האוסף נמצא כעת ברשותו של נכדו הרב דב אליעזרוב שליט״א רב שכונת קטמון בירושלים, וראה גם להלן עמ׳ קפח.

התעודות הרבות שבזה (כ־180 כתבים בכתבי־יד וקונטרסים נדפסים ומהם נדירים ביותר, שאינם מצויים גם בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים) מקורם:

1. בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים.
2. אבא נ"ע.
3. דודי הרח"ה נ"ע.
4. דודי הראד"ה שי'.
5. הרה"ג ר"ד אליעזרוב שליט"א (והנני אסיר תודה להתנו, ידידי הרב שניאור הופמן שי') נגד הרשיל"א.
6. מכון ריבלין שליד המכון לחקר יהדות המזרח באוניברסיטת בר־אילן.
7. ר' יהושע מונדשיין שי'.
8. הרה"ג ר' ר"י רייכמאן שליט"א.
9. ידידי ר' בצלאל לנדוי שי'.
10. ר' יהושע הלפרין, מנהל בנק צפון אמריקה.
11. ר' חיים הויזמאן נכד ר"ש הויזמאן.
12. ספר חכמי ישראל (בעש"ט), ניו־יורק תרפ"ד.
13. ספר תומכי תמימים, ירושלים תשכ"ז.
14. ספר אשכבתא דרבי מאת הרב מ"ד ריבקין, ברוקלין תשי"ג.
15. ספר מגדל עז, מאת ר' יהושע מונדשיין, ירושלים תש"ם.
16. ר' בנימין קלוגר.

הערה: בשעת הגהה אחרונה נפטר בפתע הרש"ז הופמן ז"ל, דור ששי לאדמו"ר הזקן בעל התניא, והוא במיטב שנותיו. היה ת"ח רב פעלים, מנהל המכון המדעי־טכנולוגי לבעיות הלכה בבית וגן בירושלים.

אלה יעמדו על הברכה אשר נדבה רוחם לסייע בהוצאת הספר

מר דוד לוסטיג ורעיתו מרת שולמית שיחי' בת הרח"ה ז"ל, דודתי מרת אסתר רוט שתחי', דודתי מרת טובה ברקמן שתחי' ודודתי מרת חנה מכנס-חניאל שתחי' בנות הגה"ח הרז"ה ז"ל, מר שמואל בן מנחם ורעיתו רבקה בת הרה"ח ר' יצחק לפשיץ שיחי', יד יצחק בן צבי תמך במענק להכנת הספר ותורתי להם ולפרופ' יהושע בן אריה על כך.

מר מיכאל נ"י ב"ר יוסף ע"ה למשפחת מאיר ורעיתו מרת יהודית תחי' ב"ר יהושע שפילברג ע"ה

לזכר בנם היחיד יהושע ז"ל

שנספה בכ"ב תשרי תשל"ט בגיל כ"ו שנים

ת.נ.צ.ב.ה.

* * *

זכותו הגדולה והק' של אבינו וסבינו תעמוד לנו ולבנינו ללכת בדרך ה', הדרך העולה בית א-ל. תבורך מנשים נוע"ב הנושאת בעול הבית מאשה גיטל שתחי' נכדת הגאון ר' משה פינקל זצ"ל בן הסבא מסלובודקה הגה"צ הרנ"צ זצ"ל וחתן הגאון רמ"מ אפשטיין זצ"ל ראשי ישיבת כנסת ישראל בסלובודקה ובאה"ק. יהי רצון שזכותם הק' תעמוד לנו בגידול בנינו: אברהם יצחק שי', מיכאל יעקב שי', מרים שתחי', אליעזר יהודה שי', הרסה עטה שתחי', שלומית שתחי', שלום שי', רחל שתחי' שנולדה בתום הדפסת ספר זה, בדרכי התורה והיראה בבריות גופא ונהורא מעליא לטוב לנו כל הימים ברו"ג.

אזכיר בזה את אא"ז אבי אמי הרב ר' אברהם אייזיק קרוסקאל ז"ל, שהרביץ תורה לעדרים בעיר פאלאנגא ונפטר בשם טוב ומ"כ בירושלים.

מזכרת נצח לדודי הקדוש הרב ר' מיכאל גדליה קרוסקאל הי"ד, מטובי תלמידי ישיבות טלז וסלובודקה, אשתו געלע, ובניהם: אתל, יהושע ואב, ירחמיאל, מלכיאל הי"ד, שנרצחו עקה"ש בידי הזדים הרשעים ימש"ו בשנות הזעם לא תקפ"ץ, ארץ אל תכסי דמם.

ברכה מיוחדת אקבע לאמי מורתי מרת בלהה שתחי', תזכה לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים.

זכרון נצח לאבא מארי הרה"ח ר' שלום נ"ע, שרוב ימיו הסתופף באהלי תורה וחסידות, ואף בשנים שנהנה מיגיעו לא פסק מיגיעתו בתורה. נלב"ע ב' אדר תשל"ב, תנצב"ה.

הקדמה	VI—III
מקורות	א—ב
אלו יעמדו על הברכה	ג
תוכן העניינים	ד—טו
לות הקיצורים	טז

תוכן העניינים:

כרך ראשון

חלק ראשון: תולדות הרז"ה ויישוב חברון	יז — קת
חלק שני: זכרונות סיפורים והידו"ת	קט — קע
חלק שלישי: תעודות וכי"ק	קעא — שכ

כרך שני

חלק רביעי: צילומים של תעודות וכי"ק

תוכן ענינים מפורט

חלק ראשון: תולדות הרז"ה ויישוב חברון יז—קח

א. ענף עץ אבות	יז
ב. נעורים	יח
ג. ליובאביטש	יט
ד. הישיבה בהאראדישץ ייסודה וניהולה	כא
ה. היישוב האשכנזי — חבד"י בחברון	כב
ו. ההכנות להקמת ישיבה בחברון	כה
ז. רכישת הנחלאות בחברון עבור הישיבה	כח
ח. העליה לארץ והרקע לחכניות ולפעולות	לו
ט. ייסוד הישיבה, ביסוסה והשפעתה על היישוב היהודי בחברון	נה
י. דמותו והליכותיו, בהדרכה ובהשפעה, בחסידות ובהרבצת תורה	סה
יא. חזרה לליובאביטש ובית אדמו"ר בשנים תרע"ד — תרפ"ב	עז
יב. העליה לארץ בשנית וחידוש „תורת אמת" בירושלים ושלוחותיה	פז
יג. הפעילות למען יהדות רוסיה וקשרים עם יהדות ארה"ב	צז

יד. „ועד עדת התסידים" בירושלים ק
טו. ה„תלמוד תורה" בתל־אביב וסניף ל„תורת אמת" שם קא
טז. ענייני כולל חב"ד באה"ק קב
יז. מסעיו לארה"ב קר

תעודות וכו"ק שנעתקו בתוך החלק הראשון

1. ה„סמיכה" לרז"ה מן הרב ר' סעדיה באליטצער אב"ד קרעמענצוג כא — כב
2. אדמו"ר הריי"צ לרי"ח חן, ער"ח מנ"א תרע"א לד
3. אדמו"ר הרש"ב לרז"ה, ב' מ"ח הרע"ב לט
4. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, מינוייו ותפקידיו, ב' מ"ח תרע"ב לט
5. הרז"ה לרשיל"א מקושטא, תיאור נסיעתו לארץ, ט"ו מ"ח הרע"ב מ
6. ר' מנחם שמואל שניאורסאהן, סיפור העליה לארץ בחכורת הרז"ה, ער"ח כסליו תרע"ב מ — מא
7. אדמו"ר הריי"צ לרש"ה, על רכישת הנחלאות בחברון וייסוד הישיבה, ט"ו מ"ח תרע"ב מב
8. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה ותלמידי הישיבה, מכתב ארוך על השתלשלות רעיון הקמת הישיבה, הקשיים המטרות והתפקידים אדר"ח כסליו תרע"ב מג — נא
9. „צעטיל מיוחד" שצורף למכתב הנ"ל, לרז"ה לבדו נא
10. „צעטיל מיוחד" מאדמו"ר הריי"צ לרז"ה נא — נב
11. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה בענייני ניהול הישיבה, ט"ו כסליו תרע"ב נב
12. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, מכתב אישי ופרטי „לך לבדך ותשלחנו חזרה", תיאור קשיי הענין שנטל עליו וגודל האחריות, ט"ו כסליו תרע"ב נג — נד
13. אגרת הקודש מאדמו"ר הרש"ב להקמת הישיבה בחברון [תרע"ב] נה — נו
14. רשימת לומדי הישיבה לסוגיהם ולמחלוקותיהם נו — נז
15. רשיל"א ליחידי סגולה מהמקורבים והמקושרים ביותר לרוח כ"ק אדמו"ר [הרש"ב] בענין הקמת הישיבה והחזקתה נח — נט
16. רשיל"א לרז"ה „מגילת סתרים" בענין התכניות להתוזקת הישיבה וסדרי התמיכה בה ס — סא
17. אדמו"ר הרש"ב לרז"ה, תשובה בענין הנהגת יו"ס שני לו ולבני הישיבה סג
18. שבעה כתבי־הדרכה [מאדמו"ר הרש"ב נ"ע]:
א. פרק בהנהגה, סיוון תרנ"ח סה — סח
ב. מענה לשואל, תמוז תרנ"ח פח
ג. מענה לשואל פז

ד. מעלת לימוד הגגלה (בדבר אחד התלמידים שהרבה בלימוד החסידות), אלול תרנ"ח — פט — ע

ה. הוראה בדבר הנהגת הישיבה בזעמבין, אלול תרנ"ח — ע — עא

ו. על שקידת התלמידים (ברכה), טבת תרנ"ט — עא

ז. בדבר א' התלמידים שלא היתה הנהגתו עולה יפה (פרק בהדרכה), טבת תרנ"ט — עא

19. ר' אלחנן מרוזוב לרז"ה, מוסר הוראת אדמו"ר הרש"ב לרד"ה שלא יסע לתו"ל — עב

20. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, סדרי הנהגת הישיבה ותיאור כיתות שונות בקרב התמידים, ג' כסליו תרע"ד — עב — עד

21. ר"ש גליצנשטיין: „תפילתו של ר' זלמן", מתוך: הבוקר, ניסן תרצ"ז (המאמר כולו בחלק הצילומים להלן. מאמר זה זוהה וסורס ביותר בהדפסתו החדשה בספר חברון, ירושלים תש"ל עמ' 599) — עד — עז

22. רז"ה לר' יעקב יוסף סלונים, הדרכה בהנהגת ענייני הישיבה ושמירת קו האמת בפניות לנדיבים וקיום ההבטחות — עו — עז

23. רשימה מפנקסו של הרז"ה, תמצית פעולותיו ברוסיה בין השנים תרע"ד — תרפ"ב — עז — עט

24. הרז"ה לר' דוד שיפרין, תיאור חג הפורים האחרון במחיצתו של אדמו"ר הרש"ב ברוסטוב והנהגתו המופלאה למרות שלטון הדיכוי הבולשביקי, י"ט אדר תרפ"ד — עט — פב

25. „רשימת דיבורים", תיאור ההתוועדות בפורים הנ"ל ודיבורי אדמו"ר נ"ע — פג — פו

26. רמ"ד ריבקין למשפחת הרז"ה, מכתב תנחומין — פו — פז

27. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, מכתב ארוך ומפורט על הרקע והמטרות לחידוש הישיבה בחברון ובירושלים, תכנית מפורטת למבנה הישיבה ומתכונתה, תלמידיה, מחלקותיה וסדרי הלימודים, י' שבט תרפ"ב — פז — צב

28. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, מאמר דא"ח בהדרכת התלמידים בצנייני עבודה, השגה, השכלה ודעת, שילוח תמימים מחו"ל ללמוד בישיבה בא"י והכנות לפעילות בארה"ב, ר"ת ניסן תרפ"ג — צד — צז

29. רז"ה לבנו הרח"ה, ט"ז אד"ר תרצ"ב — קה — קו

30. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, קריאה למען הבנין שעמדו לבנות עבור ישיבת „תורת אמת" בשכונת גבעת שאול בירושלים, ז' טבת תרפ"ז — קז

חלק שני: זכרונות סיפורים וחידושי־תורה קט—קע

מזכרונותיו של הרב החסיד רבי תנוך הענדיל בן הרז"ה
(על ישיבת האראדישץ ולדמותו של הרז"ה) קט—קיח
סיפורי חסידים (מפנקסו של הרז"ה ומשמו) 1-33
(והוספות למס' 24,1) קיט — קלה
זכרונות הרה"ח ר' אליהו דוד בן הרז"ה קלו — קמא
חידושי־תורה מתוך הספר „ונצדק קודש" תלק שני
מאת הרה"ת הר"ר אליהו דוד הבלין שי' קמב — קע
א. תמיהה בהבאת לשון הכתוב בספר „אור החיים" קמג — קמד
ב. הפירושים לשם „משה" קמה — קמו
ג. בן י"ג למצוות קמז — קמז
ד. שלש תמיהות בסוגיית „זמן מתן תורתינו" קמח — קנא
ה. ענין „אורים ותומים" קנא — קנו
ו. ישראל — יש שישים ר'בוא א'ותיות ל'תורה, „מגלה עמוקות" קנו — קנח
ז. פליאה במנהגינו ב„הפטרת שמחת תורה" נגד הגמרא קנח — קסא
ח. מתי הוקם המשכן קסא — קסה
ט. מי שיש לו מנה רוצה מאתיים קסה — קסז
י. קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף קסז —קסט
יא. אם נאמר „טוב" בעשרת הדברות קסט — קע

חלק שלישי: תעודות וכי"ק קעא—שכ

א. הסכם שנערך בשנת תמ"ח בין ר' מרדכי הלוי בעל שו"ת „דרכי נועם" ובין רבי ברזילי הכהן שר"ר תברון על תגאי קבלת הרבנות בחברון [מכ"י] קעא — קעב
ב. אגרת אדמו"ר האמצעי [משנת תקפ"ג] על מעלת יישוב חברון קעג — קעד
ג. מכתב ראשי קהל חסידי חב"ד בחברון משנת תקצ"א אל אדמו"ר בעל הצמח־צדק, ר' אברהם בן אדמו"ר הזקן ור' נחום בן אדמו"ר האמצעי [מכ"י] קעד — קעו
ד. מכתב אדמו"ר האמצעי [משנת תקע"ג] על הסתלקות אביו אדמו"ר הזקן [מכ"י] קעו — קעז
ה. אגרת אדמו"ר האמצעי לאנ"ש בדבר תיקוני הפרנסות, יישובים לעבודת האדמה ולימוד אומנות [מכ"י] קעח — קעט
ו. אדמו"ר האמצעי לרצ"ה מדיסנא בענין המחלוקות [מכ"י] קעט — קפא

ז. אדמו"ר האמצעי ליהודא בענין המחלוקות [מכ"י] קצא—קסג

ח. אדמו"ר הרש"ב נ"ע לרמד"ס ולבנו הרש"ס בענייני מסחר [מכ"י] פ' בראשית תרנ"ב. קפד — קפה

ט. קריאת רבני עדת הספרדים ועדת האשכנזים [הגאון בעל השדי חמד והרשיל"א] בחברון משנת תרס"ג, לעורר חיזוק היישוב בחברון קסו — קפז

י. אדמו"ר הרש"ב לגאון בעל השדי חמד בענין הרבנות בחברון, כ"א אייר תרס"ג קפח — קפט

יא. אדמו"ר הרש"ב להרשיל"א בענין הרבנות בחברון וייסוד ישיבה בה, כ"ב אייר תרס"ג קפט — קצ

יב. ר' חיים יחזקיה ברלין מריגא לגאון בעל השדי חמד בענין רכישת חצר רומאנו בחברון [תרס"ג—תרס"ד?] [מכ"י] קצ — קצא

יג. ר' שמעון הויזמאן לרשיל"א בענייני הנהגת העיר, רכישת קרקעות וייסוד ישיבות בחברון, ח' אד"ר תרס"ה [מכ"י] קצא — קצב

יד. ר' יעקב יוסף סלונים לרשיל"א, בענייני הסכסוכים בכולל חב"ד, כ"ז אייר [תרס"ה ?] [מכ"י] קצג

טו. אדמו"ר הרש"ב לר' ישעיה [ברלין], אח"ש תרס"ה קצג—קצד

טז. תקנות „אגודת חברונים" שנערכו ע"י אדמו"ר הריי"צ נ"ע [משנת תרס"ז] וחיקוני הרשיל"א [מכ"י] קצד—קצת

יז. הרב ראובן יונה חורגין אב"ד פאהאסט לר"ש הויזמאן ור"ב ריבלין בענין תכניתו להעלות תלמידים מחו"ל לחברון ולייסד בה ישיבה מוצש"ק פ' פקודי תרס"ה [מכ"י] קצח — קצט

יח. הרשיל"א לאדמו"ר הריי"צ, בענין ישיבת הרר"י חורגין הנ"ל [בסוי' יז] אדר"ח אייר תרס"ה [מכ"י] קצט — רב

יט. אדמו"ר הרש"ב לזי' רבנים, בענין הסכסוכים בהנהגת כולל חב"ד [תרס"ו, מכ"י] רב — רג

כ. ששה רבנים לאנ"ש, בענין כולל חב"ד והנהגתו. ער"ח מנ"א תרס"ה [מכ"י] רג — רד

כא. [רשיל"א] להרחא"ב [ר' חיים אליעזר ביחאווסקי], ז' מנ"א תרס"ה [מכ"י] רד — רו

כב. ר' יהודה לייב ברימ"ט לרשיל"א, תודה על הדירה שקבל בחצר הרש"ז ברלין בחברון, י"ב מנ"א תרס"ה , [מכ"י] רז — רז

כג. ממוני חברון — הרמד"ס והרב"ר — לרשיל"א בענייני העיר, י"א מרחשוון תרס"ו [מכ"י] רז — רח

כד. רשיל"א לוועד החברוני בחברון, בענייני העיר ובענין רכישת חצר רומאנו, ח"י מרחשוון תרס"ו [מכ"י] רח—ריב

כה. רש"ז ברלין מריגא לרשיל"א בענין הבנין בחברון שנרכש מכספו ונדרשו תיקונים ותוספת בניה, כ"ב תמוז תרס"ו [מכ"י] ריב — ריג

כו. אדמו"ר הרש"ב לממונים באה"ק [כ"ז טבת תרס"ו] ריג—ריד

כז. אדמו"ר הריי"צ לאנ"ש, בענין סדרי גביית הכספים לטובת כולל הב"ד ח"י שבט תרס"ו ריד — רטו

כח. אדמו"ר הרש"ב לאנ"ש, בענין הרמבה"ן וכולל תב"ד. י"ט שבט תרס"ו רטו — ריז

כט. אדמו"ר הריי"צ לאנ"ש ברודניא, בענין הרמבה"ן ו„ווער חברונים", י"ט שבט תרס"ו ריז — ריח

ל. אדמו"ר הריי"צ לגביר מוהר"י, זירוז לפשול לטובת הנחלה באה"ק, י"ט שבט תרס"ו ריח — ריט

לא. אדמו"ר הרש"ב לר' חיים [בוגין] מתאלמי, בענין הסכסוכים שבהנהגת כולל הב"ד סדריו וראשיו, מסורט מאד, עש"ק נצבים תרס"ו [מכ"י] ריט — רכו

לב. [ממוני הקהילה בחברון וראשיה] לר' חיים ישעיה ברלין, בענין רכישת חצר רומאנו. ז' שבט תרס"ז [מכ"י] רכו — רכח

לג. [ראשי הקהילה בחברון] לר' ישעיה ברלין, בענין רכישת חצר רומאנו, [שבט תרס"ז, מכ"י] רכח — רל

לד. רש"ז ברלין מריגא לרשיל"א, בענין השיכלולים בביתו שבחברון, י"ד מרחשון תרס"ח [מכ"י] רל

לה. אדמו"ר הרש"ב לרשיל"א, בענין רכישת החצר בחברון, ז' אד"ש תרס"ח רלא

לו. ר"ש הויזמאן לרשיל"א, בענין רכישת חצר רומאנו, ר"ח ניסן תרס"ח [מכ"י] רלא — רלו

לז. רש"ה לרשיל"א, בענין הנ"ל, ד' אייר תרס"ח [מכ"י] רלו — רלז

לח. אדמו"ר הרש"ב לממונים בירושלים, בענין סדרי כולל חב"ד, ז' אלול תרס"ח רלז — רלח

לט. אדמו"ר הרש"ב לרשיל"א. בענין הישיבה, י' טבת תר"ע רלח

מ. [רשיל"א לרש"ה], בענייני העיר, ההנהגה והישיבה, כ"ח כסליו תרע"א [מכ"י] רלח — רמא

מא. הרב ר' יונתן הורוויץ ב"כ פקוא"מ לרש"ה, בענייני החלוקה, י"א טבת תרע"א [מכ"י] רמא — רמב

מב. אדמו"ר הרש"ב לרשיל"א, בענייני הישיבה, י"ב אדר תרע"א [מכ"י] רמב — רמד

מג. אדמו"ר הריי"צ לרש"ה, בענין חצר רומאנו, ט"ו ס"ת תרע"ב [מכ"י] רמד — רמה

מד. קול מחברון, קונטרס „קריאה נאמנה" שפורסם בשנת תרע"ב לרגל הקמת ישיבת „תורת אמת" בחברון, [נדיר מאד וראה בחלק הצילומים את צילום השער] רמו — רמט

מה. תקנות ישיבת „תורת אמת", מן הקונטרס הנ"ל — רמט — רנא
מו. אדמו"ר הרש"ב לרשיל"א, ח' טבת תרע"ב — רנא
מז. רמד"ס לרשיל"א, רשמים והתפעלות מבוא המשפיע ובני הישיבה י"ד טבת תרע"ב [מכ"י] — רנא — רנב
מח. אדמו"ר הרש"ב לרשיל"א, ברכה לבני הישיבה, כ' טבת תרע"ב — רנג
מט. הרז"ה לרמ"מ נאה, בענייני חצר רומאנו, כ' שבט תרע"ב [מכ"י] — רנג — רנד
נ. אדמו"ר הרש"ב לרמד"ס, על אודות הישיבה, י' אדר תרע"ב — רנד
נא. שטר מכר מר' שמעון הויזמאן על חצר רומאנו לר' שלום שמחה שיינפינקל [כנאמן בעבור אדמו"ר הרש"ב] י"ג אייר תרע"ב [מכ"י] — רנה — רנז
נב. הרז"ה לרשיל"א, בענייני הישיבה, החצר ועניני העיר, כ"ח אייר תרע"ב [מכ"י] — רנז — רס
נג. הרז"ה לרמ"מ נאה, בענייני העיר, י"ר סיוון תרע"ב [מכ"י] — רס — רסא
נד. הרז"ה לרשיל"א, בענייני החצר והישיבה, ט"ז תמוז תרע"ב [מכ"י] — רסא — רסב
נה. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענייני הישיבה, י' מנ"א תרע"ב [מכ"י] — רסג — רסד
נו. אדמו"ר הריי"צ לתלמידי ישיבת „תורת אמת", הדרכה [תרע"ב] — רסה — רסו
נז. „דרשו משפט וצדק" מתוך: קונטרס „תומת ישרים" ירושלים תרצ"ג, בענין הסכסוכים בכולל חב"ד, ביזור ופניה מאת 64 זקני וחשובי בני הכולל בראשות הרשיל"א, הרב יהושע אהרן אב"ד פאצעפ, ר"י חן והרז"ה — רסו — רסח
נח. אדמו"ר הריי"צ, אישור למשולח „ועד חברונים" — רסח — רסט
נט. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, ט' טבת תרע"ג [מכ"י] — רסט
ס. אדמו"ר הריי"צ לבד"צ דק"ק ספרדים בחברון, על ניהול ענייני החצר בחברון כנגד תביעות הרש"ה, ח' שבט תרע"ג [מכ"י] — רע
סא. אדמו"ר הרש"ב לרשיל"א. ברכה להעברת הנחלאות על שם אדמו"ר נ"ע, ער"ח ניסן תרע"ג — רע
סב. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענין ניהול החצר, כ"ח ניסן תרע"ג [מכ"י] — רעא
סג. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, אישור קבלת מכתבו הארוך ו„הנני חפץ אשר יזכירנו לטובה ולברכה ברו"ג בער"ח אלול הבע"ל", ט"ו מנ"א תרע"ג [מכ"י] — רעא — רעב
סד. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענייני ניהול הישיבה והחצר, י' סבת תרע"ד [מכ"י] — רעב — רעג

סה. אדמו"ר הריי"צ לר' רפאל שמואל אלי', המלצה והודעה על חידוש הישיבה באה"ק, כ"ט שבט תרפ"ב — רעג

סו. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בקשה להוכירו לטובה ולברכה ואת כב"ב במקומות הקודש, ח"י אלול תרפ"ב [מכ"י] — רעד

סו. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, מאמר דא"ח בענייני אהבת ד', י"ד סיוון תרפ"ג [מכ"י] — רעד — רעז

סח. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, קריאה לעזרה למען יהדות רוסיה ומאמר דא"ח בענייני עבודה והשכלה, י' אלול תרפ"ג [מכ"י] — רעח — רפה

סט. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענין התייסדות „ועד עדת החסידים" באה"ק, ועניני אגודת ישראל, ר"ח מרחשוון תרפ"ד [מכ"י] — רפה — רמז

ע. אדמו"ר הריי"צ לאנ"ש, פניה לטובת ישיבת „תורת אמת", ז' מ"ח תרפ"ד — רפז — רפח

עא. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענייני אגודת ישראל וקריאה ברמז לפעולה לטובת יהודי רוסיה והפעילות בארה"ב, ח' טבת תרפ"ד [מכ"י] — רפט — רצ

עב. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענין הפעילות בארה"ב, כ"ד מנ"א תרפ"ד [מכ"י] — רצ

עג. אדמו"ר הריי"צ לאנ"ש. קריאה להחזקת ישיבת „תורת אמת", ב' אלול תרפ"ד [מכ"י] — רצא

עד. אדמו"ר הריי"צ לכב"צ בירושלים, הודעה שהרז"ה הוא הממונה והמורשה הבלעדי לניהול ישיבת „תורת אמת", ז' שבט תרפ"ה [מכ"י] — רצא

עה. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענין הנ"ל, ז' שבט תרפ"ה [מכ"י] — רצב

עו. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענין הנחלה בחברון ועניני רבנות בקהילות שבארה"ב. ח"י שבט תרפ"ה [מכ"י] — רצב — רצג

עז. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה ועוזריו בישיבת „תורת אמת" וסניפה בתל־אביב, על תפקידי המוסדות והנהגתם, כ"ד סיוון תרפ"ה — רצג — רצה

עח. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענייני הנהגת כולל חב"ד באה"ק, ו' אייר תרפ"ו [מכ"י] — רצה

עט. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה ועוד, בענייני הנהגת כולל חב"ד באה"ק, ז' אייר תרפ"ו [מכ"י] — רצה — רצו

פ. הרז"ה ועוד לממוני כולל חב"ד באה"ק, בענייני הנהגת הכולל, י"ב סיוון תרפ"ו [מכ"י] — רצו

פא. ראשי כולל חב"ד באה"ק לרז"ה ועוד, קבלת הדרישות בענייני הנהגת הכולל ונשיאות אדמו"ר הריי"צ [מכ"י] — רצו — רצח

סב. אדמו"ר הריי"צ לר' משה ישראל ומוהר"א, בעניני ייסוד חדרים ו„תלמוד תורה" בתל־אביב, ב' אדר שני תרפ"ז [מכ"י] רצח — ש

סג. ר' שרגא פייוויש ואלמאנאוו לרנ"ה וחתנו ר' אלתר שימחאוויץ, בעניני הצלת אדמו"ר הריי"צ מרוסיה, ב' עקב תרפ"ז [מכ"י] ש — שא

סד. ר' יצחק ברתון (?) לרנ"ה, לחתנו רא"ש ולרמ"ד ריבקין, בענין התכנית לנסיעתם לארה"ב, י"ד סבת תרפ"ח [מכ"י] שא — שב

סה. אדמו"ר הריי"צ, לאנ"ש, קריאה לטובת ישיבת „תורת אמת", י"א אייר תרפ"ח [מכ"י] שב — שג

סו. הרז"ה לבני ביתו, תיאור נסיעתו לריגא לבית אדמו"ר הריי"צ ומסעו לארה"ב, י"ט אייר תרפ"ח [מכ"י] שג — שה

סז. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, שביעות רצון מהצלחתו של הרז"ה בנסיעותיו בהפצת תורת החסידות, י"ד מרחשוון תרפ"ט [מכ"י] שה

סח. הרז"ה לבנו א"א ר' שלום ע"ה, בענין פעילותו בארה"ב, כ"ג סיון תר"ץ [מכ"י] שה — שז

סט. הרז"ה למחותנו, בענין ההנהגות השונות בסוגי המלבושים [מכ"י] שו — שז

ע. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענין הישיבה, כ"ה מ"ח תרצ"א [מכ"י] שז

עא. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, בענין הנחלאות בחברון, ב' חנוכה תרצ"א [מכ"י] שו — שת

עב. הרז"ה לבנו א"א ר' שלום ע"ה, חיזוק והדרכה, י"ד מנ"א תרצ"א [מכ"י] שח — שט

עג. הרז"ה לבנו א"א ר' שלום ע"ה, חיזוק והדרכה, י"ב תשרי תרצ"ב [מכ"י] שט — שי

עד. כנ"ל, י"ח מרחשוון תרצ"ב [מכ"י] שי

עה. אדמו"ר הריי"צ לרח"ה, בענין הנחלה בחברון, ס"ו סיוון תרצ"ד [מכ"י] שיא

עו. אדמו"ר הריי"צ להרא"י קוק ז"ל, בענין השמירה על הנחלאות בחברון [סיוון תרצ"ד] שיא—שיב

עז. אדמו"ר הריי"צ להרא"י קוק ז"ל, בענין סדרי ניהול ישיבת „תורת אמת", י"ז אייר תרצ"ה [מכ"י] שיב

עח. אדמו"ר הריי"צ לרח"ה, בענין מכירת הנחלאות בחברון, ד' אייר תש"ב [מכ"י] שיב — שיג

עט. קטעים מזכרונות ר' משה רונגבלום על ישיבות „תומכי־תמימים" [מכ"י] שיג — שטו

ק. הרב ישראל ג'ייקובסון: תולדות חב"ד באמריקה, הפרקים על הרז"ה וישיבת „תורת אמת". מתוך: די אידישע הייס, ניסן, סיוון תשל"ב [תורגם כאן מאנגלית] שטו — שכ

דולק רביעי. צילומים וקאקסימיליות

קא. אגרת מר׳ משה מייזליש מצפת המלצה ובקשת תמיכה לידידו ר׳ שלמה פ״ח, מאת ידידיו ואוהביו בהר״ל ומהם מראשי קהילת וילנא, ז׳ שבט תקפ״ג.

קב. אגרת מהנ״ל מצפת לר׳ שלמה פ״ח, ז׳ שבט תקפ״ג.

קג. כתב־שדרו״ת מראשי קהילת הב״ד בחברון לשו״ר ר׳ יצחק ב״ר שלמה אשכנזי, סיוון תקפ״ז.

קד. הסכם־פשרה בין כוללות הפרושים בירושלים וכולל חב״ד בחברון ובירושלים, מסגת תרכ״ח.

קה. כרוז בחתימת עשרות מבני כולל בחברון ובירושלים כענייני הסכסוכים בהנהגת הכולל, נדפס בירושלים תרמ״ח.

קו. קול קורא מאה״ק מטעם כולל חב״ד באה״ק על פגיעה בסדרי גביית הכספים בחו״ל ע״י כולל וואהלין, כולל פסקים של הגר״ש סלנט, ביה״ד בירושלים, הגרי״א מקובנא, הגרש״ז מלובלין, בית״צ של ק״ק ספרדים בירושלים ובית״צ של ק״ק ספרדים בחברון, והגרח״ח בעל השדי חמד, שנים תרנ״ח — תרס״א.

קז. רש״ז סלונים „נשיא עדת בני ישראל בעה״ק חברון״ לחובבי ציון, כ״א מרחשוון תרנ״ט.

קח. „סמיכה״ לרז״ה מר׳ סעדיה באליטצר אב״ד האראדישץ, אלול תרס״א.

קט. „פתקא״ בכת״ק של אדמו״ר הרש״ב, בענין הנהגת הרז״ה בישיבת האראדישץ.

ק׳. „פתקא״ מתקופת האראדישץ.

קיא. אישור בית״צ חסידים בירושלים לטובת ישיבת „מגן אבות״.

קיב. טופס מעניין של „אגודת סומרי תורה״, ומכתב של ראשיה: ר׳ יהודה לייב ב״ר ראובן, ר׳ דובער בן הגרש״ז מלובלין, ור׳ אלימלך פרלמן אל הרשיל״א, י״ד מנ״א תרס״ד.

קיג. אדמו״ר הריי״צ לר׳ סעדיה באליטצר אב״ד האראדישץ ונכבדי הקהילה, להחזיק על שולחנם את תלמידי הישיבה, ט״ו כסליו תרס״ו.

קיד. אדמו״ר הריי״צ לרז״ה בהאראדישץ, שזלח אליו ארבעה בחורים להשגחתו ומפרט תכונותיהם ובציותיהם. אין תאריך.

קטו. קונטרס ארוך מאדמו״ר הרש״ב על מעלות חברון בהלכה ובקבלה ובירור בעניני הסכסוכים בהנהגת כולל חב״ד, תרס״ז [תשובה לקונטרס בנידון מאת אדמו״ר מוהרש״נ מכובריסק]. נדיר

קטו. קונטרס תשובה לנ״ל מאת אדמו״ר מוהרש״נ מבובריסק, תרס״ז [נדיר ביותר, אינו מצוי בספריה הלאומית].

קיז. תשובה לדורשי אדרעס מאת ר׳ חיים אליעזר ביחאמסקי, בענין הסכסוכים בהנהגת כולל חב״ד, תרס״ז.

קיו. הרב ר' סלימאן מנחם מני לרשיל"א, בענין רכישת החצר האיסטמבולי (בית רומנו), י"ב שבט תרס"ט.

קיח. אדמו"ר הרש"ב לרשיל"א, בדר"ח אדר תרס"ו.

קיט. שטר המכירה של החצר האיסטמבולי מרומאנו לר' שמעון הויזמאן נעשה בקושטא י"ב תשרי תרס"ט.

קכ. אדמו"ר הרש"ב לרשיל"א, כ"ה טבת תרע"א.

קכא. אדמו"ר הרש"ב לרשיל"א, כ"ו שבט תרס"ט.

קכב. רשימת המתפללים בבית הכנסת ע"ש אברהם אבינו ע"ה בחברון [נכתב כנ' ע"י ר' יצחק חן ונשלח לאדמו"ר נ"ע].

קכג. סדר הנסיעה שערך אדמו"ר הרש"ב לרז"ה [ראשית תרע"ב].

קכד. אדמו"ר הרש"ב לרז"ה, כ' מרחשוון תרע"ב [נעתק לעיל ח"א עמ' לט].

קכה. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, כ' מרחשוון תרע"ב [נעתק לעיל ח"א עמ' לט].

קכו. קול קורא מחברון, קונטרס „קריאה נאמנה" שפורסם לרגל הקמת הישיבה.

קכז. „צעטיל מיוחד" מאדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה.

קכח. אדמו"ר הריי"צ לרז"ה, ט"ז כסליו תרע"ב.

קכט. קטע ממכתב הר"ש הויזמאן.

קל. ראשי בית התולים „חסד לאברהם" בחברון, התחייבות להפריש חלק מהכנסותיהם לטובת ישיבת „תורת אמת", י"ה טבת תרע"ב.

קלא. הרז"ה לרמכ"ן ט"ז אדר תרע"ב.

קלב. אדמו"ר הרש"ב לרז"ה, תשובה בענין הנהגת יו"ט שני לו ולבני הישיבה, כ"א אדר תרע"ב [נעתק לעיל ח"א עמ' סג].

קלג. ר' יצקב יוסף סלונים לרשיל"א, כ"ו סיוון תרע"ב.

קלד. הרז"ה לריי"ס י"א מנ"א תרע"ב.

קלה. זקני כולל חב"ד בענין מינוי ראשי הכולל תמוז תרע"ב.

קלו. „מודעא רבא" כרוז להסיר את רח"א ביחאווסקי ור"ח באגין ממשמרתם בהנהגת כולל חב"ד בחו"ל, התומים 214 מבני הכולל ובראשם: הרשיל"א אב"ד חברון, הר"ש סלונים אב"ד יפו והרז"ה. טבת תרע"ג [בכרוז זה נזכרים פירסומים בדפוס באותו ענין בשם „להצדיק צדק" ו„אורח ישרים סלולה", ואינם ידועים כיום].

קלז. „הטענות וההאשמות" מצד הממונים בחו"ל כנגד הנהגת הכולל באה"ק, נדפס ברוסיה.

קלח. קונטרס „תומת ישרים" מממוני הכולל באה"ק בענין הנ"ל, ירושלים תרע"ג [תשובה לנ"ל מס' קלז ולקונטרס בשם „מעוז לתום" ואינו ידוע].

קלט. קונטרס „להסיר מכשול" מאת הממונים בחו"ל בעניין הנ"ל, תרע"ג [נזכר גם קונטרס „דברי שלום ואמת" מאת אנשי הכולל, ואינו ידוע].

קמ. אדמו"ר הרש"ב לרשיל"א, י"ט שבט תרע"ג.

קמא. מכתב־חוזר לחניכי ישיבות „חומכי תמימים" ובו קריאה להצטרף ל„אגודת התמימים" מאת ועד הפועל הזמני: אדמו"ר הריי"צ, הרז"ה, ר' יהודה גראעליק, ר' משה דובער ריבקין ור' חיים ליברמאן. כסליו תרפ"ב [עותק נדיר ביותר שנתגלה לאחרונה].

קמב. אראלים ומציקים אחזו בארון הקודש... [פניית גדולי אנ"ש אל אג"ש לאחר הסתלקות אדמו"ר הרש"ב לקבל עליהם את נשיאות בנו אדמו"ר הריי"צ] חתומים: הר"י רפולוביץ אב"ד קרעמענצוג [חתנו של הר"י תומארקין אב"ד קרעמענצוג], הריי"ר היה לפנים עשיר מאד בעל המונופולין ברוסיה לערדלי גומי ובעל בתי מסחר בערים: פולטבה, קיעב, אודיסה, חרסון, ניקולאיעוו ועוד שנוהלי ע"י בני המשפחה], ר' שמואל בר"נ גוראריה [עשיר גדול וממקורביו של אדמו"ר הרש"ב], והרו"ה תר"פ.

קמג. אישור הרב הראשי הרא"י קוק זי"ל שהרז"ה והרשיל"א הם באי הכח החוקיים לסדר בנחלאות אדמו"ר בחברון, כ"ח אדר תרפ"ב.

קמד. רשימת ההקדשים לצדקה היהודית האשכנזית בחברון, שנשלחה ממשרד מושל המחוז הבריטי בחברון להרשיל"א, כ"ה טבת תרפ"ב.

קמה. חוזה שכירות שנערך בין הרשיל"א ובין מושל המחוז הבריטי על השכרת החצר האיסטמבולי (בית רומאנו והמגרשים הסמוכים) לממשלת פלשתינה, אדר"ח מרחשוון תרפ"ב.

קמו. מכתב ממזכירות מושל המחוז הבריטי על תשלום דמי השכירות עבור החצר האיסטמבולי בחברון, 1 מאי 1923.

קמז. כרוז על הקמת ישיבת בית הבנסת אברהם אבינו ע"ה בחברון. תרפ"ז.

קמח. אישור הרבנות הראשית לא"י בחתימת הרב הראשי הרא"י קוק זי"ל שהרז"ה הוא המורשה לפקח על הבית בחברון, כ"ג אדר תרפ"ח.

קמט. אישור כנ"ל לרח"ה בן הרז"ה לאחר פטירת הרז"ה. כ' אייר תרצ"ו.

קנ. מאמר „חפילתו של ר' ולמן" בעיתון „הבוקר", ניסן תרצ"ו למלאת שנה לפטירת הרז"ת.

קנא. ר' יצקב מלכוב: שימו לבכם (על הקמת ה„תלמוד תורה" בתל־אביב). מתוך: קול ישראל, ו' שבת תרפ"ה (25 ינואר 1925).

הערה: תוכן הפניינים של מכתבי החפץ חיים, הגאון מרוגאצו"ב, האדמו"ר מגור רא"מ אלתר, ר' אלחנן וואסרמן, ר' דוד טעביל קאצינעלבויגן, ר' יוסף לייב בלוך ועוד, יבוא בראש הכרך השני.

לוח קיצורים

ראד"ה — ר' אליהו דוד הבלין
ראד"ם — ר' אלחנן דב מורזוב
ראי"ש — ר' אלתר שימחאוויץ
רב"ר — ר' בנימין ריבלין
רד"א — ר' זובער אפרת
רד"ש — ר' דוד שיפרין
רד"צ — ר' דוד צבי חן
רז"ה — ר' ולמן האולין
רחא"ב — ר' חיים אליעזר ביתאווסקי
רח"ה — ר' חנוך הענדיל הבלין
רחח"מ — ר' חיים חזקיהו מדיני
ריי"ס — ר' יעקב יוסף סלונים
רי"ב — ר' ישעיה ברלין
ריי"צ — אדמו"ר ר' יוסף יצחק שניאורסאהן
רל"ס — ר' לוי יצחק סלונים
רממ"ן — ר' מנחם מענדיל נאה (אשכנזי)
רמ"ה — ר' מרדכי הלוי
רמד"ס — ר' מרדכי דובער סלונים
חס"מ — חכם סולימאן מני
הרש"ב — אדמו"ר ר' שלום בער שניאורסאהן
רשז"ב — ר' שלמה זלמן ברלין
רשי"א — ר' שלמה יהודה לייב אליעזרוב
מהר"ש — אדמו"ר ר' שמואל שניאורסאהן
רש"ג — ר' שמואל גרונם אסתרמן
רש"ת — ר' שמואל תנחום שוחאט
ר' שמעון מנשה/רש"מ — ר' שמעון מנשה חייקין
רש"ה/א"ה/שה"ם — ר' שמעון הויזמאן
רש"נ — אדמו"ר ר' שמריה נח שניאורסאהן
רשז"ס — ר' שניאור זלמן סלונים

תולדות הרה"ג הרה"ח רש"ז האוולין זצ"ל

(פרק מתולדות חסידות חב"ד, השתרשותה המחודשת בארה"ק, מספרות התורה וישוב חברון. תרל"ז — תרצ"ו)

1. ענף עץ אבות

הדברים דלהלן נועדו לתאר את דמותו ותולדותיו של האדם הגדול, גאון וחסיד, רבי שלמה זלמן הבלין. מגדולי חסידות חב"ד בשני דורות שלפנינו, ממשפיעיה הדגולים ומפיצי תורתה וממרביצי התורה בדורו. מטבע הדברים יש בזה גם חומר חשוב לתולדות חסידות חב"ד בכלל, תולדות הישיבות בארץ־ישראל, ותולדות היישוב היהודי בחברון ובירושלים בדורות שלפנינו.

הגה"ח הרש"ז האוולין (בכתבי חסידות חב"ד נודע בכינויו „הרז"ה") נולד בעיר פאריץ, אשר בפלך מוהילב בי' אלול תרל"ז לאביו הרה"ג ר' אליעזר[1] ולאמו מרת רחל. אבי אמו הרה"ח ר' שלום ב"ר ש' זלמן היה מעיר פאריץ, בה שימש כמוהל נודע. על ר' שלום אין בידינו אלא סיפור אחד ששמע זקני הרז"ה, באחד מביקוריו בארצות הברית מפי בעל המעשה. במכתב לאבא הרה"ח ר' שלום ע"ה (מ"א סיון תרצ"ד. ר' להלן בקבוצת המכתבים) מספר סבא וצ"ל: בבואי להתפלל בש"ק בבית הכנסת, נגש אלי יהודי בעל הדרת פנים וכך שאל: שמעתי שמוצאך מעיר פאריץ, שמא תואיל לומר לי מאיזו משפחה? אמרתי לו אני נכדו של ר' שלום פאריצ'ער. אז אמר לי את ר' שלום הכרתי היטב והוא היה המוהל אצל בני. הדבר לא הפליאני שהרי ידעתי שסבא היה מוהל, והלך לו. למחרת חזר אלי ואמר לי: דע לך שענין זה לא

---

1. היה מראשוני מגידי השיעורים בישיבת „תומכי תמימים" דליובאביטש, נפטר ט"ו אדר תרע"ח. בפנקסו כתב אא"ז נ"ע (עמ' 226): „בשנת תרע"ח, בט"ו לחדש אדר בליל שושן פורים, נפטר אבי ע"ה תיכף לאחר הסעודה. ואז הי' בעיר זלאבין שערוריי גדולה, כי לעת ערב נשמע קול ההארמאטין מהפולנים אשר באו ללחום עם הבאלשביקין, והי' הפחד גדול עד מאד. אחי נחמן שיחי' נתפחד מאד. ואבי ע"ה הביט בחלון והשקיט לאחי שלא יתפחד כ"כ וה' יעזור, והלך איזה פסיעות ונפל מושכב סמוך אצל תיבה, ונשאר כך בלא דופק, והתחיל לנענע אותו ולא הועיל מאומה. קודם מעט הביט בספר דרך מצוותיך מהצ"צ נבג"מ. ביום הפורים הי' שם אחני אלתר שיחי' ודבר עמו שרוצה בקיץ לבוא אצלו לשצעדרין וילמדו ביחד דא"ח. ועשה הסכם על זה. ואני לא ידעתי מפטירתו עד לאחר חגה"ש, כי בא אחני אלתר שיחי' לראסטאוו על חגה"ש. בחגה"ש לא רצה לגלות לי, אך אח"כ באמרו חג כשהלכנו בבוקר לאדמו"ר נבג"מ לשמוע דא"ח, הגיש אלי ערל א' צעטיל מהבשורה הנוראה. יתן ד' שאזכה ללמוד וללמד ולקים ולשמור ולעשות ולעשות תשוב' באמת, כדי שיהי' לו נח"ר בג"ע ולהעלות נשמתו כו'".

היה דבר פשוט כל עיקר, וכך היה המעשה. שמו של איש זה ראובן ראדשטיין ומתגורר היה בכפר בשם יעוואנישוויץ' בין אוארין' לפאריץ'. בנו הראשון הנולד לו מת בפתע בלילה שקודם ברית המילה, וכך קרהו בשני ילדיו שנולדו לו לאחר מכן. החלו בני משפחתו לטעון כנגדו שהלא דבר הוא ועליך לנסוע אל הרבי שבליובאביטש — באותו זמן היה כ"ק אדמו"ר מהר"ש נבג"מ — לבקש עצה וישועה. איש זה שעני מרוד היה קם והלך רגלי עד ליובאביטש לכ"ק אדמו"ר מהר"ש נבג"מ להתחנן לו ולבקש ממנו על בניו. אמר לו אדמו"ר נ"ע, אתה תתן 45 קאפיקעס לפדיון, ולכשיוולד לך ילד, תדליק 90 נרות ותזמין את ר' שלום פאריצ'ער למוהל, שהוא מוהל טוב. בערב שקודם הברית תאסוף אנשים רבים שישבו וילמדו, ובלכתם לישון ישתדלו להציע משכבם ליד כל הדלתות והחלונות וכל מקום שיש בו חלל לחוץ. חזר אותו אדם וישאל, והרי אני עני ואביון ואיך אוכל להזמין את ר' שלום שהוא מנהל מובהק, ושמא יהיה מזג אויר רע ולא יוכל לבא? השיבו אדמו"ר נ"ע בזה הלשון: הוא כבר ידע מזה. וכך היה. לאותו אדם נולד בן, ותיכף כשהודיעו לר' שלום הזדרז ובא יום קדם הברית. ר' שלום טבל במקוה שבמקום — שלפי מסורת המקום מפי ר' בצלאל אזאריצ'ער, טבל בה הבעש"ט — והתפלל ומן ממושך בדמעות שליש. בלילה השתתף ר' שלום בלימוד בבית הרד הנימול עם עוד אנשים רבים. באמצע הלילה נשמע בבית קול רעש ומהומה, הלך ר' שלום ולקח את התינוק, מסרו לאביו ואמר: יהיה ברית — „ואני נותן לך את בריתי שלום" שלום יהיה נותן הברית. למחרת ערכו את הברית ושם הילד נקרא יצחק. כראי ספור זה שישאר לנו מזכרת מהסבא ר' שלום — מסיים סבא את מכתבו ומוסיף שכל אותו היום בו שמע סיפור זה נתרגש ביותר[2].

2. נעורים

על שנותיו הראשונות, גידולו וחינוכו לא ידוע הרבה. בגיל רך היה בין הבאים לראות את הגאון ר' יוסף ראזין („הרוגאצ'ובי") שהיה בא לרוגאצ'וב הסמוכה לזלאבין מדי שנה ליום היא"צ של אביו. אא"ז נ"ע היה מכין לו דברי תורה מספרי האחרונים ומציע לפני הגאון שקבלו בחבה[3].

בגיל סמוך לבר־מצוה יצא אא"ז נ"ע לגלות למקום תורה. סיפר אחיהם הגדול של האחים ר' אלי' נחום ור' דוד שקלאר[3] שבנעוריהם היו חברים טובים. וכל שנותיו, עד זקנה ושיבה לא יכול היה לסלוח לר' זלמן שלא גילה לו על כי נוסע הוא ללמוד, ולא נסעו יחדיו, כדרך הימים ההם, שהעניות היתה מצויה,

---

2. עוד מובא שם בשם אביו ר' אליעזר. שכ"ק אדמו"ר מהר"ש נבג"מ הכירו היטב, פעם כשנסעו לליאדי לר' זלמן עברו דרך ליובאביטש. ואדמו"ר מהר"ש נסע לטייל, כשראה את ר' שלום עצר וקראהו אליו ושוחחו זמן ממושך. ר' שלום נפטר בד' תשרי, כרשום בפנקס הנ"ל, ולא צוינה השנה. עוד רשום שם „אמי זקנתי שרה בת נחום", ולא ברור אם היתה אם אביו או אם אמו, וקרוב יותר שהיתה אם אמו לפי הסמיכות שם. אחיו של סבא: ר' ברוך נחמן, ר' מתתיהו ור' לוי. צאצאיהם נשארו בארץ רוסיה.

3. מפי דודי הר"ר דוד יצ"ו.

היו נוסעים ברכבת בהחבא (תחת הספסל) לחסוך את דמי הנסיעה. בדעתו היה לנסוע לווילנא, המפורסמת למקום תורה ומקום לומדים גדולים אבל במשך הנסיעה תהו על קנקנו כמת אברכים שנזדמנו שם ושיכנעוהו לבא עמם למינסק שאף היא מקום תורה ובה בתי מדרשות ישיבות ולומדים גדולים. וכן היה. בא לו הנער הרך לבית הכנסת וישב ללמוד. בלילה כשהגיעה שעת נעילת בית המדרש ביקש השמש להוציאו, עמד והתחנן לפניו שהוא חדש בעיר ואינו יודע היכן יפנה, אך ללא הועיל. עלה בדעתו להזכיר לפני השמש כי יש לו דוד בעיר זו, משהכיר השמש בדודו זה שהוא מנכבדי המקום, התיר לו ללון בבית המדרש. למחרת נודע הדבר, לאותו דוד, ולאחר שנוכח שנסע הילד ללא ידיעת הוריו, מיהר להודיעם, ואז סידר אותו באחת הישיבות ששם. מאוחר יותר נמשך לחברת חסידי ליובאביטש במקום ועבר לבית מדרשם, ודודו תומך בו[4].

3. ליובאביטש

בהזדמנות של נסיעת אברכים מחסידי חב"ד שם לשהות בימי החגים במחיצתו של כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ הסכימו לצרפו עמם. כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ הראה לו אותות קירבה ותיבה, ומאחר שענין הקמת ישיבה כבר עלה אז בדעת אדמו"ר, נתן עיניו בו להיות מן התלמידים הראשונים. הרב החסיד ר' חנוך הענדיל קוגעל[5], מגדולי המשפיעים אצל כ"ק אדמו"ר נ"ע, עיכבו איפוא בפקודת אדמו"ר נ"ע. כשנכנס הנער לאדמו"ר נ"ע, שהורה לו להשאר בליובאביטש שאל מה יעלה בגורל הפציו שהותיר במינסק, וכיצד יימצא לו מקום ואכסניא כאן? השיבו אדמו"ר נ"ע אל תתשוש זה יסודר. הרח"ה לקחו תחת חסותו להתגורר עמו יחד, ולאכול על שולחנו. הוא היה איפוא התלמיד הראשון ודור ראשון ל„יושבים" מליובאביטש, ומהם צמחה הישיבה שעל הקמתה הוכרז בשנת תרנ"ז.

להבין ענין ה„יושבים" בליובאביטש, נביא מדבריו של אחד היושבים בדור השני, ר' שרגא פייוויש זאלמאנאוו[6]: „ידוע אשר טרם שנתיסדה הישיבה הקדושה „תומכי תמימים" בשנת תרנ"ז היו נקראים הבחורים שהיו בליובאביטש ולמדו כנופיות כנופיות כ"א בפ"ע בשם „יושבים" (זיצער), והם הבחורי חמד בני חסידי אנ"ש אשר אחרי שרכשו להם בביתם ידיעה גדולה בלמוד הנגלה בגפ"ת ופוסקים, היו באים להסתופף בצל כ"ק אדמו"ר נבג"מ לשמוע דא"ח מאמרי חסידות חב"ד יוצאים מפי קדש הקדשים מרן כ"ק אדמו"ר נבג"מ זי"ע

---

4. באותם הימים היה זה חזיון מצוי לפרקים שנערים שהשקה נפשם בתורה עזבו את ביתם ונדדו בנכר ללא ידיעת ההורים וללא אמצעים למצוא מקום תורה. ר' גם תיאורים כאלו בספר זכרונותיו של ב"צ דינור, בעולם שעקע, ובספרו של ד"ר ישראל גוטקן, כור עוני.

5. ראה עליו במאמר הנז' בהע' הבאה. וראה עוד הקדמה לקונטרס התפלת תרס"ו; ליקוטי דיבורים, הנ הפסח תרצ"ד, ח"א ליקוט טו; ספר השיחות, קיץ ת"ש עמ' 42; קונטרס ח"י אלול התש"ג עמ' 45; ושיחת ש"ב חמוז תש"ז עמ' 12.

6. במאמרו „החסיד ר' חנוך הענדיל ז"ל", התמים תוברת א, תמוז תרצ"ה, עמ' עט.

מדי שבוע בשבוע בש"ק בערב, אח"כ היו חוזרים את המאמרים בע"פ עד שהי' שגורים בפיהם כמו שנאמרו, והרבה בחורים היו יודעים בע"פ עד מאה מאמרי דא"ח ויותר, אשר בזה רכשו להם כ"א בפ"ע ידיעה רחבה במדה יוצאה בתורת חב"ד...".

לאחר שנים אחדות מוצאים אותו משמש כ„חוזר" אצל כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, באחת הרשימות ביומנו של כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ, מצוי תיאור יכולו הספרותי שהגית אביו אדמו"ר נ"ע בתורת החסידות. נמנו שם מאות מאמרי חסידות שנשארו בכתובים מידי אדמו"ר נ"ע, וצויין שהרבה יותר מהם לא היו כלל בכתובים ונשתמרו אך הודות לפעולתם של ה„חוזרים" ששיננום והפיצום. וכך נאמר שם: [7] „שלשה עשר חוזרים היו אשר העמידו עניַן חזרת המאמרים על בסיס נכון, וראויים לברכה וזכרון נצחי כדברי ימי החסידים, והם נחלקים בשלש מערכות כוללות: א. עשרת השנים הראשונות [לכהונת אדמו"ר נ"ע] תרמ"ג—תרנ"ג. ב. דור ראשון של היושבים תרנ"ד — תרנ"ה... מערכה ב. החסיד ר' שלמה זלמן האוולין תרנ"ד — תרנ"ה...".

אא"ו הרז"ה נ"ע היה אז בשנותיו השש עשרה והשבע עשרה. מגיל צעיר איפוא נשא על שכמו את עול ה„חזרה" והפצת תורת החסידות, וכך כותב לו כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ לאחר זמן [8]: „...כי בעוד היותך עוד צעיר כבר נתן עליך עול ההשגחה, וטרם שנגמרו סימני בגרותך כבר התחלת להוליד נשמות ולהדריך, לחנך וכו'".

מלבד הלימודים השונים היתה עצת אדמו"ר הרש"ב נבג"מ אל היושבים אשר „בכדי שיקבעו בנפשם גם מדות חסידות ודרכי הנהגת החסידים" [9] יש לשמש את זקני החסידים. אחדים מהם היו בליובאביטש, כגון הרה"ח ר' שמואל בצלאל הידוע בשם הרשב"ץ [10], הרה"ח ר' אבא צאשניקער והרה"ח ר' חנוך העגדיל כנ"ל. כל אחד מהם הצטיין במדרגה מיוחדת. המחנך העיקרי היה כנ' הרח"ה, ועם הקמתה הרשמית של ישיבת „תומכי תמימים" בסוף שנת תרנ"ז היה בה המשפיע הראשי. זקני הרו"ה התקשר אליו במיוחד, ומשום כך קרא את שם בנו הגדול על שמו [11]. קשר זה צויין במכתב אדמו"ר הריי"צ נבג"מ לסבא הרז"ה [12]: „...כפי שהתחנכת אתה על ידי ידידנו היקר באישים אשר זכרו לא ישכח מאתנו לעולם, הוא המדריך, החסיד והעובד ר' חנוך העגדיל ע"ה, הוא הי' לו חוש להדריך. מעולם לא הניח לתלמיד ומודרך שלו, בהעלם עין

---

7. התמים, חוברת ג, ניסן תרצ"ו, עמ' לו.
8. במכתב מיום ט"ז בסליו תרע"ב, ראה להלן.
9. ראה הע' 6 לעיל.
10. למד בחברותא לאדמו"ר הרש"ב נבג"מ, והיה מורו של אדמו"ר הריי"צ נבג"מ. ראה עליו התמים, חוברת א, תרצ"ה, עמ' סז — עט.
11. דודי הרה"ח ר' חנוך העגדיל, נולד ר"ח מרחשוון תרס"א. מילא מקום אביו כראש ומנהל ישיבת תורת אמת בירושלים. היה גדול בתורה ובחסידות. נפטר ח' אלול תשכ"ט.
12. מיום ג' אדר"ח כסליו תער"ב. ראה להלן הע' 33.

ה"ו, עד פלעג נים דורך לאזין קיין שום פרט, וכל דבר שראה שצריך תיקון לא נשא פני איש מלהוכיחו ולייסרו, עד שהעמידו על דרך האמת...[13].

כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, כאמור, קירבו ותיבבו וצירפו יחד עם בנו אדמו"ר הריי"צ נבג"מ ועם הרב שמואל אליהו עלקין זצ"ל[14] ללימוד מיוחד עמו בספר התניא. לתרעומתם של תלמידים אחדים על יחס מיוחד זה, שביקשו להמעיט מערך עבודתו בתפילה, הקפיד עליהם אדמו"ר הרש"ב נבג"מ ואמר, שעבודתו זו בתפילה היא בלועה בדמו ובעצמיותו, והיא היא העבודה הפנימית־העצמית[15].

לאחר חג השבועות שנת תרנ"ח, נשא לאשה את מרת שיינה־יפה בת ר' בער חאריק מנכבדי העיר זעמבין בפלך מינסק[16], שם למד בפ"ע שנים אחדות. כאמור במכתב אדמו"ר הריי"צ נבג"מ שצוטט לעיל, הוטל עליו כבר בגיל צעיר עול ההשגחה וההדרכה, עוד בהיותו בישיבת „תומכי תמימים" בליובאביטש, אך תוך זמן קצר לאחר מכן נשלח לנהל ישיבה באופן עצמאי.

4. הישיבה בהאראדיטש ייסודה וניהולה

באמצע שנת תרס"א לערך, נמסרה תחת ידו הנהלת פלג ישיבת „תומכי תמימים" שהוקמה בעיר האראדיטש. בסוף שנה זו, לאחר כמה חדשים הוסמך להוראה על ידי רב המקום הרה"ג ר' סעדי' באליטער, וכך כתב לו:

> הנה כאשר נתעכב פה האברך השנון המופ' מו"ה שניאור זלמן ב"ר אליעזר מזלאבין כארבעה חדשים ללמוד עם נערי בני הישיבה הגדולה דליבאוויטש דא"ה ד"ת, ובמשך הזמן עסקתי עמו כמה פעמים וסיילתי עמו ארוכות וקצרות בכמה ענינים הנוגעים להלכה, ומצאתיו מלא דבר, מתון ומסיק חד חד, נחית לעומקא דדינא לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, יגיע ומצא כדי מדתו והעלה מרגניתא שבא. וכגון דא אמינא אשר כל מן דין סמוכין לנא ותקין ויאות למסמך על הוראותיו בהוראת

---

13. הדרך המתוארת בזה. היתה השיטה כדרך כלל בהנהגת הישיבה „תומכי תמימים" דליובאביטש, ובייחוד אצל כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ. דרך ההנהגה וההדרכה של סבא ע"ה כמדומה שהיתה פתוח קפדנית, והעדיף דרך העבודה מאהבה ולא מיראה, והשפעתו באה באמצעי עידוד ותיווך, לטשוך את התלמידים בעבותות אהבה. ראה להלן ליד הע' 17 וליד הע' 94 ועוד להלן. והשוה לדרכו של הגרנ"צ פינקל ה„סבא מסלובודקה", תנועת המוסר, ח"ג עמ' 300 — 301, ופרקים כא וכב.

14. היה מתשובי הרבנים בארה"ב, גדול בתורה ובקי מופלא בכל חדרי תורה. הרשב"ק, ראה לעיל הע' 10, היה דודו ורבו.

15. רש"ו רייכמן שי' מפי הגרש"א עלקין הנ"ל במסיבת ז' ברכות בנישואי הרש"ב רייכמן שי'. והוסיף, כי אמר עוד, ואינו זוכר אם כשם אדמו"ר הרש"ב או מדעת עצמו, וקרוב אצלו יותר שהיה זה בשם אדמו"ר נ"ע שר' זלמן הוא במדרגת ומעלת ה„בינוני" שבספר התניא.

16. על התהוות קשר הנישואין, סיפר לי הגרש"א עלקין הנ"ל, שחותנו בא פעם אחת לישיבה בליובאביטש לעת תפילת ערבית של חול, וראה את תפילתו, ומתוך התפעלות מתפילתו מיד נתן בו עיניו ולקחו לתתן לבתו.

או״ה ולהפליא בין דם לדם בכל אתר ואתר דמשירין דיכר — — — שרן ומתבעי להנך גברא דמורין. ועוד זאת אשר הכרתיו לאיש אשר יכול להלוך כנגד רוחות כל אדם, והוא בשכל ישר ובסברות ישרות. וע״ד זאת על החותמת לקיים דבר אמת יומא תליתאה ח (?) ירחא אלול — ימים. שנת הששון לפ״ק האראדישטש.

פערד בהר״י באליטצער מ״ץ ומלפנים בסמאליענסק

כל היודע את תולדות ישיבות ליובאוויטש מכיר את תשומת הלב המפורטת והמדוקדקת שהקדיש כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ ואחריו בנו כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ לכל פרט ופרט שבדרכי ההנהגה וההדרכה שבהליכות בני הישיבה, ראשיהן ומדריכיהן עד לחדירה לפרטי פרטים בהנהלה הרוחנית והגשמית גם יחד. כ״ק אדמו״ר היה מקבל מידי המשפיעים, המנהלים והמשגיחים דוחו״ת מפורטים על התלמידים, טיבם, סדרי לימודיהם ומהותן[17]. בזמן מסויים שלא צויין אך הוא שייך לתקופת ניהול הישיבה בהאראדיטש, כתב לו לסבא כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ „פתקא״ וזה נוסחה: „לידידי ר״ז משגיח שי׳, נתעלית במעלת העליונים והאצילים (צוא פאר בריינגען וכה״ג) ואין אתה משגיח בתחתונים. מאז הוועדה האראדישטש היתה הכוונה לאותן הדורשים השגחה והתעסקות פרטי, וכן הי׳ מקודם באשר שמת לבך ודעתך ע״ז. ועתה נתבטל הדבר וכו׳ והחסרון מורגש מאד, ומוכרח לתקן הדבר ותשמור הכוונה האמיתית הנ״ל״.

על תקופת האראדישטש נשומר מכתב שנכתב על ידי כ״ק אדמו״ר הריי״צ נבג״מ בתור מנהל פועל של ישיבות תומכי תמימים, על טופס מעניין של תומכי תמימים[18]. המכתב מופנה אל „כבוד ידידי הרה״ג הנכבד ומרומם אי״א מוהר״ר סעדי׳ שי׳ וביחוד לידידינו הגבירים והבע״ב, הנכבדים י״א...״. ענינו של המכתב הוא „כפי שמסרתי בקשתי בע״פ לידידנו הרב המשגיח ר״ז שי׳ האוולין״ לסדר את ענין כלכלתם של לומדי הישיבה שם על ידי סיפוק „ימים״, הייגו שבעלי בתים הנקובים בשמותם במכתב יקחו אליהם, לאכול על שולחנם מבני הישיבה. על ההנהגה בהאראדיטש ר׳ בזכרונות דודי הרה״ת רח״ה נ״ע, להלן בנספחים. וראה שם עוד, מכתב מהריי״ץ לרז״ה אודות תלמידים אהדים הנשלחים אליו מליובאוויטש ומצבם.

5. היישוב האשכנזי — חבד״י בחברון

מראשית הקמת ישיבות „תומכי תמימים״ (תרנ״ז) שאף כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ להקים ישיבה כזו גם בארץ ישראל. המקום המיועד לכך היה כמובן בחברון. העיר בה היה היישוב היהודי האשכנזי כמעט כולו מחסידי

---

17. רוגמאות לכך ראה בקבוצת המכתבים להלן בנספח.

18. מיום ה׳ ס״ז כסליו תרס״ו. בטופס־מכתב זה הנושא את הכותרת „תומכי תמימים״ נעדר זכר שהמדובר בישיבה. אופיו כטופס של בית מסחר, בו ישיגו ספרי קודש, יין כשר לפסח, תפילין מזוזות וכיו״ב. הטעם מובן שהוא להיות בהעלם עין מצינם הרעה של השלטונות שאסרו על הישיבות.

חב"ד, ונוסד עוד על ידי האדמו"ר האמצעי ובימיו בשנים תקע"ט — תקפ"ג [19]. מעלת הישיבה בחברון דווקא מבוארת באגרתו המפורסמת משנת תקפ"ג [20]. כדי להבין את אשר עמד בפני הרז"ה בבואו להקים את הישיבה בחברון, חשוב לעמוד בקצרה על הרקע הכללי של היישוב האשכנזי — חבד"י דשם, ועל הנסיונות הקודמים להקים שם ישיבה.

למעלה משלשים שנה פעל בהנהגת העדה ורבנותה הרה"ה ר' שמעון מנשה חייקין [21]. שנה קודם פטירתו פרש מן הרבנות ובמקומו עלה על כסאו הרב דובער אפרת [22]. הרד"א עזב את הרבנות בר"ח אלול תרס"ב ועבר לירושלים. זמן מה לא היה רב ובי' כסליו תרס"ג נתמנה לכהונה זו הרה"ג ר' שלמה לייב אליעזרוב (קאזארנובסקי) [23] ועשה בה כעשר שנים.

בתקופות הנ"ל היו כמובן גם ממונים ופרנסים שטיפלו בענייני העדה, החלוקה וכו'. אין כאן המקום לבירור כל ענייני הממונים הללו, המריבות והסכסוכים השונים והסבובים, אך יש לציין שבתקופה קרובה לזו שאנו דנים עליה, היה כולל חב"ד שבחברון חלק מן הכולל המאוחד, הכללי של הפרושים וההסידים בירושלים [24]. בזמנים שונים התרחשו גם מחלוקות מרות ושונות שלא נוכל כאן

---

19. ראה מ' שפירא, עדת חסידי חב"ד בחברון, ותיקין תשל"ה, עמ' 73 — 74. במאמר חשוב זה יש איסוף רב של מקורות אבל המגמה אינה שלימה, והוא צריך לתיקונים הרבה, להוסיף ולגרוע, ולהאיר פרשיות שונות מתוך הבנה פנימית יותר של התהליכים וההתפתחויות בקהילה. לענייננו, הסתמכותו שם על לוח „היום יום" תש"ג, נגד שאר המקורות, ושהוא מבוסס על מקורות לא ידועים, מוגזמת. אגב, בלות הנ"ל, צוויינה, בט"ס, שנת תרע"ד כשנת ייסוד ישיבת תורת אמת, וצ"ל: תרע"ב, וראה להלן.

20. נדפס בספר מאה שערים, סי' ט עמ' 16. עוד מובא שם בשם הר"ר שמעון מנסה, [ראה ההע' הבאה] שהעתיק מגוף כ"ק של אדמו"ר האמצעי שכתב בשנת תקפ"ג בעת שנתייסד היישוב של אנ"ש בחברון „מ"כ [מצאתי כתוב] בשם הרדב"ז שכל מי שיש לו אחוזת נחלה בעיה"ק חברון ת"ו יהי' ניעל מחיבוט הקבר, ואדמו"ר נ"ע בעצמו קנה בעיה"ק הנ"ל את הבהכ"נ הקטנה על שמו כדי שיהי' לו אחוזת נחלה שם". בכ"י ביה"ס הלאומי והאוניברסיטאי, בקובץ דא"ח, שנכתב לפני שנת תרל"ז, בסוף העתק כל הנ"ל נוסף: „אומרים שבעל תורת חסד [הגרש"ז מלובלין] הראה זה בספר של הרמב"ם". ראה להלן קובץ המכתבים סי' ב, מתוך הפירסום הראשון של אגרת זו, בידי הרש"מ, [ירושלים] תרמ"ח.

21. נפטר כ"ט סיון תרנ"ג, וראה עליו שפירא, לעיל הע' 19, עמ' 80 — 82.

22. מצאצאי אדמו"ר הזקן, ומרבני מוסקבה. עמד כנ' מצד חסידי הב"ד דקאפוסט, באברויסק וליאדי. שפירא שם, לעיל הע' 19, עמ' 82 — 83.

23. אף הוא מצאצאי אדמו"ר הזקן, ראה עליהם מ' ש' סלונים, תולדות משפחת הרב מליאדי, ירושלים תש"ו, וראה שפירא, לעיל הע' 19, עמ' 83 ואילך. בדבריו שם שישיבת „תורת אמת" היתה מפעל חייו הגזים לא מעט. ועירבב את הנסיונות להקמת ישיבה מאו תרס"ג, עם הקמת הישיבה „תורת אמת" בתרע"ב, (שם עמ' 84 הע' 48). וראה להלן. היה פעמים רבות שליח א"י, לאחר מלחה"ע ה'ו עבר לירושלים.

24. ידוע על הסכם משנת תרל"ב לאיחוד הכוללים פרושים וחסידים בירושלים ובתוכם כולל חב"ד בחברון. ראה גרייבסקי, מגנזי ירושלים, חוברת המאה, עמ' יג

במסגרת זו לעסוק בתולדותיהן, אך שוב יש לציין אך זאת שהמחלוקות היו כמעט בכל הכיוונים, ירושלים וחברון, סיעות סיעות שבחברון גופא, ואף בין אישים שבאותן משפחות. מהם מחלוקות שפשטו לארצות חו"ל, מקור ההכנסות לכוללים השונים, ונסתבכו המחלוקות ונשתרבבו לתוך התיכוכים שהיו בין חסידי חב"ד דליובאוויטש לבין חסידי חב"ד דקאפוסט, באברויסק וליאדי, והדברים יגעים[25].

מכל מקום מסתבר שאף לענייננו היה רקע מסויים מעין זה בשרשי הדברים. מזמן שעזב הר"ד אפרת לירושלים נתעוררו חילוקי דעות על ה„אדרעס" היינו בעל הזכות לקבלת הכספים מחו"ל בשם הכולל. כל עוד לא נתמנה רב במקומו היה ענין זה עדיין מסור בידי הר"ד אפרת בירושלים. אמנם מוצאים אנו שהר"ד אפרת פירסם הודעה בעתון ה„חבצלת"[26], בה הוא מודיע שלאחר שנבחר הרב שי"ל אליעזרוב כנ"ל, עברה הזכות אליו ויש להפנות אליו מעתה את הכספים השונים. אך כנראה שזכות זו לא נתקיימה בידו, ואפשר גם משום שבמרבית הזמן נמצא בנסיעותיו בשליחות חברון לערי דרום רוסיא (בוכרא קוקו ועוד ועוד). בשנת תרס"ו פרצה מחלוקת מרה בענין זכות זו, לאחר שכ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ דרש להעביר זכות זו לידי ה"ר מרדכי דובער סלונים כחברון, וכפי שהסביר את כל מהלך הדברים כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ בקונטרס שנתפרסם בשנת תרס"ו, עיקר ענינו היה להגביר את כח ממוני העדה ומנהליו בחברון עצמה, לתועלת מצב התורה ויראת השמים שבקרב העדה[27].

(צילום ההסכם ברשותי). לכולל חב"ד שבחברון נשמרו זכויות מיוחדות ועדיפות. ראה גם שפירא, לעיל הע' 19, עמ' 104. ברשותי צילום הסכם קודם משנת תרכ"ח [מאוסף הרה"ג רפאל רייכמן שליט"א] שנעשה בין חברת ביקור חולים של כוללות הפרושים בירושלים לבין חברת ביקור הולים של כולל חב"ד בירושלים ובחברון. החתומים עליו ראשי הכוללות הנ"ל. ומאושר בבית דינו של הגר"מ אויערבוך אב"ד קאליש והדיינים הר"א אייזינשטיין והרי"י לעווי. גם בהסכם זה ישנם זכויות עדיפות לבני חברון.

25. ראה שפירא, לעיל הע' 19, עמ' 95 ואילך. המחלוקת הגדולה והמרה של שנת תרס"ו, אינה „המחלוקת הראשונה" כדבריו שם. קדמו לזה מחלוקות קשות אחדות באותו רקע, בספי התמיכה למובת א"י, הממונים עליהם בחו"ל, והממונים בא"י בכוללים. אף נסתבכו בהם התיכוכים שבין חסידי חב"ד דליובאביטש וחסידי חב"ד דקאפוסט, באברויסק וליאדי, המחלוקות בשנים תר"מ — תר"ן מפורשות על פני עתונות התקופה, כהמליץ, החבצלת ועוד. ברשותי כרוז, בלתי ידוע, שנדפס בשנת תרמ"ח בתחימת 47 מבני העדה בחברון וראשיה, ו־45 מבני הכולל וראשיו בירושלים. הנ"ל תומכים ברה"ג הרד"ת הי"ו [הרב דן תומארקין] להיות הממונה על בספי א"י בחו"ל, ונגד אנשים בירושלים שביקשו להשתלט על הכולל. בכרוז זה נאמר בין היתר: „כי שם בולל חב"ד אך על חברון יקרא" ו ור' להלן קובץ המכתבים, סי' יט, כ, לא.

26. יום כ"ה אייר תרס"ג גליון 28.

27. בקונטרס זה האריך כ"ק אדמו"ר נבג"מ במעלת יישוב חברון על פני שאר ערים ואפילו ירושלים, גם מנקודת ההלכה.

6. ההכנות להקמת ישיבה בחברון

עם עלייתו של הרשי"ל אליעזרוב לרבנות, ביקש לייסד ישיבה נתלמוד תורה[28]. בשלהי קיץ שנת תרס"ג מודיעים בעתון החבצלת[29], על ביסוס ישיבת „מגן אבות" ועל נסיעתו של הרשי"ל אליעזרוב לחו"ל במטרה להרחיב את פעולות הישיבה, היינו מאחר שיפנו אליה הרבה מבקשי תורה, יתרבו על ידי כן תושבי חברון ויהיה למקור מחיה לבעלי המלאכות, אומנים, חנוונים ושאר בעלי משלח יד. לשם השגת מטרה זו בחרו ומינו לראש המתיבתא את „כבוד הרה"ג החו"ב בכל מקצועות התורה והחכמה מוהר"ר מנחם מנדל אשכנזי (נאה) שליט"א אשר עוז ביד שמו הטוב להמשיך אליו תלמידים רבים ...". בראשית שנת תרס"ד יצא הרשיל"א למסעו לטובת היישוב והישיבה בחברון[30]. משך קיומה של ישיבה זו היה קצר, ואף היא הפכה לנושא של מחלוקות ופולמוסים שונים, סמוך לזמן זה מופיעות האשמות שלמרות הפעילות הרבה לטובת ישיבה זו הרי שהיא לגמרי אינה קיימת, והתרברים מפורשים על גבי עתונות התקופה[31]. הגיעו הדברים לידי כך שפנו בבקשת ביורורים להג"ר שמואל סלנט, רבה של ירושלים, שהטריח עצמו לחברון כדי לבדוק אם קיימת הישיבה. תוצאת ביקורו היתה שמצא שם תלמוד תורה ומלמדים אחדים, אבל דרש שלא להשתמש בטפסים של המוסד בשם ישיבה[32].

במסגרת פעולותיו של הרשי"ל אליעזרוב בנסיעתו בשנת תרס"ג, אפשר שעלה הרעיון לצרף או לקשר ענין זה של הקמת ישיבה בחברון על בסיס המוסד הזה „מגן אבות", או כחלק של הישיבה „תומכי תמימים" דליובאביטש. רמז לרבר בדברי כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ במכתב ארוך ומפורט אל סבא

---

28. מסתבר שפעל למטרה זו גם בשנים קודמות, וכפי שיוצא מתעודות שונות, שאינן מעניינינו כאן, וכנראה לא זכו הפעולות הללו בהצלחה מסיבות שונות.

29. שנת תרס"ג, גליון יז בתחימת „האורח".

30. שם, שנה לד, תרס"ד, גליון 6 עמ' 42, בתחימת הרב ריי"ר סלונים, וראה להלן דבריו נגד ישיבה זו.

31. שפירא, לעיל הע' 19, ואילך, ועמ' 106 — 107. כ„השקפה" ה. תרס"ד גליון לד עמ' 313 כותב „פלאי" שאין בישיבה זו אלא ארבעה לומדים, ושולחים לאלפי נדיבים כישיבה גדולה. לטענות אלו מגיב גם הריי"ר סלונים שם, ה, תרס"ד גליון מז עמ' 435 ו„למען האמת והצדק אודיעו שאין עוד זכר לישיבת מגן אבות ומנהלי העסק לא יחפרו ולא ייבושו להכות את נדיבי אחינו בסנוורים ... הן אמנם בתוך העבר בהתעוררות אחרים הביאו המנהלים לישיבה אחד עשר איש, אברכים זקנים ונערים [שמותיהם מנויים שם] והחזיקו בהם 5 ירחים ואח"כ כשחדלו לשלם להם נתבטל הכל. עוד מספר שמנהלי הישיבה היו אומרים שלומדים בה יותר משבע מאות אברכים מופלגים ובת"ת לומדים ילדים רבים רבים עד בי עצמו מספר ...

32. ח' המבורגר, שלשה עולמות, עמ' קכו — קכח.

הרז"ה[33]: „עוד בשנת תרס"ג בחורף... לא אכחד כי ברבות הימים[34]... כשהרעיון הותחל להתרקם ולהצטייר יותר ויותר בדיבור בינינו [היינו עם אביו כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ] בפירוט כל המחסורים והתבוננות באמיתת המצב באה"ק, נמצא ויצא ברור, כי עוד כבד הדבר לקרוב לכונן מוסד כזה, במצב כזה, דורש הוא הכנה גדולה. תחלה נחלט כי אחת ההכנות העיקרים הוא להכשיר המקום בכלל ובפרט, לרומם המצב הרוחני בכלל בתמן, בהחזקת הלומדים בכלל והמתעסקים בדא"ח בפרט. והעבודה העיקרית והראשונה בההכשרה הנ"ל הוא לעשות סדר נכון בהכולל, ובהוועד, ליתן כח ביד המנהלים שינהילו כדרוש להגביה ולרומם מצב האישים הנ"ל (כי הוא (הכולל) הכח היחידי באה"ק אשר על ידו באפשר לעשות מה), אך כנודע היו סיבות שונות בזה, מתמן ומפה, אשר גם הוכית על המצב הנורא השורר שם שכאשר הריחו כי חפצים להרים מצבם וכו' מיאנו בתחבולות כו' כי תפסו ותופסים הענין כפשוטו שהישיבה באה"ק הוא רק כפשוטו לדור שמה (ולא כפירוש הנ"ל) ככל אזרחי מדינה ומדינה, ורק היתרון הוא להם, מאתר שדרים שם צריכים ליתן להם פרנסתם. בשביל מה? בשביל שהם בני אה"ק, איך שיהי' הפרטים ידועים. אך הכלל הי' שעמדו מנגד לבלי תת דרוך על אדמת קודש. וכה נדחה הרעיון, ונשאר לחזקת עירי יעזור אלקים ויבוא המועד המיועד, כמו שעלתה במחשבתו ית', היא המחשבה הקדומה דא"ק ..."[35].

קשה לעמוד בדיוק על התנאים שנוצרו מאותר יותר, בשנת תרע"א, שאיפשרו לגשת להקמת הישיבה בחברון. אפשר שהוא משום שבשנת תר"ע נבחר ועד העיר ליישוב בחברון[36], ואפשר גם שנמצא הפתרון בכך, שלא להקים הישיבה מיניה וביה, אלא לשגר מליובאביטש קבוצת תלמידים ובראשם מנהל ומשפיע לייסד את הישיבה ולהוות את הגורם העיקרי של היישוב בחברון. בכללו היה המצב עדיין קשה ומסובך, וכפי שהבהיר בפירוש כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ במכתב הנ"ל[37]: „...ואל תשכחו גם רגע (ואפשר כבר הכרתם

---

33. מיום ג' אדר"ח כסליו תער"ב. נדפס בספר חומכי תמימים, כפר חב"ד תשכ"ט, ליקוט מכתבי רבותינו אודות הישיבות הללו ייסודן וחכונתן, עמ' קסט. יש להעיר כי החומר בספר זה אינו שלם, ויש שהמכתבים מקוטעים ואין לדעת מאילו שיקולים.

34. שם עמ' קעב.

35. שאלה זו, האם כספי התמיכה ליושבי א"י מיועדים אך ורק ללומדי תורה או שזו זכות מוקנית לכל בני היישוב באשר הם גרים בארץ, מונחת בשרשי רבים מהחיכוכים, הסכסוכים והמחלוקות בארץ ומחוצה לה. עמדה זו של בני הכולל בחברון ובירושלים הפריעה, כמובן, להחזקת ישיבה בחברון. ויכוחים אלו מהדהדים ולעתים בחריפות, גם בשנים מאוחרות לגבי הכולל בירושלים. כדאי לציין דוגמא לשאלה זו בזמן קדום בא"י. בשנת תל"ח התנגדו בני קהילת המערביים בירושלים להקמת ישיבה לבני עדתם מחשש למיעוט הכנסותיהם הרגילה מתמיכת הקהילה, ראה תשובת מהר"ם ז' חביב, בס' ארץ החיים, לר"ח סתהון, פת ע"א — צ ע"ב ולהלן הע' 113, 120.

36. חבצלת תר"ע גליון 31; הצבי תר"ע גליון 12 עמ' 2.

37. לעיל הע' 33, עמ' קעג.

ובעיניכם ראיתם) כי המצב דאה"ק לא השתנה כלל ועיקר, ואדרבה וכו' כי הזקנים מוקינים, ה' יאריך ימיהם, ולעת זקנותם לכה"פ יכירו את האמת, והצעירים מי יודע מה רוחם, והמצב בלי ספק במעמדו הוא עומד...". עיקר הדחיפה שהכשירה את הקרקע, נראה שהיתה הפעולה הגדולה שנעשתה ברכישת הנחלאות בחברון עבור כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, לטובת הקמת הישיבה והחזקתה[38].

באופן כללי הלך מצב היישוב והורע בשנים הללו, הן מבחינה קיומית — והן מבחינה רוחנית. אחר תקופת גידול בשנים תרנ"ה — תר"ס, שנמנו אז לפי המפקד למעלה מ־600 נפש בעדה האשכנזית־חבדי"ת, באה ירידה. בשנת תרס"ד הגיעה אוכלוסיית העדה לכדי מחצית לכדי למעלה מ־300 נפש[39]. קיימות עדויות רבות על עזיבת העיר. כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ כותב[40]:

„אמנם בגוף ועצם הענין מה שנתמעט ישוב חברון הוא: הא' פשוט מפני שהחלוקה אינה מספקת למקבלי ומוכרחים המה למצוא דבר ממה להתפרנס ובירושלים יש כמה ישיבות שנותנים סכום נכון ללומדים בהם, והאברכים לומדי תורה מכוללנו לומדים בכל הישיבות ומקבלים פרס ע"ז, גם יש בה בתים הרבה של נדיבים שנותנים דירות בחנם, אשר כ"ז אין בחברון, וזה א' מהדברים אשר תשבתי ותקותי שיבא לידי פועל במשך הזמן להחזיק את הישיבה של חברון ולגדלה, למען תת היכולת לאברכי כוללנו להיות בחברון לעסוק בתורה ועבודה תמימה. וכבר התלטנו בשנה דאשתקד לייסד חברה מיוחדת אשר

---

38. יש להעיר כאן, כי אותו ר' שמעון הויזמאן, סותר אמיד מנכבדיה הבולטים של העדה האשכנזית בחברון, שהיה לו חלק חשוב בפעולת רכישת הנחלאות בחברון, ניסה באותם הימים, שנת תרע"א, להקים ולהחזיק ישיבה. ישיבה זו הורכבה מבני משפחתו הרבים ומאברכים בני הכולל ההונגרי בירושלים שבאו לשם כך להחברון, ושהמשיכו לקבל תמיכתם מן הכולל ההונגרי. ראה ספר חברון עמ' 68 [בספר זה יש חומר אוטנטי רב, אך בצידו חומר מסוג אחר. הנכתב כאוות נפש מחבריו]. על שלב אחר שומעים אנו ממכתבו של ר"א אליעזרוב לאביו הרש"ל מיום ט"ז מנ"א תרע"א: „בישיבת הרש"ה [= ר' שמעון הויזמאן] ברתו כל האברכים אשר הביאם בעת שהי' הגביר פה, ברחו וחזרו לו המעות ואינם חפצים לידע ממנו, וכעת המנין שלו בדוחק גדול. רק שיש תקוה שאחר ש"ק יבואו עוד אברכים חדשים והם ר' מאיר רייכלער [צ"ל: אייכלער] ותתנו [ר' פנחס אליעזר הכהן פקשר] ור' מרדכי גריש [הוא הרה"ג ר' מרדכי חיים גליקסון] ותתנו וכבר שכרו חצר עבורם". „גביר" זה הוא כנ' ר' חיים מיכל גרינבערג מארה"ב שביקש לפעול לטובת היישוב וחיזוק התורה בא"י. יעצוהו, שלרגל התפוררות היישוב בחברון, להקים שם ישיבה כדי לעודד ולחזק את היישוב שם. בחדש אלול היה עמהם הרה"צ ר' דוד בידערמאן זצוק"ל. ראש הישיבה היה הרח"מ גליקסון הנ"ל. לאחר זמן קצר נתגלע סכסוך בין ר"מ אייבלער ובין ר"ש הויזמאן, הישיבה נתפרקה ושבו לירושלים (ע"פ ספר זכרונות (בכ"י) של רפ"א פקשר הנ"ל, עמ' יא — טו). וראה גם ספרו של הרמ"ז גליקסון הנ"ל, ילקוט קרית ארבע, ירושלים תרע"ב.

39. ראה שפירא, לעיל הע' 19, עמ' 76־77. וראה עכשיו, י' בן אריה, שנים עשר הישובים הגדולים בא"י במ' הי"ס, קתדרה, 19, ניסן תשמ"א עמ' 88 — 90.

40. בקונטרסו הנ"ל הע' 27, עמ' לג.

תקרא בשם חברונים לדאוג לטובת חברון להרימה בעזרתו ית' בשביל הכוונה הטובה הנ"ל, אך מפני השערוריות דהאי שתא לא בא עדיין הדבר לפועל ות' החפץ בהגדלת וחיזוק התורה וחיראה יהי' בעזרינו אי"ה, ונבוא אי"ה אל אמיתות כוונתינו. והשנית הרבה הרעו המנהלים והגבאים דפה וגרמו אל הישוב בחברון להתמוטט ח"ו, המה לקחו להם לענין פרטי להורידו ולהשפיל כבוד הממונים בחברון באשר הם מבני המשפחה [משפחת אדמו"ר הזקן] ..."[41].

7. רכישות הנחלאות בחברון עבור הישיבה

בנוסף לגורמים שנזכרו לעיל, נראה שעיקר הדחיפה לייסוד הישיבה והרמת קרנו של היישוב היהודי בכלל, באה בעקבות רכישת השטחים והבתים בחברון בשנים תרס"ח / תרס"ט. פעולות אלו הביאו להתחדשות והתעוררות היישוב, הן מן הבחינה הרוחנית והן מן הבחינה החמרית. שאיפתו החזקה של כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ לעשות לחיזוק היישוב בחברון ולבסוסו ברוחניות ובגשמיות גם יחד לבשה צורה מעשית ביזמתו והשפעתו לרכישת ה'חצר האיסטמבולי' והסמוך אליו[42], שטח נרחב במרכז העיר שכלל מבנים רבים, שדות וגינות. בקונטרס

---

41. לרשום אצל שפירא כנ"ל, יש להוסיף על המצב הירוד ששרר בישוב שבחברון. ר' יצחק ב"ר ש' זלמן חן [גבאי בית הכנסת של אברהם אבינו ע"ה שם] כותב לרשיל"א בכ"ג מנ"א תרע"א: „וכשבאתי לכאן [תחילת אותה שנה] תיכף נעצבתי לבי בקרבי על ישיבתי בכאן, שאין בה לא רוחניות ולא גשמיות נגד ירושלים שלומדים ככל בתי המדרשים ויש שם ספרים הרבה... הנפילה שנפל בעוה"ר העיר וק' חברון ברו"ג [ברוחניות ובגשמיות] ...". כך כותב גם ה"ר מרדכי דובער סלונים [ממונה וראש העדה בשנים תרנ"ה — תרע"ו, מצאצאי אדמו"ר הזקן] במכתב לרשי"ל אליעורוב מי"ד סבת תרע"ב: „... אשר נתיאשתי בחשבי שלא יש תקוה ח"ו כאשר דברנו בזה כמה פעמים ...". ר' מנחם שמואל [סלונים] כותב לרשיל"א בער"ח כסליו תרע"ב: „... ובאמת התאונן [ר' אליעזר קלונסקי] על המצב דעיקו"ת מכל דו"ד אשר ירדה זה כבר נוסף מיום נסעי זה חמשת חדשים, עוד ירדה עשר מדריגות אחורנית ממש לארץ, ואף נתייאשו אם תקום עוד ולעולת למדריגה לאיזה אור. המצב באמת הן ברוחניות והן בגשמיות גורא ואיום מאד, הדלות והדחקות והעניות הן בקמח והן בתורה כו' והיהדות". עוד הוא מספר שם על ר' מענדיל סלונים שהיה מוכן ונגמר אצלו לעקור דירתו ליפו, ומכיוון ששמע על ביאת המשפיע חזר בו ונשאר בעיר.

42. מכתב ארטו"ר הרש"ב נ"ע, לר' ישעי' ברלין, כיום א', אח"ש תרס"ה: „... והנה בהיותי בפ"ב אמרתי לבנו שרי' שי' שצריכים לחשוב בדבר בנין בתים בעי"ק חברון ת"ו, אשר בזה תלוי חיזוק ישיבת הברון ת"ו, כאשר דברתי בזה רבות עם כבודו. ובפרט באשר יבנו כעת בתים בעי"ק ירושלים ת"ו בעד סכום כזה. תתבטל ח"ו ישוב חברון לגמרי, כי הכל יפנו לירושלים מפני הדירות ... ולפ"ד צריכים להשתדל בכל תוקף לחיזוק ישיבת חברון ...". וראה עוד במכתב ממוני הישוב האשכנזי בחברון, הר"ר מרדכי דובער סלונים, והר"ר בנימין ריבלין להרשי"א, מיום י"א מרחשון תרס"ו: „ממכתבו הנכתב בכ"ו אלול חיכינו בכליון עינים לקבל מכתבו בבשורה טובה כי הצליח ה' בידו ע"ד קנית הנחלה הידוע, כי זה יסוד מוסד להרמת קרן ישוב עיקה"ו, כאשר כבר הארכנו

,קריאה נאמנה' שפורסם לרגל הקמת הישיבה[43] מתואר: „ארמון גדול ורחב ידים בית חומה נהדר מאד נעלה, אשר יכיל בקרבו שמנה עשר דיורים מפוארים עם כל תשמישיהם, גם שלשה בורות גדולים חצובים בו, אשר יספיקו מימיהם בשפע רב לכל הדיורין, גם שדות גדולות סביבותיו הראויות לבנות עליהן עוד הרבה דיורין, גם בית מלון גדול לעוברים ושבים שנשכר במאתים רו"כ לשנה...". לאחר מחצית השנה נרכש שטח סמוך, כלומר: „חצר סמוך להארמון הנ"ל, אשר גם הוא יכיל בקרבו ארבעה דיורין מרווחים וחנות גדולה ומרתף תחתיו"[44].

רכישות אלו ותרומתן לתיזוק היישוב היהודי בעיר, ובעיקר לעדה האשכנזית — תבדי"ת פרשה נכבדה היא שהרבה כותות הושקעו בה, וכרוכה היתה בפעילות רבה ומאומצת. ה,חצר' או בלשון התוספים ,דיר איסטמבולי' היתה רכושם של הגביר אברהם רומאנו ואשתו רבקה בת ר' יוסף די טולידו מתושבי קושטא (ודייריה לרוב היו מיוצאי קושטא), שנקלעו לקשיים כספיים, ולרגל הצורך להשיא את בתם ביקשו למכרה. ברכישת הנחלה הזו התעניינו גורמים שונים (ערביי העיר, גורמי המסיון, וחברת האליאנס למטרת הקמת בית ספר)[45].

בזה כמה פעמים, וידוע גם לכבודו גודל התשוקה שיהי' מזה לעי' ת"ו בכלל שלא תיפול ח"ו בידי כל ח"ו וכוללנו בפרס, ותקוותינו חזקה מאחר שיצא מפי כ"ק אדמו"ר שליט"א וצוה לכת"ר... וגם החת"מ [רבי חיים חזקיהו מדיני בעל ה„שדי חמד"] ז"ל חפץ בזה מאד במס"נ ממש. כאשר ראה ממכתביו ששלח להגרי"ב [להגביר ר' יצחי' ברלין] וגם לכ"ק אדמו"ר שליט"א כתב מזה... שבתב לנו הבשורה טובה שכ"ק אדמו"ר נכנס בענינו להרים ישיבת עיק"ת וגם פעל ועשה... ומי יתן והי' שיבוא לפה אתד משפיע דא"ח, כאשר כתב שכ"ק אדמו"ר שליט"א נתן דעתו ע"ז והבטיח לשלוח לנו אחד, ובאמת שזה נתוק מאד, ומהעיקרים להרמת ישוב עיקת"ו...". מכתב כ"ק אדמו"ר נ"ע לרי"ב נזכר גם במכתב הרשי"א לוועד החברוני שבחברון מחי' מרחשוון תרס"ו: „...וביום ד' שלאחר יו"כ נסעתי לריגא ובידי מכ' מכ"ק אדמו"ר שליט"א להגרי"ב שליט"א והנה את אשר שאלתי מאתם בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א אם אפשר לקנות...".

43. ראה להלן, ליד הע' 87 — 89.

44. תיאור מלא ומפורט של הנחלה, למיצריה, גבוליה, שכניה ודייריה מצוי במכתבי הר"ש הויזמאן אל אדמו"ר הריי"צ נ"ע.

45. פרטים אלו נזכרים במכתבים אחדים שלאותו הזמן. ראה למשל מכתב אדמו"ר הריי"צ נ"ע לר"ש הויזמאן מיום ס"ו מ"ח תער"ב: „...הנני זוכר כהיום המרעצה הראשונה אשר הי' ביניכו, כ"ק אדמו"ר הרה"ק שליט"א ואני, קראנו המכתבים אשר בהם שפך נפשו על גורל עיר הקודש, באם שיוקנה חצר רומאנו בידי אחת המוסדות החפשיים כמו יק"א ואליאנס, ויעשו מוסדי לימוד חיצוניות והדומה וח"ו וח"ו יהרסו גם שארית הפליטה, ומה גם מכתב הדאק' בא כח המיסיאניערים באנגליא אל כבודו...";; וכ"ה בטיוטה של מכתב לגביר ר' יצחי' ברלין בריגא (נכתבה כנ' בידי הריי"צ סלונים): „עתה, עתה... בקניית נחלת רומאנו הי"ו המפורסמות אשר בזה תתרומם ישוב עיקת"ו, וכן להיסך ח"ו אם תפול בידי עוברי רצונו יתברך ח"ו... כי זה כמה פעמים אשר פהדנו כי אבדה ח"ו תקוותינו, כי השטן מרקד על כל דבר טוב, ולפי ערך תקוותינו שחיפול הנחלה ביד ישראל כן הגויים מתאמצים לקנותה ברוב הון...", וכן מודגש דבר זה במכתביו הרבים של הר"ש הויזמאן לאדמו"ר הריי"צ נ"ע, להרשי"א ועוד.

כמעט שנגמרה מכירתה לאחד מנכבדי הערבים בעיר, נודע הדבר לר"ש הויזמאן, סוחר אמיד ומתקיפי הקהילה, שקשור היה עם רומאנו, והצליח להשפיע עליו להמנע מן המכירה הזו, והבטיחו להשיג קונה יהודי בעד אותו הסכום שעתיד היה לקבל [46]. כד בבד היתה התעוררות לענין זה, שנשתלב עם רעיון הקמת הישיבה, ואף הגאון הרח"ח מדיני מחבר „שדי חמד" נכנס לעבי הקורה ופנה במכתבים לאחים הגבירים ר' חיים ישעי' והרש"ב ברלין מעשירי החסידים בריגא שיממנו את הרכישה ויגאלו את הנחלה הזו [47]. כן פנו בענין הרמ"ד סלונים [48], ובנו הרש"ז שהיה רב החסידים ביפו [49]. פעלו בענין זה במרץ רב הרשי"ל אליעזרוב רב העדה

---

46. הרש"ה טיפל בקנית ומכירת נחלה זו למעלה מחמש שנים. ויש גם שניסו לרכשה מידו או לעוקפו, ראה המכתבים הנז' בהע' 45 ובהע' 47: „ובעיננו ראינו חסדי ה' כי ביום אחד כמעט נמר רומאנו מכירת הנחלה לגוי גביר... מתושבי חברון...". וכן במכתבים נוספים.

47. בשולי מכתב רי"י סלונים לרשיל"א מיום ז' אייר [תרס"ה]: „... שרתי מכתבים חמים מאד ברבר קניית החצר הנז' בשם א"א שליט"א [הוא הרש"ז רב החסידים ביפו] וגם להחח"מ [בעל ה„שדי חמד"] עשיתי נוסח חם מאר שכתבו בכ"י [בכתב ידו] ממש... וכבר כתבנו לכ"ק אודות זה, וימצא אצלו העתקה מהמכתב הנשלח להגרי"ב [להגביר ר' ישעי' ברלין] מא"א ומאא"ז [הר"ר מרדכי דובער] ומהחח"מ". וראה גם במכתב אחר לרי"י ברלין (טיוטא שנכתבה כנ' בידי רי"י סלונים הנ"ל): „... מאז נתעורר עס"ר הגאון החה"מ וצ"ל וכתב אליו בזה מכתבו מעומק לבבו, בידעו כי בזה תלוי כל אושר ישיבת עיר מנוחת אבוה"ק זיע"א... אף הגאון וצ"ל טרם עלותו השמימה ביקש והפציר בירידנו הגביר מו"ה שמעון הויזמאן... כי ישתדל בכל תוקף ועוז לבל יפול הנחלה הק' ביד גויים וכו'... ניקרא נא את מכתב הגאון ז"ל אליו אשר בו כותב לו בפי' פסק כי הנחלה הזאת טוב לו מעשרה בנים... כי דברי הגאון הצדיק החח"מ ז"ל אשר הבטיח לנו כי עפ"י תשובת כת"ר לו, לבבו יגיד לו כי בו בחר ד' להיות גואל ומושיע לישיבתינו, ויהושע ינחיל את הנחלה הק' הזאת לאשרינו...".

את מכתב התשובה של ר"י ברלין לבעל ה„שדי חמד", ראה להלן בנספח. על פעילותו הנמרצת של בעל השד"ח בקשר עם הנסיונות להקים בית ספר מודרני בחברון והתנגדותו החריפה לכך, ראה בקבוצת המכתבים שבשולי מאמרו של מ' בניהו, רבי חיים חזקיהו מדיני, פרקים מתולדותיו, חמדת ישראל, ירושלים תש"ו, עמ' 204 — 212. עוד לפני כן רכש ר' ישעי' ברלין בתים בירושלים ביוזמת הגרש"ז מלובלין בעל „תורת חסד", כנזכר במכתבו הנ"ל לבעל השד"ח, וכנזכר במכתב אחיו הרש"ז ברלין להרשיל"א מכ"ב תמוז תרס"ו, ר' להלן בנספח). אחיו הרשז"ב רכש בית בחברון (ראה להלן בנספח ב„רשימת ההקדשות" של העדה האשכנזית בחברון). במכתב הרשז"ב הנ"ל נידון ענין בנית קומה נוספת לבית זה, שלצורך זה הוא מקציב סך של 1000 רו"כ. ומבקש התחייבות הממונים שלא ידרשו ממנו סכומים נוספים לצורך זה.

48. ראה לעיל הע' 42 ומכתב הריי"ס לעיל הע' 47.

49. ראה לעיל הע' 47, ועוד שם במכתב הריי"ס מו"ך אייר [תרס"ד]: „... ד. והיא העולה להוציא לאור רעיון א"א שליט"א שהרי"ב יקנה חצר הסטאמבולי ואי"ה אתרי אלה תכון ממלכת רבנותו באמת ויראה נחת...".

בחברון, ולפי בקשת כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבנ"מ נסע בעצמו להשפיע על הגבירים הנ"ל[50], ועוד שלוחים יצאו מחברון על אודות זה[51], בעיר עצמה פעל הרבה הרב י"י סלונים בן הרש"ז הנ"ל, שלימים היה רבה האחרון של הקהילה האשכנזית בחברון[52]. ספורים אחדים נפוצו בענין אמצעי הרכישה והשגת הכס־פים ובנוסחאות שונות[53], אך לגבי מחצית מחיר הרכישה נמצא כתוב שהבטיח

---

50. מכתב אדמו"ר הרש"ב נ"ע, לעיל הע' 42: „... ובקשתי את ש"ב הנוכחי יד"ג הרה"ח הרש"ל שי' אשר יסע בשביל זה לריגא, כאשר נהירין לו כל פרטי הענינים כזה, וכאשר המצב הרוחני של חברון נוגע לו בפנימיות נפשו ולבבו בלי שום פני' לעצמו ח"ו...". וראה גם מכתב הרשיל"א לוועד החברוני בחברון מח"י מרחשוון תרס"ו: „... קודם ר"ה הודעתי להם מנסיעתי לריגא ... וביום ד' שאחר יו"כ נסעתי לריגא ובידי מכ' מכ"ק אדמו"ר שליט"א להגרי"ב שליט"א, והנה את אשר שאלתי מאיתו בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א אם אפשר לקנות בעשרה אלפים והמותר יהי' במשכנתא, הי' דפתו אז כי אפשר יתגלגל הדבר להשיג הסך הזה במזומן בעזרה"י, ועל המותר יעשה אקציעס מבני חמישים רו"כ ועד אלף רו"כ, וימצאו הרבה מאנ"ש ה"י אשר יקבלו האקציעס. וכמה אנ"ש כבר הבטיחו לקבל, ובמשך השנים יגאל החצר כולו... והנה אחר כל ההשתדלות העצומה עם הגרי"ב נ"י ואת היתה הסכמתו, שהוא יתן המחצה במזומן, אך בתנאי גמור קודם למעשה שהמחצה השני' יהי' ג"כ במזומן דוקא באופן שיהי' נגמר הקנין להקדש, ואקף, תומ"י בהחלט, ולא יהי' אחר כך עוד טענות וכאב ראש כלל. כי אמר אם הוא יקח המחצה והמחצה ישאר במשכנתא כנ"ל, מי פתי יקח עוד אפי' אקציע אחת. הלא יאמרו וכי הגרי"ב אינו יכול לתת גם הנותר, כי הכל נדיבים בשל אחרים, ובפרט עליו, ובעל כרחו יהי' מוכרח לתת גם מחצה הנותר, כי יעשו נגדו כמה מיני תחבולות ע"י בעל המשכנתא למכור החצר להוציא מעותיו, וכדומה...".

51. מהם ר' שמואל תנחום שוחאט, ראה מכתב לרח"י ברלין מז' שבט תרס"ז [נראה שהוא מממוני חברון הרמ"ד סלונים והר"ב ריבלין]: „... והננו שולחים מאתנו את פרשת דברינו היוצאים מקירות לבבנו ע"י ציר אמונים ה"ה המוכ"ז הרה"ח וכו' מהר"ר שמואל תנחום יחי' שוחאט מתושבי ויקירי עיקת"ו, שד"ר מיוחד לכרומנ"ל, למען יוציא ברומנ"ל מכח אל הפועל את הבטחתו הנאמנה, הן בעל פה והן במכתב תשובתו להגאון הצדיק החס"ם וצ"ל. והגאון זצ"ל קודם פטירתו מסר לידי ידידו הר"ש יחי' הנ"ל... את העתק מכתבו באריכות ברשפי אש אשר שלח לכרומנ"ל ותשובת כרומנ"ל אליו בהבטחה, וכך אמר לו הגאון זצ"ל שבטחונו חזק שע"י כרומנ"ל תהי' ישועת עיה"ק חברון ת"ו בקנית הנחלה הזאת ...".

52. ראה הע' 47 והע' 49 לעיל.

53. בהמשך הפעילות הזו לא נזכרים שוב האחים הגבירים רח"י ורש"ז ברלין, וכנ' משכו ידם מהשתתפות ברכישת הנחלה הזו. מסתבר שאדמו"ר הרש"ב נ"ע המשיך ברעיונו הנז' להוציאת אקציעס, וזאת על כל סכום הרכישה. במכתב אדמו"ר הרש"ב נ"ע לרשיל"א מו' אר"ש תרס"ח נאמר: „... גם בענין החצר לא שבעתי נחת כלל, יגענו והשגנו ת"ל רשיון הממ' דאשכנז ועשינו האקציעס ועלה הוצאה ע"ז יותר מאלף וג' מאות רו"כ, אשר זה נתן ידידנו הרש"ג שי' [ר' שמואל גור ארי'] ...". על ענין זה כותב ר' יהושע מונדשיין, מגדל עז, כפר חב"ד תש"מ, עמ' תקנב: על פעלו של הרש"ב ע"ה בקנין הבתים סיפר לי ר' רפאל הכהן שי' מאשר שמע מכ"ק אדמו"ר מוהריי"צ נ"ע

הגביר ר"י ברלין להרשיל"א בבקרו אותו בשליחות כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ[54]. הפעילות הזו נמשכה כמה שנים עד שביום כ"א מנחם אב תרס"ח רכש הר"ש הויזמן בשליחות כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ את הנחלה מידי הג' רומאנו כסך 22.000 רובל[55], וביום י"ב תשרי תרס"ט נערך שטר המכירה מרומאנו לר"ש

באחת מהתועדויותיו בלנינגרד (בין השנים תרפ"ר – תרפ"ז). וכה פתח אדמו"ר זי"ע: רס"ג היה תיקון המוחין, ורש"ג תיקון המידות; ומעשה שהיה כך היה: כ"ק באמו"ר מוהרש"ב נ"ע קיבל פעם מכתב מהרה"ג בעל ה„שדי חמד" כי אחד הבתים המרכזיים שבעיה"ק חברון עומד להימכר לאחד המוסדות ההפשיים או לרשות המסיון ח"ו, ונזקקו לסכום כסף גדול לפדות את הבית ולהצילו מידם, בערך עשרים וחמשה אלף רובל. באמו"ר נסע במיוחד לשם כך למוסקווא וקרא אסיפה מעסקנים וגבירים, וגם אני נסעתי עמו. באמו"ר הראה להם את מכתבו של השד"ח, והדגיש את חשיבות ענין ההצלה — אך ניכר היה כי השומעים מקבלים את הדברים בקרירות ואינם נלהבים כלל לנתינה זו. בלילה נכנסנו איש לחדרו, באמו"ר בחדר מיוחד ואני בחדר אחר, ובקומי לפנות בוקר ראיתי והנה מעטפה חתומה תחת הדלת ועליה כתב ידו של הרש"ג. בפנים מצאתי מכתב מהרש"ג שבו כותב כי לא יכול יותר נשוא את אדישותם של הגבירים האחרים, והוא עצמו נהלץ לתת את מלוא הסכום מכיסו. אך זאת בשני תנאים: הא' שהבית שיקנו יהיה נרשם על שם באמו"ר ועל שמי, והב' שאף אחד לא ידע ממעשה נתינה זו. וידעתי בו ברש"ג — סיים מוהריי"צ — כי מצבו האמיתי באותה שעה היה גרוע מאד, והיה נתון בגירעון כספי חמור, אך הבנקים לא ידעו את חומרת מצבו והמשיכו לתת לו באשראי (קרעדיט). וראה כהנ"ל ב „לשמע אונך" (ברוקלין תשכ"ג) עמ' 133—134 בקצת שינויים (והוא מהתועדות י"ט כסלו תרפ"ה או תרפ"ו), ושם שכשמסר לו אדמו"ר מוהריי"צ לאביו את הכסף השיבו אדמו"ר מוהרש"ב: „רס"ג ... האט אויפגעטאן מוחין ביי אידען, און רש"ג האט אויפגעטאן מידות ביי אידען".

מן המתברר כאן צריך לומר שחלו אי־דיוקים במסירה זו. הקשיים בהשגת האמצעים נמשכו, ובהתאם לאמור במכתב אדמו"ר הרש"ב נ"ע שבתחילת ההע' הזו אפשר שכוונת הסיפור הנ"ל הוא לסכום הנדרש עבור הוצאת האקציעס. מן המכתבים שייזכרו להלן יוצא, שסכום הרכישה הועמד לרשות אדמו"ר הרש"ב נ"ע בהלוואה ע"י הגביר ר' ליפא גאליערקין, מקורות הפירעון לא נתבררו במכתבים.

במכתב אדמו"ר הריי"צ נ"ע מס"ו מרחשוון תער"ב, נוכר שכסף האקציעס מונח עדיין בשלימותו, ראה להלן ליד הע' 77.

54. כנ"ל הע' 50 ובהע' 51.

55. ברכישה זו קבל הר"ש הויזמאן, חלק מן הכסף מליובאביטש והיתרה השקיע מכספו בתורת הלוואה, להיפרע מליובאביטש באשר יעביר את הנחלאות על שם אדמו"ר הרש"ב נ"ע או למי שיצווה. פרטי התשלומים והשטרות הם ע"פ רשימת סדר התשלומים והקבלות שערך הרשיל"א. עדי השטר היו: מנחם מענדיל לעווי, אברהם בן יוסף הלוי, ומקויים ע"י החכם באשי הרב סולימן מנחם מני. סדר התשלומים והקבלות: 5.000 רובל ביום י' סיון תרס"ח; 5.000 רובל ביום ו' אלול תרס"ח; 5.000 רובל בכ"א אלול תרס"ט. בי"ש שבט קבל 7069 סראנק ע"ח קנייתו את החצר הקטנה הסמוכה.

הויזמן[56]. הוסכם שלאחר שיקבל רש"ה מליובאביטש את הכספים שהשקיע יעביר את הנחלאות על שם כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ[57].

מחמת קשיים בהעברת הרישום, נתבקש רש"ה להעביר תחילה את הנחלאות על שמו של הגביר הר' שמחה שיינפינקל מירושלים, הטיפול בכל אלה נתמשך גם כן כמה שנים, עמל רב בענין זה נותר עוד לאחר זמן להרז"ה עד שהצליח להביא סדרים בכל התסבוכות שבנידון[58]. ביי"ג אייר תרע"ב נערך שטר מכירה מרש"ה לשמו של הר"ש שיינפינקל[59]. ביום י"ט שבט תרע"ג מברך כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ על המוגמר[60], על העברת רישום הנחלאות על שמו.

ביום י"ט שבט תרס"ט רכש עוד הרש"ה עבור כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ גם את החצר הקטנה הסמוכה לחצר הנ"ל מידי המשומד דאוד טופיק אפנדי בסך 7069/85 פרנק[61].

---

56. השטר הזה נערך בקושטא ונחתם ע"י: אברהם בן למעלה הגביר המנוח וכו' כמוהר"ר חיים ישראל רומאנו ואשתו רבקה ב"ר יוסף די טולידו (צ"ל במס"ק — ציוותה לחתום במסירת קולמוס). העדים: יצחק הלוי ומואיז כהן. למחרת אושר ע"י הרב חיים נחום, מ"מ ה' באשי בארצות תוגרמה מטעה"מ יר"ה. השתמשתי בהעתק שנעשה בחנרון בי"ד אייר תער"ב, מקויים ומאושר ע"י אברהם הלוי ויוסף יצחק נאה בה"ר מענדיל.

57. כמפורט במכתביו הרבים של הר"ש הויזמאן לאדמו"ר הריי"צ נ"ע, וכמפורש ברשימה שנזכרה לעיל הע' 55: „ורצוף להשט"מ הנ"ל כתב הודאה מהח"ב הרסמ"מ [מהחכם באשי הרב ר' סולימאן מנחם מאני] הנ"ל מפי המוכר והקונה הנ"ל, שכל הנחלאות הנ"ל נקנו בעד מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א דליובאביטש ומכספו, ושמחוייב הקונה הנ"ל להעביר את כל הנחלאות הנ"ל בשם מי שיגמור אומר עליו כ"ק אדמו"ר שליט"א בלי שום טו"מ ודו"ד כו' ותתום עלי' הרסמ"מ הנ"ל.

58. כפי שעולה ממכתביהם של הרשיל"א, הרמ"מ נאה, הר"ש הויזמאן והרז"ה. ראה למשל מכתבו של הרז"ה מכ"ח אייר תער"ב: „... וגם פעולת החצר ... אם היו כותבים שלשה ימים ושלשה לילות לא יספיק לכתוב התלאות שעברו על דבר זה ופועל ממש. כמה ימים הייתי מרגיש מרירות בנפשי כשהייתי מעלה על הרעיון ענין זה. וגודל הנס אשר עשה ד' לנו הוא הפלא ופלא, ומגודל הדבר לא שיערתי ששייך לדבר אודות זה, ממש כמו אם היי ספינה גדולה עם אנשים מיטרפת ח"ו באמצע הים ואח"כ הציל אותם ד' שייך להאריך הדברים בזה, הלא הענין בעצמו הוא די ותו לא, כן הדבר הזה ...".

59. בשטר זה נקוב הסך שבעה ועשרים אלף פראנק שקיבל ר"ש הויזמאן מיד הקונה הרב הגביר מוהר"ר שלום שמחה בה"ר נתן נטע שיינפינקל והשאר עד תשלום סך שמנה ועשרים אלף ושבעה מאות ריבל כסף קבל מאדמו"ר מליובאביטש. עדי השטר: שלמה זלמן בר"א האולין ומ' מענדיל בהרצ"ה גאה. וכן תחם המוכר שמעון הויזמאן בהר"ל. קיים את השטר: הצעיר סולימאן מנחם מני.

60. „... ת"ל אשר נגמר מסירת הנחלאות על שמי למז"ט, יתן השי"ת שיהי' בהצלחה בכה"פ ברו"ג. ויצוור לנו השי"ת להגדיל ולהרחיב קנינינו בעה"ק חברון ת"ו, ויהי' בזה הגדלת והרחבת עה"ק במצבה הרוחני והגשמי, ושיושלם רצון כ"ק אבותינו רבותינו הק' וצוקללה"ה נ"ע וי"א ...".

61. מכתב הרש"ה לרשיל"א, י"ג תשרי תרס"ט. לדבריו נתעורר לקנייתה עפ"י

לקראת סוף שנת תרס"ט הסכימו בליובאביטש לייסד בחברון סניף לישיבת ,תומכי תמימים', והרשיל"א דן בענין זה במכתבו לכ"ק אדמו"ר הריי"צ מיום י"ז תמוז[62] ומסתבר שלא איסתייעא מילתא. רק לקראת סופה של שנת תרע"א נפלה ההחלטה להקים את הישיבה, אך לא מקרב אנשי חברון ולא בסגנון הרגיל של ישיבות אה"ק, אלא בדרך וכסגנון ישיבות ,תומכי תמימים' ועל ידי קבוצת בחורים שיישלחו מבני ישיבת ,תומכי תמימים' בליובאביטש ובראשה ראש ישיבה ומשפיע שאף הוא יבוא מבין המשגיחים והמשפיעים שבליובאביטש. הרנ"ה נבחר להיות המשפיע ואתו עמו נבחרו שבעה בחורים מליובאביטש שיהיו הגרעין שממנו ומסביבו תצמח הישיבה[63]. שליחות זו, קשה ואחראית ביותר היתה, וכפי שביאר באריכות כ"ק אדמו"ר הריי"צ נבג"מ במכתביו אל הרז"ה[64]. מלבד הקושי שבעקירתם ממקום גידולם וחיותם, מן הסביבה והאווירה של בית כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ בליובאביטש, עוד זאת היתה להם לבא לארץ שוממה וחריבה, עזובה וירודה, לחיות בין פראי־אדם, בתנאי בטחון רעועים ולעטות עליהם את סבלם של בני הארץ שכבר הורגלו בכך.

ידיעות על ההחלטה זו הגיעו לחברון, והיישוב היהודי הסובל באותה שעה מירידה רוחנית וגשמית כאחד מתכונן לקבל את פני החבורה העומדת לבוא, ומצפה לקראתם ובעיקר לקראת ראשה, המשפיע, שיפעל גם בקהילה האשכנזית־

בקשת בעל ה„שדי־חמד". חצר זו עמדה להמכר לנוי רשע בסך של עד 400 נאפוליון, רש"ה הצליח לרוכשה בעד סך של 360 נאפוליון, מכתבו לאדמו"ר הריי"צ נ"ע מח"י מרחשוון תרס"ט. וראה לעיל סוף הע' 55.

62. תרס"ט. במכתב נאמר שכבר נתקבלה ההחלטה בליובאביטש לייסד ישיבה בחברון שתהי' סניף של ישיבת „תומכי־תמימים". מפציר מאד לקבל על כך תשובה החלטית פומבית. דובר שם גם על פירסום מודעא ב„החבצלת" אודות ענין זה.

63. זו נזכרה כבר במכתב אדמו"ר הריי"צ נ"ע לר' יצחק חן מערש"ח מנ"א תרע"א: הנני מחכה על מענה נעימה על מכתבי הקודם דבר ביהכ"נ המיוחסת לאאע"ה. ועתה אבשרו כי בחסדי השי"ת קרב כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א לייסד ישיבה בעיה"ק חברון ת"ו ונפקד ועד מיוחד לזה, והוגבלו משפיע וכת חברים תלמידים נעימים המתעתדים לנסוע בקרוב, ונגביל להם בתים בחצר הגדול שלו בעיה"ק חברון ת"ו המשה במספר שלשה בדיוטא העליונה, שנים עבור הרב המשפיע שליט"א, ואחת עבור קאנטור להמוסד ולכלכלת עניני הנחלאות, ושנים בדיוטא התחתונה עבור תבורת תלמידים יקרים שי' הנוסעים מפה, בעזה"י בערך אחר שבת נחמו הבעל"ס, וכתבתי מזה לידי"ע הנכבד הרב שמעון שי' הירושלמי, ובקשתיו לסדר הבתים בנ"ל, ולמסור מפתחות חמשה בתים הנ"ל לכבודו, וכבודו יתקן הבתים כדרוש ללבנם ולנקותם וכו', ויכול לבקש את האברך ר' אברהם כהרה"ג רב שיל"א שליט"א לסייעהו בזה. כי אינני חפץ להטיל על כבודו טירחה ח"ו כ"א מגודל העניין וחיבת הקודש אשר בטח ישמח ויגיל לבבו ע"ז, ותשובתו אחכה בהקדם האפשרי, והנני ירי"ע הדו"ש ומכבדו כרום ערכו הנעלה.

יוסף יצחק שי"ם

64. ראה להלן המכתבים מאדר"ח כסלו תער"ב, ט"ו כסלו, ט"ז כסלו ועוד, להלן ליד הע' 73, 74 ואחר ההע' 77 — 79.

חבדי"ת שם. ה,חצר האיסטמבולית' הוכנה, דיוריה פונו, ודירותיה שופצו לשכן בה את הישיבה בני הישיבה ומקום מגורי המשפיע ומשפחתו. מקום זה הוא ,בית רומנו' שנתפרסם הרבה בעת האחרונה[65].

מטבע הדברים לא כל השאיפות והציפיות שוות, וריבוי העצות והידיעות שהגיעו מאה"ק לליובאביטש לא היה בהם כדי להקל. הרמד"ס כותב לאדמו"ר הריי"צ נ"ע[66]: „כרוב תודה עכור השתדלותם כי באמת לבשה ע"ק ת"ו צורה חדשה ממש, והתפללתי היום בביהכ"נ של א"א ע"ה וממש נהפך מחושך לאור ותקוותינו בבוא המשפיע והבחורים ...". ר' יצחק ב"ר ש' זלמן חן, שהגיע לחברון בראשית שנת תרע"א, נתמנה לגבאי בביהכ"נ של א"א ע"ה, ולקראת סופה של שנה זו טיפל בהתחדשותו כמקום קבוע תמיד לתפילה וללימוד[67]. רי"ח כותב לרשיל"א[68]: „ולנחת ולעונג רב מאשר נוסע לכאן משפיע שישפיע לנו תושבי חברון דא"ת (מי ומי יהי' השומעים אין ידוע לי עדיין כי לפי ראות עיני רחוקים המה יושבי חברון מחסידות), ולענג רב מהתייסדות והתחזקות הישיבה דפה. תמיהתו עלי על שתיקתי בזה שאין בחברון לא חסידות ולא נגלה כו' תמיהתי על כת"ר כי במשך חודש א' מר"ח אלול שנה דאשתקד, שנסע כת"ר מכאן ועד ר"ה העבר שבאתי לכאן לא נשתנה כ"כ לגריעותא. וכשבאתי לכאן תיכף נעצב לבי בקרבי על ישיבתי בכאן שאין בה לא רוחניות ולא גשמיות נגד ירושלים, שלומדים בכל הבתי מדרשים ויש שם ספרים הרבה ומתפללים במתון ובנעימה...

---

65. והוא כולל (עפ"י שטרות המכירה שנזכרו לעיל בהע' 56 ובהע' 59): „... החצר הגדול והחצר הקטן שבצידו (שדר בו ה"ר יוסף שאלתיאל) העומדים בפה עיה"ק ת"ו ברחוב הנקרא תארת איל גאזאזין, המפורסם בשם חצר האיסטאנבולי בערבי, עם החאן והשדות שסביבותיהם, הם וכל הבנינים השייכים להם, וכל הקרקע השייך להבתים לפניהם ולאחריהם, והחאן עם הבתים שבתוכו וכל הבנינים והקרקע השייך לו, ואלו מיצריהם: מצד מזרח — הבתים של האדון ר' לוי אליעזר קלאנסקי נ"י והמבוי (שמפסיק בין הבתים שדר בהם שאלתיאל הנ"ל ובין הבתים של המוכר [— ר"ש הויזמאן] שקנה אותם מראהוד עפעדי) והבתים של המוכר הר"ש הנ"ל, והבתים של המוכר שקנה אותם מיורשי ר' יושא ז"ל, והבתים של עבד איל וואהאב אבו אמער, ודרך המלך הנקרא דרך השלאלי מן קרקע עבד איל וואהאב עד קרקע של וולאד איל זאבאלי, שעכשו נבנה שם בית הריחיים. מצד צפון — הקרקע של וולאד איל זאבאלי והתל של תאמים. מצד מערב — התל של תאמים, ודרך העגלות מן סוף הקרקע של תאמים ונמשך עד לפני בית הריחיים של תאמים. וצד דרום — הדרך והתאנניר ונמשך הדרך עוד עד כותל בית קלאנסקי נ"י והבתים של קלאנסקי, והאדון ענתבי (שקנה אותם מריבלין) והבתים של עבד איל וואהאב ...". החצירות והבתים הללו נתפסו בעת מלחמת העולם הראשונה ע"י השלטונות התורקיים, ובהם שיכנו מוסדות ממשלתיים (בית הסוהר, משטרה, בית משפט וכדו'). לאחר הכיבוש הבריטי, המשיכו השלטונות להחזיק ברכוש הזה, וראה להלן בנספח את האישורים והתעודות על כך (ומהם אישורים על תשלום דמי שכירות עבור הנכסים לאא"ו נ"ע ובהיעדרו לרשיל"א).

66. במכתב מיום י"ד טבת תער"ב, (להלן בנספח).

67. מכתבו לרשיל"א מיום כ"ג מנ"א תרע"א.

68. שם.

ובין מנחה למעריב לומדים ע״י או דא״ח כמו בכל ערי חו״ל, ובכאן אין כל זה, אך לא רציתי לצער את כ״ק אדמו״ר שליט״א ולא את בנו ידידנו הרה״ג שי׳...״. שבועיים לאחר מכן הוא חוזר וכותב לאדמו״ר הריי״צ נ״ע[69], מודיע אשר מתפללים בביהכ״נ א״א ע״ה ערב ובוקר ומנחה, לאחר שחרית לומדים פרק משנ־יות, ובין מנחה למעריב לומדים ע״י ולפעמים לקו״ת, „כאשר ציווני כת״ר...״. חזוא מוסיף: „מקבלים אנו דרי חברון נח״ר מהבשורה טובה שנוסע לכאן משפיע ואיזה חברים שילמדו בישיבה שיהי׳ בכאן בע״ה, ומחכים אנו על בואם למז״ט, ונקוה שחברון יהי׳ לברכה ויהי׳ עיר אחרת לטובה...״. כעת בידינו להציץ גם להערכות נוספות שנמסרו בצנעא. כה הם למשל דברי ר׳ שמעון הויזמאן, במכתבו אל אדמו״ר הריי״צ נ״ע[70], פותח בברכה ותודה על הבשורה הטובה „בהתייסדות הישיבה להרמת מצב עי״ק ת״ו... אי לזאת... הנני רק כמזכיר... שיהי׳ המשפיע והמשגית שיבוא איש חכם ונבון, שיביט רק אל נקודת האמת ולא יתפתה ח״ו מטעם חוזק וכו׳ או בזכות אבות וכו׳ והכל חלוי בהנהגת ביאתו וד״ל, ולא יהי׳ מושפע מידי הרש״ל שיח׳ וכו׳ שחושש שלא יתראה אור וכו׳...״. לאחר חודש נוסף בקירוב הוא מודיע לאדמו״ר הריי״צ נ״ע[71], שהכין הבתים עבור האורחים ומבקש להודיעו בטעלעגראמה יום נסיעתם, „וממש הנני מצפה לרגעים ליום ביאת הרב המשפיע אשר בטח בתרתם באיש חכם ונבון, שידור בחצר כאשר כתבתי, למען תוכלו לסמוך עליו גם בענייני החצר, שאז אוכל להיות בעזרתו וכו׳... תוששני מאד מאד מכל העצות שהציע לפניכם... הרש״י שי׳ בחמימות כדרכו ועשיתם כעצתו וכו׳ ואחרי לא נדרשתי חלילה לי לדבר מהידוע לי בהרואה את הנולד... אהובי ידי״נ, הדברים האלת יהיו כמוסים בלבבו הטהור, ויבוא יום ויוכח רמז דברי! החברונים מאנשי כולל חב״ד הי״ו אינם שבעי רצון כלל מביאת הרב המשפיע והתלמידים שי׳ ואת כל אשר ידברו בינם לבין עצמם לא נעלם ממני, והענין צריך תיזוק גדול ולא רכות לב ח״ו, שלא יגרום בזה אי־כבוד וכו׳ ואם המשתדל והרב המשפיע שי׳ יטה ח״ו מעט מנקודת האמת, מטעם נשיאת פנים או כבוד משפחה או מפחד חוזק יד שיפהידו אותו. אזי בזמן נקוב וכו׳...״.

על הממשות שיש בחששות אלה שומעים אנו גם מדברי ר׳ אברהם בן הרשיל״א הכותב לאביו[72]: „ביום א׳ שבוע דנא הייתי אחר חצות כבית ה״ר מפאצעפ שיח׳ ובא אצלו ר״י חן שיח׳ והיו מדברים בין הישיבה ובין הבחורים והמשפיע, וחפצתי לכתוב לך באריכות רק מפחד אני ממך שתאמר שזה הנחה ממני ואני מדבר מראשי, ע״כ אני כותב לך הקיצור ששנים כא׳ אינם מסכימים לזה, ואם תשאל לעצתם אז יכתבו לך שאסור להביאם לפה מהרבה טעמים...״.

מעיני כ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ לא נעלמו כל הקשיים ומצב הדברים לאשורו שמזה כמה וכמה שנים עסק בענייני ארץ הקודש, ובמחלוקות המרות שהיו שם ושהתפשטו גם לחו״ל, ובקי היה בפרטי הפרטים. קצת מזה אף

---

69. ביום ז׳ אלול תרע״א.
70. מיום כ׳ אלול תרע״א.
71. במכתב מיום כ׳ רחמים [—אלול] אעת״ר לפ״ק.
72. בט״ז מנ״א תרע״א.

נתבאר באגרת בנו אדמו"ר הריי"צ נ"ע שהובאה לעיל [73], ועוד כתב שם: „ואתה ידידי מטעם עטרת ראשינו אאמו"ר הרה"ק שליט"א נפקדת למנהל ומנהיג, ורסן ההשגחה לך נתונה, לא אפונה אשר במשך היותך משפיע וגם משגיח בתו"ת כבר למדת פרק בהדרכה, לדעת יצרי מעללי הנערים והנהגתם, אם עיר פרא אדם יולד, ובמשך הזמן מתלמד הנער ונהי' לאיש, אבל לעקור ולשרש (אויס ווארצ־לען) הפרא אדם הרוהני, זה לא בנקל... אמנם עתה עליך להוסיף ידיעה ותכמה דעת ומועצות, כי ורק על בינתך לבד עליך להשען, כי מי יורה לך דעה, ומי יגיד לך שם מה לעשות ואיך לנהל ועם מי תתיעץ, הנך יחיד בשם במדריגת איל אחד בין שבעים תישים (תשי כת וערטילאין מדעת אלו הם הטובים שבהם) או עזים (הם העזי־פנים ובעלי הפניות בעלי תחבולות אשר לשונם בארץ נחלק [תהלך] וקרבם תוך ומרמה מלא ה"י). ובזכרי זאת הנני מלא רחמים עליך ועל האהריות הגדולה שלקחת, אבל תקותי תאמצני, כי מאחר שנבחרת מאת כ"ק אדמו"ר הרה"ק שליט"א ונסמך עליך לרעות ולנהל על מבועי דהוכמתא".

ועוד כתב לו בפעם אחרת [74]: „דע ידידי אם כי אתמול כתבתי לך, אך לבי כל עמי מאז נסעתם מפה, פן ואולי אין אתם יודעים גודל הענין שבו נכנסתם, וגודל האחריות אשר לקחת, ובכי"ו (ובכל יום ויום) ברגעים הפנויים מחשבתי דבוקה רק בכם. כי בעוד היותך עוד צעיר כבר ניתן עליך עול ההש־גהה, וטרם שנגמרו סימני בגרותך כבר התחלת להוליד נשמות ולהדריך, לחנך וכו', אשר על דבר זה נצטערתי כמה וכמה פעמים ביני לבין עצמך (ומה שאני כותב לך, ומה שאני דובר אליך, הגם שידעתי אשר כמיני כמוך וכו' ע"ז תמצא תירוץ במכתבי הארוך שכתבתי לך, כי מה אעשה כי זה עבודת משמרתי בתור מנהל בפועל תו"ת וכו')... ועתה ידיד יקר, ידעתיך ליראי חטא (באיזה מדריגה שתהי') דע את אשר לפניך. התבונן כי כמה קדושות התקבצו בענין זה שאתה מתעסק בו. קדושת ארץ ישראל, קדושת התורה, קדושת התפילה, קדושת התסי־דות, אשר ר"ל הלעו"ז ג"כ גדול ואיום הוא. ובצירוף לזה טבע העצמי פן ופן וכו', הלא אז (...ההמשך חסר, וחבל על דאבדין).

8. העליה לארץ

אחרי ההגים של ראשית שנת תרע"ב במחיצת כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ בסדר שקורין בו „לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך", יצאו הרז"ה, אברך כבן 34 שנה, עם רעייתו המעודנת, בת נגידים ויחידה להוריה. כשהם מטופלים בששה פעוטות (הקטנה בת מחצית השנה), את ארץ רוסיה. הם עזבו את הוריהם ובני משפחתם, חבריהם וידידיהם, את קירבת האדמו"ר וסביבתו בהם היו כה קשורים, את הישיבה שהקים וניהל במשך שנים בעיר האראדיטץ, ושמו את פניהם ללכת אל ארץ הקודש, ארץ זגוחה ועזובה בימים ההם, ארץ מפגרת ובלתי מפותחת, חסרת כל התנאים היסודיים שהורגלו בהם באירופה, ארץ הנאנקת תחת עול השלטון העריץ והמושחת של העותומאנים.

---

73. ראה לעיל הע' 12 והע' 33 וכולו להלן ליד הע' 77.

74. ראה להלן אחר הע' 79.

הרז"ה עלה בראש קבוצת בחורים מישיבת „תומכי תמימים" בליובאביטש, הגרעין לייסד בו את הישיבה החדשה בעיר האבות, חברון, לקומם את היישוב היהודי שבה ולעשותו מרכז גדול של תורה, עבודה וחסידות על דרך תורת חב"ד. קשה היה יישוב הארץ אותה שעה, וקשה שבעתיים היה יישובה של עיר האבות, עיר שנודעה כבר מימי קדם שתושביה מבני ברית ושאינם בני ברית „אנשי מידות" הם.

עליה זו עשתה רושם בארץ מוצאם, וכך מסר אז „המודיע" (בעריכת הרב א' ע' רבינוביץ אב"ד פולטאבא)[75]:

„בשבת פ' „אל הארץ אשר אראך" הפליגה מחוף אודעסא אנית הקיטור שבה יצאה קבוצה הראשונה של בחורי חמד מהמוסד „תומכי תמימים", שנשלחו מהאדמו"ר מליובאביטש שליט"א תברוגה תובב"א להישיבה שיסד שם בחצר שקנה שם. לברך את שלוחי מצוה אלו בברכת הפרידה באו אל התוף כמאה ועוד חסידי ליובאביטש, וגם מניקולייוב באו לברכם. הדרת קודש רחפה על כל הנוסעים ומלויהם, ומי יתן ואמנם ירבו נוסעים כאלה, לעסוק שם בתורה ומצות בטהרה, ובמהרה נזכה כולנו לראות באור חדש אשר על ציון יאיר, ויקויים בנו מקרא שכתוב: „גם כי יתנו בגויים עתה אקבצם" ועינינו תחזיגה בשוב ה' את שבות עמו לציון ברנה אמן".

תשומת לב קפדנית לשליחות קדושה זו ניתנה מאת האדמו"ר הרש"ב נבג"מ המצווה על כל הדבר הזה, שהדריך והנחה אותם על כל צעד ושעל ועקב אחר כל פרט ופרט. במו ידיו רשם לו אדמו"ר נ"ע את סדר הנסיעה:

ב"ה

א) בבואו לאדעס וכאשר יכינו א"ע לנסוע יודיעו תומ"י בטע"ג, מתי נוסעים צלחה.

ב) יום הנסיעה יודיעו בדיפעש כי נוסעים הם צלחה. ובמכתב יכתוב הר"ז שי' כמה הולכת הספינה, ובאיזה מקום תתעכב, באיזה עיר וכמה, ומתי אי"ה תבואו צלחה בריאים ושלימים לעיר יפו.

ג) יום הנסיעה יודיעו בטע"ג ליפו ולירושלים. כאמור בהנוסח ויחתמו חב"ד.

ד) בכל מקום באמצע הדרך מן אדעס עד יפו שתתעכב הספינה שיהי' נא באפשר לשלוח טע"ג (ע"י שליח, וח"ו לא ישלח אחד מן התלמידים שי' כ"א ע"י מאטראס הם משמשי הספינה) ישלח טע"ג לפה. נוסעים בסוב.

ה) בבואם ליפו יודיעו בטע"ג לפה, כנוסח האמור.

ו) בצאתם מירושלים לחברון יודיעו בטע"ג.

ז) מכתבים ישלחו מכל מקום שיהי' באפשר, ויכתבו גם התלמידים יחיו.

ח) כאשר אקבל ידיעה טובה מצאתם מאדעס אכתוב לו מכי' ואקאז לירושלים ע"י הרמ"מ שי' נאה.

ולשלום אין קץ.

---

75. מחדש מרחשוון תרע"ב גליון 5 עמ' 78.

לקראת הנסיעה שלח לו אדמו"ר הרש"ב נ"ע מכתב־הדרכה קצר, מועט המכיל את המרובה:

ב"ה, יום ג' ב' מ"ח תער"ב לפ"ק ליובאוויטש

שלום

כל עניניך בעה"ק חברון תובב"א יהי' רק דבר הישיבה בעזרתו ית', ויהיו עינך ולבך שם כה"י לרבות כו' ולא תתערב בשום ענין זולת זה (לבד ההשגחה על החצירות שלנו כמדובר).

מה שתקבל אי"ה אברכים או בחורים מבני תמן יהיו, תשגית היטב על למודם בדא"ח ובנגלה שידעו מה שילמדו, ושלא יבטלו את הזמן, ויהי' הכל בסדר מסודר ובזמן קבוע בכניסתם וביציאתם בהשוגחה מדויקת כפי הנהוג כאן, והשי"ת יצליח לך ותהי' פעולתך טובה כפי רצון כ"ק אבותינו רבותינו הק' וצוקלל"ה נבג"מ זיע"א.

והי' זה שלום מנפש ידידך דו"ש מלונ"ח תכה"י

שלום דובער

אדמו"ר הריי"צ נ"ע מסר בידו מכתב מטעמו ומטעם ישיבת תומכי תמימים דליובאביטש, ובו נתמנה כבא כוחו של אדמו"ר הרש"ב נבג"מ בארץ הקודש לכל פעולותיו, לענייני הישיבה ולכלל ענייני הרמת קרן היישוב בארץ הקודש, ובעיקר בעיר חברון ת"ו. וכך כתב:

ליובאוויטש יום השני לחודש מרחשוון תער"ב לפ"ק

שלום וברכה!

בפקודת כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א, נשיא מוסד „תומכי תמימים" התמנה לועד המוסד. ועל פי תוקף האגרת המוסגר בזה — כתב ידו — **אשר בו יתכבד להתמנות למשפיע ומשגיח מהלקת ישיבת „תומכי תמימים" בעה"ק חברון ת"ו.** לנהלה ולכלכלה בכל הדרוש לה. בקבלת התלמידים וסדר תמיכתם הגשמי וכלכלתם הרוחני.

הנני להודיעו כי — הבאת הסדרים הרוחניים והגשמיים מסורים לכבודו. לקרב ולרחק, כפי משפטי ותנאיי המוסד הנעלים.

תוארו „בא כח מוסד „תומכי־תמימים" בעיר הקדש חברון ת"ו ויעשה לו חותם בנוסח הזה. ועל כל הכתבים הנועדים לטובת המוסד הנזכר, יניח החותם הנ"ל.

מקרב לב עמוק הנני לברכו, כי יעזרהו הא־ל הטוב למלא חובת משרתו הנעימה ויביא התועלת הנרצה בהרמת קרן התורה והיראה.

יוסף יצחק שניאורסאהן

בהתאם להוראת אדמו"ר הרש"ב נ"ע בסדר הנסיעה דלעיל, שיגר הרז"ה מאודסה מברק שנתקבל ביום ה' י"א מרחשוון בעת"ר, ועוד כנ"ל משם שנתקבל במוצש"ק י"ד מ"ח תער"ב. מאמצע הדרך, מקונשטנטינופול, כותב הרז"ה גם לרב שיל"א.

ב"ה, יום ב' ט"ו מ"ח תרע"ב, פה קאסטאנטינאפול
לכבוד הרה"ח וו"ח י"א מוהר"ר שלמה ליב נ"י,
אוכל לבשר לכם אשר ב"ה באנו לפה בלי שום צער, סדר הנסיעה הי',
יצאנו מאודעס לערך שעה שישית ובאנו לפה ביום ב' בשעה תשיעית.
אקצר מפני הטירדות רבות שיש לי, כי בעת שהספינה הולכת אין אני
יכול לכתוב, ועתה כשהיא עומדת הבלבול הוא מהוויקרוזקע כידוע
לכבודם, ועוד נוסף לי על כולנה אשר אני צריך לשמור הילדים שיחיו.
אם תרצו לידע באריכות יותר תשאלו להרי"צ שליט"א. רק זאת אודיע
לכבודם, אשר המכתבים שלכם קבלתי לנכון מוצמבין ומולאבין
ומאדעס. ואדות זלעדיץ הוא כך, כשבאתי לאדעס נסעתי ישר לזלעדיץ,
והשיבו לי שאין להם מקום, ומתחילה הי' לי חלישות הדעת קצת אשר
סמיכותי הי' על זלעדיץ, ואח"כ כשהשיבו לי שאין להם מקום נשארתי
באמצע הרחוב משתומם, ודרשתי גאסטיניצע ושכרתי שם חדר אחר
בעד ב"ב ואח"כ שכרתי ג"כ בעד הבחורים, ולבסוף ראיתי שהי' לי
טובה גדולה מזה, כי אם הייתי עומד אצלו הי' עולה לי הוצאות גדולות
וגם גרוע יותר ממקום אחר, אך הפארטיע השניה כדאי שיתאכסנו
אצלו, אך תראו שלא יתעכבו בנסיעתם, ואקוה אשר יהי' הכל בטוב.
וכל הבחורים מבקשים אותי שאכתוב לכם פ"ש בעבורם.
ידידו הדושו"ט בלונ"ח תכ"ה

ש' זלמן האוולין

פאה"ש כל ידידי הנאמנים ר' מיכאל בלינער[75]א, ורש"ג ור'
משה חזור ור' משה ראזענבלום ור' קאפיל זעליקסאהן, תמסרו לר' משה
ראזענבלום אשר ראיתי הקארטיל שלו אצל שומרסקי ואיישר לו בעד
זאת. אל יקפידו עלי ידידי מה שאין אני כותב להם מכתבים מיוחדים,
כי מובן הדבר, ואי"ה כשיביא אותי ד' על מקומי אז אכתוב להם.

ביום ה' כ"ה מ"ח תער"ב נתקבל בליובאביטש המברק המבשר הנעת השיירה
אל חופי ארץ הקודש: „גוט אנגיטראפון, מארגען ירושלים, האוולין, תלמידים,
שמואל".

את סיפור הנעתם אל הארץ מוצאים אנו בתיאורו של אחד העולים,
ר' מנחם שמואל שניאורסאהן[76]:

אחדשה"ט באה"ר, ת"ל על השלום והטוב בכל אשר עברנו הן בים והן
ביבשה, בסח הפ"ש והפ"ק מהדרך נתקבלו, ואף הדעפעשען ובטח הפ"ק
הדעפעשען מיפו אשר שלחנו תומ"י בבואנו שלום. אודיעו כי בבואנו
ליפו באו לקראתינו על הספינה ש"ב ב"ד ר' אלטער שמערלינג וש"ב ר'
שלמה שרייבער ומאנ"ש תב"ד ר' יעקב מאלכוב ועוד כמה אנשים, כן
בנו ר' אברהם אליעזראוו ה"י, אשר המתין עלינו מיום א' ואנחנו באנו
ביום ד' בבוקר. כל נסיעתינו על הים הי' עשרה ימים והי' כל העת שקט
ומנוחה אף לא הרגשנו שאנו נוסעים על ספינה. כן כיפו הי' הים שקט

---

75. במכתבו מהברון אל הרשיל"א מיום ב' ער"ח כסלו תער"ב.

בלי תנועה קלה, אשר באמת נתפלאו ואמרו אך זאת ברכת ורצון כ"ק אדמו"ר שליט"א עמד לו. כן ירידתינו הי' בנקל מאד, ועל שפת התוף המתינו לנו דודינו הר"י שמערלינג והר"י אסעסקאוויטץ ה"י וגם ידידינו העסקן לטובת ישוב חברון האדון אליעזר קלאנסקי ה"י, אשר הי' ביפו לרגלי מסחרו, וכן עבר המכס בלי שום דיבור קל אף לא פתחו החפצים, רק דודנו השתדל בזה וקבלו ע"ז איזה גרוש. כן [הפספורטים] שלהם הרוסי' תזרו תומ"י ליד בעליהם בלי נתינת נייר אדום. ג"כ בהשתדלות דודנו הרי"ש ה"י אך נתן שלשה לי"פ עבור כל הפ"פ קטלה פחות מחצי לי"פ כל פ"פ. כן ש"ב הרשז"ס [ר' שניאור זלמן סלונים רב העדה החסידית ביפו] ה"י הכין עצמו לעשות כבוד ופאראד גדול, אך בלילה קודם בואתנו נפל בקדחת חזק רת"ל, וכל יום הד' שכב בחום גדול, אעפי"כ תיזק א"ע וביקש לכבדהו לבוא אליו וישב כמה שעות עמהם לקרבם. ונתאכסנו באכסני' אשר הכינו להם אצל ר"י מאלכוב הג"ל, מאנ"ש חסידי ונאמני חב"ד מליובאביטץ, וההפצים תומ"י שלחנו אותם לחברון ע"י הבע"ג, ואני מיהרתי כפקודתו לנסוע חברונה. ונסעתי ביום ה' בבוקר ביחד ידי"נ הנאמן הרא"ק וביום בערב נסענו לחברון תו"ב ומסרתי כל דבריו לרא"ק ה"י, ובאמת התאונן על המצב דעיקת"ו מכל דו"ד אשר ירדה זה כבר נוסף מיום נסעי זה חמשה הדשים עוד ירדה עשר מדרינות אחורנית, ממש לארץ, ואף נתייאשו אם תקום עוד ולעלות למדריגה לאיזה אור. המצב באמת הן ברוחניות והן בגשמיות נורא ואיום מאד, הדלות והדחקות והעניות הן בקמח והן בתורה כי' והיהדות. אך כפי הנראה מהשמחה של ביאת האורחים אולי עוד תקוה לטובה, ובטח ירחם ה' בכל פרט ופרט, וחברון צריכה רחמים. הכל בפרטות אבאר לו בשבוע הבעל"ט כי המכתב אני כותב בבית כת"ר. כי אתמול באו והופיעו האורחים הנכבדים לעיקת"ו יחד עם בנו שיחי', ומובן אשר עלינו לראות דרישתם ולהיות עמהם ולתאר ולהכיר לפניהם כל באי לקבל פניהם, והמה כעת בביתו. מהנהגת הרש"ה [ר' שמעון הויזמאן] בכל הזמן וכעת, אכתוב אי"ה אחש"ק בפרטות. דבריו לב"ב ובנו מסרתי הכל נכון, וגודל תערומותיהם והקפי' סלקתי מעט. כן עם בנו דברתי אשר יחזק ויתמיד כו' ונראה אשר גם חפצו ורצונו מסכים לזה, אך מקודם שאל מה יחי' לו מזה ומה התכלית, והבנתיו ותיארתי את מעלת והנהגת הישיבה דהתם בליובאביטץ מובן אשר נכנס מעט בדעתו והוטב בעיניו, ובארוכה עוד אכתוב. כן ב"ב שיחי' רעיתו תי' ובתו הכלה באשקע ולאנע תי' ובתו מנוחה רחל תי' ובעלה הרמ"ש הי' ובנם היקר באמת ילד שעשועים בלעה"ר. ועם התנו עוד לא דיברתי מאומה רק דרך מעביר, ואך עוד אדבר עמו ואשתדל שיתקרב לנו, אך זאת אמר לו בקיצור שלא אחשוב שעוד הוא מכת הרש"ע וסייעתו ת"ו, נפרד מהם, מובן אשר דורש ומפץ לקרב אליו. כן ר' מענדעל סלאנים ממתין עוד על הישיבה, אף שכבר הי' מוכן ונגמר לעקור דירתו ליפו, אך כיוון ששמע מביאת המשפיע נתעכב, וחפץ ללכת רק לישיבה...

החותם בברכה ושלום ורגשי כבוד

מנחם שמואל בן אסתר שיינא שפרה

עוד בהיותם בדרך כתב הרי״צ נ״ע בפרטות אל ר״ש הויזמאן ביום ב׳ ט״ו מ״ח תער״ב, על עליית המשפיע והבחורים, ועל הסדרים שיש להנהיג בנחל־ אות שנרכשו, בהתקנת מקומות לדירה ולמושב הישיבה (ר׳ המכתב כמלואו בנספח):

שלום וברכה!

מכתביו במועדם הגיעני, והטיב הבין וכיון כבודו בדבר הטע״ג ששלחנו לו שאל ישכיר שום דירה לשנה הבע״ל בחצר העליון, כי כולם נצרכים לנו בעד הרב המשפיע והתלמידים הנוספים מפה יחיו. ות״ל נסעו צלחה ארבעה תלמידים יחיו ושלשה ממניעת הפאס׳ נשארו על זמן מה, ושנים ג״כ קבלו רק מחכים על השליש׳, והנני מקוה כי יסעו בקרוב בעוה״י צלחה, ותקוותינו לשלוח בעוה״י עוד בחורים כאלה.

ועתה כבוא ידידינו הרב המשפיע שי׳ לחברון ת״ו ייטיב כבודו למסור המפתחות מחצר העליון הנ״ל לידו הוא הרב ר׳ זלמן שי׳ האוולין, אך את הבה״מ לבדו ישכירו להספרדים גם על להבא, על משך שנה. ושאר הדיורים בכל החצר העליון (כלומר הקומה השני׳ אשר בה ידורו הרב המשפיע הר״ז שי׳ והתלמידים שמפה) לא ישכירו לשום אדם, והדרים בו מכבר ישתדל כי יפנו בהקדם האפשרי.

ומטעם הוועד, הודעתיו היום (ע״י ה׳ פראיינד) בטע״ג בנוסח כזה „אללע אנואנער אובען רומאני שטרייניג ענטזאגען. סינאגאגע תאן אונד איבעריקע פערדינגען״ ...

ועתה ידיד נכבד... לולא שידענו את כבודו ואת דעתו התקיפה ורוחו הכביר ואת אשר יגזור יקיים בעוה״י האמינו כי לא היינו עושים אפילו חצי צעד. הנני זוכר כהיום המועצה הראשונה אשר הי׳ ביניני, כ״ק אאמו״ר הרה״ק שליט״א ואני, קראנו המכתבים אשר בו שפך נפשו על גורל עיר הקדש, באם שיוקנה החצר רומאני בידי אחת המוסדות החפשיים כמו יק״א ואליאנס, ויעשו מוסדי לימוד תיצוניות והדומה, וח״ו וח״ו יהרסו גם שארית הפליטה. ומה גם מכתב הדאק׳ בא כח המיסיאנערים באנגליא אל כבודו, וראינו צרת נפשו, נפש טהר בהתחננה להציל בעוד מועד, מצד האחד, ומצד השני ההבטחות הנאמנות כי עד טיפת דם האחרון ישתדל בתוקף עוז להעמיד הענין מבטח ומקויים בתוקף בחוק כנימוס...

גם לנחוץ להודיעו כי בהועד המיוחד פה לעניני אה״ק נכנס הצעה והרצאה דבר קנין נחלאות לבנות עליהם בתי מחסה לעניים בכסף האקציעס המונחים עוד בשלימות, אך ההצעה בלתי מעובדה עדיין (ועוד חזון למועד) אך בכלל צריך כבודו לדעת מזה ולשום דעתו הרחבה בזה, ויציע נא הצעתו בזה, ואגישנה אל הועד, והננו מקוים שבקרוב תצא לפעולה...״.

דד. במכתב של הרשיל״א לאדמו״ר הרי״צ נ״ע מו׳ סבת תער״ב המציע לאדמו״ר נ״ע לערוך מכתב לר״ש הויזמאן לנרזו ע״ד העברת הנחלאות, ובין השאר לומר: „... כי עד לא נגשר הענין הזה ידינו אסורות מלגשת אל העבודה הרבה אשר כבר

מיד עם הגיעם לארץ הקודש שולח להם אדמו"ר הריי"צ נבג"מ אגרת ארוכה ומפורטת, על השתלשלות רעיון הקמת הישיבה, הקשיים והמכשולים, המטרות והתפקידים המוטלים עליהם בייסוד הישיבה, ובכלל הוראות והדרכה בדרכי העבודה הראויה והרצויה:

יום ג', אדר"ח כסלו תער"ב.

כבוד ידידי הרב המופלג, נכבד ומרומם, וו"ח אי"א מהורר"ש זלמן נ"י וביחוד להתלמידים היקרים, ה' עליהם יחיו,

הנה ת"ל כי באתם אל הנחלה, ולא אפונה כי ת"ל באתם אל המנוחה מעמל הדרך והנסיעה, וכבר סדרתם סדר הלימודים איש איש על מקומו, בלימוד הנגלה וד"א ועבודה שבלב, והרב המשפיע שי' כראשיכם מסודר בזמניו ועתותיו, ולזאת הנה מצאתי לנחוץ לבוא בכתובים בסדר הענינים, למען תדעו את אשר לפניכם, ולמען תשכילו (וכתרגומו תצליחו) בעבודתכם הקדושה, על פי הכוונה האמיתית אשר כל ואת היא משאת נפש אהובינו ומחמד נפשינו עטרת ראשינו כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א, ומחשבתו הטהורה במשך כמעט תשעה שנה, הנה כהיום בנסיעתכם באה אל הפועל, ולכשיהי' אלקים בעזריכם, ותזכו להיות כלים פנימיים אל הכוונה הקדושה הנזכרת, על ידי עבודתכם הפנימיית בעבודה שבלב ומוח בתפלה, ושקידת הלימוד בנגלה ודא"ח, אז הנה על ידכם יומשך ויתגלה הכוונה האמיתית, ואז אשרי חלקי וחלק האנשים (העוזרים על ידי בהנהגת הענין בסדרו ומשטרו החומרי במילוי צרכיכם, ומען תוכלו להיות מסורים ונחונים אל הענין בכל לבכם ונפשיכם, מבלי מחשבה קלה באיזה ענין מענינים החומריים, שתמצאו בעזר אלקים הכל מוכן לפניכם, כבנים הסמוכים על שולחן אביהם, באהבה וחדות, בכבוד והדר) שזכינו להיוף אף בבחינת כלים חיצונים לכלים פנימיים אל הכוונה האמיתית הקדושה הנזכרת.

עוד בשנת תרס"ג בחורף כאשר נסעתי עם כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א לעיר ויען, ושהינו שמה יותר על ארבעה חדשים, ואז הנה ת"ל המוסד „תומכי תמימים" כבר פרח כשושנה בקרן שמן בריבוי תלמידים, בעלי כשרון מופלג, ושקדו בלימודים בנגלה ובדא"ח בהפלגה יתירה, והרוב מהם התעסקו בעבודת התפלה, במוח ולב, וחזרת הדרושים מדי שבת בשבתו (בעת שהי' כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א בביתו) והתמדתם בלימוד הי' על דרך הפלא, כי הרוב היו בעלי כשרון מופלג, וכמעט אשר בכל שבוע קבלנו מכתב־פרטי ערוך על ידי הרב המשגיח הר"ז ע"ה מכל תלמיד בפרט בעניני חסידות ולימוד ערוך על ידי כבוד מו"ר הרב המשפיע הרשב"ץ ע"ה, אשר על ידי המכתבים הנ"ל נודעו לנו על ברור מצב כל תלמיד ותלמיד בשקידתו בלימודים ועבודה.

הוכנה ונסדרה בכל פרטי לבנות בתי מחסה לעניים בחברות"ו, ודוקא לבנות כו' לא לקנות חצרות, למען יהי' בנין מסודר לפי הפלאן הנרצה, וצריך הוא להזדרז משתה לבקש נחלה. שדה רחבת ידים סמוכה לחברות"ו הראוי' לזה ולבוא במקח ע"ז ולהודיענו כל הפרטים באיכות וכמות הנחלה. בתחלה רצוננו לבנות רק לעשרה דיורין, כל דירה שני חדרים ובית תבשיל ותשמישי'. וכבר ידוע לכמע"ל כי בלעדו אין לנו מי שנוכל להשען עליו בכ"ז ...".

הנה אז הואיל כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א לזכיני באמרי פיו, וסיפורי מעשיות עצמיים (כלומר, לאו דברים המסופרים בעלמא, ומהם שלא בדיוק, כי אם סיפורים ממקורים מדוייקים, המקובלות בין יחידי סגולה בדיוק) מכ"ק אבותינו רבותינו הקדושים וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע ועכ"י, אשר מסרו נפשם הטהורה והקדושה על ענין החסידות בכלל ובפרט, ואשר יסודי „תומכי תמימים" עלי' נבנה, וזאת היא הכוונה האמיתית, הוא הוא רצון העליון ב"ה שבא לנו בהתגלות על ידי כ"ק האבות, אבות העולם, רבותינו הקדושים וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע ועל כל תלמידיהן ותלמידי תלמידיהן, המתחזקים ללכת בעקבותיהם. בהמסילה אשר דרכו לפנינו, ואנחנו בתור תלמידיהם עלינו המצוה והחיובה. להתאזר בכח וגבורה, למסור נפשינו וכחותינו על הענין הזה, לייסד מוסדות של לימוד דא"ח, כמו המוסד של „תומכי תמימים" להאיר לארץ ולדרים עלי' (ופי' אז דהידיעה שיודעים שזה דירה (כלומר העולם הזה) און ניט דיא אייגענע שטוב, ווארעם דער אמת איז אז דיא אייגענע שטוב איז גאר אין אנדער ארט, הוא אות שמאיר לארץ, שישנו אור המאיר ומפקח העינים לראות ולהכיר את האמת שהוא רק דירה, און אז א דירה, לאחר שנחקק כן ונחלט ונרגש בנפש אמיתות הענין שכן הוא, דארף מען זייער היטין, וארעם דער בעל הבית קען ארויס סראייבין פון דירה, און נאר מיט בזיונות ר"ל, אדער סתם מאנען פאר וואס מיא היט ניט די דירה ויא מען דארף, (וכמו שדברנו (בשמחת תורה שנת תרס"א) דלהיות התהוות הגשמי וחיותו הוא מבחינת סוכ"ע שהוא מדריגת העצמות כידוע, לזאת גם שבירת הגשמי (וואס באמת בא א קלוגין רופט מען דעם שיים ארויס גיטריבען פון דירה) ר"ל הוא גם כן מבחינת העצמות, ואם עצמות א"ס ב"ה צו ברעכט גשמיות, ושבירה כזו ר"ל היא שבירה פנימיות, השם ישמרנו, וכידוע בענין ימינך תרעץ בו' שח"ו אוהב נהפך לאויב ר"ל, והוא הבזיון האמיתי של הנפש, שנדחה ר"ל בעשר דחיות ח"ו). אמנם כל זה כשיודעים שזה דירה, וצריכים לשמור את הדירה מלבלוך עכ"פ, ובאמת צריכים לנקות וליפות את הדירה ולקשטה בכמה מיני קישוטין ותכשיטין דתורה ותפלה, וכפיית היצר הרע ונפש הבהמית לעשות היפך רצונו בכל פרט, והידיעה הלזאת היא על ידי הארת הנפש, דכשמאיר אור אז משיגים ומכירים את האמת, והכרה והידיעה הלזאת הוא אות ומופת על הארת האור) כי חסידות היא אור וחיות, וכל הלומד דא"ח כפי הכוונה האמיתית שהנחילנו כ"ק רבותינו הקדושים, הוא המרגיש אמיתית הענין באשר הוא.

מוסד כזה, חסרונו מורגש במאד, בארץ הקדש, ובפרט במדריגת הרוחניות. אשר הוא נחוץ ומוכרח, ממש נוגע בנפש, הלא כל החסידים יודעים את היגיעה והעמל, שינעו ועמלו אבותינו רבותינו הקדושים על קדושת הארץ, ליסד ולכונן שם ישוב חסידים ונשלחו לשם מובחרים ונבחרים (בדיוק בתר דיוק) מהחסידים היותר נדולים ראש וראשון נסע כ"ק הרמ"מ מהאראק וצוקללה"ה ואתו עמו סגולת צדיקים וחסידים, ואחרי כן הנבחרים הנ"ל מאת כ"ק רבינו הנדול, אשר הקטן שובהם הי' במדריגה נעלית עד מאד, אשר אין ביכולת דעתינו לצייר בכחשבתינו רום מעלתם, בהשגת אלקות בפועל ממש, והתמסרותם אל עבודת ד' בשעבוד גופם ממש, שהגוף הי' משועבד, כשעבוד העבד אל אדוניו, מבלי שום בחירה מצד הגוף כלל (פירוש מרוב העבודה וזיכוך הגוף שבא על ידי שקידת העבודה, לא נמצא שום הרגש בגוף שימאן ח"ו לעבודת ד', והי' עבודתם

מצד הגוף, כאלו הגוף מושלל הבחירה כלל) פשוט שהי' גילוי אלקות במוחש ממש, עד שגם הגוף הכיר וידע את האמת כמו שהוא, וכמו שיהי' לעתיד לבוא דכתיב ונגלה כבוד ד' וראו כל בשר כו' הכוונה שהבשר הגשמי של הגוף החומרי יראה ויכיר את האמת, והוא לפי דאז יהי' ונגלה כבוד ד', גילוי אלקות במוחש, כ הי' אצל החסידים הראשונים, שהי' העניינים האלקיים מורגש בנפשם במוחש עד שהגוף הי' בטל וטפל ממש. ובפרט החסידים הגדולים במדריגה וחדר א' שהיו כולם קדושים וגבורים להמשיך גילוי אלקות בעולם, כל אחד ואחד לפי מדריגתו ושרש נפשו בקדש העליון, הנה אלו נסעו בקדש בגזירת קדוש ד' רבינו הגדול, ורבינו הגדול מסר נפשו עליהם למלאות כל מהסוריהם ברוחניות וגשמיות, וסבל יסורים כידוע, ואחרי רבותינו הקדושים כל אחד ואחד מסר נפשו בנתינה ומסירה להפיץ רצון העליון בלימוד דא"ת ושקידת העבודה בקדש.

המתנה הקדושה ואוצר הנחמד, אשר משמיא קאתי להחיות נפשינו, שהנחילנו כ"ק רבינו הגדול, הוא ספר ה„תניא" ואגרות הקדש, הלא רובן ככולם בא לגו בגלל החזקת הישוב, אשר נטע באה"ק, וזכינו לכל הכבוד הלזה, אשר מזה גופא עלינו להבין גודל הכרח ונחיצות ענין הלזה, ליסד שם מוסד כזה, אשר יהלוך בעקבי רצון בתיר שבאבות, לחזק לימוד דא"ת ועבודה שבלב בתפלה מתוך הרחבת הדעת בהתבוננות קודם ובתוך התפלה, ובהנהגה על פי דרך החסידות, ואז עשינו בכל המוטל עלינו תלמידי רבותינו הקדושים בהפקת רצונם הקדוש שהוא הוא רצון העליון ב"ה.

ועתה ת"ל אשר עזרנו לסדר המוסד „תומכי תמימים" על מכונו, יהי מחזיקו ותומכיו ברוך ממקורא דברכתא, ותלמידי „תומכי תמימים" אשר המטרה האמיתית היא מטרתם, יצליחו בלימודם בנגלה ודא"ת, וישינו ארחות חיים, ויהי נועם ה' עליהם להתברך בלימוד והדרכה להיות כלים להשראת שכינתו יתברך בעולם ועל עמו, והוא יעזרינו לכונן מוסד כמותו בדמותו וצלמו באה"ק בשקידת התורה ועבודה שבלב.

מני הדברים האלה, עבר אל הכלל כולו, מצב אה"ק בימי נשיאות רבותינו אבותינו הקדושים להזמן הנוכחי (אז) על החילוף והתמורה, מי הם הנוסעים לאה"ק, מטרת הנסיעה, ללא תורה וללא עבודה, אשר כמעט שנשכח ת"ו שם כללות ענין העבודה וההתעסקות בדא"ת כפי הכוונה והתכלית הנרצה אשר בעת כזאת, הנה התיסדות כזאת (של מוסד הנזכר) בעזה"י יהי' כמעין בארץ צ"ת, וכשושנה בין כו' וזכות אבות תגן להרים ולרומם המצב הנורא והאיום השורר בכל תקפו.

לא אכחד כי ברבות הימים בנסיעה ההיא גופא, במשך שבתינו שם, כשהרעיון הותחל להתרקם ולהצטייר יותר ויותר בדיבור ביגינו, בפירוט כל המחסורים והחבוננות באמיתת המצב באה"ק, נמצא ויצא ברור, כי עוד כבד הדבר לקרוב לכונן מוסד כזה, במצב כזה, דורש הוא הכנה גדולה.

תחלה נחלט כי אחת ההכנות העיקרים הוא להכשיר המקום בכלל ובפרט, לרומם מצב הרוחני בכלל, בתמן, בהחזקת הלומדים בכלל והמתעסקים בדא"ת בפרט, והעבודה העיקרית והראשונה בההכשרה הנ"ל הוא לעשות סדר נכון בהכולל, ובהועד, ליתן תוקף וכח ביד המנהלים שינהילו כדרוש להגביה ולרומם מצב האישים הנ"ל (כי הוא (הכולל) הכח היחידי באה"ק אשר על ידו באפשר לעשות מה), אך כנודע היו סיבות שונות פזה, מתמן ומפה, אשר גם הוכיח על

המצב הנורא השורר שם שכאשר הריחו כי הפצים להרים מצבם כו' מיאנו בתחבולות כו' כי תפסו ותופסים הענין כפשוטו שהישיבה באה"ק הוא רק כפשוטו לדור שם (ולא כפירוש הנ"ל), ככל אזרחי מדינה ומדינה, ורק היתרון הוא להם, מאחר שדרים שם צריכים ליתן להם פרנסתם. בשביל מה? בשביל שיהם בני אה"ק, איך שיהי' הפרטים ידועים, אך הכלל הי' שעמדו מנגד לבלי תת דרוך על אדמת קדש, וכה נדחה הרעיון, ונשאר לחכות עדי יעזור אלקים ויבוא המועד המיועד, כמו שעלתה במחשבתו יתברך, היא המחשבה הקדומה דא"ק.

וברוך שהחזיינו לזמן הזה, הוא המועד המוגבל, להגלות נגלות רצון ה', למלאות רצון טוהר נפש כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים, וזכותם בזכות הקדיש יאיר עלינו ועל כל תלמידיהם ותלמידי תלמידיהן להיות כלים לרצונם הקדוש שהוא רצון העליון ב"ה, ובנסיעתכם הלזאת הותחל קיום הרצון העליון, והאל הטוב בחסדו הגדול, חסד חנם הוא יעזרינו שיקויים הרצון הנ"ל בתכלית הגילוי ותכלית ההתפשטות ויקויים היעוד ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

והנה הארכתי בכל הנ"ל, והעתקתי הדיבור הארוך והעיקרי (מה שניתן להגלות, מבין הכתבים והרישומים שנמצא אתי משנה התיא, שנת תרס"ג) הנ"ל למען תדעו הענין על בוריו, מקור הדבר ושרשו, ומזה תבינו את הדבר הגדול אשר בו זכיתם, ואת האחריות הגדולה המוטלת עליכם, פן תתרשלו ח"ו וה"ו מלעבוד את עבודתכם בשקידת התורה הנגלית ודא"ח ועבודה שבלב בהתכוננות כנדרש בתורת הפנימיית, בלי טעות ח"ו במהות עצמיי, כלומר, כבר הנני בעל דרגא ובעל מדריגה, כי ידע אינש בנפשו מכאוביו, בענינ' הפרטיים, או בנפילת המדות באיזה מדה שתהי', ואם במשך הזמן על ידי רגילות בתפלה ושקידת הלימוד בדא"ח נתחזק נפשו במעט, או שנדמה לו שכבר נתכפרו לו ענינו, אשר לפי דעתו כבר (על ידי עבודתו) כבסו בבורית (זייף) תפלתו, אשר לפי האמת עוד צריך עיון, וידוע כי הבורית מוליד נפוחים (פיזירלעך) והנפוחים הרוחניים (הוא הרמת הלב וגסותו, הנעשה מן התפלה, עודכם צעירים אחים יקרים, עודכם עוללים ויונקים, עודכם צריכים לאם שתקנח כו') ה' ישמרנו מזה (וכידוע שזה אסקופה לכל מיני לא טוב במד"ר ר"ל) כי לא נופל הוא חטא הגיפוח מחטא הענין כו', ובפרט שמרגיש שבאיזה מדה ישנו שינוי לטוב, שבזה תדמו אשר בבר אתם עומדים על השליבה העליונה, הוא הסולם דתפלה, תדעו כי עוד רחוק מן האמת, או הפכו ממש, מחשבה ודמיון כזה.

אנחנו הצעירים, דלי ידיעות דא"ח ומשוללי ההשגה, בעלי כאב, מלאי יגון ותוגת מעשי ילדות, עלולים מאד לטעות ולשקר בנפשינו, במחשבות ודמיונות שוא, כי אלופינו עטרת ראשינו, מדריכינו ומנהלינו, מייקרים מאד בנו, רואים הם רק את הגלוי, ובהגלוי אין לכחד כי ת"ל עובדים אנחנו ככל המוטל עלינו, בחיצוניות, אבל נעלם מהם מה שהי' ולא יודעים במכאובינו, והיוקר הזה שהם מייקרים בנו אם כי מצד האחד מרומם נפשינו, לשכוח המכאוב, ולהתאמץ בעבודה אמיתית, אבל מצד השני עושה לנו היזק בנפש מה שאין הם מייסרים אותנו ומנועים את עצמם מלהוכיחינו כנדרש, פשוט אפ ראייסין א זאייט וויא מיר זאיינען ועדט, וביני לביני ונוסף לזה אהבת עצמינו המכסה על הכל והשוטף בנו על כל גדותינו, הננו מוטעים בעצמינו. ולזאת החובה, לידע ולהכיר מהות עצמו בלי שום טעות ושיבוש כלל, ולדעת כי בנפש הוא וח"ו לשכוח גם רגע

שהיא אהבת תסד, שלא לפי ערכינו בלל וכלל, כמו שכל אחד יודע א"ע מהותו וטבעו.

וגם אתם יקרים, בכלל צעירינו, אל תדמו בנפשכם לטעות בטעות גס אפילו גם קל ותעמדו חזק על נפשיכם להתחזק בלימוד בכל האפשרי, ואל תשכחו גם רגע (ואפשר כבר הכרתם ובעיניכם ראיתם) כי המצב דאה"ק לא השתנה כלל ועיקר, ואדרבא כו' וכו' כי הזקנים מזקינים, ה' יאריך ימיהם, ולעת זקנותם לכה"פ יכירו את האמת, והצעירים מי יודע מה רוחם והמצב בלתי ספק במעמדו הוא עומד, וצריכים התגברות הכח ביותר, להוסיף אומץ ושקידה בכל האפשרי כי זה אמת שהמקום גורם, וזכות אבות מסייעתן אבל צריכים גם להשתדל למסור ולשעבד הלב והמות בעבודה הגדרשת, ולכן התחזקו ויהי' אלקים עמכם לעשות חיל בעבודה האמיתית ותזכו שעל ידכם יתגלה הרצה"ע ב"ה שהוא רצון כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים, וזכותכם גדול עד מאד, ואז תצליחו בהצלחה מופלגת בחסדי אל הרחמן.

רבות פעמים זכינו לשמוע שיח נועם עטרת ראשינו שליט"א (והשי"ת יזכינו לשמוע ולהבין כו' עד בוא מ"צ גואל צדק) והווהרנו על דבר שהננו עלולים עד מאד (כמובן מגודל האזהרה, אם ישנם בכם מי ששמע הדברים, בודאי עוד זוכר פרטי הדברים והתלהבות האמירה, כי אלו דברים בלתי נשכחים) והוא הטעות לטעות בעצמינו, ונתבאר אז הטעות שהננו עלולים בו בשני הפנים, האופן הא' הוא כנ"ל, והב' באופן ההפכי ממש, והוא לראות רק נגעי עצמו ומכאוביו. אויך דעם ניט גוטין זאייט והשפלות של עצמו, וקרא זה בשם שפלות של שקר, וענוה של שטות, תמאבד את מהות האדם, ואף כי כללות הענין להשפיל א"ע נחוץ הוא בעבודה, אמנם צ"ל בבחינת מרירות ולא עצבות, מרירות איז ביטער, ועדט זיך אמאל (לעתים לא קרובות) וארעם ועז מיא טוט א קצת עבודה על פי אמת איז דאס לעתים, א שקרן און א מוטעה (ואם ביידע זאייגען אין איין מדריגה, רק ההפרש שזה שקר והמוטעה כזב) אפשר לשעה תלום"ט זעך אים עפעס, אבל הוא כזב, שהוא כלי יסוד כלל בשעה ההיא, ומכש"כ שלא יהי' מזה שום צמיחה, דבכדי שיהי' צמיחה הרי בהכרח שיהי' תחלה זריעה, ובכדי שהגרעין יורקב ויצמיח ויעשה פירות (א מצזה מיט א גישמאק) בהכרח שיהי' החרישה, לפרר לחלקים קטנים, ומי שהוא מוטעה בעצמו גם במדריגה הדקות, (וזה אפשר בקל לידע, ומי שנותן א"ע על זה יודע זאת) אינו שייך כלל לענין החרישה הנ"ל, ולזאת אינו שייך זריעה וצמיחה, ואדרבא שהצמיחה שישנו אצל המוטעה הוא קשה ורע לו יותר, מאם לא הי' כלל, וכמו צמיחת הקוצים והדרדרים שהזיקתן והפסידן (שהם מזיקים ומפסידים את הנפש) מצוי יותר מכמו תיקונם שמתקנים מה, שגם לשריפה אינם מועילים, שורפים הם בקול המולת ורעש בלהב גדול, מבלי נשאר מזה שום נחלת להחום. כן הוא הזריעה של המוטעים צומח קוץ ודרדרים, התפעלות והנהגה בקול רעש והמולה, בלהב גדול, והוא רק להב, ואין בו שום חום כלל, עפעס אייף א ואיילע האס גיגעבין א פלאקער מיט א גרייסען שטורעם, און אין שטוב איז קאלט און פינסטער ויא גיזען, ולזאת (מהאי טעמא גופא שהוא דבר שאין בו עבודה) הוא בנקל לאדם, וכמונח בקופסא אצלם הכל מן המוכן (מרירות? נא דיר מרירות, שאינו צריך לזה הכנה, שאין להם הרגש בהענין כלל, ורק כקוף בפני אדם) אבל מי שהוא מתנך את עצמו עכ"פ בדרך העבודה האמיתית, וחפץ בזה, עליו

להתרחק מדרך כזה כמטחוי קשת (דלא עוד שאינו מביא שום תועלת בתיקון נפשו על ידי עבודה כזו, אדרבא ההיזק עוד גדול יותר, וגדול עונו מנשוא (כי ראוי הוא לעונש על זה, ובר עונשין הוא בכלל, דמאחר שעושה זאת, הרי הוא לפי שיודע שזאת היא הכוונה עליונה לעשות ולעבוד, ומאחר שכן, למה יטעה את עצמו, ואם אינו יודע בעצמו איך לעשות (או שנפל לו הטעות שלא בידיעתו, גם האשמה הלזאת עליו הוא) ילך אצל חכם (ההליכה הזאת הכוונה ימסור וישעבד את עצמו במסירה ונתינה למי שגדול ממנו, ולא יעמיד על עצמו כלל) וילמדנו (וכמו שמזהיר בקונט' העבודה דחפלה דשנת תרנ"ט) ואם אינו עושה כן (הוא מודון לב וגסיתו, כי בהקונט' הנ"ל עומד וצווח על הצעירים העושים דרכם, ובוחרים עבודתם לפי ראות עיניהם, וכפי הכרת שכלם, שהוא הבל, ועוד יותר רמת לב, שמדמה בעצמו שכבר יודע הדרך וההנהגה האמיתית, ואינו מירתת לנפשו (סימן הוה כי קל לו הדבר הזה בכלל כו') וחפץ הוא להטעות את עצמו בזדון לב) ה"ה מתחייב בנפשו, וענוש יענש ר"ל כפי מדת רעתו (כי הוא בכלל חוטא ומחטיא את הרבים דגם השני והשלישי מביטים בו ובעבודתו, ומדמים הם כי הוא הדרך האמיתי, ומרבה (על ידי עבודתו של שקר) הוא שקר בעולם, והוא גרם בנזקין של אחרים, ובענשן ר"ל) ויזהר בכמה זהירות ויבדק בכמה בדיקות פן נמצא בו שרש פרה ראש ולענה של טעות, פי' דער חוכ און טבע פון נארין זיך (שכאן אינו מדבר בהענינים שבהם טעה, אין דיא פרטים וא ער נארט זיך, דאז הרי יש חילוק בין פרט ופרט, דאינו דומה מי שמטעה בעצמו בפרט כזה, או באחר, כידוע כ"א בכללות הטבע שלו פון נארין זיך), שהוא דבר המזיק אל הנפש במאד מאד, והחש לנפשו יעמוד על נפשו ליזהר בזה מאד (וכמבואר בד"ה וכל העם רואים, רנ"ה) ואז יוצא לכה"פ מהיזק ודאי (וכמאמר העולם א חשבון איז א חצי סילוק, דלכה"פ יודע בבירור מה שיש לו ומה שמגיע ממנו (ומי שהוא מוטעה אינו יודע חשבון כלל, שהטעות הוא בכל, יכול להודות במה שאינו חייב ולכפור במה שהוא אשם וחייב) ויודע איך לעבוד עבודתו) ועבודה באופן כזה, אי אפשר (מפני מצב הגוף בטבע תולדתו, ומפני הענינים הפרטיים שישנו לכאו"א כפי הידוע לו) שיהי' בשות בכל עת, ולזאת הוא רק לעתים, איז אז דער אייבערשטער העלפט, אז מיא טוט יע מיט א שטיקיל אמת, מיט א שטיקיל דעת והכרה סנימיות וערט זיך אמאל ניט גוט, טאקע ביטער ממש ויא מיא זאגט ביטער און זויר, אבער דיא ביטערקאייט איז מיט א חיות סנימי, עס הערט זיך א טעם, ואס מאנט אוף דיא ביטערקאייט (ולפעמים הוא פועל החרישה הנ"ל, ולפעמים המרירות הוא כעין רקבון הגרעין בארץ, שזה תלוי בהסיבות שמביאים את המרירות) אמנם כ"ז במרירות, אבל עצבות הוא רק חומריות, אן גיבלאזין בלי שום חיות, ורק בגולם, ואינו שייך כלל לענין העבודה, ושפלות הבאה מן המרירות, היא היא הנחוצה בענין העבודה, והמכיא התועלת הנרצה, אבל שפלות של שקר ודמיון שנדמה לו שהוא שפל, אדער פשוט ער מאכט זיך פאר א שפל, מה שבאמת רחוק הוא עדיין מזה הוי שקר גמור ככל השקרים דעלמא, והוא גם כן כשאר המיני טעות שאנו עלולים בו, כאורח אינשי בעלי שכל מצומצם (והעיקר מושללי ההרגשה והידיעה האמיתית) שעומדים תמיד בשינוים וחילופים, פעם הולם ופעם גולם, לפעמים נדמה לו שכבר עומד על במתי עב, ובעל דרגא, צופה ומביט בהיכלות, ומיחד יחודים במעשיו ועניניו, ומתדמה להחסידים ואנשי מעשה (אשר באמת כל צעדיהם

ספורות ושקולות בפלס העבודה) ולפעמים מחזיק את עצמו לשפל ונבזה מתועב וחדל אשים, חלאת בני אדם ממש (כאשר הוא מפני טבע הגוף ותאוות היצה"ו) וידיו מתרשלים מכל פועל ומעשה, כי אנה הוא בא, מפני הטרדה הגדולה הסובבת אותו, אבל לפי האמת זה אינו צריך להיות, וכל עצבות ומרה שחורה (ואם בטבעו בעל מרה לביגה גם אם הוא עם רוב חסידות וריבוי עבודה שבלב, הוא מסוכן, שיקרא לבב רחב ונפש רחבה (לגריעותא) שהוא מוכן ומזומן לכל דבר לא טוב (וכמו חורבה גדולה, דירת שדים וכו') ובהכרח שע"י העבודה משתנה טבעו ואם אין משתנה, ונשאר כן אז הוראה כי עבודתו אינו שוה כלום ומכט"כ מי שחסר לו גם זה (כלומר הידיעה בחסידות והעבודה שבלב, אשר זה כל האדם) ורק מהותו שהוא שמח, ער לאבט און איז פריילער, והוי (רחמנא ליצלן) חולה שיש בו סכנה בכל עת ובכל רגע, ואל יאמין בחייו הרוהגיים ר"ל וצריך הוא זהירות יתירה לפי שבמצב כזה הוא בור שאין בו מים ולחלוחית דתורה ותפלה (וגם מה שיש לו אין לו, לפי שהכל הוא נעשה על יסוד רעוע, ובכל רגע ורגע ח"ו עלול שיפול (הנופל, הראוי ליפול) כל הבנין) והוי ח"ו מדור ומשכן אל הקליפה ר"ל, דשבירתו (בסיגופים ותעניתים ושקידת העבודה בתורה ותפלה (ביז עס זאל זיך אופהערין לאכין, און עס זאל זיך פעלין דיא פריילעך-קאייט) על פי השגחת מורה ומדריך, חכם ובקי) הוא תקנתו, וכמו שבעל מרה לביגה הוא מר כלענה, כן מרה שחורה הוי מר בלי טעם וענג, וכמת ממש הוי אב הטומאה, כ"א המרירות אשר זה נחוץ בעתים ידועים, כי לפי האמת צריכים להכיר מהות עצמו, מבלי לטעות כלל, וכמו שמובן בשכל הפשוט, שצריכים לידע כל התסרונות של מהות עצמו, כן גם בהכרח לדעת המעלות של עצמו והטעות באחד משני הפנים הוי איסור גמור, וקרוב הוא שע"י הטעות באחד האופנים הנ"ל יכול ח"ו לבוא לידי כרת ר"ל במדריגת הרוחניים שנפשו ח"ו וח"ו נכרתת מן הדרך האמת והעבודה האמיתית, וה' ישמרינו מזה והדומה לזה.

ועתה תלמידי הקדש, דעו את אשר לפניכם, לא לדרשא קאתינא, כמוני כמוכם חיינו חיי צער ורצון, מבלי עבודה אמיתית כנדרש מאתנו, רק מלאכתי הנני עושה, ועל משמרת כהונתי אעמודה בתור מנהל-פועל ,,תומכי תמימים" כאשר נפקדתי מאת נשיאינו עטרת ראשינו כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א לבוא בחשבון ודעת עם התלמידים היקרים יחיו, להזהירם ולבקשם לעמוד על נפשם פה ושם, איש איש כפי תבונת נפשו עליו לדעת, כי מלאכתינו הכללית, מלאכת שמים היא, וכל אחד מאתנו (הן המשגיחים והתלמידים והמשפיעים והמנהיגים והמנהלים) מוטל חוב קדוש לעבוד עבודתינו באמת ובאמונה, ואחריות העבודה עלינו מוטלת, ומחוייבים אנחנו לעורר איש את רעהו פעם בקריאת אהבה, ופעם בגזירה ותוכחה מקרב ולב, עמוק, למסור ולשעבד לבנו ונפשינו אל העבודה האמיתית.

ועתה אליכם המצוה והאוהרה, כפולה ומכופלת, בברכה משולשת, כי תשתדלו ויעזרכם אלקים לשקוד על התורה ועל העבודה האמיתית, בשקידת הלימודים, בהנהגה ישרה ורצויי, וכל מעיניכם יהי' רק בהענין הזה דתורה ותפלה, וזולת זאת ח"ו לא להתערב בשום ענין, מבלי להתגאל ח"ו וח"ו בענין זר, והשי"ת הוא יחוק לבכם וכוחכם לעבדו בלבב שלם וע"י אבנה גם אני בעבודה מאהבה.

ואתה ידידי... מטעם עטרת ראשינו אאמו"ר הרה"ק שליט"א נפקדת למנהל ומנהיג ורסן ההשגחה לך נתונה, לא אפונה אשר במשך היותך משפיע וגם משגיח בתו"ת כבר למדת פרק בהדרכה, לדעת יצרי מעללי הנערים והנהגתם, אם עיר פרא אדם יולד, ובמשך הזמן מתלמד הנער ונהיי לאיש, אבל לעקור ולשרש (אויים וארצלען) הפרא אדם הרוחני, זה לא בנקל, ומה גם שכוונת תומכי תמימים כפי הידוע לך אינגה רק להעביר הזוהמא בלבד, כי אם להשריש הידיעה וההכרה בהאמת על ידי שקידת הלימוד וריבוי השקידה בעבודה שבלב בתפלה, ולהשריש מדות טובות וגם לימוד תורת הנגלה בשקידה.

אמנם עתה עליך להוסיף ידיעה וחכמה, דעת ומועצות, כי רק על בינתך לבד עליך להשען, כי מי יורה לך דעה ומי יגיד לך מה לעשות ואיך לנהל ואת מי תתיעץ, הנך יחיד בשם, במדריגת איל אחד בין שבעים תישים (תשי כח וערטלאין מדעת אלו הם הטובים שבהם) או עוים (הם העזי פנים ובעלי פניות בעלי תחבולות אשר לשונם בארץ נחלק וקרבם תוך ומרמה מלא, ה"י) ובזכרי זאת הנני מלא רחמים עליך ועל האחריות הגדולה שלקחת, אבל תקותי תאמציני, כי מאחר שנבחרת מאת כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א, ונסמך עליך בודאי אתה הוא הראוי לכך, ולזאת יהי אלקים עמך לדעות ולנהל על מבועי דחוכמתא, כפי שהתחנכת אתה על ידי ידידינו היקר באישים, אשר זכרו לא ישכח מאתנו לעולם הוא המדריך, החסיד והעובד ר' הנוך העגדיל ע"ה, הוא הי' לו חוש להדריך, מעולם לא הניח לתלמיד ומודרך שלו, בהעלם עין ח"ו, ער פלעגט ניט דורך לאוין קין שום פרט, וכל דבר שראה שצריך תיקון לא נשא פני איש מלהוכיחו וליסרו, עד שהעמידו על דרך האמת, ולזאת עתה, לכה איעצך ויהי אלקים עמך, התבונן נא בהנעשה סביבך, כלומר בהתלמידים יחיו, ושים לבך עליהם מקרב ולב עמוק, בעין בקרת, לבקר כל מעשיהם, וסדר עבודתם, ואל תתפעל כלל מנועם דרכיהם כי ראוי וכי גבהו, רק תגלה במוסר להטיף אליהם ועליהם דברי תוכחה לקרב לבם אל העבודה האמיתית, ובפרט כי אין דעותיהם ועבודותיהם שוות כלל ועיקר, ישנם בעלי דעת ותבונה, וישנם הצריכים סדר, וישנם (שנים) אשר עוד עומדים מבחוץ כלל, והזהר בנפשך ונפשם להיטיב להשגיח עליהם בעין פקיחא וחודרת, ובלי חמלה ופוליטיקה כלל, רק באופן כזה תוכל לקיים את המוטל עליך בדעת ותבונה. השתדל להיות תמיד אתם, וגם אתה בעצמך כביכול תרבה ותשקוד בעבודת התפלה ולימוד בעצמך (ובביתך תהי כאורח וכו') וממך יראו ויעשו גם הם.

את אשר כתבתי לך באחרונה... ועליך לדעת את אשר לפניך, וכל מעשיך תבקר בבקרת חדה, כלי חמלה כאשר הורגלתי, ולזאת הנני מתרה בך בהתראה מראש, כי תהי עם התלמידים, ואתם עמם יחד תשקוד על התורה ועל העבודה... ואל תטעה לומר כי לכבודך ניתן, כי אין תולקין כבוד בין החסידים לנוף וחומר, כ"א לטובת הענין ואמיתית הכוונה, וכתוב לי הכל מפורש ומפורט מסדריך (כסדר שעות היום, מתי תעמוד משינתך וכו') וסדר התלמידים יחיו, הכל בפרט, באיזה ענינים אתם מתעסקים כעת בנגלה ודא"ח, וסדר אותם בלימודים הנגלת, חבירים חבירים בסדר נכון.

...בדבר תלמידים משם תכריו ותודיע כי במשך התורף הלזה לא יקבל שום תלמיד ע"מ לקבל פרס, ושלא ע"מ לקבל פרס עליך האחריות אם

השתתפותו עם תלמידינו ראוי היא, זכור האחריות עליך, לא תשא פני איש, כי גם את פניך לא ישאו בדרשינו ממך דין וחשבון על כל דבר בפרט, ואם את הכל בסדר נכון בדעה ותבונה תעשה, אחי אתה, והלואי שיהיו חלקי כחלקך, עלה וצלח.

הישיבה נקראת „תורת אמת".

והנני ידי"ע הדו"ש ומכבדך כרום ערכך הנעלה

יוסף יצחק

למכתב זה[78] צורף „צעטיל מיוחד" ובו נכתב לאמר:

המכתב הנ"ל תתן להתלמידים יחיו לקרותו פעם ושתיים, כמה שיחפצו, וראוי לשום לב אליו, כי הוא העתק ונבנה מב' רשימות, מה ששמענו מפה קדש שליט"א, ויעיינו בו היטב אבל הנני מזהירך באהרה כפולה ומכופלת שלא תתן להם להעתיקם, והנני אוסר זה עליהם, באיסור גמור, והוי גזילה פשוטה. אמור אליהם דברים ברורים, איסור הוי וגזל פשוט.

את הדף האחרון הכתוב אליך אל תראה להם, ולא לשום איש גם מבלעדם, כ"א רק לבדך יחי' כי עליך לדעת הכל.

כתוב לי מכל הנעשה בשם כפי שדיברנו בקיץ בארוכה, כי האחד המיוחד גם הוא ברשת התחבולה, אף שהיא לטובה, ולכן כתוב לי הכל מפורט. ומכתב כזה טוב שתתן אותו מעטפה בתוך מעטפה ועל הקאנווערט השני תכתוב שהוא יזמסר רק לידי וח"ל ואו אזהיר פה שיומסר לידי גם בעת שהנני בנסיעה.

בי"ט כסליו הבע"ל תרבה לדבר דא"ח, ותעשו סעודה. בדבר אכילת התלמידים, טוב שיהיו דוקא במקום שהם דרים, כלומר בהחצר הגדול הזה גופא. והבעל הבית־טע שלך תפקח ע"ן, ויזהרו בההוצאה שלא יהי' בפיזור כי לע"ע אין מקור, רק משולת א' נסע זה כשבוע ולא יותר ומה יהי' מזה עוד טרם נודע. לואת צריכים לקמץ. ובודאי יעוור השי"ת.

ב„צעטיל מיוחד" אחר[79] נכתב:

יהי' לך לבדך!

במכתבו אלי הוא מפליא דבר האברכים הנמצאים בעיה"ק ירושלים ת"ו. שמפני משבר הישיבות הם רעבים וגם צמאים, ובהם יקרים וטובים יש אמיתיים ולומדים מופלגים באמת, ומצוה ותובה לקרבם. הנה יחקור וידרוש על מהות האברכים הנ"ל, ויברר לי הפרטים האלה.

---

78. אין עליו תאריך ונראה שהוא שייך למכתב זה דאדר"ח כסלו.

79. ראיתי רק העתק ממנו, ונרשם עליו: שייך למכתב דאדר"ח כסלו תרע"ב, ואינו נראה, לפי שנזכר בו: „במכתבו אלי..." לענין אברכים שבירושלים וכו' וקשה להעלות על הדעת שבאדר"ח כסלו הגיע כבר מכתב לליובאביטש מרז"ה שהגיע לארץ בכ"ד מרחשוון.

מבני איזה כולל הם, חסידים או מתנגדים, שנותיהם בערך, כמה אפשר לקבל מאלה שיהיו לפי כוונת תורת אמת (אשר כונתה כמו תו"ת כידוע לך) ובכמה יספיקו עצמן לכלכל ב"ב, בכמה רו"כ או גרוש לחדש, מצב משפחתו של כל אחד, ומכסת נפשות ביתו. באיזה ענין עוסק לבד עסקו בישיבה. אך הנני מוהירך באזהרה גדולה שלא יודע שום איש מצעטיל זה. וקרוב הדבר שאבוא במכתב גלוי לכל האברכים בזה הענין, ומ"מ אין זה נוגע לצעטיל זה שיהי' בסוד. ושיחקור אחרי מהותי האברכים והפרטים בפי האמור בזה בסוד.

עוד כתב לו לאחר שני שבועות ביום ד' ט"ו כסלו תער"ב:

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש
ב"ה. יום ד' ט"ו כסלו תער"ב
כבוד ידידי הרב המופלג, נכבד ומרומם, וו"ח אי"א
מוהר"ש זלמן נ"י המשפיע,
וביחד לתלמידינו האהובים והנחמדים יחיו
שלום וברכה!

מכתביכם נכון הגיעני, ואת אשר כתבו להרשיל"א ולהר"א שי' קראתי, והנני מקוה אשר אתם שוקדים בעבודתכם כמוטל עליכם מקדש. ועליכם לדעת כי זאת היא עיקר הכוונה. כבר הארכתי לכם (למענכם) במכתבי העבר מיום א' דח"ו, אשר בטח קבלתם אותו במועדו.

דבר הדירה בקומה העליונה, היתה לי לפלא בתחלת השבוע קבלתי מכתב מהר"ש שי' הויזמאן כי כבר פנה הבתים לכבודכם כפי שנצטוה בהטעג' והמכתבים וגהניתי מאד מזה ועתה בהגיע מכתבו אשר עוד טרם נעשה כזאת, נתפעלתי האפשר כי יגיד בלתי אמת כ"כ, וטוב עשה מה שלא נכנס בהבתים התחתונים, וזה יהי' לו לאות וחוק שכל אשר יוגד לו לעשות, לא ישנה בשום אופן, ויתנהג כפי שצויתיו במכתבי העבר ובהצעטיל המיוחד.

ההשגחה שלו על התלמידים יחיו יהי' בשבע עינים, ואל יעלים עין אפילו מדבר קטן. יעשה סדר אשר פעם בשבוע יחזרו דא"ח מהתלמידים יחיו (כמובן מהראוים לזה לפי"ד) ואת התלמיד א"א שי' יעיין עליו ביתר שאת וכו' ויודיעו מזה. ובד"כ יזהיר להתלמידים יחיו. כאשר יכנוס להבתים צלחה כאמור, אז לפי"ד ישכור מכשלת, ויאבלו התלמידים יחיו אצלו והבע"ב שלו תשגיח ע"ז שיהי' בצמצום לא בפיזור, כי סך עשרה רו"כ לחדש הוא הרבה מאד, ורק חדש הראשון ביכולתו הי' לעשות זאת, אבל הלאה לא יעשה כן יצמצם בההוצאה כל מה שאפשר. יקיים האמור במכ' הנ"ל בדבר הנהגתו הפרטית, יראה כי התלמידים יחיו ישקידו בלימוד בנגלה ודא"ח, וישתדל להרים מצב העיר עי"ז שיראו ששוקדים בלימוד ובתפלה, אכפול הדברים כי השגחתו תהי' בשבע עינים. וישתדל מבלי להתחלל בהתערבו בעניני העיר הבלתי שייכים אליו ואל ענינו.

ידידם הדו"ש מוקרם ואוהבם האמיתי
יוסף יצחק שניאורסאהן

כל המכתבים ישלח רק על האדרעס שלי, ולא על של אחר, ויכתוב לי בכל שבוע ושבוע ממש ויכתוב בארוכה, היינו שלא בפעם א' יכתוב מכתבו כ"א מעט מעט ובמשך השבוע יגמור המכתב. הנ"ל.

על גודל הענין הזה ועל החשיבות הרבה שייחסו לו בליובאביטש יעיד המכתב שחזר ושלח אדמו"ר הריי"צ נבג"מ יום אחד לאחר משלוח המכתב הנ"ל, היינו למחרת ביום ה' ט"ז כסלו תער"ב, מתוך אי־שקט וחששות „לבי כל עמי מאז נסעתם מפה, פן ואולי אין אתם יודעים גודל הענין שבו נכנסתם...", וכך כתב לו לרז"ה באגרת אישית־פרטית:

ב"ה,

יהי לך לברך ותשלחנו בחזרה

יום ה' ט"ז כסלו תער"ב
שלום רב לך מעומק לבבי לעומק לבבך, עלה וצלח.

דע ידידי אם כי תמול כתבתי לך, אך לבי בל עמי מאז נסעתם מפה. פן ואולי אין אתם יודעים גודל הענין שבו נכנסתם. וגודל האחריות אשר לקחת, ובכי"ו (ובכל יום ויום) ברגעים הפנויים מחשבתי דבוקה רק בכם, כלומר השוקדים אתם על עבודתכם עבודת הקדש, עם התלמידים יחיו, אף כי בנינו הם אשר נתחנכו על ברכי ההדרכה הטובה, בכ"ז אלה הצאן עולי ימים הם, ואתם אי אפשר לבא בכתובים כה גלוי, שעוד צריכים להבין בפנימיות, אבל אתה הנך בבחי' תיש בא בשנים [השווה הלשון במכתב הריי"צ נ"ע מיום : „... אנו תיישים זקנים..."] שאפשר לדבר עמך וכמובן הנך ראוי להיות פנימי, באם שתשקוד בענין זה ותשים לבך ע"ז, וממקור לבבי אליך אדבר גלוי כאשר עם לבבי.
הלא ידוע כי כל התחלות קשות, והוא כלל גדול ברו"ג, כמו עסק חדש עד אשר עורכי' הכל, וסוף הכבוד בפרנסה מרובה לבוא אחרי עבור הזמן הראשון, וגבור הוא המחזיק מעמדו בלב חזקה בעת הראשונה עדי עקרו כל ההתחלות וכו', ומה גם בענין רוחני אשר סידור הענין הוא לא בנקל כ"כ, כי דבר גשמי הנני עושה היום כך ואם טוב הוא כן, הנה מה טוב ובא"ל הנני משנהו לצורה אחרת, כי הטוב והיעדרו נראים במוחש (כלומר במוחש שלנו שהוא המישוש וראית עין בשר) תיכף, אבל ענין רוחני לא כן הוא, כמובן וכפשוטו, ואי לזאת אנחנו קרוצי חומר דלי השכל, כאשר מפקידים אותנו למנהלים ומשגיחים, על שכלינו אי אפשר לנו בשום אופן להישען פן ח"ו וח"ו טועים אנחנו, והננו אז חוטאים ה"י נפשיים ומחטיאים ח"ו וח"ו את הרבים להיות המחונכים שלנו מהותים נבזים כמונו, (כי הלא כל עניניו הם חומר והבל מחשבתינו גשם ודיבורנו תועבה, כפי שכל אחד יודע האמת את אשר עמו, ואם רגע ישים עינו בספר הוא רק למראה פנים וכו' וד"ל).
ורק בזה שהננו קשורים ודבוקים למי שרעיונו זך, שכלו בהיר, ונשמעים אליו ומקיימים פקודתו בדיוק הנמרץ, או אפשר שנוכל לצאת ידי

חובותינו במקצת עכ״פ. אך גם לזה צריכים עבודה וויכוח החומר. מיט גרעפכין און לאקשין מאכט מען דאס ניט, כלומר מיט א קנייץ מיטין שטערין און א מאך מיטין האנד, הנה מזה לא נעשה זה בשום אופן, כ״א צריכים עיון על כל פרט ופרט ממש, ציא קוקין זיך ציא זיך ניט בלי העלם עין כלל וכלל.

עוד דבר ברוחני כי ישנו ר״ל ההיפך, והוא המנגד וכל אשר הקדושה גדולה ורמה גם הקליפה ר״ל היא במדריגה נעלית כידוע לך מאשר למדת ושמעת הרבה בזה, ועוד יותר כי לפעמים הנה״ב (או בפשיטות הוא השטן הוא היצה״ר וכו׳) מתלבש בציור כזה של קדושה, כי גם הקליפה הוא גבוה, וכידוע מע׳ ופלגשו כו׳ ראומה, שהקליפה הוא רק מ״ה, אך ראו מ״ת, שהביטול נראה ונרגש, ובנפשות שלנו הוא מדריגות החיצונים, ואש מיא רופט בא אונז א חיצון, והוא מה שכל עבודתו אינו מצד האמת בבחי׳ ביטול אמיתי, כ״א הביטול באופן הנ״ל, אך הוא בקדושה. וישנו עוד אופן והוא מה שכל עניניו הם בדברים נעלים, אוהב הוא בטבעו את ההפלאה, מפליא זאיין יעדער, שזה ג״כ סימן על שקר וחיצוניות, דמי שהוא אמיתי יודע כי מהותו של כל דבר, דער אמת פון יעדער זאך גם אם שהוא מעט, הוא הרבה, אבל בשקרו הוא אוהב את ההפלאה והגזמה, שהושב שאז דוקא הוא הרבה, ולולי זאת (אם לא יהי׳ בהפלאה והגזמת מה בזה) אינו חושב זה לענין כלל, ולזאת מי שהוא חיצון פעמים עולה כמעט ממש בהיכלות, דיא פאציילקע ארום האלן, דיא קאם איין גיבייגען און קעם סוועט, ולפעמים הוא ר״ל בתכלית השפלות וכו׳ והוא לפי ששקר אין רגלים לעמוד על בסיס נכון.

ועניין וטבע החיצוניות מי שלא הקיא חלב שינק וכו׳ על דבר זה בעבודה מיוחדת, אייף דער זאך בעזונדער, הוא בכלל החיצונים. כמובן שיש בזה כמה חלוקי מדריגות. ובאמת הנה אני לא ראיתיך שתקיא וכו׳ ותעבוד בענין זה, כי בעוד היותך עוד צעיר כבר ניתן עליך עול ההשגחה, וטרם שנגמרו סימני בגרותך כבר התחלת להוליד נשמות ולהדריך, לחנך וכו׳. אשר על דבר זה נצטערתי כמה וכמה פעמים ביני לבין עצמך (ומה שאני כותב לך, ומה שאני דובר אליך, הגם שירעתי אשר כמוני כמוך וכו׳ ע״ז תמצא תירוץ במכתבי הארוך שכתבתי לך כי מה אעשה כי זה עבודת משמרתי בתור מנהל בפועל תו״ת וכו׳) ונדמה לי הדבר כמו שהתאונן הרמב״ם ז״ל על איזה חכמים, וכתב עליהם הולכים מחיק אמם לחיק אשתם, כלומר הדבר פשוט ומובן וכו׳.

ועתה ידיד יקר, ידעתיך לירא חטא (באיזה מדריגה שתהי׳) דע את אשר לפניך. התבונן כמה קדושות התקבצו בענין זה שאתה מתעסק בו. קדושת ארץ ישראל, קדושת התורה, קדושת התפילה, קדושת החסידות, אשר כל הלעו״ז (— הלעומת זה) ג״כ גדול ואיום הוא, ובצירוף זה טבע העצמי פן ופן כ׳ הלא אז (חסר).

דברי עידוד וחיזוק היורדים חדרי בטן, בסגנון כל כך קרוב ופנימי, המעיד על קירבה רבה מאד, ומצד שני עמידה על המשמר מתוך שימת עין קפדנית וחודרת לפרטי פרטים, שעל אף ריחוק המקום יש קירוב בלב ונפש.

9. ייסוד הישיבה ביסוסה והשפעתה על היישוב בחברון

לקראת ייסוד הישיבה פירסם כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ מכתב כללי אודות הישיבה התייסדותה, עניינה וקריאה לתמוך בה:

אגרת הקודש

מכ"ק אדמו"ר קדש הקדשים רבן ומאורן של ישראל
מרן שלום דובער מלובאוויטש נבג"מ זצוקללה"ה זיע"א
מיסד ישיבת תורת אמת הכללית בעה"ק חברון תובב"א

ידידינו ואנשי שלומנו המקושרים ומסורים בנפשם לכ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה נבג"מ.

הכל חפצים בכל לבם ונפשם ברצון עצמי וטבעי לעשות חפצם ורצונם הק', באשר הוא הוא רצון ה', ובאשר בזה יהנו לאורם להאיר נפשם באור חיי החיים כו' ונודע לכל אשר אחד מעניניהם היותר גדולים הוא, דבר ישוב אה"ק תובב"א אשר ממש מסרו נפשם הק' על זה, ועל כן באמת כל ידידינו אנ"ש נתונים ומסורים אל הדבר הגדול הזה, ועושים ומעשים כו' ויתברכו מהשי"ת בכל הטוב ברו"ג על טוב מפעלם.

אמנם נודע אשר תכלית כוונת רבותינו הק' נ"ע הוא עסק התורה ועבודה באה"ק, שזהו תכלית הישוב אשר אותה נפשם הק', כמובן לכל אשר מוח לו בקדקדו, וכאשר כבר דברתי מזה במ"א, ובדבר הזה לדאבון לבנו יש חסרון מורגש מאד בשנות דור אחרון, וביותר בבני טוללנו יחי'.

ובפרט עסק דא"ח, כמעט שחסר לגמרי, ובאמת דאבון נפש הוא לכל אשר לב לו, הלא זה הדבר לבד — עסק התורה והעבודה — הוא הוא שהי' חפץ האמיתי והעצמי של צדיקי עולם אבותינו רבותינו הק' נ"ע, ואיך אפשר בלעדי זאת ח"ו ואחת הסבות העיקריות בזה הוא חסרון ישיבה בטוללנו, אשר גם מי שנדבה לבו לעסוק בתורה, אין לו תמיכה מיוחדת, ומוכרח לעסוק בד"א, וגם מי שבא לישיבות אחרות, אינו נשלם בזה כלל הכונה האמיתית.

ועל כן הנני לבשר לכל החיל אשר יראת ד' ואהבת תוה"ק ואמיתות חפץ רבותינו הק' נ"ע נוגע ללבם, אשר בעזרתו ית' אנחנו מיסדים ישיבה לאברכים ובחורים הגונים יר"א בעה"ק חברון תובב"א, ואנחנו קובעים בה שיעור הגון ללמוד דא"ח, וכבר שלחנו לתמן אחד מהמשגיחים דהישיבה הקדושה „תומכי תמימים", איש מצויין בתו"ע ויודע פרק בהשגחה, ה"ה הרה"ח מהר"ש זלמן האוזלין שיחי', גם שלחנו לתמן בחורי חמד מחניכי הישיבה דתומכי תמימים, למען התנהג בעזרתו ית' הישיבה דתמן, בכל הסדרים כמו הישיבה דפה, והכל יהי' אי"ה על פי הנהגה והשגחה הראשית של כני הרב יחי', ונקבע על זה בפה ועד מיוחד, ושולחים אנחנו משולחים מיוחדים על הדבר הזה ביחוד, והשי"ת יהי' בעזרתו שיתיסד הענין בטוב ויהי' בהצלחה בכל פרט שתושלם אמיתת הכונה הפנימית, בזכות אבהן קדישין ישיני חברון ת"ו ובזכות כ"ק אבותינו רבותינו הק' נבג"מ זיע"א.

והנני לעורר את ידידינו אנ"ש לבא לעזרת הדבר הגדול הזה ברוח נדיבה, ויתנו לנו את היכלת להביא הדבר לפועל ולנהלה בעזה"י כפי הדרוש לטובת

הענין, ויחד אתנו יבנו את המוסד הנעלה אשר יסודתו בהררי קדש, והשי"ת יזכנו לראות פרי טוב בעמלנו, ובטוח אני בעם אלקי אברהם אשר יתעוררו בכל אות נפשם בדבר הגדול הזה, וכל המשתדל בענין הגדול הזה יתברך מהשי"ת בכח"ט וימלא השי"ת כל משאלות לבבו לטוב להצליחו בכל עניניו בגו"ר.

כעתירת ידידם אמת החפץ טובם והצלחתם ודו"ש מלונ"ח תכה"י

שלום דובער

בזמן קצר כבר ניכרה השפעתה של הישיבה לטובה, כגרעין מוצק אשר מסביבו החלו להתלכד מקרב אנשי הישוב דשם, ואף הגיעו תלמידים מירושלים. היתה זו הישיבה הראשונה בארץ הקדש בנוסח הישיבות שבאירופה, ישיבה עם פנימיה, עם אורח חיים של מוסד חינוכי מקיף. לציידה היו גם חוגים אהדים של לומדים במתכונת הישיבות הארצ־ישראליות הוותיקות.

בתעודה שמצאתי נפרטו לומדי הישיבה לסוגיהם ולמחלקותיהם, וממנה ניתן ללמוד גם על סדרים מתוקנים שהונהגו. ואלו הם חברי הישיבה:

א) מחלקת הזקנים הקבועים להחפלל וללמוד שיעורים קבועים בנגלה ודא"ה בכיהכנ"ס של אאע"ה ומיוחדים למלאות כל תקנות הישיבה יכב"ץ:

הרמד"ס [80], הר"י חן — גבאים.

הרש"ת [81] ש"ץ קבוע וממונה על השגחת מלוי התקנות.

ה"ר פייוויל רייכאלסאהן, ה"ר חיים אברהם פונדאמינסקי.

ה"ר ישראל יעקב שלמן, ה"ר זאב חיטריק (זה אינו פה), ה"ר זלמן מאזיע, ה"ה אליעזר שמעון קאוארנאווסקי בחו"ל, ר' אליעזר כהן,

היתום יצחק הלבן, ה"ר צבי הלבן שמש.

ב) מחלקת האברכים המופלגים המקבלים פרס להספקת צרכיהם:

1 אברהם אליעזראוו חברוני,
2 יצחק אורינשטיין [81א] ירושלמי,
3 מרדכי גראנער ירושלמי,
4 מרדכי שלמה בוימאן ירושלמי,
5 מנחם מענדיל סלאנים חברוני,
6 יהודה זרחי׳ שפירא ירושלמי,
7 משה ליב שפירא ירושלמי,
8 יצחק שפאקאיינע רוסי׳,
9 שמואל שניאורסאהן חברוני.

ג) הבתורים החלוצים מליובי המתכלכלים בכל צרכיהם על חשבון הישיבה.

1 אלטער שימחאוויץ [82] פאצעע,

---

80. הוא ה"ר מרדכי דובער סלונים נכד אדמו"ר האמצעי, נולד תר"ו ונפטר ה' סבת תרע"ו, וראה מ' שפירא, לעיל הע' 19 עמ' 91.

81. ר' שמואל תנחום שוחאט, מגבאי ביהכ"נ של אאע"ה ומלמד לנערים בהברון.

81א. לימים הי' רבו של הכחל המערבי בירושלים.

82. לאחר זמן לקחו הרז"ה לחתן לבתו רבקה שנפטרה בדמי ימיה כ"ב תמוז תרפ"ו, בגיל 27 והניחה שלשה בנות קטנות. הרה"ח ר' אלטער נ"ע היה מחשובי

2 הלל פריוטקין מאריפאל,
3 צבי הירש קצב האדיץ',
4 יחזקאל פייגין[83],
5 נחמן מנחם קאראסיק הומין,
6 אברהם אלי' אשעראוו מסוראז,
7 ישראל זלמן אסנאס מיאנעווריץ.

ד) מהלקת הבחורים (לומדי גפ"ת) הלומדים תניא.
בחדר ה"ר שמואל תנחום שוחאט נ"ר:
פלוני שלמה בן ר' חיים אברהם פנדאמינסקי,
ופלוני נחום בן יעקב ריבלין, ופלוני אייזיק בן דוד ווינשטאק.
ונוספו הבחורים דאה"ק:
ניסן ירושלים, יצחק נאה ירושלים, (ליב סלונים צפת).
הבחורים הצעירים ממחלקת הישיבה הקטנה:
לוי יצחק ריבלין, בן רח"א פונדמינסקי,
משה הארעליק, ל[יב] שניאורסאהן,
השמש: ר' חיים תימני.

בחדשים הראשונים לקיומה של הישיבה היה המצב הכספי קשה, מלבד קשיי ההסתגלות וההתארגנות, צריך היה הרז"ה ללמוד מהר את דרכי ה„פולי־טיקה" המקומית המסובכת והמפותלת, הן בחברון והן עם ירושלים, ולהכיר את הנפשות הפועלות. הכסף המוקצב להם לסידורים הראשונים אזל[84] והמעמד בחו"ל טרם הוסדר. היה עליו לכונן את המתכונת הרוחנית של הישיבה ובה בעת לדאוג ולכסס את הצד החמרי־הגשמי. יש להתקין את הקשר עם חו"ל וה„ועד" ששם; להפיץ את מכתבי אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, לחבר להדפיס ולהפיץ תקנות, חוברות כרוזים ומכתבים, ונוסף על כל אלה, יש גם לנהל, להשגיח ולטפל בעל עניני הנכסים והנחלאות על התסבוכות המשפטיות, התקנתם והטיפול בדיורים שבהם. חדשים ארוכים של משא ומתן מייגע, חליפת מכתבים ענפה והתגברות על טכסיסים מטכסיסים שונים מצדדים רבים, נפלו בחלקו עד שעלה בידו להעביר את הרישום החוקי ולהתקין את ניהולם. חלק מן העבודה הרבה הזו ניתן לראות מן התעודות המופיעות להלן בנספח. ועל כל זאת יש לדאוג שלא ייפגע הצד הרוחני, וכבר החבורה עוסקת בשקידה בתורה, בעבודת התפילה בסדרי הלימוד ושיעורין בסדרן בנגלה ובדא"ח.

בחו"ל עשה אותה שעה בליובאביטש הרב שלמה יהודה ליב אליעזרוב (הרשיל"א) שהטה שכמו להקמתה וביסוסה של הישיבה משם. בהכנות המשרדיות עזר לידו הרב יעקב יוסף סלונים בן הרש"ז סלונים רב התסידים ביפו ונכד הר"ר מרדכי דובער סלונים הישיש מראשי הישוב בחברון. לימים היה הריי"ס

המשפיעים בחב"ד, משפיע בישיבת שצעדרין, בישיבת תומכי תמימים בווארשא ומילא את מקום חותנו בישיבת תורת אמת בירושלים. נפטר אדר / ניסן תרצ"ט.

83. לימים מזכירו של אדמו"ר הריי"צ נ"ע שנים הרבה.

84. לכשל במכתבו של הרמד"ס מי"ד טבת תער"ב. ראה להלן אחר הע' 89.

הרב האחרון של האשכנזים בחברון עד לחורבנה בפרעות תרפ"ט[85]. בסידורים הפשוטים (טיפול בחצר הגדולה ובהחזקתה, בשכנית וכיו"ב) עמד לעזרו בנו של הרשיל"א, ר' אברהם[86].

ישיבה חדשה זו שהוקמה זה עתה נקלעה ללחצים כפולים. מצד אחד חששו ממוני הכולל בחברון (מסתבר שחששות כאלו היו גם מנת חלקם של ממוני הכולל בירושלים) שלא יפגע מוסד חדש זה בהכנסות הכולל. וכבר ביארנו לעיל ניגודי דעות עקרוניים שבין דעת כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע ובנו אדמו"ר הריי"צ נ"ע, בדרכי הנהגת היישוב בארץ הקודש ודרכי התמיכה בו, שדעתם הק' היתה שעיקר ענייננו של הכולל הוא התמיכה בלומדי התורה ובשעת צורך גם ביתומים ואלמנות. לעומת זה סברו בדרך כלל הממונים בא"י שהחלוקה נועדה לכל איש ואיש מיוצאי מחוזות מקורות התמיכה, ורק מפני היותו מתגורר באה"ק ומוצאו. מצד אחר קינן חשש מסויים בחו"ל שהכנסות הישיבה יקפחו וימעטו את הכנסות ישיבות „תומכי־תמימים" בארצות הגולה. סידורן של הדברים צריך היה איפוא להיעשות בעדינות ובתקיפות.

בראשונה שלח הרשיל"א ממקומו בליובאביטש מכתב מיוחד ליחידי סגולה „מהמקורבים והמקושרים ביותר לרו"ח מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א" מכתב שנשלח בצנעא לפי שעדיין אי אפשר היה לפעול באופן גלוי ובפירסום לטובת הישיבה החדשה, וזה נוסחו:

„ישיבת „תורת אמת" בעיה"ק חברון ת"ו, אשר ב"ה ובעצת קדשו של כ"ק אדמו"ר שליט"א נוסדה בשנה הזאת למטרה נשגבה קדושה להדריך בארצנו ארץ ישראל את הדרכת הלימודים בנגלה ובדא"ח ואת העבודה שבלב זו תפלה באופנים שנוהגים במוסד תו"ת, ואשר למטרה זאת נשלחו לתמן שבעה בחורים נעלים מפה ובראשם משגיח ומשפיע מומחה ומנוסה ויר"א.

הישיבה הזאת תקוות טובות נשקפות לה להביא ברכה רבה בארץ הקדושה כפי שנודע לנו עפ"י מכתבים נאמנים שנתקבלו מתמן. שממש הורם מצב העיר הק' גם בימים המעטים האלה שנוסדת הישיבה שם, וכמה אורה וטובה צפון במוסד הישיבה הזאת אשר רק ברות ממרום שהופיע על כ"ק אדמו"ר שליט"א נוסדה ובהשתדלותו הנמרצה, והוא מחבתו הגדולה לישיבתו זאת ומגודל יוקר הענין בעיניו שמענו מפיו הקדוש שאמר באזני הרז"ה המשפיע דתמן כי זה חלקו בארץ ישראל ודבר דברים חמים ונלהבים וגם ממכתביו אשר נתן ע"י המשולח נראה ברור כי נוגע הענין לנקודת לבו, ויוציא ע"ז עד היום קרוב לח"י מאות רו"כ, כי היתה ההוצאה מרובה מאד. ועתה הנה נוסעים שד"ר לעשות נדבות ומעמדות שנתיות, ובע"ה יעשו חיל, ואולם עד עשותם ועד אשר תמצא ידינו לנהל את הישיבה הנ"ל לכל פרטי, עלינו להשיג לע"ע איזה מאות רו"כ לכלכל את המשגיח והתלמידים

---

85. ראה עליו מ"ש סלונים, תולדות משפחת הרב מליאדי, ירושלים תש"ו, עמ' 121, ומ' שפירא, לעיל הע' 19 עמ' 85 — 87. חתנו הוא ד"ר יוסף בורג.

86. כיוצא ממכתבי הרז"ה, ממכתבי הר"ש הויזנאן וממכתביו לאביו.

משך ירחים אחדים, והדבר קשה לע"ע מכמה פנים: להעמיס עוד על כ"ק אדמו"ר שליט"א אי אפשר כלל שהרי כבר הוציא ע"ז הרבה הרבה יותר מכפי כוחו. גם על בנו הרי"י שליט"א א"א להעמיס שיתערב בזה בעריכת מבתבים לחידים אנשי־סגולה. וכדומה, מפני שחוששים מאד שלא הקלקל התערבותו זאת בזה למוסד „תומכי תמימים" שלא ימצאו המתנדבים מקום לטעות, או בכוונה, להשתמט מתת את נדבתם פעמים, ואין רצונו של כ"ק אדמו"ר שליט"א לבנות ישיבה אחרת מחורבנה של תו"ת חלילה, ואשר ע"כ הסכמנו אנחנו הועד הממונה עפ"י כ"ק אדמו"ר שליט"א לפקח על עניני... (חסרה מלה) לבוא לפני יחידי סגולה היותר קשורים בחפצם ורצונם למלאות חפץ ורצון מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א בהצעתנו זאת להשתדל בכל האפשרות להשיג נדבה ומניות להחזיק את הישיבה בראשית התפתחותה, שלא יתבזו תמן חלילה וחלילה מחסרון צרכיהם היותר הכרחיים. אם היה אפשר להשיג את הנדבה באופן שהמנדבים לא ידעו כלל על מה ולמי הם נותנים הי' טוב מאד, למען אשר בבוא אליהם המשולח ממוסד הזה יוסיפו להתנדב ולחתום ידם על הספרים אשר בידו להתנדב נדבות שנתיות, אך לע"ע א"א לחכות מוכרח מאד סך של איזה מאות וחוב קדוש על אנ"ש אשר כבוד אדמו"ר שליט"א יקר בעיניהם, להתענין בזה בכל אופני החריצות וההשתדלות — כפי שידוע לנו גדל עוצם יקרת הענין בעיני כ"ק אדמו"ר שליט"א ובלבבו. בלי ספק היה כותב בעצמו לאנ"ש והי' מעוררם ע"ז (כאשר כבר נתן מכתבים בכתי"ק על ידי המשולחים של המוסד הזה) אלא שאי אפשר לצערו ח"ו, ומה גם עתה כשהוא מתרפא בחו"ל, ואין לנו להפריע מנוחתו ח"ו, ואדרבא עלינו להשתדל ולנהל את הישיבה בכבודה למען ישמע וישמח לבו, ונפשו תגל בהצלחת המוסד, וממש תחי רוח קדשו ויועיל לבריאות גופו מה שהוא מגמת ושאיפת כולנו.

ועתה התאורו נא, התגברו על כל מעצור ומכשול, הן מצד היצר והן מצד טענות ואמתלאות שאנו יודעים מהן, כי כל אלה אינן כדאיות להבטל מעשות את הצדקה הנחוצה הזאת שעלי' עומד המוסד החדש היקר הזה בתחלת התפתחותו. בשם ד' ובשם עבדו כ"ק אדמו"ר שליט"א המוסר נפשו ומאדו על הפרחת האמת בכל קצוי תבל, הננו מזהירים אתכם אהובינו לבלתי השתמט בשום אופן ממעשה הצדקה הזאת ולהזדרז לאסוף סכום הגון, ולשלחו מיד הנה על אדריסת הקונטורה, בעד המוסד שבחברון, ומפני שדברינו אלה מכוונים לאוהבינו הנאמנים אשר נפשם קשורה ברצון אדמו"ר שליט"א על כן אין אנו זקוקים להמטיר עליהם בברכות, כי אם להודיעם כי הדבר נחוץ מאד כאשר נתבאר, ואין הם פטורים מעשות את כל אשר הוא בגדר היכולת והאפשר. וזאת הברכה אשר אנחנו מברכים אותו מקול"ע כי יוכה להיות ממלאי חפץ ורצון מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א אשר כל חפציו קודש הם ומה גם בענין הנעלה והנשגב הזה".

על טופס של המכתב הנ"ל ששלח הרשי"ל אל סבא הרז"ה לחברון, רשם

הרשי"ל בשוליו, אחור ופנים, מה שנתכנה על ידו שם בראש דבריו: „מגילת סתרים" וכך כתוב שם:

בעזה"י. יו"ד שבט תער"ב ליובאוויטש.

החיוה"ש לכבוד ידידי עוז הרה"ח וכו' מוהר"ש ולמן יחי' האוולין וכל אשר באהלו יבורך. שלי"ת ויח' בעד החיוה"ש למרן כ"ק אדמו"ר שליט"א ולכל בית חיינו שליט"א כה לשמוע ולהשמיע ולהתראות בקרוב שו"ש וטובי לב ברו"ג מרוב כל באהקת"ו סלה כיר"א.

ידידי, כל מכתבי נכון הגיענו לרוב נחת רוח, כן כמה מכ' המשבחים ומהללים את פעולת המוסד הק' תורת אמת יכב"ץ ואומרים ממש האיר המזרח עד שבחברון. כמה מהמכתבים שלחתי למרן כ"ק אדמו"ר שליט"א והשיבני כי הי' לו לענג רב ונחת רוח מאד. גם פה המשולחים מצליחים ב"ה ורבים נכתבו לחברים מיסדים נכבדים. בעיר ראגעצעוו עשה השד"ר הר"ל זאק נ"י מעמד שנתי על שלש מאות רו"ך וכן השד"ר השני הרא"י היילפערין יחי' אמנם הכל לא במזומן כ"א ישלמו במשך השנה ע"י הגבאים שבעיירותיהם, בכלל נתקבל הענין ובפרט התקנות והזכיות נתקבל מאד ורבים חפצים בזה. גם מי שיש להם בנים ג"כ נכתבים להברים בעבור היא"צ כי בעוה"ר אינם בטוחים על בניהם, באופן כי הכנסות מוסדינו זה אינו כלל באופן הכנסות תו"ת וזה טובה גדולה מאד שלא יזיק את תו"ת. כי יראים מזה מאד שלא יזיק לתו"ת ובעבור זה נתרצו לעשותו דוקא בתבנית מוסד אה"ק מיוחד בפני עצמו כי הרי"י שליט"א אמר בפירוש באם ירגיש ח"ו שזה מזיק לתו"ת ח"ו ח"ו יהפוך כו' ועד היום עדיין לא נדב הרי"י שליט"א גם טיפת דיו אחת לכתוב או לחתום לאיזה מקום בעבור מוסדינו זה מטעם הנ"ל. וכאשר יתפרסם המוסד הזה ויצליח בעזרה"י אז בודאי יקח המוסד בידו בכל תו"ע, והכל נסדר באופן שלא יודע מאומה משום הכנסה למנהלים אשר בחברות"ו הקבלות וכו' אך יוחתמו בחברות"ו ממני ומכבודו אך למי ועל מה אין זה עסק שלנו כלל, והכנסה והוצאה ינהלו הכל פה, ואני וכבודו רק כגרזן ביד החוצב בו וגם פחות מזה. ואני נתרציתי על הכל רק שיהי' המוסד ויגדיל תורה ועבודה ודא"ח בעיקות"ו. כ' דחנוכה טרם נסיעתו לקישענעוו דברתי אתו ע"ד שילוח כסף לכבודו, וביומין דחנוכה שקבלנו מכתבו שהוא בדוחק מובן כי הרעשתי על זה ואספתי את הועד לעצה וכסף אין. הסכמתי לשלוח הע"ח רו"ך רמבה"ן שהי' ביד ר"א קאפלאן יחי' והתחננתי שיוסיף בגמ"ח עוד כ"ה רו"ך ובשו"א לא. ובימים האלה שהי' הרי"י שליט"א פה, אחר רעש גדול הסכים לשלוח [... חסרה פה כשורה] עושה שאינו גובה כעת ההוצאות שעשה עד כה, והשי"ן רו"ך ששלח עתה הי' זה בפקודת מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א, מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א כתב בפירוש שאותן האברכים הנחוצים ביותר לתמיכה צריך ליתן להם איזה תמיכה גם בהזרה זה, וכשהי' הרי"י שליט"א פה דיברתי אתו בזה והן [חסר?] וכו' עכ"פ צריך כבודו לעורר בזה למרן כ"ק אדמו"ר שליט"א במכ' מיוחד. וישלח מכתבו אלי ואשלחהו לי"ק שליט"א, ואקוה כי יהי' לתועלת בעזרה"י. מהמון

שטף אדירי הטרדות בענין הידוע (נחוץ שישתתף גם כבודו בזה אמנם במקצת הלא יש לו רשיון מיוחד על זה), כבשתי את מכתבי פה, כי יש לי אריכות מאד לטובת מוסדנו בחברות"ו ונחוץ מאד אך ידי אסורות בענין הידוע. ואקוה כי בעזרנ"י אתאמץ מאד לכתוב לו הנדרש. הנוסח הערוך בגליון זה שלחנו לידידינו המקורבים והמקושרים ביותר לרז"ח מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א, ולע"ע אין שום תשובה מהם. והנני מ... (חסרה תיבה) אמיתות הדברים. מהשדרי"ם יש תקוה גדולה בעזרה"י ומצליחים ב"ה. את מכתבי זה לא יראהו לזולתו כלל, כי ענין הרמבה"ן הנ"ל הוא סוד כמוס גם יצוה לש"ב הר"ך ה"י שכללות וסדר ההכנסות והשדרי"ם יחי' בסוד אצלו גם מגיסי הרממ"ן יחי'. לו בעצמו לא חפצתי לכתוב זה אמנם כבודו יז[היר] מאד ע"ז. נכון שיתראה כבודו עם האברך ידידי ר' יוסף חיים אורינשטיין נ"י התן ר"ל קלאנסקי נ"י הוא אברך יקר הערך מאד וטוב שימשיכוהו לחברות"ו.

ידידי, הי' לי לענג רב אשר ב"ב יחי' נכנסים ובאים אצל בני ביתו יחי' מהמון טרדותי כנ"ל בשו"א לא הי' באפשרי לכתוב להם ביחוד כ"א ע"י גיסי הרממ"ן יחי', ידבר נא להם טובות בערי ובעזרנ"י בקרוב אכתוב להם יקרב נא את בני וחתני יחי' ללמוד הדא"ח שיחי' בלימודם בזה וידעו ויבינו הפלאת הדברים ועריבות נעימות החיות האמיתי אשר בהם אשרי מי שזכה לאורם בתו"ע וכו' יזרז נא ידידי את בני וחתני וב"ב יחי' שיכתבו לי מכ' בכל שבוע ממש הגם שאני איני כותב להם הלא יש להם לדון אותי לכ"ז וכו', כן כתבו במכ' אלי יודיעני משלומם ומכל אשר איתם לטוב, ידרוש נא בגיני בשלום כל הבחורים והאברכים יחי' והנני ידי"ע דשו"ט מלונ"ח ומקול"ע מצפה לישועה שילא יצ"ו.

מטעם הישיבה פורסמה חוברת (34 עמ') בשם „קריאה נאמנה"[87], ובה: העתק מכתבו הידוע של כ"ק אדמו"ר האמצעי זיע"א נבג"מ[88]; העתק תעודת כבוד הרה"ג כה' רבני עיה"ק חברון תובב"א דק"ק ספרדים הי"ו ודק"ק אשכנזים הי"ו, והם: הגאון הרת"ח מדיני בעל השדי חמד, והרב שיל"א[89]; „קול מחברון"

---

87. דפוס פרומקין ירושלים תרע"ב. להלן בקובץ המכתבים סי' מד, מה.

88. נתפרסם לראשונה בתוך כרוז שהדפיס ה"ר שמעון כנשה חייקין בשנת תרמ"ח (האגרת להלן בקובץ המכתבים סי' ב וראה צילום: ר"י מונדשיין, מגדל עז, ירושלים תש"מ, עמ' תקכו). מתוך שלא נירשו לנכון את פרט השנה בכרוז זה, יצא להם לסלונים ועוד ולשפירא. לעיל הע' 19, עמ' 80, שרש"מ נפטר בגיל קט"ז שנה. בכרוז זה הוא אומר: „כבן תשעים אנכי היום...". לפי הפרט הנכון נפטר בגיל תשעים וחמש. לגבי שנות כהונתו כרב העדה, יש לתקן אצל שפירא: כ"37 שנה (במקום כ"47, שם עמ' 80), שכן בעצמו קבע לפני כן שנתמנה לא לפני שנת תרי"ד.

89. פורסם לראשונה בשליש א' לחדש אלול התרס"ב, בכרוז בפני עצמו. ראה צילום, מגדל עז כנ"ל, עמ' תקלה. ור' להלן בקובץ המכתבים סי' ט.

המספר על הקמת הישיבה, חשיבותה וערכה, מאת הרשיל"א והרש"ז האוולין; תקנות הישיבה למען תומכיה (שתי התטיבות האחרונות נדפסו גם באידיש).

הערכה נלהבת מוצאים אנו במכתבו של הרמ"ד סלונים אל הרשיל"א מיום ה' י"ד טבת תרע"ב:

... שרוצני לבוא במכתב תודה למרן כ"ק שליט"א על גודל הטובה שפעל ועשה לעי"ק ת"ו בכלל ובפרט, בשלחו המשפיע והבחורי המד אשר האיר בזה עי"ק ת"ו ממש מחושך לאור גדול, אשר נתיאשתי בחשבי שלא יש עוד תקוה ת"ו, כאשר דיברנו בזה כמה פעמים, והאמת אגיד כי לו לא ראיתי בעיני לא האמנתי כ'. וכמה כחו של מרן כ"ק שליט"א להפוך מחושך ואפילה לאור גדול. הרושם שעשה בהאברכים והבחורים דפה בפעולה ניכרת לכל, ולא אכחוד שגם לגו הזקינים האיר הניצוץ האלקי אשר כבר ניכבה ממש, ולא אוכל לתאר לו הענג הנפשי בשמעי בכל יום פרק תניא, ובכל עת מצוא דא"ח, ולא אני לבדי והזקינים, גם לצני הדור המלעגים על כל דבר, מתפעלים ומודים וכו', אשר כעת יש תקוה טובה שעי"ק ת"ו תהי' קדושה לתו' ותפילה, ותאיר בה אור החסידות כרצון אבותינו רבותינו הק' נ"ע זי"ע, ע"י מרן כ"ק שליט"א. ומקום הניחו לו להתגדר בו. ובידוע לו מיעוט ערכי שאין לי מלים ואותיות בפרט לבוא בתודה למרן כ"ק שליט"א אעפ"כ אני מסגיר פה מכתבי למרן כ"ק שליט"א ברוב תודה כפי מיעוט שכלי וערכי, כי אתאפק לא אוכל, ובקשתי שימסור לו מכתבי, ובוודאי ידיעני לב"ב פשוט ער וויאס אז איך קאן בעסער ניט.

ע"ד כסף נודעתי שידידנו הר"ז המשפיע דחוק מאד, וגם הוא אמר לי שהידוע וכו' אמר לו שבאם נצרך לו יתן לו כמה שירצה. אך לא הושיבו כלל. והשתדלתי אצל ב"א ר"ס, ונתן לו גמ"ח עשרים נאפ' בכבוד, הגם שאמרתי לו שאני אתן לו שטר עלי, אך לא רצה, ונתן לו על פיתקה קטנה שלו בכבוד גדול. אך מבן שוה בבר נאכל, כי שילם עבור הבחורים שלו עבור חדש העבר והוצאות שלו ומה יהי אלהבא. וזה ברור אצלי שלולי חסרון הכסף הי' נתגדל הישיבה שלנו, כי הי' באים הרבה אברכים ובחורים מכל ערי הקודש לפה, כי ב"ה הישיבה דפה הנחילה שם טוב כפי האמת, כי א"י לא ראתה אור כזה וכו' ...

תמיכה חשובה, שיש בה כדי ללמד על מקומה של הישיבה והשתלבותה בחיי הישוב בחברון, היתה זו שהובטחה לישיבה מתוך ההכנסות של בית החולים „חסד לאברהם" בחברון. ראשי המוסד הזה הרב מאיר שמואל קאשטיל ורביגו מאיר פראנקו מצד ערת הספרדים ור' יעקב חיים סלונים ור' לוי אליעזר קלונסקי מצד העדה האשכנזית, התחייבו בח"י טבת תרע"ב (ראה את התעודה להלן בנספח)[90], לטובת הישיבה סך עשרים אחוז מכל ההכנסות שיגיעו מארצות

---

90. ממסמך זה יש ללמוד על ההנהלה המשותפת של מוסד זה, לאשכנזים

אירופה (דרך הוועד התברוני). התחייבות זו ניתנה על פי תקנות המוסד, שראשיו ומנהליו רשאים להעניק מתוך הכנסות המוסד לאשכנזים ולספרדים עשרים אחוז לכל צד. להתחייבות צורף כתב־המלצה של הרב והמו"ץ לעדת הספרדים הרב סלימאן מנחם מני.

בהתקרב חג הפסח של שנת תער"ב פנה הרז"ה בשאלת־הלכה אל אדמו"ר הרש"ב נ"ע, והיא, כיצד על בני הישיבה, עליו ועל בני משפחתו לנהוג ביו"ט שני של החג, האם רשאים הם לראות עצמם כבני ארץ־ישראל. בתשובתו פסק אדמו"ר הרש"ב נ"ע שהבחורים מאחר ודעתם לחזור עליהם לנהוג כבני חו"ל, אמנם הרז"ה הואיל והוא דר שם עם בני ביתו יש לו לנהוג ככבני א"י, חוץ מענין אכילת חמץ שראוי להחמיר בזה כבן חו"ל, משום שקביעותו באי"י עדיין מוטלת בספק (שמא רמז הוא לפקפוקיה של נות ביתו, ושמא ענין הספק הוא גם אצל הרז"ה מחשש להתגברות חפץ ההתקשרות לכ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע)[19] וזה לשון התשובה:

ב"ה, מוצש"ק ר"א אדר תער"ב לפ"ק.
לידידי הר"ש שי',
מכתבך נכון הגיענו, ונהניתי משקידת הבחורים יחיו והשי"ת יחזק מותם ולבם בתו"ע יתי'. ות"ל אשר בני תמן יחיו נמסרו אל הענין הגדול, ויתן השי"ת שיהיו נחונים בלבם ונפשם אל ה' ותורתו ועבודתו יתי' לטוב להם כל הימים.
בדבר הנהגת יו"ט הבע"ל. לפ"ד הבחורים יחיו באשר דעתם לחזור אי"ה, יתנהגו בכל דבר כבני חו"ל, ואתה באשר אתה עם ב"ב יחיו, תתנהג כבני א"י והיינו בהנחת תפילין ובתפלה. אך לענין אכילת חמץ ביו"ט אחרון ש"פ (הגם כי אינני מסכים עם אומרך במכתבך שזהו דבר שא"א כו' כי הלא נתונים נתונים אנחנו לרצונו יתי' בתוה"ק כי') הנה באשר קביעותך באה"ק עוד בספיקות אצלך כדאי להיות נזהר בזה. ונודה לה' על גאולתינו ופדות נפשינו ונזכה לביאת ג"צ בב"א.
ותחוגו את ההמ"צ הבע"ל בדיצה ובכשרות
כאוות נפשך וידידך דו"ש בלונ"ח תכה"י

שלום דובער

ולספרדים. בית התולים הזה שכן בבית המכונה עכשיו „בית הדסה" הידוע. זכותם של האשכנזים בבי"ח הזה הנחשב כהקדש לכלל הישוב היהודי בעיר חברון, יוצאת גם ממסמכים נוספים שבאוסף הרשיל"א. וראה למשל „רשימת ההקרשות" של העדה האשכנזית בחברון, משנת תרס"ב, להלן בנספח.

19. זו מן השאלות שנידונו ותזרו ונידונו במרבית הדורות המאוחרים. ראה שו"ת גינת ורדים תאו"ח כלל ד סי"ד, שו"ת הלכות קטנות סי' ד, שו"ת שי למורא (לר' שבתי הכהן) סי' מח, שו"ת חיים שאל ח"א סי' נה, ארץ החיים או"ח סי' תצ"ו, מזבח אדמה סי' תסח דף ה סע"ג, שלמי צבור דף רלז ע"א, רוח חיים סי' תצ"ו סק"ג, שו"ת יביע אומר ח"ו או"ח סי' מ.

10. דמותו והליכותיו בקודש, בהדרכה ובהשפעה, בחסידות ובהרבצת תורה

הרז"ה ניתון באישיות מושכת וקוסמת, ומגיל צעיר מאד, העמיס על עצמו תפקידים ומשימות חינוכיות, בהתקשרות לבבית עם תלמידיו וחניכיו, בתשומת לב מיוחדת לכל אחד ואחד, בהתוועדויות חסידיות בעתים המיוחדות לזה ומעת לעת בהתעורר הצורך לזה, ובעיקר משך אליו רבים בעבודת התפילה ע"ד החב"ד, עבודה של השכלה ועבודה, של התבוננות עמוקה ורגיש רב המתפרץ מפעם לפעם בניגוני דביקות נוגים ושובי־לב.

הרז"ה היה איש חינוך בכל מהותו. יחד עם הפעולות החינוכיות המכוונות ויותר מהם, השקיע כל כוחותיו בעבודתו על עצמו וחינוך עצמי, והיה לדוגמא־מופת למחונכיו. כבר נזכר לעיל שבגיל שש־עשרה בקירוב היה מעמודי התווך בלימוד החסידות בבית אדמו"ר הרש"ב נבג"מ וממקימי ענין לימוד זה והפצתו. הוא היה התלמיד הראשון שעמו נוסדה ישיבת „תומכי־תמימים" בליובאביטש. אחר נישואיו (תרנ"ח) למד כמה שנים בעיר הולדתנו, זעמבין, עד שנקרא אחר חג הפסח של שנת תרס"א במברק מאדמו"ר הריי"צ נ"ע לליובאביטש[92], ותיכף נשלח עם בחורים לעיר הארדישץ הסמוכה לליובאביטש, אליה הגיע בכ' אייר תרס"א והקים בה ישיבה כסניף לתומכי תמימים בליובאביטש. והנהיגה עד לסוף תרע"א. וראה לעיל בפרק 2 ובפרק 4. תיאור תקופה זו העלה דודי הרה"ת ר' חנוך הענדל הכלין וצ"ל (ראה להלן בנספח)[93].

מתוך עזבונו של הרז"ה בכי"ק, שרובו נתפזר ונלקח ע"י אנשים שונים, נשתמרו (בהעתקות של אבא נ"ע) רשימות וכתבים אחדים של אדמו"ר הרש"ב נבג"מ בעניני חינוך והדרכה, ומהם תשובות לשאלות ממין זה שנתעוררו בישיבת תומכי תמימים ושלוחותיה[94]:

---

92. כמסופר בפנקסו של הרז"ה עמ' 406 בהקדמה לסיפור ששמע בהארדישץ. וראה לעיל פרק 4.

93. שם נפרטו אחדים מן התלמידים החשובים שלמדו בתקופה זו אצלו: הרב גרשון חן ע"ה רב בחיפה; הרב משה אקסלרוד ע"ה, רב ברמת גן; הרב שמואל זלמנוב שו"ב בת"א; ה"ר יוסף חן שו"ב בכפר יהזקאל; הרב חיים ליברמן מזכיר כ"ק אדמו"ר הריי"צ נ"ע; הרב דוד מהאראדאק; הרב יצחק דובאוו ר"מ בישיבה במנצ'סטר; ואחנו אה"כ הרה"ח ר' אלתר שימחאוויטש ע"ה.

94. יחד עם „כתב הדרכה" זה נעתקו עוד ששה כתבים הנוגעים לענייני חינוך והדרכה, ואלו הם: א: פרק בהנהגה; ב: מענה לשואל; ג: מענה לשואל; ד: מעלת לימוד הנגלה (בדבר אחד התלמידים שהרבה בלימוד החסידות); ה: הוראה לתלמיד זעמבין; ו: ברכה, בדבר שקידת התלמידים; ז: בדבר אחד התלמידים שלא היתה הנהגתו עולה יפה (פרק בהדרכה). הכתבים א—ה נמצאים ברשותי בהעתק ישן שנעשה כנ' בו בזמן. ו־ז ברשותי בהעתקות אבא נ"ע. כתב א מאלו בלבד נדפס בספר השיחות התש"ג עמ' 226 — 230 כהוספה ל„כללי החינוך וההדרכה" שנדפסו שם.

פרק בהנהגה

סוף סיון תרנ"ח. הרצאתי בכתבות התלמידים יחיו ובקשתי כדר בהנהגה. וניתן לי איזה כתבי הדרכה, וזה אחר מהם.

האמת אהוב מכל המדות טובות והוא מקורן. ומי שאינו מוטעה בנפשו צריך להיות גלוים וידועים לפניו כל דרכיו ועלילותיו.

הרוצה לתקן את חבירו בהכרח שישמרו השלשה דברים המוכרחים לזה. אשר בלעדם בשום אופן לא יתקן ואדרבא יקלקל.

הא' לידע מהות ומצב הנתקן.

מהות הנתקן היינו כשרונותיו ומעלותיו מצד עצמו. יש לך דבר אשר לאחד לעול יחשב אם יעשנה, מנוה עצמו ואחרים. ולא לוולתו, הנמוך מאחו במעלתו. עד"מ אדם הגדול המפורסם במעלותיו אם לא ישמר באיזה דבר כמו לדבר שיחה בטלה וכדומה, לתלול השם יחשב. וכמו שמצינו בגמרא בכמה מקומות אדם חשוב שאני. וכן אם האיש יתן נפשו ודעתו על עניני הקישוט בבגדים נאים ויפים ולסלסל בשערו וכדומה לעול גדול יחשב לו. והאשה תכשיט הוא לה, וכדומה. ואם ירצה לתקן את האדם הפשוט להוציא מאחו אף הסיגים והפסולת היותר דקים במדותיו, ולפעול עליו שיהיו בו המעלות מהאדם המעולה, לא יפעול בו שום דבר, אדרבא ער ועט עם אראם שלאגין פון וועג. וכן אם ירצה לתאר את האשה במעלות האיש, אשר אין לה הכשרונות הראוים לזה. וכמובן כ"ז ממ"ש בחובת הלבבות, שער חשבון הנפש פ"ב וז"ל אם חשבון כל בנ"א שוה, א"ל, נאמר, שהשתדלות בנ"א בעניני תורתם ועולמם (ר"ל עוה"ב) יתחלף כפי התחלפות הכרחם ושכלם וזכות הבנתם. וכאו"א מהם מצוה לחשוב עם נפשו במה שהוא חייב בו מעבודת הבורא ית' כפי הכרתו בטובת הבורא הכוללות והמיוחדות כו' עכ"ל יעו"ש. וע' בעקרים מאמר ראשון פ"ו מ"ש ואין האיש ההוא בלבד תכלית המצא המין ההוא כו' ובשרשים שם. וזה דבר מוסכם א"צ לראיות. וע"ד אמרם ז"ל הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם. וכל אחד ואחד צריך להיות דרכי עבודתו לפי מהותו וכשרונותיו.

מצב הנתקן. אם יושב אהל או עוסק במסחר. ומהנמנע הוא שהעוסק במסחר יתנהג בכל תהלוכותיו כמו היושב אהל. וכל דבר הנמנע אין לתבוע ממנו כלל. כי אם המתקן יתכע דבר הנמנע, יפעול ואת רפיון בדבריו. אף בדבר הראוי והנצרך. ואם כי עצם ההבדל בין הבעל עסק ליושב אהל, יתחלף גם כן לפי עצם מדות האדם וכשרונותיו, ואם יש לו כשרונות טובים, גם הנהגתו אף במצבו העסקי צריך להיות ג"כ מובדל משארי בעלי עסקים, מ"מ רחוק ערכו מאד מהנהגות היושב אהל לפי כשרונותיו הטובים. וכמה סבות לדבר הזה הא' טרדותיו הרבים, הב' יש דברים המוכרחים לו לצורך מסחרו, הג' פגעו עם כמה אנשים שונים זה מזה.

ולזאת יש דברים אשר אין עון אשר חטא אם יעשם. וליושבי אהל לחטא יחשב. וגם לא יעשם כלל ומוזר לו הדבר ההוא. וע"ד מ"ש בסש"ב פכ"ז ואדרבא העצבות היא מגסות הרוח שאינו מכיר מקומו ועל כן ירע לבבו על שאינו במדריגת צדיק. וע"ש בפ"ל. ושם מבואר לענין דברים האסורים ולזאת מבואר שם והנה באמת גם מי שהוא כו' אין לו שום התנצלות כו' אך בדברים המותרים

ואין בהם שרש וענף מאיסור בודאי יש הבדל גדול כנ"ל וכמבואר בכמה מקומות בענין תפלת בעלי עסקים וע' באגה"ק סד"ה פותחין בברכה ובתורה אור פ' נח ד"ה מים רבים.

לא כל דבר המותר לעני מותר לעשיר כמו בגד נאה ודירה נאה מאכל טוב כמו לחם מקמח חטים דוקא, ובשר ודגים וכדומה, אשר העשיר או האדם המעולה (אף שאינו עשיר) הוא לו להכרח, מפני רגילותו מנעוריו ומהולדתו מפני שבנין גופו ואיבור נפשו הוא עפ"י האמצעים האלו. והאיש המעולה הלא ידוע הוא שלפי המאכל שיאכל האדם כך יהי' שכלו וכהותיו הפנימים, וכמבואר זה במ"א. ועי' בח"ה שער הפרישות פ"ב ולזיכוך שכלו ודעתו צריך מאכלים דקים דוקא וכן דירה נאה מרחבת דעתו של אדם. ואם לא ישמור עצמו ויאכל מאכלי עוני ישחית גופו ונפשו. והעני או האדם הפשוט כל הדברים הנ"ל הם לו למותר לגמרי. ואם העני או האדם הפשוט יטרד בנפשו וידאג על חסרון הדברים הנ"ל, ויגע לו לנפשו, יהי' נחשב לו לעון. ואם ישיגם ויקיימם יתגסה ויתעבה חזמרו ע"ז, מפני שהוא אינו הכרחי לו, כ"א למלאות תאוות נפשו וע"ד אמרם ז"ל [פסחים מט ע"ב] ע"ה אסור לאכול בשר. לא כן העשיר אשר הורגל בזה מנעוריו. והאדם המעולה שזה לו הסרון גדול והם מוכרחים לו כנזכר, וההכרח לא יגשם. ומה שאמרו [יבמות כ ע"א] קדש עצמך במותר לך יש בזה הגבלה, כל אחד לפי מצבו ומהותו כנ"ל. היינו כל אחד ואחד מה שהוא מותרות לו. ועמ"ש בשש"ב ס"ם כ"ז שזה ג"כ בכלל קדש עצמך כו' [ועמ"ש... עצמך כו': תיבות אלו ניתוספו בצד הגליון — בגוף כתי"ק כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע]. עוד זאת יתחלף הנהגות האדם לפי מצב מקום מגורתו. ועם איזה אנשים שיהי' בהכרח שיתנהג בקצת דברים חיצונים לפי המקום והאנשים. אינו דומה הדר בעיר קטנה להדר בעיר גדולה. הדר בעיר קטנה טוב לו אם ילך בבגד פשוט (אך נקי) וגם בגו כבשים יתחמם. וכן בדירה וכלי בית פשוטים. לא כן הדר בעיר גדולה צריך לילך בבגד טוב וכדומה. וכן ליפה דירתו. ובהעדר זה יתבזה בעיני אדם. כן טבע האדם. ולזאת האדם המעולה או העשיר אם ילך בבגד פשוט וזקן או ידור בדירה בוי' כלי כלי בית הראוים, וכדומה, מבזה את עצמו בזה הוא חלול כבודו. ובפרט אם הוא בעל תורה. ועמ"ש במדרש שמואל פ"ד מ"ת כל המכבד את התורה כו' בפי' הרי"א ז"ל. ואין בזה מדרכי הפרישות כלל. ועמ"ש בח"ה שער הפרישות פ"ג. ובגלל כן המתקן הישר צריך לידע כל זה בהנתקן ולשמור כל פרטיו על פי מהותו ומצבו.

הב' ידיעת הנאה והמגונה.

המתקן צריך לידע היטב את הנאות ואת המגונה. ועל זה צריך לשפוט היטיב בשכלו, על כל דבר ודבר בפרט, אם הוא נאה או מגונה. קודם שיאמרנו. ואחרי כן יאמר בדעה והשכל (כאשר יתבאר בהתנאי הג') דבר זה נאה לעשות, וזה מגונה לעשות. ויתקבלו דבריו אצל הנתקן, כראותו אשר על כל דבר בא במשפט בינו לבין עצמו, ושוקל במחשבתו היטב, ואף אם הנתקן לא יבין באיזה דבר טעמו של המתקן, לא יתליף דברו ולא ימירנו על דברי אחר, ולהיפך אם המתקן יקר נחפז בדרכו הזאת ולא יתן דעתו ושכלו כלל על הדבר ההוא, אם הוא נאה או מגונה. ובלי ישוב הדעת יוציא רוחו ודברו. וממילא על הרוב יאמר, על הנאה שהוא מגונה ועל המגונה שהוא נאה. ואח"כ ירצה לחוק דבריו, בדברים שאין בהם ממש. כי אי אפשר לגנות את הדבור הנאה מצד עצמו. וכן אי אפשר

להנאות את המגונה בעצם. והנתקן הרואה אשר בלי דעת ידבר ורוצה להנהיגו בלי שכל, לא ישמע אליו. והנה המתקן הזה גורם רעה ודאבון לכ לעצמו ולהנתקן. ואם א"א לו לשפוט כל דבר כנ"ל, אם מפני הסרון בעצם או מפני העדר הפנאי, טוב לו שתיקתו מדיבורו.

הג' אופני התיקון.

אחרי מלאות הב' תנאים הנזכרים, ישנו עוד תנאי המוכרח לתקן. וכשיעשה הפכו לא זה שלא יושלם המבוון בחינוכו, עוד יקלקל ויקלקל. וכל ההנהגה בין המתקן והנתקן יהי' בלי סדרים עד שקשה את"כ להמציא מורי ותרופה למחלתם ומכתם. והוא שהמתקן צריך לידע בראש אופן התיקון.

הרוצה להדריך את חבירו על הדרך הישרה, צריך לילך אתו לאט לאט, ולא ירצה לתקן הכל בבת אחת. ומב' דברים, יניח האחת ויעמוד על האחת, ר"ל אם יקרה לפניו שני דברים, אשר שניהם אינם מוכשרים בעיניו, לא ירצה להרחיקו משניהם יחד, כי זה לא יקובל, כי חבירו הנתקן רצונו מתפשט עתה בשני הדברים. ואם ימנע את שניהם מאתו ויעיק ויגדר לרצונו לבלי התפשט כלל, זה לא יצליח. כן טבע האנושי שאינו מניח רצונו לגמרי מכל וכל. אלא על המתקן היישר ליתן דעתו על שני הדברים ולבחור איזה מהם הכרח יותר להרחיקה. והשני' אם שאינה נאת כל כך, מכל מקום הריחוק ממנה אינה מוכרחת כל כך, כמו הראשונה. ולזאת יסכים לו על השני' ויתפשט רצונו שם. ואז בנקל יהי' לו לפעול על הנתקן להרחיק את הראשונה. ובאוות נפשו יעשה זאת, משני טעמים מהטבע, שהטביע השי"ת בבני אדם. הא' כנזכר מפני שישו לו מקום שיתפשט רצונו שם, נחלש כח התפשטות הרצון בהדבר האחר. הב' מפני שהנתקן נוכח לדעת, שאין המתקן רוצה להעיק לנפשו ולגדור כל רצונותיו. והאות לו צ"ז, במה שמסכים על איזה דברים, שרצון הנתקן בם. זה גורם איקרובי דעתו של הנתקן אל המתקן, וממילא יקבל דבריו, ובמשך זמן ירחיקו גם מהשני. וזה כלל גדול מוכרח מאד בההנהגה שבין המתקן והנתקן ובלתי אפשרי בלעדו כלל.

את הדבר אשר יאמר לרחק, יאמר בנחת ובדברים צחים, ויעטרם בדעה והשכל בטעם הדבר מפני מה אינו נצרך לעשות. אם מפני שיש בזה שרש או ענף איסור. אם מפני שיש בזה בזיון כבוד משפחה וכבוד עצמו. או אם מפני שאינו לפי יכולתו. וכל זה בדברים רכים ובנחת בלי שום כעס ורוגז. ויתקבלו. וכמאמר דברי חכמים בנחת דוקא, ואז נשמעים ומתקבלים על לב השומע. ובהיפך אם ירעם עליו בקול רעם ורוגז בדברים קשים כגידים ויחרפנו ויגדפנו בלי שכל ובלי שום ישוב הדעת כלל, לא ישמע אליו ולא יושלם המכתן כלל. ורק זאת יפעול שגם אם יאמר לרחק מדבר שצריכים לרחק באמת, לא יתן לו אוזן קשבת. כי האדם שנשמע מפיו דברי זלזולים ובפרט מי שהוא בעל תורה, מתגנה ומתבזה מאד לפני כל אדם ואין שומע לדבריו. שעצם הדבר מגונה מצד עצמו. והוא בכלל המלבין פני חבירו כו' והמכנה שם לחבירו כו'. והכל לפי המבייש והמתבייש. המבייש, אם בעל תורה מבזה את עצמו שהוא כבוד תורתו, והוא ח"ו בזיון התורה בכלל. והשומר את כבוד תורתו אין לו לבוות אפילו אדם פשוט. ולא יוציא שום דבר מגונה מפיו. והדבק במדותיו ית' שהרי עיקם הכתוב ה' אותיות שלא להוציא דבר מגונה וכמ"ש ומן הבהמה אשר איננה טהורה כו' ולזאת כל דיבוריו ואמירותיו יהיו ברכות ובצחות. וכמאמר [אבות פ"ד מ"א ומ"ו] איזהו מכובד המכבד את הבריות. כל המכבד את התורה גופו מכובד על

הברידת. ומי שאינו נזהר בזה הוא בזיון כבוד התורה ח"ו. המתבייש, אפילו הוא אדם פשוט ומבזה אותו הוא עון גדול. ובפרט אם הוא אדם נכבד וממשפחה טובה, ומבזה אותו ומכנה לו שם מגונה ה"ז שפיכות דמים ממש. וגדול עונו מנשוא. ובשל"ה שער האותיות אות שין דק"ט ע"א כתב ע"ז וז"ל ע"כ שומר נפשו ירחק. ואם נכשל אוי יתחרט על העבר, ויבקש באנא שא נא, את חבירו, ויעשה תשובה ע"ז ויהי' נזהר כל ימיו ואז טוב לו עכ"ל. וזה גורם הרבה קטטות ומריבות בין המתקן והנתקן, מפני שאין שמע לדבריו. וכ"ק אאמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זיע"א, אמר לאחד שהי' צריך לפעול איזה ענינים בהטבת הנהגת ביתו, שלא תאמר בדברים קשים שבזה תגרום מחלוקת ומריבה ולא יושלם הכוונה, כ"א תאמר בדברים רכים ובנחת כאשר ידבר איש לרעהו. ולהסביר איך שאינן צריכים לעשות כן והכל בדברים רכים, ואז תפעול, ויושלם המכוון. וזה מוכרח מאד והוא עיקר ויסוד גדול אשר בנין העולם הקטן בשלימותו עומד עליו. ובקלקול העיקר הזה, אין סדר להבנין. והכוחלים יפרדו איש מעל אחיו מעט מעט, וזה בכה וזה בכה. וא"א להמציא תיקון להבנין אם לא כאשר יתוקן מתחילה היסוד ויתחזק. אז יעמוד הבנין בסדר נכון, ויתקיים קיום עז ונצחי.

וראשית הענין ועיקרו הוא שהמתקן עצמו יהי' מתוקן בנפשו. ולא יוכל הנתקן לחזור אמרי"ו ל"ו. והוא שארז"ל [ב"מ קז ע"ב; ב"ב ס ע"ב ועוד] קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים.

תהנה אף כי אומרים אשר האמת אינו מחוייב לגלות. וכן הוא. אבל בחינוך כשהשעה צריכה לכך אין ראוי להמתנך להתבייש מלגלות להמחונך את האמת אשר אתו בלבו, ולפרט לו ענינין כפי הצורך. ולהיות שדעתו לטובתו לתקן את המעוות, הרי חובה מוטלת עליו, לגלות לו הכל (כמובן כאמור בתנאי הנ') בכדי שיועיל בעזה"י.

ב

מענה לשואל

תמוז תרנ"ח

ומה ששאל בסש"ב פל"ג לפי"ד מ"ש וכולא קמי' כל"ח קאי גם על העולמות שהם כלא ממש. ועו"א ויתודו האמיתי היינו בחי' ד"ע דביטל הנ"ל הוא ביטל דיחו"ע שזהו הדיעה האמיתית. ואמת ה' לעולם. וד"ת אם שהוא ג"כ אמת מ"מ עיקר הדיעה האמיתית היא הדיעה העליונה בחי' יחו"ע. ונתבאר הענין בר"ד וקצת בד"ה חכליל עינים מיין, ובד"ה והי' אור הלבנה, כנ"ד. ובעבודה י"ל כמ"ש בסש"ב ח"א ס"פ י"ג.

ג

מענה לשואל

ומה ששאל באו"ב בפת"ש פי"ג. באמת הקמיצה והפתיחה היא בהנקודת עצמן, ולא חנסה על תיבת קמץ או פתח שהמ"ם והפ"א יבלבלו לך. כ"א חנסה על אות אלף (ועמ"ש בסידור שער התקיעות ד"ה להבין ענין תקיעת שופר דאות א' הוא הממוצע בין קול לדיבור, ולכן עיקר הנסיון באות א') היינו אות א לבד. ואז תראה דכשתאמר א תקמוץ השפתיים, וכשתאמר א תפתח השפתיים.

ד

אלול תרנ"ח, מענה על הרצאה בדבר אחד התלמידים יחיו שהרבה בלימוד החסידות ודווקא בענייני השכלה, ואז עוד טרם הוסדר לימוד חסידות ארבע שעות.

(מעלת לימוד הנגלה)

והעיקר בלימוד התורה הנגלית ואינו מספיק לימוד החסידות לבד, כי א"א לאדם להיות על יין לבד כ"א על הלחם יחי' האדם, והמוצא פי הוי' שבלחם, דהיינו שידע שהוא חכמתו ורצונו ממש שלמעלה מגדר תפיסא והשגה, דלית מח' תפיסא בי' ובחכמתו ורצונו, ובחסד ה' עלינו אשר בחר בנו וכו' ונתן לנו את חכמתו ורצונו שיותפס ויושג אצלנו בתורתו ית' וזה ביותר בתורה הנגלית דווקא בהלכות דתורה שבע"פ בגמ' ופוסקי' כמ"ש בלקו"ת בהביאור דלא תשבית מלח.

ובהתבונן האדם בהנ"ל שהוא חכמתו ורצונו ממילא לא יתעקש בלימודו לגלות פנים בתורה שלא ע"פ האמת, היינו שלא ירצה לומר פיטט עקום (און א מי וויל נים זאגין קרום העלפט השי"ת אז עס פאלט ארוף גלאייך), ועוד לרצות להעמיד על שלו אף גם כשיודע בעצמו שאין זה הפשט הישר, כ"א כל חפצו ומגמתו יהי' לידע את הפשט והכוונה האמיתית, שזהו אותיות חכמתו ית'. גם בהתבוננות הנ"ל ישריש בלבו וטבעו שלא להתגדל ולהתייהר ולא לקנטר עם חבירו בתורה שלומד, וועלין חאפין דעם אנדערין, כהוא אינו יודע הפשט או את הדין ואני יודע, שזה היפך חכמתו ורצונו ית' (כידוע דחכ' היא ביטול וההגדלה והקינטור הם תכלית הישות), ובפרט אם חכמתו ורצונו יעשה הפכם ח"ו, ובהתבונן האדם בזה יחרד לבו ונפשו, ועמ"ש ס"פ כ"ד וי"ל בכאן עוד יותר דשרש התורה למעלה משרש נש"י הגם דבשניהם שרשם מחכמה מ"מ גדלה מעלת התורה הרבה דאורייתא וקב"ה כולא חד ממש במ"ש במ"א). והלחם צריך שיאכל בטוב טעם ודעת, דכמו שהלחם הגשמי זן את הגוף כשמכניסו בתוכו וקרבו (קרביים) ממש ונהפך שם (דווקא) להיות דם ובשר כבשרו ואזי יחי' ויתקיים (בלבו ומוחו) כך בלימוד התורה צריך שיכנס בתוך תוכו.

ובכח התורה ילך בדרך הטוב והישר בכל מידותיו, היינו לעזוב הבערות והנערות והבהמיות הטיבעיים להיות ס"מ וע"ט (סור מרע ועשה טוב), ובמידות והנהגות טובות בינו ובין קונו וביגו לבין חבירו, ואזי יחי' בתורתו בלבו ומוחו להוסיף אור להאיר עיניו באור התורה להבין ולהשכיל כו'. וכ"ז כשלומד בתחלה בטוב טעם ודעת ונתקיים הדברים בלבו ומתאחדים אתו וזה ביותר בלימוד התורה הנגלית, וטעם הדבר כי התורה הנגלית עיקרה בחי' שוב והנסתר עיקרה בבחי' רצוא, וא"א להאריך בזה במכתב.

וצריכים להרבות בלימוד הנגלה, ובל הכוונה בלימוד החסידות לבד מצות ידיעת אלוקות גדולתו ורוממותו ית' וידיעת סדר השתל' שכ"ז

העיקר הוא בלימוד החסידות, הנה הכוונה שמרבה בלימוד התורה הנגלית ושיהי' התורה כדבעי למהוי כבל הנ"ל. ויהי' נזהר במצות מעשיות בס"מ וע"ט בפו"מ (בסור מרע ועשה טוב בפועל ממש). ואם באחת מאלה אינו כדבעי שאינו לומד וכפנה את לבו לבטלה, או שהלימוד אינו כדבעי או שאינו נזהר במצות מעשיות, גם לימוד החסידות לא ירצה, כי אין תכם כבעל הנסיון, שהנסיון מאמת אמיתיות החכמה, עד"מ (על דרך משל) אחד שממציא בהכמתו איזה מכונה (מאשין) לקצור או לטחון עד"מ וחכמתו ושכלו מתייב כשתהי' כך וכך יבא המכוון, היינו הקצירה או הטחינה, ואח"כ כשעושה המכונה אם באה הקצירה והטחינה בפועל ע"י המכונה ההיא ה"ז מאמת חכמתו שחכמתו אמת, וא"ל הרי כל חכמתו אינו אמת. הרי הנסיון מאמת אמיתיות החכמה, וגם אמיתיות החכמה הוא דווקא כשמתקן איזה דבר בחכמתו כמ"ש במ"א באריכות, כך הסוף מעשה בלימוד התורה וקיום המצות זהו הנסיון שמאמת אמיתות לימוד החסידות ואם אינו לומד או אינו נזהר במצות מעשיות ח"ו גם לימוד החסידות אינו אמת ולא ירצה לד' כ"א שתפעול פעולתה הטובה בתורה ומצות כו'.

ה

אלול תרנ"ח, נצטויתי לכתוב לתלמידי זעמבין (פקודה. הנן, ניסן, שלמה בן זוד, ר' יעקב, שניאור, יעקב מליעפלע, יעקב מראהצאוו, שמואל אל', אלטער).

הנני להציע לפניכם (לא מפי עצמי) שהבחורים (מפורש שמותיהם) יאכלו כולם במקום א' אצל ידידנו ר'... (כך בהעתק שלפני, שני בעלי אכסניות היו בזעמבין, ר' ישראל ליב קליאנסקי ור' ליב חפץ. ראה קטעי יומן של אדמו"ר ריי"צ נ"ע, לי"ח סיון תרנ"ח [תו"ת עמ' עט]), היינו שהנ"ל יקח כל ה' הדברים (לחם בשר טיי צוקער ושא"ד) על חשבונינו והראה לנו חשבון שיעלה עבור שמונה ערך ז' ר' לשבוע, ולו ינתן בעד טרחתו 10 ר' לחודש.

והנה אין כוונתינו בזה למען ההוצאות, לא זה מטרתינו כלל וכלל, הטוב לדעתנו, הב' למען שירוית ידידנו הנ"ל אשר הוא עני גדול רח"ל והרחמנות עליו גדול מאד, וראוי להטב עמו, מהגכון ליתן לו כ"א כוונתנו לטובה בב' דברים, הא' שיאכלו כלם יחד שיש בזה חלק במה להרוית בפרט בדבר שזה נהנה וזה נהנה. ואין רצוננו להכריח בזה הבחורים לעשות נגד רצונם, אך אם יש בהם קצת מידות חסידות להרגיש את הזולת ולהניח את רצון עצמם (ובפרט רצון המדומה) צריכים להסכים ע"ז ברצון וחפץ נפשם ובפרט שבזה יקיימו מצות גמ"ח, אשר במה יוכלו לקיימה עתה אם לא בדבר כזה. ואם לא יסכימו ע"ז לא נכריח אותם ח"ו. אבל בואת נדע אשר החסידות לא פעל בהם מאומה ורחוקים המה גם ממידות חסידות כזו וממילא צריכים עדיין תיקון גדול. אשר השי"ת יהי' בעזרם לתקן מדותיהם ולזככם, והמידות דנה"א הם המה יהיו המושלים בכל פרט ופרט. אם כולם יסכימו על הצעה הנ"ל וא' יפרד מהם שלא יסכים ע"ז ינתן לו

במזומן כפי החשבון שעולה לכאו"א ע"פ השבון הנ"ל וייטב כברדו להודיענו החלט דבר בזה.

ר

סבת תרנ"ט. מענה על הרצאתי בדבר שקידת התלמידים יהיו בלימודם. (ברכה)

מאד הנני נהנה מהתידיעות שאני מקבל בדבר הבחורים יחיו שלומדים בשקידה בנגלה ובדא"ה (בטח מתפללים ג"כ כדבעי לעת מן העתים עכ"פ כי כל האומר כו' כידוע) והשי"ת יעזור להם ללמוד וללמד את עצמן (עמ"ש בסש"ב פכ"ט) וכענין מלמד הבקר כו' ללמד ולהדריך את הנה"ב לאכפי' אותו שלא להמשך אחרי הדברים התומריים שהגוף ונה"ב מחמדתן במח' דיבור ומעשה, עכ"פ לילך בדרכו דרך ה' כו' ואין חכם כבעל נסיון, היינו שבכה תכמתו פעל לתן דבר בפו"מ שזה מאמת אמיתית חכמתו (שזהו"ע הנסיון לבחון אמיתית הדבר וכידוע בענין כי מנסה כו'), ולזאת כאשר פועל פעולה לתקן את הנה"ב זה מאמת אמיתית לימוד תורתו כו' ויהי' השי"ת בעזרם שיהיו מעובדי ד' באמת בכל פרט כו'.

ז

סבת תרנ"ט, מענה על הרצאה פרטית דבר אחד התלמידים יחי' שלא היתה הנהגתו עולה יפה.

(פרק בהדרכה)

אמנם בענינים רוחניים פנימיים צריך תיקון הרבה, ועודינה רחוק הוא מהתחלת מעלות חסיד (בהסתעפות מזה בתפלה ותורה וההנהגה בענינים פנימיים כו') ואם כי חוזר הוא בע"פ המאמרים הנאמרים בש"ק, וגם לומד בפנים, אך הלימוד הוא מעט, וגם המעט לא פעלה פעולתה, כי אין לו עדיין דעת נוסה לעצם הענין, וממילא כל מה שלמד עומד כדבר בס"ע.

אבל באמת אין לו בעצם אשם בדבר, כי הוא עודינו נער רך בשנים, ולא ניסה כלל לילך בדרכי העבודה בהיפך הטבע, אך עיקר סיבת התסרון הוא העדר מדריך טוב ומועיל, וחסרון זה הוא חסרון הניכר, ונוגע לו בעצם נפשו ממש.

עלינו לדעת אשר לא כדורות הראשונים דורות דעתה. בזמן הזה צריכים השתדלות עצומה והשכלות גדולה להשכיל אל דל (ילד מסכן וחכם כו') לעוררו וליתן לו כח ועוז להתגבר על הזקן וכסיל אשר קדם טענותי'. והטענות הם בזה"ז באופן אחר לגמרי מזמנים הקודמים. וא"א להתנהג עתה בשב ואל תעשה, כ"א בקום ועשה בהשתדלות עצומה.

בקיץ תער"ג עדיין אנו שומעים על קשיים חמורים בביסוס מצב הישיבה ומעמדה מבחינה בשמית, וכנראה שלבני ביתו של הרז"ה לא איתדר כל כך,

ווגתו — הסבתא ע"ה בקשה מאד לשוב לארץ רוסיה. הרשיל"א שידלה להמתין ולהצטרף אליו בנסיעתו לליובאביטש לקראת החגים.

בינתיים הגיעה טלגרמה מאדמו"ר נ"ע שלא לנסוע. מאותו הזמן כנראה גם מכתב ה"ר אלחנן מרזוב, מזכיר אדמו"ר הרש"ב נ"ע:

ב"ה, ה' נשא תער"ג

כבוד ידידי עוז הנכבד ומרומם אי"א מוה"ר שניאור זלמן שי' האוולין, אהדשה"ט,

הנני להודיעך מה שאמר לי כ"ק אדמו"ר שליט"א לכתוב לך: שבני ביתך ודאי ישארו בחברון, ואל יחשבו לנסוע לפה, ואתה בעצמך אל תהין לנסוע לפה עד שתקבל ידיעה ממנו. אם ימצא נסיעתך לפה, מובן על דעת לחזור לחברון, נחוצה ירשה לך ואם לאו לא ירשה לך לבוא הנה לע"ע. כזאת היו דברי כ"ק אלי. וע"ד דאגתך אודות החובות, תדע ידידי כי לו הי' הסתדרות נכונה בועד החברוני פה הי' מתאסף על ישיבת תורת אמת הרבה כסף והי' מספיק אף להוסיף עוד אברכים בהישיבה, אך חסר הפועל בהועד דפה, ואני כבר יצאתי מהועד דפה בפועל, אך מפני שלא נכנס עוד אחר במקומי לזאת מעמיסים עלי את הענין עוד במקצת, וכל העבודה שייכת לר"מ ראזענבלום, והוא איננו ממלא את תפקידו מהרבה טעמים. ואי"ה בקרוב יסתדר פה הנהגת הועד דפה, ויתמלא החסרון בחברון ת"ו.

ידידך החפץ בהצלחתך דו"ש תכה"י

אלחנן דוב טרזב

ברבות הימים נתבסס מעמד הישיבה, ודבר זה מורגש גם בתביעות אדמו"ר הריי"צ נ"ע מהרז"ה להנהגה עצמאית, שלא תהא תלויה בפרטיה בהוראות מפורטות מליובאביטש. אם בזמן הראשון כאשר הישיבה היתה תלויה כולה, נתבקרו החשבונות באופן מדוקדק ביותר[95], וניתנה הדעת לפרטי הפרטים, הרי שבמשך הזמן, עדיין הרז"ה נוטה מתוך התקשרותו לבית אדמו"ר לפנות בכל ענין ודבר אל אדמו"ר, ואז כותב לו אדמו"ר הריי"צ נ"ע ביום ג' כסלו תרע"ד את המכתב הבא:

כבוד ידידי הרב הנכבד ומרומם וו"ת אי"א מוהרש"ז שי'

שלום רב.

מכתביו בכ"ע מניעים אלי, אבל לאו בכ"ע ביכולתי לענות על הכל; וידוע לכ' הסדר שלנו אשר אנחנו משיבים אנשים ומוסרים להם ההנהגה, והם אתראים בעד הפעולות הנמסרות לידם. אין כח בנו לבקר כל דבר בפרט וכפרטי פרטיות. רק האיש ר"ל איש הראוי לנהג ולכלכל הדבר הנמסר למו על צד היותר טוב. ובגלל הדבר ההוא צריך האיש להיות אתראי בכל העניינים הנמסרים לו. והי' אם הם רק

---

95. כגון מכתב אדמו"ר הריי"צ נ"ע מי' מ"ח תער"ב (להלן בנספח).

דבר שבגוף או ממון, אחריות רק בדבר שנפקד עליו, ואם נפקד לו הנפשות שהם חיי הנשמות הרי הוא אחראי גם בעד זה. וכן הוא הדבר עם כבודו. את כבודו הושבנו באה"ק בישיבת תורת אמת לכלכלה בגוף ממון ונפש, ואחריות כל הענינים רק עליו המה, ובודאי ראוי הוא לבטוח עליו בע"ה.

כבודו צריך לכלכל כל הענינים הדרושים לחפציהו במוסד תו"א. ובדרך כלל ב' המה. הא' הגשמיות של המוסד, ונחלק לשנים, הא' הוא כלכלת החצרים (אשר יש בזה כמה פרטים) לתקן מה שנדרש תיקון הכרחי, ולראות שיהי' התיקון כדבעי ובזול, להשכיר הבתים ואשר השוכרים ישלמו במועד, ויחזיקו החצרים בנקיון טוב, ולקמץ ככל האפשר בדירות של חנם (מי' פארנעמען האייזער אייף גאר נישט או אפילו על ענינים שהם לטיבותא של המוסד, אך אפשר גם באופן אחר ג"כ, וישארו הדירות פנוים ויוכלו להכניס איזו הכנסה), והב' הוא הנהגת הוצאת המוסד ישיבת תורת אמת, הנחלקת לשנים, הא' חשבון חברון ת"ו ובזה כמה פרטים, פרט הא' הוצאת התלמידים, מה שצריכים לשלם לכאו"א מדי חדש, פרט הב' הוצאת הכוללים כמו נסיעות, פאסט וכו' (כ"א בפרט בקונטע מיוחדת), פארבריינגען, רחיצה וכו', פרט ג' שכירת אנשים, כמו שכירת כבודו ושכירת הסופר, פרט ד' שכירת לביהכ"נ אאע"ה, פי' מה שצריכים להוציא ע"ז בשביל לשמור התקנות באמת לעלוי הנשמות של החברים וכו' ושלא יהי' דבר זה הפקר ח"ו וח"ו. הב' חשבון הסניף בירושלים, כמה לחדש ולמי בפרט ופרטי פרטיות.

הב' הרוחניות של המוסד תו"א בחברון ובירושלים, להרים קרן התורה עפ"י תינוך תורת החסידות בכל הפרטים בלימוד התורה ועבודת התפילה, ויהי' ניכר בהם היטב כל היום במתדו"מ [במחשבה דיבור ומעשה] שלהם כי הם מתעסקים בתורת ד', ניט גלאט עס בורצעט אין בוך ויא ביי א מתנגד ואס פרעסס זיך אן מיט אפאר בלעטער גמרא, און עס שמעקט פון עם ד' מאות פרסא. אדער ויא אפיילישער חסיד ואס ער איז קאיילעכדיק און פרייליך ואס ער גייט אום אפרישער אגיזונטער אין גאט־ס גארטין ויא אפריק איורש. כ"א ילכו בדרך חסידי ראייסין אשר רחקו עצמם מהתגשמה של המתנגדים וההתפעלות (הריקנית) של חסידי פולין, רק שמו לבם ופניהם בשקידת עסק תורת החסידות (וגם בנגלה, אשר ידוע כי רוב החסידים הגדולים היו מופלגים גדולים, ומהם גדולים בתורה הנגלית, להיות באמת מתאימים (ולא כדעת פזיזי חסידי חב"ד שעושים ב' תורות כו') רק שהנגלה היתה קשורה חבוקה ודבוקה בתורת החסידות ולזאת העיקר הנגלה ונראה היתה תורת החסידות) והביאו עצמם לידי התקשרות ודביקות גדולה בעבודת התפלה ע"י הקדמת עצות החסידות, והוא ענין ההתבוננות ולימוד קודם התפלה כידוע.

ובדרך זה יתנך וירגיל תלמידיו, וזה הדרך ישכון בה אור תורת הבעש"ט ז"ל אשר הוציא כ"ק רבינו הגדול זצוקללה"ה חמת מנרתקה והגלה לנו הנועם האלקי, ואחריו כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים

זצוקללה"ה נבג"מ. וכל הנחלים, נחלי מעיינות החכמה, הולכים אל הים, ה"ה כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א, אשר קיבץ ואיגר ואיסף ניצוצי אור אלקי יקודי אש אלקים, ומשבצם במשבצי החכמה תבונה ודעת, להשביע עצי ד' אשר נטע בגן אלקים „תומכי־תמימים" ולכל מי אשר חוננו ד' בחכמה להקשיב לקח כו', הלא בעינינו נראה ובאזנינו נשמע איך כי העניינים דקי הרעיון נובעים ממקור השכל, ולהבינם (גם עתה, אחרי שמסבירם בדעת אלקי), צריכים התעמקות יתירה ועיון נפלא במינו. לא בפעם אחת ולא בשלש יובנו הדברים, וכל המוסיף בהם הסבר ורעיון איננו אלא גורע מהאמת, כ"א לשום השוכל והדביקות בגוף ועצם המושכל ולטהר הרעיון והמחשבה, ואז יוכלו להבין הדברים. אשר כ"ז לנו עד המעיד איך שצריך להיות ענין לימוד תורת החסידות.

ות"ל אשר הרים והגביה מורם מעם ד' והאציל מחכמתו עליו, יברכהו ד' ויחי לעד, כי לולי ד' שהי' לנו עזרה בצר, ח"ו וח"ו כבר אבדנו כולנו ח"ו וח"ו אבדנו, מעבר מזה כת המתנגדי' המעופשים, ומעבר מזה חסידי פולין הצוהלים והרוקדים כו' ומעבר השלישי הכת החדשה שהצמיחה, מגשימי תורת החסידות עוכרי תורת ד', אשר עשוה למגידות ומליצות או חכמה (השאר חסר).

ר"מ פלג הישיבה שנוסד בירושלים היה הגרצ"פ פראנק[96]. לימים מרבניה הגדולים של ירושלים.

רבים היו תלמידיו אז ולאחר מכן בחזירתו השניה לאה"ק כאשר הקים הישיבה מחדש בירושלים, ורבים עוד יותר אשר הסתופפו אצלו ושמעו לקחו בשיעורי הדא"ח, בהתוועדויותיו ובעיקר אשר נמשכו אחר עבודת התפלה שלו. עבודה נלהבת שמשכה וריתקה אליו גם רחוקים[97].

תיאור נלבב על לימודי הישיבה וכח השפעתה נמצא במאמרו של אחד מבני הישיבה דאז, שלימים היה למזכיר הישיבה שנים רבות. ליום השנה הראשון לפטירתו של הרו"ה פירסם ה"ר שמעון גליצנשטיין את מאמרו „תפלתו של ר' זלמן ז"ל"[98]. סופר בו על בחור שבא מקרקא מסביבה מתבוללת, שעברו עליו

---

96. שמעתי. רמז לזה ראה בספרו של ידידי ר' שבתי דביר [רחובות], משואה לדור, ירושלים תשל"ב, עמ' לג.

97. זכרה של עבודת התפילה הי עדיין בלבות אלו שהשתתפו או שבאו להקשיב לרבנו — תפילתו, תפילה שהיתה מתמשכת כמה שעות. וסיפר לי דו"א הרה"צ ר' מרצוביץ זצ"ל, שהוא הי' בין הבחורים מבני ישיבת חברון בירושלים שהיו באים להאזין לתפילתו המיוחדת. הרה"ח ר' אברהם וילהלם שי' סיפר בשם הגרמ"ל שפירא נ"ע שהי' מן התלמידים הראשונים בחברון, שבעת שהרז"ה נ"ע הי' אומר שיעור בחניא, מרוב ההתעמקות והתרגשות, היתה מפרקתו אדומה באש מן המאמץ. וכאשר שמע זאת החל אף הוא לבא להשתתף בשיעורי הרא"ח של הרז"ה בשכונת הבוכרים.

98. הבוקר, ניסן חרצ"ו, וראה תצלום להלן בנספח. ר"ש גליצנשטיין הי' מראשוני התלמידים בישיבת „תורת־אמת". לאחר מכן כיהן כמזכיר הישיבה שנים רבות.

תהפוכות אידיאולוגיות שונות, וכבר ניסה למצוא את תיקון עולמו בחוגים שונים, החל מן ה„בונד" והסוציאליזם המרכסיסטי עד להתעוררות הניצוץ היהודי בנשמתו שדחפו לחיפושי דרך. בכל נסיונותיו לא מצא מרגוע לנפשו עד שנקלע לסביבת ישיבת „תורת אמת" בחברון. ומספר אותו תלמיד:

... פעם אחת פגשתי את הבחור דנן יושב על אבן גדולה — שעל־יד המעין [„עין אשדיד" הסמוך למגרש שנקרא בפי הערבים „שהדותא" שלפי קבלתם קבורים שם העדים שחתמו על שטר המכר שנתן עפרון לאברהם אבינו בקנית מערת המכפלה] ראשו בין ברכיו ובוכה בקול גדול. על שאלתי הוא משיב כי משעה שצעד על מפתן היכל הישיבה הרגיש בעצמו כי רוח אחרת עמו וביחוד כששמע אתמול בבוקר את תפילתו של ר' זלמן נהפך והיה לאיש אחר...

ועוד הוא ממשיך שם:

... לפני 26 שנה, בבואו חברונה מליבאוויץ היה ר' זלמן עוד בימי עלומיו, מלא תנועה וכולו אומר חסיד חבד"י טפוסי מלא רוח חיים. בהיותו חניך הישיבה הליבוויצית סגל לעצמו את רוח החסידות החבדי"ת, למד וקלט הרבה, החתקה על פרטי הליכותיו ומנהגיו של האדמו"ר הרש"ב זצ"ל שלמד את בני ישיבתו והחסידים שלו את דרך החסידות של חב"ד באופן מקורי, כפי שקבל מאבותיו הצדיקים עד האדמו"ר הזקן הרב מליאדי אבי חב"ד, ובהיות ר' זלמן בעל נפש סנטימנטלית הוסיף נופך משלו וכולו היה ספוג רוח החיים החבדי"ת ובכל מקום בואו יצר מסביבו אטמוספירה ליבויצית מקורית והשפיע הרבה על צעירים להמסר ללמוד חסידות חב"ד.

ביחוד הצטיין ר' זלמן בתפלתו, אז היה רגיל להתפלל בכל יום ארבע־חמש שעות רצופות. שעה ארוכה ישב ב„התבוננות" ודבקות וכל הזמן זמזם נגוני דבקות. בהיותו מחונן בקול נאה ומקסים היו הצלילים של רנתו חודרים לתוך הנפש פנימה, וכל מי ששמע את תפלתו אי־אפשר היה לו שלא להתרגש עד עומק נשמתו.

ברננת התפלה שבנגוני הדבקות שלו נשמע הד עמוק מהשתפכות הנפש של חסידי חב"ד הגדולים, שבנגוני הדבקות שלהם השתקפו הרטט והכסופים למרום, וכמו ששירתם בכלל היתה כבדת משקל ועמוקה, כן הביעו נגוני הדבקות שבתפלתם רגשות שונים: השתפכות הנפש, התעוררות, התלהבות ודבקות עליונה.

בנגוני הדבקות שרנן ר' זלמן בתפלתו בחר לו סגנון אינדיבידואלי שנשא צבע וקסם מיוחד, הצלילים היו ערבים והקסימו את השומעים, הנגון היה ספוג אש כסופים לאלקים, ורננת דבקות כזו בכחה להעלות את הניצוץ הישראלי מחביוני נפשו גם של זה שנתרחק מדרכי ה'

מאמר זה הודפס שוב בספר חברון, ירושלים תש"ל, עמ' 599, על שמו של הרש"ג, אלא שנעשו בו זיופים וסילופים, הכותרת שונתה: „כוחו של ניגון", ונעקרו ממנו כל הקטעים וכל הפרטים שעסקו ברז"ה, ועשוהו סיפור על משפיע אנונימי!

להשיבו לחיק האמונה הטהורה ולהכניס בתוכו געגועי אש קודש לחיים האמיתיים.

הבחור הקרקאי, הבונדאי לשעבר, המשכיל והסוציאליסטן, לבו נהפך בקרבו להיות לאיש אחר, ובדברו על המומנט המכריע הזה בחייו אמר ככה:

„רק עתה יש לי מושג מהכח הטמיר והנעלם שבהאמונה הטהורה, מרגיש אני שנולדתי מחדש, והזמן הקצר שנשאר לי לחיות (הוא סבל משחפת וימיו היו ספורים) אדע המטרה האמתית שבחיים".

באחד ממכתביו לרי"י סלונים, מי שטיפל בכל הענינים המשרדיים של הישיבה בירושלים (בימים ההם היה כל הקשר של חברון עם חו"ל דרך ירושלים בלבד), מתגלה ישרו הקפדני של הרז"ה ועמידתו על קו האמת, ונראית גם דעתו על דרך הנהגת המוסדות והישיבות באה"ק:

סעה"ק חברון ת"ו, י"א מנ"א תרע"כ

לכבוד ידי"נ הרה"ח מוהר"ר יעקב יוסף נ"י סלאנים אחדשה"ט,

מכתביו קבלתי לנכון. ע"ד המכתב לדווינסק תקנתיו ומהקתי שתי תבות והגהתיו מלעיל, ולהעלים עין א"א, מפני שצריך לי לחתום, וזאת אומר לכמע"ל כי אנו צריכים לעשות הסכם חזק שלא לשקר, כשכותבים בדרך הפלגה זאת אינו שקר כי הכל יודעים דרך העולם כו' ומי יודע מעלת ערך הענין הנעלה, ואפשר שכל מה שכותבים אין בו שום הגזמה, ואפשר יכולים לכתוב עוד יותר. אבל לכתוב שקר אסור ע"פ הדין, הן מצד מדבר שקר תרחק כו' ועוד שזאת נחשב לגזילה, כי הלא הוא סומך עלינו, ועוד שאינו ע"פ נימוס האנושי, למשל נצייר זאת עלינו, אם הי' אחד משקר עלינו שהוא פועל בעסקינו והי' מטריד עלינו שגשיב לו לעתים קרובים ואח"כ הי' נתוודע אצלינו שאין ממנו שום עזר אפי' על פרוטה, בודאי לא היינו רוצים לסבול זאת, וגם מלבד זאת מה הוא בא לשחק עלינו, וכן אצלי הדבר הזה. ובאיזה דרך שנקבל עלינו כן יסייע אלינו השי"ת, וכוונתי גם על כמע"ל, כי כפי שאני רואה שבטבע תולדתו אינו שייך כמע"ל לעניגים אלו — רק מפני שהענין הכריח מעט מעט, וגם יש שהורו היתר בזה וגם עשו זאת למצוה, אבל באמת אני רואה שבני אה"ק אינם מוכרחים כ"כ לשקר, כי עסקיהם יכולים להנהיג בכשרות, והלא ההוצאות ע"ז אינם גדולות, רק להזכיר למי שמבקש לטוב, ויותר אינם מבקשים, ולמה לא ישלימו זאת. ואם אירע שלא מלאו אין צריכים להעלים זאת. ועתה לא טוב לי ע"ד היא"צ של הברלינגעס, מה נעשה כי לא מלאו אותם, היא"צ של רש"ז שכחתי וע"ד היא"צ של ר' ישעי' ו"ל הזכרתי זאת מקודם לרש"ת, אבל משמעות שאינו מונח בזה כ"כ, כי אח"כ נודע לי שלא עשה מאומה בזה. לכן אין אני יודע מה לעשות בזה... אבל בחתימתי לא אעשה זאת בשום אופן כו'. זאת נתקן לעשות חותם בביהמ"ד של אאע"ה והם יחתמו על היא"צ, וידעו שעליהם מוטל, ואם ישקרו יהי' מוטל עליהם העוון כו'...

תכתבו מכתב להאברך הג' צבי הירש גוראריי משמי ותודיעו לו מכל פרטיות הישיבה, וגם תבארו שלא כמו שדימה בכל פעם לבטל בני אה"ק, רק שהוא טועה בזה ויש יקרי ערך, וגם אנו מקוים שמהמוסד הזה יצאו ענינים גדולים. ואיך שלומדים דא"ח ונגלה ותיים חיי צער ודוחק, ולא ילמוד משל כלל מאותם המסבבים בהו"ל, ויהי' בדרך ידידות, וגם להודיעני משלומו הטוב בו'. וכמו"כ בסגנון הזה מכתב לפאליק גור ארי', וכמו"כ לג' האחים לכאו"א בפני עצמו לשמואל ולנתן ולמענדיל רק בסגנון אחר. מסדרי הישיבה ומהחצר איך שעתה נשתכלל בטוב ובהדר, לאחר שיצאו לרשות אתר. מתקנים אותם בכל הדר, ואיך שהישיבה שם בחצר וזהו פאר ממש נגד כל אה"ק כו' ותכלית כוונת אדמו"ר שליט"א, ואיך שטוב וישר הי' אם הי' איזה פעם מתוודעים אליהו באיזה מתנה; הגם שבוודאי ידוע לי שידם הוא בראשונה לכל עניני אדמו"ר שליט"א, אך כדי שידעו אברכי ובחורי תמד דעה"ק חברון ת"ו איך שיש נכבדי אנ"ש שחושבים עבורם ונתונים לרצון אדמו"ר שליט"א, אשר גם עליהם יפעול זאת רושם גדול כו', ולכן יהי' מפורט לחלוק זאת להאברכים והבחורים שיבררו אותם בפרט כו' וכמו"כ מכתב כזה להג' שמואל מכל טרייגין...

11. חזרה לליובאביטש ובית אדמו"ר תרע"ה — תרפ"ב

ימים אחדים קודם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, יצא הרז"ה לליובאביטש. סיבת נסיעתו אינה ברורה. אפשר שהיתה לשם חיזוק מעמד הישיבה והתפתחותה וביקור אצל אדמו"ר הרש"ב נ"ע ואפשר שעמדה על הפרק השאלה אם להמשיך בא"י. כפי המשתמע ממכתבו של הרז"ה לנו"ב מיום כ"ט מנ"א תרע"ד הנשלח מדאצע דוואלשע לא אבתה זוגתו להשאר במקומה וביקשה לשוב. מכתב זה כתוב תחת ההשפעה המזעזעת של פרוץ המלחמה העולמית הראשונה והתערערות מוסדות תבל. הרז"ה מוסר כי ביום הקודם נכנס אל אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, ואדמו"ר התעניין במיוחד במצבם ושלומם של זוגתו והילדים הרכים. בענין התנגדותה להשאר ורצונה לחזור אמר אדמו"ר נ"ע כי אין השעה כשרה עתה לדון בענין זה.

ביציאתו הניח הרז"ה את זוגתו מטופלת בשמונה ילדים רכים ולאחר שהחלה המלחמה וכאשר תורכיה הצטרפה לצד גרמניה. נעשו אזרחי רוסיה לאזרחי ארץ אויב, ונצטוו לעזוב את הארץ. בני המשפחה עם בחורי הישיבה שמחו"ל גורשו ודרך מצרים באו חזרה לרוסיה.

על פעולותיו והתעסקויותיו של הרז"ה בליובאביטש מטעם כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ מצאתי רשימה קצרה כתובה על פנקס[99]:

נסעתי מאה"ק ת"א תמוז תרע"ד ובאתי לליובאוויץ במנ"א לאחר שכבר התחילה המלחמה העולמית, ואדמו"ר נ"ע הי' או על הדאצע סמוך לליובאוויץ הנק' דוואלשע, והי' [והייתי] שם אצלו על הדאצע עד ר"ה, והוא הי' או אבל על אמו הרבנית והי' מתפלל לפני העמוד,

---

99. הרשימה מיום כ"ב שבט תרפ"ב בירושלים.

וכמעט בכל העת הי' [הייתי] במנין שלו, והפלא הי' שסגנון הניגון מהתפלה הי' אצלו ככל פעם כשווה ולא הי' משנה אפי' תנועה אחת והכל היו יודעים מקודם בכל תבה ותבה איך יהי' הניגון כו' ואח"כ הי' [הייתי] כל שנת תרע"ה בליובאביץ, ובקיץ ע"ה הי' ג"כ ע"ז הדאצע. ואח"כ בש"ת ע"ו הי' גילויים גדולים ודבר הרבה אדות האשכנזי וקלל אותו בקללות נמרצות, ואמר שהוא קליפה קשה הוא שק דקליפה וניכר הי' שלא רצה להיות אפי' רגע תחת רשותו. וכמה פעמים זכר שהאדמו"ר הזקן התאחר בנסיעתו מנאפעליון. ותכף לאחר חגה"ס נסע עם ב"ב מליובאוויץ לעיר ראסטאוו — דאן והישיבה נשארה עדיין בליובאוויץ, ואותי שלח לאוקראינע, והעיקר בקאלוניעס מחערסאן לראות מקום אם יצטרכו לעקור הישיבה מליובאוויץ.

ואח"כ כשבאתי מהקלוניעס ישבתי כל החורף בליובאוויץ עד חגה"ש ועל חגה"ש נסעתי לראסטאוו, ואחר חגה"ש נסע כ"ק נ"ע עם ב"ב על הדאצע לסלאוויאנסק ואני נסעתי ג"כ על הדאצע והי' [והייתי] שם איזה שבועות. ושלח אותי בנו הריי"ץ שליט"א לקאלאניץ ראמאנאווקע לעשות שם ישיבה, והי' [והייתי] שם כמו שני חדשים ולא פעלתי מאומה, ובאתי בחזרה לסלאוואנסק והי' [והייתי] שם כמו שבוע ונסעתי לליובאוויץ.

ואח"כ באתי על ר"ה ע"ז בחזרה לסלאוויאנסק והי' עולם גדול בסלוויאנסק על ר"ה, הרבה מאנ"ש. ולאחר ר"ה נסעתי בחזרה לליובאוויץ, ואמר לי כ"ק נ"ע שאחר חגה"ס אבוא לראסטאוו, וכן הי' שאחר חגה"ס באתי לראסטאוו והי' [והייתי] שם עד לערך י"ח טבת, ואח"כ שלח אותי כ"ק נ"ע להאדיץ על אהל אדמו"ר הזקן לזמן היא"צ של כ"ד טבת תרע"ז (וכמו"כ בשנת תרע"ה הי' [הייתי] שלית מכ"ק נ"ע על אהל אדמו"ר הזקן לכ"ד טבת), ומשם נסעתי לליובא־וויץ, ואדמו"ר נ"ע נסע אז לפטרבורג ע"ד ענין כללי, ואז הזדמן לי שבאתי מליובאוויץ לכ"ק נ"ע על יום א' לפעטרבורג, ושם הציע לפני שרוצה שאהי' שוד"ר שלו ע"ד המעמד, רק אמר לי שאינו מוכרח תיכף רק תבוא לאחגה"פ לראסטאוו ושם נסדר אדות זה. ובמשך זה הזמן שהי' אדמו"ר נ"ע בפעטערבורג נתהוו אז ברוסלאנד הריווע־לוציע.

ואח"כ לאחגה"פ באתי לראסטאוו והי' [והייתי] שם עד חגה"ש. ולאחר חגה"ש ע"י הפצרות פעלתי שלא אהי' שוד"ר, רק שלח אותי כ"ק נ"ע ע"ד התייסדות אגודת החסידים. ועסקתי בזה עד ר"ה ע"ח. ועל ר"ה באתי לראסטאוו, ולאחר חגה"ס נשאר הדבר שיהי' מקומי הקבוע בראסטאוו ושם אתעסק בהתייסדות אגודת החסידים. והבאתי ב"ב מליובאוויץ לראסטאוו, וב"ה הענין הלך בהצלחה גדולה, ונתייסדה בהרבה עיירות אגודות שלומדות דא"ח וקבלו הרבה משפיעים, אך אח"כ התחיל להתבלבל העולם מהבאלשיוויקים, וכה נמשך זמנים שונים. ובשנת ע"ס נכנס אדמו"ר נ"ע בחצר שלו אשר תקן בראסטאוו והי' בש"ת גילויים גדולים. ואח"כ בי"ט בסלו הי' משוגה מכל השנים. כמעט כל השבוע הי' [הייתי] כיחד עם אדמו"ר נ"ע והי' גילויים נעלים

ודבר הרבה דא"ח בכל לילה, ואז הי' מפלת האשכנזי.
ובשנת תר"פ ב' ניסן נסתלק אדמו"ר ושקעה השמש באמצע הצהרים אור הבהיר אשר האיר כל העולם והדרים עליה, אוי לנו מה שהגיע לנו, אשר בעינינו ראינו זאת איך שנסתלק עלמא עלאה מעלמא תתאה ונשארנו בחושך, רק זאת נחמתינו אשר השאיר לנו בנו יחידו הצדיק והקדוש יזכנו ד' שאורו יאיר לנו עד משית.

הפעולות בשנים סוערות אלו, שבהם הוגחו יסודות להמשך פעילות והתארגנות לשמירת גחלת חיי היהדות ושמירת התורה בעקת השלטון הסובייטי וגרוריו הייבסקים הזכורים לשמצה, לוטות בערפל. קצת מזה העלה הסופר החרדי א"א גרשוני בספרו „יהדות ברוסיה הסובייטית" (ירושלים תשכ"א). לאחר פעילות של שנים אחדות וכשנתיים לאחר הסתלקות אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, בשנת תר"ף, יצא הרז"ה מתוך ההפיכה.

הקורות וההתנהגות המופלאות בבית אדמו"ר הרש"ב, במשך יום הפורים של שנת תר"ם, האחרון לחיותו בחיים עלי אדמות, תוארו בידי הרז"ה, שלא זזה ידו מאדמו"ר הרש"ב נ"ע בכל אותן חדשים אחרונים לחייו. במכתב לידידו בארצה"ב הר"ר דוד שיפרין, כתב[100]:

ב"ה יום א' י"ט לחודש אדר תרפ"ד, ירושלים.

שלום וכל טוב לכבוד הרה"ת הנכבד י"א כש"ת מה"ר דוד נ"י שיפרין.

אחדשה"ט כמשפט לאוהבי שמו ית', באתי למלאות בקשתו להודיעו מזמז האחרון מהסתלקות רבינו נ"ע וצוקלל"ה מאשר ראו עיני כו' בהתחלת חודש טבת תר"פ, כשהתחיל להתקרב מחנה הבאלשעוויי לראסטאוו התחילו לחשוב בבית רבינו נ"ע שיעקרו דירתם מרוסיא ושהי' איזה זמן עד שהסכים ע"ז רבינו

---

100. מי"ט אדר תרפ"ד, נדפס בספר חכמי ישראל (בעש"ט), נ"י תרפ"ד. מז ע"ב — נ ע"א. ספר זה כנ' אינו ידוע כ"כ. מכל מקום אלו העוסקים בשאלת ה„גניזה התרסונית" וזיופיה, לא הזכירו חיבור זה, שהוא מן הראשונים שפורסמו בו כתבים ש„מוצאם" מגניזה זו. וראה על ענין זה בכללו מ"ש ידידי הרד"צ הילמן שי', אגרות בעל התניא ובני דורו, ירושלים תשי"ג, עמ' רמ — רעב. דברי אדמו"ר מליובאביטש שליט"א בענין, פורסמו ב„הספר", שנה א, קונט' א תשי"ד, ושם קונטרס ב/ג (תשט"ו). הרדצ"ה שי', שם עמ' 32 — 42, חור וחיזק את דבריו בהוכחת זיופים. לאחרונה חור וסיכם את הפולמוס י' רפאל, סיני, כרך פא, תשל"ז, עמ' קכט — קנ, אך לא נתחדש שם דבר, ולא נתערער כלום ממענותיו והוכחותיו של הרדצ"ה כנ"ל.

קטע ממכתב זה, פורסם בס' תורת שלום, נ"י תש"ו (מהדו"ב: תשי"ז), עמ' 246 — 247, בשם: „קטע ממכתב", ללא ציון כותבו ומקורו. תיאור נוסף של פורים תר"פ בבית אדמו"ר הרש"ב נ"ע, כתב הרב משה דובער ריבקין (ראה להלן הע' 101), נ"י תשי"ג, עמ' 3 ואילך. הסיפור הופיע עוד בעיבודים שונים, הגרש"י זעזוין נ"ע פירסמו עפ"י סיפורו של הרז"ה בחוברת שיצאה מטעם משרד התינוך בנושא: „פורים". וכן הופיע באידיש בשבועון „אידישע שטראל", פורים תשל"ז. כרך ח חוברת 24: „דער לעצטער פורים ביים ליובאביטשער רביין" עמ' יא — יג, עפ"י מכתב הרז"ה.

נ״ע שיעקרו לעשות ההכנות לנסיעה ובין כך נכנסו הבאלשעווי׳ לראסטאוו וממילא נתבטל נסיעתם ונשארו במקומם, ואח״כ ברי״ת התפללנו אצל כ״ק נ״ע ואחר התפילה קרא אותי כ״ק לחדרו ואמר לי בזה״ל: תאמר משמי לאנ״ש שאני מבקש אותם שלא ילכו אצלי לא להתפלל ולא לדא״ח ולא ליחידות ובד״כ שימעטו לילך אצלי, כי אין אני רוצה שידעו הבאלשעווי׳ שאני שייך לאנשים, ותיכף מסרתי זאת לאנ״ש וכמעט שכל העת לא הלכנו לביתו רק אם הי׳ מזמן ענין נחוץ מאד אשר אז הי׳ נכנס איזה איש בהחבא, וכה נמשך עד פורים. אך בפורים נתקבצנו כולנו לביתו לעת הסעודה והודיעו אותנו שהאדמו״ר נ״ע לא ישב עם העולם רק איזה שעות ובלא פרסום, רק שיאמר דא״ח ואח״כ ילכו כאו״א לביתו, כי אז הי׳ איסור גדול מהממשלה שלהם להתקבץ יחד ובפרט שתיי׳ ד״ש, אשר זה הי׳ מהדברים היותר חמורים ובכ״ש אשר שם נתקבצו מאנ״ש העשירים אשר זה הי׳ דבר מסוכן מאד ועד שבאו לבית רבינו נ״ע ישבו בהחבא שלא ידע שום איש מהם, ועוד שאז הי׳ איסור לילך בלילה יותר מג׳ טעות, וממילא מובן שאופן ישיבתנו אצלו הי׳ בכיווץ ובחשאי וכאו״א חשב לברוח תיכף לביתו, אך כמו חצי שעה לאחר הנטילה לסעודה, כשלקח רבינו נ״ע מעט יי״ש ואמר לחיים לכל העולם ראינו השתנות, שממש כמו רוח אחר נהי׳ והכניס ידו הקדושה בצלחת ולקח משם כמו סכום נכון מעות וקרא לא׳ מאנ״ש ואמר לו שיביא משקה הרבה וכל העולם יקחו משקה ויהי׳ שמחים וגם ציווה לכל העולם שינגנו והוא בעצמו התחיל לנגן והקול הי׳ הולך ונשמע בחוץ, אשר דירתו היא במקום היותר מפורסם שבהעיר ואנחנו נתפעלנו מאד על המחזה הנורא אשר הראה לנו רבינו נ״ע, אך מגודל השמחה לא הבטנו על שום דבר וכולם התחילו לנגן ולשתות וגם הוא כ״ק הביט על כאו״א וצוה שישתו וי״ש ויהי׳ שמחים, הגם שהרבנית שתחי׳ ראתה הסדר החדש שנתהוו׳ תרדה מאד בבקשה הרבה מהאנשים שיראו להשתיק הדבר, אך מי העיז לילך נגד רוחו של רבינו ז״ל, וגם בנו יחידו הוא כ״ק רבינו שליט״א פחד שלא יהי׳ מזה איזה סכנה על רבינו נ״ע, וכשראה רביט נ״ע שהוא באיזה פחד, לקח אותו בב׳ ידיו הקדושים ואמר לו בזה״ל: יוסף יצחק האב קיין מורא ניט, מיר וועלען גאנץ זיין, איך מיין ניט גאנץ זיין בחדרי חדרים, איך מיין אז מיר וועלען גאנץ זיין מיט אונזער נאנצע יציאה והתפשטות, עכ״ל הקדוש (ותבינו אל מה ירמזון הדברים), ופניו הי׳ מבהיל וראו שממש אינו בזה העולם והי׳ הרבה גילוים ודרש הרבה דא״ח ואח״כ נעשה רעש בבית ששמעו שבזה הלילה נעשה גזירה שיהי׳ חיפוש כללי בעיר, ממילא נפל פחד על כל האנ״ש ולא ידעו מה לעשות, אך הוא רבינו נ״ע לא הניח להפסיק אפי׳ רגע אחת מהשמחה והניגונים וראינו שהענין הוא משונה ופלאי ולא הי׳ שום פעם באופן כזה וממש ראינו מופתים גלוי׳ ממנו בזה הלילה כמו שאכתוב (אך אוי ואוי לנו שאנו שומעים פעם האחרון ממנו דא״ח). ובנו יחידו הוא כ״ק רבינו שליט״א הי׳ בכל הלילה כמו אראפ גיפאלען ביי זיך, ואח״כ נשמע שאנשי החיפוש מהבאלשעוויק׳ באו לבית רבינו. מובן כמה שנפל הפחד על כולם ולא ידעו מה לעשות, אך הוא רבינו נ״ע לא קם ולא זע וצווה לכולם שלא יזוזו ממקומם ולא יפסיקו אפי׳ רגע רק ינגנו כמו מקודם, והוא דבר דברים אחרים והמשיך הענין כמו מקודם, וכן הי׳ שנכנסו הבאלשעביקן לבית ורצו לעשות חיפוש, והשיבו להם שלרבינו אין לו פנאי עתה כי הוא יושב עם אנשים, ושאלו באיזה זמן יבאו והשיבו להם בעוד איזה שעות יבאו ואז יפסיק מהענין שלו

וכו', וכן הלכו מהכית ואח"כ בעוד אינה שעות באו עוד הפעם, מובן שאז היו כולם שכורים ממש וכל השלחן היה מלא ממשקה וגם על השלחן הי' מונח הרבה מעות מהנדבות שנדבו בעד הישיבה וכדומה וכששמעו שהם הולכים עוד הפעם רצו העולם לגנוב המשקה וגם המעות, אשר ממש זה הי' סכנה גדולה וצוה כ"ק נ"ע שלא יעשו שום דבר ולא ישנו שום דבר, ואמר בזה"ל, איך ווי איך שטעה אין דעם מצב האָב איך כלל פאר זיי קיין מורא גיט עכ"ל. ואח"כ כשנכנסו ובאו ממש נגד השולחן אשר ישב כ"ק נ"ע הסב פניו מעט מהם ופנה ראשו לצד אנ"ש ואמר בזה"ל: נו, מי דארף אנהויבען ריידען חסידות וועלען זיי גאָר בטל ווערין, עכ"ל, והתחיל תיכף לאמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אבד וכו' ואמר דרוש לערך שעה ומחצה והענין הי' מה שקליפות הם העדר המציאות ואינם מציאות אמתי וכו' והמה עמדו זמן רב והביטו עליו ואח"כ הלכו משם ולא דברו מאומה, וזה הי' דרוש האחרון מה ששמענו ממנו, וכה ישבנו אתו עד לערך שעה רביעית קודם אור היום ובערך י"ב שעות ישבנו אתו בזו הלילה וגורא הי' מאד לראות הנהגת לילה זו, וגם הי' הרבה דבורים אשר מתחילה לא הי' מובן להיכן ירמוז אך אח"כ נתגלה הדבר ואכתוב לכם דבר אחד, ומזאת תבינו לאחר שנגמר ישיבת זו הלילה ונכנס כ"ק לחדרו להנפש מעט נכנס אצלו אברך אחד (אשר הוא הי' מצוי תמיד לשמשו והי' נכנס שלא בשאלה וכו') ואמר לרבינו נ"ע בזה"ל: בלילה זו היתה שמחה גדולה כ"כ וישבנו עם כ"ק כל הלילה ושמענו כ"כ דא"ח מה שלא חשבנו מתחילה יתן ד' שבשנה הבאה נשמח עם כ"ק כי"ט כסליו בליובאוויץ כו' ולא השיב לו מאומה כ"ק ע"ז וחכה האברך מעט זמן והזר על הדברים האלו עוד הפעם וגם בפעם הב' לא השיב לו מאומה, ובתוך כך הגביה א"ע רבינו נ"ע מהכסא שלו והלך מהחדר שלו לחדר השינה שלו והאברך נתפלא על זה שלא השיב לו כ"ק ע"ז והלך אחריו לחדר השינה וחזר הדברים עוד פעם ג' והשיב לו רבינו נ"ע, יתן ד' שנהיה בקירוב מקום ברוחניות וכו', ויצא האברך ממנו בהתרגשות גדולה ולא ידע מה לחשוב ע"ז ובא אלי וספר לי הדברים ושאל אצלי שאומר לו השערתי מה זה יכול להיות שהשיב תשובה כואת, ואמר לי האברך שהוא חושב אפשר שכ"ק רוצה עתה עדיין לנסוע לאיזה מקום והשבתי לו, מה לך לחשוב מחשבות אם אין אתה מבין מה שכ"ק מדבר ותו לא מידי. ולמי יעלה מחשבה כזו, שבעוד ב' שבועות יסתלק רבינו נ"ע, וסדר של זה הלילה הי' אור ליום ואו. לאחר ש"ק הי' כל השבוע סגור והייתי אצלו כיום ג' בעת סעודת הצהרים ודברתי עמו ע"ד להעמיד ריתים לטחון החיטים שמורה וכו', וכתב כתבים וכ"ק אדמו"ר הריי"צ שליט"א ספר שבזה השבוע נכנס אצלו פעם א' ורבינו נ"ע הי' כותב ותיכף שנכנס כסה רבינו הנייר במטפחת שלו, ועתה הכיר שואת הי' הצוואה ובכל השבוע כתב הצוואה וגם בקש בזה השבוע להשיג לו ספרים אשר לא הי' אצלו ואלו הספרים נזכרו בהצוואה בהלמדות כו' בנוגע לענין הקדישים ועוד, וגם שאל אצל הרבנית שתחי' אם היא יודעת היכן הם ההאנטיכער שנגבו את האדמו"ר הזקן והאמצעי והצ"צ והמהר"ש לאחר הסתלקותן מהרחיצה. אם הם נמצאים פה ולא נשארו בליובאוויץ, והשיבה לו שהם פה כו' ולמי יעלה על הדעת על איש שהוא בריא ואינו חולה מחשובות כאלה, אך לבסוף ראינו שהוא הכין א"ע בסדר מסודר והוא פלא. ואח"כ ביום וא"ו נחלש מעט (מתחילת הערב הייתי אצלו אך ראיתי שהי' טרוד מאד והלך בחדר אנה ואנה וכמעט שלא יכולתי לדבר עמו אך הוא פנה אלי ושאל

אצלי מה נצרך לי ודברתי עמו מעט והוא הי' בעמידה ותיכף הלכתי וכו') ואמרו שזאת הוא תלישות הקיבה, אך אח"כ בש"ק אמרו שיש לו חום מעט, ואח"כ ביום א' נתגבר החום ואיזה מהרופאים אמרו שיש לו טיפוס והפרופסור דחה זאת. אך בד"כ אמרו שהמחלה אצל בגלות וכה נמשך איזה ימים והרופאים אמרו שאין שום חשש במחלתו, אך הלב יודע וכו', אנחנו תיכף ביום א' נתאספנו בבית א' וכל היום והלילה היינו יושבים שם כל אנ"ש ואומרים תהלים ומתפללים והעיקר כ"ק אדמו"ר הריי"צ שליט"א הרעיש העולם ושלח אצלינו צו אחר צו שלא נפסיק מלאמר תהלים ומלבקש ומלהתחנן מלפני ד' שישלח רפו"ש וגם צוה שיעשו תענית ולישב ב"ד לקדוע הגזר וכו', ועוד הרבה ענינים אשר אי אפשר להעלות על הכתב וכו' וביום ה' נרגש בו חלשות גדולה ולא הניחו לכנוס אצלו שום אדם ורבינו נ"ע שכב על המטה וראו אותו שהוא מעמיק בענינים, רק כשהרופאים הי' רואים שהוא מעמיק א"ע באיזה ענין לא היו מניחים אותו וגם לא הי' מגיחים אותו לדבר, ביום ה' התחיל לדבר דא"ח מענין אליך ד' נפשי אשא וביטול במציאות וסיים און באַ דעם האלטען מיר איצטער, ורצה לדבר הרבה, רק תיכף נכנס הרופא ולא הניח אותו לדבר, ואח"כ בש"ק לעת המנחה צוה שיקחו אותו עם המטה להחדר אשר הוא יושב שם תמיד ולומד ומתפלל וכו', ובעת כשנשאו אותו אמר בזה"ל, איך גייא אין הימול און אייך לאָז איך איבער מייגע כתבים, וכששמע זאת בנו האדמו"ר שליט"א נבהל מאד והשיב לו רביגו נ"ע רק אלו הדברים התפעלות — מוחין, כי הכוונה הי' שלא צריך להיות בהתפעלות רק מוחין וכ"ק שליט"א אמר לנו שכאלו הדברים לקח ממנו ההתפעלות וכו' ואח"כ לאחר ערבית עשה הבדלה על קאווע ותיכף הי' מונח ועיניו הי' מכוסות ולא דבר שום דבר, אך באמצע הלילה נפסקה הדפיקה והתחיל לצעוק בנו יחידו אבי אבי, טאטע טאטע, ותיכף פתח עיניו והביט עלינו ולא דבר שום דבר וכסה עוד הפעם עיניו ואנחנו עמדנו כולנו סביבו עד קרוב לאור היום והפתד הי' עליו ממש שלא ידענו מה נעשה אתנו ובערך שעה חמשה ראינו שזאת הוא קרוב להסתלקות ואח"כ שמעו ממנו איזה דברים רק שלא הי' באפשר לשמוע בטוב וכ"ק שליט"א אמר ששמע ממנו בכל לבבך ובכל נפשך ואח"כ תיכף יישר א"ע ופתאום פנה א"ע אצלינו ויישר א"ע ועלתה נשמתו השמימה ונגנז ארון הקודש, אוי לנו מה שעלתה בימינו, מי חשב ולמי עלה זאת על הרעיון, דמינו שהוא יוליך אותנו נגד משיח צדקנו, אך מד' היתה זאת ואין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא ולפלא היתה לנו שתיכף בוו השעה מצאנו הצוואה שלו כתובה ושם הי' צעטיל מיוחד בעד בנו כ"ק שליט"א שהוא יקבל עליו הרבנות וכו' והצוואה היתה מוכנת בהשיפלאָד שלו שתיכף כשיפתחו אותו בראשית ימצאו הצוואה וזאת נחמתנו בעינינו שהוא ימלא מקום אבותיו וכו' ולא ירחק חבל הכסף כו'.

ועתה ידידי כתבתי לכם ממה שראו עיני ואי"ה בהמשך הזמן כשנקבל מכם תשובה אכתוב לכם עוד ממה שראו עיני מכ"ק שליט"א ואופן התגלגלות נסיעתי לפה ואבקש מכם לקיים מה שכתבנו לכבודם במכ' הקודם לפרסם ישיבתנו ולעשות גבאים להשתדל עבורנו ומגודל בטחונינו אקצר ואומר שלום ידידו הדוש"ט בלונ"ח חכ"ה.

שי זלמן האוולין

אני פורש בשלום כל אנ"ש הקשורים בחבלי עבותות אהבה לבית רבינו נבג"ם.

בהרחבת יתר מובאים מאורעות יום זה ברשימת דיבורים קצרה שנמצאה בין כתביו של הרז"ה:

מתחלה כשהתחילו לנגן צוה הריי"צ שי' שינגנו בחשאי באופן שלא ישמע בחוץ. וכ"ק לא אמר כלום. כעבור שעה פנה כ"ק להריי"צ שליט"א ואמר: שמח"ת האבין מיר גיזונגען, מיר האבען נישט גיוואשט או עס וועט זיין אוף דעם קיטרוגים, און וועט דארפין פארענטפרין, האבין מיר גיזונגען אין גיטאנצט, ווייל איך יעצט אייך זיין אזייא, איצט וויסען מיר שיים או עס קאן זיין קיטרוגים אוף דעם נאר איך ווייל זיין וויא דעמאלט. דענסטמאל האט אייך ניט גישאט וועט איצט אייך ניט שאטין אי"ה. אוי, איצט וויסין דאך, נוא איז דאך אנסיון ווייל איך באיישטין באי דעם נסיון. וכשהריי"צ הרבה לסרב ולהפצירו בדברים כו' אמר למנגנים זינגט הויך כו' ואח"כ אמר הריי"צ ע"ד משקה שכבר חפשו בעיר ולא מצאו, ואמרו להם או עס איז ניטא, ואמר כ"ק במציאות איז ניטא גלייב ניט יי"צ ניעט ווארשייע ניעט, עס איז פאראן, עס איז אלץ פאראן. ואמר הריי"צ או בא מיר אייך אלץ פאראן, והשיב לו כ"ק ייי בא דיר איז אייך אלץ פאראן. ושאל הריי"צ אלץ וואס מיא דארף ניט, ואמר כ"ק אלץ וואס מיא דארף, איז ביי דיר אויך פאראן, נאר מיא דארף דאס מגלה זיין. ואמר הריי"צ א"כ בין איך דאך א אדם, ואמר כ"ק מיא דארף דאך דיר מעורר ומגלה זיין, דאדם איז דער וואס איז דאס מגלה, או ניט איז דאס ניט קיין ארם. ואח"כ נכנסו ג' לחצר, ונבהל הריי"צ וצוה שיסירו המשקה מעל השולחן, ולא הרשה כ"ק באמרו: איך ווייל וועגין זייא ניט טראכטין; ובקש הריי"צ להסיר המעות (שאסף כ"ק בכל פורים על הענינים הידועים שלו, ובפורים זה אמר כ"ק הנה הגבירים יתנו צעטלעץ מסתמא ורצוני שיתנו מזומן ג"כ, כי צריכים כעת למזומנים. ואספו המזומנים והשטרות לקערה שהי' על השולחן, ולא הרשה כ"ק אפי' לכפותם) ואמר: איך וועד פאר זייא ניט נתפעל, קדושה בלייבט אוף איר ארט, איך האב קיין מורא ניט איך וועל גאנץ זיין, מיין איך ניט איך וועל גאנץ זיין מיט מיינע עצמות איך מיין או איך וועל גאנץ זיין מיט מיינע התפשטות, ניט דער פי' איך וועל גאנץ זיין מיט מיינע עצמות אין חדרי חדרים, איך וועל גיין, צי איך וועל גיין בס' והדרגה ציא איך וועל מדלג שור זיין, נאר איך וועל גיין אזוי הער איך, אזיי בין איך מרגיש או איך וועל גאנץ זיין, ווייל קלי' גבי קדושה איז גאר נישט.

השאל א' (הרז"ה) דאס איז וואס מיא רעט אמאל או קדושה האט איר ארט אלע מאל, קליפה מוז איר לאזין אן ארט זיא קען אוף איר ניט מעלים זיין לגמרי?

והשיב כ"ק: ניין! ייענע רעט מען או קליפה מוז לאזען אארט פאר קדושה מיינט מען דיא עצמות פון קדושה איצט ווייל איך או קדושה

זאל זיין בהתרחבות, און איך וועל אויספירין, וויל איך טוא דאס גיט צוליב זיך. איך וועל ניט זאגען אז איך טוא דאס לש"ש, אזייא זאגט אמתנגד, נאר — קיין אנדער כוונה האב איך ניט דערבייא ומבלעדיך אין לנו אלקים, קיין אנדער זאך האב איך דער בייא ניט, האב איך קיין מורא ניט בע"ה, ואמר הריי"צ: און מיין נה"ב האט שיים דערפין ישות. ושאל כ"ק: שיים? והשיב הריי"צ: שיים! והשיב כ"ק: דאס איז ישות פון נה"ב נאר עס איז נאך צוא פריא. ושאל הריי"צ: דאס איז דאך ישות דנה"ב, וואס ער האט ישות פון נה"א, והשיב כ"ק ייע דאס איז ישות דנה"ב פון נה"א, וואירים ישות דנה"ב אליין איז דאך פראסטע ישות עס איז אפילו פון שדים יהודאין, עס איז אבער פארט קליפה, דאס איז וואס ער האט פון נה"א און אין נה"א איז דאס אין הארה און ציור פון נה"א וועז ער האט ישות פון תורה פון יראת אדער אהבה, ד. ה. ער האט גילערינט תורה האט ער ישות דער פון. דאס איז ישות פון נה"א וואירים ישות פון נה"ב אליין איז ישות פון תאוות, ישות פון נה"ב פון תורה (פון פנימי' התו' ציא חיצו' התו' דאס איז ישות פון נה"ב פון נה"א אדער ישות פון עבודה כו' דאס איז מער ניט אין ציור דנה"א, דיא ישות פון נה"ב אט וועז די תורה איז אתורה כדבעי, און דיא עבודה איז עבודה כדבעי דעמאלט האט ער אייך ישות דאס איז אבער ישות פון נה"א ויגבה לבו בדרכי הו' אבער אזייא ישות פון תו' ועבו' דאס איז ישות פון נה"ב איז עם אמנגד מבלבל מער קאן עם ניט סובל זיין ער וועט עם זאגין ער וועט אים ענטפערין ער וועט עם רודף זיין וואס דאס איז אייך ישות מצד נה"א, וואירים ישות וואס מצר הנה"ב אליין, וואס דער נה"ב איז דאך אשור נגח, ייענער וועט זיין מגנד פאר שטייסין פון דער וועלט נאר אפילו אין ישות דנה"ב וואס מצד הנה"א קען אייך ניט סובל זיין אמנגד ער וועט אים ניט ענטפערין, און בא וועמען ישות דנה"א ינענעם איז דער מנגד ניט מבלבל ער וועט אים ניט ענטפערין, ער פאר ארט אייך דער מנגד און וויל עם ניט לוידין און וויל ער זאל נתבטל וועריז מיר וועלין אפי' זאגין אז ער וויל דער ביטול המנגד וויל זיין מנגד איז אמנגד אוף אלוקות און וועט טאקע נתבטל וואס דאס איז הגבהה וישות עס איז ניט ביטול וואירים דער וואס איז בטל דעם ארט גאר ניט דער מנגד, ער איז דאך אליין גאר ניט בא זיך ער איז בטל איז אים ינענער קיין מנגד ניט אבער דער וויל ניט לוידין דעם מנגד און וויל זיין ביטול, דאס איז ישות, דאס איז אבער ישות פון נה"א ויגבה לבו בדרכי הו' עס איז הגבהה פון קדושה, עס איז פאראן ב' מדרגות אין נשמות, נשמות וואס זייענען בחי' ביטול און נשמות וואס זיינען בבחי' הגבהה זייא קענען ניט לוידין קיין מנגד וכמו רשב"י וואס מיר גיפינען בא עם אז נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות, וואס דאס איז ביטול פון אמנגד, וואירום דאס איז דאך גינימען אזא וואס לגלג איז נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות, דאס איז הגבהה פון קדושה.

ושאל אי (הרז"ה): דאס איז נשמות כלליות דווקא? והשיב כ"ק:

ניין! אפי' אין נשמות פרטיים איז אייך אזייא, אט דער מיטעלער רבי ער האט ניט גיקענט ליידין אמנגד, ביסטו אמנגד, נוא דער זיידע (כ"ק אדמו"ר הצ"צ נבג"מ) האט יע גיקאנט ליידין כל גל וגל כר אבער דער מיטעלער רבי האט קיין מנגד ניט גיקאנט ליידין.

ושאל הריי"צ וואס איס פארט דער הפרש פון דיא ביידע ישות, וייא זיינען דאך משותוים בשמותם? והשיב כ"ק: וייא וזיינען זיך משתווים בשמותם אבער ניט בעניינים, ישות דנה"ב איס דאס אפאל פון למשמאילים בה, יע מיע גיט דער פאר ג"ע וויא עס איז ידוע דיא מעשה אז דער רבי (אדמו"ר הזקן נבג"מ) האט גיזאגט, אזייא איז אזייא, גיט מען דער פאר ג"ע, דאס איז אבער אפאל פון למשמאילים בה, עס שטייט אפט אין ספרים, עס איז בעסער אז ער וואלט זיך פאר נעמען מיט זיינע תאוות, נאר עס איז דאך פארט תורה, איז דאס במדרי' ולמשמאילים בה, און אין דיא ישות דנה"א דארטן איז ער דאך אמקורב צוא אלוקות עס איז הגבהה ניט ישות, בכלל איז דער הפרש פון נגלה און חסידות, או איינער לערינט המחליף פרה בחמור, און ווייס אז דאס איז חכמתו ורצונו ית' (וואריס אז ער ווייס דאס ניט איז ער דאך דער חמור אליין) נאר מיא רעדט אז ער ווייס אז דאס איז חכמתו ורצונו ית' איז נאך ניט מקורב כו' אפשר איז ער ניט קיין נסרד, נאר ניין ער איז טאקע אנפרד, אמקורב איז ער ניט ביוויס, דער וואס לערינט אענין פון פנימי' התו' אענין פון ממ"ע וסוכ"ע און פאר שטייט דאס מיא ויא דארף יענער איז טאקע מקורב צוא אלוקות, וייגע ישות איז ניט ישות עס איז הגבהה דקדושה אליין, בעצם איז ער בטל און דיא הגבהה איז הגבהה דקדושה, וכמו רשב"י שאמר אנא סימנא בעלמא דאס איז הגבה פון אלוקות, ער איז בטל בתכלית צוא אלוקות האט ער דאס גיזאגט אנא סימנא בעלמא, ער איז מער ניט וויא אסימן ער איז הגבהה נאר הגבהה פון אלוקות כו' ע"כ זאל אייך דאס ניט מבלבל זיין, מיר איז דאך אייך ניט מבלבל! קוקט נימ אהין! קוקט אהער, איצט איז דאס מיך נאר ניט מבלבל, זאל בייא אייך זיין אזייא, אך, אמאל זיינען מיר גיוועז אין ליבאוויטש מיט דיא בחורים, מיט זייא האבין מיר פארבראכט, מיט זייא האבען מיר געזונגען און גיטאנצט און איצט... אך רבש"ע זייא בענקען נאך אונז און מיר ביינקען נאך זייא, וכשאמר לו הריי"צ שהם (הבולשבי־קים) יעלו למעלה, אמר לעצמו, אך ווייל זייא זיינען מנגדים אוף אלוקות מאכט זיך אין זייער צייט בלבולים, נאר איך האב דאך פאר זייא אן עצה, איך וועל אנהויבען זאגין חסידות וועלין זייא נתבטל וועריך. וכשעלו למעלה (הבולשביקים) לראות הנאספים אמר כ"ק: וועדט ניט נתפעל כו' וכשנכנסו להיכל קדשו רצה הריי"צ לילך אתריהם ולא הניחו כ"ק באמרו: זי[יא וויילען] אראן צוא מיר אין זאל וועלין זייא דארטין גאר נתבטל וועריך לגמרי. והתחיל לומר בקול רם המא' ראשית גויים עמלק, והנכנסים (הבולשביקים) ראו מבחוץ את הספרים, ספרי כ"ק, לא הרהיבו עוז בנפשם אפי' לכנוס בחדר שישב כ"ק ובע"כ ענו אמן לטוב לנו כידוע... כמ"פ באמצע המאמ'

ת"י כאשר ירים משה ידו (והמא' אמר ג' שעות ועשרה מינוטין על הוייגער וקודם שהתחיל לדבר מדר"י נפש אמר הערט זיך צוא גיט עס איז נייטיק צוא וויסין דאס איז מער נוגע צוא זיך, ואס אלע מאל רעט מען וועגין הוכע ענינים השגה התבוננות אהוי"ר, וועגין מדר"י פון נפש רעט מען ווייניג און דאס איז נייטיגער וואס עס דארף זיין השגה והתבוננות און נאר ברוב הפעמים איז האלט מען בייא דער מדר"י פון נפש ממילא מיינט מען אז מיא זאל הערין וואס מיא וועט ריידין (מיא מיינט דאס אלע מאל אז מיא זאל הערין וואס מיא רעט נאר אלע מאל זאגט מען דאס ניט און בא אביסיל משקה זאגט מען דאס אויס ממילא זאלט איר הערין כו').

באמצע המא' ראשית גויים עמלק בתי' וצ"ל הפסק הכתר בשביל שיהי' התגלות ספי' החסד פנה א' מהשומעים את פניו אל הצד, ואמר לו כ"ק אה אנייעם ענין אז מיא זאגט הערט מען עם, און אז מיא זאגט אענין וואס מיא האט שיים אמאל גיזאגט (גירעט) וויל מען שיין ניט הערין, מיא האט דאס שיים גיהערט עס איז שיין ניט קיין נייעס, אז מיר זייגען מקבלים האבין מיר אלע מאל גיהערט וואסער ענין מיא האט נאר גירעט, עס האט גיטראפין אז דער טאטע (מהר"ש) האט גירעט וויפיל שבתים נאך אנאנד אין ענין, דאס הייסט ער האט גירעט דיא זעלביקע ענינים און מיר האבין דאס גיהערט וויא אנייע זאך, און בייא אייך איז דאס ניט אזייא, איר דארפט אנייע זאך דווקא, וואס באמת אין מדריגת משפיע ומקבל איז טאקע יעדער זאך אנייעס, נאר מיר האבין שיין עטליכע מאל גיזאגט אז וועז איך רייך וועגין משפיע ומקבל מיין איך ניט זיך, דאס הייסט איך מיין זיך לגבי פריער ניט לגבי וויטער, וויל דער וואס איז אמשפיע בעצם, ניט קיין מקבל, און דער מקבל אין אמקבל ניט קיין משפיע וואס מקבל אוך משפיע, איז אור המשפיע און אור המקבל, איז בעת דער משפיע זאגט גיט ער דאך אור המשפיע וואס דאס האט דאך דער מקבל ניט, איז דאך דאס באי עם אנייעס און אזייא איז יעדער מאל גיט ער אנייעס דארף מען דאס יעדער מאל הערין.

ס ל י ק

באותו פורים אף ציוה אדמו"ר הרש"ב נ"ע לרז"ה „כי כאשר אך ורק יהי' אפשרות לנסוע יעשה דרכו מבלי התחשב עם שום דבר, על מנת להמשיך עבודתו בהנהגת ישיבת „תורת אמת"... וישם נפשו בכפו ויסע". ככל הכתוב במכתב אדמו"ר הריי"צ מז' מ"ח תרפ"ד.

פרשת הסתלקותו של אדמו"ר הרש"ב נזכרה בקיצור במכתב הרז"ה המובא לעיל, ובאריכות ובפירוט בספרו של הרב משה דובער ריבקין[101]

---

101. מעוזריו של הרז"ה בישיבת „תורת־אמת" בירושלים. את"כ נסע לארה"ב והי' מראשי ישיבת „תורה ודעת". בהגיע אליו השמועה על פטירת הרז"ה, ט"ז ניסן ניסן תרצ"ו, שלח לבני המשפחה מכתב תנחומין: „המקום ינחם אתכם בנים אהובים

„אשכבתא דרבי" (נ"י תשי"ג), וראה שם עמ' 93: „גם עשו אנ"ש בי"ד של שלשה שכל מי שירצה (מובן שכ"א השתתף בזה בלב מלא חפץ) יתן במתנה גמורה בקגא"ס זמן מה מימי חייו לרבינו, שיאריך השי"ת ימי רבנו בתוכנו, והושיבו את הבי"ד (הבי"ד של שלשה היו החסיד הגביר הישיש הרר"ש גור אריה, והר"ז הבלין, והשלישי כמדומה היה ר"י לעווין מנעוויל) וכ"א נתן במתנה גמורה חצי שנה מימי חייו...". וראה עוד שם (עמ' 97): „... קודם התחלת הטהרה בחרו בהרז"ה ועוד שנים להיות ממונים להשגיח ולחלק ההתעסקות בהטהרה באופן שיגיע לכ"א מהתמימים ויח"ס מוקני אנ"ש חלק בהטהרה...". כפי המסופר יצא לחלקו של הרז"ה טהרת הראש, ונשמרה במשפחה הכיפה של אדמו"ר הרש"ב נ"ע.

אחר הסתלקות אדמו"ר הרש"ב נבג"מ נתאמצו זקני וגדולי אנ"ש יחד עם ציבור אנ"ש בבקשות והפצרות לאדמו"ר הריי"צ נבג"מ שיקבל עליו הנשיאות, וכה כתב ב„אשכבתא דרבי" (עמ' 117):

> כאשר נודע לזקני אנ"ש שהיו או בראסטאוו ובראשם הגרר"י רפולוביטש [אב"ד קרעמענצוג] והגביר הישיש הרר"ש גור אריה, ע"ד העתקת ושילוח מקצת הצוואה לאנ"ש, החליטו לצרף לזה גם מכתב משמם לכל אנ"ש, לעוררם להשתדל בכל הכתוב בה, ולהזכיר גם תוכן דברי קודש רבנו בהצעטיל המיוחד הנ"ל [תוכנו הובא במכתב ראה להלן], אשר הם עצמם ראו אותו בכתי"ק רבנו. וגם ראו בתחילת הצוואה השורה הנ"ל ד„יש צעטיל מיוחד לבני יחי' והוא בתקפו עומד", ובעיקר לרמז להם גם מבנו כ"ק אדמו"ר שליט"א, אשר עפ"י פקודת אביו הק' נאות לקבל עליו הנשיאות, לנהל עדת החסידים, ושכבר דרש ברבים דא"ח, ולא אלמן עוד ישראל כו'...

על המכתב הזה חתמו הגרר"י רפולוביטש, הגביר הר"ש גור אריה והרז"ה (וראה להלן צילומו של מכתב זה).

12. עליה לארץ בשנית וחידוש „תורת-אמת" בירושלים ושלוחותיה

בתחילת שנת תרפ"ב עשה הרז"ה את דרכו שנית לאה"ק עם כל בני משפחתו. כאמור לעיל הי' זה ציווי של אדמו"ר הרש"ב נ"ע ככל האמור במכתב אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה[102]:

... ברגע זו קבלתי הידיעה המבהילה והנוראה מהסתלקות אביכם החסיד הצדיק נ"ע, נדהמתי ונשארתי יושב כאבן דומם ממש... מה אומר לכם אהובי, במה אנחם אתכם, ובמה תוכלו להנחם על האבידה הגדולה והשכר הנורא לאנ"ש חב"ד שי' בכלל ולכם בניו ומשפחתו בפרט. מי כמוני אשר הייתי עמו — אבדל לחיים טובים — בצוותא חדא שנים הרבה בהתקרבות יתירה בראסטאוו ובאה"ק ובאמריקא, אשר הכיר אוחו בפנימיותו, איש חסיד היה באמת לכל פרטיו, מורם מעם, דגול מרבבה, לא אנזים אם אומר שהי' מיחידי סגולה, משירי כנסת הגדולה התסידים הראשונים אשר לו הי' גם אצל רבותינו הק' שבדורות הראשונים הי' נחשב מבני העלי'. ומה גדול שבריונו כים, לנו לבל אנ"ש שי' ולכם בפרט, בהלקח מאתנו מרגלית יקרה כזאת אשר אין תמורתה. לבי שבור כ"כ אשר אין בכח עטי לבוא אליכם בדברי תנחומין..."

102. מיום ז' מרחשוון תרפ"ד, ראה להלן. נדפס גם בספר „תומכי תמימים", עמ' קצ. והוא קריאה לאנ"ש לטובת החזקת הישיבה.

„... בשנות המלחמה והבלבול ל"ע התבלבלה גם הנהגת המוסד. ולרגלי סיבות שונות הוכרח הרש"ז שי' מנהל המוסד הנ"ל לעזוב את הארץ, ובהאפשרות הראשונה עשה הרב רש"ו שי' דרכו לשוב אל מקומו הראשון, אשר בו בחר הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק נבג"מ זי"ע, לסדר ולנהל ישיבת תורת אמת כבתחלה. ויסע במסירות נפש וסכנת דרכים ממש כנודע בעת ההיא. ודברי הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, אשר דיבר אתו ע"מ כי כאשר אך ורק יהי' אפשרות לנסוע יעשה דרכו מכלי התחשב עם שום דבר, על מנת להמשיך עבודתו בהנהגת ישיבת תורת אמת (פורים תר"פ) — סמכתהו, וישם נפשו בכפו ויסע. אמנם בבואו לשם מצא תהפוכה ר"ל, כי המושב מאנ"ש יחיו בעיר חברון ת"ו התמוטט, ובכללות הנה פנים חדשות לבשה ארצנו הקדושה, מסיבת רוב הבאים שלא לשם שמים כאשר בתחלה, כנודע, עד כי גם בין חובשי הבתי כנסיות רוח זר וקר מנשב, ועמל רב עלתה בידו בעזרתו ית' ליסד המוסד תורת אמת יצ"ו כבתחלה.

ועתה הנה ת"ל כבר רכש לו בחסד אלקים מספר נכון מתלמידים בעלי השכל ודעת תורה, יראי אלקים, ושוקדים בעבודת שבלב, זו תפלה, ועוסקים בתורת החסידות ...".

בתנאי הימים ההם, הי' זה מסע רצוף עלילות ונפלאות, בהשגת האישורים הדרושים והרשיונות, הבדיקות והחיפושים על כל צעד ושעל, ברוב אומץ ותושי' בעזהשי"ת הצליחו לעזוב את ארץ הרשע והגזירות, ולהמלט מצפרני הבולשביקים והייבסקים ושאר המחנות הנלחמים אלו באלו (הלבנים, אנשי דניקין, אנשי פטלורה וכיו"ב). בדרכם שהו בקושטא זמן מה עדי נתקבל עבורם הרשיון מממשלת א"י המנדטורית לבוא לארץ חמדה[103].

בבואו ירושלימה קומם מחדש את ישיבת „תורת אמת", ואמנם עדיין היתה השאיפה לשוב לעיר חברון, אבל הנכסים שם היו תפוסים בידי השלטונות[104], ומצב הישוב בכללו בעיר חברון כבר לא הי' מוכשר לזה. בראשונה הוקמה הישיבה בחצר בראנד שבשכונת בית ישראל (כיום בית המדרש של חסידי קרלין), משם עברו לשכונת גבעת שאול, בה אף נרכשו שטחים עבור בנין הישיבה. עקב מאורעות הימים והסכנות שבשכונה זו, עקרו משם ועברו לשכונת הבוכרים.

הישיבה זכתה להצלחה רבה, ועדיין היתה הישיבה הראשונה באה"ק, שהושתתה בדמות הישיבות באירופה, והיתה או גם הישיבה היחידה שהתנהלה בדרך החסידות ורוחה. באו ונמשכו אליה, איפוא מכל שכבות הצבור הירושלמי,

---

103. הדברים תוארו בסקירתו הארוכה של מזכיר אדמו"ר הריי"צ נ"ע הרה"ח ר' אלחנן דוב מרוזוב, בכלל תיאור קורות השנים הללו בחיי אדמו"ר בחיי הישיבות וקיום התורה במדינת רוסי'. ראה ראי"ח גליצנשטיין, ספר התולדות (ריי"צ), ג 363.

104. ראה קפלן, תולדות הישוב היהודי בחברון, התור תרפ"ד, גליון לב עמ' 8: „מוסדות חסד אין עכשיו בחברון כלל, לישיבות לא נשאר זכר ... בבנין הגדול הנקרא ספמבולי שנקנה לפני הרבה שנים ע"י האדמו"ר מליובאביטש, נמצאים היום בית האסורים, בית המשפט והממשלה ...".

ובעיקר מהוגי הצבור החסידי בירושלים. לידו של הרז"ה נ"ע עזרו אח"כ בהנהגת הישיבה בלימודי הנגלה ובהדרכה בתורת החסידות: הרה"ג הרב משה לייב שפירא נ"ע, מראשוני תלמידיה בחברון, מרבני השכונות בירושלים, מחבר ספר „טבעת הזהב" ביאורים וחידושים לספר קצות החושן; חתנו הגדול של הרז"ה הרה"ח המשפיע ר' אלתר שימחאוויטץ נ"ע; הרה"ג הרב משה דובער ריבקין, לימים מראשי ישיבת „תורה ודעת" בארה"ב ומתשובי רבניה, בעל ס' „אשכבתא דרבי"; ומזכיר הישיבה הר"ר שמעון גליצנשטיין נ"ע.

עם בואו של הרז"ה אל אה"ק, השיגו מכתב מאדמו"ר הריי"צ נ"ע[105], ובו הוראות והדרכות מפורטות לדמותה של הישיבה אורחותיה ודרכי החינוך שבה:

„כבוד ידי"ע הרב הנכבד וי"ח אי"א מוהרש"ז שי' האוליך שלום וברכה,

עוד טרם קבלתי מאתו שום מכתב מביאתו צלחה עם ב"ב שי', והנני מחכה מיום אל יום, ובטח יודיעני מהכל בארוכה, והגם כי הנני מקבל ת"ל מכתבי' ידיעות בסדרן מידידנו הרממ"נ [הרב ר' מנחם מענדיל נאה] שי' בהנוגע בעניני הכולל, והנני מקוה להשי"ת אשר בסה משתדל, ויוסיף אומץ להביא רצון כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נ"ע זי"ע מן הכח אל הפועל, כמו שמילא ידו בהמכתב דשנת תרע"ב בדבר חיזוק עניני הכולל ע"ד תורה ותפלה, והשי"ת יהי' בעזרו. אמנם באשר לכ' מסרתי הכל בע"פ בגודל הבקשה להחאמץ בזה, ותקותי תוקה, כאשר יחזק השי"ת לבבנו וגלכה בדרך הישר באמת ובתום, להשתדל בכל תוקף ועוז לקיום רצון העליון, במילא יתבטלו כל המונעים והמעכבים של השקרנים וכו' והלא לא טוב טוב הם מכל המקטרגי' ר"ל, וכחם לא חזק ת"ו מכח הנה"ב שבכאו"א מישראל, המונע ומעכב בעבודה, וכאשר השי"ת עוזר ועומד לימין אביון להושיעו, ומתגברים על הנה"ב במילא מתבטל וכמ"ש ויגרשהו וילך לו.

ובעיקר הדבר אם כי אין לי גם צל של ספק מכל הענינים, שהם בסה מתנהגים במישרים, ובטח קרא ידידי מכתבי מיום כ"ד טבת העבר לידידנו הנ"ל, וכן ההעתקה מה שכתבתי לידידנו אנ"ש שי' לנויארק בענין זה, וכתבתי להרממ"נ שי' כי באמת אנו צריכים לבקר את עצמינו, וכל צעדינו עלינו לפלס ולשקול, וכן הוא האמת, אשר אנחנו הדבקים וקשורים ברצון הקודש, ואשר שם הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נ"ע זי"ע, יקר לנו, ושם כבוד התסידות והחסידים יחיו תביב לנו, עלינו להיות שלובי זרוע, ולבקר איש את רעהו בלי שום משוא פנים. וטוב טוב לנו להתבייש ח"ו איש מפני רעהו, באם שנמצא ח"ו בנו שמץ דופי. חנני ה' ברוחב לב, לשמוע מכל אוהבינו וידידנו הנאמנים יחי', איזה חסרון, וח"ו אי הנהגה ישרה ובקרת. אדרבה

---

105. מיום י' שבט תרפ"ב (הוא גם יום הסתלקותו לב"ע של אדמו"ר נ"ע בשנת תש"י).

ואדרבה אשמח לתקן המגרעות אשר ימצאו בי, כי כוונתי רצוי רק לעשות כפי הנדרש, מבלי להתחשב עם מהותי הפרטי והקל והכבד לי. וכן הנני דורש ומבקש מאת האנשים ההולכים אתי עמי שלובי זרוע לעשות ולפעול לטובת העניינים שהננו שוקדים עליהם, לנהלם ולהובילם בעזרתו ית', רק כפי הכוונה אשר רצו בנו הוד גשיאנו כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נ"ע זי"ע, החי חי אתנו, בכל מפעל טוב. ועלינו לעמוד תמיד הכן על משמרתינו, חזקים כצור באיתן האזרחי, וכל המרבה לברוק א"ע ה"ז משובח. ועל תנאי זה כרתי ברית את כל העומדים אתי עמי בעזרתו ית', לעבוד כאמור. ואחרת לא אתפוץ לדעת.

ובכן בכל עת צריך להיות דברינו ברור, ואשר על כן חפצתי גם שמוע ממנו מהנעשה בהכולל שלנו, להיותו עומד מהצד, והעומד מהצד רואה לפעמים בטוב יותר. וכן כאשר אתו עמו הכל בע"פ מה שכבד לתאר הכל בכתב, וכאמור תווני דליבאי לא כתבי אינשי, ויודע הוא כל מר לבבי, ואשר נוגע לי בנקודת לבבי ממש שיהי' רק כפי הכוונה כו' וזה חלקי בחיים.

עתה נדבר דבר תורת אמת, וכאשר עוד לא ידעתי פרטי הדברים לא אוכל לדבר כ"א בענינים כללים.

אחרי נסיעתו בכלל התחילו להגיע מכתבים מתמן, ובעת הראשונה עוד לא ידעתי ממצב חברון ת"ו בכלל ובפרט ומהנעשה. ואח"כ קבלתי מכתבי ש"ב ידידנו הרשיל"א והרממ"נ שי' מבארים בדבר חברון ת"ו מההרס והשמה הרוחניות שבה, וה' הוא יודע האם אפשר הדבר ליסד בשם עתה המוסד תו"א יצ"ו הן ברוחניות והן בגשמיות, כי האפשר יהי' לשלוח את השכנים הנמצאים שם עתה, למען שתהי' החצר פנוי בשביל הישיבה תו"א. ולרגלי ענין זה הנני שולח תעודה (דאויעכע־ נאשט) ע"ש ש"ב הרשיל"א שי' וגם ע"ש כ' שי' חתומה בחותם רב העדה כחוק, למען שיוכלו לעשות הכל להשיג את החצר. וכן בטח ידרש תיקונים, אשר בטח יש לדרוש ואת מהשכינים כחוק, ואל יהי' דבר זה קל בעיניכם.

והנה בעצם הענין אם רק אפשר הדבר לייסד הישיבה בחברון ת"ו צריכים להתחזק בעזרתו ית' ולכוננה בחברון ת"ו, ואם עדיין כבד הדבר אז לע"ע לייסדה בירושלים ת"ו, אבל לייסדה בסדר הראוי, והנה בד"כ הלא יודע הוא רוח תומכי תמימים יצ"ו אשר רחמנות ופוליטיקא אין כאן מקומם, כ"א האמת באשר הוא. וכן יהי' בעזרתו ית' גם בתורת אמת יצ"ו אשר רחמנות ופוליטיקא יניח על הצד ורק יעמיד את הדבר על בסיס אמת.

ואבאר דברי במעט. כבוד ידידי שולח מאתי עה"ק ת"ו בתור מנהל ישיבת תורת אמת יצ"ו ובתור משפיע גלילי (בכל א"י) להשפיע דא"ח, ושני המערכות האלה נתונים הם על שכמו לעשותם.

עליו בעזרתו ית' להרים קרן החסידות באה"ק ת"ו לכוננה כפי רצון המיסד כ"ק אדמו"ר הגדול והזקן זצוקללה"ה נ"ע זי"ע, והיא עבודה

גדולה במאד מאד. עבודה ברוח ועבודה בעמל ויגיעה רבה ועצומה, ושניהם כאחד עמוסים עליו, מסורים ונתונים לו לסדרם בסדר הראוי, והשי"ת יהי' בעזרו ויזכהו כי יבוא הטוב על ידו, ואין טוב אלא תורה באמת, ובפרט פנימיות התורה, שהיא בחי' תורה אור בל"נ.

התייסדות ישיבת תורת אמת יצ"ו והנהגתה. בהמוסד הלזה ג' מערכות הא' בחורים מבני ט"ו — ט"ז עד י"ח — י"ט שנים. המערכה הב' תקבל נערים או אברכים מבני י"ט — כ' עד כ"ת שנה בערך. והמערכה הג' בני כ"ת — ל'.

ראשית כל הנה בקבלת התלמידים ישמר הסדר והבחינה שבישיבת תו"ת, היינו שיהיו המתקבלי' בעלי כשרון טוב ויפה, יודעים ללמוד, ומתנהגים בהנהגה טובה בי"ש וגם בד"א (כוונתי בד"א שאינם עוזי פנים והדומה) ודבר זה יהי' מודגש ומדוייק היטב בבחינה מדוייקה ובעין פקיחא, בלי שום משוא פנים כלל וכלל. ותדעו כי רק עליכם הנני סומך, וגם עליכם כמו שדברתי עמכם דברים ברורים.

המערכה הראשונה, אם שאפשר להשיג תלמידים כאלו אשר מצד ידיעתם יהיו כמו תלמידי ההתחלה שבזאל הגדול (אם הממוצעים או הגדולים בודאי טוב יותר) טוב, וגם אפשר שיהיו כמו תלמידי שצעדרין בערך. והצעתי שיהי' במערכה זו שתי כתות ודאי (בנגלה) ואפשר שלשה כתות. וסדר לימודם יהי' בזמן הראשון (היינו חצי שנה) כמו בשצעדרין היינו שלימוד החסידות יהי' רק שני או לכל היותר שלשה שעות ביום (מלבד לימוד פרק תניא שאינו נכנס בחשבון הזמן הנ"ל), וכל היום יהי' לימוד הנגלה, גמרא לעיוני ולמיגרס. וסדר הזמנים דכל הב' או ג' כתות, לדעתי התחלת העבודה מחצי השמינית בקר עד חצי האחד עשרה לילה (או רק עד השעה העשירית) כנהוג בתו"ת. אופן הלימוד בדא"ח יהי' בדרושים לא ארוכים, נדפסים, היינו ליקו"ת ותו"א, ויידעו זה היטיב, ויבחון אותם בכל זמן שימצא לנכון.

הפקידים במערכה זו, משגיח על הלימוד ושמירת הזמן, ראש ישיבה שיאמר ב' או ג' שיעורים בשבוע ולא יותר (כי הנני חושב אשר כבר יכולי' ללמוד בעצמם בטוב ואין דרוש להם שיעור, אמנם אם להכת הא' נדרש שיעור, אז יגיד שיעור בכל יום, אבל בד"כ כוונתי כי אין צריכים לזה, ורק שב' או ג' פעמים בשבוע יגיד שיעור, לחדד את התלמידים יחיו) ומס' זו ילמדו כולם בעיון.

כללית הסדר הוא שיהי' ג' או ד' מסכתות שילמדו (ועפ"י סדר מסודר מכ' וכתוב בס' כי פלוגי לומד במס' זו, עם חבר פלוני) בעיון, לבד מה שכל א' יכול ללמוד גמרא למיגרס, ולחזור להיות בקי. ולסדר חברים שנים שנים או יותר. בזאל הגדול הי' הסדר אצל הרב המשגיח המומחה הר"ז לעויטין ז"ל אשר שולחן א', היינו ששה או שמונה תלמידים יחיו למדו מס' א' (וכן אלו שלמדו יו"ד או פוסק אחר ג"כ בסדר כזה), ובשולחן זה גופא, שנים שנים חברים ממש, וכללית השולחן לומד מס' זו (ולפעמים היו ג' שולחנות במס' אחת כו'). וחובת המשגיח שעל נגלה לסדר זה, מחת הנהגת כבודה, וכן בחינת התלמידים הן לקבלם בתחלה והן אם ראוים להחזיקם אח"כ יכולים

אתם להתיישב עם המשגיח, אבל ההנהגה לקבל תלמיד והכל הוא רק הדעה שלכם ולא אחר.

השיעור בלימוד דא"ח בד"כ צריך להיות שאתם בעצמכם תלמדו עמהם, אמנם אם יש לכם מהתלמידים שי' הקודמים שתוכלו למסור להם הלימוד למתחילים טוב הדבר במאד. והיא טובה כפולה, הא' להרגיל אברך תלמיד שי' להשפיע (כי הרגילות פועל הרבה לטובה), והב' שיהי' ביכולת כ' לעשות יותר. אמנם לבחון פעם א' בשבוע מוכרח הדבר.

מערכה הב' הוא רק מה שמשתנה מהות התלמידים שי' בכשרונם לפ"ע שנותיהם (ובמשך הזמן כאשר יעזור השי"ת ויהי' גם ביכולתינו לעשות גם חדרים ברוח תו"ת יצ"ו ואז במילא יהי' אי"ה חסידעשע קינדער, דאז יהי' היכר גם בחושי דא"ח) בלימוד הנגלה בד"כ, אבל סדרם כאמור במערכה א', ויהי' להם משגיח על הסדר ושמירת הזמן מיוחד (אמנם בעת הראשונה לא אדע אם יהי' זה נחוץ, והוא יכול לדעת כמו שהוא על אתר, אבל כשיעזור השי"ת ויסודר בעזה"י כל הנ"ל) והרא"י (אם יהי' נדרש להם השיעור ב' או ג' פעמים בשבוע, או במערכה א' יהי' שיעור בכ"י, ובמערכה הב' יהי' שיעור רק ב' או ג"פ אבל זה ודאי שגם הם צריכי' ללמוד ענין א', ומהוייב הרא"י שי' לדבר עמהם בהלימוד ההוא בעיון) יהי' הנ"ל.

מהות הרא"י שי' למדן מופלג עיוני (ואין נוגע כלל גזעו, אם חסיד או אשכנזי, או מפולין אונגארין, הבל שזה) רק שעצם לימודו יהי' גרונטיק, בידיעה שכלית גמורה, ניט פשעטליך והמצאות בפלפול הבל העטופים באדרת בקיאה והדומה, בעל כשרון חזק, ירא אלקים, ואוהב לימוד (ער האט האלט תורה, ורתית' דאורייתא מצוי' אצלו) ושיהי' מסביר טוב, דער וואס קאן ארוייס געבין א ענין בטוב ובמתינות. ויהי' מסור להדבר (ואם זה שגזעו אינו נוגע כלל. אבל מי שהוא מגזע ח"ו על חסידות בכלל או חב"ד בפרט, הן מצד גזעו שהוא כו' או ממפלגה אחרת, מזה צריכי' לזהר ביותר) ושיהי' איש הלק באמת בלא פניות.

מערכה הג'. במערכה זו דעתי לסדר רק כי"ב — ט"ו תלמידים אברכים כנ"ל, בתחלת המכ', אבל לא יותר מט"ו תלמידים בשו"א. במערכה זו יתקבלו רק מצטיינים ביותר, הא' בעלי כשרון מעולה, ויש להם ידיעה גדולה בגמרא בעיון ופוסק (וגם אלו שיש להם סמיכה אין עדיין הוראה כלל על טיב ידיעתם בלימוד) ויהיו בקיאים בהרבה גמרא. הב' יראי אלקים באמת (אשר כבר הם עומדים ת"ל על מצב טוב, ניט גישאקעלט ח"ו אדער קינדערש). הג' שיש להם בח הדיבור, ריידער לעבעדיקע, בעלי הרגש ובעלי השפעה, עס לעבט, שכל'דיק גילעבט, ואוהבי השקידה בענין שהם עוסקים, הד' בעלי שכל (פשוט קלוגע, ומי שאין לו דעת הוא חסרון, ובמבואר בדא"ח דתמימות הוא דעת עמוק כו' וצריכי' להוציאו לגילוי, אבל החכמה הוא אור גלוי בעצם). הה' בעלי חוש גם בכתב ולשון (הכוונה שיכולי' לבאר בכתב מה שיש במוחם ולבם כו' ובא בביאור כל הגיון לבבם). הו' מתונים,

בלתי מרעישים ובלתי מתפרצים בדיעותיהם וחזקים בדעת ובלתי מתפעלי מהזולת כלל, ובד"כ זה נכנס בגדר דעתנים מיושבים. הז' בעלי מדות טובות, שניכר בהם הרצינות, וזה מה שיק' בעלי חן. ואתם עמם ילמוד דא"ח בסדר מסודר אדעתא דנפשי', וידע כי הוא עיקר גדול. והנה מ"ש בסכום התלמידים הוא לכל היותר. אבל בתחלת ההתרקמות יהיו רק שנים שלשה עד ה' ולא יותר לע"ע (כי צריכי' שגם הגשמיות שלהם יהי' מרווח בעזה"י). ותחלת הקבלה מהתלמידי' שי' יהיו מילידי כולל חב"ד שי' (אבל בדיוק הגמור כנ"ל) ואח"כ יעיין היטב ויחפש בחיפוש אחר חיפוש בכל המוסדות והישובות, מהמצטיינים ביותר כאמור, ויהי' זהיר בזה בזהירות גדולה, שיהי' כפי הכוונה כמו שכתבתי לו, שהכל מדויק, והכל נמשך לכוונה גדולה בעזה"י אשרי חלקו וחלק האנשים שי' שיהיו בעזרו בזה, וראו הזהרתיכם בזה, הלימוד אתם בדא"ח לא יהי' מוגבל בזמן, אבל בנגלה בהכרת שילמדו לא פחות משעות (או ה') ביום. ואפשר כדאי בתחלה לסדר בירושת"ו כי הלא הכל מן השמים, ובתוך הזמן יוכלו אי"ה לגסוע לחברות"ו.

מדי שבת בשבתו יחזור כ' דרוש דא"ח (לא ארוך) בשמירת לשון הרב. באופן שיהי' מסודר בדיוק, ויהי' מובן, והחוב על התלמידים שי' לחזור הדרוש (וירגילם בזה בהכרת), הדרושי' יהיו בהנוגע בעבודה. והשי"ת יהי' בעזרו בגו"ר והי' ברכה.

כאו"נ והדו"ש בן מו"ר ידי"ע
יוסף יצחק ש"ם

אי"ה מחר בעוד יומיים ובל"נ עד סוף השבוע הלזאת (כי המכתבים וגם הכתיבה לפעמים אינו בדיוק, והוא זה התאחר מההתחלה עד סיומו זמן, בסיבה) אשלח אי"ה עוד מכ' אשר ישמח לבבו ולבב ידידנו הרשיל"א ורממ"נ שי' וכל אנ"ש שי'.

ביניתיים, הגיע מכתב מהרז"ה לאדמו"ר הריי"צ נ"ע, על הסתדרותם וכי ענין הישיבה הולך ומסתדר כהוגן, ואשר על כן יכול הי' להודיע את עגינה ולבקש לתומכה ולסעדה. במכתב ששלח לר' רפאל שמואל אלי' [בארה"ב][106] כתב:

„... בדבר תורת אמת, הנה ת"ל המשגיח הראשי ידידנו הרב רש"ז שי' האוולין באה"ק ת"ו, ות"ל קבלתי ממנו מכ' והענין מסתדר, אשר ע"כ אבקש להודיע לידידנו אנ"ש שי' כי תורת אמת על מילואה ... וכזאת ציוה [אדמו"ר הרש"ב נ"ע] בכל הענינים הנעשי' ברוח קדשו, כי יהי' הגברת החומר על הצורה, ונראה זאת במוחש בישיבת תו"א יצ"ו אשר בכ"ע לא הניח לדבר בהפלגת הענין בשביל להרבות ההכנסה,

---

106. כ"ט שבט תרפ"ב. המכתב הזה נדפס בקובץ חכמי ישראל (בעש"ם, תרפ"ד (נ"ל הע' 100) עמ' 88.

וכה דברי קדשו, עלינו רק לעשות כאשר ציוה ה' לעשותו כלי ולהודיע לידידנו אנ"ש שי' כי ישנה ת"ל ישיבה ואשר כזאת וכזאת ענינה... ואשר כן הדבר עתה הן בישיבת תו"ת יצ"ו והן בישיבת תו"א יצ"ו, עד אשר לא ידעתי מסדרי הדברים לא דברתי מאומה, וכהיום הנני להודיע כי המוסד תו"א יצ"ו הולך ומסתדר ת"ל, ובקשתי להודיע ולפרסם ולשלוח כל סכומי הכסף מהמנדבים לדבר מצוה זו, יעשה כפי דברי ומכתבי הרב המשגיח הרש"ז שי' האוולין מנהל ישיבת תורת אמת יצ"ו...".

במכתב ארוך מר"ח ניסן תרפ"ג כותב לו אדמו"ר הריי"צ נ"ע מאמר עמוק בענייני הדרכת התלמידים לעבודה פנימית במוח ובלב. במאמר זה נתבארו ענייני ואופני ההתבוננות וההשגות השכליות, ובעיקר ההבחנה בין השגה והשכלה.

לענין בקשתו מאדמו"ר הריי"צ נ"ע לשלוח „תמימים" מחו"ל ללמוד בישיבת „תורת אמת", הנזכרת במכתב זה, והתשובה על כך, ראוי לצרף כאן גם מדברי הרז"ה במכתב לבנו הרה"ת ר' תנוך הענדיל (משיקגו ג' אדר תר"ץ):

... „וע"ד אשר הצעת אדות הבאת בחורים, דברתי עם התנו של כ"ק אדמו"ר שליט"א [הרש"ג] והשיב לי שואת אינו שום ענין מפני כי לו אם הי' רוצים להביא בחורים בלי תכלית יכולים להביא לריגא כמה שהם רוצים, אך מה יעשו שם. וכמו"כ הוא השאלה באה"ק, מה יעשו שם. עם כ"ק שליט"א לא דברתי עדיין ואי"ה כשאכנוס להיכלו אדבר עמו ..."

וזה לשון המכתב:

ככוד ידידי הנכבד ומרומם וי"א מוה"ר שלמה זלמן שי'

שלום וברכה, היום הגיעני מכתבו מכ"ה טבת בבשורת מז"ט בעד חתנת בנו התלמיד מר חנוך העניך שי' ויתן הש"י וזיווגם יעלה יפה, בדור ישרים יבורך מנפש ועד בשר.

ע"ד התלמידים יחי', יתן לבו ונפשו עליהם להשריש בלבותם אהבת ה' ויראתו, עפ"י השגת תורת כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ויראה כי ישקדו בלימודם, ולעת מן העתים ישוחח עמהם בעניני עבודה, ויזהיר להתרחק מהחיצוניות ודמיונות, להתקרב אל העבודה הפנימית במוח ולב. והייט להתעמק במחשבת דא"ח שעה ארוכה להבין הענין על בוריו.

והבנה זו דהתבוננות אין זה הבנת השכל בלבד כמו בעת הלימוד, דגם אז אחר הלימוד או באמצע (כאשר גומר סעיף א' או בהפסקת איזה ענין) שצריך לחזור במחשבתו בהשכלת הענין והבנתו, כי אם כוונת מחשבה זו הו"ע ההסתכלות בכלליות ופרטיות המושכל ההוא, והתפלאה שבו, כמו המסתכל בציור נאה, הנה תחלה הוא הרא' שרואה ומבין כל קו וכל נקודה בתבניתה ומראת, ואופן התכללותם יחדיו, אשר היוצא מזה הוא ציור דבר פלוני והדומה. אח"כ הוא מסתכל בהתיות של הדבר, דלהיות דכאשר כל קו הוא ערוך בטוב טעם כפי חוקי החכ' ההיא, הנה ממילא אינו נרגש שהוא ציור, ונדמה לחיוני, ובפרט בהסתכלות איש חכם בזה. דהחכמה הוא שעוזב את התמונה ומסתכל בהחיות, וכן הוא בהשגת השכל.

הרי יש השגה ויש השכלה, השכלה הוא אור השכל הבא בהשגה, והיינו אור המאיר שהוא גילוי אור המשכיל, והשגה הוא מה שתופס את הענין בכלי

השגתו [ומכ"ש כאשר מקבלו בכלי השכל דבאמת כלי השגה וכלי השכל הם ב' ענינים חלוקים בעצם מדריגתם. דכלי השכל הם המדריגה הפחותה, שהם כלים גמורים, שהם כלי המח (וכמו שנראה במוחש, דזה חכם, זה מבין, וזה דעתן שהם ג' ענינים בכלי השכל. זה חכם, דכלי המוח שלו דחכ' מפותחים יותר והבינה והדעת, כלומר ההבנה וההתקשרות בלולים בה, בהעלם, אבל עיקרו חכ' והיינו קרולח כו', וזה מבין, דכלי המוח דהבנה פתוחים יותר וההשכלה כלומר ההמצאה און ארוף קוממען אף א ענין, שזהו השכלה וההתקשרות אצלו בהעלם, וזה דעתן, דכלי המוח הם, דכל ענין שהוא מקבלו החוש שלו אין הכוונה חוש ממש (דחוש הוא באור הנפש פנימי יותר מכמו כח — רק שעניים אנחנו באותיות המבטא, לכן מוכרחים אנחנו לקרוא כמה דברים בשמות מושאלים, וחוש הנאמר כאן הוא ים המושאל) כ"א סגנון הכלי שלו הוא, להתעמק בו, והדבר מתיישב כו בעומק אחר עומק, דלהיות כלי המוח של הדעת מפותח יותר לכן כמו טבע אצלו אשר כל ענין שהוא יודע החיות שלו, הוא אז ער גייט אין עם אלץ טיפער. ויכול להיות דמצד עצם פחיתות מעמדו בכללות ענין השכל, הרי אינו יכול לכנוס בפרטיות הענין (דזהו שייך להבנה כנודע), וכן אין ביכולתו להשכיל בהענין דזהו שייך להשכלה כנודע, כ"א שהוא מקושר בדבר זה, והתקשרות זו והו מדריגת הדעת, שבכללות הם ג' חלוקי כלים, בכלי השכל שהם כלי המח], וכלי ההשגה הם רוחניים הרבה יותר מכלי המוח.

ויש לבאר זה ע"ד ההפרש בין כלי העין וכלי המוח, דכלי העין הרא, שהעין מורכב וממוזג באופן כזה שמקבל כח הראות הרוחני. והיינו דכלי העין הוא מחומר כזה שמקבל הראות, כן כלי המוח ממוזג ומורכב מחומר כזה (דקר ולח, הם ויבש והדומה) שמקבל כח השכל. אמנם אם נאמר דקבלת השכל מתדמה אל קבלת הראי' הי' מהראוי דכל האנשים היו משכילים, דכמו דכל האנשים הם בעלי ראי' דכל אשר לו עין הוא רואה, א"כ כל אשר לו מוח הוא משכיל, והמופת אינו כן. אלא דלבד זה שחומר המוח מוכן לקבל צורת השכל שבזה הוא משתווה לחומר העין שמקבל צורת הראי', הנה יש עוד הבנה פנימיות יותר בכלי המוח לגבי ההכנה שבכלי העין. ואשר ע"כ בכללית השכל דמין המדבר, הם בכולם בשוה (ונק' דעת הנקנה שבמין המדבר, וכמו דעת הנקנה שבבהמה דידע שור קונהו וחמור כו' שהוא דעת נקנה, הנה כן יש דעת נקנה במין המדבר והוא הנאה והמגונה בטבעי בנ"א כו'), אבל כדעת אמיתי, בזה יש חילוקים בין איש לאיש.

וכאשר נבנס בפנימיות הענין זה יותר, הנה בדוגמת הבנת חילוק זה בין תומר הכלי של השכל (אשר בדומה לכלי העין) להכנה הרוחניות שבו כנ"ל, הנה כמו"כ יש חילוק בין כלי ההכנה, שהם רק הרוחני שבגשמי לכלי ההשגה שהם רוחני ממש (וזהו בד"כ י"ל ההפרש בין השגה להשכלה, דהשכלה היא רוחני והשגה גשמי), דבהשגה הוא תפיסת הענין ממש, שיודעו שהוא כך וכך, כמו באיזה דבר הלכה כאשר משיגה בטוב, או בידיעת ענין בדא"ח הרי בהשגה בא הענין ההוא מצויר בדמות ותבנית, והשכלה היא רוחניות הסברא אשר עוד טרם נתגשמה, ולכן השגה מעלים ומסתיר על (השגה) [השכלה]. דער פארשטאנט הוא כאלו נוטל את החיות של ההשכלה. דבזה שהוא מבין את הענין בטוב בהשגה גמורה הרי מתגשם הדבר ההוא, שחסר החיות בו. וכמו שנראה במוחש, דעוד טרם שמשיג את הענין בהלבשה ממש, הרי נרגש בו חיות יותר מאשר

יודע את הענין. דכאשר יודע את הענין הנה כאלו הדבר נתגשם. וכמו עד"מ כאשר אחד ידבר ויסביר ענין בריאה, יש מאין והדומה, כמו שמדבר ומסביר ענין מוחשי, או חסר הטעם והתיות פנימי שבזה. והוא לפי שהשגה מעלים ומסתיר על השכלה.

אמנם כ"ז הוא בהתבוננות שבלימוד.

והתבוננות שבתפלה הוא ההתקשרות בהשכלת הענין, וכמו החכם שמסתכל בהחיות ונושא הענין שבהציור, דאז עוזב את התמונה החמריות וכל עומק נפשו הוא רק בהפנימיות המכוון של הציור ההוא, כן הוא בהתבוננות שקודם התפלה, ועבודת התפלה שהוא ההתקשרות פנימי בעצם הענין, והיינו בהשכלה. דאז הנה לבד זה שמגיע להעצם של הדבר (ער פארשטייט און עס לייגט זעך אפ דער עצם פון דעם ענין), הנה עוד מזדכך כלי השגתו (די) [כי] עצם כלי וההכנה שלו נעשים זכים ובהירים יותר. והעבודה בתפלה הוא שיפעיל ההשגה על הפועל ממש. דלאחר שמתאמת אצלו בהשגתו אמיתית הענינים, באשר הם, ונתאה הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים, דזהו כללית ענין בריאת העולמות מה שעלה ברצונו ית' להיטיב לברואיו, מצד טבע הטוב להטיב, כדי שיכירו גדולתו ית' ויזכו להיות מרכבה למעלה להתדבק בו ית'. אשר מתחילת הבריאה היא מצד כי חפץ חסד הוא, ואח"כ באתעדל"ת תליא מילתא, דכל אחד ואחד הנה נותן לו הכח והעוז להיות דבוק בו ית', ע"י התו"מ שהם ארחות ודרכי הוי' כידוע בענין כי ישרים דרכי הוי' שהתו"מ הם דרכים ונתיבות להמשיך גילוי שם הוי' בעולם. והממשיכים זאת הם בעלי תורה, אשר זה כל ענינם לחזק יסודי עולם. והם המה מחזיקי בית ישראל, מהם יתד ומהם פינה. ואשר ע"כ יתן כל לבו ונפשו לחנכם בחינוך אמיתי, להבינם בתורת ה' ולהאיר עיניהם באור כי טוב, ואז נוכל לקוות לצור עולמים ית' ויתעלה כי נגיע אל הכוונה האמיתית ועינינו תחזינה בטוב בית ישראל בגו"ר.

ע"ד שילוח חמימים שי'. כמובן אשר עתה אי אפשר, כי מעטים המה. ירחם השי"ת וידגו לרוב בקרב הארץ הצריכה ישועה גדולה, ורחמים מרובים, כי אין יום כו'. הר"י שי' היושב בפאלטאווע ת"ל נהנה הנאה מרובה מהלימוד והשקידה בדא"ח ונגלה, השי"ת יהי' בעזרם.

ע"ד ר"ש שי' סאדאווסקי. פלא גדול הוא אשר לא ידע האדרעס. ועוד נפלא הי' לי, אשר זה הרבה זמן שכתבתי אליו מכתב ארוך ומפורט ולא קבלתי ממנו שום מענה. והייתי חפץ לבוא אתו עמו בכתובים כי הוא מהתלמידים הראשונים, אשר יודעים הכוונה האמיתית, וראוים כי על ידם יבוא הטוב, ואין טוב אלא תורה, אשר בכל מקום שהם יוכלו להאיר באור התורה אשר למה יוגרע חלקם בחיים ח"ו מבלי להנות מעץ החיים, הלא בעיניהם ת"ל ראו ובאוזניהם שמעו אמרי שיח שרפי מעלה. ובודאי יש להם בעלי חושים וכשרון טוב, אשר בכל אוות לב ונפש טהרה היו חפצים לקבל עומ"ש ותורה תמימה המשיבה נפש. וכריית כרת ז' אלקי השמים והארץ את אבותינו ואתנו להיות אנחנו וכל אשר לנו נתונים ומסורים אל התורה והמצוה, להרחיב אהלי שם, ולהאירם באור התורה ונר מצוה, ואשרי איש יעשה זאת, ובן אדם יתאמץ בה.

וכל המקומות מוכשרים ומוכנים לתורה. דבראשית ברא אלקי' ופי' בראשית בשביל ישראל, ובשביל התורה שנקראת ראשית, א"כ בכל מקום ומקום אשר איש ישראל דר שם זה ענינו ליסד מוסד התורה, אשר רק בגלל זאת באנו הלום.

וזה תעודתינו עלי אדמות. וכבר באתי פעמים רבות בענין זה בכתובים למקומות ההם, ומענה ברורה טרם קבלתי. והנני חושב אשר המניעה היא רק מהעדר התעסקות נכונה. ובעת האחרונה כאשר הרבה מאנ"ש שי' התעוררו הנה התחזקה תקותי להשי"ת כי יעזרנו השי"ת, ועינינו תחזיגה בקרב הימים רב טוב בבית ישראל בגו"ר.

ע"ד שילוח פאסילקע לא אדע. ע"ד האיש ר' שלום מענדיל שי' והדומה, בבקשה מבלי לשלוח פאסילקעס כ"א המזומן לידידנו ר' שרגא פייוויש שי' ואלמאנאוו בעיר חתנו ר"א שי' [ווארשה], ובבקשה להודיע זאת לכל אשר ידרוש.

הפצי ה' לידע כתובת אנ"ש שי' מהידועים להם במדינת ר"ד שי' שיפרין [ארה"ב] וכן למקומות של רמ"מ שי' חאייקין והדומה, למען אשר אוכל לבוא בכתובים כאמור.

ראוי ה' הדבר כמאד אשר יסדר שילוח טליתים קטנים וגדולים, ציצית, תפילין, סידורים (בנוסח האריז"ל אשר בטח נמצא אצלם כעין של וילנא), חומשים, תהלים, רצועות. והיו שולחים לר"ש שי' לעויטין לכותאים דרך סטאמבול כי אין להשיג כואת. וראוי ה' לעשות מסתר בזה. אמנם כמובן שיהי' בהשגחה טובה. ויבוא בכתובים כזה עם ידידנו הרב רש"י שי' הנ"ל.

ה' ברכה ושלום כאו"נ והדו"ש ומברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן

13. פעילות למען יהדות רוסיה וקשרים עם יהדות ארה"ב.

מלבד תפקידיו הרבים בהקמת הישיבה ושלוחותיה והעמל הרב הכרוך בזה, בהנהלת הדברים, בירור התלמידים וקבלתם, סידור לימודיהם וכינון שאר סדרי הישיבה, הנה מלבד זאת, הוטל עליו לשמש איש הקשר של אדמו"ר הריי"צ נ"ע שנשאר ברוסיה ההולכת ומסתגרת ומתנתקת משאר העולם היהודי, עם כלל צבור החסידים למושבותיהם, הן לצרכי בית אדמו"ר הריי"צ נ"ע ופעולותיו הענפות והמסועפות ברחבי הקהילות היהודיות המדוכאות הנאבקות על נפשם ועל אפשרות קיום היהדות, והן לצרכי קיום הקשר הרוחני למען החסידים המפוזרים בארצות השונות.

חליפת מכתבים ערה ותכופה התנהלה בין אדמו"ר הריי"צ נ"ע ובין הרז"ה נ"ע, וקצתה מתגלה מן המתפרסם כאן ולהלן בקובץ המכתבים. הקשר הקרוב, למרות ריחוק המקום, משתקף בייחוד מן ההערה שבאחד המכתבים (מאדמו"ר נ"ע לרז"ה נ"ע מט' טבת תרפ"ד): „... ובד"כ ה' מהראוי שנכתוב בכל שבוע"; לצערנו הגדול נמצא בידינו רק חלק קטן מן החומר, ואילו מן המכתבים הרבים של הרז"ה אל אדמו"ר נ"ע לא הגיע אלינו דבר. על עניינם והיקפם ניתן לעמוד במקצת מתוך מכתבי אדמו"ר נ"ע אליו.

הנושאים הנידונים בחליפת המכתבים הזו חובקים ומקיפים תחומים רבים, למן מאמרי חסידות וביאורים עמוקים וארוכים בתורת החסידות בעניני השכלה והשגה, לימוד וחינוך, הדרכה ועבודת ה', ועד לפרטי הנהגה כוללים ופרטיים, הרבצת תורה והחזקתה בא"י ובגולה, והפעולות לשמירת הגחלת בתוככי רוסיה

והארגזות הסמובות באותן שנים קשות של מלחמות, מהומות ומהפכות שבהם נפגעו היהודים באופן חמור בפרעות וברציחות, ומן רדיפות הדת ועקירת התורה והמצוות שהחלו או באופן מאורגן ובשיטתיות (כאשר בראש הרדיפות ניצבים דווקא מ„אחינו" הייבסקים הזכורים לשמצה ולדראון).

ממיעוט החומר אודות הפעילות רבת־ההיקף ועלילותיה שנעשו במסירות נפש ובגבורה רבה, שמדרך הטבע היו במסתור ובהחבא וללא שנשארו עקבות, תעודות ועדויות, קשה, ומן הנמנע כמעט להעלות תיאור נכון של הפעולה הרבה והגדולה, ובלשונו של הרה"צ ר' יהושע מהורדנא באחד ממכתביו: „במסתרים תבכה נפשנו על אשר במסתרים תבכה נפשנו ..." [107] יש לציין כי בין ראשי הפעילים המסורים בהפצת תורה במחתרת ובייסוד ישיבות והדרים היו רבים מתלמידי הרז"ה וממחונכיו מתקופת הראדיטש ומתקופת הישיבה בחברון.

בעלותו בשניה לאה"ק, עם כל פעילותו במקום העלה הרז"ה על ראש דאגותיו את המתרחש ביהדות רוסיה, והוא ממשיך לפעול בדרכים שונות ובעיקר באירגון הקשר והתמיכה מבין התמידים ותלמידי ליובאביטש שהגיעו לארה"ב.

בראש מכתב ארוך שרובו ביאור ענייני דא"ח וחסידות, משנת תרפ"ג [108], מציין אדמו"ר הריי"צ נ"ע:

„... ומה מאד נהניתי מאשר עושה כפי אשר פקדתיו לבוא בכתבים את ידידינו אנ"ש שי' והתמימים יחיו לעורם בדבר לימוד דא"ח בכלל וקביעות עתים בפרט, והנני נהנה מהודעתו בדבר התמימים שי' במחנם, והשי"ת יהא בעזרם ויצליחם בלימודם בשקידה עצומה ובהשגה גדולה ורחבה ...".

---

107. מובא בספרו של ר"א גרשוני, יהדות ברוסיה הסובייטית (לקורות רדיפות הדת), ירושלים תשכ"א, עמ' קמא. בספר זה, יחיד בסוגו, נפרשת מגילת הייסורים של יהדות מפוארת זו דיכוייה והתמוטטותה הרוחנית. אגב, הקטע ממכתב אדמו"ר הריי"צ נ"ע מליובאביטש המובא שם בעמ' רסב — רסד, הוא מתוך מכתבו אל הרז"ה, זה המצויין להלן בהע' 108. קטע המכתב שם עמ' רס־רסא, מאדמו"ר הריי"צ נ"ע ליהודי אפריקה, שבו הוא מפנה אותם לבירור וקבלת פרטים אודות מה שעבר על יהדות רוסיה, הגזירות והרדיפות וכו' לר"ד שיפרין „וכן ידידנו הגרש"י שי' האולין" — הוא מן המכתב שבס' חכמי ישראל (בעש"ט). הנו' לעיל הע' 100 ולהלן הע' 109, דף מא ע"ב — מב ע"ב; הקטעים שם בעמ' רנט הם מהס' הנ"ל דף מ ע"א ודף מג ע"א וע"ב; הקטע שם עמ' רסב ממכתב אדמו"ר נ"ע לאחד החסידים, היא מן המכתב שנשלח להרב אברהם נחמן אבראמאוויץ מכ"ב שבט תרפ"ב, שפורסם בס' הנ"ל דף נג ע"ב. בס' הנ"ל מתואר המשפט הציבורי שנערך נגד ישיבת „תומכי תמימים" ברוסטוב בחורף תרפ"א. את הסניגוריה ייצג גם הרב משה רוזנבלום (ידידו של הרז"ה ראה לעיל לפני הע' 76) מהפעילים החשובים בבית אדמו"ר הריי"צ נ"ע שם, וניתן שם נאום הסניגוריה שלו.

108. ביום י' אלול תרפ"ג, חלקו הגדול נדפס בס' „תומכי תמימים", עמ' קפד—קצ בהשמטת חלקים ממנו. קטע ממכתב זה גם אצל ר"א גרשוני הנ"ל בהע' 107, עמ' רסב — רסד. מכתב זה בידי בשלימות בהעתקת אבא מארי נ"ע. נוסחו המלא בקובץ המכתבים להלן מס' סה, עמ' רעח — רפה.

אף נדונו במכתב זה עניני הפעילות בארה"ב שהיתה אז בראשיתה ממש ואז הוחל בהתארגנות והתגבשות יהדות התורה והחסידות בארץ זו, והיחידים מן החסידים ותלמידי ליובאביטש החלו להתלקט ולהתלכד. וכבר נשמעה הבשורה על התייסדות בית מדרש בשיקאגו על ידי הרב מרדכי זעווין ור' משה ישראל שפירא. במכתבים נוספים מברך אדמו"ר הריי"צ נ"ע על הפעולות לייסד התאגדות חסידי חב"ד בארה"ב ומבקש מן הרז"ה ש„ישתדל לתמכם ולחזקם בדברים ולבוא בכתובים לכל אנ"ש שי' אשר יתנו ידם אל זה ..." (מכתב מכ"ד מנ"א תרפ"ד). וכן הוא מחווה דעתו ומציין את האישים והתאמתם לפעולה זו, כגון רמ"י לאקשין, ר"ל הכהן מארשא, ר' דוד שיפרין אשר „יש לו השגה נכונה ואיש מסודר ובעל יכולת לפעול בסדר הראוי ...", רמ"ל קרעמער, הרב ר' אלי' ייאכול דמתקריא סימפסאן, והרב אברהם נחמן אבראמאוויטש [רב דבאלטימור] ו„דעתי אשר הכל יהי' תחת הנהגת ידידנו רד"ש [ר' דוד שיפרין הנ"ל]... ומ"ש שרד"ש שי' עוסק בזה בבחי' מקיף צריך המקיף לכנוס בפנימיות" (מכתב מח' טבת תרפ"ד)[109].

בשנת תרפ"ה נתעוררה שאלת משרת הרבנות במקום הרב ר' מרדכי נ"ע[110], ואדמו"ר נ"ע דן עמו בהצעות לתפקיד זה. מתחלה כאשר עלתה ההצעה בדבר ש"ב של אדמו"ר נ"ע הר"ז מהאמעל לא רצה אדמו"ר נ"ע לחוות דעתו בדבר, וגם המדובר לא חפץ בזה. מאחר וסבר אדמו"ר נ"ע שהמקום עודנו פנוי, והואיל ונראה לו שהרב רמ"י ארי' ליב לאקשין התושב על כך אין כדאי לו להחליף את עבודתו וכהונתו אשר בהווה, על כן הוא מציע לבחור באחד מן השנים, הראשון הרב ר' שמואל בן המשגיח[111], השני הרב ר' אברהם אלי' פלאטקין[112], „אשר שניהם הוא מכירם היטיב כי אנשי דעה וצורה פנימיות המה, וכבר יודעים פרק בהנהגה" (מכתב מח"י שבט).

מסתבר שהרז"ה פעל הרבה בעידוד, ביזמה, בחמיכה ובהשפעה, עובדות הניכרות מאוחר יותר כאשר מגיע הרז"ה לארץ זו מפעם לפעם, בחוג הרחב של אוהדים מכרים וידידים המקבלים אותו בחיבה ובאהדה ומושיטים לו תמיכה

---

109. באותם הימים כבר היתה קיימת אגודת החסידים כולל חב"ד בארה"ב. מפעמה יצא לאור הספר חכמי ישראל (בעש"ט) ניו־יורק תרפ"ד, המכיל אוסף מכתבים שמוצאם מה„גניזה החרסונית" (אגב, בשער ספר זה נוקבים בשם העיר קיעב כמקור הכתבים!) וראה על כך לעיל הע' 100, וקובץ מכתבים מאדמו"ר הרש"ב נ"ע ומבנו אדמו"ר הריי"צ נ"ע ועוד. ס' זה אינו רשום ברשימות הספרים (אף לא בבית עקד ספרים לח"ש פרידברג).

110. נראה שהוא הרב ר' מרדכי זעווין משיקאגו הנז' לעיל.

111. הוא הרב ר' שמואל לעוויטאן רב בראקשיק, בן הרב זאב וולף המשגיח. בשליחות אדמו"ר הרש"ב נ"ע יסד ישיבות והרביץ תורה בערי קווקז וגרוזיה, וראה עליו בס' חכמי ישראל (בעש"ט) הנ"ל, דף ב ע"ב ודף נג ע"ב.

112. תחת השלטון הסובייטי, כאשר נרדפו הרבנים והמשמשים בקודש, וכדי שלא ייחשבו לפארזיטים ומשוללי זכויות נאלצו להתמחות ולעסוק באיזו שהיא מלאכה, „הרב הגאון מגדולי התורה ברוסיה ר' אברהם אליהו פלוסקין הפך למתקן נעלים", ראה"א גרשוני בספרו הנז"ל הע' 107, עמ' עב.

לפעולותיו אף בעתות המשבר הקשות מבחינה כלכלית שהיו שם בשנות השלשים של המאה, וראה על כך להלן.

14. „ועד עדת החסידים" בירושלים

כאחד המכתבים של אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה (מר"ח מרחשוון תרפ"ד) נזכר ענין „ועד עדת החסידים" אשר „לדעתי הוא דבר נחוץ במאד, כמובן הדבר כאשר הפועל יתאים באמת אל השם. אשר לדאבון לבבינו ראינו כמה וכמה טמות מאגודות וחברות שונות אשר הפועל והשם בלתי מתאימים המה, ומנגדים עוד יותר מאשר מתאימים המה, ולפנינו מופת חי אגודת ישראל [113] ... נחוץ הדבר במאד אשר יהי' ועד עדת החסידים (בודאי כוונתם כל החסידים ולאו דוקא חב"ד, כי הלא רוח קדוש אחת היא לנו לה' ולתורתו בטהרה בלי עירוב שום דבר זולתו) אשר ידאג בעד עדתם שילכו בדרך הסלולה כמסורת אבות הקדושים, והנני כותב אליהם בענין זה ...".

הענין הוא בהתעוררות שהיתה בקרב החסידים בירושלים, כנראה על רקע הפולמוס אודות הרבנות בירושלים בין החוגים שמסביב לרי"ח זוננפלד לבין החוגים שתמכו בהראי"ה קוק. תוך כדי המאבקים והוויכוחים האלה עלתה ככל הנראה ההצעה לחדש את משרת הרבנות המיוחדת לעדת החסידים בירושלים (בי"ד מיוחד של החסידים היה קיים בירושלים משכבר). מסתבר שעל כן הוקם „ועד עדת החסידים" [114], להיות יסוד לקהילת החסידים בירושלים. זכר נוסף

---

113. ראה להלן את נוסח המכתב בשלימות, בקובץ המכתבים מס' ע. אדמו"ר הרש"ב נ"ע ואחריו בנו אדמו"ר הריי"צ נ"ע עמדו מנגד לתנועת אגודת ישראל. הגורמים העיקריים להתנגדותם היו הלקם ושיטתם של מנהיגי אגו"י שבארץ אשכנז, ובן דעתם שיש לעסוק גם בבנין חיי המעשה באה"ק, בהקמת מושבות לעבודת האדמה, ייסוד בתי חרושת ועזרה לעסקים ומסחר (בנקודה זו היתה כך גם דעתם של אדמור"י פולין ורבניה ובראשם האדמו"ר מגור זצ"ל בעל „אמרי אמת"). ראה עוד לענין זה במכתבי אדמו"ר הריי"צ נ"ע בס' חכמי ישראל, הנ"ל, דף לה ע"א, ודף לז ע"א וע"ב (שם נזכרת תמצית מכתבי אדמו"ר נ"ע לאדמו"ר מגור בעל אמרי אמת. לאדמו"ר ממונקאטש בעל מנחת אלעזר שפנה אליו בענין זה, לכללות אנ"ש ולתכמי אשכנז), דף נו ע"א וע"ב. וכן ראה עוד מכתבי אדמו"ר הריי"צ נ"ע בענין זה, שפורסמו ע"י ר"מ גולדשטיין בס' תיקון עולם, מונקאטש תרצ"ו, סימנים: לה (עמ' מב — נה); סב (עמ' עד — עו); סט (עמ' פט — צא). המכתב בסימן לת הנ"ל פורסם בשעתו בגליציה בקונטרס מיוחד (כנזכר בס' הנ"ל עמ' מא), ועיין בספר מכתבי התפץ חיים, נ"י תשי"ג, בקיצור תולדות הח"ח מאת בנו הגר"ל זצ"ל, עמ' 76, שאביו מיאן בתחילה לעיין בקונטרס זה, אך נעתר להפצרת בנו לעיין בו ולחוות דעתו על שאלה זו, ואמר שהרבה מפורשים בכתוב (יחזקאל לח, יב) בענין מלחמת גוג ומגוג: „לשלל שלל ולבז בז להשיב ידך על חרבות נושבות ואל עם מאסף מגוים עשה מקנה וקנין ישבי על טבור הארץ" ! היינו שבאחרית הימים יבא גוג על עם מאוסף מגויים ועושה במקנה ובקנין. וראה עוד לעיל הע' 35 ולהלן הע' 120 ובקובץ המכתבים סי' ע וסי' עב.

114. זכר לדבר, טופס הכרוז הראשון נגד החסידים שפורסם בווילנא בשנת תקל"ב (נדפס באלעקסניץ אותה שנה) ועליו חתומים הגר"א האב"ד ר' שמואל ועוד

לדבר שב„פסק הדין" של כ"ק האדמורי"ם בדבר סדור עדת שומרי התורה בירושלים"[115] מיום כ"ג אדר תרפ"ד, ישנו סעיף מיוחד (ד) הקובע: „כאשר מאז היו לקהילת כל החסידים בירושלים זכות לקבל רב מיוחד לקהילתם, גם עתה אינו מקופח זכותם זאת לקבל להם רב גדול בתורה...".

בפעילות זו ובכלל בפעילות הציבורית של עדת החסידים בירושלים, נטל הרז"ה חלק חשוב, והשתתף בקביעת דרכה והנהגתה. במהלך הדברים נשאו ונתנו עם אחדים מגדולי הרבנים החסידים שבחו"ל[116], אולם עצם הדבר לא יצא מן הכח אל הפועל. פרשה זו עמומה ולא נזכרה אצל רושמי קורותיה של ירושלים.

15. ה„תלמוד תורה" בתל-אביב וסניף ל„תורת אמת"

במכתב הנ"ל משיב לו אדמו"ר הריי"צ נ"ע עוד על בקשתם של אנ"ש מעיר יפו ת"ו מן הרז"ה כי ישימו לב אל מצבם הרוחני, ואומר: „הדברים כנים ואמיתים ובעזרתו ית' צריכים לסדר שם ככל האפשרי, הן ע"ד הדר לנערים והן ע"ד ישיבה, והנני מבקשו לשים לבו לזה, איך לסדר זאת בעזרתו ית' באופן היותר נעלה, ותהי' נקראת ע"ש הישיבה תורת אמת ותחת השגחתה, והנני מסגיר בזה מכתבי אליהם בענין זה. ונשוי"ת הוא ירחם ויזכנו להביא המחשבות הטובות מהבת אל הפועל, ועינינו תחזינה בהרמת קרן אה"ק וקרן התורה ועבודת ה'".

ואכן במשך שנת תרפ"ד יסד הרז"ה סניף לישיבת „תורת אמת" בעיר תל-אביב, ובמרכזו תלמוד תורה. בקריאתו של אדמו"ר הריי"צ נ"ע מאלול אותה

חמשה עשר מרבני ופרנסי הקהילה. עותק יחיד הידוע מכרוז זה מצוי ברשות דודי הרא"ד הבלין שי'. על גבי הכרוז מוטבעת חותמת: „ועד עדת החסידים בירושלים". תוכנו של הכרוז הזה נכלל בשינויים גם בס' ומיר עריצים הידוע שהופיע שם באותו מקום ובאותה שנה, וראה מ' וילנסקי, חסידים ומתנגדים... מפי השמועה לכמדחי שתוכן כרוז זה חזר ונדפס בכרוז בירושלים באחת מן המתלוקות הרבות שהיו בעיר זו, אך לא ראיתיו.

115. זו היתה משלחת האדמורי"ם מפולין שביקרה בארץ, ובה השתתפו האדמו"ר מגור בעל „אמרי אמת", האדמו"ר מסאקלוב, הרב ר"צ לעווין מבענדין ועוד. הם פעלו רבות למען השלום בין הצדדים החולקים בדבר הרבנות בירושלים. צילום של פס"ד זה ראה אצל רמ"מ גערליץ, מרא דארעא ישראל, ב, תשל"ד, עמ' רכח (וכולו שם בסוף הספר). הגרי"ח זוננפלד קיבל את פסה"ד הזה ואף חתם עליו, ראה שם עמ' רלד.

116. מהם הגאון רמ"ד פלוצקי אב"ד אוסטרוב מחבר „כלי חמדה" ועוד, הגר"צ לעווין מבענדין והגרלו"י שניאורסאהן רבה של יעקאטרינוסלאב [אבי האדמו"ר שליט"א מליובאביטש]. מפי השמועה. וראה נ' צ' גוטליב, תולדות לוי יצחק, תשל"ז, עמ' 83: „בתקופה מסויימת התעתדו ראשי ופרנסי כוללות החסידים בירושלים ת"ו למנותו כרב הכולל לעדת החסידים ואף שלחו לו מתם כחב־רבנות רשמי, עליו חתמו גדולי ירושלים ומוסדותיה, אך לא איסתייעא מילתא והמינוי לא יצא לפועל". ובהע' 14 שם: „מפי הרמ"ל שפירא זי"ע שהיה בין החותמים. כן ראה זאת בביתו הרה"ת ר' נחום גולדשמידט נ"ל".

שנה לאנ"ש לטובת החזקת ישיבת „תורת אמת"[117] נזכרת האפשרות להרחיב חוג פעולותיה לעוד כמה עיירות ואשר „נוסדה מערכה בעיר יפו ת"ו". היה זה ה„ת"ת" הראשון שנוסד בעיר החדשה הזו. מוסד זה נתקל בהתנגדות ובקשיים מכיוון עיריית תל־אביב וראשה מר דיזנגוף. אנשי העיריה לא ראו בעין יפה הקמתו של מוסד חינוך חרדי בנוסח הישן, מה עוד ששפת הלימוד בו היתה בשפת אידיש[118].

16. עניני „כולל חב"ד" באה"ק

בשנת תרפ"ו חזר וניעור ענין הנהגת כולל חב"ד באה"ק ונשיאותו של אדמו"ר הריי"צ נ"ע על הכולל. בזמן זה נפתח סיכוי להסדיר עניני הכולל והנהגתו כרצון אדמו"ר הריי"צ נ"ע ולפי דרישותיו ותנאיו שהעמיד לתיקון הכולל כדי שיסכים לתת את שמו עליו. עניינים אלו היו יגעים ביותר וכולם מבאובים ומריבות מכל צד אפשרי, הן בעניינים פנימיים של מינויים ושליטה והן בשאלת סדריו ומטרותיו. מאז תחילת נשיאותו של אדמו"ר הריי"צ נ"ע הודיע מפעם לפעם על סירובו להתערב בענייני הכולל ולא אבה לתת כלל ידו לכולל. בשנת תרפ"ב כתב אדמו"ר נ"ע אל הכולל[119] שמאחר שאין מקבלים הצעותיו בסדרי ההנהגה שהוא חושבם למוכרחים בכוונת המייסדים הק' אינו

---

117. ראה בקובץ המכתבים להלן מס' עג, עמ' רצא.

118. בדין ודברים שהיה בענין, הופנה הרו"ה ע"י אנשי העיריה להכרעתו של אחד העם, וכאשר יאמר כן יעשו. כמובן שקבע שאין לעודד ולתמוך בו כל עוד לא יחליפר את שפת הלימוד. וכך נמנעה ממנו תמיכה ועזרה. הת"ת עמד תחת הנהגתו של אבא מארי הרה"ח הר"ש ע"ה. במכתב הרו"ה לדודי הרה"ח הרח"ל מט"ו סיון תרפ"ט, פיטסבורג, כתב: „תקרא לר' יעקב מלכיו (מלכוב) ותראה לו את המכתב שלי שפשינו הסכמה עם אחיו שיח' והוא יכול להיות בהגבויות שלו. וכמו"כ בעניני בהכ"נ, אך עצם ענין הת"ת וסדרי החצר והבתים יהי' תחת שלום שיח'. ודי לנו מהבלבולים והסרדות ואי סדרים אשר כל העת אינם נותנים לנו מנוחה ...". בתמונה מעניינת (ראה להלן), נראים 57 מתלמידי הת"ת ובראשם הרו"ה. נראים שם עוד ר' דוד פוטאש מנכבדי הצבור החרדי בת"א (בתמיכת החזון איש זצ"ל ניסה לארגן עדה חרדית בת"א), ר' יעקב מאלבוב, ר' שמואל אידלזק, ור' מנייביץ. ר"י מאלכוב משך בעס סופרים וכתב בעתונות התקופה. מתואר בכתבי ש"י עגנון. בפוף ימיו ירד מנכסיו ומצבו היה קשה. הוא פנה לרו"ה בבקשה שישתדל למענו להתקבל במושב זקנים הרו"ה הפנהו להראי"ה קוק וצ"ל שרק בידו היה להשפיע על מנהלי המוסד. מחוסר ברירה ומתוך לחצו ודחקו פנה הר"י מאלכוב, שבומנו היה ביפו מיריביו הקשים והמרים של הראי"ה. הראי"ה נענה מיד לבקשתו וכתב לו מכתב המלצה ובקשה, לבשהגיע למקום השם, שאלהו לשמו, וכאן — סיפר אח"כ ר"מ לרו"ה בהתרגשות ובהתפעלות — לשמע השם לא נרתע ולא נעצרה ידו של הראי"ה אף לרגע קט, וללא תגובה השלימו עד נמירא. ראוי היה להקור את קורות ת"ת זה, ראשון לחינוך החרדי בת"א.

119. כפי שהזכיר במכתב לרו"ה ועוד מיום ז' באייר תרפ"ו, ראה בקובץ המכתבים להלן מס' עט, עמ' רצה — רצו.

יכול להתערב בזה. עיקר הסדרים הנדרשים לפי דעתו היה שמטרת הכולל אינה אלא למען החזקת היושבים לפני ה' בתורה ובעבודה ולא לחלוקת תמיכה ליושבים באי"י רק בעבור זה שהם דרים שם. גם לאחר שבשנת תרפ"ד השלימו הצדדים היריבים בענין הכולל והטכימו על „אדרעס משותף", עדיין לא ראה אדמו"ר נ"ע אפשרות לענות לשואלים על עמדתו כלפי הכולל לא להיום ולא לשלילה, משום שלא השיג את הסכמתם לעמדתו העיקרית המבוארת לעיל [120].

בשנת תרפ"ו התמיר מצבו של הכולל הן במצבו הרוחני והן במצבו הכלכלי, ולנוכח הפניות והשאלות אל אדמו"ר נ"ע בענין, וביותר שגדל הכאב בשמעו אומרים שהדבר תלוי בו, פנה במכתבים אל חמשה מראשי עדת חב"ד בירושלים ובראשם הרז"ה, שבהר בהם כוועד [121], וביקשם לברר המצב באשר הוא, דבר דבר על אופנו, ובתוך הנחתו שהם יודעים היטב את הסדרים והתיקונים שהפץ בהם כ"ק אדמו"ר הרש"ב נ"ע. לאחר שוועד זה יטכס עצה איך לסדר את הנהגת הכולל, הממונים, וסדרי ההכנסה וההוצאה וימסרם לאדמו"ר נ"ע יודיעם התלטתו בזה. אם יחליט בחיוב, מבוקשו שוועד זה ישאר בתור ועד מפקח כללי, שלו תהיה הדעה העיקרית בכל ענייני כולל חב"ד.

מלבד הרז"ה [122] נמנו לוועד זה עוד הרב שי"ל אליעזרוב, ר' יצחק שמואל לוריא, הרב ר"מ נאה והר"ר משה דוב ריבקין. אם נזכור את כל תהלוכות ענייני

---

120. ראה מכתב אדמו"ר הריי"צ נ"ע לר' דוד שיפרין, מיום א' ה' אדר ראשון תרפ"ד, בס' חכמי ישראל הנ"ל בהע' 100 ובהע' 109, דף לה ע"ב: „כי השלום בוודאי טוב הוא אבל בללות הנהגות הכולל אינו נראה לי כלל, והוא רחוק מהכוונה אשר רצו הוד כ"ק רבותינו הקדושים והנהגתם, וראשית הדברים אשר כתבתי אליהם, לא בסתר דברתי כי אם בגלוי ובפירוש, אשר ידי לא תבון עמם בהנהגה כזו. ודרשתי תיקונים; והעיקר לקיים מכתב הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק נבנ"מ זי"ע משנת תרס"ו לרי"ד פרומקין. אשר עיקר העזר יהי' רק לבני תורה... ויש לי צער גדול מזה... וכהיום אחת אחפוץ לצאת מזה הענין לגמרי, כלומר, יהי' הענין נעשה אבל לא על ידי... ואם האמת באשר אתם אומרים אשר הם אינם יכולים לנהל באופן אחר, מה אוכל לעשות, המעט הם ת"ל מוסדי ירושלים ת"ו ואה"ק המתנהגים בלעדי, יתנהג גם מוסד זה בלעדי...". ראה שם עוד, במכתב אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ש הנ"ל מכ"ט שבט תרפ"ב, דף מג ע"ב; ועוד שם במכתב כנ"ל מיום י' שבט תרפ"ב דף מ' ע"א, וד' לעיל הע' 35, 113.

121. מכתב אדמו"ר נ"ע לרז"ה מז' אייר תרפ"ו (וכנ"ל לרשיל"א); מכתב משותף לחמשת הנבחרים: הרז"ה, הרשיל"א, ריי"ש לוריא, רמ"מ נאה ורמ"ד ריבקין נשלח באותו תאריך. בי"ב סיון תרפ"ו דורשים חמשת הנבחרים מממוני הכולל להשיב תשובה ברורה על הדרישה לאשר בהממשלה שכ"ק אדמו"ר נ"ע הוא נשיא הכולל „וכל הנהגת הכולל לכל פרטיו הוא תחת פקודותיו ע"י באי כוחו, ובידו לשנות חוקי הכולל כרצונו". בי"ג סיון תרפ"ו הזדרזו ממוני הכולל להודיע על הסכמתם לכל הנ"ל. תחומים: דוד לבנון, מענדיל ניסן לנדא, חיים מנחם מענדלזאהן, ישראל אשר ליבא, ניסן הורוויץ, ברוך מרדכי עטינגער, חיים דובער רייצנקין, יהודה לייב סלונים, יוסף לוי חאגיז, יצחק ספקוינע, וראה את כל אלה בקובץ המכתבים להלן מס' עת — פא, עמ' רצה — רצח.

122. ראה מכתב אדמו"ר הרש"ב נ"ע מב' מרחשוון תער"ב, לעיל ליד הע' 75, בו הזהירו מפני התעסקות זו.

הכולל והנסיונות אין מספר להכניס בו סדרים ותיקונים, נוכל לתאר שאם נסיון זה הצליח בסופו של דבר היה זה הודות לפעולתו הנמרצת והתקיפה של הרז"ה, הנמנה ראשון לוועד הנ"ל בכל המכתבים והתעודות הנוגעות לזה, המובאים להלן בקובץ המכתבים.

בשנות שבתו בירושלים נמנה עם הכמי המקום שנטלו חלק במערכות היהדות החרדית. הוא חתום עם רבני ירושלים על הפסק והקריאה לחרדים בא"י שלא להימנות על הקהילה החפשית (טבת תרפ"ח) ולהודיע על היציאה ממנה. הרז"ה היה מקורב לחוגי „עדת ישראל החרדית"[120], והוא רשום בחוברת הייסוד של עדה זו ברשימת הרבנים והמוצי"ם שאצלם ניתן לחתום על ה„יציאה"[121].

17. מסעיו לארה"ב

מאחר ש„אין הבור מתמלא מחולייתו", והתמוטטות העורף הגדול של יהדות רוסיה, גדל עד מאד הדוחק בכלכלת הישיבה וקיומה, מה עוד שבתכנית הישיבה היה לפתוח סניפים במקומות שונים באה"ק, נאלץ הרז"ה לעזוב את הישיבה, התלמידים, משפחתו וכו' לנוע על המדינות ובעיקר בארץ התדשה והמבטיחה — ארצות הברית, כדי להמציא מקורות ואמצעים לקיום הישיבה. זמנים קשים עברו אז על עם ישראל, ומוסף עליהם המשבר הכלכלי התמור בארה"ב שלשנות השלשים כידוע. רבות תלאות שבעה נפשו בנסיעותיו ובנדודיו, ואף על פי כן זכה להצלחה מסויימת אם כי מוגבלת, שבקושיים ניתן היה לחזיק את הקיים, אך ההתרחבות שקיווה לה לא באה. עוד זאת, כמאמר חז"ל הידוע (ב"מ נט ע"א): „כמישלם שערי בכדא, נקיש ואתי תיגרא בביתא" — לא נמלט אף הרז"ה מחיכוכים שצמחו מדרישות שונות שהופנו אליו ולא היה בכוחו להשביע את הדורשים, מחתירות ושאר דברי ריבות ששתו עליו, למורת רוחו ולשברון לבבו.

בסוף החורף של שנת תרפ"ח יצא למסעו הראשון לארה"ב, ועשה את דרכו, דרך ריגא שבלטביה כדי לבקר אצל אדמו"ר הריי"ץ נ"ע שכחסדי השי"ת הצליח לצאת את ארץ רוסיה והתגורר תקופה מסויימת בעיר זו. פרשת הנסיעה ותלאות הדרך מתוארים במכתב מענין ששלח לב"ב[123].

---

123. על ענינה של עדה זו ראה אצל מ' פרידמן, חברה ודת, עמ' 208 ולפי המפתח.

124. פורסמה ע"י הועד הזמני של עדת ישראל החרדית. הוא חתום יחד עם הרבנים הגאונים: ר' יוסף גרשון הורביץ, ר' אלי' ראם, ר' ישראל זאב מינצבערג, ר' שמשון אהרן פולנסקי, ר' מנחם נתן אויערבך, ר' מיכל הורביץ ואחרים. כמו כן חתם על ה„מודעא רבה ואזהרה מטעם ועד הרבנים המאוחד", על האיסור להימנות על קהילת הוועד הלאומי (תרפ"ט) יחד עם הרבנים הגאונים: הרצ"פ פרנק, הריי"פ ברנשטיין, הרי"ז מינצבערג, הרי"ג הורביץ, ר"א ראם, רש"א פולנסקי ועוד מרבני ירושלים, ובראשם הגרא"ז מלצר, הגרש"מ זילברמן והר"נ אתרוג. ראה תצלום הכרוז אצל פרידמן, חברה ודת, מול עמ' 206.

125. ראה בקובץ המכתבים להלן מס' פו, עמ' שג — שה.

טלטולי הדרך והנדודים קשים היו, והוא קבל את ייסוריו באהבה ולא ריפו את ידיו מלפעול ולעשות, אלא שסבלותיו מבצבצים לעתים במכתביו: „הנע והנד שלי והגלות אין לשער, אך צריכים לקבל הכל באהבה" הוא כותב לבנו הרח"ה בראשית שנת תרפ"ט (י"ג תשרי). כאשר הוא מצווה את בנו הנ"ל על סדרי ההנהגה בענייני הישיבה הוא רואה לנכון להשמיעו על הזהירות וההקפדה בממון הישיבה, והוא כותב: „תדע שאני בעצמי בפה אני מקמץ בכל מה דאפשר אפי' על הוצאות שלי, אכסניא ונסיעה אני רואה לקמץ, וכל מה שאני משיג אפי' יש הרבה אנשים שאומרים לי בפירוש שאינם נותנים בעד האנטשלט (= המוסד) רק לי ביחוד, ורוצים שדווקא יהי' עבורי, אעפ"כ הכל הולך בער המוסד ואין אני לוקח לעצמי אפי' פרוטה, ואני מקוה לד' שלא יעזוב אותי על להבא ואני נותן תודה לד' על העבר ובקשה על להבא..." (י"א מרחשוון תרפ"ט).

מלבד התחזקותו במטרה הנעלה לקיים מוסדות התורה באה"ק, לא עזב ולא חדל מלפעול ולעשות בהרבצת תורה ותסידות גם בלכתו בדרך, וכך כותב לו אדמו"ר הריי"צ נ"ע (י"ד מרחשוון תרפ"ט): „אשמח במאד על אשר בכל מקום בואו צלחה, מקבלים את כבוד ידידי שי' בסבר פנים יפות ... מכמה מקומות קבלתי ידיעות משמחי לב אשר נהנו לשמוע דברי חסידות אשר חזר לפניהם, שמחתי כפולה ומשולשת, כי באמת זהו העיקר, אשר תתעורר הנקודה הפנימית, ויקבעו שיעורי לימוד בדא"ח ברבים, ללמוד ע"מ לשמור לעשות ולקיים..."[126].

בשהותו בארה"ב בקיץ תרפ"ט עשה בהכנות לביקורו הראשון של אדמו"ר הריי"צ נ"ע שם בסוף הקיץ של שנה זו. באחד המכתבים לבנו הרח"ה הוא מודיעו „בפה שיקאגא השגתי על נסיעת כ"ק שליט"א סך 1500 דולר ועלה לי זאת בצער אך ב"ה שלא הי' לריק ולא תפרסם זאת... הרי"ף [= ר' יחזקאל פייגין, מזכיר אדמו"ר הריי"צ נ"ע] כתב לי שאגיד בבירור כמה שאוכל להשיג בעד תו"א [תורת אמת] ואז ישלמו לי מהסכום הכולל, ואם אוכל להשתדל לעשות בעד כ"ק שליט"א לא אביט על שום דבר ויתן ד' שאזכה להיות שליח טוב וד' הטוב לא יעזבנו וכו'" (ט"ו סיון תרפ"ט). בבוא אדמו"ר נ"ע לארה"ב שהה הרז"ה רוב הזמן במחיצתו עד שנמנע ממנו לעשות את מלאכתו ולפעול בענייניו שלו.

בינתיים הוחמר המצב גם בארה"ב והמשבר הכלכלי נתן אותותיו, כמובן, בענייני התזקת מוסדות התורה. הדוחק בארץ גדל עד מאד ונתעוררו חיכוכים וסכסוכים בקרב מנהלי הישיבה אשר בארץ. במכתב שנכתב לבנו הרח"ה הוא כותב במר נפשו על ענין זה (ובסופו מבקש לדון המכתב בשריפה!): „הדבר הזה הולך ומתרקם מזמן רב, ועד כמה שנתקלקל רוח הישיבה אין די באר, ומה אוכל לעשות לזה ומה אוכל לפעול לזה בביאתי, ובפרט שהדבר נתפשט עד מקום הגבוה וכו'. אך זאת אוכל לומר לך וזאת הבנתי, שמאחר שאין יכולים ליתן לכל אחד ואחד משכורתו בשלימות לא הי' לנו לשאת הדבר עלינו בעצמינו. וזה הי' התעלמות עוד בזמן רב. לו אם הייתי יושב בביתי הייתי מרגיש, אך בזמן שהייתי ג"כ לא הניחו אותי רגע אחד לבוא למנוחה, והכל בהשגחת הבורא ית' ויתעלה וצריכים להתחזק בבטחון בד' שיהי' הכל בטוב ...".

---

126. ראה בקובץ המכתבים להלן מס' פו, עמ' שה.

והרי הוא הולך ומדריכו ומייעצו כיצד לנהוג ביחסיו עם גיסו הרא"ש [ר' אלחר שימחאוויטש שהי' חתנו של הרז"ה, ומנהל הישיבה בעת היעדרו של הרז"ה] להסיר מעליו כל החשדות האפשריים, ולעשות כל מה שניתן לפייסו ושיכניע עצמו לפניו „ואפשר אם יהי' קשה הדבר, כי יכול להיות שלא ירצה דווקא בעת כשמבקשים אותו, אעפ"כ לא תרפה ממנו... ותראה להיות תמיד אצלו בבית ולהתיישב עמו ולהכניע לפניו בכל מה דאפשר וממילא יסולקו הצדדים... ותקיים מאמר חז"ל לעולם יהא אדם רך כקנה והשי"ת יעזור לנו ויראה בעניינו, ולא תתפעל ולא תביט אם תחשוב שואת לך הוא לבזיון או שפלות והעדר כבוד — יותר טוב כשאתה בעצמך תעשה זאת וכו' וד"ל. ואם יגמר הדבר בטוב אז תודיע לי בטעלגראם ואבוא אי"ה לביתנו לשלום, אבל שאני אבוא ולעשות עמהם מחלוקת אין כוחי שאוכל לקבל זאת... ואני בעצמי רוצה להפשיט א"ע מכל זה... אך לאחר כ"ז חזק והתחזק בד' הטוב והוא ינחנו בדרך הטוב והישר ולא יסור חסדו מאתנו (וכל ימי חיי האדם הבל וע"ז מניחים כל כוחות הנפש חיצוניים ופנימיים) צריכים לראות לעשות הסכם ממה נפשך, מה יכולים לעשות הלא ד' זן ופרנס אותנו כל ימינו עד עתה ממה יש להתפעל, רק זאת צריכים לעשות כל ענין לא במדות תקיפים של נה"ב [= נפש הבהמית] כו'. אני שולח לע"ע סך 200 דולר, הגם שאתה כותב לי שאפשר כדאי שאחזיק זאת בעת כשאבוא, ואפשר עד שיבוא הכספים יהי' אצליכם כבר שעוריא ומהפכה, אך אני עושה הדבר בתום ובישור, מאחר שהמצב הוא מדוכא כ"כ בהישיבה, לא אחזיק את הכסף, ואקוה לד' הטוב שינחינו בדרך הטוב והישר. המצב פה הולך ויורד מתמוטט מיום ליום ומה אוכל לעשות. אני יושב פשוט כל התורף בלא שום עבודה והייתי כבר באמת נוסע לביתנו, אך זה מעכב אותי מה שאני' ירא שאסבול מאד ולא אוכל לקבל ואת בוכלים שלי..." (ט"ז אדר א' תרצ"ב).

הגע עצמך, במצב של חיכוכים ומרירות הנמשך כבר זמן ניכר, במצב של חשש מן שעוריא ומהפכה בהנהגת הישיבה, שפירושם היה גרמא להתרהקותו מביתו ומישיבתו ואולי אף מן הארץ[127] והמשך גלותו ונדודיו מתוך הצטמצמות וחסכון ולמרות התנאים הקשים והדוחק לבני משפחתו, לא עיכב בידו אפי' לשעה קלה מכספי הישיבה.

יש לזכור עוד, כי לעת הסתלקותו נשאר קיים ועומד על הישיבה חוב של שלש שנים בעד משכורת שהגיעה לו מן הישיבה!

מקומה של הישיבה בירושלים היה בשנים הראשונות בשכונת בית ישראל ובבית הכנסת של חסידי חב"ד „אהל יצחק" שבשכונת מאה שערים. בשנת תרפ"ז השיג הרז"ה בנין עבורה בשכונת גבעת שאול (שהכיל גם מקוה ואף מאפייה למצות), ובסמוך אף מגרש (בן שני דונאם) למטרת בניית בניני הישיבה. נערכה תכנית לשם כך ואדמו"ר הריי"צ נ"ע פנה בקריאה למען הבנין:

---

127. היו מן המעורבים בזה שטענו, שהרז"ה הודות לחשיבותו ומעמדו בארה"ב יכול בנקל להשיג לו תמיכת רבנות ולהשתקע שם ויניח הישיבה והמוסדות בארץ להם להתעסק בהם.

ב"ה, א' ז' טבת תרפ"ז
כבוד ידידי עוז הנעלה והכי נכבד הרב המפורסם וו"ח אי"א מוהרש"ז שי', מנהל ישיבת „תורת אמת" יצ"ו.
שלום וברכה, מכתבו בלוית תכנית הבנין — פלאן — של ישיבת תורת אמת יצ"ו בגבעת שאול בעיה"ק ירושלים תובב"א נכון הגיעני. הבית בהבנותו בעזרתו ית', יהי' כלי מפואר לרב טוב, בתלמידים מאורי אור בקרב עם אלקי אברהם יחי'.
ובזה הנני למלאת ידיו להודיע ולפרסם בתוככי ידידנו אנ"ש יחי' ובקרב קהל עדת ישורון, ד' עליהם יחי', בכל אתר ואתר, ע"ד בנין בית לישיבת תורת אמת יצ"ו בתבנית הבית לכל פרטיו, למען אשר כל אחד ואחד יוכל לזכות בברכה מרובה טוב נצחי, כמבואר בספר התקנות.
תקוותי בחסדי א־ל עליון ית' תאמצני, אשר ידידנו אנ"ש וכל מתבבי תורה, ד' עליהם יחי', בכל אתר ואתר יזכו במצוה רמה ונשאה הלזו, לבנות ולהתויק היכל תורה בתוככי ירושלים תובב"א לטוב להם ולכב"ב שיחי' כל הימים מנפש ועד בשר.

ידידו הדו"ש ומברכו
יוסף יצחק שניאורסאהן

מאורעות תרפ"ט הידועים פגעו גם בשכונה זו, והיו היסוסים אם לקבוע הישיבה במקום סכנה (השכונה היתה בזמן ההוא מרוחקת מן העיר), ודעת אדמו"ר נ"ע היתה שא"א להשאר במקום זה ויש לבקש מקום בטוח (מכתב הרז"ה לבנו הרח"ה מי"ד תשרי תר"ץ). בכל זאת אם כי לא נבנה הבית שעלה במחשבה, נשארה הישיבה במקום זה עד למאורעות תרצ"ו, שאז נהרסה הישיבה ונשרפה ע"י הפורעים הערביים. משם עברה הישיבה לשכונת הבוכרים עד סוף ימיו של הרז"ה.

תלאותיו טלטוליו ונדודיו, והעולה על כולם עבודתו המאומצת בתורה ובעבודת ד'[128], ייסוריו הרבים בגו"ר, החלישוהו ושברו את גופו וכילו את כוחותיו ובא' דחול המועד של פסח, ט"ז בניסן תרצ"ו השיב את נשמתו[129] לבוראה, בהניחו אחריו דור ישרים, בנים ובני בנים, חתנין ובנות ותלמידים רבים, כולם זרע בירך ד' תלמידי חכמים מרביצי תורה ועוסקים בתורה ובמצוות ובעבודת ד'. זכותו תעמוד לצאצאיו, לנו ולזרעינו לעשות הפץ בוראינו ולמלאות הכוונה האמיתית בעבודת ד' ובתורתו[130]. נטמן בהר הזיתים בירושלים בסמוך לקברו של הגאון

---

128. וכגון עבודתו באמירת ק"ש שעל המטה, שהיה משקיע בה כל כוחותיו, ויש אשר בסיימו עבודתו והתבוננתו כבר עלה השחר.

129. קודם הסתלקותו לבית עולמו קרא לבנו הגדול הרח"ה ז"ל ואמר לו: קרב וראה את פרידת הנשמה מן הגוף, שהרבי הרש"ב דיבר על זה (שמעתי מפי הרה"ג ר"א וילהלם ש"י).

130. בניו: הרח"ח ר' חנוך הענדיל חתן הרה"ח ר' ישראל רבין (ר"י שוחט) ז"ל, נפטר ח' אלול תשכ"ט; הרה"ח אבא מארי ר' שלום ז"ל, חתן הרב אברהם אייזיק

הגרש"ז מלובלין בעל שו"ת „חורת חסד". קברו ומצבתו שנהרסו בידי הפראים מבני ישמעאל, חודשו (ואף נתגלתה המצבה ההרוסה) ותוקנו אחר ישועת שנת התשכ"ז והגאולה החלקית (בחומר ועדיין לא ברוח) של עיר קדשינו ותפארתינו והמקומות הקדושים. באחרונה יש תקווה גם לקומם את בית הישיבה שהיתה בשעתה במרכז העיר חברון (הלא הוא ה„חצר האיסטמבולי" והמכונה כיום „בית רומאנו" וסביבותיו כולל השטח שעליו מצויים כיום תחנת האוטובוסים של חברון ת"ו), ולהחזירה לידי ישראל, ולוואי ואותם מאמצים והעבודה הגדולה בגו"ר לפני למעלה משובעים שנה ישאו את פרים עתה וישמע שוב קול התורה בבית זה בעיר האבות.

קרוסקאל, נפטר ב' אדר תשל"ב, ויבלח"א הרה"ח ר' אלי' דוד שי' החזן הרה"ג ר' יהזקאל הירשמאן שי' מגדולי ירושלים, והרה"ת ר' דובער חזן הר"ר אברהם בלוי. חתניו: הרה"ח המשפיע ר' אלתר שימחאוויטץ לוקח בתו מרת רבקה ז"ל, נפטרה כ"ב תמוז תרפ"ז, הרא"ש נפטר אדר / ניסן תרצ"ט; הרה"ח המשפיע ר' משה יהודה הכהן רייכמאן לוקח בתו מרת שרה, נפטר י"ד ניסן תשל"א; הרה"ח ר' יצחק פרץ ליפשיץ שו"ב חדרה לוקח בתו מוסיא, נפטרה ב' שבט תשכ"א; הרה"ת ר' יחיאל משה הכהן ב"ר שלמה רוט, לזקח בתו אסתר, נפטר כ"ט תמוז תשל"ח; הר"ר אברהם יצחק ב"ר יעקב מכנס ז"ל לוקח בתו חנה, ובעלה בוו"ש הרב אליהו אלטר חניאל ז"ל, ה"ר משה לייב ב"ר אברהם דוב ברקמן לוקח בתו טובה, נפטר כ"ד סיון תשל"ט.

חלק שני: זכרונות, סיפורים וחידו"ת

מזכרונותיו של הרב התסיד ר' חנוך הענדיל הבלין זצ"ל

ר"מ ומנהל ישיבת „תורת אמת" בירושלים

נרשמו לרגל הכנת חוברת „מחיי התמימים", ובקשת חדב"נ הרש"ג שליט"א מאת כל התמימים, באלול תש"ד, להעלות על הכתב מחייהם ומעבודתם של תלמידי התמימים ואנ"ש, למען יכירו את מהות ישיבות תומכי-תמימים ליובאביטש ועבודתן בשדה הרבצת התורה ביר"ש ומדות טובות.
בזכרונות אלו תוארו חיי התמימים בישיבת „תומכי-תמימים" בהאראדישץ במשך עשר השנים תרס"א — תרע"א תחת הדרכתו והנהלתו של המשפיע המפורסם הגה"ח רש"ז האוולין נ"ע. זכרונות אלו הם תעודה יקרת-ערך ותיאור נאמן של חיי התורה וחיי החסידות ברוסיה, בשנים שקודם ההפיכה הבולשביקית.

מחיי התלמידים התמימים עשר שנים משנת תרס"א עד שנת תרע"א בישיבת תומכי תמימים בעיר האראדישץ הקרוכה לליובאוויטש תחת הדרכתו והנהלתו של המשפיע המפורסם הי"ה זרח"ג אבי מורי רבי שולמה זלמן האוולין נ"ע.

הנני רושם מה שבזכרוני, זוכר אני בטוב את האראדישץ כשלמדתי עוד בחדר אלף בית ואח"כ כשנכנסתי ללמוד אצל ר' משה אידל בנו של ר' שמעון אליעזר הישיש שהי' עוד אצל כ"ק אדמו"ר בעל הצמח צדק זצוק"ל זיע"א, בנו של משה אידל למד בליובאוויטש בשנת תרע"ו, והי' בקי באיזה סדרים גמרא, והי' שקדן גדול. שמו הוא מנדל קאליסקער. הי' לו עוד שם אמנם איני זוכר את השם השני. ר' משה אידל הי' ירא שמים וחסיד גדול ירא וחרד והצנע לכת והי' תמיד יושב בתענית. וזכורני שהיו מרעישים עליו, שאסור לו לעשות כן ובפרט שהוא מלמד בודאי אסור לו להתענות, אבל כל הרעש לא הי' מועיל, ובכ"ז הי' מלמד טוב, אני למדתי אצלו סידור וחומש וני"ך וגם התחלת גמרא. ואח"כ למדו אתי לומדי הישיבה תומכי תמימים. אמו"ר ז"ל בחר אחדים מלומדי הישיבה לטפל עמדי, ללמוד אתי, וגם לחנך ולהדריך אותי ולהשגיח עלי. הייתי תמיד בהישיבה, ביום וגם בלילה הייתי ישן כמעט בכל הלילות יחד עם כל התלמידים, רק לפרקים הייתי ישן בבית.
והייתי רואה תמיד איך שאבי ז"ל הי' יושב ולומד כל הלילות עם אחדים התלמידים בהישיבה, והיו מכינים בשבילי מים סמוך למשכבי ממש כמו בשביל

מתלמידי הישיבה את השערים של האדמו"ר האמצעי זצוק"ל זיע"א ואת הדרך חיים.

אינני יכול לשכוח את הטעם הכי טוב ונעים שהייתי מרגיש בש"ק בלילה, בעת שהיו כל המתפללים הולכים לבתיהם אחרי התפלה, וכל המנורות היו נכבים והבהכנ"ס הי' עומד רחוק מן הבתים, ולא הי' נשמע קול בני אדם שם כלל. ובבהכנ"ס הי' שורר שקט ודממה, ולא הי' נמצא שם בבהכנ"ס הנ"ל רק אבא ז"ל ואני הקטן שוכב על הספסל ושומע את קול הניגון והדביקות של אבא ז"ל בתפילתו, בנעגועים גדולים והשתפכות הנפש ממש. וקול הניגון ודביקות הנ"ל הי' חודר לתוך עומק נקודת לבבי הרך עד שהייתי בוכה בבכיות עצומות, והייתי מקבל עלי לעשות תשובה להתפלל בכוונה ובקבלת עומ"ש וללמוד בשקידה עצומה, וכך הייתי מחליט בהחלטה גמורה. ואחר כך הייתי שומע את קול הניגון והדביקות, והי' פועל עלי שמחה עצומה, לשמוע היטב את פרוש המלות שבתפלה ולחזור על לימודי.

גם זכורני את ההתועדות שהיו נערכים בהארדישץ. שאבא ז"ל הי' יושב עם התלמידים ומדבר לפניהם דברי חסידות התעוררות, והי' מספר דברים וענינים מרבותנו הקדושים וצוק"ל זיע"א והחסידים הגדולים. והי' מדבר ומשפיע ומסביר כ"כ את הענינים שהי' מדבר בהם, בהתמסרות והתקשרות להענינים, עד שהענינים היו חודרים לתוך תוכם ופנימיותם של התלמידים. והיו כלם יושבים בענוג על הארץ יחד עם אבא ז"ל, והיו יושבים ובוכים. ואהדים מהם שהיו צועקים מרה, והיו כלם מגגנים ובוכים. ועל פי הרוב היו מנגנים את הניגון של הפאסטעכל שנאבד לו הצאן, והוא ירא לבא לאדונו בלי הצאן, והי' מחפש אחרי הצאן, ובכל התועדות היו התלמידים מקבלים עליהם פועל טיב לשפר את מעשיהם, ואני ג"כ הייתי יושב עמהם על הארץ ומנגן בבכיות עצומות, כי הניגונים והבכיות נגעו ללבי ממש, והייתי מקבל עלי בכל פעם להיטיב דרכי בעבודת ד'.

בהארדישץ הי' התקרבות גדולה מבני העיר להתלמידים, וכן התלמידים היו רואים את כל בני העיר כקרובים שלהם. הי' שם מנהג בכל השנים, שאבא ז"ל הי' דר שם, שהנהיג שם שבכל שמחת תורה היו התלמידים יחד עם אבא ז"ל מבקרים בכל בית ובית בלי שום הבדל ויוצא מן הכלל, יהי' מי שיהי' עשיר או עני. וכל אחד הי' מכין משקאות ומזונות ופירות וכל מיני מעדנים לכבוד האורחים החשובים, והי' המנהג כך שלא היו הולכים רק היו מתגלגלים על הארץ, גיקוליעט זעך, מבית לבית וגם היו מנגנים, וכל אחד היה מקבל את האורחים בסבר פנים יפות ובשמחה. ובעת שהיו באים לבית, הי' אבא מדבר בענינים הנוגעים לאותו הבעה"ב ובני ביתו, וזה הי' פועל הרבה, והיו מבטיחים כלם לתקן מה שהיו תובעים מהם לתקן.

זכורני שפעם נסע אברך אחד מבני העיר לאמריקה, ובא בחזרה בחצי זקן שגזז חצי זקנו באמריקה, וכשבא אבא ז"ל יחד עם התלמידים לביתו בשמחת תורה, נתחבא מפני הבושה. ואבא ז"ל לא זז מביתו עד שיצא ממחבואו, והי' מתבייש להסתכל בפני אבא ז"ל וכפף ראשו ועיניו למטה, ואבא ז"ל לקח עוד מעט משקה, והתחיל להוכיח אותו, עד שאבא ז"ל בעצמו התחיל לבכות, והדברים שדבר אבא ז"ל חדרו לתוך לבבו של האברך הנ"ל, עד שהתחיל לבכות במרירות

עצומה על ירידתו ועשה תשובה, ומני אז נהפך לאיש אחר והגדיל וקנו, והי' אברך ישר ונאמן לה' ולתורתו.

כן זוכר אני כשהי' התונתו של בנו הבכור של הרב החסיד ר' שמואל גרונים אסתרמאן ז"ל, המשפיע שהי' בהאראדיטש, ובא אז הרש"ג הנ"ל להאראדישץ על החתונה, והשתהא שם כל שבעת ימי המשתה. והיו יושבים אז אבא ז"ל והתלמידים אתו בהתועדות כל השבוע ביום. רק בלילה הי' הולך להסב סעודת החתונה, וכל היום הי' יושב בהתועדות, והי' מדבר בלי הפסק, וזכורני שהביא אז מליובאוויץ את הניגון אחד הוא בעליונים והיו מנגנים אותו התלמידים כל השבוע בדביקות עצומה ונפלאה שאין לשער.

כן זכורני איך שהי' אבא ז"ל מתנהג עם התלמידים, לא כמו רבם רק כמו חבר נאמן ומסור להם בכל נפשו באהבה ותיבה. התלמידים היו מקושרים אליו ונשמעים לרצונו, ולא הי' צריך אף פעם לדבר עמהם קשות, רק תמיד הי' מדבר עמהם בקירוב ואהבה, וזה הי' פועל עליהם ביותר. ומפני זה היה יכול להתעסק בתורה ועבודה מבלי שום מפריע, כי התלמידים היו לומדים בעצמם בשקידה רבה ועצומה, בלי שום השגחה, וגם הוא הי' לומד אז הרבה, בנגלה בש"ס ופוסקים, לבד עבודת התפלה ולימוד דא"ח, שבד"כ הי' עסוק בתורה ועבודה הן לעצמו והן עם התלמידים כל המעת לעת בהפסקים קצרים, והיו מרגישים חיות רב בעבדת השי"ת, כי הי' תמיד מלא וגדוש חיות ושמחה, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה ועבודת השי"ת, וכ"כ הי' מסור להתלמידים בלב ונפש עוד יותר מאהבת האב לבן כרגיל רק כמו אב המלא רגשות אהבה לבנו יחידו.

פעם אירע שתלמיד אחד נחלה ר"ל ושכב למשכב איזה ימים והרופא שטיפל בו, הרופא דהאראדישץ הי' לו ידיעה גדולה בחכמת הרפואה. הוא הי' יהודי וזקנו מגודל והיו רואים אותו בשבתות וביו"ט בביהכנ"ס. ושמעתי מאבא ז"ל שרבינו כ"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א הי' מצוה להרבה חולים להתיעץ אתו בעניני רפואות, כשהי' הענין מסובך. והי' אומר עליו שהוא מבין ויודע הרבה בעניני רפואה, ויש לו חוש בזה. והרופא הנ"ל טיפל בו איזה ימים, עד שאמר שמוכרחים להוביל אותו לוויטעבסק. ובהאראדישץ הי' שם אשה אחת גדולה, שמה הי' גיטא לאה, אמו של יוסף וזלמן וחותנתו של שמואל כצמן, והיא היתה לאם בשביל כל התלמידים, והיתה דואגת לכל מצרכי התלמידים, והיתה מסורה להם בכל לב ונפש ממש, והיא היתה באה לאבי ז"ל תמיד לסדר את כל מצרכי התלמידים. ומעת שנחלה התלמיד הנ"ל (אינני זוכר את שמו), לא הי' לה מנוחה, והיתה רצה כל היום לאבא ז"ל ולהרופא בבכיות ותמרורים.

וזכורני שערב ש"ק הי', שהרופא גמר אומר שמוכרחים לקחת את החולה לוויטעבסק, בלי ישונה, בהקדם. ובין כך כבר הגיע זמן הדלקת הנרות, ואמא ז"ל הדליקה את הנרות לכבוד ש"ק, ואבא ז"ל נכנס לחדר ובכה בבכי גדול ותמרורים, שנגעו עד דכדוך הלב ממש, ואח"כ לבש את המעיל העליון שלו, ובמקום שהי' צריך ללכת לביהכנ"ס, להתפלל תפלת המנחה וקבלת שבת, וללמוד איזה שעות דא"ח כדרכו תמיד, ואח"כ הי' מתפלל תפלת ערבית עד לאחר חצות הלילה בדביקות נפלאה כנ"ל, הפעם שינה דרכו ולקח מנורה גדולה והדליקה ויצא החוצה, ואני רצתי אחריו ולא פנה אלי ולא דבר אתי מאומה, ובצאתי החוצה אחריו ראיתי קבוצת בחורים אחדים תלמידי הישיבה שנושאים מטה,

והתלמיד החולה שוכב עליה, וגם הם מנורות דלוקות בידיהם. אבא ז"ל הצטרף תכף אליהם ואחז את מטתו של החולה, ונשא בידו אחת את המטה ובידו השני' את המנורה, וכה המשיכו את דרכם ונשאו את החולה במטה בידיהם, והלכו רגלי עד רודנא. ברודנא נכנסו כולם עם המטה בידיהם להרכבת שנוסעת לוויטעבסק, וגם בהרכבת לא עזבו את המטה מידיהם, כי לפי פקודת הרופא הי' אסור לטלטלו רק לשאת את המטה בידים באויר, וכן עשו עד שהביאו את החולה לבית החולים בוויטעבסק, בידיהם על מטתו.

ושמעתי מאבא ז"ל שהוא לא זזה ידו ממש ממטתו של החולה גם בבית החולים כל הזמן. החולה הי' בר דעת גדול וחזק, ובקש מאבא ז"ל שלא יזוז ממנו לרגע. החולה הנ"ל הבין וידע היטב את מצבו, שהי' מיואש ר"ל ונתיאש כבר מן העולם הזה, רק הכין א"ע ללכת לעולם הבא. ודבר עם אבא ז"ל, והתיעץ אתו איך להכין א"ע לעולם הבא, ואיך לסדר א"ע בהנהגותיו וסידוריו, הן בהכנותיו בזה העולם קודם פטירתו, והן איך להתנהג ולסדר הענינים אחר פטירתו, הן בהנוגע להענינים שדרש מאבא ז"ל לעשות ולקיים אחר פטירתו, והן הענינים שהבטיח לאבא ז"ל לבוא אחר פטירתו, לגלות לו מכל הנעשה אתו שם בעולם העליון לאחר פטירתו. כת דברו ביניהם ענינים עמוקים בדא"ת, והתעמקו מאד עד שאבא ז"ל שכח שהוא יושב אצל חולה כזה, והחולה גם הוא שכח שהוא חולה, והיו עוסקים כך בענינים גבוהים נעלים ועמוקים מאד, עד יציאת נשמה ממש, שיצאה נשמתו מתוך דעת צלולה מתוך דברי תורה הפנימית ועמוקה מאד בקדושה ובטהרה.

תכף כשיצאה נשמתו הרגיש אבי ז"ל את הצער העמוק מאד, אמנם התאפק עד שעשה את כל צורכי המת, לפי שהותנה ביניהם מראש.

כשחזר הביתה הי' עצוב מאד, עד שלא הי' מדבר עם שום איש, והי' מתפרץ בבכי ותמרורים גדולים עד אין שיעור. וכל תלמידי הישיבה היו בעצבות ומרירות, ואפי' על כל בני העיר השפיע הענין מאד, והי' שורר מרירות איומה בכל העיר. אבא ז"ל הבטיח לו כמה ענינים להתנהג בכל השנה לעילוי נשמתו, ומשום זה הי' כל השנה הנהגתו משונה מכמו ברגיל, והי' בוכה הרבה ובעיקר בתפלתו, הנפטר גם הבטיח לו ענינים, ואחד מהענינים לגלות לו מהנעשה אתו בעולם העליון לאחר פטירתו. לפני איזה שנים קבלתי מכתב מידידנו הרב יצחק דובאוויטש אשר הוא הי' ג"כ מתלמידי אבא ז"ל שלמדו אצלו אז בהארדישץ, והזכיר לי את המעשה הנ"ל שהתלמיד הנ"ל שנפטר הבטיח לאבי ז"ל להודיע לו לאחר פטירתו מהנעשה אתו בעולם העליון, וכמו שהבטיח כן קיים הבטחתו.

ולעומת זה הנני זוכר את הימים הטובים בהארדישץ. לא היו ימים טובים בהארדישץ כיוד טית כסלו שהי' כל העיר מלא אורה שמחה וצהלה, ובהישיבה היו מקשטים את כל התקרה והקירות במנורות של נייר מכל מיני צבע, והי' אורה ושמחה וששון ויקר. וכל התלמידים היו מתקשטים בכובעים של נייר, מכל מיני צבע, וכן חגורות יפות מאד, וגם מכנסים ומעילים כמו אנשי חיל ושוטרים ושרי צבאות, והי' השמחה משפיע כ"כ לטובה עד אין שיעור להפליא ממש, והי' מקבלים מזה חיות רב לכל השנה, בראות את העובדים שהי' תמיד מסורים ובתונים ללימוד דא"ח ולעבודת ה' יומם ולילה, ביגיעת נפש ויגיעת בשר ממש, וכן התלמידים שעסקו בלימוד הנגלה בשקידה נפלאה, בלי שום הפסק, משפילים א"ע להתלבש בלבושי שוטרים וחיים לכבוד שמחת החג הקדוש, כמו דוד המלך

ע"ה שאמר ונקלתי עוד מזה והייתי שפל וכו' בשביל כבוד התורה. הנה בשרואים זאת, פועל זה חיות רב בעבודת השי"ת, בקבלת עול מ"ש, ורוח של טהרה מתלבש בהרואה להתהפך מן הקצה אל הקצה, לשנות את דרכו הלא טוב, ולתקן את מעשיו הלא טובים, כן הרגיש אז ורושם כזה פעל על הרואים שמחת התמימים בביטול נורא בי"ט בסלו בהאראדישץ.

בהאראדישץ היה עשיר אחד והיה חסיד וצנוע במעשיו, שמו ר' יעקב ווילנקין. הוא היה אחד מגדולי ונכבדי העיר, ובש"ק היה מאריך בתפלתו איזה כעות. פעם רצה להזמין את אבא ז"ל עם התלמידים לביתו על איזה קדוש והתועדות, ולא רצו לקבל הזמנתו בשום אופן, רק בתנאי שבסלון המרוהט ברהיטים יפים ומטות נאות ושטיחים יפים וכסאות טובים היו מסדרים שם, מיוחד לקבל אורחים חשובים הבאים לבקרו, שם היו רוצים להכניס את הכלי הגדול של השופכים העומד במטבח, ולשפוך את השופכים על פני כל הסלון, ועל כל הדברים העומדים שם. כשיקויים הדבר הזה אז יסכימו לעשות אצלו קידוש, ולשבת בביתו בהתועדות. כמובן העשיר הנ"ל לא רצה להסכים בשום אופן, וכה נמשך זמן המשא והמתן בדבר זה, עד שסוף סוף הסכים. מפני שרצונו היה גדול, שאבא ז"ל יבוא לביתו עם התלמידים להתועדות.

וזכורני איך שהתלמידים הכניסו אל הסלון היפה, כלי גדול של שופכים, הנקרא פאמוניעצע, והפכו את הכלי על פניו, ושפכו את השופכים על פני כל הסלון, ועל פני כל הדברים היפים שעמדו. ר' יעקב הנ"ל, אע"פ שקשה היה לו לקבל את זה, סוף סוף התחזק וקבל עליו הכל באהבה ושמחה, מפני שבאמת חשוב היה אצלו מאד התועדות התמימים יותר מכל ענייני עה"ז, והוא שמח שמחה גדולה. ישבו אצלו בהתועדות כל היום. וגם המשיכו את ההתועדות כלילה עד אחרי חצות הלילה. אבא ז"ל דבר או הרבה ענייני חסידות ועניני עבודה בהתעוררות גדולה, עד שפעל הדבר על כל בני ביתו, שנתהפכו אנשי ביתו מן הקצה אל הקצה, און די שטוב איז גיווארען א אנדערע שטוב. מי האס ליב גיהאט א תמים און מי האט איהם מחשיב גיווען זייער שטארק. המעשה הזה עשה רושם כביר בעיר על כל בני העיר.

בהאראדישץ היה הסדר שהיו שולחים בכל זמן כתות כתות תלמידים מליובאוויטש ללמוד בהאראדישץ, ועל פי הרוב היו באים אחרי חגה"פ בימי ספה"ע.

זכורני את הנסיעות שהיו עושים מהאראדישץ לליובאוויטש. כמעט בכל פעם שהיה אבא ז"ל נוסע לליובאוויטש, היה לוקח אותי ג"כ. וכשהייתי בא לליובאוויטש היו כל התלמידים התמימים שמחים בי ואני הייתי שמח עמהם כי כולם היו מכירים אותי, וכך היה סדר הנסיעות. היו נוסעים בעגלה עם סוסים, בעגלה היה מעט קש מונח לשבת ובעגלה לא היה מקום בשביל כולם, וגם לא היה כח בסוסים למשוך את העגלה כשהיו הרבה אנשים, לכן היו מתחלפים הנוסעים, מעט היו נוסעים והשאר היו הולכים, ואח"כ היו מתחלפים, אלו שהלכו היו נוסעים ואלו שנסעו היו הולכים. גם אבא ז"ל היה יורד מהעגלה והיה מהלך יחד עם התלמידים, בדרך היו מדברים וחוזרים דא"ח. כי כמעט בכל פעם שהיה אבא ז"ל נוסע לליובאוויטש היו תלמידים אהדים נוסעים אתו יחד, שהיה להם לבנס ליחידות לכ"ק רבינו אדמו"ר נבג"מ זיע"א, לשאול עצה בעבודת ה', ולדבר אודות מצבם הרוחני. לפעמים היו נוסעים הרבה יותר. ולפעמים היו נוסעים כל

תלמידי הישיבה יחד עם אבא ז״ל לליובאוויטש, כמו למשל על ראש השנה זכדומה. כמובן גם אותי לקח אבא ז״ל אתו לליובאוויטש, כמעט כל פעם שנסע, ובפרט כשנסע עם כל התלמידים.

זכורני שהיו מסדרים בדרך התועדות, והיו מדברים הרבה בעניני חסידות ועבודה. וכשהיו נוסעים היו מקומות בדרך שמלאו חפירות גדולות של מים. וזה היה מרודנא לליובאוויטש. לפעמים היתה העגלה עם הסוסים יורדת לתוך חפירות גדולות ועמוקות של מים, ובלילה היתה העגלה מתהפכת לתוך המים, והתלמידים היו עמלים הרבה וביגיעה גדולה היו מוציאים את העגלה עם הסוסים מהבצות.

פעם אירע שפמוך לליובאוויטש אחרי חצות הלילה, נתהפכה העגלה בתוך חפירה גדולה של מים, ולא יכלה לצאת משם בשום פנים ואופן, והסוסים נשארו ג״כ באמצע החפירה עמוקה של המים. באותו זמן היה אבא ז״ל מתעסק בעניני חסידות שדבר לפני התלמידים בלכתו רגלי בדרך עם התלמידים. ואני הייתי היחידי בעגלה, והתחלתי לצעק ולקרא לאבא ז״ל, כי עוד מעט והעגלה היתה מתהפכת, התושך היה גדול, ולכן הדליקו מנורה. ואבא ז״ל ירד לתוך הפירת המים עד ארכובותיו יחד עם התלמידים, והצילו אותי. הייתי בסכנה גדולה, כי כשהתחילו למשש עם מקלות בחפירה. הרגישו כי העגלה עמדה סמוך ממש לבור גדול ועמוק, ובדרך נס נצלתי, שהסוסים עמדו על יד הבור והפסיקו ללכת והעגלה נשארה עומדת בחפירה. כמה שעות התעסקו התלמידים יחד עם בעל העגלה, עד שביגיעה רבה עלה בידם להסיע את העגלה משם על הדרך. זכורני שהדרך מהאראדישץ לרודנא היתה טובה יותר מאשר מרודנא לליובאוויטש, ופעם כשנסעו כמעט כל התלמידים יחד עם אבא ז״ל לליובאוויטש וגם אותי לקח אבא ז״ל אז לליובאוויטש, ובכל הדרך דברו ותזרו דא״ח עד שבאו למקום אחד מרווח וטוב, שהיו שם אילנות ודשאים, עשו התועדות והיתה שם התעוררות גדולה, ושתו הרבה משקה, ודברו הרבה בעניני חסידות ועבודה. כ״כ היה הדבר בהצלחה עד שנשאר לכל התמימים לזכרון עולם, המקום שהיתה בו ההתעוררות וההתועדות, ולאות זכרון חצבו באילן אותיות, שרשמו את ההתועדות שנערכה במקום ההוא. ובכל פעם שהיו נוסעים לליובאוויטש היו נזכרים במקום וכשהגיעו למקום, היו נגשים לאיזה רגעים לאילן, ולפעמים היו מתעכבים במקום ומדברים בעניני חסידות ועבודה.

תקופת האראדישץ הי׳ משנת תרס״א עד תרע״א. התלמידים שלמדו בהאראדישץ ונמצאים עתה בא״י: הרב גרשון חן שי׳, רב בקהלת חיפה; הרב משה אקסלרד שי׳, רב ברמת־גן; הרב שמואל זלמנוב שי׳, שו״ב בתל אביב, ומשגיח בישיבת אחי תמימים; הר׳ יוסף חן, שו״ב בכפר יחזקאל, בהשתדלותי באו לכאן יחד עם כל התמימים ואנ״ש ורבנים הרבה, שבהוראת כ״ק אדמו״ר שליט״א השתדלתי לשלוח להם סרטעפיקאטים, וגם להשיג עבורם כסף לקנית כרטיסי אני׳, ולשלם בעד רשיון יציאה מרוסי׳ ומפולין ומשאר ארצות אירופה. השתדלתי למדר אותם פה בפרנסתם, ובכל צרכיהם. גם הרה״ח גיסי המנוח ר׳ אלתר שמתוביץ ז״ל, שהי׳ משפיע בישיבת תורת אמת. ג״כ למד אצל אבא ז״ל בהאראדישץ. כן הרב יצחק דובאוו שי׳, שהוא ר״מ בישיבה במנשעסטער, למד ג״כ אצל אבא בהאראדישץ, ומוכירו של כ״ק אדמו״ר שליט״א הרב חיים ליבערמאן שי׳, למד ג״כ בהאראדישץ, והי׳ מהתלמידים החשובים. ברוסיא

ואירופה נשארו הרבה מתלמידי אבא ז"ל בהאראדישץ. והם מהתלמידים הכי חשובים ונעלים. גם בעלי צורת כמו הרב דוד מהאראדק, שהי' ג"כ מתלמידי האראדישץ, וכה"ג היו תלמידים השובים למאות שיצאו מהאראדישץ.

זוכר אני את התמדתו הנפלאה והעצומה של הר"ג חן הנ"ל, שהי' לומד יומם ולילה בשקידה נפלאה. כן יגיעתו הגדולה בלמוד התורה של הרב דובאוו. גם תפלתו של הר' יוסף חן שהיתה ניכרת יראת שמים מתוך תפלתו שבכונה גדולה. כן גם ההתבוננות ההתעמקות וההסתכלות בעניני דא"ח בביטול כל עצמותו של הרב דוד מהאראדק שי', וגם את ההתעמקות וההתעסקות בעניני דא"ח של הרב חיים ליברמן שי', ועוד וכו' שכהנה וכהנה. הי' הרבה מה לראות בתלמידים שבישיבת האראדישץ.

בסוף שנת תרע"א לקחו את הישיבה מהאראדישץ בכונה לשלוח את אבא ז"ל לא"י. והתחילו לעשות הכנות לנסיעה. ישיבת האראדישץ נכללה בישיבת תומכי תמימים בליובאוויטש. אבא ז"ל הי' בשנת תרע"א בליובאוויטש בתור משפיע בישיבת תומכי תמימים, עד שבהתחלת שנת תרע"ב נסע בפקודת כ"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א לארה"ק בלוית קבוצת תלמידים מתומכי תמימים דליובאוויטש לייסד ישיבה בחברון ת"ו.

כשנלקחה הישיבה מהאראדישץ, באה משלחת של זקני ונכבדי אנ"ש מהאראדישץ, ובכו לפני רביני כ"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א בדמעות שלים, ואמרו וטענו בזה הלשון: היות כי נר גדול הי' דולק אצלם ומאיר עשר שנים מה פשעם ומה חטאתם שלקחו מהם את האור, ובקשו להחזיר אצלם הישיבה. ענה להם רבינו נ"ע בזו הלשון: לא ח"ו מפני שמצאו בכם איזה חסרון לקחו משם את הישיבה רק בשביל איזו כונה ומטרה חשובה. אבל הם הפצירו בו מאד לעיין במצבם איך שנשארו כ"כ גלמודים בלי הישיבה, ואמר להם שיתישב בדבר ויעיין בהענין.

אבא ז"ל נולד בעיר פאריץ ביום ד' אלול שנת תרל"ז (וכשהי' ילד קטן התישב אביו בזלאבין, שהיא עירו, אלא שאכל קעסט אצל חותנו ר' שלום ז"ל בפאריץ, שהי' נוסע לכ"ק אדמו"ר מוהר"ש והי' זמן אצל ר' הלל מפאריץ). ולמד בעירו בהתמדה רבה, והי' בעל כשרון גדול, והי' שומע בכל יום שיעור דהרב מעירו. ושמעתי ממנו שהגאון ר' יוסף ראזין זצ"ל הי' בא בכל שנה לעיר ראגצוב ליום היאצ"ט של אביו, שהי' מ"כ בעיר רגצוב, אבא ז"ל בהיותו קרוב לעיר רגצוב, כי עיר זלאבין קרובה מאד לרגצוב, והיות שהי' לו תשק גדול בלמוד התורה, למד כל השנה והכין א"ע בקושיות הרבה, והי' נוסע לרגצוב להפגש עם הגאון הנ"ל ביום היאצ"ט שלו, הגאון הנ"ל הי' מקרבו והוא הי' שואל את כל הקושיות, שהכין כל השנה, את הגאון הנ"ל, והגאון הי' משיב לו על הכל תירוצים וישובים. וכ"כ הי' הגאון מקרבו, עד שבשעה שהי' צריך לנסוע הי' אבא ז"ל מלווהו לרכבת והי' מדבר אתו בלימוד התורה כל הדרך, וגם כשהי' כבר יושב הגאון הנ"ל ברכבת. הי' מביט מבעד החלון והי' אבא ז"ל עומד מבחוץ אצל החלון והי' שואל ומקשה קושיות והוא הי' מפרש לו את כל הקושיות. כה הי' ממשיך את דיבורו אתו עד שהרכבת הלכה באמצע הדיבור שהגאון הי' מדבר.

ושמעתי מאבא ז"ל שאחרי הבר מצוה שלו נתיישב שאין זה תכלית בשבילו לשבת בעירו לשמוע את השיעור מהרב וללמוד יחידי, וגמר אומר בלבו

לנסוע למקום תורה, לאיזה ישיבה. היות ששמע שבוילנא יש ישיבה גדולה, גמר בלבו לנסוע לוילנא. הוא לא רצה לגלות מזה להוריו כי הי׳ ירא שהם לא יניחוהו, לבן הלך לרכבת בלי ידיעת אביו ואמו, ונכנס לרכבת ושכב תחת הספסל שלא יראוהו המבקרים ברכבת, כי לא הי׳ לו כסף במה לקנות כרטיס נסיעה. באמצע הדרך ראוהו אנשים סוחרים מעיר מינסק והוציאו אותו מתחת לספסל, ושלמו למבקר איזה סכום שיניח אותו לנסוע. דברו אתו ושאלו אותו לאן הוא נוסע, ואמר להם לוילנא ללמוד, ויעצו לו שלא לנסוע לוילנא ללמוד שזה רחוק מאד, רק יעצו שיסע למינסק הקרובה שיש בה ישיבה שלומדים בה בשקידה. שמע לעצתם ונסע אתם למינסק, וכשבא לתחנה במינסק לעת ערב הראו לו את הדרך שהולכת לעיר והם נעלמו. והוא הלך לבדו העירה, הדרך היתה ארוכה וכשבא העירה היה חשך. הוא שאל בעיר על ביהכנ״ס והראוהו לו, נכנס לשם ושם היו לומדים שיעור עין יעקב, כי הי׳ אז קודם תפלת ערבית, ואח״כ התפללו תפלת ערבית. וכל המתפללים עזבו את ביהכנ״ס והלכו לבתיהם רק אבא ז״ל נשאר יחידי בביהכנ״ס עם השמש, והי׳ עיף ויגע מטורח הדרך וגם הי׳ רעב כי לא אכל מאומה כל היום. והשמש כשגמר מלאכתו נגש לאבא ז״ל ואמר לו לעזוב הבהכנ״ס כי הוא רוצה לסגור אותו. אמר לו אבא ז״ל שיאין לו ממקום ללון, ובקש מאתו שיניח אותו ללון בביהכנ״ס. והשמש אמר כי אינו יכול לעשות זאת בשום אופן, כי ירא הוא מפני הבעלי בתים. אמר לו אבא ז״ל, מה אעשה ואיפה אלון הלילה. ענה לו השמש אני הוליך אותך אל ההקדש. אמר אבא ז״ל כי רעדה אחזתו בעת שהזכיר לו שילך ללון בהקדש ופחד מאד ללכת שם ללון והתחיל להתחנן לפני השמש שיניח אותו ללון רק הלילה בביהכנ״ס ואיש לא ידע מזה, ומחר ילך לחפש את הקרוב שיש לו כאן. שאל אותו השמש, מי הוא הקרוב שלך ? אמר לו אבא ז״ל את שם הקרוב והשמש הכיר אותו. אמר לו השמש שהוא יוליך אותו תיכף לקרוב שלו. קרובו הי׳ מבעלי בתים החשובים מעיר פינסק. בלילה לן אצל קרובו וספר לקרובו כי הוא בא ללמוד כאן. למחרת סדר אותו קרובו באיזו ישיבה ללמוד, וסדר ששני ימים בשבוע יאכל אצלו ושאר ימות השבוע יאכל אצל מכיריו, סוחרים ובעלי בתים חשובים. אמר לו אבא ז״ל בזה הלשון ביום הראשון שנכנסתי לישיבה, לא הייתי מרגיש א״ע בטוב, כי לא יכולתי לסבול את הנהגותיהם של המתנגדים בכלל, ובפרט בלימוד, ועזבתי תיכף את הישיבה, ואמרתי שאיני יכול בשום אופן ללמוד שם. קרובו השתדל לסדר אותו בישיבה אחרת, וגם שם לא הי׳ ביכלתי לסבול דרכיהם והנהגותיהם, עס האט איהם נישט ניקלעבט, ועזב גם את הישיבה השניה, ובא ואמר לקרובו שאינו יכול ללמוד גם בישיבה זו, קרובו קצף עליו ואמר שאינו רוצה עוד לדעת ממנו, ואינו רוצה לראותו בביתו. הלך אבא ז״ל וחקר על השטיבל דליובאוויטש, נכנס לשם ומצא קבוץ של אברכים, לומדים בשקידה עצומה, נגלה ודא״ח, איז איהם זייער גיפעלען און עס האט איהם צוא גיצויגען, ואמר לאברכים שהוא רוצה להשאר אצלם ללמוד, הדבר הוטב בעיניהם והם קרבו אותו בכל מיני קירוב, ודאגו להספיק לו אכילה ומקום ללון. הוא למד שם בשקידה רבה ועצומה. אח״כ הגיע זמן הנסיעה לר״ה לליובאוויטש, והיות שאז לא היתה הולכת הרכבת ממינסק לליובאוויטש, לכן הי׳ המנהג אצלם שהיו מטילים גורל, על מי יפול הגורל לנסוע. היו אנ״ש שי׳ מבעלי הבתים הסוחרים לוקחים אתם אחד מהאברכים לנסוע לליובאוויטש, וגמרו האברכים ביניהם שהשנה

אין צריכים להטיל גורל רק צריך לשלוח את אבא ז"ל לליובאוויטש. וכן הי', שאבא ז"ל נסע עם הסוחרים בעגלה לליובאוויטש, והי' שם ר"ה אצל רבינו. ושמע את התקיעות בבכיות נוראות, וגם שמע מאמרי דא"ח ונתפעל מאד, אמנם לצערו הגדול תיכף אחרי ר"ה, אמרו לו הסוחרים שהם מוכרחים לרגלי עסקיהם לנסוע תיכף למחרת ר"ה הביתה לעיר מינסק, ולא הספיק אבא ז"ל אפילו להכנס ליחידות אצל רבינו נ"ע, והוכרח תיכף לנסוע אתם חזרה למינסק. בשנה השני' החליטו שוב האברכים שהם מוכרחים לשלוח שוב את אבא ז"ל לליובאוויטש וכן עשו, ששלחו אותו שוב עם סוחרים, תיכף אחרי ר"ה נגש אליו החסיד הרב ר' חנוך הענדיל נ"ע, ואמר לו שיכנס תיכף ליחידות לרבינו כ"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א, אמר לו אבא ז"ל הלא הסוחרים יסעו, ולא יהי' לי עם מי לנסוע חזרה למינסק, ולא יהי' לי פה מקום להיות, לאכול ולשתות. אמר לו החסיד ר' הענדיל נ"ע בזה"ל אל תפחד בני הרבי יקבל אותך תיכף ליחידות, ודבר על לבו שילך תיכף ליחידות אצל כ"ק אדמו"ר נ"ע, וכן עשה, והלך תיכף ליחידות אצל רבינו כ"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א, ודבר אתו בעניני עבודת השי"ת, וסדרי הלימוד הן בנגלה והן בדא"ח, אמר לו כ"ק אדמו"ר שליט"א לאבא ז"ל שישאר בליובאוויטש אצלו ללמוד נגלה ודא"ח, ולעסוק בעבודת השי"ת. אמר לו אבא ז"ל שאין לו מקום כאן, איפא להתאכסן, לאכול ולשתות, ענה לו רבינו נ"ע שידבר עם החסיד ר' הענדיל והוא ידאג עבורו ויסדר לו כל צרכיו. תיכף שיצא מהחדר של רבינו הי' מבוהל מאד, כי לא הבין איך יהי' אתו, ובשנים ההן לא היתה עוד ישיבה בליובאוויטש, ולא הבין איך יהי' אתו בכל הסדר, הן ברוחניות והן בגשמיות. אמנם כשבא אח"כ להחסיד ר' הענדיל נתיישבה דעתו, כי החסיד ר' הענדיל לקח אותו להיות עמו בחדרו והי' ישן עמו במטתו ממש. לחסיד הרב הענדיל היו מביאים תבשיל וצרכי אכילה מבית רבינו נ"ע והי' אבא ז"ל אוכל עמו מתבשילו שהיו מביאים לו. הוא קרב את אבא ז"ל בכל מיני קירוב, וחנכו והדריכו בעבודת השי"ת, וגם למד אתו דא"ח. אבא ז"ל הי' מקושר אליו מאד, ממש כבן לאביו. וכן הי' החסיד ר' הענדיל נ"ע מקרבו מאד כאב לבן. והעיקר והיא העולה על כולנה, היה הקירוב הגדול מרבינו כ"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א שהיה מקרבו מאד. ושמעתי מאבא ז"ל שבשנים הראשונות היה ממש יושב רבינו כ"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א וחזר את המאמר עד שהי' אבא ז"ל יודע אותו בטוב. אח"כ נתקבצו עוד איזה תלמידים בהמשך הזמן לליובאוויטש ונעשה קיבוץ. אח"כ שלחו את אבא ז"ל עם עוד קבוצת תלמידים לעיר זעמבין, ליסד שם ישיבה וללמוד אצל המשפיע הרה"ח ר' שמואל גרונים אסתרמן ז"ל, שם השתדך עם זקני הר"ר דובער האריק ז"ל שהי' חסיד ויר"ש והי' נוסע לליובאוויטש, והי' עשיר, והבטיח לאבא ז"ל ליתן לו קעסט כל ימי חייו. אבא ז"ל הי' יושב ולומד נגלה ודא"ח יומם ולילה, ועוסק בעבודה בלי שום הפרעה, והי' מופשם ממש מן העולם. בשנת תרס"א הי' שרפה גדולה בעיר זעמבין, ונשרפו כל הבתים של זקני, וכל הרכוש שלו אבד, ונשאר בעירום ובחוסר כל, וזה הי' אחרי הברית מילה שלי. ותיכף באה טלגרמה מרבינו כ"ק אדמו"ר נבג"מ זיע"א מליובאוויטש שיבוא תיכף לליובאוויטש. כאשר בא לליובאוויטש שלחו אותו תיכף להארדיש"ץ עם קבוצת תלמידים מליובאוויטש לייסד שם ישיבה. והי' שם עד שנת תרע"א. בשנת תרע"ב נסע בפקודת רבינו נ"ע ליסד ישיבה בחברון ת"ו ונסע מליובא־ וויטש יחד עם 7 תלמידים החשובים ביותר, מהישיבה מליובאוויטש. הם: הרה"ת

ר׳ אלתר שימחוביץ ז״ל, הרה״ח ר׳ יחזקאל פיגין שר, התמים הבחור החשוב המנות ר׳ הלל ז״ל מפאצעפ, הר״ר נחמן קרסיק ז״ל, הר״ר צבי מהאדיץ, הרב אברהם אלי׳ מסוראז, והר״ר ישראל איסר מיאנעוויץ. בשנת תרע״ד בסוף הקיץ חזר אבא ז״ל לליאבאוויטש. בשנת תרפ״ב חזר לאר״י לפי צואתו של רבינו נ״ע ולפי פקודת כ״ק אדמו״ר שליט״א יבדל לחיים טובים ארוכים, ופעל הרבה לטובת הכלל וענינים רוחניים העומדים ברומו של עולם, הן בארה״ב והן כאן בארה״ק, הרביץ תורה ברבים והקים תלמידים הרבה, ואה״כ חלה ר״ל ונסתלק ביום א׳ דחוהמ״פ א׳ לספה״ע, ט״ז ניסן תרצ״ו ומ״כ על הר הזיתים סמוך ממש לקברו של הגרש״ז מלובלין זצ״ל בעל מחבר ספר תורת חסד זיע״א ועכ״א.

ספורים חסידיים

(מפנקסו של אא"ז נ"ע)

1) שמעתי מזקן אחד ששמע מאיש אשר שמע מהאיש אשר הוא היה בעצמו בעת אשר אדמו"ר הזקן היה אצל ר' משה חריף. ובעת כשהלך האדמו"ר הזקן ברחוב אצל ר' משה הלך ביחד עם השו"ב שלו, ורדפו אחריהם ברחוב וזרקו אבנים עליהם, ופעם הגיע האבן להשו"ב אשר היה עם אדמו"ר הזקן ביחד, ואדמו"ר נ"ע הלך בחיפזון כמו שבורח מהם. ואותו האיש שסיפר היה ג"כ שם, והלך אחריו לראות מה יהי' הסוף. ודירתו של ר' משה הי' על העלי' וכשנכנס האדמו"ר לבית התחתון, כשהתחיל לעלות על המדרגות נפל אצלו המקל, ולקח אותו האיש המקל והושיט אותו לאדמו"ר נ"ע. ואח"כ כשנכנס אדמו"ר נ"ע לר' משה נכנס אותו האיש ג"כ. וכך הי' סדר הדברים. תיכף כשנכנס, ור' משה היה לעת זקנותו סגי נהור, שאל אצלו מי הוא, והשיב לו זלמן מלאוניא. ושאל אותו אה"כ האם אתה יכול ללמוד, והשיב לו ישאלו כבודם. ושאל אותו: כמה פעמים רבה נמצא בש"ס, והשיב לו כך וכך. ואמר ר' משה שצ"ל שלשה פעמים יותר והשיב לו אדמו"ר נ"ע ששם צ"ל רבא, ונתפעל ר' משה מאד מהגאונות אשר בזה, נתן לו שלום וביקש אותו לישב. ואח"כ דברו עוד הרבה בפלפול, וספר ר' משה לאדמו"ר נ"ע שבבחרותו הוא נקרא חריף ור' אלי' מוילנא היה נקרא גאון, ורצה לידע ההפרש בין גאון לחריף, כתת את רגליו לווילנא והגיע לביה"מ של הגאון ומצא אותו שעומד על הבימה ולומד טור עם בית יוסף. כשיצא על מעט זמן לתוך הניה חומש קמוט במקום שאלותיו לתוך הטור, אח"כ כשנכנס הגאון ומצא חומש קמוט בתוך הטור שאל אותי מה אני רוצה בזה ואמרתי לו והשיב לי ע"ז וידעתי החילוק בין גאון לחריף. ושאל לר' משה שיאמר לו מהות השאלה ואפשר ידע הוא ג"כ להשיב בזה, אמר לו ר' משה את השאלה, והשיב לו אדמו"ר נ"ע תירוץ ע"ד הנגלה וע"ד הנסתר ותיכף כששמע ר' משה מהאדמו"ר נ"ע נתפעל עד מאד ותפס בשתי ידיו את ראשו של האדמו"ר נ"ע ומשש את הראש מכל צד מרוב התפעלות. והיה דרכו שאשתו היתה יושבת אצלו תמיד וזאת היה משום קנס, כי פעם שמע שבאו לשאול אצלו איזה שאלה והיא מפני שהיתה מצויה תמיד בהשאלות, אמרה להאישה השאלה. וכששמע זאת קנס אותה שתשב תמיד אצלו. ועתה כששמע הפשט מאדמו"ר נ"ע נתפעל עד מאד והתחיל לצעוק (בל"א אידיגע גייא ארויס פון דאנען) והושיב את האדמו"ר על מקום אחר ואמר שכאן הוא מקום נקי, לא ישבה כאן אף פעם אשה. אח"כ אמר האדמו"ר נ"ע לפניו תורה ונתפעל עד מאד, ותפש עוד פעם למשמש את הראש שלו, ואמר אם הי' לי זכות אבות הי' עונים שלי מתחילות להאיר מהתורה שלכם. כשהלך מאתו נכנסו אצלו המתנגדים ושאלו לר' משה אדות האדמו"ר, והשיב להם שהוא גדול מאד והוא בעל רוה"ק, ורוצו ובקשו ממנו מחילה שימחול לכם על מה שבויתם אותו, ואם לאו יהי' לכם פסקים. והרבה בקשו ממנו מחילה והי' שלא הספיקו והי' להם עונשים גדולים מן השמים. יתן ד' שיתגלה האמת לכל העולם אמן.

* * *

הוספה לסיפור 1):

סיפור זה מובא גם בס' בית רבי ח"א עמ' לט, ובקיצור רמז שם לקושיא־סתירה זו וליישובה. הסתירה ויישוב רבינו נ"ע מובאים בשמו בפירוש ענף יוסף לשמות רבה פ' תשא פמ"ד אות ו, ומשם הובאו בספרו של ידי"נ הרד"צ הילמן שליט"א, אגרות בעל התניא ובני דורו, עמ' קנד. בספר מגדל עז עמ' ט־י, הובא הענין וביאורו מכתי"ק אדמו"ר מהר"ש נ"ע כדלהלן (שם ציין גם לס' „בית פנחס", בילגוריי תרפ"ו, סי' א שנדפס שם הביאור באריכות ולכ"י ביה"ס הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים מס' 3561 ס"ה הכולל ענין זה):

שמעתי שבקיץ תקס"א כשנסע אאזמו"ר [אפשר שכינה לאבי זקנו גם זקני, ואפשר שהדברים נכתבו בידי אדמו"ר הצ"צ ונעתקו בכי"ק אדמו"ר מהר"ש] רבינו ז"ל להתראות עם הר"מ חפץ ור"י אושצער ור"י מאמסטילאב (ע"פ הבטחתו בת"כ להג' ר' נטע משקלאוו)• שאל הרב ר"מ חפץ את אאזמו"ר ז"ל מה דאיתא במדרש פ' תשא פמ"ד ע"פ זכור לאברהם כו', א"ר אבין אמר הקב"ה למשה אני מבקש מידך כשם שבקשתי מסדום עשרה העמיד לי מהם עשרה צדיקים ואיני מכלה אותם. אמר: רבון העולם אני מעמיד לך, הרי אני ואהרן, ואלעזר ואיתמר ופנחס ויהושע וכלב, א"ל האלקים: הרי ז' והיכן הג' ? לא הי' יודע מה לעשות. א"ל: רבה"ע חיים הם המתים? א"ל: הן! א"ל: אם חיים הם המתים זכור לאברהם יצחק ויעקב הרי עשרה! לכך הזכיר ג' אבות ע"ל. ובפ' עקב פ"ג הביא ג"כ מדרש זה בסגנון א', וז"ל: אמר לפניו משה: חשוב אותם כסדום, מה אמרת אם אמצא בסדום חמישים כו' ויתרת לו עד עשרה, שנאמר לא אשחית בעבור העשרה, ואני מעמיד לך מאלו שמונים צדיקים. א"ל: העמד! אמר לפניו: רבש"ע הרי ע' הזקנים אהרן נדב ואביהו אלעזר ואיתמר פנחס וכלב (וי"ל מה שלא חשיב את עצמו ואת יהושע לפי שהם לא היו באותו זמן בתוך העדה, ומזה יש ללמוד על ענין המודעין בעיר או בבהכנ"ס, הגם שהענין מוטל על כל יושבי העיר או בהכנ"ס ההיא ע"פ ההנהגה בענין הצומות ער"מ באיזהו ענין הנה מי שלא הי' בעיר או בבהכנ"ס בעת ההיא אינו מצטרף כו') הרי שבעים ושבעה. א"ל הקב"ה: היכן עוד ג' ? א"ל: אם הללו בחיים ואינם יכולים לעמוד בפרצה יעמדו המתים. אמר לפניו: עשה בזכות שלשה אבות, זכור לאברהם כו'. מיד א"ל: סלחתי כדברך כו'. כיון שעמד שלמה וראה שהזכיר (שלמה) [משה] ע"ז צדיקים ולא הועיל כלום אלולי שהזכיר ג' אבות שכבר מתו התחיל לומר ושבת אני את המתים שכבר מתו.

והיתה שאלת הרמ"ת הנ"ל מדוע במד"ר זה שבפ' עקב סיים מה שאמר שלמה ושבח אני את המתים ובמד"ר דפ' תשא לא סיים בפסוק זה דשלמה, דאם זהו שבח למה לא אמר כן בפ' תשא. (בענף יוסף כנ"ל היתה השאלה בסתירה שבפ' תשא הזכיר עשרה צדיקים ובפ' עקב הזכיר שמונים צדיקים).

„הג' ר' נטע משקלאוו" הוא הגביר ר' נטע נאטקין שהשתדל למען אדמו"ר הזקן לשחררו ממאסרו, והבטיחו רבינו נ"ע שבצאתו לחרות יסע לוויכוח אצל שלשה מגדולי רבני המתנגדים לחסידות. אלה היו הגאון חפץ מצאווסק הנ"ל, הגאון הגביר ר' יהושע צייטלין משקלאב („חשר מאוסציע") והג"ר יואל חסיד מאמציסלאוו, בעל חידושי מהרי"ח שנדפסו במשניות דפוס ראם — ווילנא.

והשיב אאזמו"ר ז"ל שזוהי גמרא מפורשת. ואמר הרמ"ח שאין זה בגמ'. א"ל אאזמו"ר ז"ל שזהו בסדר נזיקין. השיב עוד שאין מזה בסדר נזיקין. א"ל זה משנה, השיב שאינו יודע. א"ל אאזמו"ר ז"ל שזהו מה דאפליגו ר"מ ורבי יהודה בפ"א דהוריות מ"ה שאם חטאו כל הקהל בע"ז שר"מ סובר שמביאים פר ושעיר, ור' יהודה סובר שמביאים שנים עשר פרים ושנים עשר שעירים, וכאן שבט לוי לא חטא ונשארו י"א שבטים שהטאו, ולכן המד"ר דפ' תשא סובר כר"מ לכן לא חשיב שצריכי' רק עשרה צדיקים שיגינו על כל העדה כמו שפר א' ושעיר א' מכפרים על כל העדה, אבל המד"ר דפ' עקב סובר כר' יהודה שצריכים י"א פרים וי"א שעירים ולכן חשב משה ע"ז צדיקים שיגיעו ז' צדיקים לכל שבט, וי"א פעמים ז' הרי ע"ז, ונמצא כי חסר ג' צדיקים לכל שבט וע"ז הזכיר ג' אבות שיצטרפו לכל שבט להשלים לעשרה, ולכן בכאן מסיים המד"ר ושבח אני את המתים כי בפ' תשא שא"צ רק עשרה הרי אברהם או יצחק אינו חשוב יותר מאחד מהצדיקים החיים לכן לא סיים ושבח אני את המתים, אבל בפ' עקב סיים ושבח אני את המתים, היינו מלבד שהם מגינים כמו החיים הנה הם מצטרפים לכל שבט ושבט, לכן זהו שבח גדול כו'.

* * *

2) שמעתי מהרש"ג נ"י ששמע מרד"ז מיקאטיערינאסלאוו ע"ה שזקינו היה חסיד גדול והי' אצל אדמו"ר הזקן. לעת זקנותו הי' אצל אביו של הרד"ז ע"ה, והי' אדם גדול, רצה אביו של הרד"ז שילבש בגד של משי כדרך החשובים והוא הי' משתמט מזה. עד שפעם אחד בקש ממנו והשיב לו ע"ז שמה שאינו רוצה ללבוש בגד של משי כי מאוס אצלו מיום ששמע מאדמו"ר הזקן אודות וה. וספר שפעם אחד בש"ק בבוקר אמר האדמו"ר דרוש ובאמצע הדרוש אמר בל"א בלשון זה: „האובדים בארץ אשור די וואס גיוען אין דיא ריצע מאכענע זופעצעס", בניגון, כדרכו בעת הדבקות, ונתפעלו כולם מאד. את"כ כשבאו למנחה כולם פשטו הלבושים של משי וריצע מאכע, ומהיום ההוא והלאה מאוס אצלי בגד של משי ואינו יכול ללבוש בשום אופן.

* * *

3) שמעתי מזקן אחד אשר הוא הי' תתן של ר' זלמן בן מאיר רפאל מווילנא מחסידי האדמו"ר הזקן והוא הי' אצלו עם חותנו הרבה שנים.

וספר הזקן שפעם אחת הי' בליובאוויץ ואדמו"ר בעל צמח צדק בנה לעת ההוא הזאל שלו, והתחיל לבנות היסוד, ובא אצל הבנין, ונתקבצו חסידים לשם, וגם חותנו זלמן בן מאיר רפאל היה שם. והוא הי' מחסידים הראשונים (כי חותנו הי' אצל אדמו"ר הזקן בלאזנע בברחו מישיבת הגר"א מווילנא לאדמו"ר הזקן) ואמר אצל האדמו"ר בעל צ"צ, כשרצה משה רבינו לבנות המשכן אמר מתחילה פרשה מהתורה, והלא עתה אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה ובאיזה מקום יש הד' אמות אם לא בתצרכם, ומובן הכוונה וד"ל.

וישב האדמו"ר על הבערוונע ואמר להחסידים מה אתם רוצים חסידות או מעשה? ענו החסידים: מעשה, והתחיל לספר שמעשה כזה קרה סביב לרוזין, הי' אדון אחד אשר הי' לו הרבה חצרים עם יערות וכפרים, והרבה יהודים דרו בהקרעצמעס שלו, והי' מחסידי אוה"ע ולא הוסיף שום פעם ליהודי על השבירות.

במשך הזמן השכיר כל האומענעס לישראלי אחד עם הקרעצמעס, והישראלי הי׳ ישראל כשר וירא ד׳ ולא הוסיף ג״כ מאומה להישראלים הדרים בהקרעצמעס, רק שבקרעצים אחד לא שלם לו ישראל השכירות, ותבע אותו לדין לפני ר׳ ישראל מרוזין. כשבאו לר׳ ישראל זצ״ל השיב לו שישכיר לו הקרעצים עוד על שנה, רק בכל ג׳ חדשים ישלם לו המעות, ומה שהי׳ עד עתה ימחול לו, ועשה כן, עברה כל השנה ולא שילם לו מאומה, ורצה לגרש אותו מהקרעצים. נסע הוא לר׳ ישראל ותבע אותו לדין, באו לר׳ ישראל וציוה לו ר׳ ישראל שישכיר לו עוד על שנה וישלם לו השכירות כל חודש וחודש. עברה עוד שנה ולא נתן לו מאומה. הקפיד מאד הישראל המשכיר ואמר שלא יועיל שום טענה רק יגרש אותו מהקרעצים. נסע הנ״ל עוד הפעם לר׳ ישראל ותבע אותו לדין, וכשבאו אמר לר׳ ישראל שמוכרח לגרש אותו כי לא נתן לו מאומה כל הזמן והשיב לו ר׳ ישראל הלא אין אני רוצה שיגרש איין אידין פון קרעצים. ענה לו שלא יועיל מאומה בוודאי יגרש. השיב לו ר׳ ישראל הלא יכול להיות ערגער, וענה עוד הפעם שבוודאי יגרש אותו. אמר לו עוד ר׳ ישראל הלא יכול להיות ערגער א״ל אז ערגער, ואמר תעשו עמי מה שאתם רוצים אבל זאת לא אניח לגרש אותו מהקרעצים, ותיכף מת הראנדאטער מהקפידא של ר׳ ישראל מרוזין. כשבא לפני ב״ד של מעלה עיינו בדין שלו ולא מצאו שום חטא רק זאת מה שסרב על דברי חכמים וישבו ב״ד שלו הב״י והב״ח והחמירו מאד בדינה. אך הי׳ לו זכות אבות. וטענו בעבורו כי הב״י והב״ח לא ידעו מזה העולם ואינם יודעים מה הוא מעות. לכן החמירו בזה, ופעלו למע׳ שישבו ב״ד בזה העולם. וישבו ר׳ ישראל ועוד אחד ור׳ ישראל מחמיר בזה, אך מה אתם אומרים, הלא ע״פ דין הגיע לו המעות ולא שלם לו כמה פעמים ומחל לו, והלא הוא אדם כשר ואין עליו חטא רק מה שסרב בדברי חכמים, ודי לו העונש בזה מה שקיבל יסורי מיתה, והלא הוא צריך לבוא עוד הפעם בעולם להשלים שנותיו ודי לו בזה מה שקיבל יסורי מיתה, וסים בזה לכן מה אתם אומרים בזה אשר אין צריך לקבל עוד עונשים ע״ז, וענו כולם פה אחד, די בזה. והלך הצ״צ תיכף לביתו, ותבין הסיפור אשר הוא בעצמו היה הפוסק.

* * *

4) מרש״ג (ר׳ שמואל גרונם) שמעתי שר׳ נחום מצערנאביל קודם שבא להבעש״ט ז״ל עשה שתי פעמים תשובות הקנה, ושהי׳ זאת י״ב שנים, וכשבא להבעש״ט ז״ל היה פרוע מאד והמכנסים שלו היו קרועים מאד וכיסה אותם הבגד העליון. כשאמר הבעש״ט חו׳ הסיר הבעש״ט הבגד העליון שלו כדי שיחגלה הקרוע ונתבייש ר׳ נחום מהבעש״ט ולא כיסה. אך את״כ כשהתחיל הבעש״ט ז״ל עוד הפעם לדרוש בדביקות לקח ר׳ נחום וכיסה, וכן היה כמה פעמים. ר׳ נחום מכסה ותיכף לוקח הבעש״ט ז״ל ומגלה עד שלא היתה יכולה זוג׳ של הבעש״ט לעצור א״ע ואמרה להבעש״ט למה תעשה לו בזיונות כאלו למה אתה מגלה המכנסים שלו, והשיב לה הבעש״ט ז״ל אין את יודעת שעוכר ישראל הוא כי הוא רוצה לקחת בעבורו כל הג״ע ולנו לא ישאר כלום כו׳ וד״ל.

* * *

5) ספור, ר' נחום הנ"ל הי' ממש מעין כמו שנאמר על משיח מריח ודאין. כשהי' באים בחורים לבהמ"ד שלו הי' סותם חוטמו. פעם אחת נכנס לבהמ"ד שלו והתחיל להריח והלך כך עם הריח עד שבא לבין התנור וראה שעומד שם אברך, ואמר שמריח מדריגת יוסף מהאברך, ושאל את האברך איזה מצוה עשה שמריח ממנו מדריגת יוסף, וסיפר איך שעמד בנסיון שהלך בדרך ונכנס ללון בקרעצמע אחת אשר אין שם רק חדר אחד ושכב לישון על הליזאנקע, ופתאום באה בלילה אדונית אחת ונתנו לה מקום בחדר הזה לישון, והוא היה יפה תואר ואח"כ בלילה תבעה אותו וירא לנפשו פן יתפתה, לכן ברח מהבית ערום בלי לבושים וטמן א"ע בין התנור כי התבייש בפני אנשים. אח"כ מגודל הכעס לקחה המלבושים שלו לעגלה שלה אך אח"כ נזדמן לה שנסעה לפני הבית של האברך וזרקה שם את הלבושים שלו במתכוון כו' וד"ל.

* * *

6) סיפר אשר הצדיקים תלמידי המגיד קראו לר' נחום שאסטיק בלי רוסיא השישי כי הוא הי' דור שישי אשר לא פגמו בברית קודש אפילו בדק מן הדקות.

* * *

7) שמעתי מזקן אחד אשר הוא בעצמו ראה את אביגדור ימ"ש הלך עם שערות גדולות סביביו, והכתונת הי' על המכנסיים בלי בגד, יחף כלי מנעלים, והי' עומד שיכור במקום מים הנקרא בלאטע, וסביביו נערים הרבה כדרך המשוגעים. והאיש הי' עדיין רך בשנים, רק הותנו היה זקן, ואמר לו הבט יהי' לך מה לספר לדור האחרון, כן יאבדו אויבי ה'.

* * *

8) שמעתי מהר"מ חז רב מנעזין פעם אחת בא איש להמגיד והתאונן אשר אינו יכול לטהר מוחו ממחשבות לא טובות אשר נכנסים אצלו ומבלבלים אותו. ושלח אותו אצל ר' זאב מויטאמיר ור' זאב הנ"ל היו עסקו עם קרעצים והלך האיש ההוא תיכף למקום ר' זאב הנ"ל. כשבא לביתו הי' לעת ערב ומצא הבית חדלת סגורה מבפנים, והכה בדלת כדרך כל אדם שיכניסו אותו בבית, ולא פתחו לו את הדלת, ועמד כה זמן, והכה עוד יותר ולא פתחו לו, והתחיל להתחנן שיפתחו ולא הועיל. והי' בזמן הקור, והי' לו קר מאד, והתחנן כל הלילה שיפתחו לו הדלת וכמה פעמים דבר ברוגז איך אינם מרחמים על ישראל, אך לא הועיל מאומה, עד אור הבקר לא פתחו לו. כשהאיר היום פתחו לו. והי' אצלו כמה ימים והוא אינו שואל מעמו מאומה, וגם אינו יודע על מה שלחו המגיד לר' זאב הנז'. כשאמר בדעתו לילך לביתו, לפני ההליכה שאל את ר' זאב, המגיד שלח אותי לכבודם ואיני יודע על מה. השיב לו ר' זאב תדע על מה שלח אותך רבינו אצלי, שתלמוד ממני כי אני הוא בעל הבית, למי שאין אני רוצה איני מניח לכנס לביתי, ולכן תלמוד עתה ג"כ באופן כזה ומובן הענין מה שלא הניח אותי להכנס לביתו.

* * *

9) משום חביבות הדבר רשמתי זאת:

שמעתי מהרב ר' יצחק ביק (רב דפראוועדענץ שהי' רב מקודם בעיר מאהליב דענעסטעטר) ששמע מאביו ז"ל שהי' רב בעיר מאהליב הנ"ל ומשפחתם היו רבנים עד הבעש"ט דור אחר דור, עד שזקינם הי' רב במעזעבוז בימי הבעש"ט נבג"מ. וספר לו שר' לייב הידוע שהי' בעיר מוהיליב הנ"ל בימי אדמו"ר הזקן נ"ע, הי' מתנגד, אך פעם אחד בא לשם הבעש"ט ז"ל ותלמידו ר' זאב קיצעס, ונתאכסנו אצל ר' לייב הנ"ל בבית קטן, והבעש"ט ישב על תיבה אחת, וראשו הי' מוקף עם פאציילע, הראש עם הפנים, בגלל הפרעושים והזבובים. ר' זאב הנ"ל עם ר' לייב ישבו ביחד, ור' זאב סיפר לר' לייב מהגדלות והמופתים מהבעש"ט נ"ע, והשיב לו ר' לייב שאין אני מאמין בזה. אח"כ סיפר לו עוד מאיזה מופת, והשיב לו ג"כ שאינו מאמין, ואז ענה לו הבעש"ט מרחוק בזה תאמינו שהוא אמת. והשיב לו ר' לייב שאין אני מאמין לכם ג"כ, ואז ענה לו הבעש"ט ז"ל אם אין אתם מאמינים לזה אז תראו זאת בעיניכם, והלך מאתם. עבר איזה זמן והי' חמימות גדולה בבית ור' לייב הנ"ל לא הי' יכול לישון בבית בשום אופן ויצא אל החצר, והי' שם עגלה עם תבן והניח לנוח מעט, והי' בבוקר כשהתחיל להאיר מעט ראה פתאום מחנה גדולה של נפטרים שהי' מכיר אותם מכבר איך שהולכים סמוך אצלו, ונתפחד מאד וטמן פניו בתוך התבן. אך קרב אצלו אחד בסמוך, ולקח אותו בזרועו ומשך אותו כדי שיהפך פניו, ואמר לו בזה"ל עתה כשראית בעיניך תאמין מה שאמר לך הבעש"ט ז"ל, והלך לו. וזה הי' מהדברים שהתחיל להתקרב אצל הבעש"ט כו'.

* * *

10) עוד שמעתי מהנ"ל שפעם א' בא הבעש"ט עם תלמידו ר' זאב קיצעס על ש"ק, ולא הי' מקום לר' לייב עבור שניהם, ונתחלק ר' לייב עם גביר א' למדן שהי' במהליב הנז', והי' נקרא ר' שמאי. אחד הי' אצל ר' לייב, ואחר אצל ר' שמאי, ונפל הבעש"ט ז"ל בחלקו של ר' שמאי. אמר לו ר' שמאי שאני אוכל ביהד ע"י השולחן עם אשתי ואם קשה הדבר לכם תדעו מקודם, ולא תלכו אצלי. והסכים הבעש"ט ז"ל על זה, ומפני שהגביר יש לו מאכלים הרבה והוא מאריך בסעודתו לכן גמר כבר ר' זאב הנ"ל סעודתו אצל ר' לייב הנ"ל ובא להבעש"ט לבית הגביר לחכות עליו ולילך עמו לאיזה מקום לישון. וכמו שיושבים בתוך הסעודה אמר הבעש"ט ז"ל להגביר אצלי המנהג בכל ש"ק שאני מרקד בתוך הסעודה, לכן מבקש אני רשות מכבוד מעלתו להניח לי לרקד בביתו. התחיל ר' שמאי הנ"ל לשחוק וכי היום הוא הזמן מריקוד, וכי היום הוא שמחת תורה, אבל מאחר שהפציר בו השיב לו מה אכפת לי, תוכלו לרקוד. לקח הבעש"ט ז"ל את ר' זאב קיצעס והתחילו לרקד, והוא הי' יושב עם אשתו ושחקו מזה, מכל העסק. אך מתוך שהי' רואה ומביט עליו התחיל להלהיב לבו ונפל אצלו חשק לילך לרקוד, אך הי' לו בושה בעד אשתו, והי' מתחזק והי' מתנענע על כסא עד שלא הי' יכול להתאפק, ורץ פתאום אצל הבעש"ט ז"ל והתחיל לרקוד ג"כ. ואשתו כמו שנשארה נפל אצלה ג"כ חשק ורקדה על מקומה. אח"כ הפסיק הבעש"ט ז"ל וגמר הסעודה והלך לו עם ר' זאב קיצעס. כשהלכו ועבר משך זמן התחיל להתבונן מה הי' עמו, ובמו"כ אשתו, והתחילו לדבר זה לזה מה זה הי' אתנו כמו משוגעים היינו בשביל מת רקדנו, ומה זה עם האורח שנתן לנו ר' לייב על ש"ק.

למחר בסעודת הבוקר הי' ג"כ באופן כזה והתחיל הבעש"ט ז"ל לבקש ממנו שיתן לו רשות לרקוד ולא הי' יכול שלא להרשות לו, ואח"כ הלך הוא ג"כ לרקוד כמו בלילה וכמו"כ זוגתו בפני עצמה רקדה, ופעל עליו הענין שהאיש אינו פשוט. בסעודה הג' הי' הרקידה באופן אחר לגמרי ובפני הבעש"ט ז"ל הי' ניכר שהוא איש שאינו רגיל, פניו בערו כלפיד אש ממש והי' דבוק למע' עד שהבין ר' שמאי שהאיש הוא צדיק קדוש ונפלא. לאחר הבדלה אמר ר' שמאי להבעש"ט ז"ל אני רואה שאתם צדיק גדול, לכן אשאל לכם מה אתם צריכים, כמה כסף נצרך. השיב לו הבעש"ט הקדוש אני איני צריך כלום רק אני נוסע דרך זה המקום, ואין אני צריך לכסף, רק זאת שאני צריך לעשות סעודת מלוה מלכה. עשה ר' שמאי עבורו סעודת מלוה מלכה, ובקש את הבעש"ט נ"ע שיברך אותו, ושאל אותו הבעש"ט ז"ל מה הוא רוצה, יכול הוא לבחור אחד מאלו השלשה או אריכות ימים ושנים או עשירות לו ולבניו, או ברכה בבנים ובני בנים, יברור אחד מאלו הג'. השיב לו ר' שמאי הנ"ל אני רוצה בכל ג' הדברים הנ"ל וברך אותו הבעש"ט ז"ל ונתקיימו אצלו כל הדברים, הי קרוב למאה, והי' עשיר גדול ובניו ובני בניו הי' יריאים ושלמים כו'. לאחר מלוה מלכה נסע הבעש"ט ז"ל עם ר' זאב קיצעס עם בע"ג אחד, אשר נסעו עמו הרבה אנשים. ונסעו כל הלילה ובבוקר לעת זריחת השמש באו לעיר שאריגראד אשר שם דר בעל התולדות ז"ל, והוא הי' אז מתנגד גדול. ובבוקר הי' המנהג שכל הבעלי בתים היו עומדים בעלות השחר למסור הבהמה אצל הרועה, והי' נקרא בל"א צוא דער צערעדע, ואח"כ היו הולכים תכף לבה"כ והיו מתפללים וותיקין. הבעש"ט נ"ע עם ר' זאב קיצעס באו להעיר עם העגלה בזה הרגע כשכל הבעלי בתים הולכים מהצערעדע, וכל האנשים שנסעו עמם על העגלה ירדו, ורק הבעש"ט נ"ע עם ר' זאב נשארו על העגלה. התחיל הבע"ג לצווח פעטער קריכט אראפ פון וואגין ועשה מה שנצרך לך כי לא אחכה עליך, ותכף במשך שעה אסע מפה. הבעש"ט נ"ע לא שמע לו וקרא לאיזה אנשים שהלכו מהצערעדע והתחיל לדבר עמהם ולספר להם איזה סיפור נאה, וכולם הולכים ומתקבצים אצל העגלה וכל מי שהולך מהצערעדע לביה"כ ורואה את הצבור עומדים בשוק הולכים ג"כ לראות מה זה שם, וכשבאים לשם המה נשארים ואינם יכולים לילך משם. הרב בעל התולדות יעקב יוסף כשבא לבה"כ להתפלל לא מצא שם אנשים וכבר הגיע העת להתפלל והתחיל לתמוה על זה„ קרא להשמש ואמר לו מה זה שלא באו האנשים להתפלל, לך לראות מה זאת. הלך השמש ומצא שכל העולם עומדים בכנופיא אצל עגלה אחת, ושומעים מה שמספר להם איש אחד איזה סיפור. כעס התולדות ואמר להשמש לך להאנשים ואמור להם בשמי שיבואו תכף להתפלל, כי יעברו על [זמן] ק"ש, ולהאיש אמור שאבוא אליו ואתן לו כו'. הלך השמש אצל הצבור ונתקרב לשם, ושמע הסיפור ושכח הכל ונשאר ג"כ שם. בעל התולדות עומר ומחכה בבהכ"נ וראה שלא בא שום איש וגם השמש נשאר שם, לקח המקל שלו ורץ בבהלה אצל הצבור, כשבא לשם והתחיל לשמוע הדברים מה שמספר להם נכנסו אצלו הדברים והבין את הספורים באופן אחר והתחיל לדחוק א"ע בתוך הצבור עד שבא אצל הבעש"ט נ"ע, ונתן להבעש"ט נ"ע שלום ואמר לו תאמרו לי מי אתם, השיב לו הבעש"ט ז"ל ואת אומר לכם בביתכם, ואז ירד הבעש"ט מהעגלה והי' אצל התולדות וזאת הי' התחלת התקרבותו אצל הבעש"ט נ"ע.

* * *

11) סיפור וענין זה שמעתי מכבר בליובאוויץ אך לא שמתי אז ללבי לרשום ועתה שמעתי עוד מר' טובי' בעלקין לכן אני רושם כמו ששמעתי ממנו כו'.

ה' אלול תרצ"א גוראדק, אצל אדמו"ר הזקן הי' חסיד א' והי' חשוך בנים ר"ל, וביקש כמה פעמים מאדמו"ר הזקן, עד שפעם א' אמר לו שיסע למחותנו הרה"צ ר' לוי יצחק נ"ע מבארדיצעוו, אך אמר לו שלא יהי' שוטה כו'. ונסע לבארדיצעוו ונכנס להגאון הצדיק ר' לוי יצחק, ואמר לו שאם יתן לו סכום רב כמו חמש מאות רו"כ, יוושע ויהי' לו בנים. בששמע החסיד הנ"ל נתפעל מאד וחרה לו למה שביקש כ"כ כסף, הלא אצל אדמו"ר הזקן לא שמע בשום פעם שיבקש כ"כ כסף, ולא רצה ליתן. ובמה פעמים נכנס אצלו ובקש שימעט לו מהסכום הנ"ל ולא הועיל, ויצא ממנו. אח"כ באיזה זמן נכנס אצלו ורצה ליתן הסכום שביקש מקודם ואמר לו הגה"צ ר' לוי יצחק נ"ע שעכשיו אינו מועיל אפי' אם יתן הסכום הנ"ל, ונסע כך בחזרה, והי' מתמה מאד על זה, ונכנס לכ"ק אדמו"ר הזקן ושאל אותו סוד הדברים, למה הי' נצרך לתת כ"כ כסף, ולמה כשעבר אח"כ הזמן לא הועיל. השיב לו אדמו"ר הזקן סבת הדבר הוא כך, אתה ביזית תלמיד חכם, ורוב הפוסקים פוסקים שהמבזה ת"ח יוצא ערירי ר"ל רק הרמב"ם פוסק שיש לו תרופה למכתו ע"י ליטרא דדהבה, ושיעור ליטרא דדהבה הוא כמו הסכום שבקש ממך, ורצה לעשות לך טובה ביום היא"צ של הרמב"ם שאז הי' פוסק כמו הרמב"ם, והי' מתקבל הפסק, אך לאחר שעבר היא"צ או לא הי' יכול לעשות לך טובה, ולעבור על שאר הפוסקים. שאל אצל כ"ק אדמו"ר הזקן, ולמה הי' לבם לשלוח אותי אליו ולא עשיתם אתם זה הפסק, והשיב לו שאני לא יכולתי לעשות זאת מפני שהתלמיד חכם שביזית הי' רבי שלי והוא הרב הצדיק ישכר בער מקאביליוק ומליובאוויץ כו'.

* * *

12) תרפ"ה. שמעתי מהרד"ץ [ר' דוד צבי חן אבד"ק צערניגאב] שיחי' אביו הרר"פ [ר' פרץ] ז"ל ציוה לו אדמו"ר האמצעי שיסדר תקון חצות. בפעם הב' כשבא אצלו ספר לו שהוא לא סדר תקון חצות, שאל אותו אדמו"ר נ"ע מדוע, וענה לו בזה הלשון אויף איין אמת קען איך ניט, און אויף איין ליגין וויל איך ניט. והסכים לו אדמו"ר לזה שלא יסדר חצות כו'.

* * *

13) ספר לי הנ"ל ששמע מאביו הרר"פ ז"ל שהוא שמע מאדמו"ר הצ"צ נ"ע. ספר לו אדמו"ר הצ"צ נ"ע כשהוא הי' עוד לפני אדמו"ר הזקן נ"ע, הי' הסדר שהוא הי' לומד בחדר לפנים מחדר של האדמו"ר הזקן, והי' דרכו שבשעה שביעית וחצי הי' כבר אצל הצ"צ לאחר התפילה והסעודה, והי' לומד בלא הפסק עד שעה שתים עשר בלילה ובאמצע הי' מתפלל מנחה ומעריב, ולא הי' יוצא התוצה. וספר הצ"צ להרר"פ שמנהגו של אדמו"ר הזקן הי' שבכל יום הי' מתחיל להתפלל בשעה שביעית ושלשה רבעי שעה בלא ישונה, כמו שמביט על המורה שעות. ודרכו שהי' יושב על הכסא והי' משליך את ראשו על דפנות הכסא והי' יושב כך בדבקות שעה שלמה משעה שישית ושלשה רבעי שעה עד שעה שביעית ושלשה רבעי, ואח"כ הי' מגביה א"ע והי' אומר בזה הלשון איך וויל ניט דיא השגה פון אופנים איך וויל ניט די השגה פון שרפים, איך וויל ניט דיין ג"ע איך

וויל ניט דיין עוה"כ מי לי בשמים ועמך לא חפצתי, ועמך דאס וואס מיט דיר וויל איך ניט, וכמה שארי ולבבי, איך וויל נאר דיר אליין, הודו לד' קראו בשמו כן הי' מתחיל בכל פעם הודו לאחר סיום הדברים בלא הפסק כו'.

• • •

14) תרפ"ה שמעתי מהרד"ץ שיחי' ששמע מאביו הרר"פ ז"ל שהוא שמע מר' צבי מסמילאק שהוא הי' עם אדמו"ר הזקן בהאסיפה בנרדיצוב. אדמו"ר הזקן עם הגה"צ ר' לוי יצחק ישבו בראש והגה"צ ר' צבי בנו של הבעש"ט נ"ע הי' גם כן שם וישב עם מסכתא אחת אצל התנור בתוך החדר. ופתאום שמעו דפיקה בהדלת, ואמר אדמו"ר הזקן פתחו הדלת להסבא, ונכנס השפאלער זיידא, ולא ישב רק הלך ושב בתוך החדר. אמר האדמו"ר הזקן זיידא וואס זיך צום עסען, ולא שמע לזה, והלך בתוך החדר. אמר לו עוד הפעם שירחוץ לסעודה ולא שמע לו. ואמר הגה"צ ר' לוי יצחק לאדמו"ר הלא ידוע שהוא בתענית תמיד כו' ואמר האדמו"ר הזקן פעם ג' זיידע וואשט זיך צום עסען, ושמע לו ונטל ידיו והלך לסעודה כו'.

• • •

15) וספר עוד הנ"ל שאז הי' האסיפה אודות שיקבצו מעות בכדי לבטל הגזירה ואמר האדמו"ר שכל הנערים יתנו העטרות מהטליתים ומהקיטל ע"ז. ור' ברוך הי' מנגד לזה, הי' שם שני אנשים שלוחים מר' ברוך, ואמרו שר' ברוך אמר שבעת מרדכי ואסתר לא גזרו ליתן מעות וכו'. עמד האדמו"ר הזקן ואמר לכל האנשים תהי' עדים שר' ברוך אומר עלי שאני מרדכי כו'. והשיב שיש ג' דברים לבטל את הגזירה: צום, קול, ממון. בימי מרדכי הי' בצום ועתה הוא בממון כו'.

• • •

16) שמעתי מרד"ץ שיהי'. בעת שאדמו"ר הזקן הי' בברדיצוב לאחר הסתלקות הגה"צ ר' לוי יצחק, הי' שם בחג הפסח כידוע. לאחר הפסח נשמע שהשפאלער זיידע בא לשם וספר נכד הר' לוי יצחק שהסבא הוא פה, ושלח אותו האדמו"ר שיאמר להסבא שהוא רוצה לבא אצלו. והלך אצלו הנכד להסבא וכשבא אצלו הי' הבית מלא מאנשים וקבל פדיונות, ושאל אצלו הסבא מה באת לפה ג"כ ליתן פדיון, וספר לו שאדמו"ר שלח אותו שהוא רוצה לבוא אצלו, והעמיד א"ע הסבא, ואמר שהוא לא יבוא אלי, ונשבע שהוא לא יבוא אלי. הלך הנכד להאדמו"ר ומצא אותו שהוא כבר לבוש ומוכן ללכת, וספר לו איך שהוא נשבע שלא ילך אדמו"ר אליו. השיב אדמו"ר מאחר שהוא נשבע אינו בטוב, בתוך הדברים ראו שהוא הסבא נכנס לאדמו"ר, ונכנסו שניהם בחדר ושהו זמן רב. כשרצה ללכת משם אמר לו נכד הגה"צ ר' לוי יצחק, מאחר שהזמין לי ד' שני אורחים טובים אני מבקש שיסעדו אצלי. השיב הסבא אם רק תתן או נסעוד, ועשה סעודה עבור שניהם, ובכל פעם בין מאכל למאכל כשהי' צריכים לפתוח הדלת, הי' הולך הסבא בעצמו לפתוח הדלת וכו'.

• • •

17) שמעתי מהרד"ץ שיהי' ששמע מאדמו"ר מהר"ש. חצי שנה קודם הסתלקות אדמו"ר הצ"צ בכל יום הי' הצ"צ פותח המד"ר והי' קורא לפני בנו מהר"ש וה"ל מהמד"ר: „וימת יוסף ואחיו וכל הדור ההוא, אעפ"י שמת יוסף ואחיו וכל הדור, אעפ"כ אלקים של אלו לא מת". והמהר"ש לא הי' מראה בעת מעשה שום תנועות של עצב, ואדרבה הי' מראה כמין שחוק אך אח"כ הי' הולך לביתו והי' שופך דמעות בלי שיעור כו'.

• • •

18) שמעתי מהרד"ץ ז"ל, יוד כסלו בלילה תרפ"ו. כי שמע מאביו ז"ל שפעם א' הי' אדמו"ר אמצעי בשקלאוו, והוליכו אותו לבהמ"ד ואמר שם דא"ח על הבימה. וסדר אמירת הדא"ח הי' אז משונה מכל העת, ואמר בדבקות, והי' הפסקות בין דיבור לדיבור, והחסידים השתוממו על זה, מה שלא ראו אצלו בשום פעם שיאמר דא"ח באופן כזה, וזאת בלבל אותם בעת השמיעה. אח"כ כשהלך האדמו"ר האמצעי לאכסניא שלו, שאל אצלו הר"פ רייזעס כשהי' בתדרר, מה זאת הי' היום משונה מכל העת, אמירת הדא"ח היום. שאל אותו האדמו"ר איזה דא"ח, והשיב לו הר"פ הדא"ח שאמרתם בבהמ"ד ושאל אותו האדמו"ר באיזה בהמ"ד כו'. והבין הר"פ שהאדמו"ר אינו יודע מכל הענין מה שהלך לבהמ"ד ומה שאמר דא"ח, ממילא אופן האמירה שהי' בדבקות כ"כ, שהי' ממש מופשט לגמרי כו'. וזה פלא כו'.

• • •

19) ב"ה תרס"ו מוצש"ק ניסן

בשנת תרס"א הי' [הייתי] אז לומד בפ"ע בעיר זעמבין ותכף איזה שבועות לאחר חג הפסח קבלתי טעלגרם מאדמו"ר הריי"ץ שליט"א שאבוא לליובאוויץ, ואדמו"ר נ"ע אז בחו"ל. ותכף שלח אותי עם כתורים לעיר האראדישץ הסמוכה לליובאוויץ. ובאתי להאראדישץ בכ' אייר תרס"א. ואז בעיר האראדישץ הי' זקן א' מופלג בוקנים, והי' נקרא לעבא חייציקס, והוא שמע כמה ענינים מחסידים זקנים, ובטבע לא הי' מגזים. וזוכר אני ששמעתי ממנו פעם א' שבעת הה"מ ממוריץ שלחו מאיזה עיר שני אברכים לומדים מופלגים לתהות על קנקנו של הה"מ. ונסעו להה"מ ממעזריץ אך תכף כשבאו להה"מ נדבקו בו ונשארו שם, ושכחו על כל הענין, ששלחו אותם, והי' אצלו זמן רב, ואח"כ נסעו בחזרה לביתם. כשבאו לביתם נתקבצו אצלם לשמוע מה בפיהם, והם שכחו על כל הענין, וכשנתקבצו האנשים לא ידעו על מה, אך כששאלו אצלם מה ראו אצל הה"מ, נתלהבו שניהם, והתחילו לומר בקול ובניגון בזה הלשון מיר זיינען ארויס אוף דער גרויסער וועג ביז מיר זיינען גיקומען אין דעם גרויסין וואלד האבין מיר גיפונגען דעם גרויסין בער און ער איז איין מרכבה צוא א"ס עליון כו'.

• • •

20) זה שמעתי בתרס"ב בחורף בריודניא.

שמעתי מר' אברהם אשכנזי ז"ל שהי' מ"ץ בריודניא והוא הי' זקן מופלג קרוב לתשעים. וספר לי שהוא היה בן בית אצל האדמו"ר צ"צ, ולמד ביחד עם האדמו"ר מהר"ש, ובעת שבנו של הצ"צ הרה"צ ר' יוסף [נשוא את אשתו]. התחיל תותנו הגה"צ ר' יעקב ישראל [לדחוק בו] שיהי' רבי באוריוטש. הצ"צ נ"ע לא

הסכים ע"ז ולא רצה מאד. פעם א' שלח בחורף את הר"ר אברהם הנ"ל עם מכתב לבנו הרה"צ ר' יוסף שלא יקבל עליו הרביסטוות, ודיבר כמה פעמים עם ר' אברהם הנ"ל איך שלא טוב הדבר מה שיהי' רב. וכמה פעמים שלח אחריו וכפל הדברים עוד הפעם, איך שלא טוב הדבר אם יהי' שם רבי. ואח"כ כשר' אברהם הנ"ל היה מלובש בבגדי חורף, הפוטער עם הבאשלוק על ראשו, שלח עוד הפעם אחריו ואחז אותו הצ"צ בעד הלאצען מהפוטער, והתחיל לדבר איך שלא טוב אם יהי' רבי. וסיפר לי הר"ר אברהם הנ"ל בזה הלשון ולא יכולתי לעצור, איך האב זיך שיין ניט גיקענט אן האלטין זיך, ושאלתי את הרבי מה הרעש כ"כ אם יהי' רבי, וכי הוא לא יכול להיות רבי כמו כל הרביים בפולניה, וגם הוא עוד ידבר חסידות. והשיב לו תכף הצ"צ נ"ע, אם הי' מדבר חסידות או הי' טוב אבל הוא לא ידבר מפני שהם אינם יכולים לקבל, ולראי' אספר לך מעשה, כן אמר הצ"צ. והמעשה הוא כך בעת שהי' החתונה בזלאבין, עם הרהגה"צ ר' לוי יצחק נ"ע מבארדיצעוו, הי' שם על התתונה נכד א' מהר' לוי יצחק נ"ע, והוא הי' גדול בתורה כו', ואאזמו"ר אמר אז בעת החתונה דרושים גבוהים מעניני עגולים ויושר וכדומה, וכוונתו הי' על נכד הרהגה"צ ר' לוי יצחק ז"ל. וכן הי' שלאחר כך, לאחר החתונה כשהי' נצרך לנסוע הר' לוי יצחק ז"ל לביתו, לא רצה הנכד שלו לנסוע רק נשאר אצל אאזמו"ר נ"ע. הלך הר' לוי יצחק לאאזמו"ר נ"ע ואמר לו בזה הלשון: „מתותן למה לקחתם את הנכד שלי", והשיב לו אאזמו"ר נ"ע לא עשיתי לו מאומה ותוכלו ליקח אותו. אך לא הועיל מאומה והוא נשאר אצל אאזמו"ר, והר' לוי יצחק נ"ע נסע לבדו לביתו. לאחר הסתלקות הר' לוי יצחק נ"ע שלחו אחר הנכד שלו שהוא יהי' ממלא מקומו ובא לשם, ולא הי' לו האפשרות להיות שם מפני שאינם יכולים לקבל דא"ח, דברי חסידות, והי' מוכרח לעזוב המקום, ונסע לוולצאוויע וואלאכיע. ע"כ שמעתי מר' אברהם מה שהוא שמע מהצ"צ נ"ע בעצמו.

• • •

21) שמעתי מאחד [נוסח שני של ספור זה המובא ג"כ בפנקס זה נמסר בשם הרחא"ב, והוא ר' חיים אליעזר ביתאווסקי, בשם חסיד האדמו"ר האמצעי] שעל החתונה בזלאבין שאל הגה"צ הר" לוי יצחק מאדמו"ר הזקן, מדוע מניח לבנו הגה"צ ללמד ולעסוק כ"כ בפנימיות התורה, הלא הוא עדיין רך בשנים כו'. והשיב לו אדמו"ר הזקן בעת שנולד רצה ליתן לו שם המנונא ע"ש רב המנונא סבא כו', רק שבא אצלו רבו ההי"מ ז"ל ובקשו שיתן לו שם על שמו כו', ומובן התשובה ע"ז שכוונתו שהוא נשמת רב המנונא כו'.

• • •

22) עוד שמעתי, שלאחר הסתלקות אדמו"ר האמצעי פעם א' כשדרש אדמו"ר הצ"צ דרוש אחד, הי' חסיד א' מחסידי אדמו"ר האמצעי, ואמר לאדמו"ר הצ"צ נ"ע שדרוש הזה שמע מאדמו"ר האמצעי באריכות. השיב לו הצ"צ הלא מו"ח הי' עושה פון אווארט איין קוואורט. ונשאר החסיד כמשתומם על התשובה, והשיב לו הצ"צ עוד הפעם מה אתה משווה אותי למו"ח הלא הוא האט זיך גיווייקט אין רזין דאורייתא כמו דג במים כו'.

• • •

23) בין י״ח טבת לכ״ב — כ״ג טבת תרצ״ב

ראיתי אותו [הכוונה לכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ] בעת בשעליתי על האוטא וכשראיתי אותו פתאום רציתי לרדת, אך הוא הראה לי בידו שאסע ולא ארד, ותכף נתעלם, ולא שמתי לבי לזה כ״כ, הגם שאז הייתי כל השכוע בדאגות ובשברון לב עמוק מאד כו׳.

• • •

24) בשבוע הב׳ בליל ה׳ כ״ח טבת בשעה ארבעה וחמישים מינוט סמוך לבוקר, ראיתיו [הכוונה לכ״ק אדמו״ר הרש״ב נבג״מ] ברור ומפורש מאד ועמדו עוד תלמידים, ואמר אחד ר״ד (והראה על תלמיד אחד אין אני זוכר מי הוא התלמיד) והראה בידו שזה התלמיד יעלה על הסוס כו׳. ופנה כ״ק נבג״מ אלי, ואמר: זלמן תן לי ידך שאתה תעלה בל״ג בעומר על הסוס. וחשבתי הרבה אדות זה כי מעולם לא עליתי על סוס אך חשבתי הלא מי אומר ועוד חשבתי הלא זאת הוא הבטחה על חיות ונתתי לו ידי, והרגשתי ידו ממש ותיכף הקיצותי. ובוכרי נפל עלי פחד גדול, אך נזכרתי הלא זאת הוא סימן טוב, והי׳ נרגש לפני כל הענין כמו חי, והאופן הי׳ כמו שהענין יהי׳ בל״ג בעומר במירון, ונתחזקתי בחיות חדש ממש, ותכף נטלתי ידים, ולא ישנתי עוד ועשיתי עניני מה שחשבתי שאפשר וה העגין גרם זאת כו׳.

• • •

תוספת כאת דודי הרא״ד שי׳ הבלין

[אוי לי שאני זה אשר צריך לספר על הדברים הנפלאים ולספר את הרקע והמעשים אשר גרמו לזה, כי רק אני נשארתי שראיתי וידעתי ע״ז. הנני זוכר טוב את הימים ההם שהי׳ ימי משבר כלכלי קשה בעולם ובפרט בארץ, ובישיבה הי׳ המשבר קשה שבעתים, כסף לא הי׳ אבל צרות היו בשפע ע״י גורמים אשר חתרו ולחצו. הוחלט שאבא יסע לארה״ב והי׳ קשה להשיג אפילו עבור הוצאות הנסיעה באניה. וסוף כל סוף בעה״י הגיע אבא לארה״ב. והנה כאן בארץ לא ידענו דבר ולא חצי דבר, פתאום מגיעה ידיעה מאבא כי הוא חונר ארצה וזה רק כמה שבועות שהגיע לשם, אני זוכר את הקדרות בבית, אמא ואחיי הגדולים לא ידעו פשר ההחלטה אבל הבינו כי המצב הולך ורע ה׳ ירחם. והנה אבא חזר ביום ל״ב בעומר ואנו נסענו ליפו לקבל את פניו. אבל אבא אינו רוצה לנסוע הביתה לירושלים, הוא מוכרח לנסוע ישר למירון ואת הסיבה אינו מגלה. אמא ואחיי ז״ל מספרים לו כי למחר יש ברית מילה לנכדו שנולד במז״ט לאחותינו הרבנית שרה תחי׳ ולגיסינו הרה״ח והצדיק רבי משה יהודה רייכמן ז״ל (הילד הוא הרה״ג החריף רבי אלי׳ דוד רייכמן שליט״א ראש הכולל בישיבת קרית גת), ואבא בשלו הוא מוכרח לנסוע ישר למירון ואינו יכול לנסוע לירושלים. ולבסוף יצץ אחינו הגדול, שאם יש כאן איזה נדר וכדומה הרי אפשר לנסוע למירון דרך ירושלים, ואת החפצים לא יכניסו בירושלים הביתה, וזה יהי׳ כאילו שהוא בדרך למירון והנסיעה למירון דרך ירושלים, רק ילין בירושלים וישתתף בברית המילה. ע״ז הסכים אבא, ובלילה היתה התועדות רבה וגדולה בישיבה. ואני זוכר אשר אבא ז״ל דיבר כל הלילה מאוחר מאד בהתלהבות עצומה, וסיפר דברים נפלאים,

הוא סיפר כי גם חסידי שפאלע עושים את יום י"ט כסלו לחג גדול ועושים סעודה גדולה בגלל שרבם הצדיק הסבא משפאלע נפל לים ובו ביום בי"ט כסלו הוציאו אותו מהים. וסיפר כי הי' לו חסיד אחד שנלקח לצבא והי' לחייל ואחרי מכות רצח ועינויים נאלץ לאכול גם נבילות וטריפות. אחרי הרבה שנים נפגש עם החסידים וסיפר כי אחרי עינויים קשים לא עמד בנסיון כי לא הי' לו ברירה. יעצו לו החסידים הרי יש ברירה, אפשר לברוח מהצבא, וישמע האיש לעצתם וברח, והתאכסן בבית המדרש של חסידי שפאלע, שפתחו הי' פתוח מול הרחוב, ובו כמה מדרגות. ויהי היום ויעברו כמה חיילים חבריו ברחוב ויראו את החייל החסיד העריק יושב בבית המדרש ולומד, ויכירו אותו, וימסרו הדבר למפקדת הצבא, וישלחו פלוגת חיילים ויאסרו את החייל. בחקירה נבהל מאד החייל מרוב פחד, כי ידוע שברוסיא מחמירים מאד בענשו של בורח מהצבא, ולכן הטיל את כל האשמה על הסבא משפאלע כי הוא איים עליו והטיל עליו פחדים אשר יהי' לו גהנום וישרפו אותו באש ע"ז אשר אינו בורח מהצבא, ולכן עשה מעשה וברח מהצבא. ותצא פקודה לאסור גם את הסבא משפאלע וצ"ל והפקודה היתה להביא אותו רגלי לעיר המחוז. ותבא פלוגה של חיילים לבית הצדיק משפאלע ואסרו אותו, ויתנו החסידים סכום גדול של כסף שיסכימו לנסוע בעגלה עד העיר של המחוז ולפני העיר יובילו את הסבא ברגל, כשהגיעו לעיר המחוז, ששם היתה המפקדה, לא רצה הסבא שהחיילים יובילו אותו ויראו לו את הדרך, הסבא רצה להוביל את החיילים בדרך שהוא רוצה, החסידים שוב נתנו סכום גדול של כסף עבור הסכמתם לבקשת הסבא.

הסבא הוביל את החיילים מחוץ לעיר על הרים וגבעות עד אשר הגיע לגבעה למעלה נעמד שם על מקלו, נשען עליו ואמר „מי מנה את עפר יעקב" מי מנה וספר את מספר האפר של יעקב ששרפו את יעקב באש ונשאר אפר. (ואנכי עפר ואפר) „מספר רובע ישראל" מספר רבעים של ישראל אשר היתכו אותם לארבע חלקים, הגויים שרפו את יעקב וגם חתכו אותם לחתיכות לרבעים, האם אתה רבונו של עולם, רוצה לעשות ממני גם כן, כך ? אבקשך „תמות נפשי מות ישרים" ואל תעשה לי ככה. ובכל אופן הנני מבטיח לך רבונו של עולם כי „ותהי אחריתי כמוהו". כי יהי' לי מסירות נפש בפועל ממש בעליות העולמות ע"כ, והסביר אבא כי האדמו"ר האמצעי נ"ע כותב בספרו תורת חיים כי הבעש"ט ותלמידיו הי' להם מסירות נפש בפועל ממש כשהי' בעליות העולמות. הי' שם אחד מגדולי המשפיעים המפורסמים (שבאותה שנה התחיל ללמוד את ספרי החסידות של האדמו"ר האמצעי נ"ע, כידוע אשר אבא וצ"ל הי' יחיד בדורו בביקיאותו בעל פה בכל דברי החסידות של האדמו"ר האמצעי וספריו. וראש הישיבה הגו' החליט ללמוד שנה זו ג"כ ספרי האדמו"ר האמצעי) שלמד כל השנה את ספר תורת חיים, והי' בטוח שהוא יודע את כל הספר בעל פה, ויאמר המשפיע הנ' בתורת חיים אין דבר כזה (הדבר הדהים את כל הנוכחים כי לא היו רגילים כואת) אבא וצ"ל התעלם מדבריו והמשיך בדבריו, ויקם ראש הישיבה הנ' והלך לארון הספרים והביא את הספר „תורת חיים", וביקש מאבא שיראה לו את המקום, היכן כתוב בתורת חיים, כי הוא למד כל השנה ולא מצא דבר כזה. בלית ברירה לקח אבא וצ"ל פתח את הספר כהרף עין והראה לו את המקום וכל הנוכחים נדהמו.

הנני זוכר כי הי' נוכח אז גם ידידי הרה"ח יהודה שמוטקין שליט"א והוא לקח לו העוז ואמר לראש הישיבה, כשראש הישיבה יבחון אותי בחסידות ובמקרה שלא אדע אניד לו כי גם כבוד ראש הישיבה לא ידע.

למחרת אחרי ברית המילה נסע אבא ז"ל למירון, ואחרי בואו חזרה לירושלים הוסיף בספר הזכרונות שלו את המילים, „ועשיתי מה שחשבתי שאפשר .זה הענין גרם".

וסוף המעשה של הסבא משפאלע סיפר אז אבא, הוא הלך את"כ עם החיילים והגיע למסקדה, ושם הביאו אחרי זה את החייל העריק ושאלהו בחקירה מדוע ברח וסיפר הכל והטיל את כל האשמה על מרן הסבא משפאלע, ושאלוהו בחקירה תגיד איך נראה הרב שלך האם הוא גבוה או נמוך (ידוע כי הרבי משפאלע הי' נראה חלש נמוך ורזה), ויענה כי הרב הוא גבוה ושמן, כך שלא יוכל לכנס בדלת זו הגדולה, ותיכף ומיד שחררו את הרבי).

• • •

25) לחבין קצת ההפרש בין נשמות הנק' ישראל לנשמות הנק' יעקב שרשן למעלה ועבודתן בנפש. הנה בדרך כלל הם ב' מדריגות עבד ובן, בדרך כלל כל נשמות ישראל יש בהם מדריגות בן ועבד, אך בדרך פרט יש נשמות שהם בחי' בן ויש נשמות הנקראים עבד, שזהו מדריגות יעקב וישראל. כמו שכתוב בני בכורי ישראל כו' נמצא שישראל הם במדריגות בן, ויעקב הוא במדריגות עבד כמ"ש שמע עבדי יעקב, ומ"ש כי לי בני ישראל עבדים, לפעמים משמע שבנ"י הם במדריגות עבד ועוד כי יש מדריגות עבד ששייך בבן ג"כ, ולהבין ב' המדריגות צ"ל תחילה מה שידוע שיש ב' דיעות באופן יחוד אלקות מלמעלה למטה מהמשפיע למקבל ונקרא יחו"ע ומלמטה למעלה מהמקבל להמשפיע ונקרא יחו"ת. והענין הוא כי א"ס ב"ה הוא בבע"ג ואין ערוך שיהי' מקור לעולמות לזאת צריך לצמצם תחילה אור עצמות ית' שיהי' מקור לעולמות והוא בדרך כלל מדת... (חסר ההמשך).

• • •

26) בליל יוכ"פ תרצ"א בהישיבה ראיתיו [כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ] בלבנים ודבר עמי הרבה מאד בדא"ת, והענין הי' טוב מאד. וממש נתן לי חיות, ונתחזקתי כי קבלתי לפניו בכל עניני הדאגות והצרות שלי וביטל הכל בדברי חכמה וחיזק אותי כו'.

• • •

27) בר"ח אייר תרפ"ו בלילה ראיתיו [כ"ק אדמו"ר הרש"ב נבג"מ] כו', ולקח אצלי הטאסטער הגדול שלו, והביט בתובו, ונדמה לי שהוא הי' עם ניירות כתובות בתוכם דא"ת, מה שרשמתי לעצמי, והי' הענין בטוב, ונהניתי מזה מה שהזדמן בזו הפעם. והבטתי ג"כ בהניירות, ושאל אותי אח"כ איזה תבות מה ששכחתי מה שהוא אמר, ואז הי' טוב כל הענין, ואח"כ נתן לי הכל בחזרה, ואח"כ דבר עמי באיזה ענינים בנגלה, ואתו צ"צ ואמר לי בשם הצ"צ והתחלתי לעיין בזה כו' ותיכף נפסק.

• • •

28) בקיץ אייר תרס"ז ראיתיו והביט באיזה כתבים ניירות והי' הענין בסוב מאד, ואח"כ אמר אם תרצה תוכל לעיין בהבור, ונתן לי בור ארוך מאד עם כתב יפה, ונהניתי מאד, והתחלתי לעיין, אך סתאום הקיצותי, והי' לי צער גדול ולא יכולתי להזכר מאומה.

• • •

29) קבלה מאדמו"ר הזקן נ"ע ז"ע שבעת מקרה העדר נפשות רח"ל, יכריזו ברבים, הירושלמי שהביאו התוס' בסוטה (ד' ל"ד ע"א), על מה שארז"ל שבירדן קבלו ישראל עליהם ערבות על הנסתרות, וראי' מעכן, על זה אמר ר' לוי ביבנה הותרה הרצועה, יצאה בת קול ואמרה אין לכם עסק בנסתרות, איש בחטאו יומת וצדיק באמונתו יחי'.

• • •

30) (כך מ"פ) הגאון הרה"צ מבארדיצעוו אמר בשם רבו המגיד דער רבי רבי בער אמר: אז דער גוף איז פון אייזין אז ער ווערט ניט צוא פאלין פון אימת הבורא כו'.

פעם אמר בר"ה: רבש"ע תנאי אני עושה עמך שמע קולנו ד' אלקינו, לא תשמע מקולנו, רק הדיבורים „ד' אלקינו" ולא יותר כו'.

• • •

31) שמעתי מחותני (הרב ר' זלמן האוולין נ"ע) ששמע מפי כ"ק אדמו"ר מהריי"צ נ"ע בעת שהסב על שלחנו הק' בסדר ליל פסח בשנת תר"ץ.

כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע בשנות נשיאותו הראשונות, כשהי' נוסע לנאות דשא, היה מחמת חלישותו מתפלל בצבור ולא הי' אומר דא"ח ברבים. כך הי' גם בקיץ שנת תרנ"ט כשנסע לאיזו עיירה והתאכסן אצל בעה"ב ירא וחרד אך פשוט. והי' אותו יהודי דואג לרבי בכל מאודו. בימים ההם הי' מלמד אחד מחסידי העיר בישענקאוויטש ור' דב שמו. ר' דב זה החליט ביום מן הימים ללכת לליובאוויטש ליהנות מזיו פני הרבי ולשמוע דברי אלקים חיים מפיו. עזב ר' דוב את עבודתו ובתת רגליו עד שבא לליובאוויטש, ומה עגמה נפשו כשנודע לו כי הרבי איננו בביתו וכי נסע לנאות דשא. בלית ברירה ומרוב צמאון לראות ולשמוע החליט לשום פעמיו לאותה עיירה, אך מה נדהם ר' דב לשמוע כאשר הגיע כבר לשם שאין הרבי חוזר דא"ח. ואין לתאר את שברון לבו: הוא עזב את העבודה, סלסל עצמו דרך ארוכה, ובסופו של דבר לא ישמע דא"ח. עצב ומדוכא התהלך ר' דב, עד שפגש בו בעל האכסניא הנ"ל. והוא מדבר: על לבו שישים בטחונו בה' וכו' מבלי שידע מהי סיבת עצבותו. לשבת הי' ר' דב גם אורחו של אותו בעה"ב, ובכל סעודות השבת ניסה בעה"ב לדובב את אורחו שישית לו דאגתו אולי יוכל לבא לעזרתו אך ללא הועיל. ב„סעודה שלישית" „נשבר" ר' דב ובעינים דומעות שטח לפניו את צערו שלא זכה לשמוע דא"ח וכו'. כאשר שמע כך היהודי, נכנס למחרת לחדרו של הרבי ואמר לו: רבי! אינני מבין כלל, יהודי זה מה שרק ביקש ממני נתתי לו, לאכול ולשתות וללון וכו' וכו' ואילו הרבי שיש לו כ"כ הרבה חסידות אינו יכול לתת מעט לאדם זה ... דבריו הפשוטים פעלו, וכעבור שעה קלה הוכרז כי הרבי יוצא לאמירת

דא"ת, כשלשמחתו של ר' דב אין קץ. (וכאן נהפך הגלגל) יהודי זה שראה מחזה זה, אדם ששבור הי' כחרס, ולאחר שמיעת מאמר דא"ת הי' לאיש אחר שמח וטוב לב, נשכר לבו בקרבו, וברוב יגונו החליט ליכנס שוב לרבי, ולשאול עצה. תוך דבריו שאל את הרבי אם בג"ע יהא לו תענוג כזה שהי' לר' דב לאחר המאמר, והרבי השיבו: אין זה מוכרח... אלא שהוסיף ואמר לו: דע, שעל כל פעם שאומרים „תהלים" מגלים בג"ע פירוש חדש בספר תהלים. והיהודי כששמע כך החל מאז לומר בהתלהבות תהלים. (ספור זה סיפר המשפיע הרה"ח ר' משה יהודה הכהן רייכמאן נ"ע בהתוועדות ד' כסליו תשכ"ג).

• • •

32) המשפיע ר' מיכאל נעוולער (המכונה ר' מיכאל דער אלטער) הי' אומר: לו יצוייר שיהי' אתרוג אחד בעולם, ובאתרוג זה אי אפשר הי' לברך רק אחד, והיו נותנים אותו לי, הייתי מוסרו לאחר! שהרי הכונה העליונה היתה יוצאת לפועל בין כך ובין כך, ושאני אקבל עוה"ב גדול כזה, ואת לא! זאת פירושה של התבטלות אמתית לרצון הבורא. ומספרים כשהי' הולה ורופאיו הורוהו לשתות הרבה חמין, ולא הי' טורח להעמיד מים ע"ג הגחלים ולהרתיחם לעצמו, אך כשהיו באים התלמידים שהתאכסנו בביתו הי' אומר: נו, פאר די קינדער דארף מען דאך (לילדים הרי צריך), ובזכותם הי' כבר מוזג גם לעצמו. שוב מספרים שפעם באמצע קריאת שמע הגיח לנגד עיניו ילד קטן ונעלים בלוים על רגליו, רמז ר"מ למישהו שינעיל מיד את הילד. לאחר התפלה שאלו המשפיע ר' משה ועמבינער למה לא חיכה עד לאחר ק"ש — וק"ש של ר' מיכאל! — אמר לו ר' מיכאל: זהו קריאת שמע! ביטול במציאות כלפי כל איש מישראל ואפילו הרהוניות להפקיר עבורו... (הנ"ל בהתוועדות ח"י אלול תשכ"ב).

• • •

33) סיפר רש"ז האוולין מה ששמע מרד"ז מיקטרינסלאוו בהמתינם להיכנס אל אדמו"ר הרש"ב נ"ע (שלא בזמן יחידות):

בסוף ימיו של אדמו"ר הצ"צ נהג לכתוב לפני יום הש"ק את המאמר שהי' בדעתו לומר בשבת, וכשהלך בעש"ק למרחץ הי' מניח את המאמר מראשותיו. אחד מנכדיו הבחין בכך, ובכל פעם שהי' הצ"צ הולך למרחץ נהג להיכנס לחדרו, למד היטב את המאמר, וטרם שחזר הרבי הי' מחזירו למקומו. כעבור כמה שבועות לא הקפיד להניח את המאמר בריוק במקום שהניחו הרבי, והצ"צ שהרגיש בכך ציוה לשבת הבאה שהרבנית תשב בחדרו בשעה שהולך למרחץ. מקומה הקבוע של הרבנית היה בחדר החיצון שם ישבה ואמרה תהלים או עסקה במעשה מחט, אך כשאמר לה הרבי לשמור על חדרו נכנסה לחדרו הפנימי.

הנכד הנ"ל לא ידע דבר, ויהי אך ראה כי הצ"צ עזב את הבית מיהר לחדרו של הרבי ומה מאד הופתע כשראה שם את זקנתו הרבנית... הוא נבוך מאד, זקנתו קפדנית היתה, ואי אפשר היה לו לחזור לאחוריו ללא שיאמר לרצונו, והנכדה למצוא עילה לכניסתו, ויספר לה כי בא להסיח לפניה את צערו, כי באותו היום הלכה זוגתו הרבנית לקנות דגים לשבת אצל נפתלי הדייג, בחרה לה דג נאה, אך הדייג הוציאו מידה באמרו שיש לו בעה"ב חשובות יותר ממנה, ולהן ימכור דג משוכח זה. היא שהיתה בת עשירים נפגעה מאד, ובבואה לביתה

בכתה מאד על הבזיון שקבלה מהדייג. הרבנית השתתפה בצערו, והתחילה לספר עד כמה סובלים העדר כבוד מן הבעה״ב שבעיר, ועד כמה שישנם אנשים חסרי דרך־ארץ — והנכד מצפה בקוצר רוח לרגע שיוכל לחמוק מהחדר, פן יבוא הצ״צ וידע מיד שהוא שלקח כל שבוע את המאמר, אך לא יכול להעיז ולהשתמט בעודה מדברת עמו, עד שהגיע הרבי.

ויהי אך נכנס הצ״צ אמרה הרבנית לנכדה: ספר שוב את אשר קרה לאשתך היום בחנות הדגים. התחיל הנכד לספר, אך הרבי הפסיקו מיד: לשון־הרע, לשון הרע, בוא ואספר לך מהו לשון־הרע.

הבעש״ט פירש את הפסוק מכל פשעי הצילני חרפת נבל אל תשימני — מהו ההמשך ומהו קישור הענינים בין שני חלקי הפסוק, וביאר עפ״י מ״ש במשנה באבות ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו, שפירוש המשנה הוא שכשם שבמלכותא דארעא רואים אנו כשבא אדם לדין עושים פרטיכל, ושואלין אם הוא מאשר העובדות, ואם הוא אשם וכו׳, כך גם במלכותא דרקיעא, אך מיהו שיפסוק על עצמו שהוא אשם, לכן מזמינים לו לאדם שידבר על מישהו אחר שעשה איזה מעשה, ובאמת זה מעשה שעשה הוא עצמו, והוא חושב שמדבר לה״ר על זולתו, ובאמת בדיבוריו אלו הוא גוזר את דינו שלו. וזהו הפירוש במשנה ונפרעין מן האדם מדעתו — שהוא בעצמו פוסק שזה חטא, אולם זה שלא מדעתו, כי הוא אינו יודע שהפסק הוא לגבי דידו. ומי שזוכה נעשה לו הדבר ע״י נביא כמו במעשה דדוד ששאל אותו נתן הנביא לפסוק דין עושק כבשת הרש, והפסק היה עליו עצמו, ומי שאינו זוכה מדבר הוא לה״ר על אדם שעשה דבר לא טוב. וזהו פירוש הפסוק מכל פשעי הצילני ע״י שאל תשימני שאני אחרף את הנבל ואומר שעשה נבלה כי אז אפסוק דין זה על עצמי, אבל כשלא אחרף את הנבל ממילא אנצל מכל פשעי.

והרה״מ ממעזריטש אמר על הגמ׳ להה״ר תלתא קטיל, המדבר, השומע ומי שמדברים עליו. והקשה בשלמא ניחא העונש על המדבר והשומע, אך מהי אשמתו של מי שמדברים עליו. וביאר הרה״מ כי ע״י שמדברים עליו להה״ר נברר הרע מן הטוב וניכר בפני עצמו, כמו עד״מ שנפרדת הפסולת מן האוכל ע״י האיצטומכא, ניכרת ונדחית לחוץ, אך טרם שנפרדה מן האוכל לא ניכרה לפסולת כלל והיה זה כולו מאכל ועלה על שולחן מלכים, וכן הוא בנמשל שע״י הלה״ר הפרידו הרע מן הטוב וניכר הרע בפני עצמו ונענש (האדם שדברו עליו לה״ר) על רע זה. ונשמת מי שמדברים עליו נעשית שונא לזה שדיבר עליו.

וסיים הצ״צ, א כלל וועל איך דיר זאגן, אויף א פרט טאר מען ניט רייידען, א כלל — וואס פאר א כלל עס זאל ניט זיין, איז עס א כלל. איין ריטל נקרא שבט, והוא רצועה, וכשהרבה ריטלאך נקשרים יחדיו אז נקרא בשם מכבדת, לשון כבוד, ומנקים בהם את הבית מכל לכלוך.

(בספר מגדל עוז, עמ׳ קצט — רא, משם רע״ז סלונים).

* * *

מזכרונות דודי הרה"ח ר' שי' הבלין

„דברים" מאת מרן הגאון החסיד רבי יעקב לנדא שליט"א רב ואב"ד עיה"ק בני ברק. כבוד הגאב"ד הנז' כבד אותנו וסדר קדושין להתונת בנינו, מצאנו לנכון אני ומחותני הרה"ת ר' יוסף שלמה מוצין שליט"א, לבקר את כבוד הגאב"ד ביקור נימוסין ביום ג' י"ז טבת תשל"ה בשעה שבע בערב.

שאלתי את כבוד הרב, היות ובירושלים נוהגים, אשר הבנים והבנות אינם הולכים אחרי מיטת אביהם בעת הלויתו, וספרו לנו כי מרן השתתף בהלויתו של אבינו הגה"ח זצ"ל, ואמר כמה דברים לאבינו זצ"ל אחרי סתימת הגולל. רציתי לשמוע מכבוד הרב, את הדברים בלשונם.

מרן הגאב"ד נתן לי נייר לכתיבה, והקריא לי את הדברים הבאים, מסרתי דברים אשר אמר אדמו"ר קודש הקדשים הרש"ב זצוק"ל, בחג הפורים, אני חשבתי שזה היה כמה ימים לפני פטירתו של האדמו"ר וצוק"ל, אבל גיסך הרה"ח רבי אלטר ז"ל שימחוביץ אמר לי כי זה היה בחג הפורים שנה לפני פטירתו, כי גם הוא שמע את הדברים אשר דיבר האדמו"ר, הרש"ב וצוק"ל, והוא לא זכה להיות בחג הפורים האחרון ולא הי' בהלויתו א"כ בודאי שהוא צודק.

דער רבי האט אנגיהייבין. „דער עיקר מי זאל נאר קיין נאר ניט זיין, און דער אמת אתסיד אנאר איז שוער אויסמאלין.

האט גיפרענט ישראל נעווילער אמאל האט מען דאך גירעט אז אנאר איז אמעלה, האט דער רבי גיענטפערט יענער נאר איז אקלוגער, אנאר טייג נישט.

איבער גיחזרט, דער עיקר אז מואל קיין נאר ניט זיין, אף יענעם עולם זאל מען זאך איין בעסין צום רבין, איך ווייס קיינעם ניט, איך ווייס נאר מיין רבין, אונדזערע רביים.

האט זאך אופגישטלט רבי זלמן זצ"ל, ער איז גיווארין רייט וויא פייער, און ער האט גיזאגט, ווער ווייס צוא מי וועט טרעפין דיא קלאמקע פון רבי.

האט דער רבי גיענטפערט זלמן, דוא וועסט טרעפין דיא קלאמקע. איבער גיחזרט זלמן דוא וועסט טרעפין דיא קלאמקע, והוסיף הגאב"ד שליט"א אז אחרי ההתועדות ביקש אביך מהנוכחים שיזכרו את הדברים, והמובן הי' שמי אשר ישאר ויכה להיות בעת הלויתו, שיזכירו לו את הדברים בעת סתימת הגולל. כי עליו לחפש את הקלאמקע של האדמו"ר זצוק"ל.

ביום הלויתו של אבינו הגה"ח ז"ל, א' דחוה"מ פסח תרצ"ו, בבוקר הי' הגאב"ד ע"י כותל המערבי, ויפגוש את גיסי הרה"ח הנפלא משה יהודה הכהן רייכמן זצ"ל, ויספר להגאב"ד כי אבינו נפטר, ויאמר הגאב"ד, א"כ החיוב הוא עלי להזכיר ענין נכבד בעת סתימת הגולל, וכך הי', הגאב"ד הזכיר לאבא זצ"ל את הדברים אשר הבטית להזכיר.

אחרי דברי הגאב"ד ספרתי לגאב"ד כי כל השנים הי' קשה לי הרי איתא במדרש רבה, פ' פקודי (פ' נ"ב ס"ג) מעשה בר' שמעון בן חלפתא שבא ערב שבת ולא היה לו מאין להתפרנס, יצא לו חוץ מן העיר והתפלל לפני האלקים, וניתנה לו אבן טובה מן השמים. נתנה לשולחני ופרנס אותה שבת. אמרה אשתו כמיכן אלו, א"ל ממה שפרנס הקב"ה, אמרה אם אין אתה אומר לי מהיכן הן,

איני טועמת כלום. התחיל מספר לה, א"ל כך נתפללתי לפני האלקים וניתן לי מן השמים, אמרה לו איני טועמת כלום עד שתאמר לי שתחזירה מוצאי שבת, אמר לה למה, אמרה לו אתה רוצה שיהא שולחנך חסר ושולחן הבירך מלא. והלך ר"ש והודיע מעשה לר', א"ל לך אמור לה אם שולחנך חסר אני אמלאנו משלי, הלך ואמר לה, אמרה לו לך עמי למי שלמדך תורה, אמרה לו רבי וכי רואה אדם לחבירו לעוה"ב, לא כל צדיק וצדיק הוה ליה עולם בעצמו שנאמר (קהלת י"ב) כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו בשוק הסופדים, עולמים אכ"כ אלא עולמו. כיון ששמע כן הלך והחזיר. רבותינו אמרו הנס האחרון היה קשה מהראשון, כיון שפשט ידו להחזירו מיד ירד המלאך ונטלה הימנו, למה שאין מתן שכרה של תורה אלא לעוה"ב ליום אחרון, הוי ותשחק ליום אחרון.

הכותב: כאן נראה לי להעתיק מהספר החשוב „הרב מלאדי ומפלגת חב"ד" (מאת מרדכי טייטלבוים). קטע זה הקראתי כלשונו לפני מרן הגאון רש"י זוין ז"ל, וספרתי לו כי שמעתי מפי הגאון החסיד רבי יעקב לנדא שליט"א, אשר שמע בעצמו מפי קודש הקדשים האדמו"ר הרש"ב זצוק"ל ששבח את המחבר, אשר ירד לעומקא של התסידות, והוא מבין דבר, וז"ל בפרק „מות הרב" עמוד 163, חמשה ימים התהפך הרב בחליו על משכבו. שני ימים לפני מותו קרא אליו את נכדו רבי מנחם מנדיל (בעל „צמח צדק") שאותו אהב מאד ושאל אותו: הרואה אתה את הקורה? בעל „צמח צדק" התפלא על השאלה המוזרה הזאת, ולא השיב דבר; אז אמר לו הרב: אני אינני רואה עתה דבר זולת החיות והרוחניות שבכל עצם, הכח האלקי המחיה ומהוה את כל...

עד רגעיו האחרונים היתה דעת הרב מיושבת עליו וכו', אחרי כן פנה אל בניו, בנותיו ונכדיו, אשר הקיפו את מטתו, ויאמר אליהם: בני עוד מעט ואני הולך בדרך אשר לא אשוב עוד, והנה אל ישיאכם לבכם לאמר: שלום יהי' לנו אף אם בשרירות לבנו נלך, כי אבינו יגן עלינו, ויהי' לנו למליץ יושר לפני אלקים, בני אל נא תחשבו כן ואל תשעשעו נפשכם בתקות שוא, ידוע תדעו כי המתים אינם יודעים מאומה, מכל הנעשה פה בעולם התחתון, והנפש האלקית שמתגענעת תמיד למעלה, מיד כשהיא מתפרדת מן הגוף ועוזבת את בית תמרה „להתדבק בשרשה ומקורה בה' חיי החיים" מאותה שעה ואילך, נפסק כל החבור בינה ובין העולם הגשמי, וכל הקשר שביניהם נפרד לגמרי. וזה לכם האות: כי לוא ידעו המתים מכל הנעשה פה בארץ, כי אז בלי ספק הפוריעו בעד דברים הרבה, שבחייהם היו להם למורת רוח, ואבותינו נוחי נפש. בודאי לא הניחו שעל מערת המכפלה, במקום הקדוש והנורא הזה, יתנוסס בית מסגד לישמעאל לזאת אפוא, בני, התחזקו ודאגו בעד נפשכם, לכו בדרך אלקים, דרך התורה והמצוה, ולא תסורו ממנו ימין ושמאל, כי אז תצליחו בכל אשר תעשו, וה' ישמרכם מכל רע וייטב לכם כל הימים (את הדברים האלה ספר לי גיסי, מר יוסף ליב שניאורסון מלודז, נכד הרב ששמעם מפי ר' נחום מניזין. שעמד אז לפני מטת אב, וקנו הגווע, ושמע את הדברים האלה באזניו) עכ"ד דברי המחבר, הגאון הרב זוין ז"ל אמר לי דבר זה ידוע מעוד מקורות.

הכותב: ולכאורה קשה הרי המתים הצדיקים מליצים על צאצאיהם, עיין בית יוסף, אורח חיים סוף סימן תרכ"א.

זה לא קשה כלל כי זה שאמר כי המתים אינם יודעים מאומה והאבות לא היו מניחים שעל מערת המכפלה יתנוסס מסגד לישמעאל, זהו בגלל דברי

האדמו"ר בראשונה שאמר אני אינני רואה עתה דבר, זולת החיות והרוחניות שבכל עצם, לכן הוא אינו רואה לטובת גשמיותם של צאצאיהם, וכן האבות הם רואים את החיות הרוחנית שיש במסגד הזה. וכן כותב האדמו"ר בתניא „שער היחוד והאמונה" פ"ג ע"ב וז"ש בתיקונים תיקון נ"ז, דלית אתר פנוי מיניה, לא כעילאין ולא בתתאין וכו', ונתוור לדברי הגה"ח רבי יעקב לנדא שליט"א ואמרתי למרן שמצאתי תירוץ כי מצאתי בכמה מקומות בזהר הוכחות לדברי האדמו"ר הרש"ב זצוק"ל, והנה כעת מצאתי הוכחות חותכות. איתא בברכות י"ח ע"ב ואף ר' יונתן הדר ביה, דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן, מנין למתים שמספרים זה עם זה וכו' ומפורש ממש כדברי קדש הקדשים הרש"ב זצוק"ל, מצאתי בזהר על תהלים, מזמור קכ"ב, ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל וגו' רבי זירא ורבי אבא באו לפני רבי יהודה בן פזי, אמרו לו ילמדנו רבינו השבטים בני יעקב מה הם בעולם הבא, אמר להם הקב"ה העלה אותם לישיבה של מעלה, וכל נשמת הצדיק שעולה הם מעידים על מעשיה וש"כ ירושלים הבנויה וגו' זו ירושלים שלמעלה, ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל, כדי להעיד על כל צדיק וצדיק מישראל ולמה, להודות לשם ה', להיות כולם מודים ומברכים לשמו, הה"ד עדות לישראל להודות לשם ה', וכל אחד ואחד מכיר את שלו ומשתבח ואומר, רבש"ע ראה מה שהנחתי בארץ, וזהו להודות לשם ה', והיינו דתנן כל צדיק וצדיק יש לו מדור לפי כבודו ולפי הראוי לו, מי שבא משבט ראובן שם מדורו עם הצדיקים של שבט ראובן, וכן כל שבט ושבט, וכו' ע"כ.

וזה אינו סותר דברי המדרש רבה על ר' שמעון בן חלפתא, ורבי, כי אולי הם היו במדורים אחרים ושונים, זה מזה, רבי במדור הלכה, ורבי שמעון במדור הגדה, וכדומה.

[הציון שנו' לעיל לדברי הרב בי' או"ח סוף סי' תרפ"א, אינו מוכית על פעולת הצדיקים לאחר מותם לטובת החיים, משום ששם נידון ענין הצדקה שנותנין החיים לכפרת המתים, ומה שהובא שם מן המרדכי הוא ע"פ הספרא [צ"ל ספרי לדברים פ' שופטים פיסקא רי, וכן בלקח טוב שם; ומובא גם בשבלי הלקט סי' פא וסי' רלט]. ולעצם הדבר יש להעיר מן דרשת הספרי פ' האזינו פיסקה שכט עה"פ ואין מידי מציל, אין אבות מצילים את הבנים, לא אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק מציל את עשיו וכו' ועיין ויקרא רבה פ"ד, ב, קהלת רבה פ"ו עה"פ ואלו חיה אלף. ובסנהדרין קד ע"ב באה דמות דיוקנו של אביו [דוד] ונשטתחה לפניהם ולא השגיחו בה וכו', וכ"ה בירושל' סנהדרין פ"י סה"ב. ובאדר"נ פרק יב. שאין אדם חולק שכר לעוה"ב וכו', ועיין בשוח"ט פ' קמ"ו אל תבטחו בנדיבים לא יבטח אדם במעשי אבותיו וכו'.

ובמשנת ר' אליעזר, ני' תרצ"ד, עמ' צד, מחלק, שהאבות אינן מצילין את בניהם אלא מן היסורים שבעוה"ז אבל ביום הדין אינם יכולים להציל אותן מדינה של גיהנם שנא' ואין מידי מציל. וכן דעת הרשב"א בשו"ת הרשב"א ח"ה סי' מט. אמנם בסוף דברי הרוקח [ה' יוכ"פ סי' ריו] שהובאו בב"י הנ"ל: „...שהצדיקים מליצים על צאצאיהם וכו'". וכ"ה בס' חסידים סי' תתשע"א: „ומצינו שהמתים מתפללין על הבנים שנא' ותעל שכבת הטל

וכו' — והמתים מחווכחים בבי"ד של מעלה והצדיקים עושים ביניהם שלום וכו'", ועי' נדה לו ע"א, ועי"ש בס' חסידים סי' קע, תר"ה, ובקונטרס חסדי עולם שבסו"ס חסידים מהדורת ר"ר מרגליות, ובמה שציין שם. העורך].

דין תורה אצל הרבי

כשהחליט אבא ז"ל לנסוע לחברון, ואמא ז"ל הסכימה, התברר שנשאר לאבא ז"ל חוב גדול של כסף של הישיבה בהאראדישק, כי תמיד הישיבה היתה עומדת בחוב, ויפנה אבא ז"ל לכ"ק האדמו"ר הריי"צ נ"ע שהוא הי' המנהל הכללי של כל ישיבות לובאוויטש, ויאמר לו הריי"צ מי מחוייב לשלם את החובות שאתה עשית, ויאמר לו אבינו האם לקחתי את הכספים עבורי והרי החובות היו עבור החזקתם של תלמידי הישיבה. ויציע הריי"צ זצ"ל לאבא בא ונכנס לרבי ויהי' דין תורה. ויאמר לו אבא הס ושלום, הנני מוותר ולא רוצה דין תורה. והנה אחרי כמה ימים, קרא הריי"צ את אבא ובעמדו ע"י דלתו של האדמו"ר פתח את הדלת וקרא לאבא בא ונעשה דין תורה אצל הרבי אבא התנגד וביקש להסתלק, אבל האדמו"ר ראה אותו וקרא לו, כך שיצא דין תורה בלי שאבא רצה בזה, אבא שתק, והריי"צ סיפר את הדבר לפני האדמו"ר, ואבא לא דבר בכלל, וישחק האדמו"ר ואמר זלמן זכה בדין תורה, ובי למה ישלם.

והנה עד שאבא נסע לקח כמה שבועות, ובינתיים הציע אבא שידוך בפני אחד מהנגידים התשובים, והצליח, כך שקיבל סכום הגון של שדכנות. אבא לקח את הכסף ושלם את החוב, אע"פ שזכה בדין תורה.

מטבעות זהב של האדמו"ר הרש"ב נ"ע

אחרי שאבא זצ"ל נהל עשר שנים ישיבה מיוחדת, זנפלאה בהאראדישק, ועלה במדריגה עליונה ואצילית (כך כתב האדמו"ר בכתב ידו הקדושה) מעלה מעלה, והיתה הצלחה מרובה במעשה ידיו בעזה"י כי יצאו ממנה הרבה מאות תלמידים, לרבנים חשובים, המשפיעים החשובים של לובאוויטש יצאו מבית מדרשו של אבא, כגון המשפיע החשוב ר' שילם זצ"ל (אשר עליו אמר האדמו"ר כי גם בגללו לבד הי' לו כדאי ליסד ישיבות תמימים) פנה בתחילה לישיבת לובאוויטש ורצה שיקבלו אותו. שם סירבו ולא רצו לקבלו בשום אופן, ובליח ברירה פנה לאבא בהראדיטש, אבא קבל אותו מיד, ויצאו ממנו גדולות ונצורות.

כשהגיע הזמן שהיו מוכרתים לבנות את הריסות עה"ק חברון ת"ו, וחפשו אדם גדול מאד, איש חיל דגול, החליט כ"ק אדמו"ר זצוק"ל כי רק אבא ז"ל מתאים לתפקיד החשוב הזה, קרא לאבא ודבר איתו, כי יסע לא"י ויבחר קבוצה של תלמידים מצטיינים ובעלי מדרגה, להרים את קרן התורה והחסידות בעיר האבות, (סיפר לי תלמידו החשוב של אבינו, הרה"ח ר' שמואל זלמנוב ז"ל, כי הוא רץ אחרי העגלות, והתחנן שיצרפו אותו לקבוצת התלמידים ונדחה), להצעת אדמו"ר הרש"ב נ"ע, השיב אבא כי השאלה היא על אמנו הצדקנית ז"ל, שחיא בת יתידה לסבא, הרה"ת ר' דובער חריק ז"ל, ובודאי יהי' קשה לה מאד לנסוע. ויאמר האדמו"ר תשלח אותה אלי והכל יסתדר בטוב. ותבוא אמנו ז"ל

לפני כ"ק האדמו"ר ויציע לה לנסוע לחברון, ותענה איך אפשר לה לנסוע למקום רחוק וחרב כזה, ויאמר לה האדמו"ר הרי את אשה צעירה תסעי לטייל והרי לך שש מטבעות והב כל אחת של חמשה פרנק, והי' אם לא תמצא חברון חזן בעיניך, יהי' לך להוצאות חזרה, והסכימה אמנו ז"ל.

אחרי הנסיעה הארוכה הגיעו למז"ט לחברון, ספרה לנו אמא, כי היא שלחה יום אחד את אחותינו הרבנית שרה תחי' (אשת גיסי הרה"ח הנפלא ר' משה יהודה הכהן זצ"ל, ואח"כ משפיע ראשי לישיבת תורת אמת) עם עוף לשוחט. בדרך התנפל נער ערבי, ותפס את ראש התרנגול ובמשיכה חזקה הוריד את הראש מהתרנגול החי. אחותינו, ילדה קטנה, פרצה בבכי וספרה לאמנו, שהערבי הזה עשה לי כך, אמא הורידה את התרבוש התורכי החדש מעל ראשו של הנער. הנער הלך והתלונן לפני אביו, ויבא הערבי ושאל את אמא מדוע לקחה את התרבוש מעל ראש בנו, ותספר אמא לערבי את אשר עשה בנו, ויקח האיש מקל והרביץ לבנו מכות חזקות עד שאמא התחננה לפניו שיעזוב את בנו והחזירה לו את התרבוש.

אז החליטה אמא לארוז את חפציה, כי החליטה לנסוע חזרה לרוסיה, שהרי כסף להוצאות יש לה. ויבא רבה של חברון הרה"ג שיל"א ז"ל, ויאמר לה מדוע את נוסעת למרחקים כאלו לבדך, הרי בעוד כמה שבועות אני נוסע לחגים לרוסיה לרבי, או תסעי יחד איתי, הסכימה אמא ותכתה לנסיעתו של הרב. הרב שלח תליגרמה לכ"ק אדמו"ר כי ח"ו כל חברון תחרב בלי הישיבה אשר השקיעו כל כך הרבה עמל, ובלי ר' זלמן זצ"ל לא תהי' ישיבה, ולכן נסיעתה תביא להרס של כל חברון. וישלח האדמו"ר זצוק"ל תליגרמה לאמא, ובו הוא אוסר עליה באופן מוחלט לנסוע ולעזוב את חברון. והנה אחרי סרובו, ואסורו של האדמו"ר ידעה אמנו כי בשום אופן לא תוכל להסתכן ולעבור ים, כי יש סכנה גדולה, וחשאר. והנני זוכר שהייתי יודע כל השנים על המטבעות, וידעתי היכן הם נמצאים. אחרי אשר נפטרו אבא ואמא ז"ל נשארו המטבעות בידי ברשות ארבעה הילדים שנשארו בבית, שמרתי אותם בארגז גדול של ברזל בין כלי בית, והמפתח הי' בכיסי, בלילה אחת, כמה ימים לפני התונתי גנבו לי את המטבעות עם סכום כסף גדול של חמש מאות דולר.

הנהגת אבא נ"ע

רבי אלטר הרליק זצ"ל תלמידו של אבא הי' חסיד נסתר, והי' השמש של הישיבה, מיום בא אבא לארץ עד יום הסתלקותו. אמר לי תדע הכרתי את אביך גם בפנימיות, ואני הייתי שמשו עוד בחברון, אביך לא הי' ישן על מטה, לקח כסא שהי' בבית בירושלים ואמר תראה כסא זה הוא עוד מחברון, אביך הי' לוקח כל לילה ושם ארבע כסאות וחמשי שם לצד הראש וכך היה ישן.

הסניף בירושלים והגרצ"פ פרנק זצ"ל

ספר לי אבא כי בהיותו בחברון הי' לו סניף לישיבת תורת־אמת, בירושלים בעיר העתיקה. מגיד השיעור היה הגאון האדיר רבי צבי פסח פרנק זצ"ל, וכן הי' הסדר של הרב פרנק, הי' מתפלל ותיקין ואוכל, ויושב ללמוד,

ובכל יום הי' גומר פרק אחד שלם „גמרא ותוספות" ולא הי' הולך הביתה לפני שגמר את הפרק עם התוספות. כך הי' חוזר כל יום מהחדש כל יום אותו פרק, אפילו פרק תזקת הבתים, ובחדש הבא מתחיל בפרק חדש, ועוד ספר לי כי מסכת בבא מציעא הוא למד מאה ואחד פעם.

ורבים השיב מעון

הנני זוכר כשהייתי ילד בשנת תרפ"ד — פ"ו, הי' לי חבר טוב, שהי' נכדו של הרה"ח רבי אלטר שוב ז"ל שהי' מראשי השוחטים אשר התמנה ע"י גאון ישראל הגאב"ד מלובלין זצ"ל בעל תורת חסד. והאיש אדם גדול ונכבד, גבאי ראשי בביהכ"נ ובחברה קדישא של חב"ד, והי' מתפלל בימים נוראים מוספים ברגש נפלא. רבי אלטר הנזכר הי' חסיד נלהב של אבא ז"ל, והעריך אותו מאד מאד, ותמיד כבדו באופן יוצא מהכלל.

הנני זוכר כי מרוב אהבתו לאבא זצ"ל גרם לנו במשפחה דבר בלתי נעים, אבא זצ"ל העריך את כבוד הגאון החסיד הרד"ץ רבי דוד הירש מצרניגוב זצ"ל וכבדו מאד וחשבו לאיש קדוש. ואף הגאון העריך מאד את אבא זצ"ל. כשהגיע הגאון הנז' לירושלים אחרי שהי' קודם בתל־אביב, והתאכסן במלון מלכות ע"י ביהכ"נ הגדול, ברחוב יונה הנביא, התפלל בשבת הראשונה בבית הכנסת חב"ד במאה שערים. בחב"ד הי' המנהג לתת לאדם חשוב מפטיר, ובפרט לאורח חשוב כזה, ואעפ"כ נתן הגבאי את המפטיר לאבא ז"ל. לאבא חרה הדבר מאד מאד אבל לא היתה לו שום ברירה, הגבאי עשה מה שעשה על דעת עצמו, כמובן שהגאון הצדיק הרד"ץ זצ"ל, לא הרגיש בכלל, ולא שם לב לזה, כי כל ימיו ובכל יום הי' בעולמות עליונים, והי' מאז ומתמיד ידיד בלב ונפש לאבא זצ"ל יש בידינו מכתב הזמנה בכתב ידו להתחתן בנו הגאון הקדוש רבי מנדיל חן זצוק"ל, וכן כתב לאבא הרבה פעמים. (ספר לי הרה"ג והחסיד הרב יהאסין שליט"א שהוא הביא מכתב המלצה מאת הגאון הנז' לאבא זצ"ל בקשר לשחרורו מהצבא הרוסי, ואבינו שחרר אותו תוך כמה שבועות. ומסר לנו' מספורם חתום וכשר כהלכה שהוא משוחרר מהצבא) אבא זצ"ל לא אהב אדם מעולם (אחרי רבו ומורו האדמו"ר הגאון האלקי הרש"ב זצוק"ל) יותר מידידו זה.

כמשך כל הזמן, כלל לא הרגשנו ברבר, והנה אחרי חמשים שנה נודע לי. מפי ידידי נכדו של הגאון הנז' הרה"ג התשוב רבי דוד הילמן שליט"א, רישומו של מעשה זה, וכאמור, שאבא ז"ל לפני המעשה לא ידע מהדבר אפילו רמז קל, וכאב לו הדבר מאד מאד.

לרבי אלטר הנז' הי' צרה במשפחה. אחד מנכדיו, בן לאב חסיד וי"ש ואדם נדול מאד, ואח לאיש חסיד ות"ח, יצא לת"ר ר"ל. הייתי נוכח איך שפעם אחת ביום ש"ק אחד, סטר לו סבו על לחייו בביתו.

רבי אלטר הי' מתחנן אל אבא זצ"ל שידבר עם נכדו וישפיע עליו לשוב מדרכו הרעה. בעצמי שמעתי כמה פעמים איך שמתחנן לפני אבא. אבא ז"ל הבטיח כי בהזדמנות הראשונה ביומא דפגרא ידבר אתו. וזוכרני כי הי' או חג הסוכות בירושלים שלשה ימים ובתוכם שבת, ביום ששי לקתו אבא בבית הכנסת תב"ד וסגר את הדלת לכמה שעות (אני בהיותי ילד שחקתי בחוץ עם חבירי), ולבסוף הצליח אבא להשפיע עליו לטובה וחזר בו מיד, לתשובה שלמה.

גידל מיד זקן, ולבש בגדי חסידים, ולבסוף הי' לאחד מחשובי וגדולי החסידים והתמימים בירושלים, ובחרו בו למשגיח על הכשרות בבית המטבחיים, הוא קבע את דירתו בעיר העתיקה ולא רצה לעזוב את ירושלים העתיקה עד יומו האחרון, בעת שישבנו שבעה על אבינו זצ"ל בא אחיו הבכור שהי' ת"ח מופלג וסיפר את כל הסיפור הזה לכבודו של אבא זצ"ל, אשר הצליח להחזירו בשיחה אחת של כמה שעות ועד היום כל המשפחה הם ידידים בלב ונפש למשפחתינו.

והנה ר' אלטר הנז' גרם לאבא ז"ל עגמת נפש וכאב גדול אבל מזה יצא טובה גדולה ועצומה לאבא ז"ל.

הגאון הצדיק הרד"ץ אב"ד דצ'רניגוב נפטר ביום ששי ערב יום ראשון של חנוכה, אני זוכר כי טבלו את הגאון במקוה של הורנשטין, והיתה לויה עצומה, קהל של הרבה רבבות, אשר בירושלים לא ראו כזאת בעת ההיא, על אף שהי' ביום ששי אחה"צ והרבה גשמים ירדו באותו יום.

השכם בבוקר דיבר אבא ז"ל עם רבי אלטר ז"ל שהי' ראש גבאי חברה קדישא של חב"ד (והוא הי' המחליט לכל דבר), כי יש לקבור את הגאון הקדוש הזה על יד קברו של גאון הדור הקודם, הגאב"ד מלובלין וצוק"ל. היתה תקנה אשר תוך ד' אמות לא יקברו שום איש ע"י (חוץ מבנו) אבל רחוק ד' אמות במקום הכי קרוב יש לקבור את הגאון הרד"ץ. ר' אלטר ז"ל הבטיח לאבא ז"ל. והנה בלויה שהשתתפו כל אנשי ירושלים ובתוכם גם גאוני וצדיקי הדור, הרבנים הרב זונענפלד זצ"ל והרב הראשי הרב קוק זצ"ל, הרב זונענפלד הלך אחרי המיטה רגלי. והרב קוק שהי' כהן נסע בעגלה (כי היתה שאלה אם כהן יכול ללכת שם רגלי).

והנה שוד ושבר, ר' אלטר ז"ל חזר בו מהבטחתו והחליט ונתן הוראה בבוקר לחצוב קבר ע"י קברו של הגאון הנפלא והחסיד רבי חיים אליעזר ביחובסקי הכהן זצ"ל, בירושלים לחצוב קבר הוא ענין להרבה שעות, השבת מתקרבת וערב חנוכה, וגשמים חזקים, ויפנה אבא ז"ל ושאל לרבי חיים זונענפלד זצ"ל שאלה על הדבר, ויפסוק, כי יש לקבור אותו בקבר אשר חצבו על יד קברו של רבי חיים אליעזר ביחובסקי הכהן. ואני שמעתי איך שהרב פסק והוסיף כי בודאי הצדיקים הגדולים השלימו ביניהם בעולם העליון (כי היו סכסוכים בעניני הכולל בין חסידי לובאוויטש לחסידי קאפוסט ובברוסק).

והנה הי' ידוע בירושלים כי אבא ז"ל הי' קשור בנפשו לגאון ישראל וקדושו הגאב"ד מלובלין, ותמיד הי' מתלהב והי' כמו אש, כשהי' מדבר עליו והוא נהג לדייק בכל פרטי פרטים אשר ידע ואסף מהתנהגותו ותורתו של הגאב"ד מלובלין והי' קשור בו בכל נימי נפשו, על אף שלא ראה אותו אבל ידעו כי הוא הי' קשור אליו כתלמיד לרבו (אני בעצמי שמעתי מפה קדוש של מרן הגאון הרב מטפליק זצ"ל אשר הי' ידידו וחברו של אבא וצ"ל אשר היה מחבקו ממש מרוב אהבה, שקרא את הגאב"ד מלובלין, רבי שלנו וגם הוא לא ראה אותו).

הנני זוכר בעת שלמדתי בתורת אמת שהיתה בשכונת הבוכרים, ודירתנו היתה אז בשכ' „מקור ברוך" הייתי הולך בלילה אחרי גמר הלימודים מהישיבה לבית לישון, הייתי נוהג ללכת עם אבא ז"ל ובדרך הי' שואל אותי מה חדש היום בבית המדרש, פעם ספרתי כי היום שאל ראש ישיבה איזה קושיה מפורסמת ששאלו הגאונים המפורסמים רבי עקיבא אייגר וקצות החשן, ראש הישיבה

מסר לנו כי על קושיה זו. תירץ הגאון הגאב״ד מלובלין וצ״ל שש שבע תירוצים, אמר לי אבא אמור לי את הקושיה ואנסה לתרצה, אבא ז״ל תירץ חמשה תירוצים אחד אחרי השני בדיוק אותם תירוצים, כמו שתירץ הגאב״ד מלובלין זצוק״ל והיה הדבר לפלא בעיני.

והנה כשנפטר אבא ז״ל פנו חשובי וחסידי ירושלים ודרשו מהחברה קדישא (אנו מהבית לא ידענו מאומה מזה) לתת לאבא ז״ל את המקום שע״י קברו של הגאב״ד מלובלין זצ״ל לקבורה, אותו המקום אשר אבא זצ״ל דרש שיקברו בו את הגאון הרד״ץ זצ״ל. החברה קדישא הסכימה ובאמת קברו את אבא ז״ל ע״י קברו של הגאב״ד מלובלין זצ״ל.

ונצדק קודש

פרקים מתוך „ונצדק קודש״ חלק שני מאת דודי הר״ר אליהו דוד הבלין שליט״א. ח״א הופיע בשנה זו. זהו חיבור מיוחד במינו, שכל כולו נועד ליישב ולתרץ דברים מוקשים בדברי קדמונים, ראשונים ואחרונים. בחריפות גדולה ובבקיאות רבה ועלה בידו להצדיק הצדיקים דמעיקרא.

א

תמיהה בהבאת לשון הכתוב בספר „אור החיים״

הבאה שגויה מלשון הכתוב בפה״ק „אור החיים״; דברי חכם ומקובל שכאילו נעתק ח״ו בעל אוה״ת בטעות זו מפני פירושו לראש ספר דברים; דברי הגאון מבונקאטש בעל שו״ת מנחת אלעזר זצ״ל; יתברר שבדבר הזה גם במדרש תנחומא, בפסיקתא זוטרתא ובספר מאור ושמש; יישוב לזה ע״פ כתוב מפורש בתורה.

ישוב קושיה על הגאון הקדוש ה„אור החיים״, שכאילו „נענש״ (על מכשול זה...) „בטעות בפרשת וילך״, מתברר כי כדבריו בתובים גם פעמים במדרש תנחומא, ויש כתוב מפורש בתורה כדבריהם, שנעלם מעיני המבקרים. (המשך למאמרינו בס׳ ונצדק קדש ח״א ע׳ שט״ו).

הגאון האדמו״ר ממונקאטש בספרו „החיים והשלום״, מביא את דברי האור החיים הקדוש בדברים א׳ א׳ וז״ל אלה הדברים וגו׳ אלה מיעט הקודם פי׳ לפי שאמר „אשר דבר משה״ שהם דברי עצמו, שכל ספר תוכחות הם מוסר ממשה לעובר פי ה׳ ואמרו ז״ל „קללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן״. ואפילו מה שחזר ופי׳ מאמרי ה׳ הקודמין לא נצטוה עשות כן, אלא מעצמו חזר הדברים, וחש הכתוב לומר כי כדרך שאמר משה מפי עצמו דברים כאלה כמו כן במאמרים הקודמין אמר משה מפי עצמו איזה דבר, לזה אמר אלה הדברים פי׳ אלה לבד הם הדברים אשר דיבר משה דברי עצמו אבל כל הקודם בד׳ חומשים לא אמר

אפי' אות אחת מעצמו, אלה הדברים שיצאו מפי המצוה כצורתן בלא שום שנוי אפילו אות אחת יתירה או חסרה וכו' הגאון הנ"ל מתכוצא על דברים הללו בביטויים קשים הוא אומר יחרד כל לב הקורא ח"ו לאמר ולטעות כי הדברים כפשוטן יצאו מפי גאון גדול קדוש ה' בעל רוה"ק רבינו אוה"ח זי"ע וכו'.

ואני מביא כשם חכם ומקובל אחד כי מרן כעל אור החיים הקדוש נענש על מכשול זה בטעות בפרשת וילך, שם הוא מפרש את לשון הכתוב „וידבר משה את „כל" הדברים האלה" כשעה שהמלה „כל" אינה נמצאת כלל כתורה.

הגאון ממונקאטש איגו מקבל את דברי הרב המקובל וכו', בהאוה"ח הוסיפו בעלי הדפוס וכתבו סוגריים מסביב למלה (כל) כזה.

הכותב ושאלתי האם גם בעל „המאור ושמש" נענש, הרי גם אצלו כתוב וילך משה וידבר את „כל" הדברים האלה, וכן הפסיקתא זוטרתא כתב וידבר משה את „כל" הדברים האלה, וגם שם תיקן בעל „באור הרא"ם" והוסיף מדעתו למלה „כל" סוגריים כזה (כל), האם ח"ו גם בעל המדרש תנחומא בענש הרי שם כתוב בפ' וילך סימן א' וילך משה וידבר את „כל" הדברים האלה אל כל ישראל וכן (בפ' ב') את „כל" הדברים האלה. כן כתוב בכל הדפוסים החדשים, ובדקתי גם בדפוס ספד"א תס"א, אמנם בדפוס ורשא תרל"ח הוסיף „בעל באור האומרים" מדעתו למלה „כל" סוגריים כזה (כל). אמנם הגאון ממונקאטש אינו מקבל את דברי הרב המקובל וכו'. אבל בהאוה"ח הוסיפו ותקנו, בעלי הדפוס סוגריים מסביב למלה כל כזה (כל).

והנה יש להראות פסוק מפורש לענייננו וכתוב בו „כל". פי' רש"י בפ' וילך (לא, ג) „בן מאה ועשרים שנה אנכי היום" (ראש השנה דף י"א) היום מלאו ימי ושנותי ביום זה נולדתי וביום זה אמות, היינו שהמדובר הוא בדברים שדבר באותו „היום".

ובהאזינו (ל"ב מ"ה) נאמר על אותם הדברים ממש „ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל, הרי ונצדק קדש שכתוב מפורש „כל" ושפיר דרש ע"ז הגאון הקדוש האור החיים ופירש את משמעות „כל", בכתוב זה בוילך אע"פ שלא נזכרה בו תיבה זו בפרוש.

ב

הפירושים לשם „משה"

הראב"ע; האברבנאל; החזקוני; הנצי"ב ב„העמק דבר" כשם ר' שמואל ממדינת בעהיים; המלבי"ם בשם פילון האלכסנדרוני.

ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו.

הרבה דיו נשפך וכו' בביאור כתוב זה. האבן עזרא פירש כי שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש, ושמו בל' מצרי היה מוניוס וכך כתוב בס' עבודת

האדמה הנעתק מלשון מצרים אל לשון קדרים, ובצדק שואל על פירושו האברבנאל ואומר, ואם הי' הדבר כן בשם משה מי המונע לומר כזה בשם אדם וחוה, איש ואשה, וקין ושת, ונח ופלג, ושאר שמות העצם מהאנשים הראשונים, שעם היותם נגזרים משמות העניינים יחכן שהיו מועתקים ומתורגמים ללשון העברית מהלשון אשר דברו בו ראשונה וכו'.

אבל זה א"א לציירו בשום לשון, רוצה לומר שיועתקו ויתורגמו שמות העצם הפרטים הנגזרים מהעניגים מלשון ללשון עם היות שיועתקו העניגים אשר מהם יוגזרו לפי שהי' זה „חסרון גדול וסכלות עצום" לא יעשה שום בעל שכל, הלא תראה שמי שיקרא דרך משל שמעון בלשון העברי נגזר מלשון שמיעה יקרא שמעון ג"כ בכל לשון מהלשונות עברי או ערבי רומי או פרסי, יוני או הודיי וזולתו וכו', וכן עשה אונקלוס ושאר המתרגמים, ולכן תרגם: ותקרא את שמו משה, וקריאת שמיה משה, ואמרת ארי ממיא שחלתיה, שהוא לשון תרגום שם משה אבל תרגם מלת משיתהו, ולכן לא נשאר שום יחס בלשון ארמית ללשון משה וכו'.

ומפרש האברבנאל כי יוכבד הנזכרת קראתהו כן.

ובחזקוני: כדברי רבותינו שנתגיירה והיתה לומדת לשון הקדש וכו' ד"א בת פרעה לא היתה יודעת לשון הקדש אלא כך פשוטו של מקרא ותקרא יוכבד את שמו משה ותאמר לה בת פרעה מהו לשון משה והגידה היא לה שהוא לשון המשכה, ואו אמרה בת פרעה, יפה קראתו כי מן המים משיתיהו, וכן פי' האלשיך שבתיה התייעצה עם יוכבד.

וקשה מאד לכמה מהמפרשים, הרי מפורש בספר הישר עמוד רס"ג כי יוכבד קראה שמו יקותיאל, ואחותו קראה לו ירד, ואהרן קרא לו חבר, וכן איתא בשמות רבה פ' א' סימן ל"ה כי הרבה שמות היו לו למשה, ולא נקבע לו שם בכל התורה אלא כמו שקראתו בתיה בת פרעה, ואף הקב"ה לא קראהו בשם אחר, וכן מפורש בילקוט רמז קס"ו.

אמר הכותב, מצאתי לבי' גאוני הדור הקודם שחקרו ומצאו כי גם בלשון המצרי הקדום, יש לשון נופל על לשון, ע"ש משה, ולכאורה הם סותרים אחד את השני.

ב„העמק דבר" ז"ל שם: ראיתי בשם הרב ר' שמואל נ"י במדינת בעהיים. דבלשון מצרי תיבה זו כצורתה משמעה „ילד" וילד המלך נקרא במדינה „הילד". באשר הוא ולד יולד למדינה, והוא ביאור נכון, ופירשה הטעם שהוא ילד שלה וכו', כי מן המים משיתהו הרי הוא כאלו נטבע במים, ואין לאביו ואמו חלק בו, ואני אם הילד. וזה הענין נקרא באמת קנין האדם, כמו שביארנו בשירת האזינו בפסוק אביך קנך יע"ש ולפי דברינו אין שם משה יחס לתיבת משיתהו, אלא הענין הוא טעם על השם משה ומ"מ כך דרך לשה"ק לכתוב לשון נופל על לשון.

שוב ראיתי עוד פירוש נפלא בדברי המלבי"ם וז"ל: ובכ"ז השגיח ה' שלא ישכח עמו ומולדתו במה שקראה שמו משה, שמזכיר שמשתה אותו מן המים, וכבר כתב פילון היהודי [שהיה באלכסנדריא בימי בית שני] בספר חיי משה, ששם משה מורכב מן „מו" שהוא מים בלשון מצרי כמו מוי בלשון ארמי ומן „שה" שהוא לשון הוצאה והמלטה בלשון מצרי, ושם זה מעיד על מקרה זה בין בלשון מצרי, בין בלשון עברי, וכן כתב יוסף בן מתתיהו בקדמניות שלו ספר

ב' פרק ט' ועי"ז נחקק בלבו תמיד שהוא מזרע בני תמותה, וכן ידעו כל ישראל כי הוא יהודי.

הכותב, כאן יש שתי גרסאות ממומתים בשפה המצרית הקדומה, ונראה לי כי הם שניהם אמת, ואינם סותרים זה את זה, כי גם פילון כותב כי „מו" זה מים ו„שה" הוא לשון הוצאה והמלטה, א"כ זהו כמו ילד, ולכן קוראים בלשון מצרי משה, לילד, כי הרי את הילד ממלטים ומוצאים מתוך השליא שיש בהם מים.

ג

בן י"ג למצוות

המטך המאמר כ„ונצדק קודש" ח"א עמ' ס"ב; בן כמה הי' בצלאל בעשה המשכן; פליאה עצומה על רבינו בחיי שהביא ראי' מהגמ' ולכאורה מפורש שם היפך דבריו; יישוב הפליאה.

ראה קראתי בשם בצלאל ונו' ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדעת.

איתא במדרש רבה שמות (פ' מ"ח סימן ה') ולא זה בלבד אלא כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה בינה ודעת, שנא' ויעשו כל חכמי לב, ולא בבני אדם אלא אפילו בבהמה ובחיה, שנא' חכמה ותבונה בהמה, בהמה כתיב שנתנה חכמה באדם ובבהמה. וכן בתנחומא. ואיתא שם עוד במדרש בסימן ו' בג' דברים הללו נברא העולם שנא', ה' בחכמה יסד ארץ, כונן שמים בתבונה, בדעתו תהומות נבקעו, ובג' דברים הללו נעשה המשכן שנא' ואמלא אותו רוח אלקים בחכמה ובתבונה ובדעת.

וקשה אם כל מי שנתעסק במלאכת המשכן נתן בו הקב"ה חכמה בינה ודעת, א"כ במה זכה בצלאל שנא' עליו, יודע הי' בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ (ברכות נ"ה.)?

כתב בעל הטורים שמות (ל"ח כ"ב) בצלאל בן אורי בן חור ג"פ בתורה נתייחס כנגד ג' מעלות שהיו בו חכמה ותבונה ודעת, והרי בכולם היו בהם שלשה אלו?

והנה בספר ונצדק קדש ח"א (ע' ס"ב) הוכחנו משני פסוקים כי בצלאל הי' לבר מצוה באותם ימים של תרומת המשכן, י"ג י"ד בתשרי, יומים אחרי ירידתו של משה רבינו מהר סיני. והבאנו שם כי איתא בזו"ח שרשב"י עשה משתה גדול והי' שמח מאד ביום שנעשה בנו בן י"ג על שבאותו יום זכה בנו לרוח קמ"ש כשע"ג בשם הזהר שלנפש קדישא זוכה אדם מהולדו, זכה יתיר יהבין ליה רוח קדישא, וזה בהיותו בן י"ג שנה זכה יתיר יהבין ליה נשמה קדישא בהיותו בן עשרים שנה ובזהר אמר ר"ש כל מאן דלא זכי באורייתא לא זכי לא ברוח ולא בנשמה ולפי זה כשהבן דורש או הוא בעל תורה ה"ל סעודת מצוה לכבוד הרוח החדש קודש שבא אליו (אוצר התפילות דף רס"ז), ולכן כתוב וימלא אותו רוח אלקים ואז הי' בצלאל בן שלש עשרה, ואולי זכה בצלאל הראשון בהיותו בן שלש עשרה לרוח, ואחריו כל הדורות שבישראל וזה בגלל זקנו חור שנהרג על קידוש השם, וגם על כלב זקנו כתוב ועבדי כלב עקב אשר היתה בו רוח אחרת

עמו וימלא אחרין, ואצל בצלאל ואמלא אותו רוח אלקים, ורוח אלקים לא הי' אצל אף אחר חוץ ממנו, וכן איתא במדרש שמות רבה (פ' מ"ח ו') בג' דברים הללו נברא העולם וכו' ד"א ואמלא אותו. כל התכמה הזו מנין מן הקב"ה, רוח אלקים, וכן בתנחומא.

פליאה עצומה על רבינו בחיי מביא ראיה בגמרא ושם מפורש היפך דברית.

שמות (לא סימן ב') ודע כי בצלאל במעשה המשכן היה בן י"ב שנה. וכן דרשו רז"ל בסנהדרין פרק בן סורר ומורה כתיב הכא ובצלאל בן אורי בן חור וכתיב (דה"א ב') ותמת עזובה ויקח לו כלב את אפרת ותלד לו את חור, וכי עבד בצלאל משכן בר תריסר שנין היה דכתיב איש איש ממלאכתו אשר המה עושים.

והנה בגמרא סנהדרין ס"ט ע"ב איתא וכי עביד בצלאל משכן בר כמה הוי תליסר דכתיב איש איש ממלאכתו אשר המה עושים, רש"י וכי עבד משכן היה בן י"ג והיכן מצא רבינו בחיי שבצלאל היה בן י"ב, ואין קץ לפליאת, חפשתי בדפוסים עתיקים מרבינו ואין שום טעות. [וכן בדק"ס לסנהדרין שם לא ציין שינוי נוסח בזה. ומכאן שכך היתה גירסת רבינו בחיי בסנהדרין שם, העורך].

והנה זכיתי לפרש את דברי רבינו בחיי, איתא ברבינו בחיי בראשית (ל"ד כ"ה) ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי, מן הכתובים יש לנו ללמוד כמה שנים היו להם כשהחריבו שכם, ידוע כי יעקב היה בבית לבן עשרים שנה ארבע עשרה בשתי בנותיו. ושש שנים בצאנו, ואחר שבע שנים שעבד ברחל רמהו לבן והכניס לו לאה וילדה לראובן בז' חדשים ואחריו נולד שמעון לשבעה חדשים נמצא כשפירש יעקב מלבן לסוף עשרים שנה היה שמעון בן י"ב שנה פחות ב' חדשים. נתעכב יעקב בסכות י"ח חדשים ובא לשכם, נמצא שמעון בן י"ג שנה וארבעה חדשים ולוי בן שתים עשרה שנה וט' חדשים וקראן הכתוב איש דכתיב ויקחו שמעון ולוי איש חרבו וגו'.

הרי שיטת רבינו בחיי כי יש ראיה מן התורה כי אדם נהי' לאיש אפילו כשהוא בן י"ב וט' חדשים. ורבינו בחיי סומך שכל אחד יבין את דבריו הנאמרים כאן כי איש נקרא גם מי שהוא בן י"ב ותשעה חדשים כמו שכתוב אצל לוי „איש חרבו", והיה בן י"ב ותשעה חדשים. ורבינו כותב מפורש כדבורינו, כי הוא מוסיף שם בסנהדרין ותניא שנה ראשונה עשה משה את המשכן שניה הקימו ושלח מרגלים, וכתיב בן ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד ה' מקדש ברנע כמה הוי ארבעים דל „ארביסר" דהוה בצלאל אם אחרי שנה היה בצלאל בן י"ד איך הי' לפני שנה בן י"ב, אלא ודאי כדברינו שהי' בן י"ב ותשעה חדשים.

והנה בספר' ונצדק קדש ח"א ע' ל' הבאנו ארבע הוכחות כי יעקב הי' בדרך לפני מעשה שכם ששה חדשים חוץ משש החדשים שהיה בבית אל, א"כ צדקו דברי התוספות יו"ט בחשבון שלו לפי שיטת רש"י שלוי היה בדינק בן י"ג שנה.

ד

שלש תמיהות בסוגיית „זמן מתן תורתינו"

רש"י; סוגיית שבת פו ע"ב; המזרחי בפי' לרש"י; קול אריה מהמוכיח מפולנאה; תמיהת המזרחי על התוספות; יישוב הקושיה; מכילתא פ' בא פ"א; סוגיית מנחות פט ע"א; פליאה של הרש"ש בדברי בעל שדי חמד הדורות; תמיהה על דבריו; יישוב דבריו; פי' הרמב"ן.

„בחדש השלישי לצאת בני ישראל וגו'" ביום הזה באו מדבר סיני, פרש"י וז"ל, ביום הזה (שבת פ"ו) בראש חדש לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא, מהו ביום הזה, שיהיו דברי תורה חדשים עליך כאלו היום נתנם, ורש"י זו תמוה, דהוא לקח זה מהגמרא דשבת פ"ו ע"ב, וזה לשון הגמרא שם. דכולה עלמא בר"ח אתו למדבר סיני, כתיב הכא ביום הזה באו מדבר סיני, וכתיב התם, התדש הזה לכם ראש חדשים, מה להלן ר"ח, אף כאן ר"ח, וא"כ מאי מקשה רש"י לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא הא אי לא הוי כתיב הזה א"כ ליתא לגזירה שוה, לשון „קול אריה" המוכיח מפולנאי קושיה זו שאלו רבים, וז"ל המזרחי, ואע"ג דמההיא דפ"ק פסחים (ו' ע"ב) דפריך מקרא דהתדש הזה לכם ראש חדשים ממאי דבריש ירחא קאי דלמא בד' בירחא או בה' בירחא, ומשני אלא אתיא מדבר מדבר, משמע דאין התדש הזה מוכרח שיהי' ר"ח, כבר תרצו התוספות דאי אפשר זה שהרי בהקומץ רבה אמרו בהדיא שהראהו הב"ה למשה באצבע הלבנה ואמר לו, כזה ראה וקדש, והא דפריך בפסחים אינו אלא הא דרשב"ג דאמר דורשין בהלכות הפסח קודם לפסח שתי שבתות, שהרי נביא עומד בראש חדש ומזהיר על הפסח, ופריך ממאי דנביא בר"ח הוה קאי, נהי דהקב"ה דבר עמו בר"ח דילמא משה לא אמר זה לישראל אלא בד' או ה' בירחא, ומסיק אתיא מדבר, מדבר, ששם דבור השם למשה ודבור משה לישראל בר"ח היו כדכתיב באי לחדש השני ויתילדו.

קושית המזרחי על התוספות שנשאר בצריך עיון

והלא במכילתא שנו בהדיא או אינו אלא הלקיחה והדבור היה בעשור, ת"ל התדש הזה לכם — דברו, אימתי היה הדבור בר"ח כו', משמע שגם ממשה לישראל בר"ח נאמרה ולמה הוצרך לומר אלא אתיא מדבר מדבר וצ"ע.

הכותב: הנה אפשר לתרץ, כי איתא במכילתא בא (פרשה א') ו' „התדש הזה לכם" רבי ישמעאל אומר משה הראה את התדש לישראל ואמר להם כזה היו רואין וקובעין את התודש לדורות, וביאר המלבי"ם דעת רבי ישמעאל שמלת הזה שמורה תמיד על דבר עומד נכחו, הוא צווי שיאמר כן לישראל ויראה להם הלבנה וכשטתו בסי' הקודם, (חולק על הגמרא שלנו מנחות כ"ט ע"א ושם רבי ישמעאל סובר כרבי עקיבא במכילתא) א"כ אפשר לומר כי רק לפי שיטת ר' ישמעאל כאן במכילתא, שסובר כי מדובר על משה שהראה את החדש לישראל, נאמר במכילתא דלעיל, או אינו אלא הלקיחה והדיבור בעשור ת"ל החדש הזה דברו, אימתי היה הדבור בר"ח, כי הרי ר' ישמעאל סובר כי החדש הזה מדובר על אמירת משה לישראל, אבל לפי דברי התוספות שסובר כי הראיה שהיה בר"ח, הוא מהחדש

הזה לכם שהיה דבור השם למשה, כזה ראה וקדש כהגמרא שלנו במנחות כ"ט ע"א, ולר' ישמעאל דמכילתא דבר ה' למשה היה לפני ר"ח, ובפסוק מפורש רק שהקב"ה אמר למשה לפני ר"ח, כי בר"ח ידבר אל בני ישראל ויראה להם את החדש ולכן הוא דורש „החדש הזה הזה דברו", שהם ידברו אל ישראל החדש הזה לכם.

א"כ ברור כי לפי דברי התוספות שהוא סובר כי הגמרא שלנו היא כרבי ישמעאל דמנחות כ"ט, היה דבר ה' למשה בר"ח, ולפי זה קושית הגמרא בסדר, ממאי דנביא בר"ח הוי קאי, נהי דהקב"ה דבר עמו בר"ח דלמא משה לא אמר זה לישראל בד' או ה' בירחא.

לכאורה יש לסתור את דברינו הרי רש"י מביא את הדרש „החדש הזה", הראהו לבנה בחידושה ואמר לו כשהירח מתחדש יהי' לך ר"ח, וכו' נתקשה משה על מולד הלבנה וכו' והראה לו באצבע את הלבנה ברקיע ואמר לו כזה ראה וקדש.

ובכל אופן אומר גם את הדרש השני מהמכלתא.

דברו אל כל עדת ישראל וגו' בעשור לחדש מכילתא דברו היום בראש חדש שיקחהו בעשור.

הנה רש"י אומר את הדרש השני אחרי המסקנה בגמרא שיש ראיה מפורש כי גם דבר משה לישראל היה בראש חדש שלומדים בגזירה שוה במדבר במדבר, מפסחו של השנה השניה ליציאת מרים.

ומפורש במכלתא עה"פ „ויקרא משה לכל זקני ישראל" שמות (י"ב כ"א) מלמד שעשאן ב"ד ויאמר אליהם הדבר יצא מפי משה לישראל דברי רבי יאשיה. וכותב המלבי"ם: ר' יאשיה לשיטתיה שאמר למעלה סימן י"א מנין שאין מעברין את השנה אלא בב"ד הגדול שנאמר ראשון הוא לכם דברו אל כל עדת ישראל. מפרש שמ"ש שידבר אל עדת ישראל שהם הוקנים בית דין הגדול הוא מצות עבור שנה לבד, וע"ז לבד קרא לזקני ישראל, אבל מ"ש ויאמר אליהם משכו וקחו לכם צאן זה אמר משה לכל ישראל כמו שנהג בכל מצות התורה, ויחד דבורו אל הזקנים מפני כבודם וכל ישראל שמעו.

א"כ ברור שאין להקשות כדברי מרן המזרחי ולומר כי יש פסוק מפורש שגם הדבור של משה לישראל היה בראש חדש, כדרשת המכלתא, ת"ל החדש הזה דברו, אמתי היה הדבור בר"ח ? הרי הדבור היה רק למצות עבור השנה לבד, וזה נאמר שמשה ידבר לב"ד הגדול, א"כ מהיכן אנו יודעים דרשתו של רשב"ג שדורשים מהלכות הפסח קודם לפסח שתי שבתות, וע"ז בודאי אנו צריכים לגזירה שוה, ורש"י שהוסיף דברו היום בראש חדש „שיקחוהו" בעשור (כי במכלתא כתוב „הדבור היה בר"ח" ולא מפרש איזה דבור כי הרי היה הדבור לבית דין לעבור השנה) משום המסקנה של הגמרא שלומדים שגם הדבור של פסח היה בר"ח.

פליאתו של הרש"ש על פרר הרוחות

שם פסחים (ו' ע"ב) רש"ש וז"ל תוס' ד"ה ממאי ותירץ ר"ת ומסיק כר' ואמירת משה הוה בריש ירחא (הייגו גם בפסחו של השנה השניה ליציאת מצרים), ונפלאתי על סדר הדורות שכתב בב' אלפים תמ"ט י"ג לחדש ניסן „ויצו משה לעשות הפסח במועדו".

ונפלאתי אני הכותב, הרי הסדר הדורות לא כתב בזה שום דבר הרי זוהי ציטטה מלה במלה של ספר הישר, ויש בספר הישר מאות פעמים החולק ע"ד התלמוד. ואין להתפלא על הגאון סדר הדורות שלא כתב משלו כלום. ודרכו של סדר הדורות שהכניס כמעט כל דברי ספר הישר בספרו.

והנה על הקושיה המפורסמת על רש"י איך הוא שואל לא היה צריך לכתוב אלא ביום ההוא, הא אי לא הוה כתיב הזה א"כ ליכא גזירה שוה, מחליט המזרחי ושמא הן אגדות חלוקות, הגור אריה מתרץ כי רש"י שואל הרי אפשר בלי גזירה שוה להוכית, השפתי חכמים מתרץ אותו תירוץ, אבל קשה מאד הרי הגמרא מחליטה שלומדים גזירה שוה. איך יחליט רש"י אחרת. ובפרט כי הגזירה שוה ישנו גם בסנהדרין (מ"ב, ע"א) א"ר אסי א"ר יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה כתיב הכא החדש הזה, וכתיב התם זה אלי ואנוהו. וכן אמר רבי יוחנן ב"ב (ט"ז ע"ב) (עשו) וכפר בעיקר כתיב הכא למה זה לי וכתיב התם זה אלי ואנוהו.

הכותב ונראה לתרץ, כי קושיתו של רש"י אינו מדוע לומדים מגזירה שוה, כי אפשר ללמד מהפסוק בלי גזירה שוה, זה אינו כי הגמרא מחליטה שלומדים מגזירה שוה, רק הוא מוסיף זה ודאי שלומדים גזירה שוה והקושיא היא רק מדוע אמרה תורה גזירה שוה, והוסיפה „מלה" נוספת ביום „הזה" הרי יש גזירה שוה „ההוא", „ההוא". כתבה התורה גזירה שוה הזה הזה, שאין מתאים לאמר הזה רק שמראים באצבע. וכאן היום הזה אינו נגד עינינו. והרי אפשר לעשות גזירה שוה „ההוא ההוא" ויכתוב כאן ביום ההוא. וע"ז מתרץ רש"י כי לומדים עוד דבר שיהי' דברי תורה חדשים.

הנה בעלי הטורים כותב ביום הזה באו מדבר סיני, על אותו יום שנאמר למשה תעבדון את האלקים על ההר הזה.

הרמב"ן שואל קושיא חזקה כאילו בדרך אגב

„החדש הזה לכם ראש חדשים", וז"ל זו מצוה ראשונה שצוה הקב"ה את ישראל ע"י משה ולכן אמר „בארץ מצרים" כי שאר מצות שבתורה היו בהר סיני.

וקשה באמת איך מצוה ראשונה צוה הקב"ה בארץ מצרים. והרמב"ן לא מתרץ. ונראה לי הכותב כי התורה בעצמה מתרצת את קושיתו של הרמב"ן זכותבת ויאמר ה' אל משה ואהרן בארץ מצרים לאמר, היינו איך הקב"ה אומר מצוה ראשונה בארץ מצרים, והתירוץ הוא החדש הזה לכם, לכן כתבתי המלה „הזה" והמלה „הזה" אות ומופת שכבר נאמרה בסיני היכן? בשמות (ג' יב) ויאמר כי אהיה עמך „וזה" לך האות כי אנכי שלחתיך. רש"י דבר אחר כי אהי' עמך וזה שתצליח בשליחותך לך האות על הבטחה אחרת שאני מבטיחך שכשתוציאם ממצרים תעבדון אותי על ההר הזה שתקבלו התורה עליו. והיא הזכות העומדת לישראל ודוגמת לשון זה מצינו וזה לך האות עכ"ד רש"י, משה אמר „אסרה נא ואראה את המראה הגדול" „הזה", ועל זה אמר לו הקב"ה המלה הזאת „זה" הוא אות, לכל הדברים האלה, אם כן גם החדש „הזה" לכם כבר

נאמרה בסיני, ובזה מתורצת גם הקושיא המפורסמת על רש"י שאומר לסוף ג' חדשים (שמות ג' י"ב) הרי אין ג' חדשים לקבלת התורה, והנה יש ג' חדשים מר"ח ניסן שנא' החדש הזה עד קבלת התורה שכתוב בחדש השלישי, אשר כתוב גם הזה ויש להוסיף בעל הטורים עה"פ מזה בידך. ד"א מ. מ' שנה יהי' זה פי' י"ב שבטים ויש להוסיף כי גם „הוא" בגימטרי' י"ב כגימט' „זה".

ה

ענין „אורים ותומים"

פיתוחי שמות האבות, השבטים, וחותמם על אבני החשן והאפוד, ומספר האותיות בשמותם; דברי הרמב"ם על פי הבנת בעל „הכתב והקבלה"; רביעו בחיי; ה„משך הכמה"; דברי הזוה"ק; מדרש תלפיות; ה„כסף משנה"; „אין השם שלם ואין הכסא שלם"; „תורת שבת" לאדמו"ר ממונקאטש; בדברי בעל „אור החיים".

בעל ס' „הכתב והקבלה" מצא בדברי הרמב"ם על האורים ותומים, רעיון חדש, הנוגד דברי רש"י והרמב"ן, ורבינו בחיי.

„ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים" (שמות כ"ח ל'), וברש"י, הוא כתב שם המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החושן שעל ידו הוא מאיר דבריו ומתמם את דבריו (יומא ע"ג ע"ב) ובמקדש שני היה החשן, שא"א כהן גדול להיות מחוסר בגדים אבל אותו השם לא היה בתוכו, ועל שם אותו הכתב הוא קרוי משפט שנאמר (במדבר כ"ז כ"א) „ושאל לו במשפט האורים".

וכתב רבינו בחיי, הזכירו בה"א הידיעה ולא זכרן בשום מקום עד עתה, כי לא מנאם עם יתר הכלים במלאכת האומנים שיאמר בהם ועשית את האורים והתומים כמו שאמור ביתר הכלים, או שיאמר ויעש האורים והתומים, והנה זה עדות שלא היו מעשה חרש כי אם מעשה שמים, ומפני זה נזכרו בלשון ידיעה כלשון „ויישכן מקדם לגן עדן" את הכרובים ולא נזכרו הכרובים קודם לכן, כן כתב הרמב"ן ז"ל וכלל הדבר ב„אורים ותומים" שהיו שמות קדושים מכחם ידע הכהן העתיד, וישמיע לכל שואל הבאות, והשמות האלה שני חלקים האחד מכתם יאירו אותיות השבטים הקבועים באבני החשן והם הנקראים אורים, בהיותם מאירים לעיני הכהן, השני מכחם יבא בלב הכהן שידע להצמיד ולחבר האותיות ולהוציא התיבה מהם כרי שיהא מכוין בתשובת השאלה, ומכח השמות האלה הי' לב הכהן תמים בידיעת האותיות וברוח הקדש שבו, יבא בלבו כי זה חבורן וסדרן, והם הנקראים תומים, ושני חלקי השמות הקדושים האלה הנקראים „אורים ותומים" על שם פעולתם, היו נתונים בין כפלי החשן, כי על כן היה כפול, ואחרי שהלביש משה לאהרן האפוד והחשן, אחרן כן היה נותן בין כפלי החשן האורים והתומים, והוא שכתוב וישם עליו את החשן ויתן אל החשן את האורים ואת התומים, והענין היה מדרגה ממדרגה רוח הקדש, למעלה מבת קול, ולמטה מן הנבואה.

לדברי בעל „הכתב והקבלה" הרמב"ם חולק על כל דברי הראשונים, בזה שהשמיט במעשה החשן ענין ה„אורים ותומים", כי הוא סובר שה„אורים ותומים" הם בעצמם י"ב האבנים. ומלשון הרמב"ם עצמו מוכח שקורא י"ב האבנים, בשם

„אורים ותומים". ודוחה את הוכחות הרמב"ן ורבינו בחיי, והאברבנאל.

והנה ב„משך חכמה" מביא הוכחה מהכתוב, וכותב: ונתת אל חושן המשפט את האורים ואת התומים כו' לא כתב בו תמיד, שלא היה אורים ותומים בבית שני, שהוא מהתמשה דברים שחסרו בו. והוא שם המפורש. ולכן כתוב והיו על לב אהרן כו' ולא ונשא כי בומן ששם המפורש בחושן הוא בגדר ארון, שנושא את נושאיו ואינו משא כלל, אבל בלא או"ת כתיב ונשא אהרן שמרגיש משא קצת. וכן דרשו ז"ל באבות דר"נ על קרא דואתפוש את שתי הלוחות ואשברם, והלא היו בידו ומאי שייך ואתפוש, רק שקודם שפרח הכתב מעליהם לא היו למשא וכיון שפרח הכתב נעשו משא, ותפש אותן כפי שתופס משא בידו, ע"כ. ומסיים „הכתב והקבלה" שם, הנה אף שמצאתי מקצת חכמים סעד לדברי הרמב"ם מ"מ הוא תמוה כי התרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל תרגם ג"כ „אורים ותומים" על שם המפורש.

הנה יש להוסיף, ע"ד „הכתב והקבלה" בדברי הרמב"ם, כי גם בספר „הזהר" מפורש כדברי הראשונים נגד דברי הרמב"ם, וז"ל, „ואת התמים", סוד האותיות הגכללות במקום אספקלריא שאינה מאירה, והיא מוארת בע"ב אותיות נחקקות, שהם סוד השם הקדוש, וכולם נקראים „אורים ותמים", בוא וראה כאשר אותן האותיות היו משוקעות שם, בכח ההוא האירו אותיות אחרות בחקיקתן, שהם שמות השבטים, או שהאירו או שנחשכו, והכל בסוד אותן האותיות של ב' שמות הקדושים כמו שאמרנו, (הכותב בכדי להסביר דברינו להלן, יש להעתיק כאן דברי המפרש של הזהר „זיו הזהר" סימן י', והשם ע"ב מכתיר לה, פי' שבא לה הארה מעולם החכמה ששרשו השם „ע"ב" שהוא הוי"ה במלוי יודי"ן").

וכן איתא ב„מדרש תלפיות" בשם מנחה בלולה (ענף אורים ותומים) „את האורים ואת התומים" בגימטריא שם בן ע"ב וכו'. (הכותב: קשה לדעת את החשבון, ומצאתי את החשבון בבעל הטורים שם „את האורים ואת התומים" בגי' „שם בן שבעים ושתים", בהפרש של א') האורים בה"א הדעת ולא נזכרו עד עתה, ולא שם עושיהם, ללמדך שהוא מעשה שמים. והיו כותבים שם המפורש הידועים לחכמי הקבלה האמיתית (ולזה) היה החושן כפול שהיו נתונים בתוכו ולא הורשה שום אדם לשוטט בם בלתי משה אדונינו לבדו בעת נתינתם בתוכו. וגם הוא לא ראה אותם אף על פי שהורשה, מרוב קדושתן.

וכתב רבינו בחיי (כ"ח ט"ו.) וז"ל הרי לך בכל אבן ואבן ששה אותיות להורות כי ששת ימי המעשה תלוים בי"ב שבטים. והיו באבני חושן ע"ב אותיות, כי י"ב פעמים ששה הם ע"ב, והם כנגד ע"ב אותיות של השם הגדול להורות בזה קיום העולם שנברא בע"ב שעות שהרי העולם נברא ביום, שנאמר „ביום עשות ה' אלקים ארץ ושמים", וששת ימי המעשה ע"ב שעות, יש בהם י"ב שעות בכל יום, וזהו שאמר הכתוב תהלים (פ"ח) „אמרתי עולם חסד יבנה" כמנין חס"ד, ולמדנו מזה שהעולם שנברא בע"ב שעות מתקיים בזכות השבטים שבהם ע"ב אותיות.

עוד פליאה עצומה לכאורה ע"ד הרמב"ם שהם נגד גמרות מפורשות בבלי וירושלמי.

בהלכות כלי המקדש (פ"ט ה"ז) כיצד מעשה החושן, ומפתח על האבנים שמות השבטים כתולדותם ונמצא כותב על האודם ראובן ועל ישפה בנימין, וכותב בתחלה למעלה מראובן. אברהם יצחק ויעקב, וכותב למטה מבנימין שבטי יה כדי שיהיו כל האותיות מצויות שם.

וכתב הכסף משנה: ויש לתמוה למה שינה רבינו לכתוב שהיה כתוב למטה שבטי יה במקום [שבטי] ישראל דירושלמי, או [שבטי] ישורון דגמרא דידן, ויש לומר דכיון דבחד גמרא כתיב הכי ובאידך גמרא כתיב הכי, משמע דישראל וישורון לאו דוקא, דלא אתו למימר אלא דכתיב טי"ת, וכיון שכן עדיף לו למימר דהוה כתיב שבטי יה, דכתיב ביה עדות לישראל דדמי למאי דכתיב בחושן לזכרון (להם) לפני ה'.

ויש להתפלא על מרן „הכסף משנה", האם כשיש מחלוקת בין שתי גמרות הבבלי והירושלמי, אפשר לכתוב נגד שתיהם, ולכתוב שיטה שלישית שאין לה ראיה מהגמרא, מה עוד כי במסכת יומא (ע"ג ע"ב) מביא רבינו חננאל כי גם בירושלמי היה כתוב שבטי ישורון כגמרא דידן. ואין קץ לפליאה ע"ד מרן הגו', ובדברי הרמב"ם.

וכע"ה זכיתי ומצאתי כי הרמב"ם צודק בדבריו, והם כלל אתם פותרים את דברי הגמרות בבלי וירושלמי. ובדבריו כאן מבין ענין האורים ותומים, ולכן לא הוסיף לבארם, ומרה תמיהתו של „הכתב והקבלה".

דברי הגמרות נאמרו על ימות המשיח, על זמן שהכסא שלם והשם שלם ורק אז היה השם „ע"ב", והרמב"ם מדבר בזמן שיש מלחמה להי בעמלק, ואז אין הכסא שלם, ואין השם שלם, והרמב"ם לסד את ה מפסוק מפורש.

לעיל הבאנו כי ב„אורים ותומים" הי' שם של „ע"ב" שהוא שם הויה, במלוי יהדי"ן, עיין לעיל בזהר ובדברי המפרש.

והיו כתובים על החושן „חמשים" אותיות שמות השבטים, „י"ב" אותיות שמות האבות, וחסר אות ט' וכן היה חסר ט' אותיות לשם הקדוש „ע"ב". לכן הוסיפו „שבטי ישרון" — (כשיטת הבבלי, או שבטי ישראל כשיטת הירושלמי). והכתוב הוא „ויאמר כי יד על כס יה מלחמה להי' בעמלק". וברש"י, ידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית, ומהו כס, ולא נאמר כסא, ואף השם נחלק לחציו, נשבע הקב"ה שאין שמו שלם, ואין בסאו שלם, עד שימחה שמו של עמלק כולו, וכשימחה שמו יהי' השם שלם והכסא שלם. שנא' „האויב תמו הרבות לנצח" זהו עמלק שכתוב בו „ועברתו שמרה נצח" וערים נתשת אבד וזכרם המה, מהו אומר אחריו, „וה' לעולם ישב" הרי השם שלם כונן למשפט כסאו הרי כסאו שלם.

וכתבו בעלי התוספות, וירושלים נקרא כסאו של הקב"ה ואין כסאו שלם עד שיכרית זרעו של עמלק.

וקשה להיכן רומז שמחקו את הא' מהכסא וכתבו רק „כס", ולאיזה מקום הכוונה ששם מחקו מתוך שם הויה ו"ה' ונשאר רק י"ה.

שמעתי של הרמב"ם איפוא, כי מחקו את שלשת האותיות מתוך השם „ע"ב" שבחושן.

במקום „ע"ב" נשארו רק „ס"ם" אותיות, ולכן במקום „שבטי ישרון" היה כתוב על החושן „שבטי יה", כי מלחמה להי' בעמלק מדור דור, ולעתיד לבוא. ביום ה„הוא" כשיוסיפו ויהי' השם „ע"ב" מלא יוסיפו ל„כס" והיה „כסא" ולשם י"ה, יוסיפו ה—ו' ויהי' שם „הויה" שלם אז יהי' כתוב „שבטי ישרון" ויהי שם „ע"ב" שלם ולא יחסר ג' אותיות. (עיין בתורה רב פנינים שמות (כ"ח י"ז)

בלקוטי אנשי שם, וז"ל ומלאת בו מלאת אבן וכו', ולשון כזה נקרא לשון רמיה ר"ם י־"ה שנעשה פירוד בין הדבקים בין צירוף שם הוי"ה ברוך הוא, שתי אותיות המורים חכמה ובינה מסתלקים ומורמים מב' אותיות ו"ה המורים קול ודבור, כידוע למביני מדע ובלתי אפשרי להיות שלימות בצירוף שם בן ד' וכו' (אור המאיר).

וכתב רבינו בחיי וז"ל והענין כאלו הי' הכסא חסר והשם חסר כי כאשר הוא מסלק כתו מן הכסא נראה הכסא חסר וגם השם נראה חסר שנראה כאלו אינו מתקיים הכל ויש כח זולתו ח"ו וע"כ חסר האלף מן הכסא כי כחו הקדמון נסתלק מן הכסא, לצורך עמלק והוא"ו וה"א מן השם. אבל „לימות המשיח" כשיפקוד הש"י על צבא השמים ויבטל הממונים העליונים ממנוים וכענין שכתוב בדניאל ותגדל עד צבא השמים ותפל ארצה מן הצבא ומן הכוכבים ותרמסם יאבדו העו"ג על נקלה באבדן השרים הממונים עליהם וכו' ואז יהי' השם והכסא על השלמות שהרי ג' אותיות שהן אל"ף ה"א וא"ו הם תשלום הכסא והשם וע"ז אמר דוד ע"ה כי בחר ה' בציון „אוה" למושב לו: ונשגב ה' לבדו ביום ה„הוא", יהי' ה' אחד ושמו אחד.

וראיתי במאמר חורת שבת להגאון האדמו"ר ממונקטש זצ"ל (דף נ"ג ע"א) וז"ל: „ויקוב בן האשה הישראלית את השם", ובמסורה „ויקוב" תרין, דין ואידך — „ויקוב חור בדלתו" ועיין בזוה"ק במקומו, ובמסורה כתב „ויקוב חור" ועיין בהאי רזא בספר הזהר עכ"ל וכו' כי בפרשה זו נדמז בתורה „ונוקב שם השם" ר"ת יש"ו מות יומת על האי רישא דחויא ראש המינים. ואחריו התחיל גלות אדו"ם הארוכה בלי די אשר ראשי מלכותם המה אמונתם דהאי טמא ר"ל באמונת השילוש, והנה עמלק בן אליפז בן עשו שורש אדו"ם הוא עושה כמו פירוד בשם ה' ואין שמו שלם כביכול עד שימחה זכר עמלק ב"כ. (הכותב ולכן „עשו" בגימט' „שלום" עיין בעה"ט „ויקוב חור בדלתו" עפ"י מש"כ בספרים על האי דארו"ל בעירובין בר"מ דלא ליתי זבוב וליתוב על תגא דדל"ת ולעשות אותו „ר" כי זהו הקוץ ההפרש בין אות ד' לאות ר' ועמלק רצה להפריד מן אחד לעשות אל אחר ה' יצילנו מידם וזהו „ויקוב את השם" ויקוב חור בדלת"ו שעשה נקב וחור בקוצא דדלת דאחד ד„שמע ישראל ה' אלוקינו" ולעשות „ר' שיהי' אחר ח"ו באמונת השילוש הטמאה וכו'.

הכותב וברברית אלו מוכן מדוע כתוב ויקרא אל משה בא' זעירא.

כמו שכתב האדמו"ר הנז' „ונוקב שם השם" ר"ת יש"ו, שהוא עשה כביכול נקב בה', כן הנאמר אצל בלעם שהוא ג"כ נקר את שם השם (כי נקר ונקב הם אותו מובן) ולכן כתוב אצל בלעם ויקר ה', עשה נקר, וזה ג"כ ר"ת (יש"ו ימ"ש) וי — קר" קר הם „ש", ביחד יש"ו, כן איתא במדרש תלפיות ערך בלעם, כי בלעם הרשע היה מכנה שם המרבר עמו דהיינו שרו בשם „הויה" ח"ו וכו', והאותיות א', ה', ו', שנמחקו בגימט' י"ב נגד י"ב שבטים אשר עמלק רוצה דור דדור להכריתם, ולכן כתוב ויקרא בא' זעירא להראות כי עמלק נלחם דור דור למחיאת מכסא ה' את הא'. והוא דורש שיהי' רק ויקר כנ"ל.

וכאן יש לשאול, במגלת אסתר כתוב „ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ גבה חמשים אמה" וגו' למה דוקא חמשים אמה?

ויש לדעת, הנה יש ברייתא בסוטה (לו.) מיתיבי שתי אבנים היו לו לכהן גדול על כתיפיו אחת מכאן ואחת מכאן ושמות שנים עשר שבטים כתוב עליהם,

ששה על אבן זו ושש על אבן זו, שנא' ששה משמותם על האבן האחת וגו' וחמשים אותיות היו עשרים וחמש על אבן זו ועשרים וחמש על אבן זו, וכו' ושם בע"ב, הני חמישים אותיות, חמישים נכא חרא הויין? א"ר יצחק יוסף הוסיפו לו אות אחת וכו' וקשה מהיכן למדנו שמוכרח להיות בדיוק חמישים ולא פחות.

וכתב „האור החיים" כפי תצוה, והשבון זה לא נרמז בפסוק אלא כך באה להם הקבלה, וב"ה מצאנו רמזים ברורים בתורה ע"ז.

ונראה כי לכן כתוב „וידי משה כבדים ויקחו אבן ויהרן ויחור" איתא במס' סוטה (ל"ו ע"ב) מי גרם לו שיחזק על אבני אפוד אלא „אביר יעקב משם רועה אבן ישראל" משם זכה ונעשה רועה, וכתב בעה"ט אמונה עד בא השמש, שהזכיר זכות אבות.

הנה הפסוק הזה מדבר על החושן והאפוד והוא מרמז על האבות שהם ג' ומספר האותיות שלהם בשמם י"ג, והשבטים הם י"ב, ומספר האותיות של שמם הם חמשים, והפסוק תופס לסירוגין, מספר האבות עם מספר האותיות של השבטים, מספר האבות הם ג' ומספר האותיות של השבטים הם נ' לכן כתוב ויקחו אב—ן אב זה ג' מספר האבות נ' הוא מספר האותיות של השבטים.

כי אבן הוא נוטריקון אב—בן, היינו אבות ובנים. (עיין בתורת משה עה"פ והאבנים תהיין על שמות בני ישראל דף ס"ה ע"ב) תמכו בידיו, מ„זה" אחד, זה י"ב שבטים שהיו כתובים על החושן ועל האפוד. „אחד" הם מספר אותיות של האבות י"ג כיחד כ"ה על אבן האחד, ומוה אחד על האבן השני.

וכתב רבינו בחיי כי אבני החושן הם השורש לכל האבנים הטובות הנמצאות בעולם שכולם הם הענפים להם, כמו שאבני בני ישראל הם השורש לכל בני העולם.

וכתב המלבי"ם שמות בני ישראל כתובים על אבני האפוד המן אשר כל כוונתו היה להכרית את שבטי ישראל, והיה נלחם בעמלק גם בשם „הויה" ב"ה ידע כי שמות השבטים חקוקים על שני אבני שוהם בחמשים אותיות כמספר האותיות שב־„שמע ישראל" „וברוך שם כבוד" לכן אמר נעשה עץ גבוה חמשים אמה. לתלות את מרדכי וגם להכרית את י"ב שבטי ישראל. ולכן צריך להיות העץ חמשים אמה. כי הסמל של כלל ישראל היה על החשן ואפוד ועליהם היו שמות שבטי ישראל חמשים אותיות שהם גם מספר האותיות של שמע ישראל ויש גם לדרש חמשים אמה לשון אימה ופחד כמו שהרבי ר' זוסיה זצ"ל דרש מאימתי קוראים קריאת שמע של ערבית „מאימתי" מפחד, כן חמשים אמה הם חמשים אותיות של שמע ישראל שנאמרים באימה. וכן יש בחמשים אמה רמז למפלתו של המן פיו הכשילו, חמשים נוטריקון חם—שם, מלחמת חם נגד שם. חמשים הם אות נ' מ"ה של „אמה" ביחד הם תיבת „המן" יתר א', עם גבה (מלא בו', עיין בגור אריה פ' שלח ט"ו פ' ל"ט וו"ל דהכא שאני שהדבר תוא בשמו שיקרא בו והוא יקרא בשם ציצית בשני יודין) הם בגימטריה אגני י"ז אותיות א"כ גבה חמשים אמה הם בגימטריה המן אגני.

ראיה כי שם ע"ב כלול משם הוי"ה שהיה באורים ותומים

ומצאתי מפורש כדברינו בשל"ה ח"ג קטע שלפני פ' „במדבר סיני". וז"ל כדאיתא בספר הבהיר, והביאו הפרדס, ישב רבי אמוראי ודרש מאי דכתיב השמים ושמי השמים לא יכלכלוך, מלמד, ששבעים ושתים שמות יש להקב"ה, וכולם קבועים בשבטים דכתיב ששה משמותם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית, וכתיב שתים עשרה האבנים האלה, הקיש וגו' מה אלה אבני זכרון אף אלו אבני זכרון לשתים עשרה אבנים, הם ע"ב כנגד ע"ב שמות של הקב"ה ומ"ט התחיל בי"ב ללמדך שי"ב (הגהה והו סוד שנים עשר בקר וששׁ עגלות צ"ב) מנהגים יש לו להקב"ה. ובכל א' וא' ששה כחות כו' ועיין שם המאמר שם בפרדס כלל העולה י"ב האבנים תהיינה על שמות בני ישראל וכל אבן כלול ששה וששה פעמים י"ב הם ע"ב והביא ראיה בדרך הקיש כי כיון שהקישן הכתוב כנראה כי כמו שבאבנים אלה יש ששה שמות כן בי"ב שבטי ישראל בכל אחד ששה שמות כי הם ע"ב שמותיו של הקב"ה, וכל זה היה סובב את הארון שבו הלוחות שבו ע"ב טפחים משולשים, „והבל פיכפ על שם יהו"ה, כי תורת יהו"ה תמימה כלומר התורה כולה נותנת משם יהו"ה ומשם יהו"ה יוצא שם ע"ב כנ' אנכיו. אחד פנים דהיינו יהו"ה במילוי יודין יודין הי"י וי"ו הי"י עולה „ע"ב", כי אתוון דהיינו, י' י"ה יה"ו יהו"ה עולה נ"כ ע"ב.

הכותב, וראי' חותכת, אנו אומרים בספירת העומר (סידור יעב"ץ) לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ליחד שם י"ה בו"ה ביחודא שלים בשם כל ישראל. וכן בסידור האר"י לפני ברוך שאמר. הרי ברור כי רק לעתיד לבוא יהי' שם הוי"ה שלם אחרי מחיאת עמלק, כדברינו.

ו

ישראל יש ששים ר'בוא א'ותיות ל'תורה — „מגלה עמוקות"

הרב מרגליות ז"ל בספרו המקרא והמסורה כותב, גדולי ישראל עמדי התורה בנגלה ובנסתר התלבטו בהתאמת המציאות לאמרם כי בתורה ישנם ששים רבוא אותיות וכה דברי רבינו מנחם עזריה מפאנו במאמר הנפש ה"ג פ"ה: איש תם וישר הר' משה בן יששכר שהיה ישעיה משתבח בתפלתו באמרו על הכשרים שכמותו „איה שוקל סופר". זה משה האיש ספר ושקל כל פסוקי התורה אחד לאחד למנין האותיות ותתיבות והיה לפנינו בבית המדרש והעיד מתוך הכתב כי אין בתורה אותיות במספר זה זולתי שלשים רבוא וחצי בקירוב ובדיוק 304805, שורה של גדולי עולם אדירי התורה חקרו וחפשו לתרץ וליישב. וזכינו ומצאנו תירוץ נכון לפי דברי הרמב"ן ז"ל בתקדמתו לתורה, עיין בספרנו ונצדק קדוש ח"א עמוד ע"ט וק"מ.

והנה נדהמתי כי מצאתי דברים מפורשים ומבוארים מפי הגאון האלקי הארמ"ר קדוש הקדשים הרש"ב זצוק"ל מליובאוויטש, במאמר ליל כ' דרה"ש רס"ז עמוד שמ"ט, דברים באילו שפיתה מרברת מתוך גרונו.

והתירוץ לפי דברי הרמב"ן הוא נכון ופשוט לפליאה, וז"ל „בראשית", משה רבינו כתב הספר הזה עם התורה כולה מפיו של הקב"ה והקרוב שכתב זה בהר

סיני וכו׳ אבל זה אמת וברור הוא שכל התורה מהתחלת ספר בראשית עד לעיני כל ישראל נאמרה מפיו של הקב״ה לאזניו של משה כענין שנאמר להלן ירמיה ל״ו מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו וכו׳ „עוד יש בידינו קבלה של אמת״ כי כל התורה כולה שמותיו של הקב״ה שהתיבות מתחלקות לשמות בענין אחד כאילו תחשוב על דרך משל כי פסוק בראשית יתחלק לתיבות אחרות כגון בראש יתברא אלקים, וכל התורה כן מלבד צירופיהם וגימטריותיהן של שמות וכו׳ עיי״ש.

והנה לפי דבריו המפורשים והברורים של רבינו הגדול ז״ל שהתורה נתנה למשה בשני ענינים אחד על דרך קריאת התורה והמצות, והענין השני נמסר בעל פה למשה רבינו קריאתה בשמותיו של הקב״ה ולכן יש להכפיל את מס׳ האותיות.

ומצאנו דבר נפלא שכתב הגאון „העמק דבר״. בשמות (ל״ד כ״ז) כתב לך את הדברים האלה וז״ל ואי אפשר לפרש כתיבה בספר תורה שאינו מדבר בספר תורה וכו׳, „אלא בכתיבה על הלוחות שמדבר בענינם מיירי, אמנם ודאי לא בעשרת הדברות מדבר שהרי הקב״ה אמר וכתבתי על הלוחות ותו דלזה לא היה נצרך לפרש טעם כי ע״פ הדברים האלה וגו׳ שהרי משה עלה בשבילם ואין זה דבר חדש.

אלא ככל התורה נצוה משה שכלבד שיכתוב ה׳ על הלוחות עשרת הדברים יכתוב משה על הלוחות את הדברים האלה מ„בראשית עד לעיני כל ישראל״ וכמו שהיו חקוקים על הלוחות הראשונות כמו שכתוב לעיל (כ״ד י״ב) ואתנה לך את לוחות האבן והתורה כך היו חקוקים על הלוחות השניות ע״י משה ככר נתבאר שם שאין הפי׳ שהיו כתובים כמו שהתורה לפנינו אלא השמות שבהם נבראו שמים וארץ״ והן הן נופי התורה אחר שנתפשטו.

הכותב הרי משה רבינו כתב פעמים, פעם אחת התורה שלפנינו מ„בראשית עד לעיני כל ישראל״ ופעם שניה חקק על הלוחות את כל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל״ לפי שמותיו הקדושים, והגדיל וכתב האדמו״ר הרש״ב זצוק״ל דלעיל וז״ל שם.

הנה נ״ב ענין נשמת שנתת בי טהורה היא דהיינו מצד שרש הנשמה כמו שהיא בבחי׳ כלים דאצילות היא בבחי׳ טהורה היא ואח״כ כמו שירדה לבי״ע [לבריאה יצירה עשיה] עז״א אתה בראת וכו׳, והנה באמת בחי׳ טהורה היא היא בחי׳ שרש הנשמה כמו שהיא מושרשת למעלה מבחי׳ הכלים דע״ס דאצילות, והענין דהנה נת״ל שיש בחי׳ מחשבה ובת המחשבה ומבואר במ״א דבי בחי׳ אלו הן אותיות הכתיבה, ואותיות החקיקה דהנה התורה נקרא תורה שבכתב, אמנם בהלוחות כתיב והמכתב, מכתב אלקים הוא חרות על הלוחות, נמצא שיש בתורה בי מיני אותיות אותיות הכתיבה ואותיות החקיקה ולהיות דשרש נשמות ישראל הן מאותיות התורה במשנ״ל לזאת גם בנשמות יש בו בחינות אלו. והנה ההפרש בין בי מיני אותיות אלו יזכו עו״מ בגשמיות ההפרש בין כתיבה לחקיקה הוא דכאותיות הנכתבים בריו על הקלף הנה הדיו הוא דבר בפ״ע ואינו מגופו ומהותו של הקלף אך בשמצטייר הדיו בצורת אותיות על הקלף ירבקו היו לאחרים ונראה כאלו הם דבר אחד שהרי הקלף בלבן ישנו תחת באות ועליו ממש שנכתב האות והוא טובלו וכו׳ אבל מ״מ באמת הם שני דברים

שהרי הקלף הוא דבר בפני עצמו והדיו הוא בפני עצמו לגמרי רק שהלבוש את הקלף הלכן להתת נראה צורת אותיות על הקלף וכו', צורת אותיות מריו וא"כ אין זה רק דרך הלבשה כלבד שהלבוש הוא דבר בפ"ע ואף כלבוש המחובר תמיד וכו' מ"מ מצ"ע הוא דבר בפ"ע וכו' משא"כ באותיות התקיקה שנהקקים ונחרצים, על האבן טוב וכה"ג, הנה אין האותיות חשובים בחי' לבוש לכך שהרי אין כאן מהות ומציאות דבר אחר לבד האבן טוב אלא הן מעצמיותו ומהותו של האב"ט ומגופו ממש יחשבו, והגם שמ"מ אינו דומה ממש לכמו שהרי האב"ט מצ"ע קודם התקיקה שהי' מתחלה פשוט בלא ציור אותיות כלל וע"י התקיקה נולדו בו אותיות והרי א"כ צורת האותיות אלו אינם עצמות ומהות האב"ט שהוא מצ"ע פשוט בלא ציור אותיות וכו' אבל עכ"פ אותיות אלו הם בגוף האבן טוב ממש ואינן דבר נכרל ונפרד, מכמו רק חרותים וחקוקים בגופו ממש.

הכותב מיותר להוסיף כי הרי התורה הם שרש הנשמות ויש לצרף את אותיות התורה שבכתב ואותיות התורה שנתקקו על הלוחות ואז יהי' המספר מתאים לנשמות ישראל שנספרו בתורה.

ז

פליאה במנהגינו נגד הגמרא ב„הפטרת שמחת תורה"

עיקר חכר ברברי הגאון רש"י זוין זצ"ל במועדים בהלכה. וז"ל: ההפטרה של שמחת תורה שימשה ענין רק לראשונים לדון מאיזתי הוהגה אצלנו שלא כדין התלמד מגילה (ל"א ע"א): ומפטירין „ויעמוד שלמה", (מלכים א' ח' כ"ב), זהו דין התלמד, אבל נהגו להפטיר „ויהי אחרי מת משה" ברית יהושע, „וכבר שאל רב עמרם מפני מה מפטירין באחרי מות, והשיבוהו שכבר שאלו כמה פעמים זה ואינו יורעים מי ניהג כן, ויש לומר הואיל וכל ימות החג מפטירין כענין היום ובשמחת תורה מסיימין ספר חומש, וקורין ענין מפטרת מרע"ה התעמדת יהושע במקומו.

וגם לרבנו יצחק ב"ר יהודה זצ"ל, שאלו מפני מה נוהגים להפטיר ב„ויהי אחרי מות משה", והשיב כיון שנהגו, שמנהג מבטל הלכה, וי"ל שבימי רבנן סבוראי שעמדו אחרי האמוראים הנהיגו כן ויש בה בידם כי למדו תורה מפיהם (אור זרוע), והתוספות כתבו „ויש אומרים שרב האי גאון תיקן לומר „ויהי אחרי מות משה", אבל אינן יודעין הסברא אמאי שינה סדר הש"ס ומסיים מרן, בשו"ע הוקבע „אחרי מות משה" לחוד בלי צרוף של „ויעמוד שלמה" וכך נוהגים בכל התפוצות.

אבר הכותב, נרהמתי על מרן אשר כל רז לא נעלם ממנו, וכאן החסיר דברים ברורים ומפורשים שנאמרו ע"י כמה וכמה מגדולי הראשונים, כי עד ביכר התלמד פסקו ממהגינו. ודברים מפורשים הם בפי הרי"ף, ורבינו נסים, בפרק שלישי (בתלמד בבלי פרק רביעי) בני העיר וז"ל ביום טוב האחרון של חג כד' ולמחר קורין „וזאת הברכה" ומפטירין „ויעמוד שלמה לפני מזבח ה'", ס"א „ויהי אחרי מות משה": וברבינו נסים „למחר קורין וזאת הברכה וכו', ומפטירין „ויעמוד שלמה לפני מזבח ה'". לפי שהוא תפלה שהתפלל על כל

ישראל; „נוספא אחרינא" „ויהי אחרי מות", לפי שחתמנו בפטירתו של משה רבינו ע"ה, מפטירין במה שצוה הקב"ה לאחר שנפטר ליהושע תלמידו.

ובעל שלטי גבורים מציין בהערה ב' ברי"ף, וז"ל: ובירושלמי יש מפטירין „ויהי אחרי מות משה" והכי מנהגינו.

ובראי"ש דף (ל"ת ע"א) ולמחר קורא „וזאת הברכה" ומפטירין „ויעמד שלמה לפני ה'", וי"א „ויהי אחרי מות משה עבד ה'", והכי איתא בירושלמי והכי נהגינן, לדברי הרא"ש הירושלמי פוסק כמנהגינו, שלא כדברי השלטי גבורים, שכותב ובירושלמי יש מפטירין, עיין בקרבן נתנאל בהערה (צ') „והכי איתא בירושלמי" לא ידעתי מקומו.

וגם הרמב"ם בפירושו למשנה, ב„פסח קורין", כותב ובחשיעי קורין וזאת הברכה, הפטרה „ויהי אחרי מות".

וב„יד החזקה" הל' תפלה פי"ג הי"ב, כתב, למחר קורין וזאת הברכה ומפטירין „ויעמוד שלמה" ויש מי שמפטירין „ויהי אחרי מות משה", ועיין בהגהות מיימוניות.

אמר מר יהושע כתב ספרו ושמינה פסוקים שבתורה, תניא כמאן דאמר שמנתה פסוקים שבתורה יהושע בתבן, דתניא „וימת שם משה עבד ה'" אפשר משה חי וכתב „וימת שם משה" אלא עד כאן כתב משה, מכאן ואילך כתב יהושע, דברי ר"י ואמרי לה ר' נחמיה, א"ל ר"ש אפשר ס"ת חסר אות אחת וכתיב „לקוח את ספר התורה הזה", אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב כדמע כמ"ש וכי כבא בתרא (ב"ב ע"א).

הכותב: בעין יעקב בריטב"א וז"ל „ומשה כותב כו' יש שגורסין הקב"ה אומר ומשה כותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע, פי' וההפרש שביניהם כי הראשונים נכתבים בדיו, ואחרונים נכתבים בדמע. וכן כתב רבינו מאיר, ויש שגורסין עד כאן הקב"ה אומר, ומשה אומר וכותב, כלומר שהיה חוזר הפסוק קודם שיכתבנו מרוב חבה כדי שלא יטעה בה, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע כלומר שהיה כותב ובוכה ולא היה חוזר הפסוק מרוב צער והיינו דאמרינן וכו', וקשה מאד האם משה רבינו כשמת הצטער הרבה, ידוע לי למשל על ראש הישיבה שהיה מגדולי התורה והעבודה, שלפני פטירתו בזמן הסיסה אמר לתלמידו החביב הרה"ג החסיד רבי משה וובר שליט"א, הרי כך צריך להיות, שהנשמה תפרד מהגוף, איך נשמה קדושה חלק אלוקה ממעל, נשמה כזו, הכניסו לגוף חמרי כזה והצדיק את הדבר כל שכן ובודאי משה רבינו לא הצטער כלל וכלל. וכן קשה הרי דמעות הם לא דיו, האם אפשר לכתוב ספר תורה בדמעות במקום דיו, וח"ו שתהיה הספר תורה של משה רבינו ע"ה פסולה, ועוד שאלות יש על ענין שמונה פסוקים האלו.

וכותב האור החיים „עד היום הזה" הם דבר ה' שהיה אומר ומשה כותב וכ"כ מאמרים הקודמים לזה „וימת שם משה ויקבור אותו" ודותה את דברי הראב"ע שכתב שיהושע כתבו (בשעה שדברי הראב"ע הם דברי ר' יהודה ואמרי לה ר' נחמיה).

ובאמת קשה לדבריהם קושית ר' שמעון אפשר ס"ת חסר אות אחת. הנה הגאון „משך חכמה" (עי' בספרנו ח"א עמוד רמ"ח) כותב, כי מצאנו שאמר לו השם יתברך ליהושע שוב מול בני ישראל שנית, וזהו לפריעה כדאמרו בפרק

הערל יעו"ש, ובבה"ג יליף דפריעה דוחה שבת מן שנית שהוקש למילה, וכן מצאנו שאמרו במסכת מכות דף י"א, ויכתוב יהושע הדברים בספר תורת אלקים. אלו אחר עשר פסוקים שבמשנה תורה וכו', ולכן משה ויהושע היה ביכולתם לצוות להעמיד חמה, וכתבנו שם בספרינו עמוד רע"ב, הנה בעוד אשר מרן „המשך תכמה" מדמה את יהושע למשה כדלעיל, הנה מצאנו לאחד מגדולי עולם, האומר כי יהושע אינו דומה לשאר הנביאים, דקי"ל דאע"ג דאין הנביא רשאי לחדש דבר לעקור דברי תורה או להוסיף על עד"ת, היינו דווקא לדורות אבל להוראת שעה למיגדר מילתא כמו אליהו בהר הכרמל יכול הנביא לחדש. אמנם ליהושע נאסר גם זה דלא לימרו אכתי לא שכיב משה שבקינן שמעתתיה ועוד פני יהושע כפני לבנה ולית לה לסיהרא מגרמיה כלום, אלא מה שמקבלת מן התמה עכ"ל הרמ"ע מפאנו ז"ל. והאלשי"ך הקדוש שואל כמה שאלות חזקות, הנה אומרו ויתמו הלא כמו זר נחשב, כי האם היה עולה על לב שלא יתמו. ב) שנכנס בבכי ויצא בבכי ואבל, ומהראוי יאמר ויתמו ימי בכי משה, או יאמר מתחלת ויבכו ויתאבלו ויסיים ויתמו ימי בכי אבל משה, ג) אומר ויהושע בן נון מלא וכו' איך מתקשר אל הקודם ויותר היה ראוי לאומרו במקום שמספר שסמך את ידיו עליו (ומוסיף המאור ושמש וכתב ויהושע בן נון מלא רוח חכמה הפסוק הזה היה לו לכתוב בסוף הענין אחר לעיני כל ישראל היה לו לכתוב ויהושע בן נון וגו'), ד) אומרו וישמעו אליו וכו' ולמה לא היה להם לשמוע אליו אחרי היותו מלא רוח חכמה, ה) אומרו ויעשו כאשר צוה ה' את משה כי אחרי אומרו וישמעו אליו מהראוי יאמר ויעשו כאשר צוה יהושע כי מה ענין שומעם את יהושע אצל עשותם מה שצוה ה' את משה, ו) או' ולא קם נביא עוד בישראל כמשה וכו' הי' ראוי לאומרו עודנו הדבר על משה טרם יאמר ויהושע בן נון מלא וכו'.

הנה בבמדבר (כ"ז י"ח) „ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון וגו' וסמכת את ידך עליו", ורבו השואלים כי שם בפסוק כ"ג כתוב „ויסמוך ידיו עליו, והקשה הכלי יקר איך עבר משה בבל תוסיף.

כתב רש"י „לא כהתה עינו" אף משמת: „ולא נס לחה" לחלותית שבו לא שלט בו רקבון, „ויקבר אותו בגי", כותב האבן עזרא הוא קבר את עצמו, הספורנו עשתה זאת נפשו הנבדלת כי הוא מת בהר, ראש הפסגה, ואם כתוב בדברים (ל"ב נ') ומת בהר, הרי היה דבר ה', ומיד היה צריך למות.

אלא ודאי, משה כתב את שמונת הפסוקים אחרי מותו, וזהו הפירוש של חז"ל היה כותב בדמע בירמיה (י"ג י"ז) „ודמע תדמע, ותרד עיני דמעה", א"כ יש דמע, ויש הורדת דמעות, משה רבינו ע"ה אחרי מותו היה לא כהתה עינו היה במצב של דמע, ולא הורדת דמעות, יהושע כתב את שמונת הפסוקים ומשה סמך את ידו בכתיבתו של יהושע א"כ יש כאן כתיבת משה כל התורה כולה כולל שמונת הפסוקים, וזה היה אחרי מותו לכן כתב יהושע ומשה סמך את ידו, יד אחת לכתיבת שמונת הפסוקים ויד אחת לסמיכת יהושע כדבר ד'.

הכותב את הדברים האחרונים כתבתי לפני שבע שמונה שנים, וכעת מצאתי דברים מפורשים שכתב הרמב"ם ביד החזקה הל' תפלה (פי"ג ה' ו') כדברינו, וז"ל שמונה פסוקים שבסוף התורה מותר לקרות אותם בבית הכנסת בסחות מעשרה, אע"פ שהכל תורה היא ומשה מפי הגבורה אמרם הואיל ומשמען שהם אחר מיתת משה הרי נשתנו.

מה פירוש הואיל ומשמען אחרי מיתת משה הרי כתוב מפורש „וימת משה" וכך הל"ל הואיל ונאמר על אחרי מיתת משה, אלא ודאי הרמב"ם מדבר על מתי כתב משה את שמונת הפסוקים, ומתוך הפסוקים משמע כי הוא כתב אותם אחרי מיתתו של משה, והראי' אם רק מדובר על דבר שיהי' אחרי מיתתו הרי בתורה נמצא מאות פעמים שיהי' אחרי מיתתו של משה האם גם שם מותר לקרותם בפחות מעשרה.

ב"ה

לבן אחי הגדול הרב שלמה זלמן שליט"א

ולשלמה אמר הן יפה שאלת איך אפשר לאמר דברים כאלו בלי אסמכתא חזקה (בקשר לשמונה פסוקים) ויש לי להוסיף א' לא כהתה עינו ולא נס ליחה פרש"י אף משמת, ולא נס לחה לחלוחית שבו לא שלט בו רקבון ולא נהפך תואר פניו, ב) ויקבר אותו פי' הספורנו אם הוא קבר את עצמו כדברי קצתם ז"ל עשתה זאת נפשו הנבדלת הוא מת בהר ראש הפסגה שמשם ראה את הארץ באמרו וימת שם משה וכו', ג) האור החיים פי' וימת שם פי' שם לבד הוא שמת אבל חי הוא במקום אחר קדוש ועליון עפ"י ה', ד) בפירוש כותב הרמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ז' משה רבינו אינו כן אלא כל זמן שיחפוץ רוח הקודש לובשתו ונבואה שורה עליו ואינו צריך לכוין דעתו ולהזדמן לה שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כ„מלאכי השרת" וכו' ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם וקרן עור פנים „ונתקדש כמלאכים".

ובפירושו למשניות סנהדרין פרק עשירי היסוד השביעי וכי הוא ע"ה הגיע התעלותו מן האנושות עד המעלה המלאכותית ונכלל במעלת המלאכים לא נשאר מסך שלא קרעו ונכנס ממנו ולא מנעו מונע גופני ולא נתערב לו שום חסרון בין רב למעט ונתבטלו ממנו הכחות הדמיונות והתושיות והשגותיו ונבדל כח המתעורר המשתוקק ונשאר שכל בלבד ועל הענין הזה נאמר עליו שהיה מדבר עם הש"י.

ואם בתנ"ך מסופר על נביא מישראל אחרי שמת ונגע בעצמותיו מת אחר הוא החי' אותו ואם רבי הקדוש היה חוזר לביתו אחרי מותו, ורבי אלעזר ברבי שמעון, היה חוזר לביתו, איך אפשר להתפלא על משה רבינו.

ואיתא מפורש באלשיך פ' פנחס דף נ"ז כי גופו של משה היה קדוש וזך כנשמתו וע"כ באו נפשות צדיקים אחרי מותו לקבל גם את פני גופו כמו נפשו.

ח

מתי הוקם המשכן

„ויהי ביום השמיני, קרא משה וגו' רש"י, שמיני למלואים הוא ר"ח ניסן שהוקם המשכן בו ביום, וכתב המלבי"ם דעת הרב אבן עזרא, שהוקם המשכן בר"ח ניסן כמ"ש „ויהי בחדש הראשון באחד לחודש הוקם המשכן", ואז התחילו ימי המלואים, ושלמו בשמיני בחדש, ואז נעשה כל הנאמר פה, ודעת חז"ל שהמשכן הוקם בכ"ג באדר ואז התחילו ימי המלואים, ובכל יום היה מפרק את המשכן, ער יום השמיני שהעמידו ולא פרקו, והיה א"כ יום השמיני באחד לחודש, ובאמת מן הפשט אין להכריע וכו', וחז"ל שדעתם שיום שמיני למלואים היה בר"ח לא הכריעו מן הפשט רק ע"י דרוש שדרשו „ויהי ביום כלות משה" שכלו

הקמותיו, וע"י הדרוש שית' בספרא להלן סימן ט"ו לא מן הפשט, ווה שאמר פה שזה אחד מן הכתובים שצריך לדרוש וכו'.

והכותב, לא כן כותב הראב"ד.

בספרא שמיני ג' פרשתא א' ס' י"ד, „ויהי ביום השמיני", הוא יום שמיני לקדושת אהרן ובניו. או יכול שמיני בחדש כשהוא אומר „ויהי בחדש הראשון בשנה השנית הוקם המשכן" מלמד שבראש חדש הוקם המשכן. יכול הוקם בראש חודש ושרתה שכינה בשמיני בחודש, ת"ל „וביום הקים את המשכן כסה הענן. מלמד שביום הוקם המשכן בו ביום שרתה שכינה על מעשה ידי אהרן, שכל מעשה שבעת ימי המילואים היה משה משמש ולא שרתה שכינה על ידו, עד שבא אהרן ושימש בבגדי כהונה גדולה ושרתה שכינה על ידיו, שנא' כי היום ה' נראה עליכם, וכותב הראב"ד זו ראיה חזקה יותר מהראשונה שכתב למעלה ויהי בתדש הראשון הוקם המשכן כדמפרש ואזיל שהרי נאמר וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן, כלומר ששרתה בו שכינה תחילה, ולא מצינו ששרתה עליו שכינה עד יום שמיני ששמש אהרן בכהונה גדולה שנאמר „כי היום הזה ה' נראה עליכם" מכלל דעד השתא לא נראה אליו ש"מ כי השמיני היה אחד בניסן ומאי שמיני שמיני למלואים ולא שמיני בחודש, עיין ברמב"ן בפ' פקודי (מ' ב').

ומשיך המלבי"ם וכבר כתב הרב אליהו מזרחי, שרבי עקיבא שאמר דהמטמא לנפש אדם מישאל ואלצפן היו, ס"ל ביום השמיני היה כח' בניסן ואז מתו נדב ואביהוא, ויום הז' היה בערב פסח ולא יכלו לטהר.

וז"ל המזרחי בפ' צו (ח' ב'), אבל בספרי אמרו „ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם מי היו? נושאי ארונו של יוסף היו דברי ר' ישמעאל, ור' עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שנטמאו לנדב ואביהוא שנא' ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא ביום ההוא לא היו יכולין לעשות אבל יכולין היו ביום שלאחריו ונמצאו למדין שהשביעי של נדב ואביהוא היה בערב פסח וא"כ יום מיתתן של נדב ואביהוא היה בשמיני לניסן וכיון שיום מיתתן היה בשמיני למלואים דקרא דויהי ביום השמיני שבו מתו נדב ואביהוא אדלעיל מיניה קאי דכתיב „ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה שבעת ימים" נמצינו למדין שהשמיני למלואים היה בשמיני לניסן וא"כ תחילת המלואים היה בר"ח ניסן, וכו'.

הכותב, נדהמתי כי בספרי ובגמרא פוכה (כ"ה ע"א) איתא לכאורה לא כדבריו.

דתניא „ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם וגו' אותם אנשים מי היו, נושאי ארונו של יוסף היו, דברי ר' יוסי הגלילי, רבי עקיבא אומר מישאל ואלצפן היו שהיו עוסקין בנדב ואביהוא, ר' יצחק אומר, אם נושאי ארונו של יוסף היו כבר היו יכולין ליטהר, אם מישאל ואלצפן היו יכולין היו ליטהר, אלא עוסקין במת מצוה היו, שחל שביעי שלהן להיות בערב פסח שנא' „ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא, ביום ההוא אין יכולין לעשות הא למחר יכולין לעשות, הרי מפורש בספרי ובגמרא, כי הדרשה „ביום ההוא לא היו יכולין לעשות אבל יכולין היו ביום שלאחריו" הם דברי ר' יצחק דקאמר אלא עוסקין במת מצוה ולא בדברי ר' עקיבא, שאמר מישאל ואלצפן היו שהיו עוסקין בנדב ואביהוא, ולכן שואל עליו ר' יצחק ועל הת"ק, וכותב רש"י בפירוש, ואם נושאי

ארונו של יוסף או מישאל ואלצפן היו יכולין היו ליטהר, שהרי באהד בניסן הוקם המשכן ושני לו שרף וכו' ובאחד בניסן הוקם המשכן והוא ח' למלואים כדקיימא לן (שבת פ"ז:) אותו היום נטל עשר עטרות ובו מתו נדב ואביהוא, הלכך מראש חדש וער הפסח היו יכולין ליטהר וקרא אמר ולא יכלו, ונושאי ארונו של יוסף נמי כבר עברו עליהם עשרה חדשים שלא נשאוהו משחנו בהר חורב בראש חדש סיון. ואין קץ לפליאה, ועוד יותר אפילו ר' יצחק לא אמר שהיו מישאל ואלצפן וכי זה הי' כשמיני לחודש ניסן יום השמיני אלא שהי' בת מצוה.

ואם כדברי מרן המזרחי הרי יכול לאמר שהי' הדבר בשמיני לניסן והם היו מישאל ואלצפן, שנטמאו בשמיני לניסן, ומכאן ראיה שאין שום תנא אשר סובר כי יום השמיני היה בשמיני לחודש ניסן.

הכותב, הן אמנם כי דברי המזרחי אשר יסד את דבריו על הרבא"ע, הן גם דברי הר"ן ברי"ף פסחים (ד' ג') וז"ל כדאמרינן ויהי אנשים אשר היו טמאים מישאל ואלצפן היו שהל שביעי שלהם בערב פסח כדכתיב ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא הא למחר יכולין לעשות וכו' ואצלנו בגמרא הרי כתוב אהרת שהם דברי ר' יצחק שהיה מת מצוה, וכן כתב רש"י כדלעיל.

וכן ראיתי לרבנו עובדיה עמר נקא בהעלותך (ח' ו') למה נגרע אמר להן וכו' פירוש דבר זה כך הוא כמו שהעלו בגמרא שאלה הטמאין מישאל ואלצפן היו שהיו טמאין לנפשות נדב ואביהוא וחל יום שביעי שלהן בערב פסח דילפינן ליה מדכתיב ולא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא וכו' דמשמע ביום ההוא הוא דלא יכלו לעשות הא למחר מותרין לעשות וזהו שאמרו למה נגרע וכו'.

הכותב חוץ מזה שבגמרא כתוב אחרת כדלעיל, התפלאתי מאד הרי מרן סותר בעצמו את דבריו אלו, בהתחלת פ' שמיני, וז"ל ,,ויהי ביום השמיני" שמיני למילואים פי', דיליף ליה מדסליק מינה פירוש מילואים דכתיב בסיפא ,,ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים" וסמיך ליה ,,ויהי ביום השמיני" שמיני דלעיל משמע, ונטל עשר עטרות וכו' פי' אלו הן ראשון למעשה בראשית. ראשון לנשיאים וכו' ראשון לחדשים, וזה הראי' שרש"י מביא בסכה כ"ח: מגמרא שבת (פ"ז ע"ב) ואין קץ לפליאה.

וכן כתב הצל"ח, עיין מצפה איתן פסחים (ד' ס' ע"ב).

הכותב, ואולי הני גדולי ומאורי עולם סמכו על הגרסא בפסחים (דף צ':) שמביא התוספות בסוכה כ"ה: ד"ה שחל, וכתב שם ,,ומיהו אותה גירסא ליתא אלא ר' יצחק גרס התם" ובאמת אצלנו בגמרא פסחים לא נזכר בכלל גרסא כזו, ואתרי עמל ועיון רב, זכיתי בעה"י לברר ולעמוד על הלכתה של סוגיא זו.

הנה טעמא דרבי יוסי הגלילי שאותם אנשים היו נושאי ארונו של יוסף מפורש בשמות רבה (פ' כ' ס' י"ז) א"ל הקב"ה אתה אמרת לאחיך ..אנכי אכלכל אתכם" חייך אתה נפטר ויהיו עצמותיך מתזרין עמהם במדבר מ' שנה. שנאמר ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם ואין אדם אלא ,,יוסף" שנא' ,,אהל שכן באדם". (לפני זה ,,ויטש משכן שילו"), וכתיב ,,וימאס באהל יוסף" (רש"י הוא שילה שהוא בחלקו של יוסף). בזכות עצמותיך הם עושים פסח קטן: ופרשו המפרשים דוחין פסח ראשון והוצרכו לעשות פסח שני.

הכותב ויש להוסיף אולי גם זה הוא טעמא דר' עקיבא שאומר מישאל ואלצפן היו שהיו עוסקין בנדב ואביהוא, כי שם בתהלים (ע"ח, פסוק ס"ג)

„בחוריו אכלה אש ובתולתיו לא הוללו". רש"י ורבותינו דרשוהו על נדב ואביהוא.

ומצינו גמ' מפורשת בפסחים (ד' ו' ע"ב) שואלין ודורשין בהל' הפסח קודם הפסח שלשים יום, ר' שמעון בן גמליאל אומר שתי שבתות כו' מאי טעמא דרשב"ג כו' אמר רב נחמן בר יצחק אתיא מדבר ממדבר, כתיב הכא במדבר סיני (וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית בחדש הראשון) וכתיב התם וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני מה להלן בראש חדש אף כאן בראש חדש, וכתב רבינו חננאל גזרה שוה.

וקשה הא אין אדם רן ג"ש מעצמו, והנה הגז"ש נאמיה ע"י ר' עקיבא כשבת (ד' צ"ו ע"ב), ת"ר מקושש זה צלפחד וזן הוא אומר „ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש" וגו' ולהלן הוא אומר „אכינו מת במדבר" מה להלן צלפחד אף כאן צלפחד דברי ר' עקיבא וכו' ואלא הא גמר גזירה שוה וכו'.

הרי מפורש כי לפי ר' עקיבא אשר דורש את הגז"ש של במדבר במדבר, סובר כי הפסוק „ויעשו בני ישראל את הפסח" היה בראש חדש ניסן, ולר' עקיבא הרי יש עוד גזירה שוה, ללמד כי מעשה נדב ואביהוא היה ג"כ באותו יום בראש חדש ניסן, דכתיב במדבר (ג' ד') „וימת נדב ואביהוא לפני ה' בהקריבם אש זרה לפני ה' **במדבר סיני**".

הרי יש גמ' מפורשת כי לומדים גזירה שוה במדבר־במדבר, ללמד שהקמת המשכן שמיני למילואים היה בראש חדש ניסן ומגזירה שוה זה, למד רבי עקיבא כי האנשים שהיו טמאים לנפש אדם היו „מראשי ואלצפן".

„ואלה שמות בני אהרן הבכר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר". בעל הטורים. יש פסיק בין הבכור לנדב, לומר שאינו תוזר על נדב. כי נדב מת בלא בנים ואין נפקותא בבכורה שלו אלא חוזר על אהרן שהוא הבכור למשה וקשה טובא, הרי היתה מרים לפני אהרן, והיכן מצינו שקוראים בכור לבן השני אחרי הבת, ולמה כאן הוא מספר כי אהרן הוא בכור.

ואיתא בויקרא רבה (סוף פ' כ') במדבר סיני אר"מ וכי במדבר סיני מתו אלא מלמד שמהר סיני נטלו איפופסין שלהם למיתה משל למלך שהיה משיא בתו ונמצא בשושבינה דבר של שמצה אמר המלך אם הורגו אני עכשיו אני מערבב שמחת בתי אלא למחר שמחתי באה והוא טב בשמחתי ולא בשמחת בתי, כך אמר הקב"ה אם אני הורגו הריני מערבב שמחת בתי למחר שמחתי באה, וקשה, הרי גם באהל מועד אמרו ביום שמחת לבו זה אהל מועד.

ונראה לי לפרש כך, היות ונדב היה בכור אהרן הבכור הכי חשוב בישראל ואם היו מתים בקבלת התורה שני בני אהרן, מה היו המצרים והגויים אומרים כי אלקים הורג כל הבכורים של המצרים ושל בני ישראל כי הרי הדבר היה רק חמשים יום מיציאת מצרים, לכן דחה ה' את מיתתם לעוד שנה, כך כותב הרשב"ם בהתחלת ספר במדבר, במדבר סיני באהל מועד באחד לחד"ש השני כל הדברות שנאמרו בשנה ראשונה קודם שהוקם המשכן כתיב בהן בהר סיני, אבל משהוקם המשכן בא' לחדש בשנה שניה לא נאמר בהר סיני אבל במדבר סיני באהל מועד.

וכן מוכיח לפנינו דכתיב ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה' את משה בהר סיני קודם שהוקם המשכן אז היו תולדות אהרן ארבעה ואלה שמות בני

אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר אבל לסוף בשנה שניה שהוקם המשכן לא היו כי אם שנים לפי שלבסוף כשהוקם המשכן בשנה שניה נאמר וימת נדב ואביהוא לפני ה' במדבר סיני בהר סיני היו ארבעה ולבסוף שנים, כי ביום שהוקם אהל מועד מתו נדב ואביהוא. וזה הודיע הכתוב „הבכור נדב" ובגלל זה לא הרגם הקב"ה בחג קבלת התורה בהר סיני, ודחה את הדבר אחרי שנה במדבר סיני.

[לענין הנוסח שהי' לפני הר"ן, הר"א מזרחי ור"ע עמר נקא בפסחים (צ' ע"ב). נראה שאמנם הי' לפניהם נוסח אחר כבתוס' סוכה (כה ע"ב) ד"ה שחל וכ"ה בכ"י מינכן: ורב פ"ל כר' עקיבא דאמר מישאל ואלצפן היו שחל ז' שלהן וכו' וכ"ה בכ"י מינכן פס' 6 (כי"ב), אלא שבו חסר ההמשך: שנא' ולא יכלו כו' למחר יכולין לעשות, ועיין בהע' הרנ"נ רביטביץ, דקדוקי סופרים לפס' פסחים שם, קלט ע"ב אות מ. העורך].

ט

מי שיש לו מנה רוצה מאתיים

(קה"ר א, לד; ג, יב)

„א"ר יודן בש"ר איבו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו, אלא אן אית ליה מאה בעי למיעבד יתהון תרתין מאוון, ואן אית ליה תרתין מאוון בעי למיעבד יתהון ד' מאה".

והקושי מבואר, שהרי אם רוצה מאתיים ויש לו מנה, או אם רוצה ארבע מאות ויש לו מאתיים הרי חצי תאותו בידו? ואמרו בשם הגר"מ שפירא זצ"ל גאב"ד לובלין, שפירוש הדברים, שמי שיש לו מנה רוצה עוד מאתיים, מלבד המנה, דהיינו בס"ה שלש מאות, ונמצא שבשעה שמת אין חצי תאותו בידו.

והנה מצאתי כי הרמב"ן (פ' חיי שרה כ"ה ה') לא פירש כן, וז"ל: „והוא ספור חסדי השם בצדיקים, ומדה טובה בהם שלא יתאוו במותרות, כענין שנא' בהם תאות לבו נתת לו, ולא כמו שנאמר בשאר האנשים „אוהב כסף לא ישבע כסף", ואמרו בו אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותיו בידו, יש בידו מנה מתאוה מאתים, „השיגה" ידו למאתים מתאוה לעשותו ארבע מאות שנא' אוהב כסף לא ישבע כסף. [פירוש דבריו שהרצון הוא לעוד מאה ובכח יש כבר רצון להכפיל את המאתים לארבע מאות ולמד את זה מהפסוק אוהב כסף לא ישבע כסף], ובבראשית רבה אמרו הקדוש ברוך הוא מראה להם לצדיקים מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעולם הבא ונפשם שבעה והם יושבים, נתעוררו החכמים בזה ופירשו הכתוב שאומר „ושבע" במראה הוו", עכ"ל.

ראיתי שלשה צדיקים שהתאוו לפני פטירתן תאוה רוחנית ולא עלתה בידם, ולפי הרמב"ן עלתה בידם כי הקב"ה מראה להם לצדיקים מתן שכרן:

הגאון החסיד הנפלא רבי אריה ליב הכהן ארונין זצ"ל שעלה מארצות הברית והיה ידיד בנפש וחברו הטוב של אבינו זצ"ל, התאכסן אצלינו בימים נוראים ובחגים, והיה עובד ה' בדרגה גבוהה מאד.

הרב הנז' השאיר בצואה את ספר התורה שלו לישיבת תורת אמת, ואני תייתי ב"כ הישיבה בבית דינו של הגאב"ד הרצ"פ פרנק זצ"ל. היו שם בעלי

חובות אשר דרשו למכור את ספר התורה לתשלום חובם, וכן הי' טוען מטעם אשתו הרבנית, הנגי ווכר כי במקרה היה שם הרה"ח רבי ישראל רובין ז"ל אדם חשוב וראש השוחטים בירושלים. שאלו הגאב"ד מיהו המנוח האם הוא הגאון אשר היה לומד בשבתות בעיר העתיקה פרקי אבות, ובין שומעיו היה גם הגאון הצדיק רבי יוסף חיים זונפלד זצ"ל, וענהו ר' ישראל כן והה. ואמרו שמדי פעם באמצע דבריו היה מתפרץ בבכי שעה שהיה מסביר בעניני עבודת ד' והיה שואל ואיפה „אני" מה אני עשיתי בעבודה זו. והיה בוכה בדמעות שליש, הצדיק הזה היה חסידו של האדמו"ר קה"ק המהר"ש זצוק"ל בנו של גאון ישראל וקדושו הצמח צדק זצוק"ל.

לפני פטירתו, ממש בזמן הגסיסה, קראו לעשרה תלמידים מהישיבה שיהי' נוכחים בעת יציאת נשמתו הטהורה ואני הייתי אחד מהם.

והנה כשהי' במצב אנוש וכבר לא הי' יכול לדבר, התחיל למלמל רק מלה אחת „קיטול", בקושי הבינה אשתו הרבנית שהוא מדבר על הקיטול.

תאותו של הגה"ח היה שיקברו אותו עם הקיטול. והנה הרבנית הבינה כי רצונו שיכבסו את הקיטול, הלכה מיד וכבסה את הקיטול היטיב. כשהוטב לו הביאה לפניו ואמרה לו עשיתי את רצונך הנה לך קיטול נקי. הרב פרץ בדמעות שליש מה עשית לי, קרוב לתמישים שנה שפכתי דמעות וזיעה ודם בתפילות ר"ה ויום הכפורים. והקיטול הזה ספוג וטבול בים של דמעות וזיעה, וברצוני לבוא עם העבודה הזו לפני הקב"ה, ובקשתי היתה לקבור אותי עם הקיטול, יחד עם הדמעות והזיעה, ואת עשית לי ככה וכבסת את כל הדמעות והזיעה, של חמישים שנה, ובכה בבכי מר ואיום.

לא עלתה תאותו בידו, אבל בכל זאת עלתה בידו כפי פירושו של הרמב"ן לעיל, כי הקב"ה אסף את הדמעות גם את אשר כבסה הרבנית.

תאוה שניה שראיתי בעיני, אשר לא עלתה בידו. בזמן פטירתו של גאון עוזינו וקדוש ישראל האדמו"ר הרש"ב מליובביץ זצוק"ל, הטילו גורל מי ישתתף ברחיצה. אבא ז"ל וכה בגורל להתעסק ברחיצת הראש. הוריד בנו הרה"צ הרי"צ זצוק"ל את הכיפה מראשו של האדמו"ר ונתן את הכיפה למתנה לאבינו זצ"ל.

אבא שמר על הכיפה כמו כבת עינו, והיא נמצאת עד היום אצל אחי הרה"ח ר' דובער אליעזר שליט"א.

והנה ביום שהביאו את אבינו במצב אנוש לבית החולים ביקור חולים, ואני ואחי הגדול הרה"ח רבי חנוך הענדיל ז"ל יחד אתו במונית, התחיל אבינו למלמל „הכיפה" „הכיפה". אחי הגדול הבין כי הכיפה שלו כבר קרועה ואמר לו נקנה כיפה חדשה. והנה כשחזרנו מלויתו של אבא תפסנו כי רצונו היה לרמז לנו שיקברו אותו עם הכיפה, במפורש לא רצה לומר לנו רק ברמז ואת הרמז לא תפסנו.

לא עלתה תאותו בידו. אבל בכל ואת הקב"ה שלח שליח אחר להזכיר בעת עלותו לעולם העליון את רבו זצוק"ל כי הגאון החסיד גאב"ד בנ' ברק רבי יעקב לנדא שליט"א בא להלויתו ובעת פתימת הגולל הזכיר לו כי הוא צריך לבקש את הידית של כבוד קה"ק של רבו מאמרן של ישראל האדמו"ר הרש"ב זצוק"ל (ראה הסיפור של הגאון הנזכר לעיל).

תאוה שלישית שראיתי בעיני אשר לא עלתה בידה. אמנו ה"ה ז"ל בהיותה במצוקה, היינו כשאחד מבניה הי' חולה אנוש והתפללה, היתה מזכירה לפני הקב"ה את אשר יש לה.

כידוע, תנאי השירות בצבא הצאר ברוסיה היו קשים, וליהודים היו מרים ביותר. ראה למשל בזכרונותיו של הרב מוא"ה (עמ' ע"א): „הייתי מסביר להם כי הרבה מאחינו הבאים מפולין מתפרנסים בלחם צר ומים לחץ, גוועים ממש ברעב, ואינם אוכלים ממזונות הקסרקטין, והעובדה הזאת היתה מרעישה את לב השומעים..."

והנה בלובביץ השתמשו בכל הדרכים האפשריים ובלתי אפשריים לשחרר את בחורי הישיבה מלהתגייס לצבא. המציאו, אחרי השקעות גדולות של סכומי כסף גדולים ומאמצים גדולים, מין זריקה כזאת שמזריקים לבחור לידו, והבחור נהיה מיד משותק ר"ל, ועי"ז ובתוספות סכום הגון של שוחד, היה הבחור משתחרר מהצבא. ידו היתה משותקת לגמרי, ועצה לזה היתה, לעשות אמבטיות תמות הרבה מאד, אבל הדבר מסוכן מאד, ממש סכנת נפשות, באם ח"ו יוודע צל של רמז על הדבר. הוחלט כי אמנו ז"ל תלמוד את מעשה הזריקה. היא עברה קורס פרטי ע"י מומחה והיתה עושה את הזריקה, ממילא נפל עליה גם הטיפול להציל את היד המשותקת של הבחור, וכל זה היה סכנת נפשות. לכן היה על אמנו ז"ל ללכת בעצמה לשאת המון מים רבים מהבאר ולחמם את המים בכדי שיוכל לעשות מיד הרבה אמבטיות, במשך ימים רבים לכל בחור, ובחורים היו לעשרות רבות, שמכל ישיבות לובביץ היו שולחים לבית אבינו.

כל חייה שמרה אמנו ז"ל בין תכשיטיה את המזרק הגדול, יחד עם טבעת הזהב, השעון, ויתר דברי חפץ שלה, ומכולם החפץ החשוב ביותר היה המזרק, שהיה בידה עד יום מותה, ואח"כ היה בידי עשרות שנים אחרי מותה.

רצונה היה שיקברו אותה עם המזרק, אבל בפרוש לא אמרה, רק ברמזים. ושוב אנו הילדים לא הבינו את רמזיה, רק אחרי לויתה תפסנו וידענו את רמזיה וזה היה מאוחר.

תאותה לא עלתה בידה. אבל בודאי לפי דברי הרמב"ן מהמדרש, הקב"ה אינו צריך להזכירו על מעשה צדקה וחסד, הוא בעצמו מראה להם לצדיקים מתן שכרן שהוא עתיד ליתן, אבל הצדיקים אינם יודעים איזה דרך מוליכין אותם, רוצים ומתאוים. וברגע האחרון הקב"ה מראה להם.

ו

קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף

אמר רב שיובי משמיה דרבי אלעזר בן עזריה: קשים מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף דכתיב נותן לחם לכל בשר וסמיך ליה לגוזר ים סוף לגזרים (פסחים קי"ח ע"א), והקשה המהרש"א וז"ל, לא ידענו מאי סמיך ליה, דהא כמה קראי אפסיקו ביניהו (אחד עשרה). ובמדרש תהלים מזמור קנ"ו, רבי יהושע דסיכנין אומר יותר מקריעת ים סוף, דכתיב לגוזר ים סוף לגזרים, וסמיך ליה נותן לחם לכל בשר. אמנם בב"ר כי כ"ב, „ר' אלעזר אמר הקיש גאולה לפרנסה, ופרנסה לגאולה שנא' ויפרקנו מצרינו וסמיך ליה „נותן לחם לכל

בשר", מה גאולה פלאים אף פרנסה פלאים, מה פרנסה בכל יום אף גאולה בכל יום" וכו'. ריב"ל אומר גדולה מקריעת ים סוף שנא' לגוזר ים סוף לגזרים, ואומר נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו, הכותב וכאן לא כתוב וסמיך ליה.

וקושית המהרש"א היא פליאה עצומה על הגמרא והמדרש. ושם בב"ר, ר' שמואל בר נחמן אמר וגדולה מן הגאולה, שהגאולה ע"י מלאך מניין שנאמר המלאך הגואל אותי מכל רע. פרנסה ע"י הקב"ה שנא' „פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון".

שם של רחמים החותך וזיים לכל חי יוצא מפסוק פותח" את" ידך" — מס"ת שלו „חת"ך". וכתב ב„מאור ושמש": „נותן לחם לכל בשר", כאן רמז לשם הממונה על הפרנסה שהוא חת"ך שהם אותיות שקודם אות אחרונה של „נותן לחם לכל" („עץ יוסף" בסדור אוצר התפילות).

וז"ל ה„מאור ושמש" עה"פ „ויסר את אופן מרכבתו, וינהגו בכבדות", יש לדקדק מפני מה לא נאמר אופני מרכבותיו. ונראה לפרש דאיתא בכתבי האר"י ז"ל שפרעה היה לו אחיזה בשחי אותיות „מי" של שם אלקים וז"ש „מי" ה' אשר אשמע בקולו". ועי"ז נתגלגל הדבר שירדו אבותינו למצריט מפני שהי' לו אחיזה במה"ד, (עיין רמב"ם עה"פ „ויסע מלאך האלקים" ששאלו את ר' שמעון בן יוחאי מפני מה בכל מקום כתיב מלאך ה', וכאן מלאך האלקים, אמר לו אין אלקים בכל מקום אלא דיין). והנה יש ה' גבורות כידוע והם ה' שמות אלקים. וה' שמות עולה „ת"ל" וזהו מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה יצאו כל צבאות ה' גו', רומז שאחר ה־ת"ל שנה דהיינו אחר שמתקו הגבורות העולה „ת"ל" יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים. והנה שם אלקים הגם שהוא שם הדין וגבורה, מ"מ הוא קדוש ונורא, שרומז שהוא אלקי עולם, אלקי האלקים ובעל היכולת, ואשר לו הכח והממשלה, וכשנמתקין הגבורות בדרך שיתבאר, דהיינו שמתחסרין אתד ממנין „ת"ל" ונשאר „תכ"ט" אז הוא המתקה, וכשמתחסרין עוד אחד ונשאר תכ"ח, כמנין „חת"ך" אז הגבורות נמתקים ביותר שגם הגבורות מסכימים עם החסדים להיטיב עם ישראל, כי שם זה הוא שם של רחמים החותך חיים לכל חי ויוצא מפסוק פותח" את" ידך", מס"ת שלו והנה כשהגיע העת לגאול אבותינו ממצרים הוצרך להמתיק הגבורות כ"כ עד שיחסיר מ־ת"ל הגבורות כנ"ל עד שישאר „חת"ך" וזהו מי הזהר „ויסר את אופן מרכבותיו מאי אופן מרכבותיו", מרכבותיו דפרעה ומאן איהו אופן דילהון ההוא ממנא דשליט עלייהו ע"כ, דהנה „אפן" בגימ' קל"א כמנין סמא"ל, וזה מורה על הדין וזה היה שרו של פרעה, ולזה היה לו אחיזה בב' אותיות הנ"ל של שם הדין, וז"ש „ויסר את אופן מרכבותיו", דהיינו שהסיר שר של מצרים כמוזכר ב„זוהר הקדוש" היינו שהסיר הס"מ, ונמתקו הגבורות, וזה מה שאמר הפסוק וינהגהו „בכבדת" דהיינו שלאחר המתקה נשאר תכ"ח כמנין „בכבדת" בגימ' חת"ך שחתך חייהם של מצרים והחסד והרחמים היה על בני ישראל עכ"ד.

בסדור אוצר התפלות (בדף ר"מ) לפני בהמ"ז, כותב וז"ל, והאר"י ז"ל כתב, אותם שנהגו לומר „מזמור לדוד ה' רועי" כו', קודם ברכת המוציא יפה הם עושים, כי במזמור הזה יש תיבות ז"ן, כי הוא זן ומפרנס לכל, ואותיות רכ"ז כמנין „ברכה" שישלח ברכה בכל מעשה ידינו ע"כ, וזה מספר „מדרש תלפיות" ענף כוונה עמוד קנ"ב וז"ל, בס' זקן אהרן (דף קמ"ז ע"ב) מ"ש האר"י ז"ל, אותם שנהגו לקרות מזמור לדוד ה' רועי, קודם ברכת המוציא יפה הם עושים,

כי במזמור הלז יש תיבות ז"ן ומפרנס לכולן עוד אותיות רכ"ז כמנין ברכה שישלח ברכה במעשה ידינו.

הכותב, בספרינו „ונצדק קודש" ח"א עמוד תקכ"א כתוב וז"ל, ולכן ברכה והבכרה צריך להיות שנת רכ"ז, לשנות תורה, והיא בי' אלפים ורכ"ז לב"ע. ועל שנת הברכה זו. השנה אשר עליה דבר יוסף עם שר המשקים, כי ידע כי הברכה והבכרה עוברת אליו, שנה זו שהיא אלפים רכ"ז לב"ע, ע"ש.

הכותב, וקשה איך אמרו בשם האר"י ז"ל, כי בכוחו הנ"ל יש אותיות רכ"ז. ואני ספרתי ויש רק ר"ש אם הנרמז של המלה „מנחת" כה אחד; ואם „מנוחות" עם שני ווין, יש רק ר"כ. ונראה לי כי עם אותיות „וז ומפרנס" הוא מספר רכ"ז או אפשר לצרף את מספר המלים של „נותן להם לכל בשר כי לעולם חסדו" שיש בפסוק ז' מלים.

והנה אנו אומרים בברהמ"ז זן ומפרנס לכל „מפרנס" בגימט' ת"ל שהוא ה' פעמים שם „אלקים" „גבורה" כדלעיל ב„מאור ושמש" אשר יש צורך להמתיק את הגבורות ואז אחרי ההמתקה שם של רחמים חת"ך תכ"ה.

ולכן אמ"נ „קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף" כי נחוץ להמתיק את הגבורות וההמתקה קשה כקריעת ים סוף ולמדנו את זה מהפסוק „לגזר ים סוף. הם בגימ' „תל"ו" וכן „ומפרנס" בגימ' „תל"ו" להודיע כי מתי הקב"ה מפרנס את האדם רק אחרי שהוא ממתיק את הדינים. כמו בקריעת ים סוף. המתיקו קודם את הדינים ורק אז הסיר הקב"ה את אפן מרכבותיו, כן בפרנסה יש להמתיק את הדינים כשיש „לגזר ים סוף" אז יש „ומפרנס" ששניהם בגימט' תל"ו. וזה כוונת הגמרא וסמיך ליה.

יא

אם נאמר „טוב" בעשרת הדברות

שאלו את רבי חייא בר אבא, מפני מה בדברות הראשונות לא נאמר בהם „טוב", ובדברות האחרונות נאמר בהם „טוב", אמר לו עד שאתה שואלני למה נאמר בהם טוב, שאלני אם נאמר בהם „טוב" אם לאו, שאיני יודע אם נאמר בהם טוב אם לאו. (ב"ק נ"ה ע"א).

וכותב הפני יהושע, הנה כל הקורא ישתומם על ככה, וכי גברא רבה כר' חייא בר אבא, לא היה יודע חלילה מה שהתנוקות של בית רבן יודעים שלא נאמר טוב בדברות ראשונות, ובאחרונות כתיב, ואי משום דלשון טוב ממש לא כתיב אמאי קאמר שאינו יודע, ומוסיף הרב ראובן מרגליות ז"ל בספרו „המקרא והמסורה" (ע' ז') וז"ל והלא ספרי תורה מצויים בבתי ישראל, ולמה דתה ולא טרח לעיין בספר, בעוד שעל כל כזה אמרו חכמי התלמוד ניתי ספר ונתזה.

ונראה לי לתרץ באופן פשוט ביותר לפי דברי מרן בעל המורים, כ"ב מקומות, ויכול להיות שבעל המורים התכוון בדבריו לתרץ את הקושיה הזו.

„והיה עקב תשמעון", דברים (ז' י"ב) וז"ל, עק"ב תיבות יש ב"י" דברות (הראשונות) וזהו בשמרם עקב רב אם תשמור עקב תזכה למה רב טובך אשר צפנת.

„כבד את אביך" דברים (ה' ט"ז) וז"ל י"ז תיבות יתירות דברות אחרונות על הראשונות כמנין טוב, וזהו שכתוב כאן „למען ייטב לך" שאינן בראשונות.

רבי חייא בר אבא ידע כי לא כתוב באחרונות „טוב" רק למען ייטב לך אבל הוא לא ספר את המלים שבדברות הראשונות והאחרונות ולכן לא ידע שיש בראשונות עק"ב מלים, ובאחרונות יש יותר ב־י"ז מלים, כמנין „טוב" שמרומז באחרונות למען ייטב לך.

חלק שלישי: תעודות וכי"ק

א

הסכם שנעשה בין ר' מרדכי הלוי רבה של מצרים מחבר שו"ת דרכי נועם ובין החכם כה"ר ברזילי הכהן שד"ר עה"ק חברון. ר' מרדכי הלוי נענה בסוף ימיו, לבקשת השד"ר הנ"ל בשם כללות הק"ק הנז' לבא לשבת בתוכם על כסא הרבנות. בהסכם זה מפורטים התנאים וההתחייבויות בנידון זה.

מסתבר שמסיבות לא ידועות לא יצא ענין זה אל הפועל, ומכל מקום בשנה שלאחריה, שנת תמ"ד, עלה הרמ"ה לא"י אלא שנתיישב בירושלים (כמ"ש בתשובתו שבדרכי נועם חהר"מ סי' נז) ובה בשנה נפטר לב"ע. ראה עליו לק"ש מ"ש ר"א פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ח"ב עמ' 96 — 98 [ושם נעתק מהק' דרכי נועם בט"ס: „ובבחרותו ... לשכון בארץ הצבי". וצ"ל: באתריתו].

ר"ת אבולעפיה הנז' הוא המכונה הזקן בנו של ר' יעקב אבולעפיה וזקנו של הרח"א מחבר ס' עץ חיים ועוד, ר' עליו הרחיד"א, שם הגדולים בערכו, ותולדות חכמי ירושלים, שם עמ' 55—56. יש להוסיף כי כנ' בין השנים ת"ר — ת"כ הי' במצרים כפי שיוצא מתשובת מהר"י פראג'י סי' מו. הרח"א עבר לירושלים אך מכאן משמע שחזר לחברון, ושנפטר סמוך לפני ר"ת ניסן תמ"ג תאריך ההסכם שלפנינו [בתוח"י שם: „ויום פטירתו נעלם מאתנו"].

שד"ר חברון בשם זה, הר' ברזילי הכהן, אינו נזכר בספר שלוחי ארץ ישראל מאת א. יערי.

נעתק מפנקס בית הדין של קהיר, קסט משנת תמ"ג שבספריית המוזיאום הבריטי מס' 6356.

[במו"ת ז (= במוחב תלתא)] שההכם המרומם כה"ר ברזילי הכהן, שלוחא דרחמנא של עה"ק חברון ת"ו בכח ההרשאה שבידו מכללות הק"ק הנז' חלה את פני החכם השלם הדיין המצויין הרב הכולל כמה"ר מרדכי הלוי נר"ו, ללכת לשכון כבוד בארצו קרית ארבע היא חברון, להפיץ עליהם ענן הודו לנחותם בדרך ישכון אור, לשבת על כסא הממלכה על התורה ועל העבודה.

הן עתה במח"מ [במעמד חתומי מטה?] נתרצה הרב כמה"ר מרדכי הנז' ונדרש לשאלתם על פי התנאים האלה שבידי — — — והם, שנתחייב החכם כה"ר ברזילי הנז' חיוב גמור מעכשיו כהוגן וכתקון חז"ל בכח ההרשאה שבידו מכל כללות הק"ק הנז' לתת להרב במה"ר מרדכי מהספקת ההסגר והישיבה הקבועים שם ששים מאדיש בסף בכל שבוע, מיום צאתו מפה מצרים מדי שבת

בשבתו בהקדמה ולא יעבור. וכל הנדר והנדב הראוי להתחלק לתלמידי חכמים, הוא יקרב ראשון לכל דבר שבקדושה, ליטול הלק בראש. ויהיה פטור מכל מין מסים וארנוניות, נהוגים ובלתי נהוגים, ואפי׳ מכסף גולגלתא. ולתת לו מדור לפי כבודו, הבית של הרב הכולל כמוהר״ר חיים אבולעאפיה זלה״ה בלא כסף ובלא מחיר, וכל מין בנין ותקון שיצטרך יוציאו אותם מבית ההקדש באופן שיהיה הבית ההוא מגוקה ומשופה ומתוקן לדירתו בחנם אין כסף. ושלא יהיה לו שום עסק וטפול בשום תוב ומלוה חדשים גם ישנים, ולא יעלה זכרו עליהם לא בכתב ולא בעל פה, לא יחר כבודו בכל מדי דשייך ביה דררא דממונא, לא לגויים ולא ליהודים בשום צד ואופן וזמן כלל בעולם.

גם לא יעלה על דעתם להוציאו בשליחותם לא לחוצה לארץ ולא לארץ כי אם על משפטו ישב בעמלה של תורה.

ויזהרו מאד להשלים הדבר שיהיה בחשאי, ישתקע ולא יאמר שמו ביניהם. שזכוי גבר בגוברין מן המהדרין, פן ח״ו יהיה זה סיבה להתעולל ולהתנפל עליו, ואם באולי יודע הדבר מעצמו ומקהלו, בכל עוז ותעצומות להר — — — מעליו כל מין ערעור ונזק והפסד בכל צד ואופן שיהיה — — — ההקדש.

ובכלל תנאי זה, אם ח״ו יוכרת הדבר ללכת למסעיו לפי שעה מראגה מדבר לא יהיה ולא יקום, יתנו לו שכר הליכה בידו כל ההוצאה שתצטרך לדרך, והפרס הקצוב לו במקומו עומד אל יחסר המזג.

כל התנאים האלה התנה החכם כה״ר ברזילי הנז׳ עם הרב הנז׳, ונתחייב חיוב גמור ממרשו בכח ההרשאה שבידו, ולגמור ולקיים אותם מבלי שום שינוי ותמורה כלל, ולהביא כתב מפורש בכל פרטי התנאים הנז׳, כתוב וחתום מכל יחידי הק״ק הנז׳ יתנו עידיהן ויצדקו מ——תם — — — כתבם בשבועה תמורה ע״ד כל המחמירין בשבועות, ואז ישים לדרך פעמיו הרב הנז׳ ללכת לחברון ת״ו לשרתו [ז לשבתו ?] בבית ה׳ לאורך ימים.

וקנין מיד הרב כמה״ר מרדכי ומיד החכם כה״ר ברזילי הנז׳, וקבל עליו כה״ר ברזילי הנז׳ בשבועה חמורה. והיה זה ביום ראשון יום ראש חדש ניסן שנת נקומה ונעלה בית אל [לפ״ק ? לב״ע ? „בית אל״ = תמ״ג], פה מצרים וקים.

החכם ה״ר מרדכי מיזורה
יצ״ו עד שני

ב

גליון בן שני עמודים, שנדפס בירושלים בשנת תרמ״ח („ברכת ה״ ויש לחשוב שם ה׳ במילואו) ע״י רב העדה האשכנזית בחברון הרב שמעון מנשה חייקין נ״ע, לרגל הסכסוך שהיה בימים ההם בכולל חב״ד ונסתעף גם בין הממונים בחו״ל (ר׳ לעיל הע׳ 25), ובראשו: „העתק מכי״ק אדמו״ר האמצעי זיע״א נבג״מ״ בגליון זה גם מכתב קריאה של רש״מ חייקין והסכמות רבני העדה הספרדית בחברון, ר׳ אליאו סלימאן מני ור׳ רחמים יוסף פרנקו (ור׳ לעיל הע׳ 88 על הפרס של השנה ומה שיש ללמוד

ממנו על שנותיו של רשמ״ה נ״ע). אגרת זו נדפסה גם בספר מאה שערים סי׳ ס, והיא מצויה גם בכי״ בירושלים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, מס׳ 8° Heb. 3550 (קובץ דא״ח שנכתב לפני שנת תרל״ז). נדפסה גם בקונטרס שיצא לרגל ייסוד ישיבת תורת אמת בתברון שנת תרע״ב (ר׳ לעיל הע׳ 88).

העתק

מכי״ק אדמו״ר האמצעי זיע״א נבג״מ

ענין מ״ש בזוה״ק ע״פ סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה דא צלותא, ומ״ש מלאכי אלקים עולים ויורדים בו, כי מלאכי אלקים הם שלוחי השפעה ויש מלאכים שלוחי השפעה בעלי׳ להעלות העלאת מ״ן של כאו״א מישראל ויש מלאכים שהם שלוחי השפע להוריד המשכת מ״ד של כאו״א מישראל, וזהו עולים ויורדים שהם שלוחי השפעה בעלי׳ וירידה, וכ״ז הוא על ידי התפלה שהוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה וד״ל. עוד ענין סולם מוצב ארצה כו׳ דא צלותא, כי ע״י התפלה מחברים אור תורה בנר מצוה, שע״י המצות שישראל עושים נעשים כלים מכלים שונים להשראת אוא״ס, כי רמ״ח פקודין רמ״ח אברים דמלכא כידוע, וע״י התורה ממשיכים אוא״ס במצות שהם כלים מכלים שונים, כמ״ש נר מצוה ותורה אור, שע״י נר מצוה שורת אור דתורה בכלים, ואיך מתחבר אור דתורה בנר מצוה הוא ע״י התפלה שהוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. על דרך משל, אחד עומד למעלה ואחד עומד למטה וע״י הסולם מתחברים וד״ל, וגם חבור הג׳ קוין תורה ועבודה וגמ״ח וד״ל.

והנה ידוע שתפלות אבות תקנום, אברהם תיקן תפלת שחרית בבחינת החסד בוקר דאברהם, ותפלת המנחה בבחינת הדין מדות יצחק כו׳, יעקב תפלת ערבית וכמ״ש ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה כו׳, וגם כל הפלת כלולה מג׳ מדריגות האבות בחי׳ תג״ת, כי אנו מוצאים בסדר פסוד״ז הרבה פסוקים מבחינת אהבה דאברהם, והרבה פסוקים מבחינת יראה דפחד יצחק, והרבה פסוקים מבחינת הרחמים מדת יעקב, כמו אתה ה׳ לא תכלא רחמיך כו׳ וכיוצא בזה. והנה כתיב כה אמר ה׳ ליעקב אשר פדה את אברהם כו׳, כי להיות שאנו אומרים בברכה שלפני ק״ש אבינו אב הרחמן רחם עלינו ותן בלבנו בינה להבין כו׳ ולכאורה מה שייכות בחי׳ בינה לבקש על זה רחמים. ואם אין בינה מה ענין רחמנות נופל על זה, אך לא משום בינה עצמה, אלא שמבחינת בינה נולדו מדות אהבה ויראה כידוע, כי בינה נקרא אם הבנים, שמהתבוננות גדולת אור א״ס ב״ה נולד המדות אהוי״ר כידוע, וענין התבוננות הוא בהתהוות כל העולמות מאין ליש רק מבחי׳ דבור א׳ בלבד, כמ״ש בדבר ה׳ שמים נעשו, וארז״ל במאמר א׳ יכול להבראות אלא שנתחלק לעשרה מאמרות, וכמו עד״מ דבור אחד באדם, שהוא כלא חשיב לגבי מחשבה והשכל וכו׳, ומכש״כ לעצמות הנפש כו׳, כך כל התהוות עולמות עליונים ותחתונים שמבחינת דבור א׳ כלא ממש חשיבי לגבי אוא״ס ב״ה, וכל אחד לפי ידיעתו באוא״ס ב״ה ולפי יגיעתו ביגיעת נפש ויגיעת בשר בתפלה והתבוננות ומאריך באחד יתעורר ויתפעל לבבו באהבה ויראה בחינת אברהם

ויצחק כו', נמצא שעל ידי בחינת יעקב בחינת הרחמנות שמבקש על ניצוץ אלקות שיתן לו בינה להבין ולהשכיל דבר זה, ממילא נולד בלבו אהוי"ר. וזהו פ"ש ליעקב אשר פדה את אברהם, וזהו מש"כ לא עתה יבוש יעקב. כמו לא נבוש ולא נכלם לעולם כו' וד"ל. על כל פנים כל תפלה כלולה מג' תפלות חג"ת, והוא חבורא דאבהן, ונקרא התפלה חברון מחמת התחברות מדות חג"ת אבותינו הק', וחברון ג"כ מלפנים נקראת קריית ארבע, ואחר שהקנו התפלות ונתחברו בה נק' חברון כי טעם א' לשניהם וד"ל, וע"י מדותיהם הק' עולים התפלות דרך חברון במקום שתקנום, וע"כ צריך כל או"א מישראל שהם זרע אברהם יצחק ויעקב קודם כל תפלה ותפלה לקשר א"ע באבותיו הק' מתקני התפלות במחשבה דיבור ומעשה בלב ונפש ולא מן השפה ולחוץ, ומי לנו גדול מדוד מלך ישראל שישב שבע שניט מקודם בחברון להתקשר באבהן שלשה בחי' חג"ת וד"ל:

על כן מי לה' לא יחוס על ממונו ויחבב מקום אבותינו הק' בלב ונפש זיתאמץ לחזק ישיבת אנ"ש במקום אבותינו הק' זי"ע, ובזכות זה נזכה להתקשר בכל יום במדותיהם הק' ויעלה תפלתם מעלה מעלה עד רום המעלות דרך מערת המכפלה מקום שנתחברו בה אבותינו הקדושים זי"ע, ויושפע לו שפע ברכה וחיים ארוכים ממקור הברכות אמן סלה:

המאמר הנ"ל העתקתי מכתב יד קדושת אדמו"ר האמצעי נבג"מ זי"ע, — עוד מעיד אני מה שראיתי בעיני המכתב י"ק שכתב האדמו"ר האמצעי נבג"מ לאנ"ש דפה עיה"ק בשנת תקפ"ג בעת שנתיסד הישוב של אנ"ש בחברון ת"ו. וכתב בזה"ל: מצאתי כתוב בשם הרדב"ז ז"ל שכל מי שיש לו אחוזת נחלה בעיה"ק חברון ת"ו יהי' ניצול מחיבוט הקבר, ואדמו"ר נ"ע בעצמו קנה פעה"ק את הבית הכנסת הקטנה (הנקראת בפי כל בהכ"נ אברהם אבינו. כמובא הסיפור על זה בספר עמק המלך בהקדמתו פ' עשירי יעו"ש נפלאות) על שמו. כדי שיהי' לו אחוזת נחלה בעה"ק חברון ת"ו.

נאם שמעון מנשה בלא"א מו"ה משה זללה"ה.
(מקום החותם)

ג

מכתב מראשי קהל חסידי חב"ד בחברון משנת תקצ"א אל „ה"ה הראשון לציון אדמו"ר ... מו"ה מנחם מענדל [בעל שו"ת צמח צדק] וה"ה הרב החסיד המפורסם מו"ה אברהם בן אדמו"ר הזקן נ"ע שי' והרב ותיק וחסיד הגדיד המפורסם מו"ה מ' נחום בן אדמו"ר [האמצעי] נ"ע שי'". על החתומים ר' במאמרו של ר"מ שפירא, לעיל הע' 19. „ר' ישראל יפה הקטן מקאפוסט" אינו יכול להיות זהה עם „המדפיס ר' ישראל יפה נ"ע", (ר' „בית רבי", דף קג ע"א), שעל עזבונו נעשה מעשה בי"ד בשנת תקפ"ט, ר' גרייבסקי, זכרון לחובבים, חוברת יא. מכאן יוצא עוד שר' משה מייזלס חתם קודם לר' שמואל סגל מראנאצוב ושלא כדברי ר"מ שפירא הנ"ל, עמ' 79.

המכתב מתפרסם כאן מתוך כ"י ביה"ס בירושלים הנ"ל בסי' ב.

אגרת מראשי עדת חב"ד בחברון אל אדמו"ר הצ"צ נבג"מ

בעז"ה יום ג' י"ד כסליו שנת וישמע בו' נאק"תם לפ"ק פה עיה"ק חברון.

קול דברי אלקים חיים יאיר פני מלך חיים לכבוד אנשי יראת אלקים חיים הדבקים באלקים חיים בנר מצוה ותורה אור ודרך חיים רודפי צדקה וחסד ימצאו חיים לראות בטוב ה' בארץ החיים ה"ה הראשון לציון אדמו"ר הרב הגדול המפורסם באור גובע חיים כבוד מו"ה מנחם מענדיל וה"ה הרב החסיד המפורסם מו"ה אברהם בן אדמו"ר הזקן נ"ע וה"ה והרב ותיק וחסיד הנגיד המפורסם מו"ה נחום בן אדמו"ר נ"ע שי' אנה ה' תשמרם וכציונה רצון תעטרם קרנם תרום כבוד ובגדולה והי' רק למעלה בשלש אלה. התלו"י (התלוי') במזלא וברוחניות ובגשמיות עד כי יבא שילה ... יתבשרו משלום אה"ק ומשלום כולנו בעוה"י חיים ושלום עד העולם באהבת עולם כולם כא' חבירים מקשיבים לקול מורים באהבה וחדווה עומדים על התורה ועל העבודה בעת מצוא תפילתינו בעד קהל ועדה שלומי אנ"ש ומחזיקי ישיבתנו פה אה"ק ואחב"י בקול רינה ותודה למען ישכילו למען ילמדו ולמען ירבו ימיהם וימי בניהם ובני בניהם עד אשר גמול ידו הזה תברכם נפשינו והאלקים יענה ממקומו סלה... קול אומר הודו לה' כי היגדיל (!) לעשות להעיר רוח אדמו"ר שיחי' וסיעתו להקדים ולמחר השילוח ומגלגלים זכות כו' ע"י צנתרא דרהבא וצרור הכסף לקחו בידם על יום הכסא באו לאה"ק הנין תי' (?) ויקלקל הדרך ושעת חירם מתאחרו מלבא פה עד זמן כסליו לישרים נאוה תהלה להביא התרומה משנת לישרי"ם בעז"ה בשלמית ה"ה הרב הותיק וחסיד כבוד מר"ה אפרים יצחק והרבני המופלא מו"ה יוסף ב"מ חיים שיחי' בחשבון ברור וצלול היותר טוב לכוללנו ולפניהם נתחלק הקופא כראוי לכאו"א בלי מגרעת אשר פקודתם שמרה רוחינו ככל האמור באיג' קדשים לא נפל דבר והברכות יחולו על ראש צדיק וסיעתו אשר כאו"א ברך אותם מעמקי לבו מלבד אשר במקהלות בכל שבת עושים מ"ש [— מי שברך] כנהוג בשמם הטוב ובכל עת מצוא תפילתינו אצל מערת המכפלה וקבר ישי אבי דוד ועתניאל בן קנז ואבנר בן נר ושארי צדיקים שוש תשיש נפשיכם כי הטבתם חסדיכם יפה זכיתם להתיותינו לעת האסיף ועל להבא צדקה תהי' לכם כי תשמרו לעשות ככה מידי שנה בשנה ואנחנו על משמרתנו נעמוד וימלא משאלותם לטובה כנפשם ונפשותינו. עה"ח ק"ק חב"ד הנמצאים פה אה"ק חברון תי'.

נאום משה במוהרר"מ ז"ל מייזעלס מוילנא
נאום שמואל באי"א מו"ה מרדכי סג"ל זצלה"ה מראהטשוב
נאום חיים ב"ר מענדיל מליבאוויץ
נאום שמעון באי"א מ' חיים זצ"ל שמערלינג משקלאוו

נאום ישראל יפה הקטון מקאפוסט
נאום חיים בהר״ב ר׳ יוסף ז״ל משקלאוו
נאום יהודה ליב בן עלקיא סענר ממונה
נאום בנימין בינעש בהרב ר׳ משה מבאבר
נאום אברהם בער בן ע׳-י׳-נא
נאום יהודא חלאוונע מפאנדעץ
נאום שמעון מנשה בלא״א מו״ה משה שוב

ד

מכתב מאדמו״ר האמצעי לאנ״ש אודות הסתלקות אביו אדמו״ר הזקן נבג״מ, כ״ד סבת תקע״ב. נתפרסם גם ע״י א״ז רבינוביץ, רשומות, סדרה ישנה, ו, תר״צ, עמ׳ 470—471, בחסרונות ושיבושים רבים ו רבינוביץ העתיקו מכ״י שנמצא בבית אחד העם, וקבע את זמנו לשנת תקס״ב ו ו נעתק מתוך פנקסו של אא״ז נ״ע.

הועתק מהעתק הכתב של אדמו״ר מוהר״ד זצ״ל נ״ע

הנה ודאי הגיע עליכם (!) השמועה הרעה, רע ממות ממש, אשר נילקח ארון האלקים, אבי אבי רכב ישראל, אור ה׳ ואור תורתו, אוי לנו כי נפלה עטרת ראשינו, עטרת תפארת ישראל, רוח אפינו משיח ה׳, אשר באורו האיר לכל נפש מישראל מגדול עד קטן, לכל חד וחד לפום שיעורי דיליה, ולפום שיעור נשמתו כו׳. ועתה ניטל מקור חיי נשמתינו, ונשארנו (כחי׳) כגוף בלא נשמה כו׳, וה׳ ירחם על דור יתום כזה כו׳, כי מה אנו מה חיינו, אחרי הלקח חיי ראשינו ממש כו׳, ואחרי כל הצרות הקשות דעדו עלינו בפחדי מות ובזוזי דבזוזי כו׳. צרה הגדולה הזאת עולה על כלנה כו׳, כי נגעה עד הנפש ממש כו׳. ואנחנו בינינו וכל ב״ב (רעש) [הע״י] (שרורא) [שרויים] בצער. בצרה גדולה כזאת יותר מכולם כו׳, נפסק מאתנו חיי נפשינו ממש כו׳, וביום הגיע השמועה הרעה הזאת אלי לכאן קרימענציק, כי לא זכיתי להיות בשעת הסתלקותו, נפלתי לארץ כל הלילה ולא היה בי דעת כלל. וה׳ נתן בי כח לעמוד בדעתי אחר ב׳ וג׳ ימים, שהושב רוחי מעט אלי, ונתחזק קצת ע״י ידידי כנפשי וכלבבי ר׳ בנימין משקלאב, שהי׳ פה. וגם אחי ידידי מו״ה חיים אברהם לא היה בשעת הסתלקותו, כי הי׳ מוטל על ערש דוי באותו יום, כי נסתלק גר האלקים ביום ש״ק פ׳ שמות מיד אחר הבדלה, ונקבר ע״י זקנים כשרים,המ״ץ דשם. ועיר זו קרובה לבארדיטשוב ערך ס׳ ווייארשט, וע״כ לא ידענו שום צוואה מאתו, לא בדיבור ולא בכתב, וגם לא נשאר מאתו מעות ידידינו מו״ה יצחק זעלווער, שהלוה לו אלף (ר״א) [רו״כ], כי הכל כלה על הוצאות הגדולים שבנסיעה גדולה כזאת על מ׳ טוסים, כידוע לידידינו הנ״ל.

ועתה הגם שראשי ולבי בל עמי לבקש על נפשינו מגודל המרירות, עכ״ז נתחזקתי קצת לפקח בעין חמלה ורחמנות יתירה שעל אמי הרבנית שתחי׳ ואחיי

וגיסי וכל ב"ב, אשר יושבים בחדר בחושך ויגון גדול כזה, בכפר של גויים בדוחק גדול. ונתעוררו אנ"ש דכאן ושולחו ששה אנשים עם ששה עגלות טובים ומהודרים, אחר כל ב"ב להוציאם ממסגר אסור ולהביאם לכאן, ושכרו בכאן דירות טובות מאד להשיב נפשם ולא נאבד לגמרי ח"ו. ועתה אהוביי ורעיי יזכרו נא חסדי אבות ולהשיב נפשם בעת צרתם הגדולה הזאת, ולהתאמץ במדינתם בכל המקומות אשר לא יצאה שלהבת הלהב לבער כו', וגם אל יחדל סגולה שנשארו לפליטה. ולהיות כל איש שלוח מעותיו מעמדו, ולא יתן מגערת ח"ו, וכמו שקבלתם אליכם אנ"ש בכתב, שת"י השד"ר ר' יוסף נ"י בעוד חיים חיותם לפני אבא מארי הכ"מ, וככה יקבלו עליהם כל אנ"ש שבכל עיירות, ומובטחני מאד באמיתות עוז התקשרות כו'. ומגודל המרירות לא אוכל לכתוב, כי עיני יורדות וזולגות דמעות כמים כו', ולגודל הבטחון קצרתי וד"ל. וגם מסתמא יעוררו רחמי עלי שלא אצטרך לסבב בשביל כל ב"ב למדינות (מאלי') וואלי' רוסי' ופולין וד"ל. ובדעתינו ליישב בכאן עד הקיץ הבע"ל, כי שמענו דבר ברור בשם איש מהימן, שהבתים שלנו שבק"ק ליאדי, נשרפו על שלהבת הלהב החוזר כו', וגם קשה מאד הנסיעה לנשים וטף בימות החורף בדרך רב כזה, ע"כ ודאי מהכרח לנו להתעכב כאן עד אמצע הקיץ, עד אשר יראה ה' בעינינו וימצא לנו מקום מנוחה לנפשינו ויאמר לצרותינו די.

והנה אהוביי אחיי ורעיי, ידידיי ר' פנחס ור' זלמן מדובראוונע, לדרוש ולחקר אצל כל השד"ר אולי נמצא בידם אף מעט מזעיר ממעות מעמד הקדום, ובפרט אצל ידידי ר' זלמן מרעציצא אשר שמעתי שיש בידו סך זה, ומסתמא ישתדלו ככל אשר יוכלו. כי ידעתי טוב עומק אהבתו ורחמנותו כעת ביתר שאת כו', ולשלוח המעות לידינו, ויהיה לנו רוח והצלה פורתא עכ"פ. כי הלא ידעתם הצטרכות כל ב"ב כי רבה היא מאד, ערך ר' רובל לשבוע, ובפרט בכאן שהעצים ביוקר גדול ושכר הדירות מאה רו"כ בכל חודש וכו'. ולזה מאד אבקש מידידי כנפשי וכלבבי ר' יוסף השד"ר, שלא יתעכב ושלא יתעצל לנסוע למקומות שיודע שנשארו לפליטה, ומה שיתן ה' גם שיהי' מעט מזעיר יקבל באהבת וברצון, וכך בקשתי מידידי כנפשי ר' ליב מהארקי, ור' ליב טו"ב, ובפרט לגיסי ידידי ר' שמרי' מיאנאווטץ, שיסבב בעיירות הסמוכות אליו וואליז ונעוויל, ליקח עמו את ידידי ר' משה מוויטעבסק, אם יושבים בשלום ובשלווה אזי בקשתי ידידיי ר' יצחק ור' חיים ור' זאב ושארי יחידי סגולה שבוויטעפסק להתאמץ בכל יכלתם, וחלילה חלילה להם לשכוח עלינו, ה' ישיב את שבותם, וינח על עבדיו וישמחינו כימות וכו'. וכל המעות שיאספו ידידנו השד"ר ימהלו למטור ליד ידידי ר' פנחס משקלאב בכדי שישלח לנו לכאן להחיותינו כו', וגודל בקשתי להודיעינו משלום אחינו ידידינו ר' משה, ומשלום כב"ב, ואם ניצל מן שלהבת, ואי' מקום מושבו, ויהי' לנו למושיב נפש ולאמי הרבנית תחי', אם אפשר להשיג מכתב אלינו מאתו מה טוב ומה נעים. וגם להודיעינו משלום כל אנ"ש שבכל מדינתינו, ויהי' לנו למשיב נפש ממש, בעת צרה וצוקה כזאת וכו'.

דברי ידידכם, הנאמן בבריתכם כל הימים מלב ונפש ממש.

דובער בן אדוני אבי מו"ה שניאור זלמן נ"ע זי"ע הכ"מ

ה

הצעה בדבר תיקוני הפרנסות, ייסוד יישובים לעבודת האדמה, ולימוד אומנות. אגרת זו נדפסה „כמה פעמים בעתונים שונים ועשתה רושם בין חוגי החרדים ולגודל חשיבותו של המכתב מצאנו לנכון לצלם גוף הכי"ק", כך ב„התמים", חוברת שניה, כסלו תרצ"ו עמ' יח־יט. בנוסח שם יש שינויים לעומת הנוסח כאן אלא שדומה שיש להטיל ספק אם הוא גוף כי"ק. עכ"פ אינו דומה ל„תמונת כי"ק של כ"ק הרה"ק האדמו"ר האמצעי נ"ע זי"ע והוא קטע ממאמר חסידות שכתב" שפורסם שם עמ' יז ז ועוד, כפי שצויין שם „אופן תכונת כתיבתו של האדמו"ר האמצעי נ"ע שהי' כותב בתמונת אותיות קטנות ובצפיפות גדולה ואצל חסידי חב"ד ידועים סיפורים נפלאים בענין זה". כה"י דנן אינו באופן זה ז

נעתק מתוך פנקסו של אא"ז נ"ע [והוא קרוב לנוסח שבבית רבי דף צג ע"א].

מהאדמו"ר האמצעי לאנ"ש

הצעה כללית לחוות דעתי ועצתי לכללות אנ"ש, בדבר תקוני הפרנסות לעניים ודלים שרבו ל"ע.

היות שמאד רבו העניים בעיירות עד שמסבבים למרחקים, רובם ככולם, וממילא מובן מה שנולד מהם כו', וא"ז רק מחמת מיעוט העסק והעבודה. שמורגלים מנעוריהם בבטלה ושממון, רק מעט מזעיר עוסקים בחנויות ומחיות כו', ומעט בעלי מלאכות אומניות עקריות, ומי שיש לו מעט מעות יאבד מעותיו וירד מטה. וזאת עיקר העצה, שימשימו כל חכמי לב ע"ד זה, שיעשו חוקים קבועים על האנשים, ילדים וילדות, שירגילו במלאכת אומני עיקריות, כמו כל מלאכת האריגה, וטווייו, ובכל מיני מלאכות שעוסקים בפאבריקין, ויהי' עזר וסיוע ע"ז בניכיון. גם יעשו חוקים קבועים בלימוד המלאכות. לנערים העניים, וגם הבינונים, שיהי' להם מלמדים בשכר. ויהי' ע"ז ס' נכון מהקהל.

ובעבודה שבשדות, ההכרח לא יגונה, ליקח קרקעות טובים ומשובחים, שיקחו מהאדונים, ויפעלו בודאי ליקח עבדים ערלים למלאכת עבודת האדמה, למשך ב' או ג' שנים, איש איש כפי עבודתו, עד אשר ירגילו בעצמם דוקא, ולא תהי' מלאכה זו בזויה ח"ו, כי על אדמתנו בא"י הי' כל הפרנסה רק בשדות וכרמים. העשיר ירבה לו עבדים ופועלים טובים, ולמה נגרע אנחנו מאבותינו, גם במדינתינו בארץ העמים, פן ואולי יותן לצמיתות, ועכ"פ לשכור לזמן רב.

וכאשר ראה ראיתי בעצמי בהיותי בשטעפעס, עבודת היהודים עם נשיהם וילדיהם, בשדות, עוסקים בתוך בזריזות, ומתוקה עליהם עבודתם בכל ימי השבוע. והנערים עד י"ג שנה לומדים בחדר, ואשר אינו מוצלח בתורה, עבודתו בשדה. והמה שבעים ללחם, ושמחים בחלקם מאד, ואין עצב בהם. ולומדים ועוסקים באמונה, ויראת אלקים על פניהם גם בהיותם בשדה. ואם לא יספיק

לעשירות להתנהג בגדלות, בלבוש יקר ומרגליות ותכשיטין, אבל מחיותם ודי מחסורם לא יגרע מהם. וגם עוסקים במסחר התבואות, וכל מיני חלב, וכל מיני צאן ובקר, בעיירות הסמוכים להם. והוטב בעיני מאד, ואם ארצם שמנה מאד, אפשר בהתאמצות יותן גם כאן שדות טובים, וגם עזר גדול לעניים כו'. וכבר כתבתי להשומעים אלי שיחנו לב לזה, ולפי דעתי יצליח ד', כי ישלח ברכה בארץ כפי די מחסורם, ועז"נ יגיע כפיך כי תאכל, יגיע כפיך דווקא כו', אשריך וטוב לך כו'. ויסור מזה כל המקטרגים וימצאו חן וחסד בעיני שרי המלוכה, וירחמו עליהם, ולא סגי בלאה"כ, כי אפס תקוה כו' וידל ישראל עד למאד. ומי יודע מה יהי' בסופינו, פן ח"ו יגרשונו לארץ אחרת רחוק מאד וד"ל. הכ"ד דורש טוב לעמו ישראל החפץ בהצלחתם.

דובער בא"מ הגאון האמיתי מו"ה **שניאור זלמן** נבג"מ זי"ע

ו

מכתב זה עוסק בענין המחלוקות על נשיאותו של האדמו"ר האמצעי נ"ע והנהגתו. „מנדון אשוע" רומז כנ' להרה"ק ר' אהרן מסטראשילע שהי' יליד אשוע ושם קבע מקומו קודם שעבר לסטראשילע, ר' בית רבי דף צד ע"א. רצ"ה מדיסנא הי' אחיו של ר' אליעזר מדיסנא הנז' כאן, שהי' בא"י וממנהלי המחלוקת בין רבינו אדמוה"ז והרה"ק ר"א מקאליסק, ר' בית רבי דף עו ע"א וע"ב, ור' האגרות שפירסם הרד"צ הילמן שי', אגרות בעל התניא ובני דורו, ירושלים תשי"ג עמ' קנה ואילך [המכתבים שפורסמו בספר הנ"ל בנידון זה, מכ"י אדמו"ר ר' שמרי' נח מבאברויסק (בן מהרי"ל בן הצ"צ נ"ע) שנמצא ביד נכדו הר"ר משה דוד שניאורסון, נמצאים אף בפנקסו של אא"ז נ"ע]. על ר' משה ור' זאב ווילינקים ר' ספר בית רבי דף עו ע"א.

נעתק מפנקסו של אא"ז נ"ע.

מאדמו"ר האמצעי לצ"ה מדיסנא

הנה כתבתי לך באריכות מנדון אשוע כאשר עם לבבי באמת, אשר לדעתי תוכל להראותם לו בסוד, או לפני ריעו כנפשו. אולי יוכל להיות תקון עדיין. כי בשקלאוו הגיענו שאינם פועלים כלום אצלו, ור' מיכאל שקרן מופלג ועושה עצתיו"ט, ובפרט שבא מכח חדש משלנו דווקא, מבני וילענקער. ועתה ננית החנות החיצוני ונעסוק בחנות הפנימי שלנו שמקרוב באו. הלא זה יותר מד' או ה' שנים מראש בסתר אדבר עמך, נדון עצמותך ומהותך, אשר נחקק לבבך בלבבי זה כמה שנים, ובתוונא דלבאי אנת יתיב. ואל תהרהר שאינני קולע אל השערה, כי זה מלאכתי מנעורי, בהבחנה יתירה כחק, וא"ל איני משפיע כלל כו'. וגם שבדעתך יקשה ותבטל לדעתי ואני אומר שבד"ח מצד העצם חייך ואורך

ימיך משרש ומקוה"ח וא"ל כבר נפטרת מן העולם, וטרדתך לא מהק ולא גרע כקוצו ש"י מזה. אך והו ד"כ, אך דרך פרט היינו שתתענג ותרגיש בכל פרט מפרטי חדושי רזין דאורייתא, לעומק ורוחב במשך זמן לחיות נצחי ותמידי, זה יש לו הפסק וגרעון אור לפרקים מפני הטרדה כו', ולזאת אינו רואה בך שום גרעון עצמי ח"ו דהיינו אם ה' יושב פה, ושומע גם בחיצוני' ופנימי', ב' או ג' שבועות, תדשן נפשך ותחי' חיים חדשים כו'. וזה ידוע לך שאינני איש מוטעה, שת"ל הנחילני אאמו"ר ז"ל הון יקר ונעים מזומנים ממתיקות ופנימי' רזין דאורייתא, אשר באמת ובאמונה אם יתנני הו' לקבלם בנפשי השפלה לעומקם אני אומר קבלתי עולמי אינני רוצה יותר כו', והלואי שאזכה לזה, להיות שנפלו עלי הבלי שוא מטורדות השטן לבלבל ולעקור את העולם מבית ומבחוץ אשר לא ידעתי ככשי דרחמנא כו'. הוי' יודע לבבי, שלא גבה לבי, ולא הלכתי בגדולות ממני כו', דהיינו שלא אוכל לילך אם ארצה כו'. וה' ירחם על נפשי האומללה ויזכור צדקות אבותי ויבאני אל המנוחה, למענו ולמען תורותיו של אאמו"ר ז"ל, הנטוע באנ"ש עדיין.

ומעתה להוי ידוע לך נאמנה ותתקשר בכי טוב, שחסד הו' גובר ע"י אאמו"ר ז"ל זכותו מאיר בתכלית עצהי"ט, והעיקר ביאור תורותיו שמאירים וחיים הם ממקור נביעתם, כמו בעודו בחיים חיותו ז"ל, ממש ביתר שאת ויתר עז כו' כיד ה' הטובה עלי בכל דברי קדשו, תדשים המה ממקורם די להספיק להם יקרות והמה ת"י. וכל אריכות לזה להוציא מלבך איזה הרהור שיוכל ליפול מחבירך הקצר דעת ומהיר קל ברגליו וחסר יי"ש מוהרי"ח, ולחו"נ כמיתך א"צ לפרש יותר.

ועתה נדבר אדות החנות הפנימי הנ"ל. בהיות ידוע לך מהות וטבע הגס של מוהר"מ ווילענקעס מכמה שנים, ואיך שדמו רותח חם ולח מזוג, מעין טבע של ר' אהרן כי אחים הם. ולזה יותר מג' שגים הכרתי בו חילוף לבבו, מגסות רוחו וקוצר דעתו, ושמעתי בעצמי כל סודותיו והמשכתיו בחבלי עבותות, בכדי שלא יקלקל ויהרוס כו'. עד אשר בזמן השערוריה נתגבר בו החולי הזה ויצא לחוץ, ובקיצור מקונן על שאין לנו רב, והחסידות שבקה חיים כו' איש לאחלו כו'. ובטסאסניק ובכ"מ דרש בכי טוב, עד שכמעט פעל אצל כמה נערים שיש איזה חידוש ד"ת בחיות חדש, ועוד נוסף דברים שבגופנים כו'. ואת כל זה לא אמר בדרך ספור מעשה רק הכל בגילוי ובפני גילה יותר אכ"ח בכ"ז, וגם לידידי כמו"ה יוסף ממחנינו מזמן רב. ולזאת אהובי ידידי עוז, אספר לך שנית שנסתעף ממנו צמיחה יתירה כאצבע, והוא אחיך ר' אליעזר, בהיות ידוע לך טבעו מכבר יהי' איך שיהי' מתחזק בתרמיות, וכבוא הנחש הערום הנ"ל לפאליצק עשהו כלי מוכן, והי' בשקלאוו ודבר דברים מכוערים עלי שלא ניתן לכתוב, עד שרצו מהר"פ ור"ב להכותו ואמרו להכותו, וא"ל מהר"פ דרוש ע"פ ויבוא גם השטן כו'. ואמנם בהגיעו אל בני ווילענקס שם מצא מרגוע לנפשו כי כך א"ל הפתי הנ"ל בעצמו, ובקיצור אהובי ידידי בידך לתקן, עכ"פ לעצור רוח אחיך הגס שלא ידרוש ברבים וכו', הדברים שאני מגיד מתוק ומקבל ישות וניתן להפסיד כו' ובדברים שבגוף כו' ויסיים בקינה ווי גישריען אין לנו רבי כו', ותולה הכל באילן גדול הוא הנחש הערום הנ"ל. וכאשר תחקור תדע הכל, ועליך חובה להציל נפש אחיך, פן יפגעו בו מרי נפש כו'. וכ"ז הודעתיך שאל יקל הדבר בעיניך, והחכם עיניו בראשו לשמור נפשו ונפש כל הנערים הנאחזים והקשורים באמת

בדא"ח, פן יפול הנופל באין תקוה כו', וה' יאמר שלום לשארית הפליטה הנמצאת כו', ומובטחינו בד' אלקי אאמו"ר ז"ל שיגן בזכותו על כל אנ"ש המקושרים באור תורתו, לבל ידח ממנו נדח ויסיר כל רוח ושטן כו' וד"ל.

וכעת אני עוסק בהרבות מכתבים לאהיו מו"ה זאב שיראה לתקן ולהפך לב אהיו שלא יבוא הדבר לידי פרסום, שלא יהי' באפשר לתקן כו'. וריעך מהרי"ח תלוי באויר עדיין ואין ידוע לי מה הם אומרים בו. וכבר הוחלט אצלי להתרחק משני זגבות האודים האלה כו'. רק את-מוהר"ו איני חפץ להביאו בפ"ש, כי ידעתי שוגג בדבר, רק מה שנתרחק מד"ח מצד הטרדה לבד, ואפשר אין האמת כן. ע"כ שלחתי מו"ה יוסף ידידי הנאמן, לעשות מלחמה בפרהסיא עמהם, והוא יצא לעיר ויביאם לכאן אם טוב או כו', אבל יגמור הדבר בקרוב, ומזה תראה ותשכיל כי בקרובי אקדש כו'. ולדעתי אגמור ב' החנויות בעת א', כן עשה הלל הי' כורך כו' וד"ל. ומוס"פ מכתב לאחיך אף תוכל למסור לו, ולעתים יתפעל, גם שיבעוס בתחילה יותר, אבל תשוב רוחו אליו אח"כ, ואתך המדע. גם מוס"פ העתק ממכתב ר"מ מוויטעבסק, נא ידידי לעסוק בזה בפאלוצק עצהיו"ט וד"ל, ותוכל להראות מכתבי אליך נדון ב' חנויות, לידידי הנאמנים כו', ולא יהי' צרור וחתום אצלך בסוד ביותר, כי רצוני שיובקע המורסא כו'.

ז

מכתב זה עוסק בענין הנ"ל סי' ו. יהודא, אולי הוא הרב ר' יהודה לייב אבד"ק דע"ב [דענבורגז], ר' בית רבי דף עה ע"א. ר' שלמה פריידעש. הוא מחסידי רבינו אדמו"ז הגדולים ומהרי"ל בן הצ"צ נ"ע הי' חתנו בזיווג ראשון. ר' עליו בית רבי דף צא ע"א וע"ב. רש"פ הי' אסתר בויטעבסק כשהי' אסור שם אדמו"ר האמצעי במלשינות דשנת תקפ"ו. ר' בית רבי דף צט ע"ב. להבנת הלשון החריפה כאן בפי אדמו"ר האמצעי נ"ע, ראה באורו של אדמו"ר הרש"ב נ"ע ברשימת דבוריו מפורים תר"פ, שנתפרסמה לעיל עמ' פה.

מכתב מכ"ק אדמו"ר האמצעי נבג"מ

יהודא

לאהובי אחיי ורעיי, הנה אחר שיצא מן ההעלם אל הגילוי במחניכם בש"ת העברה, משנאה הכבושה של האנשים הריקים מעיקרם ושרשם, ועתה באתי לפרט שיחתי, ולגלות מצפוני לבבי, ולנחמם ולחזקם בדבר ד', זו תורת אמת של אאמו"ר ז"ל נ"ע. אל יפול לבבם ח"ו מהגי כלבי דתציפין, ובראשם התנוף העז פנים המפורסם שלמה פריידעש ימחה שמו מספר תורת חיים של כבוד אאמו"ר נ"ע, יבדל שמו לרעה בכל תפוצות כללות אנ"ש דמחנינו, אין לו חלק ונחלה באור עולם אשר הנחילם אאמו"ר ז"ל נ"ע, כי עוותו ממש מרוח ... שניתלה בו, כאשר ידוע לי נאמנה מאשר הראה לי נקודת טומאת

נפשו, רק להתגדל. וכל התחלתו לא היה רק לקנות לו שם וכו' כמדת שדין יהודאין, ממש תועבת ה' כל גבה לב ורוח קשה בעזות וחוצפה יתירה כמוהו, וכאשר סופו מוכית על תחילתו, שנתחבר עם הבור ורק וקל מפורסם יונה, ומשו"ז פוערים פיהם בשנאה עצומה, נמשך ושובר עצם כחומר. שניהם כאחד רעים לתכלית העצם ריקנית בתכלית, וזה מצד גיאותו ועזותו ושקרותו בעצם לתכלית, והנלווים עליהם על אשר פרק עול תורה לגמרי. וגם מן המתי מעט שיש בהם, שהולכים לתומם, וודאי ישיב ה' רוחו עליהם, בזכות צדקת אאמו"ר ז"ל נ"ע לשארית הפליטה הנמצאה עדיין, הקשורים ועטופים ברוח קדשו ואור תורתו ז"ל, אל יפול לבבם מן הנערים הריקנים הנידחי', והנילווים אל החצוף ושקרן בעל מום הנז' וסיעתו, כל קשר רשעים אינו מן המנין. כאשר ידעתי נאמנה בעזר ה' לי, ואשר עזרני עד כה בכמה מקומות, שנפלו הבוגדים באין תקומה, וכ"ה בכל המדינה כולה, איש אחד ממש לא יעדר מהתקשרות הנאמן בכל לב ונפש, כידוע להם מקשר בוגדים שבוויטעפסק, שגם העז"פ וריקנים שבהם, הכניעו א"ע לעפר, כי שיקרא לא קאי. וכאשר נגע הדבר להכרית שרש התקשרות מדא"ח ממקורם, עובו בריתם את המנוול הידוע. וכך ממש יהי' סופם של הנערים המנוערים וריקים של החצוף והמרצח הנ"ל. כמו בן הלבן הקל והחצוף ובן של הבלעכער וכה"ג, וכן הסופר התמים ושוטה כמהו ירגש בנפשו ג"כ לבסוף. קיצור של דבר, אחת שאלתי אותה אבקש, הזקו נא ואמצו, אל תיראו מפני בוקי סריקי מעיקרם, כזה וכזה תאכל חרבו של שטן המרקד לבלבל שארית הפליטה כו', וה' ברחמיו ירחם על הנשארים לרומם ולחזק לבבם בה' ותורתו, של עבדי ידידו ז"ל, וכמשל חבית הניטרדה בבלבול בשמריה, זה עולה וזה יורד, וספה להשקט ויפלו השמרים למטה מטה. וזהו יתבררו ויחלבנו ויצרפו כו', והרשיעו רשעים דמעיקרא כו', וכמבו' באריכות בטוב טעם במכתבי הקדש שבידינו, מאור תורת אמת בהגלות, ונפרד הסיג והפסולת, יבדלו ויבדלו עוד. וילכו לאבדון ולא יוסיפו להיות עוד לספחת קשה, ויניח ה' לעמו והסידיו, לטהר לבבם ולחזקם חיזוק עולם, בזכות רוח קדשו של אבינו אור ישראל ז"ל דשכן בגווייתו. יתפרדו ממנו כל שונאיו המנגדים האמיתיים לנגדות אמיתי', אור תורתו ועבודתו בקדש שנתן נפשו על אנ"ש זה שלשים שנה וד"ל.

ועתה אחרי אשר גליתי נקודת מצפון לבבי, לפי שנודע ונגלה בפרהסי' כעת אצלם לעין כל, יאמינו לי נא אהובי אחיי ורעיי, זקנים ונערים כל אשר יודעיי ומכיריי, באמיתית כוונתי הרצויה לה' ואור תורתו של אאמו"ר ז"ל מנעוריי, לא להתגדל ח"ו רק למען אמיתית האור הזה הטוב ומחי' לכללות אנ"ש בהתקשרותם בדא"ח, לא יחשדוני ח"ו בכ"ז, באיזה דבר פני' עצמית וטבעית הנוגע לכבודי כו'. הלא האיש הריקן הנ"ל, אני גדלתיו ורוממתיו, ומכל כחי ויגיעי באור האלקי לא מנעתיו כו', הייתי מוטעה בתכלית רצונו. עד אשר נראה בעליל. תחילתו רק להתגדל, ושקץ ישקצוהו כל מי שיבקש דבר ה' בכוונה רצוייה וכו'. וע"ד יאמינו לי שא"א שיהיה אופן בעולם שיוכל להתקבל גם בתוך הבאים במחנינו כו', וודאי בבואו לכאן יתרחקו ממנו, בכל מדרך כף רגלו, בכל עיירות מדינתינו, כאשר אודיע איה"ש בקרוב אם לא יחפוץ בתשובה שאני נותן עליו, דהיינו שיקבל באוג"ש גמורה ע"ד וכו', בלי שום ערמה כו' שלא ידבר שום ד"ח, וגם לא קירוב חיצוני, באסיפת אנשים בבית, רק בדד יושב לעולם. והאנשים וגערים הריקים שלו יקבלו באו"ש ג"כ בכל זה, אז ירפא לו לשוב

בכ״ז בכל קהל החסידים של אאמו״ר ז״ל. ואם הנערים יעיזו כמו הנערים שבוויטעפסק גם הם לא יבדלו לרעה, וגודל הבקשה מאהוביי אחיי ורעיי, כל הקשורים ומדובקים אל תורת אמת אאמו״ר ד״ל, מאשר נוסס בו רוח קדשו ז״ל, אם בתשו״ע או תשו״ת אלי יבא בברית ה׳ הנאמן, ויסורו נא מעל אהלי האנשים הרעים והחטאים האלה בנפשותם הנועדים, לא יספו עמהם בכל חטאתם הרע ומר ממות. כי נראה בעליל לעין כל מבין, שסופם להיות קשים ורעים הרבה יותר מהמתנגי השוטים בתכלית, כמו הרב דפינסק שר״י. ואל יפלאו בעיניהם דברי אלה, כבר הי׳ לעולמים בגדולים הרבה שנדחו לחוץ עד היום הזה ממש, לצאת חוץ ממש להוודי׳ (?) מרודפי׳ חיי׳ של אאמו״ר ז״ל בכ״מ. כידוע לוקני אנ״ש ה׳ יצילנו, כי יראה בעוני ושפלות אנ״ש, התפיצים בקרבת אלקים בסו״מ וע״ט ויתמול עליהם דוקא וכו׳ וד״ל.

ואם לא תאמינו עוד, הלא לעינינו גלה בעת כזאת, מהשונא האמיתי המשוגע הרע אלעזר מדיסנא... שבפאלעציק. בשעה זו בש״ת העבר יצא לחוץ ג״כ עם ערך כ׳ מניינים נערים וריקים, כמו במחני׳, וחירף וניאץ, וקלל וקללתו בראשו יהי׳, כמו קללת המרצח הנ״ל (והגם שלכאו׳ ראיתי לבבו נשבר על הביטוש שקיבל, והנה מבואר בזהר פ׳ שלח ע״פ אבן בוחן כו׳ דרשעיי׳ מחרפי׳ ומגדפי׳ לכל סטרין וזה באמת עיקר האות כו׳). אחרי הדברים והאמת האלה עתה, אין לאיש לתנוף ולהעלים דבר, ובקשתי כפולה מכל הנאמנים בברית והתקשרות במנין שלכם, ובפרט מידידיי הנקובים הנקוב הנ״ל, שיעשו אסיפה רבה ויבאו כולם על התתום, לעמוד בכל נפשם ומאודם בברית הזת. לנגד כל הקמים, להתרותם בהתראה כמה פעמים, שישובו ויסורו מהתקשרותם באיש זר וסייעתו הנ״ל, או יקבל בברית הנאמן. באופנים הנ״ל, אם לא יקבל, אהובייי וידידיי נפשי בשאלתי, הבדלו נא מתוך העדה הרעה הזאת, ויכלו במעט רגע. כי סר צילם מעליהם, אל תיראום. אהובייי אחיי אך הפעם יאמינו לי ויחזיקו ידידם, ובזאת אדע כי ה׳ אלקי׳ אאמו״ר בעורנו וכאשר לא עזב חסדו מאת כללות אנ״ש כן אל יעזבוני ח״ו. ואם אפשר להבדילם במגין בפ״ע, ולא ידרשו שלומם, מה טוב ומה יפה, עוד הפעם אני מבקש ומחזיק לכל אשר בו רוח יראת ה׳, שנשאר בו מאורו ורוח קדשו ז״ל פשוטים ונבונים נ״י, מובטחני שכל מי שלא ישמע אלי לכל דברי האמת הנ״ל, יצא כבר מחלקו וגורלו בנחלת ה׳, וגברא קטילא הוא, לא יפול לב אדם עליו, כי ודאי סופו להיות בתכלית הרע והמיצר לכל מי שיש בו הרהור תשובה, הרבה יותר משנאת היותר קשים שבמתנגדים וכו׳, ומעשיו יוכיחו עליו בקרב יפול בשחת נפשו בלחי תקומה, ואני את נפשי הצלתי באוהרה וידיע׳ זו, בתוך תוך נקדת לבבי כו׳. וה׳ יראה בעוני עמו, וישיבם, ויסיר רוח עועים כו׳ ויקרב את הרחוק מעיקרא ויגרש לץ כו׳, כי לכל העם בשגגה כו׳ וד״ל.

ח

מכתב מעניין מאדמו"ר הרש"ב נ"ע מהתקופה שטרם קבלתו את הנשיאות (אדמו"ר מהר"ש נ"ע נסתלק י"ג תשרי תרמ"ג, ובמשך כעשתי עשר שנים מיאן לקבל עליו הנשיאות והאדמורו"ת, ראה ברשימות־היומן של אדמו"ר הריי"ץ נ"ע מי"ט מרחשוון תרפ"ח, התמים, חוברת ג, ניסן תרצ"ו עמ' לד: „שנת תרנ"ה. הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק הכ"מ מקבל עול הנשיאות וכסא קדש הוד כבוד קדושת אבותינו הקדושים ..." ושלא כנרשם בלוח היום יום, תש"ג, עמ' 8 ובעוד כ"מ). הענין אינו ברור כל צרכו. אפשר שהוא בלשון סתרים ואפשר שהוא מענין מסחר האתרוגים ממש.

המכתב בכי"ק באוסף דודי הראד"ה שי'.

אדמו"ר הרש"ב נ"ע אל ר' מרדכי דובער סלונים ובנו הרב ר' שניאור זלמן

ב"ה יום ה' פ' בראשית תרנ"ב לפ"ק ליובאוויטש

כבוד ק' ידידי עוז (חתני) • הרב המפורסם ווה"ס י"א בנש"ק כו' מו"ה **מרדכי דובער** שי'

ושלום בנו (נכדי) • יקירי הרב המפורסם ווח"ס י"א כו' מו"ה **שניאור זלמן** שיחי' וכה"ל שלום.

ת"ל בעד החוה"ש כה לחי.

שני מכתביהם מביאי שלום לביתי נכון הגיעני במועדם, אך מפני ריבוי העבודה בהזמן הזה דיו"ס לא מצאתי זמן מוכשר להשיב לכם אם כי היו בהזמן הזה ענינים אשר יש מה לעשות בהם אך על כולן מנעוני טרדת הזמן לבוא בכתובים. הנה בטח קבלתם מכתבי שהושבתי על מכ' של אחיו הרלוי"צ ומכ' ש"ב בנו הר"ש שיחי'. וכתבתי שמה שאינני מתפעל מכל הדברים הטובים שלהם. ובודאי כאשר יבואו למדינתינו יצעקו בקול רעם ורוגז אשר אתם עשיתם להם מעשים שלא יעשו. וכאשר חשבתי מראש כן הי', ומשכיל איתן הביא גב"ע מהמענסק בשם מאטרי — — — שהר"ש עוב את הקאנטראק ברצונו, בעד 150 נאפליון שקיבל מאתי, וכאשר נתאספו כל הסוחרים בטריעסט הרעישו מאד בדבר הזה, והמענסק בעצמו קנה ממאטרי בלי קשר (רק באו"ג 100 רו"כ) ב' אלפי' א' עוד בזול יותר ונתן לו כל הסחורה, ועוד אחד קנה ממאטרי סחורה הרבה ולא שינה מאומה, כי עתה אומרים אשר נאמנותו של מאטרי אין לו קץ, ואני מה אני יכול להושיבם על כל דבריהם, ורק באחת שאף אם קיבל ממאטרי 150 נ' לא הי' כדאי לפניו לבטל הקשר, כי הי' בו לפניכם ריווח רב יותר מהסך הנ"ל, וביותר שהי' מתגדל שמיכם אצל הסוחרים, ועתה נאבד הכל, ההפכים כו'.

• עיין בספר מגדל עז לר"י מונרשיין, עמ' רכב, הטעם לכינוי זה על פי הסיפור הידוע. וראה שם מכתב נוסף מאדמו"ר הרש"ב נ"ע הכתוב בסגנון זה.

אך העיקר מה שבאתי עתה במכתבי הוא לעסק השותפות עם רי"ק אשר לפ"ד לא נהג אתו כשורה, ראשית הדבר מה שלא ענה לו על מכתבו וצעקותיו בט"ג, ואין זה מדרך הסוחרים כלל. והעיקר מה שלא שלח לו אתרוגים על השותפות כאשר הי' המדובר. וגם להרי"י בעד התמישים רו"כ (שכתב לי כבודו שישלח לו) גם זה לא שלח. ולכה"פ הי' לו להודיעו לריי"ק דבר בעיתו, אשר לא ישלח לו סחורה והי' — — — א"ע בסתו' אחרת ולא להניח עד הזמן האחרון, שהסחורה מתמעטת והמקח מתרבה. ובאשר מסר הלקו למשכיל איתן הי' לו למסור הסך חמישים רו"כ שקבל מהרי"י. ואם יחשבו כבודו ליקח ריוח בעד הקומיסיאהן הזה לא אבין זאת כלל, אחרי אשר לא שלח סחו' ע"ז, והמקומות אינם חדשים שכבודו כבשם, כ"א מכבר המה אצל הרי"ק, ומפני היראה נתרצה על שותפות עתה. וגם שישלח לו סחו' מיוחדת ע"ז ולא יניח בזה כל המעות. וכאשר לבסוף לא שלח לו סחו' כלל וקנה הכל במו כל הסחורה שלו. (נוסף לזה שהסחורה של מאטרי אשר היא היותר טובה בשנה זו) מובחן הי' לשלוח למאלי' ראסי' כי חשב שלא יקבל סחורה מכבודו. ונראה אשר השיג בעבורו ולא על המקומות דמאלי' ראסי', ונשאר בכאן בלי סחורה טובה, ולמה יבקש כאתו רווה. אין שורת השכל הישר מחייב זה כלל וכלל. ועתה יש לו לריי"ק עגמ"נ גדול מהרי"י. וגם כעת קבלתי על שמי מכ' מהרי"י לרי"ק ותובע את החמישים רו"כ, והוא באמת שאינו נוגע לו כלל הדברים שביניכם, ולא ישלם בעד הסחורה פעמיים. ולמה ישלם הרי"ק בעד הסתו' פעמיים על לא חמס בכפו. גם הראה לי הרי"ק החשבון מהבנק מהסתו' ששלח למאלי' ראסי' והפסיד בהם סך 28 רו"כ, ולמה יחזיק כבודו בהמעות שלו על לא דבר. ולואת יבקש את כבודו למען האמת והשלום ולטובתם שיחזור לו את הסך החמישים רו"כ, ולא יהי' לי עגמ"נ מזה, ולכבודו לא יהי' לקלון ובזיון ח"ו. ובדבר שאני מוצא זכות כבודו לא נחשב אצלי העגמ"נ, אבל בנ"ד שאינני מוצא שום זכות אדרבא הצדק בזה רק עם הרי"ק, וההיפך לא ימצא מקום בשכלי כלל, מתוייב אני לכתוב לו לזרזו ולבקשו לטובתו שיחדל מזה, ויחזור לו המעות והי' זה שלום וטוב על ישראל.

ובנוף ועצם הענין על להבא עוד חזון למועד. ומ"מ אבוא בקצרה להודיע דעתי בכלל, אם כי ראוה אני בעליל שאין לכם חוש ודרך הסוחרים כלל וכלל, מ"מ צריכים לראות לפ"ד אולי ברצות ה' יתקיים המסחר בידכם. ובד"כ אחשוב שלא תביטו לעשות קינדזן בכאן כי ספק גדול הוא וקרוב לודאי שלא יפעלו מאומה לאחר כל הנעשה בשנה הואת ורק צריכים לראות לכבוש הדבר על מקומו היינו באה"ק שיהי' לכם סחורה, והעיקר עם מאטרי. ועוד זמן יש לדבר כזה בפרטי הדברים, והעת לקצר עתה. אבקשם להודיעינו משלומם ומכל הנעשה אתם לטוב. אם קיים מאטרי בנ"ל. את הכל יודיעיני בפרטיות ויקבלו החוה"ש והברכה מאדה"ש כאוות נפשם ונ"ד (חותנם) וש"ב (א"ז) מלוב"ח תבה"י

שלום דב שניאורסאהן

באה"ר הנני דוב"ש ידידי עוז הרב המפורסם ווח"ס בנש"ק מא"נ מו"ה לוי יצחק שיחי' ידידו הח"ש הנ"ל

אמי מורתי הר' תחי' וזוגי תחי' ובני שיחי' וכב"ב שיחי' ב"ת בתו"ש ופב"ש הטוב.

ט

קריאת רבני חברון לעדות הספרדים והאשכנזים, משנת תרס"ג, לעורר לתיוק היישוב בחברון, ע"י הקמת בתי חסד, בתי מדרשות ובתי חמלה, ולתמוך בת"ת וישיבה בעיר זו.

נדפסה בשנת תרס"ג יחד עם אגרת אדמו"ר האמצעי, ומכתב רש"מ חייקין כנ"ל סי' ב. [צילום ראה אצל ר"י מגודשיין, מגדל עו עמ' תקלה] וחזרה ונדפסה בקונטרס שיצא לאור לרגל ייסוד ישיבת תורת־אמת בשנת תרע"ב (ור' לעיל הע' 87).

תעודת כבוד הרה"ג כו' רבני עיה"ק חברון תובב"א דק"ק ספרדים הי"ו ודק"ק אשכנזים הי"ו

דברי כ"ק אדמו"ר הרה"ג הקדוש רשכב"ה מרנא ורבנא זוכ כער זצוק"ל זיע"א, ועדותו של הרה"ג הצדיק המפורסם כמהור"ר שמעון מנשה זצוק"ל זיע"א אינם צריכים חזוק, ונאמנו מאוד מצד עצמם וראוים הדברים למי שאמרם, אך זאת עלינו להוסיף, הצרות החדשות, אשר יאלצונו להשמיעם ברבים, והוא כי למפת נפשנו ישוב עיה"ק חברון תובב"א עתה הנה הוא הולך ומתמוטט ועוד מעט צפוי הוא להחרס ח"ו, יען כי בימים האלה גבר יד העוני האכזר על תושבי', ויגדל מחסורם ביתר שאת. עד כי באו מים עד נפש, כי אפס עצור ועזוב עזר וסומך, לכן גולים הם כשיות נדחות אהה! והסיבה הראשית היא כי העיר הזאת היא יושבת בקצה הארץ בקרן זוית, השכוחה מני רגל, ואף נדיבי עמנו הבאים להשתטח על קברי אבות זיע"א, לא ימצאו בה מרגוע להתמהמה ימים מספר, כי אז היה נגלה לעיניהם מכות הארץ ותחלואיה, והיו מוצאים לה רפאות לה רפאות תעלה, גם אחינו התושבים הי"ו אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם לקבל יסוריהם באהבה, ולפני סערת הזמן וחמת הגלות שיש בה, המה כופפים כאגמון ראשם, ואף בהשתרר עליהם העוני והמחסור ישאו בדומיה את צרתם, ואך לרחמי שמים נושאים עיניהם, ולא ישמיעו במרום כתבי העתים את קול צעקתם, ולא ירעישו ארץ בהמון שדרי"ם כשאר ארצות הקדש תובב"א, לכן כמעט נשכחה עירנו מלב אחינו הנדיבים הי"ו, ולא חסה עלינו עין חמלתם, לטעת בתוכינו איזה בתי חסד, לעזור ולהחזיק את ישובה, כמו איזה הספקות נבונות לחכמים, לאלה אשר תורתם אומנתם, ואיזה בתי מחסה להעניים האומ־ללים, אשר אין להם כח לשכור להם בית, ובית חולים וכדומה, כאשר עשו מעלת אחינו הרחמנים הי"ו בשאר ארצות הקדש תובב"א, אשר הרבו לעשות להם גדולות ונצורות עד אין חקר, ובנו להם בתי חסד רבים מינים ממינים שונים, ופה עיה"ק אילו נמצא אף מקצת מבתי חסד אלה, כי אז הי' הישוב פורח כשושנה להוד ולתפארת ולעד בבני ישראל, יען שהעיר העתיקה הזאת, עוד לא פשטה צורתה הקדומה, עוד היא לובשת מחלצות טהורות שהיו לה מימי קדם, עוד יושביה התמימים אוחזים בדרך הקדש הנהגת ראשונים כמלאכים זיע"א, כי

היא לא תצלח רק להיהדות ועבודת ה׳, וכשרונותיה הטבעים האלה הם קנוים לה מידי אביר יעקב, כי פה המסחר למקנה וקנין לא פרצו בארץ, אין תענוגות בני אדם, וגעגועי עשירי עם נחמסו ממנה, לכן היא יאתה רק לאלה אשר כל מחמדי תבל אך זרה להם, ונגעי המותרות (לוקסוס) לא נגעו אל לבם, ורק לעבודת ה׳ הקדישו את חייהם, ולהגות בתורה כל תפץ נפשם.

כי כן, מי בכם ירא ה׳ החרד אל דברו, יאזור נא כגבור חלציו לעזרת ה׳ בגבורים, לצאת לישע עיר בתי אבות זיע״א, עיר המלאה תמימי דרך עניים מרודים, עיר אשר אין לה עוזר ותומך וכל יושבי׳ דלים ורצוצים מוכים ומעונים. התעוררו נא ועורו לעזרת עיר מקודשת שקדשוה שמים בשפוני טמוני חול קרש אבותינו הקדושים זיע״א, עיר אשר ממנה יצא חוטר מלכות בית דוד, עיר שחמדו בה אבהן קדישין זיע״א.

קומו נא הגבורים נדיבי העמים, וכעז ימין צדקם יצמיחו צרק ישועה ותקות חיים ליושביה, יעלו נא על לבם הטהור זכרון המקום הקדוש הזה ויכבדוהו נא בכחם ואונם לטעת בו בתי חסד, בתי מדרשות, (יחזיקו נא באשר כבר החלו לעשות לבלתי יהרס ח״ו הבית תלמוד תורה לבני עניים אשר מהן תצא תורה, וישיבת מגן אבות לת״ח יראי ה׳ הגועים ברעב בערום ותוסר כל וטפלי תלויים בם), בתי חמלה למען ינהרו אל העיר הזאת כל התפץ בעבודת ה׳ ולהגות בתורתו, וחלף זאת האלקים יאריך ימיהם בטוב בעושר ואושר וכל טוב, ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו, ישישו וישמחו, וזכות אבותנו הקדושים אברהם יצחק ויעקב זיע״א יגן בעדם כאנה״ר והנשאה, וכנא״ה רבני עיה״ק חברון תובב״א דק״ק ספרדים הי״ו ודק״ק אשכנזים הי״ו התותמים בדמע לב פעיה״ק הגו׳ בש״א לחודש רחמים שנת התרס״ג דשו״ט ומעתירים בעד אתינו שבגולה ברוב עז ושלום.

הצב״י חיים חזקיאו מדיני המכונה תחי״ם הי״ו. (מקום החותם)
שלמה יהודה ליב אליעזראיו יצ״ו. (מקום החותם)

מכתב זה פורסם אצל ר"י מונדשיין, מגדל עז, תקלג. מכתבים רבים מן אדמו"ר הרש"ב נ"ע היו באוספו של הרשי"א, שממנו באו מכתבים רבים המתפרסמים להלן. יש לשער שהיו באוסף מכתבים נוספים מאדמו"ר הרש"ב נ"ע ומבנו אדמו"ר הריי"צ נ"ע אל הרז"ה נ"ע, אלא שרבים מהם הוצאו מן האוסף ונלקחו בזמן כל שהוא, ונתגלגלו ואיבדרו בעלמא. חלקם בכל הנראה. המתפרסמים כאן ולהלן ממקורות משניים, הוא מהם.

מכתב אדמו"ר הרש"ב נ"ע להגרח"ח מדיני בעל השד"ח בענין הרבנות בחברון

ב"ה יום ב' כ"א אייר תרס"ג לפ"ק ליובאוויטש

כבוד הרב הגאון הגדול מפורסם בכל קצוי תבל מאיר עיני תכמים בהלכה תפארת ישראל והדרו אור ישראל כש"ת מוהר"ר **חיים חזקיאו מדיני** נרו יאיר ויזרח לעד.

אחרי דרך מבוא השלום למר ולתורתו. יקרת כתה"ר שי' נכון הגיעני, וכבר הודעתי לכתה"ר בדילוג־רב (ע"י מחו' הר' הג' מוהר"י רובאנאוו באשר אין מקבלים ישר לעיה"ק חברון ת"ו) הסכמתי אשר ש"ב ידי"ג הרה"ג הרש"ל נ"י יהי' רב בעיה"ק חברון ת"ו. והאמת ניתן להודיע אשר גם מראשית כזאת נפשי אוותה שיהי' ש"ב הרש"ל נ"י רב בעיה"ק חברון ת"ו באשר חפץ אני ביותר בהעיר אשר בה בתרו אבותינו הק' מעולם. וכל מגמתי אשר העיר הזאת תתגדל ותתרחב יותר בעוה"י. ומצאתי אשר נאה לעיה"ק הנ"ל להיות לה לרב ש"ב הרב הרש"ל שי'. ותקותי שע"י יוטב אי"ה מצב העיר והתקוה קרובה לבוא אי"ה אל חפצי האמתי. ומכ"ש אשר לא רציתי להמעיט ח"ו הודה והדרה ולקחת מאתה אתד מיושבי היותר נכבדים (ואשר מטעם זה לא הסכמתי לב"ד הרה"ח הרמ"ד סלאנים נ"י על חפצו להעתיק דירתו לעיה"ק ירות"ו). אמנם באשר קבלתי מכתבים מבני עיה"ק חברון ת"ו שאינם חפצים ברב שמאתם יצא כ"א מן החוץ דוקא, ואם כי לא הסכמתי בלבי עמהם כלל וכלל, והחלטתי אצלי שלא יהא חלקי בזה ליתן להם רב מן החוץ, אבל לא רציתי ג"כ להיות כנגיד ומצוה עליהם, וההלטתי לעמוד מרתוק ולראות מה יהי' בזה. ובין כה נתעורר בדבר הישיבה בירושת"ו אשר אין רצוני לגשת אל הענין עד אשר יהי' שמה ר"מ ומשגית הידוע לי שאוכל לסמוך עליו, בחרתי בש"ב הרב הרש"ל נ"י שיהי' לר"מ ולמשגיח בהישיבה בעיה"ק ירושת"ו, ואם כי הי' כבד עלי הדבר מאד מטעם הנ"ל, אף מפני נחיצות הדבר (כי גם דבר הישיבה גדולה היא) נוסף לזה קבלתי מכתב מש"ב ידי"נ הרב הנ"ל ומתאונן הרבה ומתאר בדברים היוצאים מן הלב איך שכבד עליו לישב בעיה"ק חברון ת"ו ולראות התהפוכות הנ"ל, הסכמתי כנ"ל. אמנם כן כאשר נתן ה' לאחינו יושבי עיה"ק חברון ת"ו לב לדעת ולבחור בהטוב להם בעזרתו ית' להיות להם לרב הרב הרש"ל נ"י, שמחתי ע"ז

באמת, והי' לי היום הזה ליום בשורה. והנני מסכים ע"ז בלב שלם ובנפש חפיצה והשי"ת יהי' בעזרו ויצליח במלאכתו מלאכת הקדש ושלו' אמיתי יהי' בעירו תמיד כה"י. ותפץ ד' בידו יצליח להגדיל ולרומם את עיה"ק חברון ת"ו לשמחת לבב כל החפצים באמת בעיה"ק הזאת ת"ו.

ואסיים בברכת החיים והשלום לכתה"ר נ"י וכל חפצי לבבו הטהורה ימלא השי"ת ויאריך השי"ת ימיו ושנותיו בטוב ובנעימים ויזכהו לזכות את הרבים בספריו הנעלים כחפץ המתכבד בידידותו ובאהבתו דוש"ת מלונ"ח תכה"י.

שלום דובער

יא

מכתב זה פורסם אצל ר"י מונדשיין, מגדל עז עמ' תקלה.

מכתב אדמו"ר הרש"ב נ"ע להרשיל"א בענין הרבנות בחברון וייסוד ישיבה שם

ב"ה יום ג' כ"ב אייר תרס"ג לפ"ק ליובאוויטש

כבוד ש"ב ידי"נ הרה"ח המפורסם נכבד ומרומם י"א כו' מו"ה **שלמה ליב** שי'

ת"ל בעד החוה"ש כה לחי. מכתבו נכון הגיעני. ובדבר הרבנות דעיה"ק חברון ת"ו, ידע כבודו אשר מתחלה הי' רצוני שיהי' כבודו לרב בחברון ת"ו לבד אשר הי' כבד עלי מאד העתקת דירתו מחברון ת"ו ואשר משו"ז הי' ברצון ב"ד הרה"ח הרמ"ד שי' נ"כ להעתיק דירתו, וכאשר ידוע הוא אשר אבותינו הק' זצוקללה"ה נ"ע זי"ע החזיקו בישוב עיה"ק חברון ת"ו ביותר ומשו"ז גם רצוני ותפצי בהגדלת העיר הזאת, וזה כמה שאני דואג בלבי על שנתמעט הישוב בה. וע"ע לא עלה בידי להוציא מגמתי באיזה דברים שחשבתי שיתגדל ע"ז הישוב. אמנם כאשר נתקבל מכתב עם חתומים שרוצים דוקא ברב מן החוץ, לא רציתי להתערב בדבר הרבנות כלל ומה גם שידעתי שאהי' בזה יחידי כו', ובין כה בא דבר הישיבה דעיה"ק ירושלים ת"ו, הסכמתי בהכרח שלא מרצוני האמיתי מטעמים הנ"ל שיהי' כי לר"מ ומשגיח על הישיבה וכאשר קבלתי מכתב מהרה"ג החת"מ נ"י ומכבודו אשר כולם מסכימים על רבנות כבודו, באמת הי' זה אצלי בשורה טובה ושמחתי ע"ז, והודעתי בטע"ג להחת"מ נ"י (ע"י מחו' הרי"ל שי') הסכמתי ע"ז בטח נתקבל הטע"ג. ועתה הנני להודיעו במכ' אשר אני מסכים ע"ז בלב שלם ובנפש חפיצה והנני מבקשו שיקבל עליו את הרבנות דעיה"ק חברון ת"ו והשי"ת יהי' בעזרו ויצליח במלאכתו מלאכת הקדש ולא יהי' לו שום מגנד מבית ומכחוץ, ושלו' אמת יהי' בימיו וימצא נחת בעדתו והם בו ויה' בשלוה בכה"פ בגו"ר.

ותקוותי אשר על ידו תתגדל ותתעלה אי"ה עיה"ק חברון ת"ו במצבה הרוחני והגשמי...

גם צריכים להשתדל שתהי' אי"ה ישיבה בחברון ת"ו ג"כ ושתהי' תחת השגחת כבודו ותהי' באופן הכוונה בישיבת ירושת"ו, אשר לבד טוב הדבר מצ"ע תקוותי שע"ז תתגדל אי"ה הישוב בחברון ת"ו...

ועתה נשאר עלי לתשוב בדבר הישיבה בירושת"ו אשר אין רצוני לגשת אל הענין עד אשר יהי' בה משגיח שאוכל לסמוך עליו שיהי' הכל כראוי... כאשר כל מגמתינו שילמדו בני הישיבה דא"ח תניא ולקו"ת וכו' ותהי' ההנהגה בתפלה ובעבודה ע"ד החסידות. ומטרת כוונת' אשר המשגיח הוא יאמר הדא"ח הן מה שילמדו בכ"י בפנים והן באמירת דא"ח בע"פ בש"ק ויו"ט. ובזה הנני שואל ומבקש מכבודו להודיעני אם גיסו הר"מ שי' מסוגל לזה שלכהפ"ח באיזה משך זמן לא רב, יוכל להיות משפיע בדא"ח, וגם בכללות אם מקבל עליו השגחת הישיבה ורצונו בזה, ואם כי חס אני גם על העתקת דירתו מהברון ת"ו אבל מה אפשר לעשות. ואבקשו שייטיב להודיעני בדילוג־רב בקיצור אם הוא מסוגל לזה ואם גיסו שי' מוסכם ע"ז, וגם יבאר לי כ"ז במכתב.

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש כאוות נפשו וש"ב ידידו עוז דו"ש

שלום דובער

יב

מכתב זה הוא מן הגביר ר' חיים ישעיה ברלין מריגא להגרח"ח מדיני בעל השד"ח זצ"ל במענה לפנייתו אליו לרכוש את חצר רומאנו בחברון. שנת תרס"ג — תרס"ד ז מכתב זה בא אלי מאוסף ר' יהושע הלפרין שי' מנהל בנק צפון אמריקה, ותודתי לו אף בזה.

מכאן משמע שרח"י ברלין הי' מחותנו של הגאון הרש"ז מלובלין בעל ה„תורת חסד", וראה גם מכתבו של ר"ש הויזמאן לרשיל"א, להלן מס' לו.

מכתב ר' חיים ישעי' ברלין מריגא להגרח"ח מדיני בענין רכישת נחלת רומאנו בחברון

[תרס"ג — תרס"ד ?]

בשם ה' שלום רב לאוהבי תורתך

אל כבוד האי רבא קדישא חסידא ופרישא, ראש קהלא קדישא, צנא מלא ספרא, קנקן מלא ישן, דעת זקנים נוחה, מאורן של ישראל, מרנא ורבנא כקדש"ת כ' כו' **חיים חזקיא מדיני**, יושב בישיבה טובה, ונזכה כולנו לאור פני' שמה, במהרה בימינו בביאת גואל צדקנו אמן.

אותיותיו הקדושים מן יום ג' לסדר ואחתנן הצהירו מול פני, בבואי לפה שלום ממעיני הישועה בחו"ל, המה הלהיבוני וההריבוני להשיבו, אשר אף כי חשקה נפשי מאד לזכות במצוה רבה הזאת, וחוי מאן גברא רבא קא מסהיד עלה, אבל בעוה"ר אין העת גורם, השעות הרעות עתה במדינתנו אין לספר, זה מכבר הימים אשר עלה ברצוני לזכות במצות ישיבת א"י, באה אז לידי מ"י כ' מהו' הרה"ג הצדיק בעהמ"ח שו"ת תורת חסד נ"ע, כבנין בית בירושלים עה"ק תובב"א, ואף כי אין אני בן תורין עי"ז לבטל גם מזה עתה, נקוה נא להי' וגם

כ"ת שי"נ ישא לבבו אליו אל כפים, כי ישים שלום בעולם וירום קרן ישראל בכלל ובמדינתנו וקרני בפרט, או אז אולי ביכולתי אי"ה לשים לבבי לזה, להוציא לפועל אם לא יה' דבר האבוד חו"ש, ובזה אחווי קידה למול הדרת גאונו המכרכו ברכת יו"ט וברכת החג.

חיים ישעי' ברלין

יג

במכתב זה של ר"ש הויזמאן להרשיל"א רבה של חברון, שעשה אז בתו"ל בשליחות היישוב בחברון, פרסים רבים על מצב היישוב בעיר זו בשעה זו. ענייני המוסדות (התי"ת וישיבת מגן אבות); הנסיונות לפתוח בית ספר שם (ר' לעיל הע' 45, 47); ייסוד ישיבה ע"ש בעל ה"שדי חמד"; נסיון חדש להקים ישיבה לבחורים מליסא ורוסי' ע"י הרב ראובן יונה הורגין אב"ד פאהאסט (ראה על כך בהרחבה להלן במכתבים מס' יז, יח); הפעולות לרכישת הצר רומאנו ורכישות נוספות.
מאוסף הרשיל"א, צילום בידי.

ר"ש הויזמאן אל הרשיל"א

ב"ה, יום כ' ח' אדר ראשון התרס"ה לפ"ק חברון ת"ו

רב שלום וברכה והצלחה למע"כ ידי"נ עו הרה"ג המפורסם בתורה ויראת ה' טהורה חו"נ איש חי רב פעלים וכו' כקש"ת מוהר"ר **שלמה יהודא ליב אליעזרוב** שליט"א לפני שמש ינון שמו להרים קרנו בכבוד.

שלום מאדון השלום! ... כי עניות השורר בזמן הזה אין לשער ד' ירחם... מצב עיקת"ו נורא הוא כי ההוצאות מרובות והכנסות אין, מאשר אין ראש ומנהל שידאג לטובתה. הסופרים שהניח כת"ר מתרשלים בעבודתם ואת שכרם יקחו בתקוה שעל להבא, כי ידידינו הדודים שי' ובפרט הרמד"ס הפצים לישא בעול הת"ת עד בוא כת"ר לביתו צלחה. אך בתורף הזה נלאו עוד לסבול כי שלמו מכיסם להמלמדים בהכרח שלא לרצונם, כי ארגז הכולל סגור לפניהם וד"ל. ועכיבת כת"ר בחו"ל יום לשנה יחשב להם, ואך למותר להאריך בזה, רק זאת יודע אני כי לולא שחשבו שיבוא כת"ר על תנוכה שעבר אז לא היו נכנסים בעול שכירות המלמדים על ימי התורף, הגם שהפצירו בהם חשובי ויקירי ירושלים כהרב ר"ד ואחיו והר"א שפירא וכהנה. אך תקוותם היה כי עוד באמצע התורף יבוא כת"ר לביתו צלחה. ועתה נורא ואיום תהי' מצב עיקת"ו אם יסגרו הת"ת בר"ח ניסן זה הבע"ל. כי ראשית כל בבוא כת"ר לביתו צלחה וימצא את הבית הזה חרב ונחרב ושועלים יהלכו בו, אז קשה יהי' להקימו ולבנותו מחדש, ושנית שגם ההוצאות שהוציאו הדודים שי' בסכום גדול ילכו ח"ו לאיבוד, כי לא יהי' עוד מקום שתשרה הברכה ושיהי' איזה תקוה בהכנסה וד"ל...

חדשות אודיעהו, כי דברתי את חכם סלימאן שי' ונשבע לי כי בימי חייו לא יניח שיפתח שקאלע בחברון, כל אנשי אחינו הספרדים מקוע"ג כולם כאחד חתמו כתב רבנות ונתנו בידו להיות להם מרא דאתרא ורב ממלא מקום משרת הגאון זצ"ל [בעל ה"שדי חמד"] וכבר קיבל הרבנות בכבוד ועשו לו וואזיטי.

בענין התייסדות ישיבה בשם שדי חמד, אין לדבר עמהם כעת בזה עד בא כת"ר לשלום לביתו צלחה. כי כנראה המה רוצים לעשות במחשך מעשיהם וקבלו כל המכתבים והאדרעסין שהי' ביד הגאון זצ"ל, וכותבים מכתבים, ואינם תפצים להודיע ולהתקרב בזה לאשכנזים בעיקת"ו. כי ברצונם עדיין לראות אולי יצליח בידם למשוך לבב נדיבי חו"ל וישמחו נדבתם לזה לידם והמה ישתמשו בזה לטובתם בפי כל הישיבות שלהם שהכל כאחד עם הכולל שלהם. ולזאת כתבתי לכת"ר שאם ביכולתו לייסד הישיבה באופן שתהי' ההנהגה ת"י ושילוח הכסף על שמו או יש תקוה בזה למשוך בזה לבב נדיבי אחב"י שבחו"ל, כי רוב וכל המנדבים להחזקת ישיבה ובפרט בשם השדי חמד המה אחינו האשכנזים שכבוד הגאון זצ"ל הי' יקר בעיניהם והמה ידעו להוקיר את כבוד הגאון וצ"ל יותר מהספרדים וד"ל. לכן אני באחת שכבודו ישתדל בזה, ובזה יוכל להרים מצב אחינו האשכנזים משפלותם.

כן אודיעו שבא מכתב לפה לר"נ פינסקי מאחד מפיהאס אצל פינסק שכותב שברצונו לבוא לחברון ליסד פה ישיבה גדולה, ואין דורש שום עזר כי יש לו ע"ז כל הדרוש להחזקת ישיבה, רק שואל אם לא יצמת עי"ז איזה מחלוקת. והוא כבר יסד ישיבות בחו"ל לאלפים תלמידים, רק בהיות כי בחורי רוסלאנד נוסעים לאמעריקא, לכן ברצונו ליסד בחברון ישיבה למען להביא לכאן הבהוריב הבוחרים לאמעריקא או משארי מקומות. והוא יש לו הבטחה להספקתם. לכן הודעתי את כת"ר גם מזה אולי יוכל לדבר אתו במכתב. או היותר טוב שכבודו יקדים בהתייסדות הישיבה בשם השדי חמד זצ"ל. והעיקר להכניס לחברון איזה הכנסות והחזקת ת"ת וישיבה ובזה תתרומם עיקת"ו.

כן הודעתי מכבר את כת"ר כי הגאון זצ"ל כתב מכתב להגביר ר' ישעי' ברלין שיקנה את חצר רומאנו שעומד להמכר. והשיב לו תשובה שישים דעתו בזה אי"ה באשר ישקם מעם המהומה ברוסי'. והמכתב שלו הוא בידי, אם דרוש לכת"ר אשלחו לו. כי קניית החצר הזה תרים כבוד מצב היהודים בכלל לייסד בתוכו ישיבות ובתי ת"ת שיהיו לתפארת בכל הארץ הקדושה.

כן אודיעו כי ה' זלמן הערשטיין שי' השיג מכתב מחתנו מו"ה חיים שלמה שר' זלמן בערלין בריגא, הבטיח לו לקנות את החצר שלו. ור' זלמן הערשטיין כתב לו מכתב והמקח שברצונו. וכבר בא שבוע זו מכתב לר"ל מנוכין עם הסך 270/250 נאפ' לקנות החצר הזה לטובת ישוב חברון ת"ו. מובן כי ע"ז הזמן מוכשר כעת שאחיו הגביר ר' ישעי' בערלין יקנה את החצר הגדול שדרש ממנו הגאון זצ"ל בתחנונים. נוסח המכתב ששלח להגביר הנז' ולארמו"ר מליבאוויץ שליט"א ג"כ בידי, אם דרוש לכת"ר להראות שיש לכת"ר מכל זה ידיעה אזי מוכן אני לשלחו לו...

נאם שמעון הויזמאן הכותב כעת בנחיצה רבה מהליכת הפאסט

יד

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי. „א"א שליט"א" הוא ה"ד שניאור זלמן רב החסידים ביפו. „החח"מ" הוא הגאון ר' חיים חזקיהו מדיני בעל השדי חמד, רב העיר חברון. „הגרי"ב" הוא הגביר ר' ישעי' ברלין. „אא"ז" הוא ר' מרדכי דובער סלאנים — הרמד"ס.

הרב יעקב יוסף סלונים אל הרשיל"א

ב"ה, יום זך אייר [תרס"ה ?]

לאלופי מו"ר הרש"ל שליט"א

אחרי המכתב הארוך והההעתקות הלוטים בזה אין עוד מה להאריך, ובפרט שידי כבר יגיעות מאד מרוב כתיבה אשר אקוה אי"ה כי יהי' לתועלת גדול. — ותכלית דברי שכבודו אל נא יתייאש יותר מדי, כי באמת סוף סוף רעדים וחלים ומפחדים מאד מליבי עד שגם מהבטחותיו בלבד נפלו פניהם כו', והעיקרים הם:

א) שיהי' לחברון אדרעסס הן בהכולל והן בהישיבה בלי ישונה.

ב) שכבודו יהי' ממונה.

ג) שהרה"ג ר"מ מאדייעווסקי או אחר מצוין כמותו יהי' גבאי שיעמוד לצדינו.

ד) והוא העולה, להוציא לאור רעיון א"א שליט"א שהרי"ב יקנה חצר הסטאמבולי.

ואחרי אלה אי"ה תכון ממלכת רבנות באמת וירוה נחת.

למותר לי להזכירו עוד הפעם לעשות לי טובה בהכולל וכו', כי מצבי כד. והשי"ת יהי' עמו להצליחו בכ"ד ולהשיבו שובע רצון ושמחה ורינה אל ביתו ואל נויהו ויחד נשמח על כל הטוב כנה"ר ונפש תלמידו ושאר בשרו.

כולי שלו, יעקב יהודה סלאנים

סדרתי מכתבים חמים מאד בדבר קניית החצר הנז' בשם א"א שליט"א, וגם להחח"מ [= להרב חיים חזקיה מדיני] עשיתי נוסח חם מאד שכתבו בכ"י ממש, ובודאי שיפעול אם גם כבודו יניח ע"ז כחות ויסע לריגע ויעורר את אדמו"ר שליט"א, וכבר כתבתי לכ"ק אודות זה וימצא אצלו העתקה מהמכתב הנשלח להגרי"ב מא"א שיחי' ומאא"ז ומהחח"מ.

טו

מכתב זה פורסם אצל ר"י מונדשיין, מגדל עז עמ' תקלט.

אדמו"ר הרש"ב אל הגביר ר' ישעי' [ברלין] ?

ב"ה יום א' אח"ש תרס"ה לפ"ק ליובאוויטש

כבוד ... ידי"נ הג' המפורסם וות"ס נכבד ומרומם ר"א כו' מו"ה ישעי' שי'

...והנה בהיותי בפ"ב אמרתי לבנו שרי' שי' שצריכים לחשוב בדבר בנין

כתים בעה"ק חברון ת"ו אשר בזה תלוי חיזוק ישיבת חברון ת"ו כאשר דברתי בזה רבות עם כבודו. ובפרט כאשר יבנו כעת בתים בעה"ק ירושלים ת"ו בעד סכום כזה תתבטל ח"ו ישוב חברון לגמרי, כי הכל יפנו לירושלים מפני הדירות. וכאשר נפשי עגומה מאד על ישוב חברון ת"ו ולפ"ד צריכים להשתדל בכל תוקף לתזוק ישיבת חברון אשר היא רק היא הנשארת לנו לפליטה שאין בה אחיזה עדיין לרע ר"ל, ואם ח"ו נעזוב את הישוב הזה תהי' ככל יתר כו', ולא יהי' לנו אף פנה אחת ח"ו, לזאת אני מוצא לנחוץ שצריכים להשתדל עם בני ר"י ז"ל שיאצלו סכום נכון מהסכום הקצוב לבנין בתים על חברון ת"ו לבנות שמה בתים עבור כוללינו אשר בזה יתחזק אי"ה הישוב אשר לדעתי היא מצוה רמה ונשאה מאד הרבה יותר באין ערוך מבנין הבתים בירושלים ת"ו.

ובקשתי את ש"ב הנוכחי ידי"נ הרה"ח הרש"ל שי' אשר יסע בשביל זה לריגא, כאשר נהירין לי' כל-פרטי הענינים בזה וכאשר המצב הרוחני של חברון נוגע לו בפנימיות נפשו ולבבו בלי שום פני' לעצמו ח"ו, ומשו"ז קבל עליו הטורח לנסוע ולהשתדל בזה, והנני מבקש את כבודו אשר יכנוס א"ע בהענין הזה אשר באמת הוא זכות ומצוה גדולה, ויראה נא בכל האפשרי אשר יסכימו בני ר"י ז"ל על הנ"ל, כי בלתי ספק אצלי שבאם הי' ידוע לר"י ז"ל פרטי הענינים בזה הי' מצוה ע"ז לבנות בתים בחברון דוקא, ואלו ידעתי מקודם אשר ככה חושב אודות אה"ק הייתי מדבר אתו בזה בעת שראיתיו בויען, וברור אצלי שהי' מסכים לדעתי. ואם יסכימו בניו יחיו כנ"ל, יזכו אותו בזכות אמיתי ש'יהי' הכוונה והמעשה שניהם רצוים.

וידע כבודו אשר כל דברי ש"ב הרש"ל שי' כנים ונאמנים המה וכל כוונתו ורצונו רק טובת ישוב עה"ק חברון ת"ו בעזה"י ויתן כ' אוזן קשבת לדבריו ויעשה כל אשר ביכולתו לטובת הענין והשי"ח יהי' בעזרו.

ויקבל התוה"ש והברכה מאדה"ש כאוות נפשו וש"ב ידידו עוז דו"ש מלונ"ת תכה"י

שלום ווברער

טז

תקנות אלו הן מאוסף הרשיל"א שבידי נכדו הרה"ג מוהרד"ב אליעזרוב שליט"א. נכתבו בידיו של אדמו"ר הריי"צ נ"ע, ולצידן כמה הערות של רשיל"א. צילום בידי.

תקנות „אגודת חברונים"

בעה"י

הצעת יוסף יצחק שניאורסון

א שם האגודה „חברונים".

ב ועדי האגודה.

א) ועד אחד במדינתינו ונקרא שמו „ועד חברונים הכללי".
ב) ועד שני באה"ק ונקרא שמו „ועד חברונים שבקדש".

ג נשיא הועדים ופקידיו.

א) נשיא אחד לשני הועדים הן „ועד חברונים הכללי" והן „ועד חברונים שבקדש".
ב) „ועד חברונים הכללי" נבנה משלשה עשר אנשים [כמו שיבוא' בסי' ה' א)].
ג) ועד חברונים שבקדש נבנה מששה אנשים [כמבוא' בסי' ו].

ד מעלת הועדים.

א) „ועד חברונים שבקדש" הוא עומד תמיד תחת הנהגת ועד חברונים הכללי" והאחרון עלי ישמוע ומבלעדי ו'סיונו אין לועד החברונים שבקדש לעשות מאומה וכפי שיתבאר בסימן ...

ה נשיא „ועד חברונים הכללי" ופקידיו.

א) „ועד חברונים הכללי" נבנה מי"ג אנשים וזה תוארם: נשיא, בא כחו, יועצי הועד (שנים) מבקרי הועד (שנים) רואי חשבונות (שלשה) גבאי הישיבה, עוזרו, בא כח הועד בועד תברונ' הכללי הראצאוי, עוזרו.

ב) נשיא ועד החברונים הכללי ופעולתיו.

א) לבחור פקידי „ועד חברונים הכללי" ב) בחירת פקידי „ועד חברונים שבקדש", ג) הנהגת הישיבה ברוחניות וגשמיות, ד) הנהגת הועדים, ה) החלטת עניני הועדים, ו) הגבלת זמני אסיפת „ועד הברונים הכללי" בכל שנה, ז) לקרוא אסיפה מיוחדת בעת שימצא לנכון, ח) לעשות סדר מועצה בצירוף שנים או שלשה אנשים ולהחליט איזה דבר, ט) למנוע מלקבל חבר נכבד או לקבלו, י) להסיר אחד ממשמרתו ולהושיב אחר במקומו, יא) ליתן תואר או תודה לאחד מחברי הועד על טיב פעולתם, יב) לפתוח אסיפת „ועד חברונים הכללי", יג) לסגור את האסיפה, יד) התיסדות ועד הפועל באיזה מדינה, טו) בחירת פקידי ועד ההוא, טז) את אשר יכתוב הנשיא ישאר למשמרת בהארחיויע, ויושלח רק העתקה, ולא כתב־ידו, יז) כל אשר יכתוב הנשיא בדבר חברונים (אפילו במכתב פרטי) יהי' העתקה מזה ויורשם בספר הזהב (הוא פנקס החברה), יח) החלטת הנשיא (היינו שלא בשעת אסיפה דוקא וכמו על שאלה פרטית מאחד המקצועות של החברונים) יורשם בספר הזהב.

ג) בא כח הנשיא ופעולותיו.
א) להביא אל הפועל בע"ה החלטת הנשיא ופקודותיו ב) לבא בכתובים עם „ועד חברונים שבקודש", ג) לבוא בכתובים עם המעשים בכל עיר ועיר, ד) לבוא בכתובים עם גבאי הישיבה, ה) מרכז הפאסט של מכתבים מכל המקצועות השייכים לחברונים, ו) ממציא לכל מעשה שבכל עיר

את ההתלטות הנוגעים אליו, ז) אצלו יהי׳ מונה הארחיוויע מועד החברונים הכללי, ח) אצלו יושמר ספר הזהב, ט) אצלו ישמר הותם הועד יוד) להודיע זמן האסיפה, יא) לסדר התומר הדרוש להאסיפה, יב) לפקח על סדר האסיפה, יג) לעשות פרטי כל בעת האסיפה, יד) לשלוח דין וחשבון מהאסיפה להחברים, טו) לערוך את הדין וחשבון השנתי ולהדפיסו ולשלחו לחברים.

ד) יועצי „ועד החברונים הכללי״.
א) היועצים שנים הם וזה פעולתם ביחוד, ב) בעניני הועד והתפתחותו, ג) בהגדלת והרחבת ההכנסה, (ד) בבחירת פקידי „ועד חברונים שבקדש״) (שיל״א) [סעיף זה נמחק ע״י הרשיל״א], ה) בקבלת חברים נכבדים וחברים מעשים, ו) בנתינת תודה לחרוץ או מוסר לנתרשל.

ה) מבקרי „ועד חברונים הכללי״.
המבקרים שנים הם ונחלקים לב׳ מערכות:
א) מבקר פעולת הועד וזה מעשהו: 1) לבקר אם נעשה הכל כפי ספר התקנות והאם לא עבר אחד מן הפקידים על תוקיו, 2) להציע בדבר הוספת תוקים באיזה מקצוע שתהי׳ מספר התקנות, (3) או להחליף עפ״י הנשיא לשנות) (שיל״א) [סעיף זה נמחק ע״י הרשיל״א], 4) כאשר יעזור ה׳ ויהי׳ להאגודה בתים שלה או עזבונות והדומה, עליו לראות שיהי׳ הכל נכתב עפ״י דיניהם (פארמאלנע) ע״ש הועד.
ב) מבקר מעשי המשולחים והחשבונות: 1) האם ממלא המשולח כל תפקידיו כפי המבואר בסי׳..., 2) לראות האם עושה מלאכתו אמונה, 3) אם אינו מסיג גבול רעהו, 4) יהי׳ לו הותם מיוחד ושמו „מבקר משולחי ועד חברונים הכללי״.

ו) רואי חשבון „ועד חברונים הכללי״.
1) רואי החשבון שלשה המה, 2) עליהם לבקר התשבונות דההוצאה וההכנסה, 3) להשגיח על סדרי הכתיבה אם נרשם הכל בספרי החשבון, 4) להתום את הדין וחשבון השנתי, 5) (שיל״א אינו מסכים) יהי׳ להם חותם מיוחד רואי חשבון „ועד חברונים הכללי״.

ז) גבאי הישיבה ועוזרו.
1) (שיל״א א״מ) עליו ועל עוזרו להשגיח על עניני הישיבה, 2) כל הכספים והמשולחים יגיעו על שמו לעירו, 3) על מכתבי הקבלה שיושלח יחתום שמו, 4) על המכתבים הנתנים על יד המשולחים יחתום שמו, 5) (שיל״א א״מ) אצלו יהי׳ רשימת תלמידים מכל מערכה ומערכה, 6) אליו יושלה הדין וחשבון מהישיבה והת״ת מכל חדש וחדש, 7) עליו לבקר את הישיבה ע״י מכתבים ולהתחקות על מהות הלומדים, 8) (שיל״א א״מ) יעורר במכתבים הוזרים לכל אגודות חברונים בדבר תמיכת הישיבה והת״ת, 9) לבא בכתובים עם המשולחים ולפקח על סדר נסיעתם, 10) בכל דבר שא״א לו לעשות ימלא מקומו עוזרו.

ח) בא כח „ועד חברונים הכללי״ בועד הראצאוי ועוזרו.
1) אליו יגיע הפאָסט במשך השנה מכל הענינים הדורשים תיקון בעיה״ק חברון, ואת כל התביעות אל הועד ההוא, 2) אליו יגיעו מכתבי

הבקשה של ועד הראצ' בדבר חברון, 3) קודם זמן האסיפה בראגאצ' עליו להוציא חשבון צדק ערוך בטוב טעם מכל התביעות, ולהגביל זמן אסיפת „ועד חברונים הכללי" לדון בדבר כל השאלות העומדות על הפרק, 4) לנסוע אל ועד הראצ' ולהציע כל משאלותיו, 5) להשתדל שכל החלטת „ועד חברונים הכללי" בנוגע להם יקובל, 6) לידע מכל הנעשה בהועד בהנוגע לחברון, 7) בכל עת ובכל דבר שלא יוכל הוא לעשות, עוזרו ממלא מקומו.

ו ועד חברונים שבקדש ופקידיו.

א) „ועד חברונים שבקדש" נבנה מו' אנשים וזה תוארם: יושב ראש, מנהלי הישיבה והת"ת (שנים) רואי חשבון (שנים) בא כח „ועד חברונים שבקדש" בועד כל הכללים, בא כח „ועד חברונים שבקדש" בכולל חב"ד.

ב) יושב ראש „ועד חברונים שבקדש" ופעולותיו.

א) הנהגת הועד בכל פרטיו ועניניו, ב) להגביל זמני אסיפת הועד, ג) לפתוח אסיפת „ועד חברונים שבקודש" ד) לסגור את האסיפה, [סעיפים ג וד נמחקו במקור], ה) לשמור את הקאסעס, ו) לפקח על צרכי העניינים בכלל, ז) להציע הצעות ל„ועד חברונים הכללי" באופן הטבת עיר הקדש, ח) לבוא בכתובים עם „ועד חברונים הכללי", ט) להשגיח על ספרי החשבון בהכנסה והוצאה, י) לחתום כל המכתבים והניירות היוצאים מ„ועד חברונים שבקדש", יא) להשגיח על הסדר בכל פרט ופרט, יב) להדפיס כל המכתבים והפנקסים והקבלות וכו' וכו', יג) אם יעזור ה' ויהי' ל„ועד חברונים הכללי" איזה נהלאות ועזבונות וכו' להשתדל שהכל יהי' נעשה ע"פ דיניהם והכל יהי' נכתב בסדר כראוי.

ג) מנהלי הישיבה והת"ת,

א) מנהלי הישיבה והת"ת שנים הם, ב) לערוך סדר הלימודים, ג) לבחון התלמידים בכל עת, ד) לסדר הכתות הן בהת"ת והן בהישיבה, להשגיח על פרטי הנער התלמיד ועניניו, ה) שיהי' הכל כתוב בספר, ו) להשגיח על הלימוד, ז) האם מקיימים התלמידים ככל חוקיהם, ח) עליהם לקבל התלמיד, ט) לפטור איזה תלמיד או לקנסו, יוד) עליהם להודיע אם איזה תלמיד מצטיין באיזה מערכה שיהי', יא) עליהם להעביר תלמיד ממערכת אחת אל משנהו, יב) להשגיח בעניני הישיבה בגשמיותה.

ד) בא כח „ועד חברונים שבקדש" בועד כל הכוללים שבעה"ק ת"ו.

א) הוא נחשב כאחד מחברי „ועד חברונים שבקדש",

ב) עליו לידע כל המקומות אשר מהם מגיע הכספים ופרטי האדרעסין *),

* (מפאת העדר ידיעתי בזה לא אדע איזה חוקים לשים בזה ועל שיל"א לגמור)

ה) בא כח „ועד הברונים שבקודש" בועד כולל חב"ד בעיה"ק ת"ו, א) הוא נחשב כאחד מחברי „ועד חברונים שבקודש", ב) כנ"ל סי' ב.

ז מטרת „אגודת חברונים"

„אגודת חברונים" מתחלקת לב' פועלים נכבדים:
א) הנהגת הישיבה „מגן אבות" והתלמוד תורה,
ב) הנהגת עיר חברון ת"ו להרבות יושבי' ולהרים קרנה ברו"ג,
א) להחזיק ת"ת, ב) ליסד בה אגודות שונות מלימודי', ג) ליסד בה חברת „גמילות־חסדים".
א) ועד הפועל ד„ועד חברונים הכללי".
ב) ספר הזהב,
ג) אמצעי „ועד חברונים הכללי",
ד) סדר הישיבה והת"ת,
ה) סדר האסיפות,
ו) אופן בחירת הפקידים שבקדש.
אלו הששה תקונים הם רק שמות הענינים וצריכים לבאר כל דבר בכמה וכמה תיקונים בריבוי סעיפים ופרטים שונים.

יז

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי.

הרב ראובן יונה חורגין אב"ד פאהאסט אל ר"ש הויזמן ור"ב ריבלין

ב"ה מוש"ק פקודי תרס"ה פאהסט דארעצנע יע"א

לכבוד מעלת הנכבדים ה"ה הגביר כו' כו' מו"ה **שמעון** נ"י **הויזמן** והרב הישיש המופ' כו' כו' מו"ה **בנימין ריבלין** נ"י ולכל אנשי עיה"ק חברון תובב"א שלום, זכות אבותינו הק' השוכנים שמה יגן עליהם אכי"ר.

את יקרת מכתביהם יחד קבלתים כעת, והנני להשיבם מפני הכבוד ובפרט שמטריחין א"ע במכתבם אלי, עשיתי כאשר צויתי וערכתי מכתב להרש"ל ה' אב"ד דחברון, והנני שמח כי נתוודע לי כי יש שם רב במהנם, כי באמת לא רציתי משרת רבנות כי ספרא לא סייפי ודי לי בזה אשר נשאתי עלי משרת רבנות זה עשרים שנה ב"ה, ובפירוש בל"נ לא אתערב בעסק רבנות ובשאלות, רק דבר חמור אשר ירצה כבוד הרב שלכם בדין הוראה דווקא אפשר אראה אי"ה בל"נ, ולא בד"ת כלל וכלל לא ארצה. וכאשר יסכים הרש"ל נ"י בזה אז אדרוש מכתבי תהלת העסק שיש להם מבקר עם הביכער מבקר, ולפחות מכתבים נדפסים על שמי ובתואר אב"ד ור"מ מחברון שהיתי בפאהאסט. בפירוש הותנה כי רק התאר לבד אב"ד רציתי, למען טובת העסק, ולא ח"ו להשיג גבול הרב שלכם כי לא זאת כוונתי, וגם זה לא לעכובי כי טוב מבלעדי זה. גם מידידי מכירי הגביר הרב ר' חיים אליעזר נ"י ביחאווסקי קבלתי מכם הסכם על זה אבל כתב הוא, [...] דרך ארוכה לחמשה צדיקים מגדולי חב"ד, ואת לא אחפוץ מפני הטרחא וההוצאות, וגם מפני כי מתלמידי וואלאזין הנגי. רק באמת הנני מוקיר את כל

הצדיקים בכלל ולמה אכבר זע״ז, רק חליפת מכתבים בל״נ אכתוב להם למען יטעמו הדבר הזה במכתבי מליצתם לנדיבי עם. ואם יענכם הרש״ל בהסכמתו על זה, תמהרו לשלוח לי מכתבים הנדפסים בה״י גדולי העיר וגאוני ירושלים תובב״א על יקרת המפעל הזה, כי נצרך לי ליתן למשולחים אשר ברצונם ליסע במלאכות זה תומ״י לאחר חג הפסח הבעל״ט. ואפשר אסע לידידי הגאון דשם או למינסק להגאון דשם, למען אוכל להעמיד שם בעי״ת גבאים וקנטאר לשם כאשר עשה ידידי וכו׳ וכו׳ ר׳ יצחק נ״י ווינגראד בעל ישיבת תורת חיים בירושלים תובב״א. ממני דו״ש והצלחתכם במהרה.

ראזכן יונה חורגין חופק״ק הנ״ל

יח

מכתב זה כתב הרשיל״א לאדמו״ר הריי״צ נבג״מ בנידון יומתו של הרב ראובן יונה חורגין להקים ישיבה בטבריה. מאוסף הרשיל״א שבידי נכדו הרה״ג מוהרד״ב אליעזרוב שליט״א. „א׳ מאוהבי (מתסידי צנז)״ הוא ר׳ שמעון הויזמאן, וכמות שיוצא מן המכתב דלעיל סי׳ יג. צילום בידי.

הרשיל״א אל אדמו״ר הריי״צ נ״ע

בעזה״י אור ליום ט״ו למב״י אדר״ח אייר תרס״ה פה כותאים יע״א

באה״ר אדב״ש כבוד ש״ב אהובי ואוהבי הרב החסיד המפורסם כו׳ מוהרר״י שליט״א, תל״ת ויח׳ על החיוה״ש ויזכנו להתראות בקרוב ששים ושמחים וטובי לב ברו״ג ברב עז ושלום.

אהובי ש״ב ה״י, עיקו״ת חברות״ו עומדת להכבש ח״ו תחת יד אחינו מתנגדינו המכונים אצלנו בשם פרושים ה״י, והוא כי א׳ מהמתנגדים הראשונים מייחס עצמו מבני וואלאזין ותלמיד הגר״א ז״ל (אפשר כוונתו תלמיד ספריו), מו״ץ ומחזיק ישיבת בחורים בעיר פאהאסט פ׳ מינסק יע״א ושמו ר׳ ראובן יונה חורגין ה״י, זה כמשלש חרשים ויותר בא בכתובים עם אנ״ש דעיקו״ת חברות״ו ומבטיחם ליסד שם ישיבה גדולה וכבודה, גם לעשות שם פאבריקען לטובת העניים גם מקבל עליו עול רבנות חברות״ו חנם אין כסף, אך יאותו לו בזאת שיבוא הוא ובחוריו בני ישיבתו לקבוע ישיבתם בעיקו״ת חברות״ו, ואך הסכם שלום הוא מבקש לטוב לו ולהם, אלה דבריו בקצרה. בני עיקו״ת חברות״ו ה״י הסתירו כל הדבר ממני, אך א׳ מאוהבי יד״נ ולבי ה״י (מחסידי צנז) אשר גילה לי רז זה ושלח אלי גם העתק מכתב הראשון מפאהאסט, כי בא על שם ידידי זה והמה אינם מכירים זא״ז כלל, והוא מתפלא איך ידע ממנו. גם בא ידיעה זאת לעיקו״ת ע״י פרוש א׳ מפינסק הסמוך לפאהאסט, הדר כעת בחברות״ו. וכה הודיעני ידידי כי כל בני חברות״ו צהלו ושמחו לקראת המתעורר הזה, ומיהרו וכתבו אליו מכ׳ הוד והדר ובבקשה ותחנונים כי אך ימהר לבא הברונה, כי יסוד ישוב עיקות״ו חברות״ו תלויה אך בבואו, ובני ישיבתו אתו חברונה. וכולם חתמו על המכתב לבד אהובי הרמד״ס ה״י. יעצני ידידי שאם אני אקדים במכתב אליו

לקרב ולא לרחק, כי סוף כל סוף הנהו בא חברונה, הלא טוב שיהי' לי לידיד ועוזר נגד הע"פ והתוצפא יתירה אשר בעקות"ו, והאריך בטו"ט בכל פרטי הענין. כי איש חכם הוא. גם הודיענו כי הוא כבר שלח גם מכתב מיוחד ממנו אליו לפאהאסט, יעצהו שיבוא במכ' אלי לדרוש הסכמתי. ועצתו בזה לכ' לו אדרעס. וכן היה לבסוף, ואני בראותי העתק מכ' הראשון מפאהאסט, ושם בארה גם כי כבר יסד ישיבות בפולין ובואלין, דמיתיו שהוא מקהל חסידים אם איגו מחסידי אנ"ש ה"י. עכ"פ כולנו שותים בצמא את דבר ה' אמת, מפה קדוש רבינו הבעש"ט ותלמידיו נבג"מ זיע"א, וע"כ אפשר להתקרב אליו ולהיות אתו בצוותא חדא כאשר גם כתיום חסידי וואהרשא אשר בירושת"ו ה"י שלמים הם איתנו, ועוזרים אותנו בכמה ענינים, וקבלתי מהם מכ' גם פה, יותר מאנ"ש דירושת"ו ה"י, הגם כי בודאי חפצתי בכל לב שיהי' התעוררות אמת ע"י אנ"ש קרובינו וגואלינו ה"י, אך כאשר רוב גדולינו ומנהיגינו כהיום עזבו את עיקו"ת, וירדה פלאים ברו"ג, וצעקנו אליהם רחמים ואין עונה, ע"כ איך אדחה את המתעורר הזה מעצמו. גם כי ידעתי את מכאבי בי אין עוזר ותומך עמדי ורודפי חנם עצמו ממני, הלא אגרום ח"ו כי ודאי יאמרו שאני מרחיק כל רב וגדול מבא חברות"ו. ועוד כמה טעמים מכאיבי לב אשר אין די באר אשר ע"כ כ' אליו ידידות, כי שבע רצון הנני מהתעוררות זאת, ורצוני להיות אתו בצותא חדא להגדיל תורה ולהאדירה בעקות"ו, כאשר כן הוא באמיתות בכל לבבי כו'. והארכתי בשבה עיקות"ו וטהרתה מכל טומאת וחלאת ההסקלה (!) כו', גם במצבה הדל מכל טוב. גם התעתיו יסוד הישוב מרבוה"ק וכו', ובסו"ד גזרתי אומר שאין בכחי ולא ככח כל יושבי עיקות"ו ה"י להסכים על זה בשו"א כי אם בהסכמת כ"ק אדמו"ר שליט"א דליובאוויטש, ויעצתיו שבכבודו ובעצמו יבוא לליו' ונזדמן שם יחד ושם נגמור כל הענינים בכי טוב, ואך אז ימצא נחת השקט ושלום בעיקות"ו, והבטחתיו כל טוב אך יבוא לליו'. והנה איזה ימים לפני החה"ק קבלתי ממנו מכ' אשר הקדים גם הוא עפ"י עצת ידידו כנז', טרם קבל עדיין מכתבי, ושם גילה את חפצו כנ"ל, ואת יחוסו כנ"ל ובלשון הזה, את נוסחתי לא אחליף באחר, גם להצדיקים לא אסע נסיעה ממש, רק בחליפת מכ' אבוא איתם לטובת הענין הזה. גם מדיעני שכבר בא במכ' עם ר"ל מנוחין וביחאווסקי ה"י והסכימו לו שיקבע ישיבתו בחברות"ו, עתה הוא מבקש גם הסכמתי ועצתי, ובפירוש שאיגו חפץ עתה ברבבות חברות"ו בשו"א, ואם יש בדבר הס"ג (הסגת גבול) ח"ו או קפידא ממני לא ירצה בשו"א, גם כדבר הישיבה כי הוא מבני וואלאזין וכו'. וזה הי' ממש כמדקרת כו', ומובן כי נתחרטתי חרטה גדולה על הקדמת מכתבי אליו כנ"ל, וחכיתי מה יענה על מכתבי, אולי יתלהב ממכתבי לעבור על מדותיו ולנסוע לליו'. והנה בחוה"מ הגיעני גם תשובתו על מכתבי, ושוב אינו מזכיר עוד מענין הסכמה ורשות כלל, רק מבקש לזרז לשלוח אליו מכתבי מליצות וקול קורא במליצת האדמורים וגאונים אשר יש לנו עבור הת"ת וישיבת מגן אבות בחברות"ו, כי נחוץ הוא לדרכו לחברות"ו אי"ה אחר השבועות, וצריך הוא למנות משולחים וקנטאר לטובת המפעל הזה, ומבקש ממני גם שאודיע כן לחברות"ו לשלוח אליו מכ' כאילו הדבר כבר מוחלט ומוסכם מכל הצדדים. ואחר חתימתו לגמרי, עוד כתב שלפי הנראה יבוא בחליפת מכ' לאדמורי"ם אך נסיעה ממש לא. ובאחרון של חג הגיעני עוד מכתב מיזידי ה"י הנו' עם העתק מכתבו השני על תשובת מכתב בני חברות"ו ה"י, וגם שם הוא מבקש לשלוח לו התעודות

והמליצות כנ"ל, ולכה"פ מכ' נדפסים על שמו ובתואר אב"ד ור"מ בעקות"ו ושהי' מלפנים בפאהאסט. ובפירוש שרק התואר לבד הוא מבקש לטובת הענין לא ח"ו להס"ג הרב דחברות"ו וכר וכו'. והנה היום שלחתי מכתב למ"א [למר אביו] כ"ק אדמו"ר שליט"א, ושם בגליון מיוחד העתק כל מכתביו תיבה בתיבה, ומשם יראנו ויכירנו יותר, המובן הפשוט כי כבר מוכן הוא עם בחוריו בני ישיבתו. לקבוע ישיבתם בחברות"ו, גם לקבוע נוסח אשכנז כמובן, אשר עד כה לא הי' בחברות"ו, ועוד מי יודע מה יעשה ומה יפעול. ואם אין רוח הסקלה(ו) בו או בבחוריו, ובטח ימצא לו עוזרים רבים מבני עיקות"ו גם ביתאווסקי וחבריו מבחוץ, והוא ובחוריו מבפנים, לכבוש את העיר לגמרי תחת מתנגדים כמותו ח"ו, ועינינו רואות וכלות ח"ו על חילול שם חב"ד, וכבד רבוה"ק נבג"מ זיע"א מיסדי ישוב עיקות"ו חברות"ו, המתייחסת על שמם הקדוש משנים קדמוניות בפי כל, גם במרתקים כמו באמשטרדם ולונדון יע"א תומכי ישוב עיקות"ו, ועתה יבואו מתנגדים ויחללוה ת"ו. ולפי המצב בעיקות"ו קרוב הדבר שיקחו להם בהכ"נ המכונה בפי כל בשם אאע"ה אשר קנה על שמו כ"ק אדמו"ר זקנינו האמצעי נבג"מ זיע"א, כאשר כבר נדפס זה במכתבים ותהי' כהכ"נ לו ולבחוריו בנוסחתם ותנועתם, אשר לדעתי ודאי אין רוח כ"ק נ"ע נוחה מזה, ואוי לעינים כנ' וכו'. ומי זה זכה מכל גדולי ואדירי עולם שיקחו להם עיר אחת באה"ק ת"ו על שמם כאשר זכו רבוה"ק נבג"מ זיע"א, ועתה ח"ו גלה כבוד כנ'. לו חכמו ישכילו אנ"ש ה"ר, הי' להם לפאר ולרומם את עיקות"ו בכל טוב רו"ג ולתת כל עיונם, שיהי' כל הנהגת עיקות"ו כרצון רבוה"ק נ"ע, בתורה ובעבודה שבלב כנ', ולהרבות בה לימודי ה' בראי"ת עד אשר ממש חכמות בחוץ תרונה, לא לתתה למירמס לפני כל, להיותה שכוחה ועזובה מכל טוב רו"ג כהיום הזה. אך מה ארמוז בזה על אנ"ש ה"ר והלא אשתקד בהיותי בבאבריוסק והפכתי לפניו [הוא אדמו"ר ר' שמרי' נח נ"ע] בזכות עיקות"ו ועלבונה, והשיב לי מי יודע טעמם ונימוקם של רבוה"ק זיע"א בישוב עיקות"ו חברות"ו. אפשר הי' מוכרחים או לאיזה סיבה גשמית וכדומה. מובן כי לא הי' באפשר להחריש לו על ח, ולא הי' לנו שם נ"ר זמ"ו. וכעין זה הי' לי גם בלאדי [הוא אדמו"ר ר' יצחק דובער נ"ע] אשר ע"כ בשום פעם לא פניתי אליהם במכתב כלל, הגם כי בלאדי ביקש ממני לכתוב לו, כי ידעתי כי יהי' ללא תועלת. ועתה הנה במר לבבי הודעתי כבישת חברות"ו לפני כרומע"ל ובמה שיש בו די לפי דעתי, גם הודעתי זאת בקצירת האומר מאד ובניחותא לפני מ"א כ"ק אדמו"ר שליט"א. כי מפני יראת הכבוד גם שלא להטרידו ח"ו סמנתי רוב צערי בנקודת לבבי, וע"כ הי' דברי מעטים מאד. וגם המעט הי' הרבה כי נתאמצתי מאד מגורל צערי כנ', אם לא לפניו, לפני מי, ואם שגיתי ח"ו בדברי היוצאים חנונות מנקודת לבבי הנשבר לשברי שברים, בטחוני כי יענה סלחתי, כי אין אדם מועט כמוני נתפס כנ'. ולפני כרומע"ל מלאתי את דברי אלה ואפשר יבין כי כדאי להגישם לפני מ"א כ"ק אדמו"ר שליט"א, אתו המדע לבלתי יהי' ח"ו כנ', ולה' הישועה. ואחר כל הדברים האלה, עוד אומר אל לבי כי על בינתי לא אשען להכריע את הכף, ולפסוק בסכינא חריפא לרחק, כי אפשר יש לדון גם לקרב. ודין גרמא לי לקרבו כמכ' כנ"ל כי אחרי שעיקות"ו חברות"ו כהיום הזה דלה וריקה מכל טוב רו"ג הבית הכנסת ריק כל הימים מתורה ועבודה לרבות הלילות לגמרי, גם התפלה קצרה וחטופה ומבולבלת, במצה ומריבה תמיד כי אך צעירים

[: מלשון הכתוב: שעירים] ירקדו שם בע"פ וחוצפא יתירה, אשר אין שום דעת סובלת זאת. והזקנים והטובים החפצים בחיים וקרבת ה' טוב להם, עיניהם רואות וכלות ואין לאל ידם להושיע, ממש חיינו חיי צער ברו"ג. וכ"ז גרמו לנו גבאינו ומנהיגינו בככר ומקל הפוך על ידם, שאין דבריהם נשמעים להם כלל. ואדרבה כהיפך את אשר נרחק הם יקרבו כו'. ומזה רבתה כל החוצפה מיום ליום, עד שאיני משער כלל איך אוכל לדור בעיקות"ו חברות"ו, גם כי אעזוב את משרתי לגמרי כו' וכו'. אשר ע"כ אפשר כדאי שיכוא הוא ובחוריו ויקבעו ישיבתם בעיקות"ו, ותהי' לכה"פ בית המדרש לפרושים, תחת אשר עתה אין כל, באופן כי לא אוכל להחליט לא לרחק ולא לקרב. אך דעתי נוטה יותר לרחק מטעמים הנ"ל, ואם שגיתי בתחלה בקירוב, מכ' הראשון אליו, כי לא ידעתיו עדיין כלל, והלחץ השיאני לקרב, לא אתנצל כי לא להתנצלות אנחנו צריכים. עכ"פ לא אשגה עוד לרחק עתה, עד אשר דעת קדושים אמצא ככל אשר יורנו מ"א כ"ק אדמו"ר שליט"א כן בעזרה"י אשמור לעשות, כל אשר באפשרי, ואם יסכים בהחלט לרחק הנה כבר התחלתי בעצה מן הצד וכ', במכתבי למ"א כ"ק אדמו"ר שליט"א. כי אז לדעתי נחוץ מאד להודיעו ע"י רבני אנ"ש ה"י שאין דעת כ"ק אדמו"ר שליט"א נוחה שיקבע ישיבתו בעה"ק חברות"ו ובטח יועיל זה בעזר ה"י. וג"א מוכן לשליחות זאת, אך יותר טוב ע"י וולתי כמובן. ושניהם כאי טובים, אך יודיעני דע"ק, כתבתי כ"ז למען יתבונן וידע הענין היטב טרם יכנס לפני מ"א כ"ק אדמו"ר שליט"א, ועתה אהובי ש"ב יהוס נא הפעם עלי, ויודיעני נא גם שורותים, עד מה כי צר לי מאד, ומכשרך כו', ה' ירחם. את מכתבי זה יקי' נא שמור אצלו עד בואי למח"ק. בעזר ה"י אסע מפה למ"ק אי"ה בערך יום מ' למב"י וה' ברחמיו יעזרני וינחני במעגלי צדק, בחסד חנם, למען שמו, וישיב את שבותי אהקת"ו שו"ש [שש ושמח] וטוב לב ברו"ג ברב עז ושלום. והנני ש"ב דשו"ט באה"ר ברב עז ושלום כותב וחותם בדמע לבבי, הגר בארץ רובץ תחת מסעו עמוס התלאות ומצפה לישועה.

שליא"ה י"צ (אדרס לפאהסט).

יט

נראה שזה מכתב של אדמו"ר הרש"ב נ"ע והוא מענין הסכסוכים שהיו בכולל חב"ד, בשנת תרס"ו, ראה לעיל הע' 25. נראה עוד שהמכתב להלן סי' כ קשור לענין. ושמא הם הם הרבנים הנז' בזה. וראה תיאור הענין במכתב אדמו"ר הרש"ב נ"ע. להלן סי' לא, ובקונטרס מיוחד שנתפרסם בשנת תרס"ז.
העתק מרשותי, מהעתקות אבא מארי ע"ה.

[אדמו"ר הרש"ב נ"ע לז' רבנים]

כזה שולחים לשבעה רבנים, בתוכם שני הרבנים מחאראל.
כת"ר ראה או שמע או ידע, כי בכל מרוצת השנים שעברו היתי מן

הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם כו', ולא רק עלי נטו קו חשד, אך הני חצפי דרא פערו פיהם לבלי חק בחץ שחוט לשונם לדבר תועה על כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה, אשר על זה דוה נפשי ולבי, בכ"ז הייתי כאיש אשר אין בפיו תוכחות, וכל גל וגל שעבר עלי נעניתי לו ראשי, אך כאשר עתה ההבערה לחלק יצאת, ונבדלו מתוך העדה, ובנו במה לעצמם, ותשפו זרועם בכתבי עון ועמל ופלסתר לחלל את הקודש, לסכסך לבלבל ולהבהיל את העושים והמעשים בדברים מבהילים, אשר ממש תצלנה אזי השומעים כו', והמה שקרים מוהלטים מיסודם ועיקרם.

ע"כ לכד הועד המיוחד מרבני ונכבדי גבירי אנ"ש אשר בחרתי לתיות לי לעזר, והם ישאו אתי במשא כל הענינים בעוה"ז, הרימותי מהם שבעה רועים רבנים, יושבים כסאות למשפט והם הר' דצערניגאוו או בנו הרב דנעזין הר' דסוראז הר' דקרעמענצוק הר' דפאלטאווא שני הרבנים דחאראל והר' דיעקאטרינעסלאוו, אשר עליהם יוטל החוב הקדוש לעיין ולפקח בעניני תמן, בעניני התקונים הן במצב הגשמי והן במצב הרוחני, ולצאת לעזרת ה' בגבורים ברוח בער וברוח משפיע, ותהי' ראשית מלאכתם להתאסף בעיר קראמענצוג לא יאוחר מן יום ג' יו"ד תמוז הבע"ל, להמתיק נועם שיח סוד ולדון ולחבוע לד"ת, ואם לעשות חקירות ודרישות, ולמראה עיניהם ולמשמע אזניהם ישפיעו על כל העניינים והחשבונות או לחדול כו', ולדון על העבר איך לכלות את הקוצים מכרם ד', ולסקל את אבני הנגף וצורי המכשול מדרך בית א', ולעתיד לחזק בדק הבית ולתקן ולשכלל ולכונן את בית ה' עמלו בוניו בו כ"ק רבותינו זצוקללה"ה וכותם יעמוד לנו שהשי"ת יעשה רצוננו כרצונו ית' ולבטל רצון אחרים כו'.

סמוך לבי בטוח, כי לא ישיב דברי ריקם, ויישיב תכף בקבלתו מכתב דנא, הסכמתו ע"י טעלעז' לבא למקום הנ"ל ליום המוגבל, ועוד אוסיף לבאר אי"ה בהתאסף ראשי עם ע"י מכתב וציר נאמן.

כ

ענינו של מכתב זה הוא מעניינו של המכתב הקודם
סי' יט, וראה שם.
צילום בידי, מאוסף הרשיל"א.

ששה רבנים לאנ"ש בענין כולל חב"ד והנהגתו

ב"ה יום ג' ער"ח מנ"א התרס"ה, מושב הקיץ סמוך ללאוניא
שלום וברכה לידי"נ הרה"ג החסי' המפורסמי' מסדרי הרש"י ממסחר האתרוגי' בכולל **אנ"ש חב"ד** שליט"א.

בהתאספנו יחד לתל תלפיות כ"ק אדמו"ר שליט"א, לפקח ולדאוג בדבר הרמת מצב ישוב אה"ק בכלל, וישוב עיה"ק בפרט, אשר יושבי העיר הזאת צועקים בקול מר צורח לבא לעזרתם בעוד מועד שלא יתמוטט וילך כלה ח"ו הישוב הנ"ל, ולהשתתף אתם לבנות חרבות תברון על מבועי התורה והדת ולקיים נשמת תברון ברו"ג. הנה זה את מה שנצטוינו מפי מרן כ"ק אדמו"ר

שליט"א, להודיע לכת"ר הסכמת דעתו הטהורה ופקודתו, וכן אנחנו כיהודא ועוד לקרא מסכימים לדעתו בהחלט גמור בל ישונה, שימנה גם הרב ר' מרדכי דובער סלאנים מחברון, אל האדעסא על שילוח המעות מהו"ל מפדיון האתרוגים, וידפיסו גם את שמו בהדפסתם את האדרעסין במכתביהם שהמה שולחים לחו"ל, למען יהי' ליושבי חברון דעה בכללות ההנהגה, ביחד עם יושבי ירושלים תובב"א. ובזה סרה תלונתם כו', וכל העם על מקומו יבוא בשלום, וד' יהי' בעזרנו לעשות לתקן לרומם ישוב חברון, כאשר כן הי' רצון רבותי' הק' נ"ע זיע"א.

ידידם יהודה ליב באו"מ הרב מוהרש"ז ז"ל שניאורסאהן מוויעליז
ידידם אליעזר משה בהרב מוהר"א מאדייעווסקי מחאראל
ידידם יעקב מרדכי בה"ר (!) מפאלטאווא
ידידם חיים ליב איטקין מאטשאקוב
יעקב ב"ר יצחק באסס מנאווגראדסעויערסק
אשר ב"ר מאיר ז"ל שרייב מניקאלאויעב

כא

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי. וזהי כנ' טיוטא או העתק שהשאיר הרשיל"א בידיו.

[רשיל"א] להרחא"ב [ר' חיים אליעזר ביחאווסקי]

בעזהי"ת ז' מנחם אב תרס"ה סמוך ללאונע להרחא"ב ה"י.

עינינו יחזנה את כל הכתוב לחיים מטובי ויקירי ירושלים תובב"א צדיקי וחסידי ווארשא והבד"ץ דשם שליט"א אשר המה אינם נוגעים בדבר מצד עצמם לשום פני זרה ת"ו, רק כאשר אביהם הרה"צ הק' מוהא"מ [ר' אלעזר משה מללוב] זצ"ל דרכו בקדש לבוא חברונה בארבע תקופות השנה חק ולא יעבור גם אז בימי מורי ורבי הרה"צ הרש"מ [ר' שמעון מנשה] זצ"ל זיע"א אשר אז הי' הדרכים משובשים כו' והי' זקן וחולה. ועתה גם הרבנים בניו וחסידים אחרים ה"י נוסעים תמיד, חברונה כפעם בפעם, והמה יודעים היטב את הן קדושת עיה"ק תחרות"ו וסגולתה לתו"ע ואת אשר עמלו בוניו בו יסוד צדיקים, ראשונים כמלאכים אבורה"ק נ"ע זיע"א. כן יודעים היטב את מצב חרבותי' בשנים האחרונות האלה אשר ירדה פלאים במצב הרוח נורא מאד. ע"כ יחם לבבם ממש ברשפי אש על חרבות העיה"ק ועל אנ"ש הי"ו היושבים בה בצער ובחוסר כל טוב רו"ג כנ', עזובים ממנהלי ושכוחים מאנ"ש ה"י, וע"כ יצאו להעיד בגדלם ונאמנותם ולעורר לבב ראשי מיסדי הישוב בעיקת"ו ומנהליו כהיום הזה ה"י, אולי יש תקוה להסיב אחריתם, להגדיל תורה ועבודה וגמ"ח בעקות"ו חברות"ו על טהרת הקודש כרצון ה' ויראיו.

ועתה הידיד הסורח ויגע מאר להרבות הטובה לאנ"ש אשר באהקת"ו ה"י אך נסרך בחדא מילתא, לשפוך בוז על מנהלי עיק"ת חברות"ו, בלי שום יסוד אמת, רק ממלשני בסתר ותחבולותיהם (להוציאם מגדרם מרוב צערם כי לא הרב"ר ה"י ולא הרמד"ס ה"י ראוים לאותה מעשה כפשוטה, הגם שאיני מצדיקם,

עכ"פ אין מהראוי לרודפם כלה, ומה גם לרדוף את הישוב כו', וגם עליהם נאמר אין אדם נתפס כו'), כאשר הוכחתיו אל פניו בהיותינו יחד בראגאצאוו. ועל כן ישפוך כל חמתו על העי"ק ועל כל מפעלי מקיימי ישובה, ואתם אזנו מטמוע כל טענה וכל תשובה (וכל אשר יבא להפוך בזכות כו' לא יאבה גם לשמוע לו, ויהפך לאויב גם לו ויחפש עליו דברים שאין בהם ממש וכל אשר יגלגל עליהם חובה וגנאי, יהי' מי שיהי', ישמח בלבבו ולא יראה כלל לצדד בזכות. כאשר הורני הנסיון מאז דיברתי בזכות כו' כבר נפגמתי אצלו, יבחן נא את לבבו בינו לבין קונו ויראה כי כנים דברי), וגם גדר בעדו לבלתי יכנס לפניו כל המלה וחגינה, גם על המפעל היותר מקודש והיותר נחוץ לקיום הישוב בכללו, כמו התי"ת לתשב"ר, אשר בלעדו אין באפשרי לעמוד בקיומו של ישוב גם שעה. עד גם אשר הבטיחו לעזור בדבר מועט בשלשה ליפ' לתדש, וכשבא לידי מעשה הנתינה, חזרו בהם בלי שום טעם לשבח, ובזה גרמו ביטול הישיבה לגמרי. וגם התי"ת לתשב"ר עמוס ברוב חובותיו, מפרכס ממש עם יציאת הנפש, ועומד להבטל ח"ו. לפעמים יתעורר בתגבורת החסדים לעשות איזה דבר טוב בעיקות"ו, הנה גם אז ימרר את טובתו, לבלתי ישלח את טובתו ע"י המנהלים וישלח ע"י אחרים, באמרו מפורש גנבים הם שודדים כו', כאשר עשה בתיקון המקוה בעיקת"ו, עד אשר גם טובתו נקבלה בחרפה ובוז, באופן כי צעקת אונאה גדולה יש לעיקו"ת חברות"ו ומפעלי' ומנהלי' על כתה"ר. חזרתי על כל צדדי הזכות לזכותו גם במקצת, לא מצאתי רק כי עצת היצר הוא זה למען הכניע את עיקות"ו ח"ו לפני חברת מפיצי ההסקלה (השכלה קראו למו), המסקלת לבו של ישראל לבלתי יכנס בם שום ריח יראת ה' והרהורי תשובה, אשר ב"ה עיקות"ו גם היום עומדת בטהרתה מכל שיקוצי', כן יעזור ה' גם להבא, אך בעוה"ר גבר אויב הוא היצר, והבאיש את ריח מנהלי' בעיני כתה"ר ושם איתו למטרת חציו להשפילה ולהכניעה כו' ח"ו.

ועתה הידיד, הנה כתבתי לו את כל זה לא להתקוטט ולא למעט בכבודו, כי אדרבה חפץ אני מאד בידידותו בלי שום פני' ורה ח"ו, כ"א אולי יתגלגל ע"ז איזה טובה אמיתית, וגם כבודו מאד יקר בעיני מצד מעלותיו הסובות הנמצאים בו, רק כתבתי לו כ"ז מאמיתות נקודת לבבי ולטובה כונתי. כן אבקש גם מכת"ר שיודיעני ויוכיחני על פני על כל דבר פשע כל אשר עם לבבו, אל יכחיד דבר, בעזרת ה"י אודה על האמת ולא אחנצל בדברי שקר ח"ו, כי אוהב אני לקבל את התוכחות, כן אוהב אני להוכיח גם לוולתי ולא אשא עליו חטא בלבבי, ואם מצאתי חן לפניו בדרך הטובה הנה מה טוב ויש תקוה כי יתקרבו הלבבות עוד יותר, יצמית טובה רבה על ידינו בעזר ה"י, ואם לאו לא אבקש למצא חן לפניו בדברי חנף ושקר ח"ו, כי מלבד אשר נפשי קצה מהם במבעי, גם אין לי מה שיכריחני לזה, איני רודף אחר רבנות חברות"ו, מי יתן ויפטרוני ממנה. כבר השביעוני ממנה במרורים, וגם גרמא בנסיעה הזאת נזק רב יתר מאלף רו"ך במומן ובמוחזק לבד מבראוי (לא אוכל לבאר לו בזה, אם ירצה אבאר לו במכ' באריכות), גם איני חפץ להיות ממונה ולא אדרעם על שמי, ולא מכל השמות הללו, לא הן ולא שכרן. מתנחם אני מאד על אשר נכנסתי בזה מעיקרא, וגם על הנחמה אני מתנחם, כי הכל בהשגחתו ית', וא"כ מה זה תכריחני לבא לפניו בדברים אשר לא כדתה"ק, ואפילו לא מדרכי המוסר, הלא אין אדם חוטא כו'.

ואשר אני משתדל בכל עז ותעצומות לטובת עיקות"ו הוא אך כי כלתה וגם רצתה נפשי לבנות הריסותי להגדיל בת תו"ע, כאשר לעת כזאת היא מסוגלת לזה יותר מכל הארצות. לעשותה מקום מפלט ובית מנוס, לכל החפצים בחיים על טהרת הק', לגדל את בני' בדרך התורה והיראה, כירושה לנו מאבורה"ק נ"ע זיע"א, אשר לא ימצאו כזאת בשארי ארצות. אחר כל דברי האמת והצדק האלה, אחת אבקש מכתה"ר, כי ימצא לנו עזר וסעד נכון, להספקת הוצאות הת"ת ותשב"ר, כי הוא היותר נחוץ ומקודש בעקות"ו, כי אם אין גדיים כו'. וא"א להישוב להתקים בלא הת"ת גם שעה, ואם ישלה עזרתו זה ע"י אחרים ג"כ לא אקפיד, אם כי לא ערב לי דרכו זאת. אך אם שלח על ידי יד כהה, הנני מוכן בעזר ה"י לסדר בו סדרים, ולסדר לפניו חשבון אמת וצדק, מכל פרוטה, ופעולת הת"ת וסדריה הכל בפרטות באופן שיהי' כל המוסד גלוי ומסודר לפניו באר היטב כאילו רואה בעיניו ממש, וימצא רוב נחת מהמוסד בזה ובבא בשכר זאת יזכה לגדל גם את בניו על דרך הק' כדתה"ק לדור דור. אחת שאלתי מאתו ואך אותה אבקש בחנינה, וחוב ק' הוא על כתה"ר למלאות זאת, אחרי כי הי' סיבה אשר ירד המוסד הק' הזה פלאים. ע"כ עזב יעזב את אשר בלבבו והקם יקים בעוד מועד, טרם יהרס כלה ח"ו. הלא הודעתיו בקושט אמרי אמת, ולתשובתו הטובה אחכה בכליון עינים לרגעים, וה' ברחמיו יסיר כל עקשות הלב מאתנו ויורנו מדרכיו לזכות את עצמנו ואחרים איתנו ונזכה לראות בביאת הגואל משית לישראל בב"א. הנני ידי"ע בלי שום פני' זרה ח"ו, הפץ מאד בידידותו דושו"ט בלונ"ן תכה"י כרעו"ש ומצפה לישועה.

ע"ד החצר המדובר במכ' הרה"צ הבד"ץ ה"י דירושת"ו, הנני להודיענו שהגי' ר"י ברלין נ"י רוצה לקנותו אך שיהי' עוד שותפים אתו ולא גילה דעתו עד כמה הוא רוצה לתת על חלקו. החצר יעלה עד ערך חמשה ועשרים אלף רו"ד והוא שוה הרבה יותר והנני ידי"ע.

כב

מכתב תודה של אחד הת"ח בחבריו לרשיל"א על השתדלותו אצל הגביר ר' שלמה זלמן בערלין מריגא. שיתן לו דירה בחצר שרכש בחברון. מאוסף הרשיל"א, צילום בידי.

ר' יהודה לייב בריימ"ט אל הרשיל"א

ב"ה, יום א' י"ב מנ"א ש' תרס"ה לפ"ק פעיה"ק חברון ת"ו

אל מע' כבוד ידי"נ הרב החסיד המפורסם ונעלה לשם ולתהלה כש"ת מו"ה שלמה ליב נ"י.

אחד"ש הטוב כראוי ליראי ד' ולתושבי שמו. הנה כפי אשר נודע לי מפי מגידי אמת, אשר רומעכ"ת הפליא והגדיל לעשות אך טוב וחסד עמדי, והשתדל בעבורי אצל הר' הגביר המפו' ש' זלמן בערלין נ"י בק"ק ריגא יע"ג, שינתן לי הבית דירה בהחצר אשר קנה בפעיה"ק ת"ו, לקיים איזה תנאים פרטים כפי

רצונו. מה גדלה שמחתי בהגיע אלי השמועה הזאת, ממש לא אוכל לשער גודל הזכות והמצוה אשר הרויה רומעב"ת בזה. והנני בא בקול תודה ותשואת חן חן לרו"מ כת"ר הי"ו, תהי משכורתו כפולה מן השמים, להתברך באורך ימים ושנות חיים ושלום וכ"ט, ולהרים קרן הצלחתו בכל אשר יפנה, ברוחניות ובגשמיות, בהשי"ת מחסי ובמדת טובו בטחתי, כי כאשר התחיל במצוה זו בוודאי אי"ה יגמור אותה לטוב, ואנכי מוכן בל"נ לקיים בכל הפרטים כאשר יצוה עלי, ושלום תורתו ושלותו יסגא לעד כאו"נ הרמה וכופל.

ידידכם הדו"ש באה"ר מלונ"ת
יהודא ליב ברימ"ט זללה"ה

כג

מכתבם של ממוני היישוב האשכנזי בחברון, הרמד"ס ור' בנימין ריבלין לרשיל"א, (והם דודיו), המסרים לו מהמתרחש ביישוב שם. מעניני הוועד; קניית הנחלה [חצר רומאנו]; הבטחת אדמו"ר הרש"ב נ"ע לשלוח „משפיע" שהוא „מהעיקרים להרמת ישוב עיקת"ו"; ה„דין תורה" עם ממוני הכולל בירושלים; בנין בתים ועוד.
מאוסף הרשיל"א, צילום בידי.

ממוני חברון — הרמד"ס והרב"ר — אל הרשיל"א

ת"ת וישיבת מצן אבות תחת השגחת הרה"ג הר"ר שלמה יהודה ליב אליעזראוו הי"ו בעה"ק חברון תובב"א. ב"ה זכות אבות יגן „ולמה הוא מזכיר זכות אבות ומזכיר זכות הארץ עמהם, אר"ל משל ובא כך שהקב"ה מזכיר אבות מזכיר הארץ עמהם ההי"ר וזכרתי וגו' והארץ אזכור" (מר"ר ויקרא ל"ש).

יום ה' י"א לחודש מרחשוון שנת תרס"ו לפ"ק.

כבוד נא"ל (?) ידידינו הה"ג וו"ח וכו' מוהר"ר שיל"א הי"ו.

אחדרה"ש הטוב, ביום ב' ח' לחודש דנא כתבנו לו מכתב בארוכה, גם מכתבים לכ"ב הה"ג ר"י שליט"א, ושם כתבנו ע"ד הרשימה וכל טענותינו. הגם שכבר ידוע לכב', וגם כבר כתבנו כמה פעמים, אך מחמת שניצרך להיות כעת הוועד, ואיני יודע מי יהי' מהוועד החברוני שם, ע"כ כתבנו שיהי' לזיכרון טענותינו. ובוודאי יוציאו לאור צדקינו. לצער לנו מהעדר מכתבו, כי ממכתבו הניכתב בכ"ו אלול חיכינו בכליון עינים לקבל מיכתבו בבשורה טובה, כי הצלית ה' בידו ע"ד קניות הנחלה הידוע, כי זה יסוד מוסד להרמת ישוב עיהק"תו כאשר כבר הארכנו בזה כמה פעמים. וידוע גם לכת"ר גודל התשועה שיהי' מזה לעיקת"ו בכלל, שלא תפול ח"ו בידי כל ח"ר, ולכוללנו בפרט כו'. ותקוותינו חזקה מאחר שיצא מפי כ"ק אדמו"ר שליט"א, וציוה לכת"ר אם באפשר לקנותה בסך עשרת אלפים רו"כ מוזמן, והשאר תהי' משכנתא, בוודאי בלתי שום ספק שיצא מכאה"פ (מכח אל הפועל) וניקנה אותה בעו"ה. אך ניצרך זירוז בכדי שלא יהי' ח"ו כו', כאשר כבר כתבנו מזה. וגם החח"מ {= בעל ה„שדי חמד"} וצ"ל

חפץ בזה מאוד במס״נ ממש, כאשר ראה מיכתביו ששלח להגרי״ב, וגם לכ״ק שליט״א כתב מזה. וכמה פעמים דיבר עימי בזה, ובקשני שאכתוב גין זה, כי הענין נוגע לו עד הנפש ועד בכלל. מכל זה בטחונינו חזק שבודאי נקנה אותה.

הנני לבשרו, שמעת שכתב לנו הבשורה טובה שכ״ק שליט״א נכנס בעניניני, להרים ישיבת עיקת״ו, וגם פעל ועשה וכתב לממוני ירושת״ו, וגם עשה הועד החברוני לטובת עיקת״ו, נעשה פה שלום והשקט. גם כעת ב״ה לומדים בכל בתי הכניסיות בפומביות, ובבה״כ שלנו לומדים בכל יום אחר התפילה פ׳ משניות, ובין מנחה למעריב שו״ע אדמו״ר ועין יעקב, ואחר ערבית למדים בפומביות שיעור גמרא, והמשגיח אומר השיעור. ומי יתן והי׳ שיבוא לפה אחד משפיע דא״ח, כאשר כתב כת״ר שכ״ק אדמו״ר שליט״א נתן דעתו ע״ז והבטיח לשלוח לנו אחד. ובאמת שזה נחוץ מאוד, ומהעיקרים להרמת ישוב עיקת״ו. ע״כ ישתדל בזה שישלח לנו בישא״ק להחיותינו ברוחניות.

ובאשר באו כמה מכתבים מהור׳ ר׳ צבי הירש נטע הרב דפאצפ שרצונו לבוא לעה״ק, ע״כ אם כ״ק שליט״א יסכים בוודאי יסע לאה״ק, ויקבע דירתו בעיקת״ו. אך חלילה לנו לחוות דעה לכ״ק אדמו״ר שליט״א, ולמי שיוכשר בעיניו ישלח לנו, רק מתמת שידעתי שהרב הנ״ל רצונו לבוא לפה ע״כ כתבתי לו. וכת״ר יורז ג״כ לבוא לפה לפתות הישיבה בס״ט ומז״ט, כי בלעדו אין באפשרינו בשו״א לפתוח הישיבה כמובן. גם הנני מבשרו כי זוגתו וב״ב הם פה וב״ה החה״ש איתם, וכ׳ הרבנית ביקשה אותי ג״כ שאכתוב לו, שיזרז ביאתו לפה, כי קשה לה להיות לבדה, ואמרה שגם היא כתבה לו כן.

דחיו ידידיו המצפים בכליון עינים לקבל מכתבו מהצלחתו עבור הרמת עיקת״ו ברוו״ג ומשתוקקים לביאתו בהצלחה מרובה בכלל ובפרט שו״ש ושמחה יחד אי״ה באהובים ובהרמת קרן עיקת״ו בכלל ובהרמת קרנו ברוו״ג בכה״פ. כחפצו וחפץ דודו ידידו ד״ש בא״ה.

שירכי דובער בלאנים **תאם בנימין ריבלין**

והנני דור״ש כבוד ש״ב הה״ג ב׳ וכו׳ כש״ת מוה״ר יוסף יצחק שליט״א ולכל הרבנים חכמי הוועד החברוני הי״ו, אולי ידידנו ה״ר שיל״א הי״ו נסע ממחנם בודאי יודע אי״ה מקומן, בטובם לראות כל הכתוב, וימתלו לשלוח לידו מכתבינו דנא.

ע״ד הד״ת עם ממוני ירוש׳ כבר הודעתים שעד כה לא היה באפשר מחמת ימי החג ואח״כ הוכרחנו לעשות הרשימות וגם השבונות היחידים כי נשלם הרשימה וניצרך לעשות חשבון עם כל יחיד ושבוע זאת יגמר ואי״ה אחש״ק ניסע לירוש׳ וה׳ בידינו לגמור בכי טוב ובשלום ולהוציא לאור צדקינו בעז״ה.

ע״ד האדרס עדיין לא ניתקן מאומה כי לא בא גם על אדרס הרמדב״ס כא׳ שום פאווישקאט כאשר כתבנו, ובא בכל פאצט מעית על האדרס הישן ובזה אין שום תיקון מאחר שבא גם על האדרעס שלהם לבדם כמקדם ומכאן אין באפשרי לתבוע זאת כי הם בכעס עלינו עבור זה כמובן שזה נגע להם בכל ענינים ע״כ אין תקוה כלל שיהי׳ משם פקודה חדשה שמוכרחים לדפוס קונפרענטין חדשים ושם פירמעע חדשים באדרעס חדש שיהי׳ גם אחד מחברוז דווקא. והרשנים ידינו תומ״י לפנינו דווקא בשרפה. גם ענין הגדלת הרשימה

דעיקת"ו לא לבד שמזה יתגדל ישוב עיקת"ו גם נוגע בדרא דמסנא, כי הפשר שעושים ע"ד בנין הבתים שנחלק כפי הרשימות כידוע לכת"ר ע"כ כשיתרבה רשימתם ניקח חלק יותר גדול וכעת אנשי יפו ערך 2600 רו"כ ומה שרשמו אצלינו ערך 600 רו"כ כי לא רצו ממוני ירוש' לרשום יותר ואנחנו אין רוצים להתקוטט עימם כי כן כתב לנו ידידינו הה"ג ריי"ש שליט"א שאנחנו לא נתקוטט עימהם, והם משם יעשו את כל שיצרך.

לידידנו ר"ל ברמי"ט כבר מסרתי הבית וכבר לומד בה וקבלתי ממנו צעטיל כאשר כתב לי כת"ר ומנה ת"י אני לא כתבתי להגרי"ב מאומה כי כת"ר כן כתב לי שלא אכתוב לו, והוא משם ידבר עימו אך באמת הי' ניצרך לדבר עימו ע"ד הבנין שרצינו לקנות עוד והגוי השכן רוצה כעת למכור ע"כ יכתוב לו שידע מה רוצים וכמה יתן עוד בכדי שנדע אם באפשר בסך כזה לקנות ולבנות.

כד

מאוסף הרשיל"א שבידי נכדו כנ"ל.

צילום בידי.

הרשיל"א אל הוועד החברוני בחברון

בעזרה"י יום ה' ח"י מרחשון תרס"ו ליובאוויטש יע"א

באה"ר אדב"ש כבוד אהובי ואוהבי ידי"ע הרבנים החסידים המפורסמים ישרים ותמימים כו' מעלת הוער החברתי אשר בעיה"ק חברון תובב"א שליט"א.

תלי"ת ויח' על החיוה"ש בבית חיינו שליט"א כן אתי ב"ה. ה' ברחמיו יתן חיים ושלום לכל אחב"י, ויחד כולנו נזכה להתראות שו"ש ושובי לב ברו"ג מרוב כל בעיקות"ו לה' כיר"א העתירו נא.

אהובי אחי קודם ר"ה הודעתי להם מנסיעתי לריגא, והנה בר"ה נחלתי ל"א על רגלי בנפוח שקורין ריין, ולא הי' באפשרי לנסוע, וביום ד' שאחר יוה"כ נסעתי לריגא ובידי מכ' מכ"ק אדמו"ר שליט"א להגרי"ב שליט"א. והנה את אשר שאלתי מאיתם בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א אם אפשר לקנות בעשרה אלפים והמותר יהי' במשכנתא, הי' דעתו או כי אפשר יתגלגל הדבר להשיג הסך הזה במזומן בעזרה"י, ועל המותר יעשה אקציעס מבני חמישים חמישים רו"כ עד אלף רו"ך, וימצאו הרבה מאנ"ש ה"י אשר יקבלו האקציעס, וכמה אשר כבר הבטיחו לקבל, ובמשך שנים יגאל החצר כולו. כן עולה אך במחשבה, וכמע"ל עשו את עצמם בטוחים ממש, שהעשרת אלפים כבר ספורים לפניהם ועפפו במכתביהם זה אחר זה, להודיע כי אפשר ואפשר, אך נשלח מהר כי השעה דחוקה ונחוצה מאד. המוכר הנה הוא בא למכור, והקונים יושבים ומצפים מתי יבוא המוכר. והנה אתר כל ההשתדלות העצומה עם הגרי"ב נ"י, זאת הי' הסכמתו, שהוא יתן המחצה במזומן אך בתנאי גמור קודם למעשה, שהמחצה השני' יהי' ג"כ במזומן דוקא, באופן שיהי' נגמר הקנין וההקדש וואקף תומ"י בהחלט, ולא יהי' אח"כ עוד טענות וכאב ראש כלל. כי אמר, אם הוא יקח המחצה, והמחצה ישאר במשכנתא כנ"ל, מי פתי יקח עוד אפילו אקציע אחת, הלא יאמרו וכי

הגרי"ב אינו יכול לתת גם הנותר, כי הכל נדיבים בשל אחרים ובפרט עליו, ובעל כרחו יהי' מוכרח לתת גם המחצה הנותר. כי יעשו נגדו כמה מיני תחבולות ע"י בעל המשכנתא, למכור החצר להוציא מעותיו וכדומה, וסוף סוף יכריחוהו לתת גם מחצה הנותר וזה אינו רוצה בשו"א. ומעולם לא אמר להרשז"ס [ר' שניאור זלמן סלונים] שליט"א שיקנה את החצר, להד"מ!

עוד אמר, אפשר כי יעשו עתה עוד תחבולות נגדו, וימצאו שם מי שיתן המחצה במזומן לפי שעה, בכדי להוציא המחצה ממנו, ואח"כ ידעו איך להתנהג. אמר, גם אני יודע איך להתנהג, ואשלח איש אמונים ממש לשם. וידע ברור הדברים באופן ברור, שקונים החצר מוחלט, ומקדישים אותו כולו שלא ימכר ולא ימושכן לעולם, אך אז יתן הכסף. ולא הי' אפשר לפעול ממנו בשו"א שיתרצה עפ"י ההצעה הנ"ל, ואם הי' בא לפניו גם בידי הרמד"ס שליט"א, וגם וגם, לא הי' פועלים יותר ממני בשו"א. גודל צערי מזה בטח מובן להם, ועוד הוסיפו לי מלח על החבורה, בעשותם את עצמם כבטוחים ממש שכבר מוכן ומזומן העשרת אלפים רו"ך אצלי, או אצל כ"ק אדמו"ר שליט"א, עד שכמעט יתבעו היכן הוא הכסף המתוקן. וכל משענת הבטחתם הוא אך על השאלה ששאלתי בשם כ"ק אדמו"ר שליט"א. הוא ציוה עלי לשאול זאת אולי יתגלגל לפניו אופן לזה (וגם עתה עוד דעתו על זה מאד), ורצה לדעת אם אפשר הדבר, והם חטפו את השאלה הזאת במזומנים, ושנו ושלשו הדבר במכתבים. אם הי' במזומנים הכי הייתי כובש הבשורה הטובה הזאת מלהודיעם מפורש, אתמהה, מה דעתם, ועתה לעת צרה כו', וחורבן עולם ממש, התשך ועלטה כסה כל ארץ רוסי' בחרדת מות אכזרי ר"ל, מלבד חסרון פרנסה גם לעשירים. ואצל בעב"ת ועניים, והמונים גועים כרעב ובערום וחוסר כל ר"ל. גם הדוחק פרץ גם פה והישיבה תומכי המימים בדוחק ובצער גדול ה"י, בטח יבינו מדעתם שאין מה לדבר עתה מקנית החצר וכמעט לא משום ענין הנוגע לאהקת"ו, כי מי שומע ומי יכול לשמוע עתה, ומן השמים ירחמו, כי לה' הישועה. תפץ אני מאד לחזור אהקת"ו יפשא"ק [יפה שעה אחת קודם] ממש לעוף על כנפי נשרים.

בריגא נתעכבתי יותר משני שבועות מפני שביתת המס"ב. את אשר ראיתי ואשר שמעתי באותן הימים, ממש תסמר שערות בשרי, מבהיל הרעיון ובנפשי בכפי ממש חזרתי לפה. וכאשר הצעתי חפצי לחזור אהקת"ו לפני מרן כ"ק שליט"א, אמר כי כעת בודאי לא שייך מפני הסכנות גם בעיר ובביח, ומה גם בדרכים, צריך להמתין עד עבור כו', וירחם ה' על עמו וארצו כו'. מובן פשוט כי חנוכה עוד הנני פה. בעשי"ת הפיץ בנו הרי"י שליט"א מכתבים רבים. כמעט לכל אנ"ש בכל המקומות ושאל כל הדרוש לדעת בעניינו. גם שאל ע"ש מי שולחים הכספים, למען ידע לפרסם האדרעס החדש. יותר משלש מאות תשובות קיבל, כי חסרים שופרות, ואפשר לקבוע לאלפים, וכבר ציוה לעשות שופרות כו', אך מההרג והביזה והחורבן בכל המדינה נמס כל לב, ורפו כל ידים כו', וה"י.

עתה כל מגמתי והשתדלותי אך לחזק יסוד הקו' רמבה"ן כי עומד להחרס כלה ח"ו ל"י ול"י [לא יעלה ולא יבא]. יכולים להודיע זאת גם בירושת"ו ואין להם להשען בזה על רחא"ב והרח"ב [ר' חיים אליעזר ביחאווסקי והי"ר חיים בוגין] ה"י, כי אין חלקם בגובאי צדקה כ"א במחלקי צדקה וכן בשורשם כו'.

ומפה אפשר ואפשר בעזרת ה', אך מו"מ [ממוני ומנהלי] ירושת"ו בהתנהגותם ותהלוכתם לפני מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א. מרחיקים בידים כל טובה מכוללנו. כבר נשמע ונודע לאנ"ש ה"י, איך המה סרים למשמעת מרן כ"ק שליט"א, ונהלשו ידי העוסקים והמשתדלים בטובת כוללנו. כ"ז יכולים להודיעם כי בעבור כבוד המדומה של רל"ם [ר' לייב מנוחין] ורחא"ב המה מהרסים את כוללנו. כי עתה נראה בעליל איך כל היסוד של השופרות עומד במצב הרוס ושפל מאד, ולא שום א' מגבאינו ולא ל"א ולא ב"א לא חלי ולא מרגיש כלל בכל זה, אפי' במחשבה קלה, איך לחזק את היסוד, ובמה המה מתנכלים, מי' יהי' ממונה, וע"ש מי יהי' האדרעס וכו' וכו', מי ישפל ומי ירום. אך זאת כל פעולתם, ולהשיב היסוד לא ידעו ולא יבינו, גם לא ירצו לדעת את זאת. ממש נמס לבבי בקרבי ודי בזה כעת ועוד חזון איהב"ח טובים. מכתב רובמע"ל אלי בברכת השנה הגיעני טרם נסעי לריגא. ואינו מוכן כעת לפני וקשה עלי לחפש אחריו בין המון מכתבים רבים, אך זכור אני את הכתוב בו ואת המשפט צדק אשר חרצתם בו, כי כמנסה אתכם באתי במכתבי אליהם, לאמר כי חפץ אני לעזוב את כל משרתי בעיקות"ו, למען דעת את לבבם אלי, והי' אלה כמדקדת כו' ח"ו. לא כן אהובי אחי ואוהבי ה"י, לא כמנסה באתי ח"ו, ידעתי את ידידותם אתי גם מאז, אך מאמיתות נקודת לבבי אמרתי את כל האמור במכתבי אליהם, כי כבד ממני הדבר מאד, כי כל הסתדלותי עד כה הי' אך כמסקל אבנים משדה בור, אשר עלתה כולה קמשונים ממש. וכמכין לחרישה, וגם החרישה גמרתי ב"ה, אך לזריעה עדיין צריך עוד הסתדלות וטורח רב, וביותר עוד זמן רב, ומתי אעשה גם אני לביתי. ע"כ אמרתי כל אשר אמרתי אליהם במכתבי, ומאז באתי לפה בחורף תרס"ד וכן כל הקיץ החולף, עם כל השתדלותי בענין כפעם בפעם, לעת מצוא ורצון הנני מעלה דעתי והפצי זה לפני כ"ק אדמו"ר שליט"א, ובזה אתנחם מכובד יגיעתי. ולולי אשר הצעתי זאת קדמה גם בזמן השלוה והשלום בעולם, לא הי' באפשרי כלל להציע זאת בזמן החורבן ר"ל, ואפילו להעלות על הלב כלל, לא מדרכי היושר ומכ"ש לא מדרכי המוסר, אך כאשר כבר קדמה הצעתי זאת. ורצוני זה בזמן השלוה כו', הנה עתה נתחזק עוד רצוני זה. ועכ"ז איני כמתחרט על ידיעתי בכ"ז לשעבר, ומכ"ש שאיני כמתרעם ח"ו על ידידי אלה אשר הכניסוני בכ"ז, כי מאת ה' כל זאת. וכאשר כתבתי להם באריכות, טרם נסעי מערי קאווקאז (יהי' נא כל מכתבי שמורים אצלם ובזה אדע את ידידותם אלי ביותר). ואם כי חפץ אני מאד לעזוב את משרתי, אך לא אעזוב ח"ו את עוצם השתדלותי לטובת ישוב עיקות"ו, ובעזרה"י אקוה כי אז עוד אשתדל ביותר. ואחשוב כי גם עזיבתי משרתי תביא טובה לישוב עיקות"ו, כי אז תעלה פעולת השתדלותי לרצון כל הצדדים ביותר. גם לא יהי' להם כלל במה לנגדני, ולהביאני לכלל אי רצון, אי קפידה ח"ו, ואחרי כל הדברים האלה היוצאים מקירות לבבי הנשבר לשברי שברים, על שפלות יסוד כוללנו בכלל, וישוב עיקות"ו בפרט, הבוער בקרבי כשגיון ח"ו, עוד לא נתחזקתי להציע חפצי זה לפני מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א, לבלתי אגרום לו עוד עג"ן על גודל צערו בצרתם של כלל אהב"י, ואהקת"ו בפרט, וביותר חמדת לבבו כישוב עיקות"ו, ולא נכנסתי עדיין לפניו בדברים הקרובים להצעתי זאת, אך לא אוכל לעצור בעד הצעתי זאת כי כשל כח ואונים הנני גם מאז, וכל אשר יגעתי מאד בכ"ז עד עתה, הי' הכל בכחות נעלמים וגבוהים ממני, ומאת ה' הי' לי כל זאת, ועתה הנסיון עוד גדול, כפול ומכופל באין ערוך מאד, וצריך אני

להתעורדות ר"ר [רחמים רבים] כו'. וגם אתם ידידי עזרוני בר"ר כו', אך לה' הישועה.

ב"ה, כ"ד בו. מכתב דודי הרמד"ס שליט"א לש"ב ידי"ע הרי"ר שליט"א למן ר"ח חשון ראיתי, גם למן ח' בו אליו ואלי הגיענו, וע"כ איחרתי קצת שילוח מכ' זה. והנני בגודל ת"ח על בשורת החיזה"ש בפרטות, וביותר על הבשו"ט כי באו ב"ה ב"ב ה"י לעיקת"ו, אשר הייתי מקווה ע"ז לרגעים יה"ר שיהי' בש"ט ומוצלחת. ואשר כתב שאין בכחם שם לעשות מאומה בזה, המה מרפים לגמרי כל ידי עושי טובתם ואותי בפרט. דודי שליט"א שיער בדעתו מדריגת חזקי' המלך ע"ה, אני ישן במיטתי ואתה כו'. ואשר נשען עוד בזה על מכתב הרי"י שליט"א שכתב לו כן. הכי כתב לו שלא יעשה לגמרי, רק ישן כו', בפירוש כתב שלא יעשה פעולתו ע"י עיכוב קבלת המעות מהפאסט, אך שירכינו ראשם ולישן כו', מי אמר לו.

בענין האדרעס כבר נעשה, ועוד יעשה כל הנדרש, אך המה הלא היו יכולים לכה"פ רק לאמר להם, שאם לא ידפיסו הכל כאמור במכ' מרן כו', מוכנים אתם להדפיס מכ' מרן כו', למו"מ ירושת"ו ולהפיצו כו', ועוד עצות, גם משם, ואשר נתן הפאלמאכ' להרמ"ש ה"י, אתמהה מאד, הלא כבר בהתחלה כתבתי לו בשם מרן כו', שאינו מסכים לזה, והמשכון הבטוח בידו, לקחת הפ"מ חזרה אין זה משכון בלל, כי אז יגדל הריב יותר במובן, אך אין צועקין לשעבר. עכ"פ זאת נחוץ לצוות בחזקה לשלוח לכם חשבון ההכנסה באה"ט [באר היטב] בפרטות, כפעם בפעם שהם שולחים החשבון במכ"ג [במכתב גלוי] להגבאים פה, הייגו המכ"ג הנדפס ומטומן בראשי דברים, הידוע לכמע"ל. אשר כבר הבטיחו לנו לעשות כן בהיותינו יחד בירושת"ו, בעת הפשר על בנין בתים, ובלתי זאת אי אפשר להניח חתימתכם על הקבלות כידוע, ע"פ הדבר הזה תוכלו לקיים בלתי כת האדרעס כי אם בכת התימתכם על הקבלות, ואם לא ירצו לקיים זאת תקחו את חתימתכם מידם ותודיעו לפה. (השאר חסר).

כה

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי.

רש"ז ברלין לרשיל"א

ש. ב. ברלין ריגא

בעוה"י יום א כ"ב תמוז תרס"ו לפ"ק דייטשלאנד פרידריכסראדא

שובט"ס לכבי' ידידי מחו' הרב הגדול הו"ב וו"ח י"א מפורסם לשבת כש"ת מוהר"ר **שלמה יהודה ליב** שליט"א **אליעזעראוו**

קבלתי הנשלח מכמע"ל כתב הודאה על המתנה, גם קאפייע מקושאן וואקוף ומכתב כמע"ל, ונשלח אלי מריגא לאשכנז. המבואר בההודאה איך נאות, כפי שדברתי עם כמע"ל בהיותם בריגא, וכפי שכתבתי לה' מוהר"ר יהודה ליב ב"ר ראובן ז"ל, היות נתתי הבית מתנה עולמית לכולל חב"ד, ויותר

לא יבקשו ממני. וכפי המבואר בהודאה מכתב על ההוצאה תמידיות וכו' שלכם, כשיהי' ניצרך לתקן במשך איזה שנים יבקשו ממני על תיקון, וע"כ אבקשם שגבאי מכולל חב"ד יחתמו על הצעטיל המוס"פ וכשיהי' ניצרך לתקן במסך שנים, או שיקבלו ממעות כולל ששם דרים עניי כולל, או שיבקשו איזה תשלומין מהדרים לאסוף על תיקון שיהי' ניצרך, וכפי שיוכשר בעיני כולל הב"ד יעשו. כמו"כ על שהבטחתי לכמע"ל ליתן אלף רובל לבנות עוד אטאש על הבית ימחל כמע"ל לראות מכתבי (ששלחתי לכמע"ל עוד בקיץ עבר אף שלא הי' אז כמע"ל בביתו, וערך המכתב שלי בשלימות. וכן דברתי עם כמע"ל בהיותם בריגא, וניצרך לכם לשאול ולדרוש ממבניי בבנין אם באפשר להעמיד אטאש על הבית שקניתי ולבחון ברור, ואם ישער שבאפשר להעמיד אטאש. לעשות חשבון ברור מה שיעלה בנין האטאש עם כל הניצרך, שיהי' במובן הכל בשלימות, אם יהי' די ע"י האלף רובל שאתן ע"ז. ולא כמו שהי' אצל אחי מוהרר"ת ישעי' נ"י שקנה בית בירושלים ואח"כ בקשו ממנו הוספות כמה פעמים. וע"כ ניצרך מקודם לידע ברור, שעבור האלף רובל יוגמר בנין האטאש בשלימות כניצרך. ואם יתחילו לבנות מובן שניצרך לגומרו ולא שישאר הבנין בלא גמרו ח"ו. ואני אמרתי לכמע"ל בריגא, שיותר מאלף רובל לא אתן, ובאם שלא יספיק האלף רובל על בנין האטאש, לא יתחיל כמע"ל לבנות כלל, ולא יקבל ממני האלף רובל. מוסגר פה שני צעטלך: א' מכולל חב"ד, והשני מכמע"ל, כשאקבל שני הצעטלך אשלח לכמע"ל הסך אלף רובל על הבנין. ימחל להודיעני לאיזה זמן לשלוח למע"ל, מעות הניצרך ליתן להאיש הלומד תמיד.

שלמה וזמן ברלין

תקותי אי"ה לנסוע בקרוב לביתי לריגא לשלום, ימחל להודיעני איך לשלוח לכמע"ל המעות הר"ר לייב ב"ר ראובן ז"ל בקש לשלוח המעות על קנית הבית או על לונדון פונטען מעות ענגלאנד, וקבלתו בריגא, או על לונדון ושלחתי אליו לירושלים ואקאזנאייע רעקאמעדירט, וב"ה או אכתוב על שמו, או ארדער מכמע"ל.

כו

מספר מגדל עו, עמ' תקמ.

אדמו"ר הרש"ב נ"ע לממונים באה"ק

ב"ה [ז"ך טבת תרס"ו]

מכתבכם צירוף החתומים אשר קבצתם קבלתי, וזה דרכם כסל למו מאז ומקדם לאסוף ולקבץ חתימות. טעם הסירוב שלכם מובן לכל, אמנם אחת אמרתי לכם ולא אשנה אשר האדרעס יהי' ע"ש ב"ד הרמד"ס שי' ועם עוד אחד מירושלים ת"ו.

ומ"ש ברבר טובת עניי אה"ק, אני יודע את טובתם יותר מכם, ושובתם נוגע אל לבי הרבה יותר מכם, ומה לכם ולנו כו'. אתם לא תבנו ולא תחזקו את אה"ק, כ"א בדרכיכם ובתחבולותיכם תהרסו לבד. אבותינו הק' וצוקללה"ה נ"ע

יסדו את אה"ק ביגיעתם ובמס"נ ממש, ואנחנו אשר בעקבותיהם אנו הולכים ת"ל, תפצים אנחנו בכל לב ונפש באה"ק באשר היא ארץ חפץ המוכשרת לתורה ועבודה, אשר זאת כל מטרת כוונת אבותינו הק' וצוקללה"ה (ולא בשביל הבע"מ ובעלי עסקים שאין עליהם עול תורה ועבודה — אשר מאלו רוב החיל שלכם התתומים על המכתב — יגעו ומסרו נפשם ז"ל) ובעזרתו ית' נחזיק אי"ה את בדקי אה"ק. ועליכם רק לקבל את הטוב הניתן לכם (אם ראוים אתם אל הטוב או חנם בלא תורה ועבודה) ואתם תחרישון ולא תחוו דעה בההנהגה. ואכפול דברי שתדפיסו את האדרעס ע"ש ב"ד הרמד"ס וא' מירושלים ת"ו (ויהיו רק שניים ולא שלש) ואם תתעקשו ת"ו תתחרטו ע"ז. וה' יברך את עמו בשלום.

כז

מספר מגדל עז, עמ' תקמכ — תקמג.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לאנ"ש

ב"ה, יום ג' ה"י שבט תרס"ו לפ"ק ליובאוויטש

אל כבוד אחינו ידידינו עבדי כ"ק רבינו הגדול זצוקללה"ה זי"ע ועכ"י בכל מקום מושבותם, ה' עליהם יחיו.

אחרי דרך מבוא השלום באהבה וברגשי כבוד,

הפעם אבוא בכתובים אודות המפעל הנעלה והיקר לנו היא צדקת אה"ק אשר עלי' מסרו נפשם קדושי עליון כידוע ומפורסם לכל, אשר בימי אבות העולם היתה הצדקה הזאת בתכלית הרוממות, והכנסתה היתה אלפים רבים לשנה, ואחינו שבקדש היו יושבים על התורה והעבודה במנוחה כפי תכלית הנרצה בהמפעל הרם הלזה — ועתה בעוה"ר מפני סיבות שונות ומשונות נחלש המפעל הלזה בחומריותו, בכמה וכמה עיירות, וצנורי ההכנסה נסתתמו ואחינו שבקדש חיים חיי צער ועוני אשר לא יאומן כי יסופר ואין התלוקה מספקת גם על דברים היותר מוכרחים.

בקיץ העבר התאספו רבנים נכבדים מידידינו שי' להתייעץ בדבר עסקי הרמבה"ן באופני ההטבה בההכנסות ומצא כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א להכרח ליסד וועד מיוחד בשם „חברונים" שענינו יהי' לפקח על עסקי ההכנסה בעין פקיחא, וראשית המפעל מהוועד הנכבד הנ"ל להשתדל להרחיב ולהגדיל קביעות השופרות בכל אתר ואתר.

והנה בדבר גודל מעלת המפעל הקדוש והנשגב היא צדקת אה"ק לא לי הוא לדבר אודותו ביחוד, כי הוא דבר המפורסם לכל ומי האיש אשר לא יתעורר בחבת ותוכת הקדש לתרום תרומה בעין יפה בכל עת למען רצון כ"ק רבינו הגדול וצוקללה"ה, וידעתי נאמנה כי חביבה היא המצוה הזאת לכאו"א מאחינו עבדי כ"ק רבינו הגדול, ובפרט בהעלות על זכרוננו אשר בגללה — צדקת אה"ק — זכינו לחלק גדול מתורת ד' תמימה הוא הלק אגה"ק אשר לאור הקדוש הזה זכינו בגלל מעשה הצדקה הלזאת. אמנם בהיות כי נתכבדתי בתור מנהל דועד הנכבד הנ"ל. לזאת הנני במכתבי זה להציע לאחינו היקרים בכל מקום

שהם, ה' עליהם יחי', פרטי הוועד בע"ה, ותקוותינו חזקה אשר כאו"א שרוח ה' נוססה בו תפץ יהפוץ להתחשב על דגל עבדי כ"ק רבינו הגדול זצוקללה"ה זי"ע ועכ"י ובוא יבוא ברינה לעבוד עבודת הקדש ככל אשר יתכבד מהוועד הפועל הנכבד הנ"ל, ואלו הם פרטי פועל הוועד, „חברונים" בע"ה.

ראשית, הוא ההשתדלות לקבוע שופרות בכל בית ובית ממש מבלי טום הבדל בין עני לעשיר„ כי יד ד' פתוחה להשפיע שפעת ברכה והצלחה וברכת ד' היא תעשיר את עושי צדקה ומה גם צדקה נעלית ונשגבה כזו אשר עלי' מסרו נפשם קדושי עליון ומובן כי קביעת השופרות הוא בבית אשר לא ה' שם מכבר.

השנית. הוא שהגבאי והרב דמתא והבע"ב הגבוהים ה' עליהם יחי', יכניסו א"ע בזה בהתעוררות אמיתי ולעורר את כל בית ישראל בתרומות כסף הקדשים ומהבע"ב הנכבדים יבחרו המתעסקים בהמפעל הקדוש הזה לגאון ולתפארת הן בקביעות השופרות והן בגביית כסף הקדשים במועד המיועדה. כפי הכתוב באגרת כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א הניתן על יד המשולח הרב ר' מאיר ליב שי' הוריץ.

השלישית. כי מהשופרות החדשים יקבצו התרומה — המורם לקדש — הגובים הנכבדים ה' עליהם יחיו, פעם בכל משך שלשה חדשים (היינו ד' פעמים בשנה) ובכל עת שיגיע מועד אסיפת כסף התרומה, יקבלו המכובדים בגזר „גביית כסף הקדשים" מכתב מיוחד מאת וועד הפועל „חברונים" על ידי הגבאי דכסף הקדשים בעיר ההיא.

הרביעית. הכסף הנאסף בכל פעם יושלח אל הגבאי הראשי לעניני הכספים במדינתינו ה"ה הגביר הנכבד ומרומם הרה"ח מוהר"ר זלמן יצחק שי' ואלשאניק בריגע, כפי האדרעס שיקבלו בעת הדרוש וכמו שהי' לפנים בעוד שמשן של אבות העולם הי' מאיר לארץ ולדרים עלי' שהכסף הי' מתאסף בפנים המדינה ולעת הדרוש יושלח למסרתו.

והתקוה תשעשע את מנהלי הועד הנכבד הנ"ל וחבריו הנעימים די בכל אתר ואתר ה' עליהם יחיו אשר עבודתם החרוצה תעשיה פרי בע"ה ופועל ידם ירצה ד' וירומם קרן המפעל הקדוש הזה לשמחת לבבם ולבב כל אחינו ידידינו הנאמנים עבדי כ"ק רבינו הגדול זצוקללה"ה זי"ע ועכ"י אשר לבבם בוער כיקוד אהבת רשפי אש אדיר המתלקח בנקודת לב העבד אל אדונו הקדוש, אשר אחת תשוקתו להביא אל הפועל רצון אדונו הקדוש, אשר זאת הוא אדיר כל חפצו במפעלו, וזכות אדונינו הקדוש כ"ק רבינו הגדול זצוקללה"ה וזכות המצוה הרמה ונשגבה הלזאת עליהם ועלינו תגן בכל עת.

ויקבלו החיוה"ש מאדה"ש כאוות נפשם ונפש ידידם ואוהבם הדו"ש באהבה וברגשי כבוד המתברך להיות מעבדי כ"ק רבינו הגדול בפועל.

יוסף יצחק שניאורסאהן

כח

מספר מגדל עז, עמ' תקם — תקמא.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לאנ"ש

ב"ה, יום ד' י"ט שבט תרס"ו לפ"ק ליובאוויטש

כבוד ידידי אנ"ש וגידים ווח"ס ונכבדים י"א כו'

די בכל אתר ואתר, ה' עליהם יחיו

אחדשה"ט,

ידוע ומפורסם הדבר אשר כ"ק רבינו הגדול אדמו"ר זצוקללה"ה נ"ע יגע וטרח הרבה מאד לייסד צדקת אה"ק במדינתינו, וממש מסר נפשו הק' והט' ע"ז עד אשר העמידה על כן ובסיס נאמן, ומפיו הק' אנו חיים בכמה אגה"ק במעלת הצדקה הזאת כי רבה היא למעלה ראש והפליא והגדיל במעלתה יתר שאת ויתר עז על כל הצדקות. ותלה זכות ההצלה במצות הצדקה הזאת וכמו טרמז באגה"ק סי' ד' בסופו בלשונו הט' והיא שעמדה לנו לפדות חיי נפשינו מעצת התושבים כו' והגה בשנים האחרונות נחלשה הרבה מעשה הצדקה הזאת בכמה עיירות. ובעה"ב הגבוהים אינם שמים לבם לזה כ"א איזה אחדים העוסקים לכה"פ להחזיק קיומה, ובאמת אם יעשו חשבון צדק בנפשם ויתבוננו בינם לבין קונם כמה הכניס כ"ק רבינו זצוקללה"ה נ"ע עצם נפשו הק' בהענין הזה, הלא תיקר בעיניהם להתאמץ ולהתקשר בנפשו הט' ולהתכסות בטלית אחד היא מעשה הצדקה הזאת. ובודאי כאו"א מאנ"ש בשומו אל לבו אשר כאן ימצא לו מקום להתקשר בפועל ובמעשה ולהיות במחיצתו של צדיקו ש"ע קדוש ישראל כו'. יחרד לבו לדבר הזה ויחפוץ בכל לב ובכל נפש בהענין הגדול והנעלה הזה באמת לאמיתו. ואשרי מי שזוכה לזה. וכלום חסר רק התבוננות והתעוררות ואם כי צוק העתים גורם הרבה, אבל זאת היא אשר ה' דורש מאתנו אשר לעת כזאת עוד בתחזק ונתאמץ יותר במה שהוא חפץ ורצון ה', בעתים כאלו עלינו לעמוד על נפשינו ביותר להתנער מעפר הטרדות בצרכי העולם ולהתעסק בתנועה אמיתית בצרכי שמים וה' יעשה את שלו ויסיר מאתנו את הטרדות באמת וכבר מובטחים אנחנו מרבינו הקדוש זצוקללה"ה נ"ע באגה"ק הנ"ל במש"ש ותעמוד לנו לעד לשום נפשינו בהיים אמיתים מחיי החיים כו', ועמש"ש סי' ט"ז וסי' י"ז, ואנו מחויבים להאמין באמונה שלמה אשר בזכות הצדקה הזאת יומשך עלינו שפע אור וחיות ע"י ארץ החיים העליונה להחיות רוח שפלים כו'. וע"ש סי' י"ד. ולזאת התלטנו לשלוח ציר מיוחד לעורר את אנ"ש למעשה הצדקה הזאת שישתדלו בה ביותר וכאשר בכמה בתים לא נמצא כלל שופרות של צדקה, ישתדל לקבוע שופרות אצל כאו"א התפץ בזה, ותקותי חזקה אשר באות נפש יחפצו להביא הברכה הזאת אל ביתם, ובתרנו בידידינו הר' המופ' ווח"ס כו' מו"ה מאיר ליב הורוין שי' להיות שליח מצוה במצות הגדולה הלזו, והנני מבקשם לקבלו בסבי"ר ולקרבו בימין צדקם, וזאת תהי' פעולתם הטובה והרצוי' לפני ה' ולפני עבדיו הק' זצוקללה"ה נ"ע אשר כאו"א מאתם יעזרו על ידו כל חד וחד כפי שביכולתו לעזור ברב או במעט הכל מקובל ורצוי כו', ובעה"ב הגבוהים ואנשים הנכבדים יתעוררו ויעוררו את יתר אנ"ש בהענין הזה, ובכל עיר ועיר ילכו אתו מהנכבדים שבעיר לקבוע שופרות בכל הבתים הדרושים, וישתדלו בכל תוקף ועוז להגדיל

ולהרתיב את מעשה הצדקה הזאת ופרטי התקנות בזה יבאר בני הרי"י שיחי' במכתבו ובזכות הצדקה הגדולה הלזו יעזור להם השי"ת להשפיע להם שפע פרנסה והצלחה וימלא השי"ת כל משאלות לבבם לטוב ככל מאווי נפשם מנפש ועד בשר כו' וישמור השי"ת אותם מכל צו"צ ויחזו חיי מנוחה ונזכה לביאת גו"צ בב"א ונזכה לראות עין בעין בשוב ה' ציון ויקוים בנו מקרא שכתוב ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם כו'.

והנני ידידם ואוהבם באמת דו"ש וטובתם מלונ"ה חפץ טובם והצלחתם בכל פרט ברו"ג תכה"י.

שלום דובער

כט

מספר מגדל עו, עמ' תקמג — תקמד.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לאנ"ש ברודניא

כ"ה, יום ד' י"ט שבט התרס"ו ליובאוויטץ

אל כבוד ידידינו אחינו עבדי כ"ק רבינו הגדול וצוקללה"ה זי"ע ועכ"י ה"ה כבוד הרבנים היקרים והנכבדים והבע"ב הנעלים וכל בית ישראל בעיר רודניא, ד' עליהם יחי' ויתענגו על רוב טוב.

אחדשה"ט.

כאשר נוסד וועד מיוחד בשם „חברונים" שענינו להגדיל ולהרחיב דבר קבירת השופרות בכל אתר ואתר, ופרטיות הענין הלא הוא כתוב במכתב הניתן על יד הרב המשולח שי' ומשם תדרשוהו ויתברר לכם הכרחו וענינו — ועתה בשל עתה באתי בהנוגע למחנכם הנכבדת, אם כי ידעתי שיש איזה חילוקי דעות אצליכם בעניני הקהלה הק' אמנם אין זה נוגע להמוסד הקדוש והיקר הלזה, ועיניכם רואות מכתב כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א ביד הרב המשולח שיחי' המדבר בצדקה אודות המפעל הקדוש הזה.

ובשם חברינו עבדי כ"ק רבינו הגדול וצוקללה"ה הנני קורא אליכם דברי אלה, אשר אחשב אשר גם אתם תחפצו בנפש חפיצה להתחשב על דגל עבדי כ"ק רבינו הגדול לעשות בפועל כל המוטל עליכם מאת הוועד הנכבד הנ"ל אשר בשם כ"ק רבינו הגדול ורצונו וכבודו הוא בא.

וזאת עשו ותיו — בחיים אמיתים בגו"ר כפי המיועד לנו מאת אדונינו רבינו הגדול, בגלל זאת הצדקה, בבוא הרב המשולח הרמ"ל שי' תעשו אסיפה מכבוד הרבנים ובע"ב הנעלים ד' עליהם יחי' ותעשו סדרים נכונים בזה, וראשית תבחרו גבאי' על כסף הקדשים, וגובים נכבדים מבע"ב דוקא כפי הנרצה במכתב כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א ובהבחירות הזאת תשימו לבכם ונפשכם לעשותה לטובת המפעל הקדוש הלזה, ותשכחו כי תלוקי דעות אתם, ורק הפועל הקדוש הזה עליכם יאיר ולאור האמת והצדק הלזה תלכו בדבר הבחירו' הנ"ל.

והפועל הב' העיקר במחנכם הט' שתחלקו השוסרות בכל בית ובית ממש כפי הכתוב במכתבי בסעיף א' ונוסף לזה כי שמעתי אשר מהבע"ב הגבהים

ישנם שאין להם שופרות כלל ושולחים הם כסף שנתי לקרוביהם באה"ק, וחושבים זאת לצאת בזה צדקת אה"ק וחובת כ"ק רבינו הגדול, אשר זכנו בזה בחסד עליון, אשר האמת אינו כן כלל, אם חפצים הבע"ב הנ"ל להתזיק ביד קרוביהם יכולים הם, אבל אין זה נוגע לקופה הכללית, ודבר זה צריך תיקון, וטרם אכלה לדבר את רום כבודם, אבקשם כי יחוסו נא על אחינו היושבים בקדש, ויקיימו את מבוקשינו הנ"ל למען הרים קרן המפעל הנעלה והקדוש, אשר אודותו שפך כ"ק רבינו הגדול זצוקללה"ה דברי קדש הקדשים כמים, ויעוררו נא אהבתם ושעבודם המוסתרה בתוך תוכיות נקידת לבבם ונפשם אל כ"ק רבינו הגדול, להביאו אל הפועל ברשפי אש אהבת עבד אל אדונו, במפעל הזה, ויקבלו החוה"ש מאדה"ש כאוות נפשם ונפש ידידם עוז דו"ש באהבה וברגיזי כבוד המתכרך להיות מעבדי רבינו הגדול בפועל.

יוסף יצחק שניאורסאהן

ל

מספר מגדל עז, עמ' תקמד — תקמה.

אדמ"ר הריי"צ נ"ע להגביר מוהר"י

ב"ה, יום ד' י"ט שבט תרס"ו

כבוד ידידי עוז הג' הנכבד ומרומם מוהר"י שיחי',

אחדשה"ט,

מה מאד אתפלא על כבודו על אשר עזבוהו רגשי הקדש בהנוגע לעניני אה"ק, אשר מי האיש שלא יתעורר בחיות וחובת הקדש, אשר נטע בנפשינו כ"ק רבינו הגדול זצוקללה"ה זי"ע ועכ"י ובפרט בזכרינו כי בגלל הצדקה הזאת שפך כ"ק רבינו הגדול זצוקללה"ה אמרי קה"ק כמים והוא הנחלה (חלק אגה"ק) אשר הנחילנו האור הגדול הזה היא הצדקה הזאת וכבודו עומד מרחוק כאלו הדבר אינו נוגע אליו כלל וקר בהמפעל הזה עד למאד.

אתפלא אתמהה, אבין כל אוכל, מה הי' לכבודו אנחנו עבדי כ"ק רבינו הגדול זצוקללה"ה עלינו לעמוד על המשמר, להביא רצון קה"ק אל הפועל בע"ה, ואל להביט על הפאליטיקע הנכזבה, אשר מקומה לא תכיר במפעלים כאלו הכנוים על אהבת עבדים פשוטים אל אדונם הקדוש, ובכן ימחול נא כבודו לצאת ממחיצתו — היא הפאליטיקע — וילוה אלינו עבדי כ"ק רבינו הג' זצוקללה"ה המוכנים לעשות הכל בקבלת עול כעבדים פשוטים המביאים אל הפועל, ולא כשרים ויועצים היושבים ראשונה כו', הזמן הראוי לדעת כי פועלים דרושים לנו ואם כי ת"ל הרבה אנחנו מהאגודה הזאת המחיחסים רק בשם „עבדים" — כן ירבו וירבו — אבל מפני אהבתי האמיתית לכבודו הנני פונה אליו בהצעתי זאת מבלי בקשתו, וכי מה טוב יהי' חלקו כאשר יתחשב על דגל האגודה הזאת ואחשוב כי יכיר את הצדק והאמת וימצאהו בדברי אלה הנאמרים גלוי בלתי מעוטף באדרת התנופה והדומה כ"א דברי אהבה אמיתית. וכאשר ישאל השאלה

מה עלי לעשות? חשובתו בצדו, כי כאשר יוצא מכלל פאלאטיקאנט לכלל פועל בהיולי ישתנו דעותיו והשקפותיו וימצא הרבה והרבה מה לעשות לטובת המפעל הקדוש הלזה וימצא כי כל מה שביטל בהיותו פאליטיקאנט ירומם על נס בהשתנו לעמוד בשורת הפועלים והעובדים,
וזכה הנני ידידו עוז באמת תו"ש באה"ר ומכבדו כרום ערכו הנעלה.

יוסף יצחק שניאורסאן

לא

במכתב זה מפרט אדמו"ר הרש"ב נ"ע את כל פרשת הענין אודות הסכסוכים בהנהגת כולל חב"ד באה"ק ובגולה. עיין גם בקונטרס אדמו"ר הרש"ב נ"ע שיצא לאור בשנת תרס"ז, ואף שם מבוארים כל הדברים באריכות (ואף דיון בהלכה ובחסידות במעלת יישוב חברון). וראה לעיל הע' 25, והמכתבים סי' יט, כ.

העתק ברשותי, מאוסף דודי הראד"ה שי'.

אדמו"ר הרש"ב נ"ע לר' חיים [בוגין] בענין הנהגת כולל חב"ד

בעזהי"ת. העתקתי מגוף כי"ק שליט"א.

נשלח מפה ליובאוויטש עש"ק פ' נצבים תרס"ו

ב"ה, ייטיב השי"ת הכוה"ח לכבוד ידידי הרב המפורסם ווח"ס נכבד ו"א כ' מו"ה חיים שי',

מכתבם מחאלמי נכון הגיעני, ואתם גרמתם ומכריחים אתם אותי לדבר אתכם הפעם קשות קצת, ואם כי כבד עלי המלאכה הזאת מאד, אבל כבר נתמלאה הסאה וא"א לעבור עוד בשתיקה. אתם כותבים אשר כל התקנות עד עתה היו כאשר בהתוועדם יחד מצאתם דבר תיקון, הצעתם לפני הסוה"ג [= הסוכנים והגבאים] וכאשר הי' הסכם כולם אז כו'. הנה מלבד שאין האמת כן גם כדבר שמצאתם אתם (ובפרט בזמן האחרון אשר לקחתם לכם הרשות לעשות דין בעצמכם), יאמר נא אם עשיתם כן גם בדבר אשר הי' בזה רצון מאהד הסוה"ג. ממי שאלו אם למנות את רמ"ש [= ר' מרדכי שלנק?] לממונה בעיה"ק ת"ו, ממי שאלתם אם למנות את הרד"א [= ר' דובער אפרת] לממונה בעיה"ק ת"ו. ורק כאשר רציתי אני שיהי' ב"ד הרמ"ד [= בן דודי ר' מרדכי דובער סלונים] ממונה אז עשו שאלת חכם ע"ז. וגם הסיחו את יושבי תמן נגדי, והי' לי בזה מלחמה גדולה עד שנעשה הדבר. וכבודו העיז אז לומר לפני בוה"ל „זה תכלית החפץ שלא יהי' לבני המשפחה תמן דיעה בההנהגה" (ורק הרד"א יצא מהכלל הזה מצד הזכות האתר שיש בו וע"ד עמון ומואב טיהרו בסיחון). (ובאמת זה תכלית כל חפציכם גם עתה להוריד ולהשפיל ח"ו את בני המשפחה, והיא הכוונה האחת הנוקבת ויורדת בכל הדברים והענינים, ורק באשר אינם נכנעים לכם). (ומסכימים אתם על ש"ב הרש"ל [= שאר בשרי ר' שלמה לייב אליעזרוב] לפי

שעה רק מצד ההכרח ואך באופן שיהי' אתו הרמ"א [= ר' מענדל אשכנזי] וידעתי היטב שיתנו כל דין תורת נאמנות להרמ"א לבדו), ובשביל זה הפקרתם הכל ונותנים מקום לפושעים ומורדים ר"ל והגבהתם אותם. והורדתם בכללות ההנהגה שלכם את מצב הרוחני בהכולל שלנו אשר עוד מעט יהי' לבזיון ח"ו להתעסק בו.

לבי יאב מאד לראות את מצב כוללינו אשר ירד פלאים מאד והדבר תלוי בראש העדה. כי גופא בתר רישא גריר. ובפרט באה"ק אשר ראשי העדה התוקף בידם להכריח להתנהג כדבעי למהוי. ובעה"ג ראשי העדה כאלה שאין להם שום שייכות לזה. ואדרבה מראים ההיפך כו'. ובעיה"ק הי' ביכולת ע"י ראשי העדה להיות המצב כדבעי, ואתם בשביל כוונתכם המיוחדת השפלתם אותם והורדתם אתם את כל מצב הרוחני, והגבהתם את העזי פנים עד שאין לראשי העדה מקום לעצמם מפניהם.

ממי שאלו ליתן להרד"א שכירות מהכולל עבור הרבנות, ועבור הגדת הסידות קבל ביחוד במדה גדושה. ולא הי' בזה שום שאלה ולא שום התעסקות, וכמה יגעתי אני עד אשר הסכימו ליתן להרש"ס [= ר' שניאור סלונים בן הרמד"ס] ק"ן רו"כ בעד הרבנות ואמירת דא"ח (והי' לי הדבר לתרפה גדולה). והי' הטענה שאין הכולל מתוייב לשלם עבור רבנות ואמירת דא"ת ביפה. ומפני מה מתוייב הכולל לשלם עבור רבנות ואמירת דא"ח בחברון ת"ו. הצרי אין בגלעד כו' וכי היתה חברון חסירה מרבנים ושיכולים לומר דא"ח בלי תשלום שכר. הר"ד מקאליסק ז"ל הי' או בחברון והי' אומר דא"ח. גם הרש"ס הי' יכול להיות רב (ויודע בהסידות הרבה יותר מהרד"א) וכן הרש"ל [= ר' שלמה לייב אליעזרוב], ורק כן הי' הרצון כו'. לא הי' דבר אשר אמרתי אני שלא הי' בזה התעסקות ושלא הי' טענות נגדי', עם כמה וכמה גראבקייט אשר אין הדעת סובלתן. ומאז התחלתי לדבר יותר בהרמת חברון ת"ו, הרעות לה. כי נהתם עינכם ולבכם עלי' והורדתם אותה יותר ויותר, אשר יותר טוב הי' קודם אשר לא דאגתם עבורה. אמנם באשר היא הפנה האחת אשר עוד אפשר שתהי' אי"ה כדבעי למהוי, ושיהי' כדאי בשבילה העסק דאה"ק. לא אוכל להניח עוד הנהגה כזאת.

אתם כותבים אשר בשכלכם הדל לא השגתם טעם להמתיק הדבר (דבר האדרעס). תמימות כזאת כבד לסבול. הטעם הוא פשוט, בכדי שלא יגנבו ולא יעלימו עוד ממוני עיה"ק [ירושלים] מעות השייכים לעיה"ק [חברון] באשר הסכינו לעשות עד כה. אשר דבר א' כבר יצא לאור בגלוי אשר העלימו מעיה"ק סכום עצום משך כמה שנים רצופים. ומי יודע מה שיש עוד העלמות, אתם עשיתם את ממוני עיה"ק לגנבים, ואין נותנים להם שום אזמן, ורק מלה אחת בלשונכם שהמה גנבים ומעלימים, ועדיין לא ראינו זאת בשום דבר. וממוני עיה"ק שלכם עשו נבלה כזאת לגנוב סך עצום ולגזול את עיה"ק, ולא נפלו אצליכם מנאמנותם כלל. מובן כמה אתם מביטים על האמת וכמה אתם חפצים בו (ובגוף ועצם הדבר הנ"ל אתם מעלימים עיניכם מזה, ועוד אתם מתזיקים בידם שלא ישיבו לממוני עיה"ק על טענתם, לא אוכל להבין הדבר כלל. והו הישור והצדק שלכם יחד עם הממונים דעיה"ק). ואחר כל אלה נגלה הדבר עתה כשהי' ש"ב הרש"ל אצל ב"ד הרב מלאדי נ"י [ר' יצחק דובער] אשר כתבו אליו מחאלמי אודות זה. אך באופן שלא יסכים. היינו שיהי' השילות ע"ש הרמ"ד לבדו. וכאשר

אמר לו הרש"ל שרוצים שיצורף הרמ"ד עם א' מעיה"ק, אמר מדוע לא, והבטית לכתוב הסכמתו ע"ז. ומובן כמה אתם נוהרים שלא יבוא לידי מחלוקת ח"ו. ומסתמא עוד תשתדלו להסביר לו הסכנה הגדולה הנשקפת מזה להכולל כולו, ותפעלו שלא יסכים. אמנם לי אחת הוא, ואינו נוגע לי הדבר כלל, דבר האדרעס הי' אי"ה ולא אמתין כלל על הסכמתכם.

מונחים לפני מכתבכם להממונים דעיה"ק ת"ו, ומכתב רחא"ב [ר' חיים אליעזר ביחאווסקי ?] להרב"ר [= ר' בנימין ריבלין] שי'. ראשית אשאלהו למה המכ' להממונים אינו חתום מכולכם, וכאשר הרי"ל אינו חתום מסתמא לא הסכים ע"ז. לא הי' לכם לשלוח המכתב בלי הסכמתו. ואם לא כן מה היא ישיבתו בהועד. אחרי שעושים אתם ע"פ הסכמתכם לבד.

ועתה נדון על דברי המכתב. כותבים אשר אתם עשיתם הרבה לחזק הישוב דעיה"ק ת"ו, אבל המה הממונים מפני כבודם המדומה (זה ה"ל נוטל חלק בראש בהמכ' הזה ונכפל ונשלש עוד הפעם), עומדים לנגד ומהרסים הישוב. אמרו נא מה עשיתם לחזק הישוב. אני ידעתי רק שתים (אחת המבו' במכ' הזה ואותה שאינו נזכר בהמכ'). שלחתם את יעב"ץ לראש ישיבה לעיה"ק, והבטחתם ליתן ג' נאפ' לחודשם (כך !). ב' נאפ' אילו ונאפ' שלם לבני הישיבה. זה חיזוק גדול ואין להגיד אחרת. אבל מה לכם לשלוח להם ראש ישיבה, האין בהברון מי שיהי' ראש ישיבה. והאם בעת ההיא לא הי' ראש ישיבה. ראש הישיבה הי' ס"ב הרש"ל שיחי' אשר הוא יגע וטרח במס"נ ממש ויסד את הישיבה עוד לפני הרש"מ [= ר' שמעון מנשה הייקין ז"ל], ויש לו ע"ז חבילות של תעודות. והדבר ידוע ומפורסם לכל יושבי עיה"ק ת"ו, גם להספרדים וגם בעיה"ק ת"ו ידוע הדבר. וכשנסע לחו"ל הושיב את הרמ"א [ר' מענדל אשכנזי גיסו] במקומו. ובעת ששלחו את יעב"ץ, אמר אז הרמ"א שיעור ולא הי' חסר דבר. ומה לכם לשלוח ראש ישיבה. ולמה גזרה האמת שלכם, שאם יהי' יעב"ץ אז יכולים ליתן (למי, אליו ובזכותו גם נאפ' על הישיבה) ובאם לאו אינם יכולים ליתן, בטענה שאין לכם רשות לפזר דמי עניים על ישיבה. טענה נפלאה היא, על ישיבה אינכם יכולים לוותר שזה כדבר מותר אל הכולל, ועל מה יכולים אתם לוותר, ליתן לאותן שאינם ראויים לקבל, ובפרט לאותן שמקרוב באו ואינם מוכשרים וראויים כלל אל הכולל, יכולים לוותר ביד רחבה (מי שהוא יר"א ועוסק בתו"ע באמת אתם מדקדקים אתו גם על הוספות א' רו"כ, והתדשים קבלו ומקבלים כסף מלא ביתרון. במה זכה רב"ל לקבל ק"ן רו"כ לב' נפשות ורי"י מאה רו"כ לנפש א' ועוד כה"ג), רק על ישיבה אינכם יכולים לוותר. אך כ"ז כשלא יהי' יעב"ץ, אבל אם הוא יהי' אז יכולים לוותר. לא אבין זאת.

וכאשר המה לא קבלוהו מצאתם מקום לוותר לו עבור לימוד תניא בעיה"ק. אח"כ נודע לי אשר יעב"ץ הוא קרובו. וזאת לא ידעתי עד עתה אשר גם קרוביו יש להם יתרון באה"ק ברוחניות ובגשמיות (בתורה ויראה ונאמנות ובתמיכה) על בני משפחתינו, ובשבילם כדאי לוותר מעות העניים (זהו האמת והצדק שלכם אשר אתם מתפארים בו, ומראים אתם לכל, אשר בו אתם הולכים וכמעט עשוהו לדגלכם). ואם קרוביו יש להם יתרון, כמו קרובי האשה מקאפוסט, למה לא יעשוהו לממונה.

הלאה אתם מתרגזים על שמבקשים עזר על הת"ת (האם הג' נאפ' אשר רציתם ליתן אם יהי' יעב"ק, אשר אז לא הי' שום פליאה מצדכם על עצם ההצטרכות ולא הייתם באים עמהם לידי חשבון מה בין המנהלים דעתה להמנהלים הקודמים), ושהימים הראשונים היו טובים מאלה. שהי' הריי"ס [רבי יעקב יוסף סלונים] והרא"ק [ר' אליעזר קלונסקי] מנהלי הת"ת ומפני כבודם המדומה שיהי' להם השתררות בלי נבול הסירו כו', האם בשביל כבודם המדומה נוותר את מעות עניים שעניי חב"ד ישלמו לת"ת לכבודם המדומה, בושה וכלימה אשר הריי"ס ורא"ק רצויים לכם והרמ"ד והרש"ל אינם רצויים לכם.

ובנוף ועצם הדבר מה שכותבים שהמה הסירו אותם, הוא שקר גמור, המה מעצמם השליכו מעליהם ההנהגה, אחרי אשר הלך הרד"א לעיה"ק, וראו בצרת נפשם שאין מי שיחפה על השם ת"ת, והמעט (או הרב בשביל המשמשים) הנצרך ע"ז מאין יקחו. גם ראו שקופת וועד העיר ריקנית ובעלת חוב, ומי יגן על זר מעשיהם (ובלתי ספק אצלי שזה הי' אחד מהטעמים אשר עזב הרד"א את עיה"ק מפני התרוקנות קופת הועד ומוטב לו להתרחק מזה, וגם מפני שלא הי' במה למלאות פיות של מלתכי פנכי שלו), הדביקו פתקאות בביהמ"ד שמסלקים את עצמם מההנהגה ויבחרו באחרים, והפצירו מאד כל העיר בהרמ"ד שיקח ההנהגה בידו, ונאמן עלי (וגם עליכם צ"ל נאמן אם אך תרצו את האמת) עדותו של הרש"ל אשר כן הי' שהפצירו בהרמ"ד עד בוש, עד שתוסכם ע"ז. וגם מה הי' בימי הרד"א, הת"ת לא הי' או כלל וכלל.

הישיבה אשר הרש"ל יגע וטרח בזיעת אפו ויסד אותה בשנת תרמ"ט, ובשנת תרנ"ג כשנסע בשליחות לחו"ל הושיב את הרמ"א כנ"ל, הנה בימי הרד"א ירדה ונתבלבלה עד שכמעט שנחרבה לגמרי. הי' כה איזה אברכים אשר לא קבלו שום תמיכה ולא למדו בקביעות, רק נאספו באותה שעה שאמר הרמ"א השיעור. ולא הי' לה שום תמונת ישיבה כלל. ואח"כ בשבא לידי הרמ"ד והרש"ל, עשו הת"ת שלומדים כחמישים נערים, מן התחלת למוד עד למוד גפ"ת בטוב, ולהם ה' מלמדים ומשגיח (אם כי הוא מבני פולין, לדידן לא הוי מומא אם הוא אך מתאים אל עצם הכוונה, ורק לדידכו הוה מומא מצד רצונכם להשמיט א"ע ולמצוא טענות של שקר כפי רצונכם, הן לקרב בזרוע והן לרחק בזרוע), אשר הלומדים יודעים בטוב מה שלומדים, אשר בימי הרד"א לא הי' זה כלל.

גם חדשו אז את ישיבת מגן אבות, כמובן בתמונה קטנה לפ"ע [= לפי ערך] השערת הכוחות (אשר גם מה ששיערו בכח לא הי' בפועל). קבצו הלומדים שבעיה"ק ללמוד כל היום, וגם הי' מגיד לפניהם הרמ"א שיעור, וקצבו להם פרס חדשי, והי' לווים ופורעים להם. ולא חלקו כלל בין אוהביהם ובין מגנדיהם, הגם שידעו אל נכון שגם בעת היותם בהישיבה הי' אלה המנגדים יושבים ומתחכמים איך לבזותם במכ"ע השקפה. ובכל שבוע הי' מוצאים עליהם מר בחרפה ובוז והשביעום במרורים. ועכ"ז סבלו תרפתם ופרעו גם להם, אולי ישובו מדרכם הרעה ולא יהי' מחלוקת ח"ו (והרש"ל הראה לכם כל ההשקפות, ואתם לא עשיתם בזה מאומה ואדרבה בזה דחיתם דרישותיו כאשר יתבאר לקמן).

וזה הדבר אשר אתם אינכם רוצים לידע את האמת מה שנעשה בגוף ועצם הדבר, רק להעליל ולשפוך דם ר"ל. תחלת המייסד הי' הרש"ל, ועתה הוא והרמ"ד מוסרים נפשם עלי', והתשלום שכר מהישרנים אליהם הוא ששופכים את דמם

כמים, ומבאישים ריחם לפני כל איש שאינו יודע מהנעשה תמן, ושאינם הזותרים לדעת את הנעשה על ידכם.

זאת ועוד אחרת, אי' נתרוקנה הקופה של עיה"ק שהנית ב"ד הרלוי"צ [= בן דודי ר' לוי יצחק סלונים] ז"ל. למה לא תבעתם חשבון מהוד"א על כל הכסף הרב שהי' בידו, ולא נשאר מהם מאומה. ועוד השאיר אחריו חובות, ולא הרמותם את קולכם, ואף לא דברתם מזה גם בלחש. וכאשר תבעו אחרים את החשבון הושיב האיש אשר מתפאר שהאמת רק לו לבדו הוא, רחא"ב, שהרד"א הוא בטלן, ומה בכך שאינו יכול להיות בוכהאלטער. ולרל"מ [= ר' לייב מגוחין] כתב בזה"ל ,,מוטב שיאבד הכסף ולבל לגרום חלישות הדעת לרד"א". כן הוא הדבר להרד"א. והרמ"ד והרב"ר התרתם את דמם לשפוך דמם כמים ולדרוס על ראשם בגאות נפשכם הגסה. זהו האמת והצדק שלכם. הרד"א הושב (ע"י המנהל החדש) על ראש הרלוי"צ ז"ל למוץ את דמו כמו שהושב כבודו על ראש הרד"ח [= הרב ר' דן תומארקין] למוץ את דמו (ולפני ככה במר נפשו על הבזיון והשפ"ד שעשו לו, ובצדקתו וביראתו הגדולה הצדיק עליו את הדין ר"ל), ואתם אנשי האמת והצדק שונאי בצע כו' ואחריכם אין להרהר כלל.

הלאה אתם כותבים שבידכם שתור ע"ג לבן (צריכים לידע ממי. מאמרי ההשקפה וכדומה המה ג"כ שחור ע"ג לבן, אשר בכוחם הרב דתה רח"א את הצעת הרש"ל בדבר איזה ענייניים רוחניים שהציע לפני הועד, כאשר אמר לי כבודו בעצמו הטענה של רח"א שהי' בזה, שאחרי דברי ההשקפה הרי אנו רואים שלוקחים עוד הפעם קרעפאסניי' פראווע וכו', והיינו שמעמדים לומר אבינו מלכנו ולא למהר בתפילה ולהתפלל בציבור וללמוד פרק משניות ופרק חניא וכו', האם יכולים להסכים על ממשלה כזו. והעד על כל זה הוא ההשקפה, הלא כלל גדול בידינו, או דאס וואס זיי גיפעלט ניט דארף אונז גיפעלין. וכאשר הכלבים צועקים הלא יכאב להם, צריכים אנו להחזיק בזה ולתזק הדבר. זהו כלל מונח אצל כל יראי אלקים. ובפרט היודעים איזה פרק בההנהגה (כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה נ"ע זי"ע אמר כאשר כלבים צועקים סימן אשר נוסע ישר). אמנם לא כן אצלכם נגד הרש"ל והרמ"ד) שעמדתם על אמיתת הדבר (בטח בלי שום הטי' אל הצד) וראיתם שבהתנהגותם לדרוך על ראש עם קודש הם הרסו את ישוב חברון, שכל בעלי תורה הבריחו אותם למקום אחר. יאמרו נא איזה בעלי תורה הבריחו לבד הרמ"א, אשר עם היותו ירא אלקים בעצם, אין להצטער כ"כ על עזבו את עיה"ק אחרי אשר התחבר אל המנגדים (והראי' שהמה מרוממים ומגביהים אותו, וזו ראי' גדולה ובחינה טובה ע"פ כלל הכל) מפני שהתקנא בירך גיסו הרש"ל. ועמד על אמיתת רצונכם ורצה להגיש ריח ניחוח לאפכם, אשר בזכות זה יהי' ממונה. ואתם כמה גביות עדות עשיתם ע"ז. לא כן כאשר ביזו והרפו את הרש"ל וגם הכו אותו בפו"מ [= בפועל ממש] בביהכ"נ בעת תפלת שחרית של ש"ק ועל מה, על אמרו למה עמדו להתפלל כאור בוקר וחטפו התפלה, לא הי' שום דבר קל מאיתכם, לפי שזה עשה ריי"ס וסייעתו, ולמי להרש"ל. אמנם כן הוא כל הפוסל במומו פוסל, אתם בחפצכם בממשלה ובלתי מוגבלת דוקא, שלא יגיד שום [איש] לכם ויהי' נכנעים אליכם. אתם הרסתם את הישוב דעיה"ק ועם זה את כל מצב הרוחני דאה"ק. כבר אמרתי זאת לעיל ואבאר בזה.

אתם לקחתם את העסק ומחזיקים אתם אותו לעסק גשמי, למוסד של חסד, בלי שום כוונה רוחניות. המוסד הוא העסק ואתם מנהיגי', ולזאת בחרתם ותרצו לבחור באנשים שתוכלו למשול עליהם, ולא יתנגדו לשום דבר שתאמרו, ובזה הפסדתם הכל. ידוע הוא אשר בעוה"ר העולם הולך ופוחת במצב הרוחני. ומ"מ בכל מקום ומקום גם עתה גם במדינתינו המצב ישתנה לפי מצב ראשי העדה היינו הרב ומנהיגי העיר בכלל. וזה בשתי דברים. הא' אם מנהיגי העיר בעצמם המה יראים ומתנהגים בטוב, ה"ה מראים דרך טוב אל העם מפני שעליהם מביטים ומהם יראו וכן יעשו ועוד, ומתרבים בעיר המתנהגים בדרך טובה. והב' שהמה משגיחים על ענייני העיר ועל הנהגת האנשים שבה ומוכיחים אותם ומדריכים אותם, גם דואגים שיהי' להם מקום תורה, לאמר לפניהם משניות ע"י [עין יעקב] גמ' וכה"ג (ואוי לעיר אשר המנהיגים אינם מוכיחים אותם וכמ"ש במד"ר ע"פ הי' שרי' ובפרט אשר מנהיגי' קלים ומראים בעצמם דרך אחרת) וכמו"כ באה"ק תלוי הדבר בהממונים שהם הראשים ומנהיגי העיר. ועוד זאת יתירה באה"ק שבכח הממונים לענוש למי שאינו מתנהג כדבעי, ולהיטיב למי שמתנהג כדבעי למהוי.

ועתה אם הייתם דואגים על העסק הרוחני של יושבי אה"ק שזהו העיקר והיסוד, הי' לכם לשום חשבון בנפשכם. הנה בממוני עיה"ק אין לכם לקוות לא אחת משתי דברים הנ"ל, והדברים ידועים ומפורסמים עד שאינם דורשים ביאור. ובעיה"ק הרב והממונים ת"ל יר"א, מתנהגים בטוב הן בתפלה והן בעסק התורה. ואם הי' בכוחם להוכיח את העם גם לענוש להדרוש עונש ולעשות טובה למי שצריכים להיטיב, היו פועלים הרבה על העם לטיב בעזרתו ית'. אמנם אתם מצד הפני' שלכם שתוכלו להשתרר, לקחתם מאיתם כל דין תורת נאמנות, לא הטיתם אזן לדבריהם להיטיב למי שאמרו המה להיטיב (גם הב' או הג' רו"כ שהציע הרש"ל ליתן לאחדים לא נתתם, כי לא תוכלו לוותר על יסוד דברי הממונים דעיה"ק, ואתת ידעתם. רק לעשות ההיפך מדרישתם למען להחליש ולהשפילם בעיני העם), ומכ"ש שאין ביכולתם לענוש להדרוש לוה.

וכמובן נודע ונתפרסם הדבר אשר העיקר המה ממוני עיה"ק [ירושלים], וממוני עיה"ק [חברון] אין להם שום נאמנות ואין בכחם לעשות דבר, ובזה הרימו השקצים ראשם לעשות מה שלבם חפץ ולהכעיס ולמרמר חיי הממונים. ובפרט כשהצעתם להסיר ממוני עיה"ק לגמרי שלא יהי' בה ממונים כלל (אשר בזה חפצתם מאד שתהי' רק כסניף לעיה"ק) ותוסיפו לכאו"א על דמי הלוקתו (הדבר הזה הוא הדבר הב' אשר רציתם להרים בזה ישוב עיה"ק. וזה א' מהדברים אשר בראתם ברוחב שבלכם להציע הדבר לפני, וכתב שבאם לא אסכים ע"ז לא יציע הדבר כלל גם לפני הסוה"ג. ואני הושבתי לו שאינני מסכים ע"ז. והוא עשה את שלו וכתב זאת לתמן. וכ"ז הוא בכלל הדרך האמת אשר בחרתם לילך בה). יושבי עיה"ק כמובן ראו את המציאה ונפלו עליה, כי טוב לפניהם שלא יהי' להם ממונים ולא ישגיחו עליהם. וגם בחנם הי' מקבלים הדבר הטוב הזה. ובפרט כשנותנים מעות עבור זה (וע"ז יכולים לוותר מעות עניים). ובזה השפלתם לגמרי את ערך הממונים ותגבהתם את השקצים, עד שהי' בולעים את הממונים חיים, ומה שברצונם לעשות בחפץ לבם עושים. ומי יאמר להם מה תעשו. וכי הרמ"ש יוכיחום והרמ"ד מי שומע לו.

ובהנהגתכם הואת נתתם מקום להפושעים להתגבר ולדבר מתוך ההשקפה, כל השקפה לרעה, על הת״ת ועל המנהלים, להפסיד ולבטל את כל ההכנסות, ולדרוש לעורה את הת׳ יק״א וחכב״י [= והכרת כל ישראל חברים, האליאנס] שייסדו שולין [= בתי ספר] בעיה״ק, ואתם נהנים מזה, פעלתם את אשר רציתם. כאשר נשמעו הדברים הנ״ל מעל ההשקפה הי׳ לכם להרעים עליהם בקול רעם ורוגז (כאשר הרעים רחא״ב על מי שיעיז לדבר על רל״מ ויענש בהחלוקה) ולהשתדל להכניעם. ואתם לא כן עשיתם, כ״א החוקתם עוד את הנהגתכם הטובה הנ״ל (וגם רציתם לעשות רואה חשבון א׳ מחברתם אשר הוא משיורי הלשכת של הרד״א), ובזה נתתם להם תוקף יותר, ועוד אתם מגלגלים דברים על הממונים.

המה לא דרכו על ראשי עם קדש, לא הבריחו בעלי תורה, כ״א אתם הדורסים בעזות נפשכם על ראשי זרע קה״ק היראים וההרדים לדבר ה׳. ויהד עם זה השפלתם את כל מצב הרוחני, ובכל יום ויום עוד אתם מקלקלים ומריעים ביותר, כל איש יר״א ועוסק בתורה אם אך אינו מעלה קטורה באפכם באיזה לה״ר ורכילות אין אתם דואגים עבורו כלל. אם כי בשבילו היא ההתייסדות כזאת, ובפרט אם אינו מסכים על הנהגתכם או אינו שומע בקולכם אתם דורסים רעתו. כ״ב הרש״ס אשר הוא מחוסר לחם בפו״מ ר״ל מדוכא ביסורים בחלאים נדולים ר״ל (אשר לבד מכתביו הי׳ לי עדים כמו ר״א טולאייעווסקי ועוה, אשר מספרים מהעוני שלו ר״ל שהוא באופן איום ונורא ממש) אין אתם חושבים ודואגים כלל להמציא לו איזה הכנסה כמו שמצאתם לייעב״ץ וכה״ג. ואדרבא לולא ה׳ שהשאיר לו שריד מעט העומדים לימינו, הייתם לוחצים אותו. ובהיות הדיבור אודות הישיבה לא רציתם אתם והרל״מ בשו״א שיהי׳ הוא ראש ישיבה, למען לא ליתן לו הגבהת ראש במקצת, ולא יביט ח״ו מהנעשה בעניני הכולל.

והרש״ל מוכרח לכתת רגליו בשד״ר בארץ מרחק ואינו יכול לישב במנוחה על התו״ע באה״ק, ואינו עולה על רוחכם ודעתיכם כלל לחשוב בזה, וכמו״כ בהשאר. כמה מכתבים קבלתי מכבר מר״ה חייקין בבקשות להיטיב מצבו. תולך תמיד לבית הועד להתחנן לפניכם להטיב לו, ומי מביט עליו ומי שומע לו. ורק הבעלי לה״ר אתם מקרבים. וביותר מי שמעיז לממוני עיה״ק זה יקר מכל הון. ובכל אלה הדברים הורדתם את מצב הכולל ברוחניות אשר עומד בשפל המצב נגד כל הכוללים. והמכשלה הזאת מידכם היא, ה׳ יכפר בעדכם׳

במכתב רחא״ב להרב״ר כאמת לא אוכל ללכלך את ידי כללות הנושא והדרישה שלו לפרש. דבריו דוקרים כמדקרת חרב ממש, ובכל פעם שאני קורא בו רק איזה שורות נרעש ונרתע כל גופי בפו״מ. הוא איש רע בעצם. עז פנים וחצוף נורא, אין קץ להחוצפא שלו. עד אשר בעזות מצחו החציף כלפי שמיא ובגע (במכתבו אלי מכבר) בבבת עיננו כ״ק אאזמו״ר וכ״ק אאמו״ר זצוקללה״ה נ״ע זי״ע ומדחציף כולי האי כו׳. מה יש לדבר אודותיו ואודות דבריו. ואוי לו להאמת וצדק אשר הוא מגין עליו, ואוי לה להספינה אשר הוא ממנהיגי׳. אמנם מה שאתם מדמים להסיר את הרמ״ד והרב״ר מההתמנות שלהם, בעוהי״ת לא יהי׳ הדבר הזה. לא אתם עשיתם אותם ולא אתם תסירו אותם. בידכם הוא להרים מחלוקות פה, ובידכם להסית את יושבי תמן ולהשפיל ח״ו עוד יותר את מצב הדבר, אבל הדבר הזה — בעזרתו ית׳ — לא יהי׳.

יאמרו נא אנשי האמת והצדק למה אתם מתרישים בדבר התביעה דעיה"ק מעיה"ק, אודות וועכה"כ [—וועד כל הכוללים — ועד הכללי], ובמה כוחכם יפה להכריחם שידונו לפניכם דוקא. האין ב"ד צדק בירושלים ת"ו. והלא כל ההוכחות והבירורים יכולים להיות על המקום דוקא. ומה שיכתבו האנשי האמת דתמן לכם מובן כמה יודעי' המה מזה. וגם הפס"ד כמעט כמונן לפניהם. ואיך אתם מחזיקים ידי ממוני עיה"ק לבלי לדון עמהם. ועוד העזתם לכתוב לממוני עיה"ק שבאם יתבעו אותם ממוני עיה"ק עוד במה, תפרסמו אתם כי הממונים דחברון ויינען ענטזאגטע. מאין לקחתם הרשות להתנהג באופן כזה. האם גם זאת הוא מצד האמת והצדק שלכם. כשבאתי לכתוב לממוני עיה"ק נתעוררה אצלי השאלה מי המה הממונים כעת בעיה"ק, אולי יודע כבודו ייטיב להודיעני. הרל"ב אינו ממונה, כי מי עשה אותו לממונה, הוא נכנס בעצמו בהעסק, רק למען המצוה (ר"ל למען הכבוד). הוא מרחף ומרקד בכל דבר שבקדושה ובכל דבר מצוה. בהכולל, בהישיבה, בשומרי תורה, בועד כה"כ [— כל הכוללים] ובכללות ענייני העיר. ובכל מקום הוא בכל עצמותו ובכל אמיתתו. זאת הוא כותב בנייר פירמע זו, וזאת בנייר פירמע אחרת, והכל בהתפעלות ובחמימות גדולה, ורוצה ליקח כל הגדולה לעצמו. הוא היודע הכל, הוא המבין הכל, הוא הנאמן על הכל, ועל פיו נחתכים כל העניינים. ואתם מפיחים בו רוח חיים עד שאומר שהוא העיקר הממונה ורק מה שיאמר הוא זאת יעשה וגם בעיה"ק. רק להעולם במדינתינו אין יכולים לגלות שמו שהוא ממונה (המום שמוצא רח"א בהרמ"ד לפסול עדותו אודות עיה"ק ימצא ביותר בהרל"מ — רק מהמכ' המונחים לפניו, ובנ"ד מספיק מה שהכל ראו והכל יודעים את הנעשה. ומפני מה זכה כ"כ לתורת נאמנות כשהי' לו יראה מפני המלשינים (אינני יודע אם עתה עברה היראה) בודאי הי' מוכרח להחניף את הרשעים שלא ימסרו אותו, וגם עתה מתייב השכל אשר יכול להיות איזה פנות ממין הזה, לבד חפץ הכבוד והגדולה אשר בו. הוא דחה את רמ"ב והוא ידחה ג"כ את רמ"ש, ועל שניהם אינני מצטער. אמנם תערובתו היתירה מזיקה אל הכלל), ואחר כל אלה אינו יודע בפנימיות העסק כלל וכמו שכותב הרמ"א להרש"ל, אשר הרל"מ אינו יודע בהכולל בפנימיותו מאומה ולא בהחשבונות. ונשאר רק הרמ"ש (המוסכם מ"א), איש זר לא מכוללנו ולא לפי רוח החסידות כלל וכלל. א"כ השאלה במקומה עומדת. אי' המה ממוני כולל הב"ד בעיה"ק שיהי' לכבוד ולתפארת הכולל כולו. לכם כמובן אין הסר הדבר אחר שעי"ז מנהיגים אתם ממשלתכם בלי מפריע, כי אם יהי' אנשים הראוים באמת להיות ראשי העדה וידאגו אל אמיתות כוונת ההתייסדות א"א להם להסכים על הנהגה כזאת. ובין כה הכולל מתנהג בלי מנהיג ומדריך, בלא ראש ובלי סוף כו' והשי"ת ברחמיו ירום קרן אחינו ברוי"ג בפה ובתמן ויביא לנו גו"צ בב"א. ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש כאוות נפשו וידידו.

דו"ש מלונ"ח כה"י שלום רוכער

לב

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי, זו טיוטא או העתק שהשאיר הרשיל"א בידיו.

[ממוני וראשי הקהילה בחברון לר' חיים ישעי' ברלין

בעזרה"י יום ז' שבט תרס"ז פעיקו"ת חברון תובב"א

לכבוד אהובינו ידידינו הרה"ג המרומם המפורסם וו"ח י"א אוהב תורה ולומדי שמו כו' מוהר"ר חיים ישעי' ברלין שיחי'.

לשלום אין קץ. הנה עתה הגיע העת האתרונה אשר עוד לנו לעורר ע"ד קנין הנחלה הידועה פעיקות"ו, וליחל לישועת עיקות"ו התלוי' בקנין הנחלה הזאת. כי בקץ החולף בא לפה בעל הנחלה הנ"ל, נלהב ונלבב בהחלט גמור, למכור את נחלתו לכל מי שיהי', מחמת המציק לו מאד. והי' קרוב למכרה לישמעאלים בעיקות"ו בסך יותר גדול מאשר הוא עומד על כרומע"ל, באם יזכה לקנותה, כי היא שוה עוד יותר הרבה.

הנה נתאמץ ידידינו הנגיד ווח"ס הר' שמעון הויזמן יחי' אשר הנחלה ממושכן אצלו בסך נכון והשתדל מאד עם בעל הנחלה שאל ימהר עדיין למוכרה לישמעאלים כי אולי יש תקוה שתעלה ביד ישראל לקנותה. והלוה לו עוד סך נכון על הנחלה, כמעט עד שליש מקחה. למען יוכל להשיא עכ"פ אחת מבנותיו, ולסלק קצת מחובותיו. ובזה עלה ביד הר"ש הנ"ל לקחת ממנו שטר הבטחה, שימתין עוד עד ר"ח תמוז הבעל"ט, מלגמור הקנין לישמעאלים, אשר כבר עשה חוזה איתו. וגם נתן כח ורשות כדת ובנימוס להר"ש הנ"ל, למכור את נחלתו לישראל, בסך שלשת אלפים ושלש מאות ושלושים נאפאליון זהב, שהם בערך חמשה ועשרים אלף רו"כ. ועל הישמעאלים היא עומדת כעת בשלשת אלפים וחמש מאות נאפאליון זהב, וכבר יש מהם שיתנו עוד יותר. רק בעל הנחלה אדם כשר הוא ונתרצה למוכרה לישראל במקח הנ"ל. אך בהגיע ר"ח תמוז ולא יעלה ח"ו ביד הר"ש הנ"ל להמציא קונים ישראלים, אז מוכרח הוא לבא בעצמו לפה ולמוכרה למי שיהי', כי הרבית אוכלת בה, והוא מוכרח להשיא את בנותיו אשר כבר הגיעו לפרקן, ולסלק כל חובותיו אשר הרבית אוכלת גם בהם. ולא נשאר עוד שום אופן להר"ש הנ"ל לעכב עליו עוד. ויהי' דבר האבוד אשר לא יוכל לתקון עוד, כי כבר כלה ונתרצה אצל בעל הנחלה למוכרה בר"ח תמוז, למי שיהי', וכבר עשה תוזה ע"ז כנ"ל. ועתה כאשר הנחלה עומדת להיות דבר האבד ח"ו, ואם לא עכשיו אימתי, והזמן קצר, ע"כ, נתאמצנו בשארית כחינו לקנאות קנאת ה' צבאות ותוה"ק וכבוד אבוה"ק נ"ע וזע"א, מיסדי הישוב הק' הזה, במקום מנוחת אבות"ק אבות העולם. והננו שולחים מאיתנו את פרשת דברינו היוצאים מקירות לבבינו, ע"י ציר אמונים ה"ה המוכ"ז הרה"ח כו' מוהר"ר שמואל תנחום יחי' שותאט, מתושבי ויקירי עיקות"ו, שד"ר מיוחד לכרומע"ל, למען יוציא כרומע"ל מכח אל הפועל את הבטחתו הנאמנה, הן בעל פה והן במכתב תשובתו להגאון הצדיק החח"ם זצ"ל. והגאון זצ"ל קודם פטירתו מסר ליד ידידו הר"ש יחי' הנ"ל (אשר הוא עומד על המשמר בכל כחו לבלתי תפול הנחלה בידי

זרים ח"ו) את העתק מכתבו באריכות ברשפי אש שלח לכרומע"ל, ותשובת כרומע"ל אליו בהבטחה. וכך אמר לו הגאון זצ"ל, שבטחונו חזק שע"י כרומע"ל תהי' ישועת עה"ק חברון ת"ו, בקנין הנחלה הזאת, וע"כ הוא מוסר בידו את כל הנ"ל לזכרון לעת מצוא. והנה ההעתק הנ"ל ותשובת כרומע"ל בידי השד"ר הנ"ל.

ובטחונו ברגשי כרומע"ל אשר כבוד ה' ותוה"ק וכבוד אבורה"ק מיסדי הישוב מאד יקר בלבבו. אשר כל חפציו בודאי לא ישוו גם נגד אחת מאלה, וכ"ש כולם יחד, ויתגבר כארי לישועת ה' ותוה"ק להגן על קדושת הישוב הק' וטהרתו, אשר אך הוא נשאר לנו, לפליטה גדולה באהקת"ו, לבלתי יתהלל ח"ו בידי זרים. ומה טוב ומה נעים גורלו אך אם רוח נדיבה תסמכהו, לעשות הדבר הגדול הזה, לקנות לו את הנחלה הזאת ולהקדישה, שיהי' כל פרי' אך קודש להגדיל תורה ולהאדירה, להחזיק הני כרכי דרבנן עמלי תוה"ק, במקום מנוחת אבוה"ק אבות העולם זיע"א. הא ודאי כי עמוד התורה יהי' הולך ואור לפניו בזה ובבא, ומחלקו יהי' חלקינו. הנה הודענו אמיתות נקודת המצב לפני כרומע"ל ובזה את נפשותינו הצלנו, כי אנחנו אין כחינו אלא בפה, והנה תפלתינו רחמים ותחנונים לפני ה' בתורה הכתובה והמסורה בידינו מאבורה"ק נ"ע זיע"א, למען יתן עז לכרומע"ל, לחונן עפר מנוחת אבוה"ק דמיכין דחברון זיע"א, ולתמול על יגיעת אבורה"ק נ"ע זיע"א אשר ממש מסרו נפשם על יסוד הישוב הק' הזה. והנה הישוב הק' עומד עתה בחנינה לפני כרומע"ל, לפרוס עליו כנפי צרקתו כדי גאולתו. באשר כי גואל וקרוב הוא, ומי יחוס יותר ממנו. וזכות אבורה"ק נ"ע זיע"א מסייעתו, הלא כן עתירת ידידיו ואוהביו הצופים לרחמי ה' ע"י כרומע"ל, להחזיק ישובינו וה על טהרת הקודש, והגנו מעתירים בעדו עתרת החיים והשלום.

לג

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי. טיוטא או העתק, התאריך הוא [שבט תרס"ז].

[ו'אשי הקהילה בחברון] לר' ישעי' ברלין

כבוד ידידינו הגביר המפורסם רודף צדקה וחסד וכו' כש"ת מוהרי"ב נ"י ה' ירום קרן הצלתתו בכבוד.

עתה עתה הזמן שדרך החיים פתוח לפניו, להיות קונה עולמו בשעה אחת, להיות מאוכלי פירותיהן בצוה"ו והק"ק לעוה"ב, כי עיני כל ישראל יושבי עיקת"ו בעיר מנוחת אבוה"ק זיע"א, עליו, להיות להם מלאך מושיע, להוציא מהשבתו הטובה לפועל בקנית נחלת רומאנו הי"ו המפורסמת, אשר בזה יתרומם ישוב עיהקת"ו, וכן להיפך ח"ו אם תיפול בידי עוקרי רצונו יתברך ח"ו.

מיום נתעורר עט"ר הגאון התת"מ זצ"ל וכתב אליו בזה מכתבו מעומק לבבו, בידעו כי בזה תלוי כל אושר ישיבת עיר מנוחת אבוה"ק זיע"א, מאז כל תושבי עיהקת"ו מוכירים את שם כת"ר לטובה, ותקוותם לישועת ה' על ידו. וממש ריאים אנו חסדי ד', כי דברי הגאון הצדיק התת"מ על אשר הבטיח לנו, כי עפ"י חשובת כת"ר לו, לבבו יגיר לו כי בו בחר ד' להיות גואל ומושיע

לישיבתינו. ויהושוע ינחיל את הנחלה הק' הזאת לאשריגן, ולכבוד אבוה"ק זיע"א.

כי זה כמה פעמים אשר פתדנו כי אבדה ח"ו תקותם. כי השטן מרקד על כל דבר טוב, ולפי ערך חקותינו שתיפול הנחלה ביד ישראל, כן הגויים מתאמצים לקנותה ברוב הון. כי בכל מקה שיקנה, הוא כחצי מחיר שעלה על בעליו.

אך הגאון וצ"ל טרם עלותו השמימה, ביקש והפציר בידידינו הגביר מו"ה שמעון הויזמאן נ"י, שהוא המורשה על נחלאות רומאנו, וכל עסקיו פעיקת"ן בידו הוא. לבד אשר הנחלה הנז' ממושכן בידו עפ"י הממשלה יר"ה כי ישחדל בכל תוקף ועוז, לבל יפול הנחלה הק' ביד גויים וכו'. וידידינו הנז' לקח לו את המצוה הזאת ופקודת הגאון וצ"ל היקר בעיניו ובעיני כל, להשתדל בזה ככל העולה בידו. ועד הקיץ העבר דחה את רומאנו מלבוא לעיקת"ן, אך לרוב דחקו של רומאנו מבע"ח, ובפרט לצורך נשואי בתו, בא לחברון בחדש תמוז העבר. ובעינינו ראינו חסדי ד' כי ביום אחד כמעט גמר רומאנו מכירת הנחלה לגוי גביר, אשר נתן לו בדיבור הראשון הסך —2500 נאפאליען. ואמר להסרסור כי עד 4000 נאפ' מוכן הוא לתת, כי הוא מתושבי חברון ואוהבי אבי בעל הנחלה כעת, ויודע בערך משווי' של הנחלה, ושדותיו שסביביו בכל הבניינים. ובהוודע הדבר להגי' הר"ש, הוא רץ אליו ומשך שנחלה מרוב צערו בזה, ובכל תוקף ועוז עצר אותו מלמכור, והבטיח לו כי ישתדל כי גם במכירתו לישראל ישיג הערך שנתן הגוי. אך רומאנו הגיד כי לא יכול לחזור לעירו בלתי יהי' בידו לפחות אלף נאפאליען. ואם אך ימציא לו הר"ש הנז', אלף נאפאליען, אזי ימתין במכירת החצר עד חודש תמוז הבעל"ט. ומרוב התרגשות הגי' ר"ש הנז' ומפחדו מהגויים העומדים לקנותה בכל הון, לקח ממנו תיכף תקיעת כף שלא יחזור בדבריו, ולקח ממנו כתבים בהממשלה שבידו הכח למכירת הנחלה הנז' (ולבד זה הנחלה נכתבה בשם הר"ש הנז') וכן עשה עמו כתב כר"ת שהרשות בידו למכור את הנחלה עד זמן ר"ח תמוז, בהסך כ"ה אלף רו"כ. רק שמחוייב הר"ש להשתדל לחפש קונים שיוסיפו על המקח. וכן הבטיח לו הר"ש הנז', שבזה לקח את לבבו שלא יפסיד הרבה מערך המחיר שנתנו הגויים לו. וליתר תוקף שלא יוכל רומאנו לעשות מעשה. לקח ממנו שטר מכירה כד"ת, והמציא לו הסכום שדרש ממנו, ונסע לעירו. וממש חסדי ד'. כי הי' התושך מכסה את כל עיר קדשינו ביום ההוא. מפתד היאוש לתקוות יושבי עיקת"ו. ועתה ראינו כי רומאנו מזכיר תמיד להר"ש שממתין לכלות הזמן שנתן לו בכליון עינים הן לחסד וכו', כי הבעלי הובות דוחקים אותו וצריך להשיא בתו השניה, שדרוש לו בעת לפחות עוד אלף נאפ'. לכן אין סומכין עוד על הנס, בפרט כי הגי' ר"ש אומר בפי' כי לא יוכל עוד עשות מאומה אחרי הזמן הקשר שבינו לבינו. וממהר עלינו להקדים את הרעה ח"ו. וכן נתן לנו דיבור שאם נמהר להשיג הקונה אזי מתחייב למכרה לנו בהסך כ"ה אלף כפי המקח הראשון שהי' המדובר, הגם כי הבטיח לרומאנו להשתדל לקחת הוספה (כי עשה זאת רק למען יתרצה רומאנו להמתין), כי לפי הכתב שבידו, הכח בידו למכרה בהסך הנז' רק שעליו להשתדל וכו'.

רומאנו טרם נסע מפה, הגיד להקונים הגויים שמוכרח בעת לנסוע, ובקיץ הבעל"ט יחזור ויגמור. לכן נתאספנו יחד לטכס עצה בזה, ובהיות שהזמן קצר הסכמנו עפ"י ההכרח, לשלוח את השד"ר המפו' מוהרש"ת למשולח מיוחד לכת"ר, שיודיע לכת"ר מצב הענין פא"פ בדברים היוצאים מהלב.

ועתה ידיד ד' יפלס נא כב' במאזני צדק את הענין הנורא, ויקרא נא את מכתב הגאון ז"ל אליו, אשר בו כותב בפי' פסק כי הנחלה הזאת טוב לו מעשרה בנים, ועוד תתחדש כנשר נעורי' וכו', וכדאי לסמוך על דברי הצדיק הזה, אשר חבורו נתקבל בכל העולם. ודבריו יעשו רושם לפני הבי"ד הגדול בעוה"ב, ויעשה נא לנו אות לטובה לברך על המוגמר, לקחת הנחלה הזאת לו לקנין עולם, להוציא אותנו מפחד הגויים. ואח"כ יעשה כת"ר בהנחלה בה כרצונו אם להקדישו או להחזיקו לעצמו, כי בכל אופן כדאי לקנותו שהיא ממש בחצי המחיר של שוויה, כפי שיגיד לו גם השד"ר המוכ"ז. הגם כי בעת הי' ידידינו הרה"ג שיל"א שליט"א אצלו בשליחות אדמו"ר בזה, לא עשתה תפילתו כ"א מחצה, שהבטיח לו רק על חצי מחיר הנחלה, אך עתה שאין זמן לדחות את הענין עוד שלא תהי' ח"ו דבר האבוד, יעשה נא למען כבוד אבותינו הק' זיע"א, ולמען טובת יושביה, להרים את ישוב עיה"ת ממש לשמים בזה, ויהי' לבבו בטוח בזכות אבות העולם, כי הדבר הגדול הזה יעמוד לו כאלף המגן שמראה השגחת ד' כהצלחתו מהיום ברו"ג, ועל הטוב יזכר שמו לדור ודור כעתי'.

לד

מאוסף הרשיל"א. צילום בידי.

רש"ז ברלין אל הרשיל"א

ש. ז. ברלין, ריגא

בעזה"י אור ליום ג' י"ד חשון תרס"ח לפ"ק.

כ' מתו' ידי"ע הרב המפורסם מו"ה וו"ח י"א כש"ת מוהר"ר **שלמה יהודה ליב** נ"י **אליעזרין**.

לא השבתי לכמע"ל זה זמן ארוך כי הייתי עליו בתערומות שבנה בניגים ומבקש ע"ז מעות ולא שאל ממני כלל, ולא ידעתי שניצרך ושיבקש עוד, אך לבסוף מה לעשות ניצרך לסלק מה שמבקש 325 רובל. מוס"פ צעטיל שניצרך לחתום עליו כמע"ל ועוד הישיש דובער סלאנים והשלישי מגבאי כולל חב"ד, שיותר מעות עוד אין באפשרם לבקש ויכתוב צעטיל המוס"פ בכתב יד כמע"ל ויחתום עליו וישלח לחברון שיחתמו עוד גבאי כולל חב"ד, וישלחו לריגא ומשם יושלח אלי במקום שאהי'. ובקבלת צעטיל הנ"ל אשלח בהקדם 325 רובל. הריוח שניצרך לכם לשלם, זאת יסלק מע"ל מכיסו כי הוא החייב שעשה בלא רשות ובלא שאלתו ממני אני לא אסלק ריוח הנ"ל, ומובן שיזרו בשילוח הצעטיל כו', ובלא הצעטיל לא אשלח המעות ולא ישנה מכתיבת הצעטיל המוס"פ שום דבר אף בקש"ר, ואולי ישנה מה לא אשלח המעות.

מתו' ידידו שלמה זלמן ברלין

לה

מספר מגדל עז, עמ' תקנב.

אדמו"ר הרש"ב נ"ע לרשיל"א

ב"ה, יום ג' ז' אד"ש תרס"ח לפ"ק ליובאוויטש
כבוד ש"ב ידי"נ הרה"ח המפורסם וח"ס נכבד ומרומם י"א כו'
מו"ה שלמה יהודא ליב נ"י

ת"ל בעד החוה"ש כה לחי. מכתבו נכון הגיעני במועדו... ות"ל אשר שמר אותו כן ישמרהו השי"ת על להבא מכל צו"צ ונו"מ ויביאנו לשלום לביתו נאוה קדש בקרב ויהי' במנוחה על התו"ע... הנה ידוע לכבודו גודל תשוקתי שיהי' כבודו בביתו וישגיח על כל הענינים הידועים ובלתי ידועים כו', ומשו"ז כתבתי לו אז שנקצוב לו סכום ידוע שלא יצטרך לנסיעות... יכול להיות אשר אנ"ש ירצו ליתן לכבודו הסך הנדרש למען ישב במנוחה בעה"ק חברון ת"ו אשר בזה המה רוצים...

גם בענין החצר לא שבעתי נחת כלל, יגענו והשגנו ת"ל רשיון הממשלה דאשכנז ועשינו האקציעס ועלה הוצאה ע"ז יותר מאלף וג' מאות רו"כ, אשר זה נתן ידידנו הרש"ג שי'.

... א' הציע לנו בשם גביר א' מקיוב לקנות החצר מעזבון חותנו שנשאר סך גדול על צדקה, והדיעות ע"ז המה בנותיו, וישב האיש אודות זה בקיוב ועלה הוצאות ערך ג' מאות רו"כ (מחצה מהרש"ג שי' ומחצה ממני) ונתבטל הענין כי האחיות לא התרצו ע"ז בשו"א, וממילא מובן אשר הי' בזה ענמ"נ, ומידידינו ר"ש הויזמאן הי' מכ' אשר העת האחרון הי' באד"ר ומה אענה לו. ואינני יודע מה נעשה עם החצר, ומה יהי' מזה, והשי"ת יהי' בעזריצו ונשיג חפצינו בכה"פ בנקל ובנחת ויצלית לנו בכל ענינינו ברו"ג...

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש ויחוג את חהמ"צ הבע"ל בדיצה ובכשרות כאוות נפשו וש"ב ידידו עוז המקווה להתראות אתו בקרב בחו"ש דו"ש מלונ"ח באה"ר תבה"י.

שלום רובער

לו

מאוסף הרשיל"א. מכתב מאלף המראה את המהלכים המסובבים שהיו כרוכים ברכישת הנחלאות בחברון. צילום בידי.

ר' שמעון הויזמאן לרשיל"א

ב"ה יום ד' י"ג למטמונים (= ר"ח ניסן) התרס"ח ירושלים ת"ו

שלום רב וכט"ס למע"כ אהובי וידי"נ הרה"ג המפורסם בתורה וביראת ד' טהורה עניו וחסיד דורש לעמו וארצו איש נאמן רוח רב פעלים וכו' כקש"ת מוהרשיל"א שליט"א. ירום ד' קרנו בכבוד ובכל אשר יפנה יצלית.

שלום מאדון השלום!

ראשית הנני לבשרו בבשורת השלום... וכבר כתבתי לכת"ר באריכות הרבה שעליו למהר להשתדל לגמור המכירה להגביר סיפיאוף שי' אפילו בסך כ"א אלפים. אפילו אם ח"ו ות"ו בכל ההוצאות. הגם שמסופקני אם נוכל עוד להרויח מצדם. אך מה אעשה הלא שותפים אנחנו בדבר ובטח ישתדל כת"ר בכל יכולתו אולי יעלה בידו לפעול שינתן כ"א אלפים רו"כ בלתי תנאי הוצאות שע"ז האופן בטחוני שנרוויח לכה"פ שכ"ט באיזה סך אם לא יעלה הדבה הוצאות הקושאן — ובל תקוותי בעת כי נרוויח מהספרדים, כי גיליתי כל לבבי לידידנו חרס"מ (= חכם רבי סלימן מני) (אחרי שנתן לי תקיעת כף שלא לגלות עדיין) כי הסכמנו שתהי' המכירה להג' סיפיאף בהשתדלות כת"ר, והבטיחנו שכולל ספרדים יתנו חלק לכת"ר ולי בעד כל דבר הקדש שיקדיש הגביר לטובת הספרדים, והראיתי לו לדעת עד כמה דורש כת"ר ואני טובתם הגם כי ברצון ליב' לקנות — אך זאת הגדתי לו כי אם יקדים עצמו אדמו"ר מליב' לגמור אתנו אזי החובה עלינו לגמור אתו.

אך כעת ידידי היקר! אודיע לכת"ר שאין לנו עוד כל תקוה בקניית ליב', לא לנו ולא לתושבי עיקת"ו. ואחרי הפירסום הגדול שנעשה פה בהטעג' של ליב' רואה אני שעלינו למהר לגמור עם הג"ס הי"ו, אם רק יעלה בידינו שבזה האופן נוכל להציל כבודנו וגם יש תקוה להרוויח מהספרדים דפה. כי הס"מ אמר לי בפ"י כי אם אגמור לטובת כוללם יקבל כת"ר ההלק כפי הקשר, ובעת אקבל הטעג' מהג' ומכבודו שקנה בהצלחה אזי אשתדל לקחת בטחון מהספרדים על השתדלותינו טרם יוודע להם מגמר הקני' בכי טוב.

ועתה עלי לספר לכת"ר כל פרשת העבר... וגם שקפידת ליב' אין עלינו עוד. עת קיבלתי מליב' הטעג' וגם מכת"ר שנותן 20 אלפים והתשלומין לזמנים נשארתי נבוך בדעתי משני הצדדים, מאשר הוריד המקח באופן שלא יסכים בעל הנחלה, והן מאשר אין מעות מוזמנים. לכן הודעתי לאדמו"ר במכתב כי המקח האחרון הוא ג' אלפים. ומקודם הי' ההסכם רק על כ"ה אלפים (= רו"כ) יען כי רבו המשתדלים בזה שכולם דרשו ממני לחת להם עת יגמר הדבר. ובפרט להמשולח הרש"ת (= ר' שמואל תנחום) וכ'. אך כעת מפחד המיסיאן אני את נפשי הצלתי מכל החפצים להרוויח בזה, לכן הנני מודיעו כי עכ"פ הסך ג' אלפים נאפ' שהם 22500 רו"כ מוכרחים לתת לבעל הנחלה כפי הקשר שביני לבינו. וע"ד הכסף צריך להיות במזומן ואם כי הבטחתי לעזור בזה מהלוואה אך לא אדע מה המה הזמנים על איזה אופן. ובפרט שמוכרחים לקבל בהקדם הקושאן מבעל הנחלה. לכן מצפה אני להשובתו בטעג' ובת"פ [= ובתחילת פרעון] דווקא לשמי... למען אוכל לגמור מבלי מפריע אשר לא כן אם יהי' בצירוף שמות. זאת היתה תוכן תשובתי לו בכתב.

וכתבתי לו שעכ"ז כתבתי לבעל הנחלה אולי יעלה בידי להפחית איזה סך מהג' אלפים נאפ' רק מסופקני בזה. בפרט כי מפחד אני מפחד המיסיאן שלא יוודע לו שכעת הדבר בסוד עדיין בחברון, מהקשר של הד"ר אינגליז אתי שסומך עצמו עלי בזה שעשיתי זאת במכוון למען לא יפנה עצמו לבעל הנחלה להלהיב לבו בהוספה גדולה וד"ל.

והנה הודעתי לכת"ר במכתבי הקודם שהייתי בקפידה עם הרמד"ס על אשר אין ברצונו לשלם שכירת הבתים ששכר בהחצר, לו שני בתים ולנכדו

בית אתד, וחפצו הי' להשכיר לו כל החצר העליון בתשבו שבטח יגמר הקנ' וכו' ועי"ז ג"כ אין ברצונו לשלם שכירות הבתים שלכן קפידתי רבה עלין, בהכירי אותו הטיב שנהחדש לי בחורף זה בכל מזימות לבבו לכן בהשיגנו הטעג' לא נודע לשום איש! ולאדמו"ר השבתי תשובה בכתב. אך באשר קבלתי מכתב כת"ר איזה ימים קודם החג שציווה עלי להשיב בטעג' לליב' להודיע המקח האחרון ולהמתין 6 או 7 ימים לתשובתו ואם לא ישיב אזי אמהר להודיע בטעג' להג' סיפיאף מהמקח האחרון שכזה יצאנו ידי חובותינו לפני אדמו"ר שי', ובין כך נודע לי כי הגיע ט"ג להרי"פ [= ר' ישראל דב פרומקין עורך ההבצלה] ושאל בט"ג להודיע סיבת הדבר שלא השבתי על הט"ג ששלח לי בדבר נחלת רומאנו, מהרתי תומ"י ביום עש"ק חוהמ"פ והשבתי בט"ג ברברים הללו: „צושטאנד סערכטליך, שטארקע קרעפטין צוואנציג צווי באאר, אדראף ט"ג יצחק פרוינד, הויזמאן" והורדתי 500 רו"ב כי אמרתי שזה בוודאי יגמר בכי טוב או להוצאות.

בין כך בא החבצלת אחרי עבור איזה ימים לחברון להודע ממני מצב הדבר, כי קיבל ט"ג מליב' להודיעו מדוע לא השיב הויזמאן. והגדתי לו האמת מה שהשבתי ומה שכתבתי והראיתי לו גם מכתב רומאנו שכתב לי שאין ברצונו להפחית מג' אלפים. והגדתי לו שאם אפי' אם יעלה בידי להפחית לו עוד למען טרחתי בזה לרומאנו, איה המה התוצאות, והודעתיו מצערי שהרש"ז [= רבי שניאור זלמן סלונים רב החסידים ביפו] ובנו קולע [= ר' יעקב יוסף סלונים רבה האחרון של חברון] וגם הרמד"ס ובפרט הרש"ז כולם יקומו עלי לחבוע ממני כסף אם אגמור עם אדמו"ר ולא יביטו על ההפרש שמקודם הי' המדובר על כ"ה אלפים וכעת יגעים אנו לפצות את בעל הנחלה שיתרצה במקח שנבוא לעמק השוה עם הקונה. — והאמת שאין אני רואה עוד לעצמי מסירת נפש לתת הלוואה מכיסי אחרי שברצון אדמו"ר לקנות בתשלומים לזמנים. עכ"ז הודעתיו שבזה המקח ובמזומן הנני משתדל לגמור בעדו. — ונסע הרי"פ לדרכו. בטח מסר הדברים לרמד"ס.

בין כך סיפר לי ידידי חר"ס מני נ"י שרמד"ס ויענקיל בקשו אותו אולי יוכל לגמור להם הקנ' מרומאנו בלתי ידיעתי, והבטיחו לו 25 נאפ', לכן לאהבתי מודיע אותי בזה ומבקש ממני להגיד לו מה להשיב להם. הבנתי תומ"י שרמד"ס אחרי שראה שהמקח הוא כ"כ בשפלות בטח לא אתן לו וכו' ובפרט בראותו שיש לי קפידה עליו. לכן ברצונו לעשות בחשאי שתהי' עכ"פ הקנ' שלא על ידי ואולי בזה האופן יוכל להרוויח הוא ובנו, וגם יענקלה רוצה ככר להרוויח. אך לא נתרגשתי מזה כי ח"ס מני לא יכתוב בזה ואין שומע לו ולהם השיב שיכתוב כי כן הסכמתי להשיב. רק ראיתי עד היכן שפלת לבבם וערמתם, כי מי הוא העובד בעסק זה זה כחמשה שנים הלא רק אני וכת"ר... ושמחתי מאד שלא גיליתי לו ענין הד"ר אינגליז כי אז ברור אצלי כי יענקיל הי' מודיע לד"ר אינגליז כל דבר חלילה, כאשר הי' מסור להקיימיקאם עת עשיתי הקושאן מתצר ר"ז חר"י שיחבע סכום נכון כי הוא שייך לכולל, אך לא עלה בידו להרע בעזה"י.

ולא די בזה כי ביום שלאחריו נתראה אתי רמד"ס בדרך והתחיל לדבר עמי ושאל ממני מה הי' נכתב בט"ג ומה שהשבתי, ואני השבתי לו האמת כאשר הגדתי להרי"פ, ולא רציתי אפי' להוכיחו על פניו בהנ"ל כי חס"ם ביקש ממני שלא לגלות לו זאת, והראה לי פנים של אהבה והזכיר אותי שבטח יקבל חלק

בהקני׳ ובפרט בנו הרש״ז, ודיבר על לבבי שבטח יגמר גם בשנים ועשרים, ואני עברתי בשתיקה רק השבתי לו והרש״ת מה יאמר, והעולה על כולנה לדעתי שאם יהי׳ ריווח הי׳ מגיע ראש וראשון להרש״ל שי׳ אך מה לדבר בזה ועדיין אין המקח מספיק לפצות לבעל הנחלה ואין מעות מזומנים, ובזה נתפרדתי מאתו לשלום.

והנה בלבי הייתי מלא צער כי מליב׳ לא קבלתי תשובה על הט״ג, שכבר עברו 7 ימים לכן הסכמתי לנסוע תומ״י יום א׳ שבוע זאת לירושלים למען הודיע להגביר המקח אולי יתרצה. ובפרט שחפצי שימצא כת״ר בביתו בהשיגו הט״ג ממני. וכן עשיתי ובאתי לירושלים והנותני כל עסקי הפקר. ובבואי לפה יום ב׳ מצאתי פה הט״ג מליב׳ הנכתב באלה הדברים: באאר אונמעגליך יעצט נאר 5000 בריעף פאלגט, שניאורסון. הבנתי שאין למחך עוד לע״ע על ליב׳, כי רומאנו לא ימכור רק במזומנים, ואני לא אתן בסף בעסק הזה אחרי שבא המקח באופן שלא ארוויח, וכולם יביטו בפני לתת להם מעות חינם. ואולי עוד ישלהו כספי לידם, לכן הטוב לי לברוח שלא להכנס לכה״פ בכספי בעסק הזה. כי מי יודע מה ילשינו שלא בפני אולי יכתבו עוד שקרים שהרווחתי בסף רב למען הרע לי. כי באשר לא יהי׳ להם תקוה לקחת ממון מעסק זה כולם יעלילו עלי.

תיום מצאתי ביד חתני נ״י כבר מכתב מר׳ קולע שכותב לי כי כפי הט״ג של ליב׳ בטח יגמר הקנ׳ לכן עליו להודיענו שאדע עד כמה טרח ויגע בזה ובטח יבא על שכרו מידי בעין יפה וברוח נדיבה. נתראיתי אח״כ פה עם החבצלת וסיפר לי שכתבו לו מחברון שהכם סלימן מני הבטיח להם לגמור הקנ׳ בעד עשרים אלף רו״כ כאשר כתבתי לכת״ר לעיל שכן יגיד להם. לכן עליו להודיע לליב׳ שלא יסכים באשר כתבתי אני 22. שאלתיו מה כתב לליב׳, השיב לי אני כתבתי האמת לאדמו״ר וגם לגור אריה שהוא באגוורס. שכן כתבו לי בשם הרמד״ס (כי המכתב נכתב בהוהמ״פ ולא הי׳ יכול לכתוב בכ״י) שהחכם באשי הבטיח להם לגמור בעשרים אלף, אך הוא איננו נותן אומן בזה, כי ראה אצלי מכתב רומאנו שכתב לי ג׳ אלפים.

בין כך מצא אותי ר׳ קולע בשוק ושאל אותי אם קבלתי מכתבו, וסיפר לי שאומרים בכאן שאני וזקנו ואביו והוא מרוויחים בעסק זה אולי אלף נאפ׳, ובטח יכתבו מזה להגרי״ב (= להגביר ר׳ ישעי׳ ברלין בריגא) ולגור ארי׳ ולליב׳. השבתי מה אעשה, כן מזל חברון, מסופקני אם יגמר הקנ׳ אחרי שאין כסף מזומנים ואני מפחד עוד להכנס בכסף בהלוואה. ואם יבואו מכתבי פלסתר לחו״ל בזה בטח יתקרר הענין מהתהלהבות שהייתי מלהיבם קודם, כי כעת יאמרו שולמען ארוויח כסף הייתי מלהיבם. אין אקאץ קען אויך קאלע מאכען בפרט אויף נישט צו גיעבען ד׳ ירחם על מצב חברון.

לכן הלכתי תומ״י ועשיתי ט״ג להגי׳ סיפיאוף בדברים הללו: „סמארקאנט סיפיאוף, 21500 נויטוועגדיק טילגרפירטא, הויזמאן״, בלשון רוסי׳ ובכתב דייטש. כעת הנני מצפה לרחמי שמים לתשובתו לי בט״ג, כי לבבי מסכים כעת לגמור בעדו מכש אפילו בלי רווח ובפרט שתקוותי לפעול על רומאנו שיקח פחות 500 רו״כ במכירתי לספרדי למען תשאר הביהכנ״ס במקומו לספרדים וד״ל. ואולי יותר מן 500 אפילו אם אצטרך בזה לקבץ נדבות שאז מוכרח יהי׳ להסכים. לכן גם מאדמו״ר אין קפידא כעת אם תמכר להגי׳ בפחות איזה סך להיות שלספרדי הוסכם בפחות, ובפרט כי במזומנים. ועל כולם אודיעו אח״כ שעוד עניין הי׳

מכריחינו להחליט להספרדי, ראשית ממעות מזומנים, ושנית שלא יהי׳ שלי תביעות מכל הצדדים. ובפרט כי נודע לי עוד ענינים שההכרח הביאני לזה וכו׳ והעיקר למהר לגמור ולצאת מפחד המיסיאן שאני בפחד שלא יוודע מזה אפילו לאחינו האשכנזים ודי בזה.

ובטחוני כי ישמח בזה אדמו״ר שליט״א שעכ״פ נמכר ליהודי כשר, ולבנות בנינים חדשים נדבר אח״כ אולי הג׳ סיפיאוף יתן מקום לבנות חינם וכו׳. לכן אהובי וידידי הרביתי לדבר, למען יבין כי צדקו דברי, שאם ימכר לליב׳ לא אמלט מקפידות וחשדים וכחבי פלסתר להבאיש ריחי, ואולי גם על כי כאשר התפאר הרש״ת כבר במכתב שהגרי״ב בבעס על כבודו מאד. אשר לא בן אם יעלה בידינו בעזהי״ת לגמור הקני׳ בעד הגביר, אזי אצפה לד׳ שיהי׳ בכבוד וגם נרווית בטוב מכולם שאקבל ע״ז כתוב וחתום, ואולי ישאר לנו גם ריווח עכ״פ הסרסורים ובלתי יתערב זר אתנו. ומלבד זה בטחוני שכת״ר יהי׳ לו טובות גדולים שהגביר יעשה ישיבה ע״י כת״ר ויתן לו לדור בהחצר למען יתן השגחתו, ועוד תקוות טובות. ואולי גם לאחינו האשכנזים, שאין להאריך בזה עוד. כי טובה גדולה נשקפת בקניית הגביר על ידי ועל ידי כת״ר, לכן יתגבר שארית כוחו לקחת ממנו ת״פ [= תחילת פרעון] כאשר יעלה בידו ולהודיעני בט״ג כמה לקח הת״פ ולמהר לשלחו על הפאסט בשם יצחק פריינד. בטחוני כי יוכל לגמור הקני׳ בידו סתם בעד 21.000 אלף רו״כ ולא ידבר כלל בשביל הוצאות וסרסרי׳, אחרי שהודעתיו אני 21.500. ואולי יעלה בידו לגמור בעד 21.500. רק מצדי בראותי מצב הענין ובפחד גדול ולצאת מהמבוכה, הרשות בידו לגמור אפילו בעד 21.000 עם ההוצאות ואולי יעלה בידו להוציא הוצאות הקושאן. רק 21.000 עם הסרסרי׳. אך אם יגמור בכתב אתו יראה לתת דמי הנחלה בלבד לא עם הסרסרי׳ והוצאות. רק לקצוב דמי הנחלה למשל 21.000 או 20.500. ועל הסרסרי׳ והוצאות יהי׳ נכתב בנייר לבד למען לא ידע בזה בעל הנחלה אולי נוכל להוציא ממנו איזה סך אח״כ מדמי המכירה שנקבל בעד הוצאות. ובפרט אם יהי׳ מוכרח לגמור בעשרים אלף הקני׳ ואלף בעד ההוצאות והסרסרי׳ שאז נהי׳ מוכרח לתת ההוצאות מהאלף, כי בעד עשרים אלף לא הסכים עדיין בעל הנחלה בשום אופן, וכבר שלחתי לידו הט״ג שקבלתי למען יראה שאין נותנים רק עשרים אלף, וכתבתי לו בפי׳ שהכסף אתן מזומנים מכיסי הגם שכתבו בזמנים ולא רצה בזה.

אך אחד מידידיו הגיד לי עצתו שאני אגמור הקני׳ בכי טוב ואם יהי׳ בעד הספרדים אזי יכריחו אותו בעד פחות קצת מלאשכנזים. ויש תקוה שיתרצה בעד 20.500 בלתי הוצאות עליו. לכן על כת״ר לגמור הקני׳ בכי טוב במקח היותר גדול שיעלה בידו...

אך אם חלילה וחלילה לא יוכל לגמור אתו כלל עד אשר יקבל מכתבי זה, ואולי ח״ו ח״ו יחזור מדיבורו שהגיד גם עשרים אלף בעד הנחלה וכל סביבותיו, היינו שח״ו ח״ו יבטל כל רצונו לקנות, אזי החוב מוטל על כת״ר אחרי שיתייאש ח״ו מקניית הגביר לגמרי — לפנות לליב׳ לאדמו״ר שליט״א ולהסביר לו מכל השגגה שיצא מאתו בשלחו הט״ג להריד״פ שבא לחברון ונתפרסם הדבר בחברון וירושלים ומהם הוציאו קול שהביא בידו מעות מזומנים עשרים אלף ואני לא רציתי רק 22, ונתעורר בזה קנאה ושנאה, מהם מטעם אולי ארווית בזה אני או אחר ומהם בקנאה מהרמד״ס שיקח את החצר למדור ובטח יקבל חלק ברווח אתי

וכר, ומהם שאין חפצים שיתרומם מצב חברון ע"י אדמו"ר מליב' וכו'. ובין כך הנני כותב לכת"ר בשבועה חי נפשי כי הייתי כמבולבל מביאת הרי"פ שממש נחלשתי מצער לבבי ותהום העיר זה בכה וזה בכה, וכבר נכתבו בזה כמה וכמה מכתבים מהצד שכנגד ליב' וגם וכו'...

אך כ"ז צריך להיות בזריזות גדולה כי הד"ר אינגליז נסע על איזה שבועות עוד קודם החג ובעוד שני שבועות יבא, וגם רומאנו אולי יבא בראותו שלא נגמר כי אני הבטחתיו שבחדש זה יגמר בעזה"ר...

ומתחנן אנכי לפניו מעתה שלא יעשה עוד שאלות ותשובות, אלא יגמור

בבי טוב... ידידו שמעון הויזמאן

לז

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי.
במכתב זה ידיעה מעניינת אודות הגרש"ז גאב"ד לובלין בעל „תורת חסד".

ר"ש הויזמאן אל הרשיל"א

ב"ה יום ב' ח"י למספר בני ישראל [ד' אייר] התרס"ה ירושלים ת"ו

שלום רב למע"כ אהובי וידי"נ עוז הרה"ג המפורסם בתו"י עניו וחסיד רב פעלים וכו' בקש"ת **מוהרשיל"א** שליט"א

שלום מאדון השלום!

אהובי ידי"נ את צערי ועגמת נפשי מעסק הנחלה גדולה מאד לא אוכל להעלות על הכתב כי תקצר היריעה מהכיל. במכתבי העבר הודעתי את כת"ר באורך מפרשת העבר מביאת רי"ד פרומקין לחברון, על אשר לא השבתי תומ"י ט"ג לכ"ק אדמו"ר על הס"ג שלו, שלואת דרש ממנו אדמו"ר בט"ג להודיע סיבת הדבר. ולא שאל אותי במכתב כ"א בא בחוה"מ לחברון פתאום בעגלה רתומה לבדו, ושאל אותי בדבר, והודעתיו כי כבר השבתי עוד בעבור ד' ימים בט"ג וגם במכתב. ובין כך ותהום כל העיר והקול יצא כי הביא עשרים אלף רו"כ בעד הנחלה. וההתרגשות גברה הן מצד הגויים החפצים לקנות ואפילו מאחינו הספרדים שי'. והודות לד' כי הד"ר אינגליז איננו בחברון כעת. כי נסע על איזה זמן לטייל והניח אצלי האדרעס שלו להודיעו כאשר אשיג תשובה כדבר מקה האחרון של הנחלה כי כן הבטחתיו וד"ל.

וכבר הודעתי לכת"ר את אשר הגיד לי הס"מ [חכם סלימאן מני] כי דרשו ממנו רמד"ס ויענקיל להשתדל לגמור דבר הקני', והגיד להם שכן יעשה. וסיפר לי הדבר עד היכן אינם מכירים טובה האשכנזים בקנאה אולי ירוויח המשתדל או שלכבוד יהי' לו שיגמר ענין גדול כזה ע"כ, אני השבתי לו תוכל לכתוב בזה. אך הוא השיבני כי אם הייתי רוצה לכתוב לא הייתי מגיד לך. ושנית כי לא יש ביניי לבין רומאנו אהבה משנאה ישנה שכין אבותינו ז"ל. ועתה ידידי כבר הודעתיו את אשר דיבר אתי תכם סלימאן מני הי"ו בדבר הנ' סופיאוף שאם יעלה בידינו למכור את הנחלה לו אזי מכל מה שיקדיש לטובת הכולל יתנו לנו

שכירות במיטב. ובפרט אם יקדיש את כל החצר אוי יגיע חלקו אולי לסך גדול. כי שכחתי מה שהגיד לי כמה יגיע לכת"ר. ואני מרוב צערי מכל הצדדים מהשקר השולט במנהל עירנו וד"ל, שחפצו לבלוע כל טובת עיקת"ו ולא יסתפק במה שיהי' לו החצר למדור עוד תפצו להרוויח הוא ובנו סכומים גדולים במזומן. וכבר קבלתי מכתב מר' קולע שמזכיר אותי שאדע כי מגיע לו סכום נכון בעין יפה אם תגמר הקנ' לאדמו"ר כי כתב בזה הרבה. גם הראה לי מכתב מאביו הרש"ז שכותב לו כי מצטער מאד באשר שמע כי נצמח קפידא בין אביו והרש"ה. לכן יודיע אותי אם דרושה בראתו בשביל זה חברונה ימהר לבוא. יבין נא כת"ר על מה הוא מצטער כי הוא חושב ליקח בזה סכום נכון כי הי' הראש והראשון שנתן עצה לכתוב להג' ר"י"ב.

ושכחתו כי הרה"צ הגאון מלובלין וצ"ל [הוא הגרש"ז בעל „תורת חסד"] ברח מחברון על אשר דרשו מאתו כי יקבל עליו לקבל מהגרי"ב את הסכום הגדול שרצה ליתן על בנין בתים. שלזה הגיד הגאון וצ"ל כי חלילה לו ליקח הכסף ולמסרו ביד אחרים לבנין וד"ל. והדבר ידוע גם לגיסו הרמ"א [ר' מענדל אשכנזי נאה] נ"י וריד"פ [ור' ישראל דב פרומקין בעל החבצלת]. ואני הזכרתיו בזה בחברון באשר הגיד לי כי רמד"ס אמר שיותר טוב להביא את המעות בשביל בנין בתים מתדש. ושחקתי ע"ז כי גילה סוד לבבו בחשבו שאין מבין בדבר כי עי"ז יוכלו לקחת שליש ורביע וד"ל...

... ושלום שמעון הזייכאן

לח

מספר מגדל עז, זמ' הקנ.

אדמו"ר הרש"ב נ"ע לממונים בירושלים

ב"ה, יום ה' ז' אלול תרס"ח לפ"ק, נאות דשא סמוך לליאונא

ישלים השי"ת הכוה"ח ברו"ב, לכבוד ידידיי הממונים דעיה"ק ת"ו המפורסמי' ווח"ס ונכבדי', ד' עליהם יחי'

אחרשה"ט,

קול שוועת עיה"ק חברון ת"ו על אשר עשיתם לה בהעלמת כסף ועד כה"כ במשך שנים רבות עלתה ער שמי מרום, וגדול העוול האחרון מן הראשון אשר אתם מסרבים לילך עמהם לד"ת, לא ידעתי מאין לקחתם לכם הכח והעוז הזה, וא"א להניח הנהגה כזאת. ועתה תבתרו תיכף ב"ד צדק בירושלים ת"ו שיהי' ע"פ הסכם ממוני עיה"ק חברון ת"ו וע"פ הסכמתכם ויהי' ביניכם ד"ת, והב"ד יבררו כל הטענות וכאשר יפסקו תקיימו שניכם, ולמען שלא יהי' עוד מקרים כאלה יצורף מעתה ב"ד הרה"ח הרמד"ס נ"י בהאדרעס בשילות המעות מכל מדינתינו, וכבר הודעתי לכמה מקומות ולהמשולחים שישלחו מעתה ע"ש הרמד"ס והרמ"ש יחי' ואתם תופיסו על הניירות שלכם את האדרעס כנ"ל, וכל המכתבים השייכים אל הכולל וכל הקבלות יהי' חתומים ג"כ מממוני עיה"ק

חברון ת״ו ולא ישלחו שום מכתב ולא שום קבלה בלי התימהם. ועל כל הנ״ל תשיבו לי תומ״י אם תקיימו הכל כנ״ל, ותקבלו החוה״ש והברכה מאדה״ש כאוות נפשם וידידכם דו״ש מלונ״ח כה״י.

שלום רובער

לט

מספר מגדל עז, עמ׳ תקנג.

אדמו״ר הרש״ב נ״ע לרשיל״א

ב״ה, אור יום ד׳ עשרה בטבת יהפך לששון ולשמחה עת״ר לפ״ק ליובאוויטש כבוד ש״ב ידי״נ הרה״ת המפורסם נכבד ונעלה ומרומם י״א כו׳ מו״ה שלמה יהודא ליב נ״י

...לפלא לי אשר כבודו אינו כותב בפרטיות מעניני הישיבה, במכתבו האחרון הזכיר רק אשר מצב הישיבה הוטב ברותניות ונהניתי הרבה מזה. ואלו כתב בפרטיות הי׳ לי תענוג רוחני. ובקשתי לכתוב בפרטיות כמה לומדים ואת מהותם. ואם לומדים בשקידה, ואם לומדים דא״ח, ואם תושבים זה לענין עיקרי להתעסק בזה ולשום את הדברים על לבם... והשי״ת יעזור לו להיות במנוחה על התו״ע ויראה פרי טוב בעמלו וחפץ ד׳ בידו יצליח בכל פרט...

ויקבל החוה״ש והברכה מאדה״ש כאוות נפשו וש״ב ידידו עוז דו״ש באה״ר מלונ״ח תכה״י

שלום רובער

מ

על פי ציווי שברשותי מאוסף הרשיל״א שבידי נכדו הרה״ג מוהרד״ב אליעזרוב שליט״א.

[הרשיל״א לר׳ שמעון הויזמאן]

בעזרה״י כ״ת כסלו אעת״ר

מכ׳ מיפת״ו מה׳ חשון קבלתי כ״ב בו. קראתיו שניתיו גם שלשתיו. דבריו ידדו חדרי לבבי, עוררו כל מכאובי לבבי מבית ומחוץ. כן מכ׳ מחברות״ו מכ״ב חשון קבלתי י״ג כסלו בו, ממש פיזר מלח על כל פצעי תבורותי. ביום כ״ב חשון התחלתי לכתוב מכ׳ לכמע״ל ה״י ופסקתיו, כי לדאבוני לא היה לי כלל מה לבשרו בהשקפה טובה על העתיד, ותכיתי ועודני מחכה יום יום, לישועת ה׳, ואך לישועתו לבשר טובות נכבדות ליראי ה׳ החפצים באמת בהרמת קרן התורה והיראה בעיקות״ו, הבה נקוה ואך לה׳ הישועה.

ועתה אספרה נא לידידי ה״י, הנה באתי לפה אור כ״ד אלול, עד אור ליום ח׳ חשון לא זכיתי להכנס ביחידות לפני מרן כ״ק אדמו״ר שליט״א, הגם כי זכיתי לקבל פני קדשו שליט״א בכל יום, ובפנים מסבירות ומפיקות רצון ב״ה,

אך לא בעת המוכשר לדבר מענינים פנימים, ובפרט בענינים המכאיבים כל לב, כמו ענייני עיקות"י. והאורחים באים בכל יום, רבים ונכבדים כ"י וכ"י [כן ירבה וכן יוסיף] ועומדים צפופים ודוחקים את השעה מאד להכנס ביחידות, כי בעלי מו"מ המה, ואין באפשרם להתעכב כלל. וזמן יחידות שלהם מעט במספר מינוטין, והמרבה לא ירבה יותר מחצי שעה. משא"כ אני שנחשוב לבן בית, ומתעכב בלה"כ [בלאו הכי] ונדרש ליחידות אתי זמן מרובה איזה שעות, ע"כ נדחה היחידות אתי לומן המוכשר לזה. ומרן כ"ק אדמו"ר שליט"א בעצמו אמר לי שגם הוא חפץ מאד שאכנס אצלו ביחידות, אך מה לעשות הזמן כו'. ואור ח' חשון שנכנסתי ביחידות כבר הי' זה קרוב לחצות, ובדוחק שהיתי לפניו שעה וחצי, והי' זה כהקדמה ליחידות לעתיד, ולא נפתח בשום ענין פרטי מעניני עיקות"י גם לא בעניני עצמי כו'. והנה ביום י"א חשון נסע מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א יחד [עם] בנו שליט"א לפ"ב [לפטרבורג] לתכלית פעולת הועידה הרבנית דאשתקד. אשר כמעט יסודי היהדות דכל רחבי המרינה הזאת תלוי בעבודתו והשתדלותו של מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א. ואך בעבודתו הוא, כי ממש הוא נתון לכ"ז במס"נ. והענין הגדול והרם הזה לוקח כל הזמן וכל התנועה מכל שארי ענינים, גם מהענינים הגדולים מאד, כי הענין הזה עולה על כולם. אם התבונן היטב בקונטרס „חשבון קצר" שנשלח לכמע"ל, משם ראה רק המעט מועיר מגדלות הענין ועמקו, ער היכן הדברים מגיעים, ממש לנפש היהדות של כל ישראל ה' ירחם. ומובן כי לעת כזאת עד כמה הס"א וכל כת דיליה מתגברים ומנצחים לנגד ח"ו וכמעט שאין עזר כו', ואך לה' לבדו הישועה, הוא ירחם על תוה"ק ועל עמו בכלל ובפרט, ויעמוד לימין מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א המס"ן בעדו ובעד תוה"ק, ובעד כלל ישראל, להשכילו ולהצליחו בכל פנותיו הקדושים. בי"א.

ער"ח כסלו הי' ת"צ לכל בני הישיבה הק' דפה ה"י, וקראו ויחל ותהילים כל היום, על אהל קה"ק מרן אדמו"ר הצ"צ נ"ע זיע"א, יקובל עתירתם לרצון. הישיבה והת"ת דפה נתגדלה בכפלי כפלים מאד, שקידתם ועבודתם מבהיל הרעיון. גם בלילי שבתות מאחר קבלת שבת היינו משעה 4 אייראפית, לומדים בשקידה רבה עד שעה שמונה, גם התלמידים הקטנים. ובבוקר משכימים בשעה 8 ללימוד דא"ח, מי שלא ראה השקידה פה לא ראה שקדנים מימיו. וההוצאה והכלכלה רבה מאד, באין ערוך נגד ההכנסה, ושרוים בדוחק ובחובות למעלה ראש. ומובן שאין כל תמיה שלא שלח לתמיכות ישר מג"א [מגן אבות] דעיקות"י, ועכ"ז אקה שישלח עוד בעז"ה.

והנה ביום ה' כסלו חזרו לשלום מפ"ב לפה, ואור י"ג כסלו נסע לחו"ל למרחצאות בוויסבאדן, ה' ברחמיו ירפאהו ויבריאהו, שיהי' בריא אולם לעבודתו ועבודת תוה"ק כיר"א. מובן שבימים האחדים האלה הי' האורחים רבים מאד, גם נכבדים, כי כבר שמעו מלפני איזה שבועות שבבואו מפ"ב יסע לחו"ל, ע"כ רבים נתקבצו יחד עד שהוכרח להשיב יחידות גם בימים אשר איתו נהוג רק בלילות. ישער נא צערי הגדול מזה, כמה יגעתי ונצטערתי והוצאתי הוצאה רבה בנסעי מסטאמבול דרך ווין, אפשר כתבתי לכמע"ל קצת מפרשת העובר עלי בדרך הרב הזה ולבסוף אין כל כו'. מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א הגביל זמן ליחידות בעדי באור ליום י"ב כסלו, יום אחר לפני נסיעתו צלתה, וגם באותה הלילה לא הי' מופנה מכמה יחידות שקדמוני, מובן כי לא הי' במציאות כלל להאריך הדיבור אתו, ובפרט בענייני עיקות"י הארוכים מארץ, ומסובכים מאד, אשר לכל פרט לבד

נדרש יחידות לילה שלמה לכה"פ. מהם ענייני עצמי, הכולל, עיקות"ו, הנחלאות, הישיבה, ומה אבחור ומה אדמה, ובמה אפתח כו'. ומובן כי הייתי מוכרח לקצר מאד, במקום שהי' נחוץ להאריך מאד. וגם בהקיצור הזה עבר ד' שעות, כשבאתי בענין הישיבה דעיקות"ו הזה כבר מצאתי כי גדול הקטרוג מאד, כמעט על כל או"א [אחד ואחד] לפי ענינו, עד שאינו כראי כלל כו'. ואזר כל מליצתי בעצם והתעוררות רחמים רבים עליהם, כה הי' תשובתו: „לתמוך באלף רו"ך לשנה לישיבת מג"א הוא באפשרות בעזרה"י", אך שיהי' כראי עכ"פ גם מצד המקבלים (הייט שיתמידו בלימודם בלימוד הדא"ח שזה עיקר המכוון, שישימו לבבם לפנימיות הדברים ולחזור עליהם הרבה, להבין לדעת את הי' את עבודתו ואת תורתו, לא להיות שמחים בחלקם בעבודתם וידיעתם גם שאינם מבינים כלום) הלא בשם ישיבה יקרא זאת, לא לחם לאביונים. אביונים רבים המה באהקת"ו ויותר נצרכים מהם", ומובן כי לא הי' מקום כלל להתחיל לדבר מענין להביא עוד אברכים חדשים, שעל הראשונים אנו מצטערים, ובפרט בהיותי בחוץ.

אך התקוה היא שפוף פוח ישלחו מפה איזה אברכים ואיש יכפר להשפיע דא"ח בעיקות"ו. ומתי יהיו זה לא ארע. וכל התקוה היא, כאשר ישלם כל תשלומי הנחלאות בעזר ה', אז יהי' גם הכנסות הנחלאות לטובת הישיבה, ואז יהי' כאפשר להביא עוד אברכים מירושת"י. המורם מכל האמור ומאשר ידעתי שצריכים אנחנו לרחמים רבים להרמת ישוב עיקות"ו ואך לה' הישועה. מובן כי יצאתי מלפניו בלב נשבר ונדכה מאד ובעיניים צופיות לרחמי ה' וישועתו. ועד היום עדיין לא שב רוחי בקרבי, ולא הי' באפשרי לצמצם עצמי ולישב דעתי לבוא אליו בכתובים, בדברים מכאיבי לב כאלה, ואך לה' הישועה.

ובימים האלה דיברתי עם ידי"ע הרי"י שליט"א בהתעוררות רחמים בעד בני ישיבתינו ה"י, ואמר כי בימים האלה יושלה איזה סך לתמיכתם, הגם שאינו כדאי לעת עתה, ואולי ישימו לב ויהי' כדאי להבא בעזרה"י. מי הי' המקטרג הזה כל כך על ישיבתינו, לא אדע, כי לא הגידו לי, ולא רחקתי לדעת בדבר שמכסים ממני, אך זאת אדע שהמקטרג הזה לא פעל לבנות כלום (כי כמובן שנחלבש בלבוש בונה, היינו לסתור על מנת לבנות, מה לבנות, אם לעצמו אם לאחרים גם זה לא אדע), ורק לסתור הנה זה מלאכה קלה, אך לא נקי' והוא רחום יכפר כו', גם המקטרגים עליו ועלי (שהנני משותף אתו לאכול מפרי הנחלאות ובעבור זה הנני עומד מצדו תמיד). גם המה לא פעלו כלום בקטרוגם ועדיין הנהו בשבחו בידידותו ונאמנותו כמאז, ומזכירים אותו לטובה ולברכה. והרבה — הזכרתי שכמע"ל ה"י דואג ומצטער אשר זה זמן רב, אפשר יותר משנה, שלא זכה לקבל שום מכתב, ובעבור זה נתרשלו ידיו גם הוא, כי נסתם כל הזון ממנו. והי' התשובה כי הלא רואה אני איך הזמן דחוק ומה גם להשיב על מכתביו הארוכים הלא צריך זמן רב לקרותם, ומה גם להשיב באריכות. ובעבור זה נדחה מיום ליום לזמן המוכשר, ובין כך עוברים כמה חדשים, וכל שמתישין יותר, יותר קשה להשיב. אמרתי א"כ אין לדבר סוף, ונגמרו הדברים בבדיחותא. אך כשאני לעצמי הנני חושב תמיד מתי נצא מענין הנחלאות, כי למה לנו להיות שמחים ואסירי תודה אך על זה שאינם מקבלים עלינו לה"ר, ולמה לנו לחשוב מחשבות בזה. לאמר ומי יורע ומה יולד יום, הלא מי לנו גדול מדוד מלך ישראל ואיכא למ"ד קבל דהי' לה"ר. ע"כ צופה אני מתי נצא מענין זה לשלום ולמנוחת הדעת, עלינו

לשמוח בחלקינו זה, כי סוף סוף על ידינו נקנו הנחלאות הנעלות האלה בעיקו"ת ודי לנו בזה.

אך מה נעשה כי אין כסף לאדונים האלה כי לתשלום הנחלאות הא ודאי שאינו נראה בעת בזמן קרוב, ולוא הי' כסף תשלומיו מוכן ככר הי' נגשים להעביר הנחלאות בשם מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א, כי כן הוא ההחלט אצלם, וכאשר דיבר אתי בזה ידי"ע הרי"י שליט"א. אמר שאינם חוששים כל כך להתחששות שחשש כמע"ל ה"י ביותר, וכבר יודעים כל הדרכים באופן העברת הנחלאות בשם מרן כ"ק אדמו"ר שליט"א. כי גם פה המדינה יש עו"ד „אדוואקאטין", שיודעים היטב גם בתוקי אהקת"ע, ואם נדרש להם דבר שואלים מעו"ד „אדוואקאטין" התורגרמא, ע"כ אין חסר להם ידיעות בזה, אך אין כסף לעת עתה. המורם מכל אשר ידעתי בזה הוא, שאם ידחוק כמע"ל לתשלומיו או יהי' מוכרחים להשכיר הנחלאות בכדי להשיג כסף תשלומיו, ומתי יוכל להיות גם זאת, ואיך יהי' זאת לא אדע לעת עתה. ואם לא ידחוק כמע"ל כלל, אז אפשר שיימשך כן עוד ימים ושנים. ואם בדעתו וחפצו אך לקבל כספו ולצאת מזה מכל וכל, כאשר אמר בע"פ, וכאשר כתב לי במכתבו מכ"ב חשון. יודיעני נא דברים ברורים בקצרה ובעזרה"י.

[שי"א]

מא

מכתב מהרב יונתן הורביץ, בא כה ועד הפקידים והאמרכלים באמסטרדם לר' שמעון הויזמאן, ממנו מתגלה שלחששות של ראשי עדת תב"ד בחברון, של רשיל"א ושל הרז"ה לגורל הנחלאות ואם לא יוצאו מרשות עדת תב"ד ומוסדותיה, — יש יסוד. חששות אלו באות לידי ביטוי במכתבים רבים וארוכים של הרשיל"א לאדמו"ר הריי"צ נ"ע, שלא הובאו כאן (והם באוסף הרשיל"א, וכגון מכתבי הרשיל"א לאדמו"ר הריי"צ נ"ע מיום ומיום וכן ממכתבי הרז"ה לרשיל"א ולריי"צ שלא נתפרסמו כאן (וכגון מכתבו מיום ...

צילום בידי, ותודה לר' חיים הויזמאן נכד הרש"ה, שהמציאו לי.

הרב ר' יונתן הורביץ לר' שמעון הויזמאן

ב"ה י"א טבת ע"א ירושת"ו

כבוד מר אהובי הרב **ר' שמעון הויזמאן** נ"י

קבלתי מכתבו, ואני נותן לו תודתי על כי מלא רצוני בענין חלוקת הפתקאות, והיטיב אשר עשה. ע"ד הקפדתו כי דקדקתי רק בשביל „חסידי חב"ד" לא עלי תלונתו כי אין דרכי בכך להפלות בין עדה לעדה וכלם שוים לטובה, אך ענין זה הי' מוכרח להיות דווקא בשביל חסידי חב"ד ולא הי' אפשר אחרת.

ארות שאר העניינים שכבודו מאשימני כי אינני משים לבי ח"ו לישוב חברון כבר הסכנתי לשמוע ממנו נוסח זה פעמים רבות, וללא צדק יחפא עלי דברים אשר לא כן, כי ישוב חברון נוגע ללבי לא פחות ממנו, אך מה שאי אפשר אי אפשר.

אולם יש לי בעת הצעה לכבודו, בדבר חמש הדירות מהאדמו"ר העומדות פנויות, וכח"ר מציע ע"ד ישוב מת"ח. יתפאר נא עלי, אנכי נותן סך 250 בעד שכירות הדירות בשנה זו, וכבודו ואני נבקש יחדיו תלמידי חכמים שידורו שם. ומלבד זה אשתדל ג"כ לתמוך בידי הת"ח שידורו שם בסך 200 לשנה זו ע"י למודים, מחלוקות המסורות בידי הרבנים הפקוא"מ. ואף כי על השנים הבאות אינני מקבל עלי אחריות, אולם אקוה כי אם יתנהג הדבר בטוב יהי' דבר של קיימא, והעיקר [שיהיו] רק ת"ח אמיתיים שלומדים לשמה שלא יהי' מזה עסק שנוררות פשוטה. ואהכה ע"ו לתשובתו במוקדם, כי הרבה זביני קופצים על הכסף של אמ"ד, וכל הקודם זכה.

כן יודיעני שם בהמ"ד החדש שיסד כ', ורשימת האברכים הת"ח הלומדים שם, ואם עדיין לא נתן לו שם, יקראהו עתה בשם, ויש לי טעם ע"ז.

אדות הרופא, אשמע לעצתו ואשלח הכסף ישר להרופא, ולעתיד יודע כבודו וגם יודיענו הרופא כי הנהו מתקשר רק עם הקהל, ומהם יש לו לדרוש שכירותו, כי קרוב לודאי אצלי שמפני טעמים הידועים לכם תפסק תמיכתנו לחברון בעד הרופא, ואנכי לא הבטחתי רק על ההוספה של מאה פרנק להרופא, וזה אשמור בעוה"י. אדות כתיבת סת"ם אבא בקצרה, כי לדעתי אין בל חזון נשקף בעד בנו כי אנו יכולים לקצוב לכל היותר 3.50 או 4 בעד כל זוג תפילין כב' עורות עם הרצועות והבתים הכל כאשר לכל.

ברגשי כבוד ידידו מקוה שתיקר נפשו בעיניו לדון אותו לכף זכות, גם במה שנוגע לישוב חברון ת"ו

(מקום החותם)

מב

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי.

ר"ש הויזמאן אל הרשיל"א

ב"ה יום א', י"ב אדר התרע"א לפ"ק חברון ת"ו

ששון ושמחה ישועה ונחמה ברכה והצלחה למע"כ אהובי וידי"נ הרה"ג המפורסם בתו"י חו"ב, דורש טובת עמו וארצינו הק' וכו' כש"ת מוהרש"ל שליט"א, יתן ד' שבכל אשר יפנה לטובת עיקת"ו יצליח.

שלום מאדון השלום.

אחד"ש הטוב באה"ר ... אשר כתב לי כת"ר לעשות להשיג הלוואה, כבר הדעתיו בזה כי ללוות על שמי אין זה תשלום חובי שגם כעת בהלוואה ע"ז, ואם להשכין משמי ג"כ לא יתכן כי נדרש לי לשלם אם אחפוץ להעביר הנחלאות משמי, לכן מובן שדרוש להשיג הכסף בחו"ל, וכן כתבתי לידי' הרה"ג הרי"י

שליט״א ... ואשר כתב לי כת״ר שאם לא אדחוק התשלומין תהי׳ הלכתא למשיחא לימים ושנים, לדעתי שכת״ר יודע כי אני דוחק וכותב ומתחנן להסיר מעלי עול הנחלאות ולשלוח לי תשלומי בספי כי לא אוכל לישא בעול, ואין שומע לי ומה אוכל לעשות ... האמן לא שוה כעת כלל לאשר לא נבנה שני בתים למעלה, עליות שיהי׳ ראוים לאכסניא. וכל דבר נעזב. שכ״ז גרם מניעת תשובת המכתבים בזמנם ... ובפרט מה לי לישא בעול? בעת אשר יש להמקטריגים פתחון פה בקנאתם באשר ההנהגה תחת ידי עדיין ...

... בחשבו אותי למקטרג על בני ישיבתינו, ואולי ע״ז גם את בני ותתני שי׳ לא נחשבים אצלו שכן הגידו להם שאם לא יחתמו על המכתב ששלחו לליב׳, שבו כתבתי ששמואל ב״ר זשאמקע שוקד על התורה מעוני וכו׳ אזי בבוא כסף מליב׳ לא ינתן להם חלק. ומטעם זה כתב כת״ר להי״ר יהושע אהרן שישלח לו את מכתבו תזרה למען לא יתראה את אשר כתב לו. אחת אדבר אני לבבי שלם לבל, וכל חנופה ושקר שנאתי, ולא אמכור נאמנותי בעד נויד עדשים ...

... כתב לי שלא הי׳ ביכולתו לדבר לכ״ק אדמו״ר להביא אברכים מירושלים. כי על הראשונים אנו מצטערים, ובפרט שאין כת״ר פה. זאת כתב כת״ר דברים כהוויתן, שחשש אולי יבואו אברכים לפה בהיות כת״ר איננו בכאן שאולי אין לכבוד לו. מתפלא אנכי בזה. תמיד הי׳ מבקש שיעשה כל התקונים גם שלא בפניו בהיותי רק לבד, וכעת חושש אולי אין לכבודו. באמת חפצתי לדעת מה אומר כת״ר לפני כ״ק אדמו״ר שליט״א, על בני ישיבתינו [...] ביכולתו להעיד על אחד מהם שהולך אפי׳ לישב להתעכב בהישיבה. שזה הי׳ בעת היות כת״ר פה, ובפעם הזאת מאחרי נסיעתו ממש אין דורש לבד בני ותתני שאני מצווה אותם בזה לשמור הלימוד בהישיבה בכל יום. וביום שכתב כת״ר המכתב כי ישלח כסף נתקבצו כולם והכינו המכתב, ואחרי שנשלח המכתב נשכח מה שעבר ואין דורש ואין מבקש אפילו לבוא להישיבה. האם באמת אין מוסל על כת״ר הדבר שנוסא במשרת הרבנות לדאוג לעיקת״ו, שמעולם לא היתה במצב שפל כעתה. מעת עשה כת״ר הוועד מאנשים שהי׳ חפץ בקרבתם. שמקדם רדפו אותו, ותושב שאוהבים אותו, הלא בכל דברי בזיון ידברו על כת״ר וכו׳. המקוה נשים מסרו לאשת יעקב הספרדי שמחזר על הפתחים, כי אשת ר״מ נגר (?) יצאה מהמקוה ... הסופר ר״ז פונדמינסקי יושב בירושלים ושולח מכתבים בכל העולם לישיבת מג״א ות״ת, והכל ע״ש כת״ר [לא] יש אפילו מלמד בחברון גם החזן ר״ח חסיד עקר דירתו מתברון, הילדים הולכים להסקלה. לנטורי קרתא בחר כת״ר לקלאנסקי ויענקיל [...] להם מסחר להרוויח מהעיר אם יעלה בידם. כי מצבם איננו איתן ...

שמעון הויזנאן

מג

על פי צילום מכתב זה שברשותי. בספר מגדל עז, עמ' תקנד — תקנה נדפס בהשמטות.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לר' שמעון הויזמאן

ב"ה, יום ב' ס"ו מ"ח תער"ב

כבוד ידידי עוז הגביר הנכבד ומרומם וו"ח אי"א מוה"ר **שמעון** שי' **הויזמאן**

שלום וברכה!

מכתביו במועדם הגיעני. והטיב הבין וכיון כבתדו בדבר הטע"ג ששלחנו לו שאל ישכיר שום דירה לשנה הבע"ל בחצר העליון, כי כולם נצרכים לנו בעד הרב המשפיע והתלמידים הנוסעים מפה יחיו. ות"ל נסעו צלחה ארבעה תלמידים יחיו, ושלשה ממניעת הפאס' נשארו על זמן מה ושנים ג"כ קבלו רק מחכים על השלישי, והנני מקוה כי יסעו בקרוב בעזה"י צלחה, ותקותינו לשלוח בעזה"י עד בחורים כאלה.

ועתה בבוא ידידינו הרב המשפיע שי' לחברון ת"ו ייטיב כבודו למסור המפתחות מחצר העליון הנ"ל לידו הוא הרב ר' זלמן נ"י האוולין. אך את הכה"מ לבדו ישכירו להספרדים גם על להבא, על משך שנה...

...למען ידע כבודו דברים ברורים, אחרי קבלתי גם מכתבו מז"ך תשרי, כי החצר העליון **לא ישכר על להבא לשום אדם** זולת הרב המשפיע והתלמידים הנוסעים יחיו, והעתידים לנסוע אי"ה, והוא דרוש לנו, לבד הבה"מ להספרדים והדירה הקטנה אשר ממעל כנ"ל, ושאר כל הדירות התחתונות שבחצר הגדול. והחאן והחצר שמצד מבחוץ והחנות שתחתיו הכל ישכיר נא כבודו, כי הרב המשפיע שיחי' לא יוכל להשכירם תיכף בבואו לחברון, והשכירות יגבה אותם הרה"מ שי' בסיוע מכבודו. ויהי' להוצאות התיקונים הנחוצים כמ"ש כבודו. ובטח יסייעו כבודו בכל זה, כמדתו הטובה, וכהבטחתו הנאמנה לנו במאד.

ועתה ע"ד תשלומין, הנה יקבל ע"י ידידינו מחותנינו הגביר הנעלה מוהר"ר שלום שמחה שי' שיינפינקעל, הדר זה כמה שנים בירושלים ת"ו, סך 27,000 פראנק כדרישת ידידינו הגביר ר' ליפא שי' גאלערקין המלוה הסך הנ"ל על הנחלאות בגמ"ח על שלש שנים, והאיש בטבעו בעל דעה תזקה סוחר מחוז, וחפץ להיות בטוח בכספו ע"י הגרש"ש שי' דוקא, וג"ז לא בנקל בא הדבר. הרה"ג שיל"א שי' ראה כל העמל שהי' בזה ועתה ת"ל בי בא הדבר על מכונו.

בטחונינו חזק בידידותו ונאמנותו אלינו בכל טוהר לבבו, כי יתאזר להשכיל כדעת ותבונה לעשות כדרישת המלוה במכתבו באריכות להגרש"ש הנ"ל שי', ויזדרז כבודו לגשת אל העבודה הרצוי' לנו, להעביר כל הנחלאות (אשר קנה כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א ע"י כבודו) כולם עם הבתים והבנינים על שם הג' הנכבד הר"ר שלום שמחה שי' שיינפינקעל (וכמו שיכתוב כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א לכבודו היום או מחר), שכבר יש לו הזכות קנין לנחלאות באה"ק וכבר יש לו נחלאות בשמו בירושת"ו, וכמ"ש כבודו במכתביו, אשר מנתין לנתין לא יעלו הוצאות כ"כ, וכמובן.

ותקוותינו חזקה להשי"ת כי במשך השלש שנים האלה נוכל לשלם הגמ"ח להמלוה בתודה, ואז נעביר כל הנחלאות בשם כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א, אשר בטח גם אז ישתדל כבודו בזה באהבה וידידות המובטח מכבודו.

מותר התשלומים העודפים ע"ס 27,000 פראנק שיגיעו לכבודו בצירוף הוצאות העברת הקונסאנעס בשם הגרש"ש שי' הנ"ל, הנני מבקשו שיחתם לפי שעה מכיסו ואשלם לו תיכף בתודה רבה... אנכי אערבנו לשלם כפי החשבון עד פרוטה אחרונה בתודה וברכה...

ועתה ידיד נכבד, אנחנו עשינו ככל המוטל עלינו, עמלנו בעמל רב להשיג האיש החפץ לעשות טוב וחסד בגמ"ח כזה, שלא ע"מ לקבל פרס... יעורהו האל הרחמן ויחננהו בעושר מופלג בעד מפעלו. עתה העירו והתעוררו בגבורה ודעת כיכולתכם החזק וקיימו דבריכם הטוב והישר, הכפול ומשולש פעמים רבות במכתביכם הנעימים אלינו, אשר בבא מועד היכולת לשלם לכבודו המגיע אז יעשה הכל וישתדל בהשתדלות נמרצות, אשר לולי שידענו את כבודו ואת דעתו התקיפה ורוחו הכביר, ואת אשר יגזור יקיים בעוה"ז, האמינו כי לא היינו עושים אפילו הצי צעד. הנני זוכר כהיום המועצה הראשונה אשר הי' בינינו, כ"ק אאמו"ר הרה"ק שליט"א ואני קראנו המכתבים, אשר בו שפך נפשו על גורל עיר הקדש, באם שיוקנה החצר רומאני בידי אחת המוסדים ההפשיים כמו יק"א ואליאנס, ויעשו מוסדי לימוד תיצוניות והדומה, וח"ו וח"ו יהרסו גם שארית הפליטה, ומה גם מכתב הדאקטור בא כץ המיסיאנירים באנגליא אל כבודו, וראינו צרת נפשו, נפש טהר בהתהננה להציל בעוד מועד, מצד האחד, ומצד השני ההבטחות הנאמנות כי עד טיפת דם האחרון ישתדל בתוקף עוז, להעמיד הענין מובטח ומקויים בתוקף החוק כנימוס.

כל אלה לקח את לבבינו, לכנוס בהענין הזה יתר מכפי הכח והיכולת, אלקים הוא יודע עמלינו הרב במשך השנים האלו, בה בעת שיצאנו בגולה — לא עתה — מתהפוכות המדינה — לא עתה — (בשנת תרס"ז) ובלבול הענינים. אשר ממש איש הירא את ד' ודבק במצותיו, ומה גם אלו שעסקו בצרכי ציבור, כמו הנהגת הישיבה והדומה, לא האמינו בחייהם, מפחד ובלהות הצעירים, בעלי האנרוף, בה בשעה שהייתי מצומצם בד' אמות של בהלה ורדיפה מחמת מציקי הדת, אשר כוננו חיצם — לא עתה — להשחית (ישמרינו השם) מנפש ועד בשר, הנה על ד' השלכנו גורלינו, מסרנו נפשינו ממש על ענין הקנ', וכל זה לפי שידעו את כבודו עפ"י מכתביו ומכתבי מכיריו, אשר העידו מבלי דעת לאיזה מטרה שואלים אצלם... מבלי הבט על מכתבי הפלסתר שהגיענו בסכומי נכון, לא עשרה ולא עשרים ראינו את יושר לבבו והנהגתו הישרה שהיא הרהיבונו... גם לנחוץ להודיעו כי בהועד המיוחד פה לעניני אה"ק נכנס הצעה והרצאה דבר קנין נחלאות לבנות עליהם בתי מחסה לעניים בכסף האקציעס המונחים עוד בשלימות, אך ההצעה בלתי מעובדה עדיין. אך בכלל צריך כבודו לדעת מזה ולשים דעתו הרחבה בזה, ואגישנה אל הועד והננו מקוים שבקרוב תצא לפעולה.

והנני ידי"ע הדו"ש ומכבדו כרום ערכו הנעלה, מיחל לחריצותו ולתשובתו הנעימה.

יוסף יצחק שניאורסאהן

מד

קונטרס בשם „קריאה נאמנה" שפורסם בשנת תרע"ב לרגל הקמת ישיבת „תורת־אמת" בחברון.

עמ"י עש"ו

וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק
ואף את בריתי אברהם אזכר והארץ אזכר

קול מחברון

קורא לעזרה, לתורה ולתעודה, מבשר ואומר
כי קרבה ישועתנו לבא וכו' בעזרהי"ו

אחינו בני ישראל נדיבי עם אלקי אברהם, **ידי ככל אתר ואתר** ה' עליהם יחי, יראו וישמחו, כיר"א.

קדושת העיר העתיקה, קרית הארבע היא **חברון** עיר קדשינו ותפארתנו תובב"א אשר ממנה הושתת כל חמדת תפארת ישראל הלא היא כתובה על ספר הישר בתוה"ק ובמדרשי תז"ל ובזוה"ק הרבה מאוד עד שאמרו תז"ל **חברון רא אורייתא** מאן דאשתדל בה אקרי **חבר** (זוה"ק פ' שלח דף ק"ס ע"א).

והנה להציע לפניכם אחים יקרים בני אל חי, בנים נאמנים לאבוה"ק אברהם יצחק ויעקב זיע"א, בנים אהובים לעיר מולדתנו ואת, אשר בטח בכל סוהר, לבבכם הנכם שואפים לשמוע גם מה מסגולותי' החיות וקימות עוד בתוכה לעינינו גם בימינו אלה הלא תקצר היריעה מהכיל.

אמנם במלים קצרים נביע לפניכם, אחים יקרים אך אחת מנועם סגולותי' מאד נעלה, העומד לנס נפלא גם בימינו אלה בדור אחרון הלזה, והוא, כי העיר העתיקה הזאת עומדת גם היום (ולהבא בעזרה"י) בכל תוקף קדושתה וטהרתה נגד כל תחלואי נגעי בעלי רעת"ן (אשר כל טובתן כו' כדאי' ביבמות דף ק"ג סוף ע"א) מדור תהפוכות ההשבלה החדשה למיניהם, הן לא מעט לחמו גם על העיר הק' הזאת, מלחמת חנופה וחצופה להציב גם להם יד ושם זה, גם נסו לשלח גם בתוכה דבר מר (לעהרער) מעוטף בנופת אשר תטופנה שפתי זרה להבטיח ליושבי' בתים מלאים מטובם כדרכם כסל למו, אמנם בדרך הפלא כפעם בפעם נתדפו אחור ולא הצליחו להציב להם בתוכה שום שמץ שקץ משקוצי תועבותיהם, גם המה ראו כן תמהו בראותם עין בעין שאין חברון מקבלת טומאת גבעיהם, כלל כלל לא, וממילא מובן מאוד, כי עיה"ק חברון לא פשטה צורתה הקדומה, ועוד היא לובשת מחלצות טהורות שהיו לה מימי קדם, ועוד יושבי' התמימים אותנים בכל דרכי הקדש הנהגות ראשונים כמלאכים זיע"א, כאשר עיניהם תחזינה מישרים אשר העיד בגדלו כבוד הגאון הצדיק המפורסם בדורנו בעהמ"ח ספרי „שדי חמד" זצ"ל זיע"א במכתבו משנת ה'תרס"ג המועתק לפניכם בזה, אשר גם אני הח"מ הדל באלפי חתמתי אז בהדי דהגאון ז"ל, כי להבדיל בין חיים לחיים שנינו יחד נשאנו משרת עבודת הקדש בעיה"ק חברון תובב"א.

ועתה אחים יקרים, אך נא תחבוננו על יקרת ערך הסגולה הנפלאה הזאת בעה"ק חברון ת"ו גם בימי עני' ומרודי' אלה, לעמוד על נפשם נגד כל סערת רוח ההשכלה החדשה אשר החניפה ארץ, הלא תגידו ותשפטו צדק כי אך בכח

סגולתה זאת מה מאד תצלח ליסד בתוכה ישיבה רבתי, להגדיל בה תורה ולהאדירה על טהרת הקדש כרצון ד׳ ויראיו אבותינו ורבותינו הק׳ זצוקללה״ה נ״ע זיע״א אשר מימיהם של אבותינו לא פרשה ישיבה מהם, אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה הי׳ שנאמר ואברהם זקן וכו׳, יצחק אבינו זקן ויושב בישיבה כו׳, יעקב אבינו זקן ויושב בישיבה כו׳, כדאיתא ביומא דף כ״ח ע״ב.

והנה בהמלת ד׳ על העיר הק׳ הזאת, ועל סגולת יושבי׳ הקימת בהם לעד בבני ישראל, העיר את רוח קדשו של מרן כ״ק אדמו״ר שליט״א דליסבאוויטש, ובשנת תרס״ח בא״ך מנחם הוא החדש אשר יהפך לששון כו׳ לכל בית ישראל בב״א, קנה בעה״ק חברון ת״ו ארמון גדול ורחב ידים בית חומה נהדר מאד נעלה, אשר יכיל בקרבו שמנה עשר דיורין מפוארים עם כל תשמישיהם גם שלשה בורות גדולים חצובים בו, אשר יספיקו מימיהם בשפע רב לכל הדיורין, גם שדות גדולות סביבותיו הראויות לבנות עליהן עוד הרבה דיורין, גם בית מלון גדול לעוברים ושבים שנשכר במאתים רו״כ לשנה. ובחדש שבט תרס״ט קנה עוד חצר סמוך להארמון הנ״ל, אשר גם הוא יכיל בקרבו ארבעה דיורין מרווחים ותנות גדולה ומרתף תחתיו, בין כולם עלו לו בסך חמשה ועשרים אלף רו״כ ויותר, אשר כל אלה עשתה ידו הק׳ בעזרה״י למטרה הזאת לתמיכת הישיבה אשר ברצונו הקדוש לכוננה וליסדה על בסיס נכון בעה״י בעיה״ק חברון ת״ו אלקים יהי׳ בעזרו ויכוננה עד עולם סלה, אמנם עד כה עדיין היו הרווחים אוכלים בהנחלאות הנ״ל, והנה תלי״ת ויתי׳ כאשר הגיע עת לחננה, וכבר ברך על המוגמר כל תשלומי הנחלאות הנ״ל עד לפרוטה קטנה נתעורר להוציא מכה אל הפועל הטוב את רצונו הקדוש לייסד את הישיבה שיש בה תמיכה לאברכים ובחורים הגונים מופלגי תורה ביראת ד׳ טהורה, אשר בכל אות נפשם יקדישו את כל עתותם וכל כחותם אך לתורה ועבודה ביראת ה׳ כל הימים לרבות כר, ואלי׳ ינהרו כל החפץ בחיים מעיה״ק ירושלים ומשאר אה״ק תובב״א.

ולמען תתכונן הישיבה בעיה״ק חברון תוב״א בכל הדרכים והסדרים הטובים והמועילים מאד אשר יסד איזן ותיקן בישיבתו הק׳ בית אולפנא רבתי תומכי תמימים יכב״ץ, אשר שמה הטוב כבר נודע בשערים המצוינים בתורה בנגלה ובנסתר להפליא, וכבר יצאה טבעה בעולם כיתרון כשרונותי׳ בתורה ובעבודה ביראת ד׳ טהורה בקרב כל ישראל, ע״כ החליט לשלח לתמן אחד מחניכיו המצוינים אשר כבר זכה לשרת כמה שנים בהשגחת הישיבה הק׳ תו״ת הנ״ל, הוא הח״מ בזה, ואתו עמו עוד כמה בחורים יקרים מצוינים מופלגים משופרי חניכי הישיבה הק׳ תו״ת הנ״ל להורות הדרך לפניהם ילכו בה בעזה״י גם בעיה״ק חברון תובב״א, וזה שם הישיבה הקדושה אשר קראנו לה בעזרה״י תורת אמת יכב״ץ בעיה״ק חברון תובב״א, להורות נתן על שעורי הלמדים, הן בחלק הנגלה והן בחלק הנסתר אשר נסדרו ונקבעו בהישיבה הק׳ הזאת חק ולא יעבר בעזה״י.

ועתה אחים יקרים נדיבי עם אלקי אברהם די בכל אתר ואתר הע״א. הבו נודל לתורת אלקינו, ותנו כבוד (כדאיתא בב״ק ט״ז טוע״ב) לאבותינו ישני חברון עיר מולדתנו, להגדיל תורה ולהאדירה בעיר מגורתם ומנוחתם כבוד בתוכה, ועשו חסד עם התלמידים אברכים ובחורים מצוינים בעלי כשרון טוב השואפים וחפצים בחיים של תורת אמת לכלכלם בלחם לפי הטף פת במלח ומים כו׳ כדרכה של תורה.

התעוררו אחים יקרים התעוררו נא ברוח חמלה ונדיבה, להיות מתמכין דאורייתא, להרים קרן התורה במקום האורה, אור שבעת הימים הגנוז במערת המכפלה הודה והדרה, הרימו נא תרומה הדשה (שלא ישיגו גבול קופות הקבועות לרמבעה"ן זיע"א) איש כברכתו לתת לנו הכח והיכלת לנהל את המוסד הקדוש הזה ולכלכל את התלמידים אברכים ובחורים הגתונים בכל אות נפשם לתורתו ועבודתו ית', אשר כל הספקתם על מנהלי המוסד, כי במה נחשבה החלוקה הנהוגה מקופת רמבעה"ן זיע"א שנים עשר רו"כ לנפש לשמנה או להשעה חדשים, גם אין הקומץ פרי הנחלאות הנ"ל מספיק גם לשליש לרביע ההוצאה הדרושה לנו לכלכלת המוסד כי רב הוא כמובן, ועיני מנהלי המוסד הקדוש הזה והתלמידים והת"ת הנתמכים בו תלויות אך לחמלת ד' ע"י אחינו היקרים והנאמנים לד' ולתוה"ק ולאה"ק מגישי מנחה טהורה ברוח נדיבה לכל דבר שבקדושה, ומה גם לקדושת המוסד הקדוש הזה המקודש בשלש קדושות לקדוש, ועליכם המצוה לקחת לכם גם חלק טוב קבוע לדורותיכם בהמפעל הקדוש הזה, עפ"י הזכיות לחבר תמידי, או לחבר נכבד, או לחבר מיסד, או לחבר ביפר נכבד, אשר יסדנו לזכר עולם, לשמור לעשותם בעזרה"י ע"י זקני ת"ח הקבועים בבית הכנסת המיוחסת לאברהם אבינו ע"ה (כמובא הספור על זה בס' עמק המלך בהקדמה פ' עשירי יעו"ש) כמבואר בפרטיות בשער החקנות, אשר גם הזקנים האלה יחיו, מקבלים תמיכתם מקופת מוסדנו זה, ויחי' לבבם נכון בטוח שיתקיימו כל זכיות החברים במילואם בעזרה"י.

וכבון דא תל עלינו חובת ביאור להודיע לכל אחינו חבריגו ידידינו תומכי ישיבתנו הק' בעה"ק חברון ת"ו יחיו, שמלבד הנחלאות של מרן ב"ק אדמו"ר שליט"א בעיה"ק חברון ת"ו כנ"ל, והשגחתו והשפעתו הק' בהנהגה הרוחנית בישיבתנו הקדושה „תורת אמת" בעיה"ק חברון ת"ו, אין עוד שום קישור וחבור לישיבתנו בחברון ת"ו עם הישיבה הק' „תומכי תמימים" דליובאוויטש יע"א בשום ענין השפעה גשמיות כלל וכלל, ע"כ יזהרו נא אחינו חבריגו ידידינו יחיו, שאל יערבו מזה לזה, ולא ישנו צדקתם ת"ו מזה לזה כלל, כי אין זה פוטר את זה, וכל אחד קובע ברכה מיוחדת לעצמו על ידו ועד מיוחד ושדרי"ם מיוחדים בלי שום שותפות כלל וכלל.

האדרעס המיוחד לסופרנו בעה"ק חברון ת"ו, הלא הוא כתוב בזה מפורש, והחפץ לשלוח לנו ע"י מרן אדמו"ר שליט"א יקובל ברצון מאד, אך עליו להודיע ולפרש נדבתו לשם הישיבה בעה"ק הברון ת"ו ויגיע בטח ליסוד הנרצה בעזרה"י.

ועתה נשא לבבנו אל אל בשמים שיהי' לרצון לפניו ית' כל טרחנו ועמלנו לכונן את המוסד הק' הזה בעה"ק חברון ת"ו, ברצונו וכרצון יראיו חובבי תוה"ק ואה"ק ת"ו מצדיקי הרבים תמכין דאורייתא, ויתן בלב אחינו חבריגו וידידינו רוח חמלה ונדיבה לתמוך ולהחזיק להגדיל ולהאדיר את המוסד הק' הזה מתוך נתת והרחבה לתורתו ועבודתו ית', ויברך את כל מעשי ידי אחינו חבריגו נדיביגו העושים והמעשים לטובת המוסד הק' הזה להשכילם ולהצליחם ברו"ג וזכות תורתנו הקדושה תורת אמת ואבותינו הקדושים רמיכין רחברון תגן עליגו ועליהם לטוב לנו ולהם ברו"ג תמיד כל הימים, עד עמוד הכהן הגדול לאורים ותומים במהרה בימינו אמן.

בעתירת החותמים לכבוד ד' ותוה"ק עמו ואה"ק תובב"א תנוכה תער"ב חבריון תוכב"א ברב עז ושלום.

נאום שלמה יהודה ליב	ונאום שלמה זלמן
אליעזראזי יצ"ו	האוולין
(מקום החותם)	(מקום התותם)

(מקום חותם המוסד הק' תורת אמת)

מה

על פי הקונטרס הנ"ל.

בינ"ו עמ"י

ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם טוב

שער תקנות

המוסד הקדוש ישיבת
„תורת אמת" בעיה"ק חברון תובב"א

אשרי באי שעריו

א. המוסד הקדוש הזה נשען על חסדי ה' ע"י המלת נדבות אחינו מרחמינו נדיבי עם אלקי אברהם בכל מקומות מושבותיהם הע"א מחכרים תמידים, נכבדים, מיסדים, גבאים, מעשים, אשר ירימו תרומת נדבתם ע"י שדרי"ם או ע"י גבאי קודש אשר הוקמו על במח"ק או אשר ישלחו נדבתם ישר אל הקדש על פי האדרעסא הכתובה בזה באר היטב.

ב. כל באי ברית מוסדינו הקדוש, נדיבים, חברים נכבדים, מיסדים, גבאים, מעשים, וכל העוזרים למפעלינו הק', כולם נשתתפו יחד בשותפות גמורה לעבוד שכם אחד לטובת המוסד הקדוש הזה וכל אחד מאחינו בנ"י הקרובים והרחוקים הן באה"ק ת"ו והן בכל ארצות מושבותיהם יכולים להשתתף אתנו ולזכות בזה ובבא בכל הטוב הצפון למצדיקי הרבים „תמכין דאורייתא", וגם יסדנו להם זכיות פרטיות לכל אחד לפי מפעלו הטוב כאשר יבואר הלאה, אשר יקוימו במלואם בעזהי"ו.

ג. החברים מתחלקים למדרינות ארבעה לפי תשלומיהם.

חבר תמידי, אחד רו"כ לשנה דמי קדימה שני רו"כ.

חבר נכבד, שלשה רו"כ לשנה, דמי קדימה חמשה רו"כ.

חבר מיסד, חמשה רו"כ לשנה, דמי קדימה עשרה רז"כ.

חבר מיסד נכבד, עשרה רו"כ לשנה, דמי קדימה חמשה ועשרים רו"כ.

ד. בזכיות החברים בחייהם מאה ועשרים שנה כולם שוים לטובה בלי הבדל בין חבר לחבר, היינו: ככל ערבי ראשי חדשים וערבי ימים נוראים ילכו עשרה תלמידי חכמים אל מערת המכפלה מקום מנוחת אבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב ואמותינו הק' זיע"א, להעתיר אל ה' בעד שלום אחינו כל החברים יחיו ולהזכיר שמותיהם (שנה הראשונה להתקבלם לחברים בהזכרת שמותיהם.

ואח"כ נברכה הכללית לכל החברים, המיסדים, הגבאים, מחזיקי המוסד הק') וכל בני ביתם בכלל לטובה ולברכה ולאריכת ימים וכו'.

ובכל ער"ת אלול יסעו בו עשרה מהישיבה הק' על קבר רחל אמנו זיע"א להעתיר בעד כל החברים הגבאים, המעשים וכו' לחיים טובים ולשלום.

בכל שלש רגלים ובימים הנוראים יתברכו בברכת מי שברך בהזכרת שמם הטוב.

כל אחד מהחברים יש לו הזכות לשלות פדיון נפש אל מערת המכפלה, ובער"ת הראשון לקבלת הפ"נ שלו יקרא במעמד עשרה תלמידי חכמים על מקום מנוחת אבותינו הקדושים ואמותינו הקדושות זיע"א.

הרוצה שיגיע הפ"נ שלו על מקום מנוחת אבה"ק זיע"א, תיכף ביום התקבלו, צריך הוא לנדב איזה נדבה פרטית עבור הישיבה הק' איש כברכתו ונדבת לבו.

ה. להבדיל בין חיים לחיים, בזכיות החברים לאחר אריכות ימיהם בטוב, יתחלקו לארבעה מדריגות, ואיש לפי תשלומיו כן יתרבו זכיותיו היינו:

חבר תמידי, למוד משניות וקדיש והזכרת נשמתו (כדאיתא בילקוט ואתחנן סי' תתכ"א, אמר להם (משה רבינו ע"ה) לישראל, כבקשה מכם כשתכנסו לארץ זכרו אותי ואת עצמותי כו' יעו"ש), בתפלת אל מלא רחמים בכל יום פקודת היאהרצייט שלו עדי יקיצו וירננו כו'.

חבר נכבד, לימד משניות וקדיש כל שלשים ולימוד משניות וקדיש והזכר"נ בתפלת אמ"ר בכל יום פקודת היאהרצייט שלו עדי יקיצו וירננו כו'.

חבר מיסד, לימוד משניות וקדיש כל השנה הראשונה, ולימוד משניות וקדיש והזכר"נ בתפלת אמ"ר בכל יום פקודת היאהרצייט שלו עדי יקיצו וירננו כו'.

חבר מיסד נכבד, חל על המוסד ליחד תלמיד חכם אחד שיתפלל בצבור לפני התיבה כל השלש תפלות בכל יום, ולימוד משניות וקדיש כל השנה הראשונה, וביום פקודת היאהרצייט שלו הדלקת הנר ולעבור לפני התיבה כל השלש תפלות, ולימד משניות וקדיש והזכר"נ בתפלת אמ"ר עד יקיצו וירננו כו', ככל חובת הבן לאביו.

ו. כל הרוצה לזכות לאחד מהוריו או מקרוביו אשר בעולם האמת באחת מארבעה מדריגות הזכיות הנ"ל עליו לשלם הדמי קדימה ותשלומי השנתי כסדרן כפי אותה המדריגה, או שישלם בפעם אחת הד"ק והמעמד של עשר שנים יחד, ויורשם לזכרון עולם בספר המוסד לקיים זכותו, ויקבל גם התעודה על זה ממנהלי המוסד.

ז. כל הזכיות הנ"ל, היינו הברכת מי שברך ברגלים וימים נוראים, והתפלות בצבור לפני התיבה ולמודי המשניות והקדישין והזכר"נ ושמירת היאהרצייטין הכל יתקיימו במילואם בעזרה"י על ידי תלמידי חכמים הקבועים בבית הכנסת של אברהם אבינו זיע"א אשר בעיה"ק חברון תובב"א.

ח. איש אשר ינדבנו לבו לקבל עליו את המשרה הק' להיות נבאי ומשתדל בעירו להתעסק בנדבות ולאסוף חברים וחברות, והיו עיניו ולבו לטובת החזקת הישיבה הק' תורת אמת יכב"ץ, יקנה לו שם טוב במוסדנו בשם הבר מיסד וזכות הרבים יהי' תלוי בו, ויזכה בכל זכות חבר מיסד כמבואר באות ה'.

ואחרי אשר יזכנו השי"ת לעבוד עבודת הקודש בנור גבאות משך חמש שנים רצופות, יקנה לו שם טוב ונכבד במוסדנו הק' בשם חבר מיסד נכבד, ויזכה בכל הזכות הנעלה להבר מיסד נכבד במ"ש באות ת'.

ט. אם ח"ו אחד מהחברים יפסיק תשלומיו בחייו הפסיד זכותו להבא.

י. החברים, הנכבדים, הגבאים, כולם מקבלים את תעודתם חתומה ממנהלי הועד באה"ק ת"ו ומקוימת ממנהלי הועד בחו"ל וכן הקבלות ונזרי גבאים המשמשים בקדש ה' עליהם יחיו.

מו

מספר מגדל עז, עמ' תקכה.

אדמו"ר הרש"ב נ"ע לרשיל"א

ב"ה, אור יום ועש"ק ח' טבת תער"ב לפ"ק קארלסבאד

כבוד ש"ב וידי"נ הרה"ת המפורסם נכבד ומרומם יר"א כו' מו"ה שלמה יהודא ליב נ"י

ת"ל בעד החוה"ש כה לחי. שני מכתביו נכון הגיעני, ונהניתי מאד מהידיעות מתמן שלומדים בשקידה ת"ל. והשי"ת יחזק מוחם ולבם לעסוק בתו"ע לעבדו ית' באמת ובלב שלם תמיד כה"י. ואני מבקשו שבשעה שיקבל ידיעות מתמן ימהר להודיעני...

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש כאות נפשו וש"ב וידי"ע דו"ש מלונ"ח תכה"י

שלום דובער

מז

מאוסף הרשיל"א. צילום בידי. רשיל"א שהה אוחה עת בליובאביטש.

ר' מרדכי דובער סלונים לרשיל"א

בעוה"י יום ה' יד טבת תרע"ב לפ"ק, פה עיה"ק חברון תובב"א

כבוד נ"א וידידי אמיתי הה"ג רשיל"א הי"ו וכל הנלווים עימו אנ"ש הי"ו.

אהד"ש. ת"ל עבור התוה"ש השכן איתנו כולנו בכלל ופרט וזו' הרבנית וכב"ב שיחי' ובנו וכב"ב שיחי' וחתנו וב"ב שיחי' כן יזכינו השי"ת לשמוע ולהשמיע רק בשורות טובות אכי"ר.

מכתבו שהתחיל ער"ה ונגמר אור לא' דר"ח כסלו קבלתי ותכף השבתי לו על הכל. גם הסך כ"ה רו"כ ששלח לי ע"י גיסו הרמ"ב, חשבתי שהם שייכים לי, ובשקבלתי מכתבו הנ"ל שהם מידידינו הגר"מ מאנאזאן. תכף תלקתי אותם

כפי הרשימה שלו. רק השני רו"כ שלא רשם, נתתי א' רו"כ לנכדי רי"מ שי', וא' רו"כ לנ"א ב"ד ר"ח ש"ס. ולא רציתי לקחת לי כי הרחמנות עליהם אין לשערה. ואעפי"כ הי' עלי תערומת מכמה ניצרכים שלא נתתי להם, בחשבם שאני עשיתי הרשימה פה, ומדוע לא רשמתי אותם. כאשר כתבתי לו שיש עוד ניצרכים ביותר שלא נרשמו, אך מה הי' בידי לעשות. אך מחמת שכתב לי שלמע"ה לשלוח תכף הקבלה שכבר תבע ממנו, וחלקתי אותם בו ביום, ונשאר ארבעה שלא חתמו עדיין. ועל שלשה אני חתמתי עבורם, ועל ב"ד ר"ש שכתבתי אף לחתום עבורו. ע"כ אני שולח לו כעת קבלה מאלו הד' בתתימות ידם למען והיתם נקיים כו'.

גם כאשר כתבתי לו שרציונו לבוא במכתב תודה למרן כ"ק שליט"א על גודל החיבה שפעל ועשה לעיקת"ו בכלל ובפרט בשלחו המשפיע, הבחורי חמד, אשר האיר בזה עיקת"ו כמש מחישך לאור גדול, אשר נתיאשתי בחשובי שלא יש עוד תקוה ח"ו, כאשר דיברנו בזה כמה פעמים. והאמת אגיד כי לו לא ראיתי בעיני לא האמנתי כו' וכמה כתו של מרן שליט"א להפוך מחרשך ואפלה לאור גדול. הרושם שעשה בהאברכים והבחורים רפה, בפעולה ניכרת לכך ולא אבחוד, שגם לנו הקנים האיר היצוין האלקי אשר בבר ניכבה ממש, ולא איכל לתאר לו העונג הנפשי בשמעי בכל יום פרק תניא ובכל עת מוצא דא"ח, ולא אני לבדי והזקנים, גם לצני הדור המעלגים על כל דבר, מתפעלים ומודים כו', אשר כעת יש תקוה טובה שעיקת"ו תהי' קרושה לתו' ותפילה, ויאיר בה אור החכידות ברצון אבותינו רכהינו הק' נ"ע זיע"א, ע"י מרן כ"ק שליט"א, ומקום הניחו לו להתגדר בו. וכידוע לך מיעוט ערכי שאין לי מילים ואותיות, בפרט לבוא בתודה למרן כ"ק שליט"א. אעפי"כ אני מסגיר פה מפתבי למרן כ"ק שליט"א פרוב הודה כפי מיעוט שכלי וערכי, כי אתאמץ לא אוכל. ובקשתי שימסור לו מכתבי ובודאי ידיעני לב"ח, פשוט ער וויאם או איך קאן בעפער ניט.

ע"ד כסף נודעתי שידידנו הר"ז המשפיע רחוק מאד, וגם הוא אמר לי שהידוע כו' אמר לו שבאם ניצרך לו יהן לו כמה שירצה, אך לא הושיבו כלל. והשהדלתי אצל ב"א ר"ש ונתן לו גמ"ח עשרים נאמו' בבבוד. הגם שאמרתי לו שאני אתן לו שמר עלי, אך לא רצה ונתן לו על פיתקה קטנה שלו בבבוד גדול. אך כומן שזה בבר נאבל, כי שילם עבור הבחורים שלו עבור חודש העבר, והוצאות שלו, ומה יהי' על להבא. וזה ברור אצלי שלולי חסרון הכסף, הי' נתגדל הישיבה שלנו, כי הי' באים הרבה אברכים ובחורים מכל ערי הקודש לפה. ב"ה הישיבה דפה הנחילה שם טוב בפי האמת, כי א"י לא ראתה אור בזה כו'.

וכאשר ראיתי העתק ממבתב מרן כ"ק שליט"א, באמת נתפעלתי מאמיתות הענין, ובוודאי שיעשה רושם בלב כל הצדיקים, כי האמת יורה דרבו בה. גימו הרמ"ג בא לפה על היא"צ של חותנו הר"ב מקליסק, והי' פה ש"ק ונסע המול חזרה. וידעתי שביאתו הי' ע"ד הידוע כו', הגם שלא דיברתי עימו מזה, כו' אינו יודע שאני יודע מזה, אך בדרך בלל אמר לי שהענין הולך ב"ה בהצלחה, כן יאמר ה', ויגמר בבי טובה בקרוב. הגם שיש לי עור הרבה מה ליבתוב מעניני העיר ת"ו אך אין לי בח בפ"מ לפתוב, ועור חזון למועד בו.

ידידו הקשור באהבתו ומברבו בב"ט ברו"ג שנזבה להתראות פא"פ בהצלחה מרובה שו"ש בחפצו וחפץ דודו

מרדבי ויובער מלאנים

מח

מספר מגדל עז, עמ' תקסה.

אדמו"ר הרש"ב נ"ע לרשיל"א

ב"ה, יום ד' כ' טבת תער"ב לפ"ק קארלסבאד
כבוד ש"ב ידי"נ הרה"ח המפורסם נכבד ומרומם יר"א כו"ר
מו"ה **שלמה יהודא ליב** נ"י

... מכתבי כבודו נכון הגיעני לרוב עונג, גם ראיתי מכתב כ"ד הרמד"ס נ"י וקבלתי נחת רב. ויתן השי"ת שבני הישיבה יחי' יהיו קרובים באמת לה' ותורתו במוחם ולבם ויעבדו את השי"ת באמת ובלב שלם ויתרומם כללות מצב אה"ק ועה"ק חברון תובב"א, ופועל ידינו ירצה ה' ויצליח בכל פרט כרו"ג ...

ויקבל החוה"ש והברכה מאדה"ש באוות נפשו וש"ב ידי"ע דו"ש מלונ"ח תבה"י

שלום דובער

מט

מכתב זה אפשר לעמוד על כשרונם של בני א"י ב„רואה את הנולד", כפי שתיארם ר"ש הויזמאן במכתב להלן. עם כל זה עלה בידו של הרז"ה [ש"ש], למצוא את הדרך הנכונה.
מאוסף הרשיל"א, צילום בידי.

הרז"ה אל הרמ"מ נאה

ב"ה אור ליום ג' פ' בשלח [כ' שבט] תער"ב פעה"ק הברון ת"ו
לכבוד הרה"ג וו"ח ר"א כש"ת מוה"ר **מענדל** נ"י **נאה**

דברתי עם הר"ש הויזמאן יום ואו, והשיב לי שלא יתן על שם שיינפיקל אם לא כשיקבל מכתב מאדמו"ר שליט"א, וזאת הודעתי לכבודם בטעלגראם. אך אח"כ ראה אותי ביום א' ואמר לי שהוא מוסכם ע"ז ולא איכפת לו ע"ש שיינפינקל. ושאלתי אצלו אם קבל מכתב מליובאוויץ, והשיב שלא קבל. ואמרתי לו שנתתי טעלג' לירושלים לכבודם, ונתרגש מזה, ואמר שבוודאי כבודם יודיע לליובאוויץ ויהי' עוד עסק. והשבתי לו שהלא הודעתי זאת לכבודו שאודיע לכבודם? והשיב שדמה שיהי' זאת ע"י מכתב. ואמרתי לו שאודיע לכבודם ע"י טעלג' שהוא מוסכם ע"ש שיינפינקל, ולא הסכים. וסוף דבריו הי' שחזר עוד הפעם וביאר שכוונתו הוא, שמאחר שהי' בטעלגראם בזה"ל „או בריף פאלגט הויזמאן", מסתמא יהי' זה המכתב מאדמו"ר שליט"א, והוא חושב שבוודאי ישמע אדמו"ר לבקשתו שלא יהי' ע"ש שיינפינקל, אך אם יהי' כתוב ברווקא ע"ש שיינפינקל לא ישנה, לכן יכולים לעשות לע"ע את הקושאנעס, ובין כך וכך יבוא

המכתב. זאת הי' תשובתו בבירור, ואפשר שכדאי להתחיל לעשות הקושאנעס כמו שהוא אומר.

הסך חמשה עשר נאפ' זהובים קבלתי מהר"מ נאה שיחי' ע"ח הסך 300 P, שמחכים שיבאו לשמו מליב'.

ידידו דושו"ט ומברכו בכט"ס
ש' זלמן האוולין

נ

משפרי מנדל עו, עמ' תקסז

אדמו"ר הרש"ב נ"ע לרמד"ס

ב"ה, יום ד' יו"ד אדר עתר"ב לפ"ק
כבוד ב"ד ידי"נ הרה"ח המפורסם נכבד ומרומם יר"א כו'
מו"ה **מרדכי דובער** שי'
אחדשה"ט באה"ר,

מכתב כבודו נכון הגיעני לרוב עונג ושמחתי על דבריו והנה אינני מסופק כלל בשמחת נפש כבודו והרגשתו הטובה בכללות הענין הזה. אמנם אם התעוררות האברכים והבחורים היא אמיתית ישמח לבי מאד, ומעומק לבי אודה לה' שהגיעני עד כה, והשי"ת יזכני לראות בקרוב בהרמת קרן עה"ק חברון ת"ו וממנה תצא אורה לכל אה"ק. תכלית כוונתי שיהי' עסק דא"ח באה"ק התעסקות אמיתי בנתינת נפשם ע"ז ביגיעת נפש ויגיעת בשר אשר היא המביאה לידי עבודה שבלב כמ"ש באגה"ק בקו"א ד"ה להבין מ"ש בפע"ח וזה כל האדם להוציא ממסגר אסיר להביא התגלות הכחות הנה"א ולהכניע כחות הטבעים דנה"ב והיא היא אמיתת העבודה שבלב בתפלה הנקנית ע"י ההתעסקות הטובה בדא"ח והדבר הזה אינו נעשה בשעתא חדא וברגעא חדא, אך אם יתנו נפשם על עסק הדא"ת ללמוד ע"מ לעשות סוף הכבוד לבוא בעזרתו ית' ותפץ ה' בידינו יצלית לבוא אל אמיתת הכוונה ויאירו נפשינו באור חיי החיים ולאורו נסע ונלך כו'...

...והשי"ת ישלח לו רפו"ש בקרב ויחזקו שיהי' בריא אולם ויהי' במנוחה בכל פרט וישמח נפשי בבשו"ט מהנעשה בעה"ק ת"ו והשי"ת ירום קרנה כו'...

...ואני מבקש את כבודו להזכירנו בכ"ע על מקומות הק' שישלח לנו השי"ת רפו"ש בקרוב בתוך כ"י ויצליח לנו ברו"ג.

ויקבל התוה"ש והברכה מאהה"ש כאוות נפשו וב"ד ידידו עוז
דו"ש מלונ"ח תכה"י

שלום דובער

נא

מאוסף הרשיל"א צילום בידי. הפעולה הראשונה בו'כישות הנחלאות בחברון, היתה קנייתה מרומאנו ע"י ר"ש הויזמן בעבור אדמו"ר הרש"ב נ"ע וישיבתו, בתשרי תרס"ט (ר' צילום שטר זה להלן בחלק התצלומים). לפנינו השטר של הפעולה הבאה, שלאחר פרעון הסכומים שהשקיע רש"ה הנ"ל, העביר את הנחלאות על שמו של הגביר ר' שלום שמחה ב"ר נתן נטע שיינפינקל בירושלים שייצג את אדמו"ר הרש"ב נבג"מ. ההעתק שלפנינו קויים ואושר ע"י הרב סולימאן מנתם מאני רב לעדת הספרדים בחברון.

ב"ה

העתק השטמ"כ בהויזמאן להש"ם נ"ע

בפנינו עדים הת"מ בא הרב הגביר מו"ה שמעון בה"ר ליב ז"ל הויזמאן יצ"ו תושב פעיה"ק חברון ת"ו, ואמר לנא הוו עלי עדים כשרים ונאמנים, וקנו מאתי בקנא"ס [בקנין גמור אגב סודר] מעכשיו, וכתבו בכל לשון של זכות ויפוי כח, ובכל אופן המועיל, ואף חתמו ותנו ליד כבוד הרב הגביר מוהר"ר שלום שמחה בה"ר נתן נטע ז"ל שיינפינקיל יצ"ו תושב עיה"ק ירושלים ת"ו, להיות בידו וביד יורשיו אהריו ולכל הבאים מכחו, לעדות ולזכות ולרא' מחמת שרציתי ברצון נפשי הטוב שלא באונס והכרח כלל כ"א בלב שלם ונפש חפצה ובדיעה שלימה ומיושבת. והנני מודה בפניכם היום כמודה בפני ב"ד חשוב וראוי בהודאה גמורה שו"ק [שרירא וקיימת] ונאמנת ואמיתית דלא בהשטאה ודלא בהשבעה ודלא למיהדר בי מן יומא דנן ולעלם, איך אמת גמור צלול וברור שמכרתי להנ"ל את הבתים והשדות אשר לי בפעה"ק ח"ו שקניתים מהארון אברהם רומאנו נ"י ואשתו רבקה בת טולידא, כדת וכנימוס הממשלה יר"ה. ואלו הם, החצר הגדול והחצר הקטן שבצדו (שדר בו ה"ר יוסף שאלתיאל) העומדים בפעה"ק ת"ו ברחוב הנקרא תארת איל גאזאזין המפורסם בשם חצר האיסטאמבולי בערבי, הם וכל הבנינים השייכים להם עם השדות שסביבותיהם והאילנות שבתוכם וכל הקרקע השייך להבתים לפניהם ולאחריהם החאן עם הבתים שבתוכו וכל הבנינים והקרקע השייך לו. ואלו מיצריהם: מצד מזרח — הבתים של האדון ר' לוי אליעזר קלאנסקי נ"י, והמבוי (שמפסיק בין הבתים שדר בהם שאלתיאל הנ"ל ובין הבתים של המוכר שקנה אותם מדאהוד עפענדי), והבתים של המוכר הר"ש הנ"ל, הבתים של המוכר שקנה אותם מיורשי ר' זושא ז"ל, והבתים של עבד איל וואהאב אבו אמער [עמאר], ודרך השאלאלע מן קרקע עבד איל וואהאב, עד קרקע של וולאד איל זאבאלי שעכשיו נבנה שם בית הריחים, מצד צפון — הקרקע של וולאד איל זאבאלי והתל של תאמים, מצד מערב — התל של תאמים, ודרך העגלות מן סוף הקרקע של תאמים ונמשך עד לפני בית הריחים של תאמים, מצד דרום — הדרך והתאנאיר ונמשך הדרך עוד עד כותל בית קלאנסקי נ"י הנ"ל, והבתים של קלאנסקי, והאדון ענתבי (שקנה אותם מריבלין), והבתים של עבד

איל וואהאב הנ"ל. הנה השדות והקרקע שבתוך המיצרים הנ"ל וכל הבתים והבנינים שבתוך החאן, וכל הבתים אשר בתוך החצר הגדול והקטן שבצדו הנ"ל, התחתונות והעליונות המרתפים והאכסדראות והבורות של מים וכל הנלוה ומתייחס אליהם עם כל מוצאיהם ומבואיהם, פתחים דלתות וחלונות דפים וברזלים מסגרים ובריחים שובבית ונטפי עצים ואבנים וכל כלי תשמישיהם עומקא ורומא באורך וברוחב מתהומא דארעא עד רום רקיע, עם כל זכות ותזקה שהי' לו בהם, הכל מכרתי גו"ח [גמורה וחלוטה] מכירה גלויה ומפורסמת להרב רש"ש שיינפינקיל הנ"ל וכן מכרתי לו ולב"ב וליו"א [וליורשיו אחריו] את החצר שקניתי מדהוד עפענדי טופיק, ואלו מיצריו, מצד מזרח — וולאד איל פאכורי. מצד מערב — המבוי, מצד דרום — הבתים שהי' מלפנים של ר' אהרן מישה כהנא, ועתה של חאסון. מצד צפון — הבתים של המוכר הר"ש הויזמאן הנ"ל, כל הבנינים והתשמישים השייכים להחצר הנ"ל, המרתף שבו ג' חדרים, ובתים התחתונות והעליונות והבור של מים וכל השייך להם מתהום ארעא עד רום רקיע וכל מין זכות שהי' לי בו הכל מכרתי להרש"ש שיהי' הנ"ל ולא שיירתי לעצמי בכל הנ"ל שום זכות כלל אפילו כדי נעיצת יתד קטן וקבלתי דמי המכירה של כל הנחלאות הנ"ל הכל במושלם עד סוף פ"א [פרוטה אחרונה]. היינו מיד הקונה הנ"ל קבלתי שבעה ועשרים אלף פראנק, והשאר עד תשלום סך שמונה ועשרים אלף (ושבעה מאות) רובל כסף קבלתי ע"י כ"ק אדמו"ר שי' מליובאוויטש הרב הצדיק מוהר"ר שלום דובער שניאורסאהן שליט"א. ומעתה כל הנהלאות הנז"ל עם כל זכויותיהם יהי' לכבוד הר"ר שלום שמחה ש"פ הנ"ל ולב"ב לצמיתות עלמין, ויהא כח להרש"ש ולב"ב לעשות עם הנחלאות הנ"ל כל מה שירצו, להוריש ולהשכיר להשכין ולהחליף ולתת במתנה לגדור ולפרוץ לבנות להרוס ולנטוע ולעקור נטוע ולעשות בהם כחפצו, ואינש לא ימחה בידם מיומא דנן ולעלם. ומעתה ומעכשיו אני מתחייב א"ע וב"ב להעמיד כל הנחלאות הנ"ל עם כל זכויותיהם ביד הקונה הנ"ל וב"ב משופה ומנוקה מן כל מין טוען ומערער, ועלי וב"ב ויו"א לסלק ולפצות מעל הקונה וב"כ כל מין טוען ומערער בין איש בין אשה בין ישראל בין א"י בין בדיני ישראל בין בדיני אוה"ע והכל נעשה בשענו"ש [בשיעבד גמור ושלם] כל דאית לי תחו"ש מקוא"מ דקודאל"מ [תחות שמיא מקרקעין ואגבן מטלטלין דקניתי ודאקנת לאחר מכן]. כולהון יהון אתראין וערבאין לקיים כל הנ"ל.

ומו"מ האמנתי עלי ועל ב"ב להקונה הנ"ל וב"ב באמנות גו"ש על כל אשר יאמר כי הוא זה בכל פרט ופרטי שטר מכירה דנא. וכך אמר לנא שט"מ זה ופיצוי זה ואודיתא דא כתבוהו בשוקא וחתמוהו בברא כי היכי דלא להוי כמלתא דסמירתא, רק גלויה ומפורסמת לכל ותנוהו ליד הקונה הרש"ש הנ"ל והכל דלא וכו', ודלא וכו', בביטול מודעות וכו', ובפיסול עידי מודעות וכו', לדעת הרשב"א ז"ל, ובאופן שאין בו דין אסמכתא. ושטר מכירה זו ואודיתא דא לא יופסל ולא יוגרע בשו"א כלל, והכל יהי' נדון ליפוי כח של בעהש"ט [בעל השטר] וב"ב, ויהי' בעהש"ט ובאי כחו ידו על העליונה ויד המערער על התחתונה. וקבלתי עלי סברת הפוסק שמאשר ומקיים שטר דנא, אפי' שחהי' סברתו יחידה. וכל הנ"ל אמר לנא ערים הת"מ הרב הגביר ר"ש הויזמאן הנ"ל, ואנחנו עדים הח"מ קנינו מידו בקנא"ס כמדל"ב [במנא דכשר למיקנא ביה]

כדתחנ"ל לקיים כל הנ"ל. וע"ז אמו"צ [אמת וצדק] באעה"ח י"ג לחודש אייר שנת תער"ב והכל שריר ובריר ואמת ויציב ונכון וקיים.

נאם שלמה זלמן בר"א האוולין עד.
נאם מ' מענויל בהרצ"ה נ"י נאה עד
וליתר תו"ע [תוקף ועז] באתי בעצמי על החתום ולקיים כל הנ"ל

שמעון הויזמאן בהר"ל ז"ל.

קדמי הת"מ הנפק שטרא דנא דחתימי עליה תרי סהדי מעלת הרה"ג וכו' מוהר"ר שלמה זלמן בר"א האוולין יצ"ו, ומעלת הרה"ג וכו' מוהר"ר מ' מענדיל בהרצ"ה נאה יצ"ו, ומעלת האדון מוהר"ר שמעון הויזמאן יצ"ו, ואתו הני סהדי ומע' המוכר הנז' נ"י ואסהידו אחתימת ידהון דהיא היא ומדאסהידו אתתימת ידהון אשרתיו וקיימתיו כדחזא פעיקת"ו הברון יום הנ"ל ש' נז' הצעיר

סילימאה מנחם מני

נב

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי.

הרז"ה אל הרשיל"א

ב"ה, פעה"ק חברון ת"ו, יום כ"ח אייר תרע"ב
לכבוד ידי"נ הרה"ג וו"ת י"א כש"ת מוהר"ר שלמה ליב נ"י מד"א מפה אחדשה"ט כמשפט לאוהבי שמו.

מכתביך היקרים קבלתי לנכון. מכתבך הארוך המתחיל מי"ב ניסן, ע"ד גיסכם שיחי' לא כתבתי רק לכבודם ולא לזולת ורק רציתי לידע מה ישיב כבודם ע"ז, וע"ד הידוע אין מה לדבר כי די הי' לנו הצרה בשעתה ר"ל, ועתה ב"ה שנחפטרנו ממנו ואין לי שום עסק עמו כי הוא שונא לי שאינו מדבר עמי אפי' חצי דבור מעת הקני', ולא תחשדו אותי בענינים כאלה לא בזה הוא חלקי ח"ו. וע"ד אם גיסכם ראה את מכתבכם לפייסו, אודיעו אשר אין מזה שום חשש כלל, המכתב הזה הגי"ע אלי חתום.

ע"ד השמחה שהי' בעת מסירת הקושאנעס תוכלו לצייר, שממש כל העיר עמדו ברחובות וחכו עד שילכו בחזרה, ואח"כ כל אחד נתן מז"ס, הריי"ס בן ר' לוי יצחק ז"ל לא הי' יכול לעמוד כל היום בכלים שלו, הוא עם בניו וגם ר' חיים אברהם עמהם. גם הספרדים כולם היו שמחים.

ע"ד השט"מ הי' כתוב בפירוש אחריות והכל עשוי בטוב ובדיוק עצהיו"ט, לא נשאר שום חשש ופקפוק. ושמעתי מהספרדים שגם יוצאי חלציו של הג' רומאנו ברכו את ד' שנכנס לית אדמו"ר שליט"א ויהי' מקום תו"ת.

הישיבה, איזה שבועות מקודם נכנסנו ללמוד בהחצר ויהי' בחדר האחרון כמ"ש לכמע"ל, וגם כמע"ל כתב לי כן, וב"ה שנתכוונו לדעה אחת. שם לא הי' באפשר ללמוד מהרוחק וההום. ובמקום הישיבה בקשתי לר' שמואל ותנחום

שילמד שם, ואני רואה לקרב אותו כי הוא איש עני וע"פ הכלל של אדמו"ר שליט"א שצריכים גם לאנ"ש לקרב שלא יערערו. והענין הוא כך כי הוא נסאר רק עם שלשה נערים ומובן שלא מספיק, לכן התחיל להתקרב להא"ה, והוא רצה ליקח אותו לחדרו כו' ולהתנות עמו תנאים ויתן לו בנו ללמוד וגם בנו של מאיר אייכעלסאן, וממילא מובן שזה פועל קירוב ג"כ אצל הרמד"ס באשר שהוא חתנו והוא עמו ביחד. לכן קראתי אותו ודברתי עמו שילמוד עם הנ' נערים שיש לו בכל יום תניא ויחזור עמם עד שיהי' בקיאים בע"פ ואני אתן לו חצי ליפ' בכל חודש. ובפירוש התניתי עמו שאין זו קביעות רק על זמן זה, וגם ספרתי לו שזאת אני עושה בלא הסכם מליבאוויץ.

ועתה כשהגיע המכתב ע"ד שמירת היצ"ט קראתי אותו ואמרתי לו שהוא ישגיח ע"ז ויקרא הפ"נ אצל מערת המכפלה בכל ער"ח וכדומה כל הענינים ששייכים לזה יהי' מוטל עליו, וסוף הכבוד לבא, ואחשב שניצטרך להוסיף לו עוד איזה סכום. ואח"כ אפשר יתנו איזה משרה לר' חיים אברהם שיהי' לו איזה תמיכה מיוחדת אבל לא לשנים ביחד, כי הלא אתם יודעים טיב של כל אחד ואחד, ואם ימסרו לשנים ביחד איזה גבאות אז יהי' תמיד עסקים כו'.

ע"ד התדרים הוא כך, נראה עוד הפעם בע"מ טובים ונתיישב בדבר. ר"א קלונסקי הבטיח לי שיבוא איזה פעם עם בע"מ ויתיישב איך לתקן זה, והידוע הרחקתי אותו מכל וכל. השכירות מהעבר אין אני יודע איך יהי', ציוויתי להשכנים שלא יתנו לו וגם הוא אינו חובע מהם, משמעות שמחכה על מכתב מליובאוויץ.

ע"ד בנכס שיחי', כתבתי לכבודם במכתב של בנכס שהוא דבר שהוא הכרח שהוא יתעסק בזה ולקרבו בעניני רוחניות, אי"ה לא אמנע ממנו כל טוב, ובד"כ האברכים אני שמח מהם, לומדים בשקידה ונתלבש עליהם רוח חיים, אקוה אשר אי"ה יקבלו מהם טוב.

ידידי, אל תדמו שאין אנו מכירים עבודתכם ויגיעכם כל הזמן אבל הלא אתם יודעים שב"ה עבודתכם הצליחה, וכל עבודתכם היא כלא וכאין לגבי הענינים שנפעלו בזה הזמן, לו אם הייתם רואים לע"ע ציור הישיבה, אשר ב"ה נתעלה עם אברכים טובים, וגם האברכים דפה ב"ה אינם יכולים לבטלם. וגם הבחורים עם המלמד, לע"ע הבחורים הם ארבעה הידועים וגם נכר של ר' ליב לומד פה, כבר כתבתי לכמע"ל במכתב הקדום.

גם פעולת החצר, מה שלא הארכתי במכתב הקדום הוא מפני שאני חושב מה יכולים לדבר אדות זה, לו אם היו כותבים שלשה ימים ושלשה לילות לא יספיקו לכתוב התלאות שעברו ע"ד זה. ובפועל ממש כמה ימים הייתי מרגיש מרירות בנפשי, כשהייתי מעלה על הרעיון ענין זה. וגודל הנס אשר עשה ד' לנו הוא הפלא ופלא, ומגודל הדבר לא שערתי ששייך לדבר ארות זה, ממש כמו אם הי' ספינה גדולה עם אנשים מיטרפת ח"ו באמצע הים, ואח"כ הציל אותם ד' שייך להאריך הדברים בזה, הלא הענין בעצמו הוא די ותו לא כו' כן הדבר הזה.

תראו להשתדל להוסיף עוד משולחים, וע"ד שהשתדלתם שיהי' ר"מ ראוענבלום שייך לזה הוא טוב מאד, אך תראו שיהי' לו קביעות זמן נכון ע"ז, ויהי' לו סרס נכון ע"ז ויהי' לו זה ענין עיקרי לא בדרך טפל. החשבונות לא שלחתי לכם מפני כי הטירדות עלי אין שיעור, ובפרט הזמן הזה עד אשר אתיישב בטוב, ואין אני יודע מה שאתם תובעים שהחשבון אינו בדקדוק ובלי סדרים,

אבקש מכמע"ל שלא להרבות עלי עוד מלאכות. ההשבון אני כותב בדקדוק כמו שהוא לקוח אצלי מספר היומי, וממש מזמן הקימה עד זמן שכיבה אני תמיד רק בענין הישיבה בלי הפסק, וכשאני עושה החשבון הוא בלילה לאחר שהבחורים והאברכים הולכים לביתם. ולו הי' יכולים לעשות שמליבאוויץ ילך טאלאנעס על סכום מעות, ואני אשלח כל חודש רשימה, כמו שהי' אצלי בהאראדיסק הי' בעבורי טוב מאד, וכמה פעמים כתבתי אדות זה, רק זאת שאני חושש שלא יהי' טוב בעד האברכים שכל הוצאה יוצרך לי לקבל טאלאן מליובאוויץ מקודם, אבל על עצם הענין אני מסכים מאד, ואז לא הי' עלי עול החשבונות. גם כל פעם שאני עושה החשבון אני לוקח את בנכם שיחי' ועושה עמו ביחד החשבון, כי הוא אצלי נאמן רוח. אני מחכה על השעה אשר יתן ד' ויבוא כמע"ל לפה ואז יקל מעלי הרבה ענינים וכו'.

ע"ד המלמד. לקחתי אברך א' מחו"ל מאנ"ש בעצת גיסכם שיחי'.

ע"ד הענינים דפה, אדות הוועד הי' שערורי' גדולה, אשר ד' ירחם שלא ייראה מצב נורא כזה. הוועד — ר"א קלונסקי ורי"ס התפטרו, והד"ר העמיד עצמו מלילך לאשכנזים וגם את האפטייק לקחו הספרדים מאנ"ש לעצמן, וגם את האיספעטאל [= בית החולים „חסד לאברהם"] לעצמן, ומלבד הצער והיסורים לשמוע צעקת החולים ר"ל וכדומה הי' די בזיון ושפלות לאנ"ש. התיישבתי עם הרמד"ס שיחי' ושלחתי שיבוא לכאן גיסכם שיחי' [= הר"ר מנדל נאה] עם ריי"ס [= ר' יעקב יוסף סלונים] שיחי'. וב"ה באו ביום ג' וגם לקחו עמהם ביחד את ידידנו ר' ישראל לייב שיחי'. גיסכם הי' איזה ימים ולא עשה שום סדר ואת"כ לקח א"ע ידידנו ר' יעקב יוסף שיחי' בצירוף ר' ישראל לייב שיחי' בכל תוקף ועוז, ממש השליך נפשו מנגד, מלבד היגיעות שיגע ביום ובלילה לא נח ולא שקט, לא אכל ולא שתה, הלך לכאו"א לביתו בכל מיני עצות ותחבולות. סבל הרבה גידופים וחירופים כידוע לכמע"ל דרך ההנהגה דפה, אך הוא לא הביט על כל זה עד שעשה גמר וסדר, שישארו מנהלי הוועד הקודמים ר"א קלונסקי נ"י ורי"ס נ"י, ובאופן כזה עשה שכל אנ"ש חתמו על הכתב שעבוד בעד כל נפש ונפש סך ג' רו"כ לשנה, בטוחות מהחלוקה שלו על הוצאות הנהלה אם יהי' נזרך ח"ו. וכן עוד כתב שחתמו עליו כל זקני ונכבדי העיר שהכתב והחוזה שעשה הרשיל"א עם המנהלים ר"א קלונסקי ורי"ס הוא צדק וישר ונכון בלי שום ערעור ופקפוק (כי באופן אחר לא רצה הרא"ק ורי"ס לקבל על עצמן המשרה).

מובן שכל הענינים האלה לא בקל הגיע להם לגמור, וגם אני סייעתי להם סיוע שיש בו ממש שיצא הכל לידי פועל. ובזה הראה ידידנו ר' יעקב יוסף חביבותו ויקרותו לישוב חברון ואיישר חילי בזה ובצירוף ר' ישראל לייב נ"י. אך הפולנים עומדים במרדם ואינם משתתפים לעצה אחת ומבקשים עצות ותחבולות להפוך קערה על פי' ח"ו, אך היא לא תקום ולא תהי' ח"ו. ונשאר אצלינו שלא נעשה עמהם שום עסק רק זאת — — — שמי שלא יתחבר לעצה אחת לעזור למנהלי הוועד יוצרך לו ליתן איזה סכום להרופא ורפואות. וה"ה לאחר שראה אשר תוחלתו נכזבה ניכר אשר הוא חוגר א"ע בתחבולות שונות עם אנשיו, אך בטחנו בד' אשר יסכל עצתו ויהי' שלום על ישראל.

ב"ה ב"ב כולם בתו"ש כן יתן ד' על להבא. המכתבים שאתם שולחים לב"ב אני מוסר תיכף לבנכם שיחי'. ע"ד בנכם כתבתי מכבר מכתב להריי"ץ שליט"א.

המשולחים אינם שולחים לי הרשימות רק ר' יעקב פילטענהאף שולח לי. ומר' בנציון שטיין קבלתי מכתב א' עם היא"צ שכתבו לי מליובאוויץ.

ע"ד וגינות. הגינות כך בלי שוכר עד שהעבירו הקושאנעס, וכשהעבירו הקושאנעס השכרנו להערבי הקדום, הגם שהי' זה למורת רוח נגד הא"ה, אך הי' ההכרח שא"א באופן אחר מהשכיר בנכם שיחי' וגם אני ביחד. אח"כ ראה בנכם שיחי' ושאלו למה השכירו דווקא להגוי הזה, ואמר לו מפני שירא לעשות עסקים עם גוי אחר (אצלי אינו שואל מפני שעמדי אינו רוצה לדבר וכו') והשיב לו אם לכם טוב לי ג"כ טוב.

נג

ממכתב זה אפשר ללמוד על המצב הרעוע בהנהלת העדה והיישוב, וכן שהרז"ה נאלץ, על אף רצונו, להתערב גם בענייני העיר.
מאוסף הרשיל"א, צילום בידי

הרז"ה אל הרמ"מ נאה

ב"ה פצה"ק חברון ת"ו, יום י"ד סיון תרע"ב
לכבוד ידידי הרחי"ג וו"ח מ"א מוהר"ר מנדל נאה נ"י
אחדשה"ט כמשפט

המכתב אשר כתבתם לר"א קלאנסקי הראיתי להרמד"ס נ"י ואמר שאין צריכים למסור אותו לקלאנסקי ונשאר אצלי.

עוד זאת באתי לבקש מכמע"ל בעד כלל אנ"ש שתבאו לפה על איזה יום לעשות סדר ע"ד הוועד, כי רא"ק ורי"ס סלקו א"ע, והחכ"ם סלימאן הודיע לנו שאם לא יעשו סדר יעמוד הרופא מלילך אל אנ"ש, וגם האפטייק יקח לרשותו. לכן נועצנו יחד ונשאר אצלינו שנשלח אל כבודו, ויש תקוה שבנסיעתכם יעשה הסדר אל נכון, ותקחו גם לריי"ס ובע"ה בנסיעתכם יהי יהי' שלום על ישראל. ומבקש אני מכבוד מעל' להשיב לי תיכף בפאסט החוזר מתי תבאו כי הדבר נחוץ מאד למהר, כי בשבוע הזה הפסיק הרופא להלך, רק בקשנו אצלו בהשתדלות שיחבה עד לאחר ש"ק. ע"כ מצאנו וראינו שהחיוב לכבודם שישתדלו בזה שזהו ענין גדול, כידוע לכמע"ל מה שיוכל לצמוח מזה אי נעימות בו' ואין מי שיכול לעמוד בפרץ כמו כבודם.

ידידם הדוש"ט בלונ"ח
ש' זלמן האטולין

נתתי לר' אליעזר שמעון א' ליפ' על חשבון כבודם כמ"ש לר"א אליעזראוו ואבקשם למסור זאת לזוג' של ר' יצחק שפאקאנער. וגם אבקשם להלוות לי גמ"ח א' נאפ' ולמסור לזוג' בס"ה שני נאפ'.

ידידו הנ"ל

(על המכתב נרשם כנ' בכ"י של הרממ"ן כטיוטה של מכתב שכנ' נשלח להרשיל"א או שמא הוא המכתב שצורף למכתב הרז"ה שנשלח ע"י הרממ"ן להרשיל"א:)

ב"ה ב' דר"ה תמוז ע"ב. עש"ק קבלתי כל מכתביו. מכ' להרז"ה שלחתי. המכ' האחרון שקבלתי הי' מן ט"ו סיון. לדאבון לבנו אודיע כי הרה"ח הרד"א [= ה"ר דובער אפרת] שחל"ח בשב"ק סמוך לערב. והובא לקברות בתצות הלילה. תנצב"ה. נשלח סעג' לנאווה"ס. בטה עתה ידאו כעל כנפי נשרים לבא לפה. מסתמא יבקע כעת ענין האדרעס וממנה במקומו ז"ל. ואני בד' אבטח.

נד

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי

הרז"ה אל הרשיל"א

ב"ה פעה"ק חברון ת"ו, יום ב' ט"ז לחדש תמוז תרע"ב

לכבוד ידי"נ הרה"ג וו"ח י"א כש"ת מוהר"ר **שלמה יהודא ליב** נ"י מד"א דפה

אחדשה"ט אה"ר ונאמנה

מכתב כמע"ל מט"ו סיון בצירוף מכתב הריי"ץ שליט"א לנכון קבלתי ע"י הרמ"נ שיחי' וכבר השבתי לכמע"ל אדותי, ועתה אודיע מהפעולות. תיכף התחלתי לעסוק אדות השערים, ואמרתי לבנכם שיחי' שהגיעה פקודה מליובאוויץ לעשות השערים, והתחלנו לעסוק בהם. ואמר לי בנכם שיחי' שצריכים ליקח רוכסא כזהו רישון מהממשלה ע"ז ע"ד תיקון בנין. והשתדל והביא לבתינו הראש באלאדיא [= ראש העיריה] וכל החבריא שלהם, ולקח הכל בטוב (ואם הי' ת"ר עושה זאת הידוע הי' בזה נסים ונפלאות לרבבות). ואח"כ התחלנו לעסוק לפועל להכין אבנים וסיד, והוא כשראה שמתעסקים ע"ד בנין, והי' אצל הראש באלאדיא וחקר הכל והי' מיוחד בהעסק. ואח"כ הלך לר' יהושע אהרן ובקש אותו שיקראו אותי יש לו טו"ד עלי. וקרא אותי ר' יהושע אהרן אך אני לא ידעתי על מה קרא אותי ודמיתי שעל איזה דבר בעלמא, ולא הי' לי פנאי ואמרתי שאבוא אח"כ, ואח"כ שכחתי ע"ז. אך אח"כ באיזה שעות לעת ערב בא אלי מהשכינים התחתונים ומתאונן מה יעשה שמעון דוחק אותו ע"ד שכירת הדירה ומפתידו וכו', לכן אין הוא יודע מה לעשות, ונשאר אצלי לקרוא אותו. וקראתיו לביתי ואמרתי לו מדוע הוא דוחק השכינים הלא דברתי עמו שנחכה עד שתבוא תשובה מליובאוויץ. והשיב לי בתשובות וכדומה שאין בהם ממש, אך מדבר לדבר בא ע"ד בנין השער והתחיל לתבוע ממני מדוע אין אני לוקח ממנו רשות, וסיפר לי איך שקרא אותי להר"ב כי ע"פ דין צריך אני להרחיק ממנו ד' אמות ואסור לי לבנות מאומה בלי רשותו, והוא דימה שנעשה כיפה על השער. אך אח"כ לקחתי המכתב של הריי"ץ שליט"א והראיתי לו מצד אחד איך שהוא מצוה לעשות שער יפה ונשתתק מעט. אך אעפ"כ הי' מבצבץ ע"ז, ואנו לא הבטנו על כל זה והתחלנו לעשות השער, אך הוא אמר כמה פעמים שהרצועה שהולך מן הכותל הקטנה אינו שייך להחצר, ואמרתי לו שהלא כתוב התחום עד ביתכם, ואמר שיכולים לאמר שהתחום שלו הוא כאן, ואמרתי לו שא"כ אתם יכולים לומר שכל המגרש הוא שלכם. והתחיל לחזור מדבריו ואמר שאינו שייך לו רק הותנת שהרצועה אסור לבנות עליה. הקיצור לא רציתי להאריך עמו בדברים רק מקודם לגמור

השער. וגם אצל השער הי' עמו וויכוחים הרבה ואיך שיהי' אי"ה אקוה שבשבוע זו יוגמר השער יפה וגם הדר כמ"ש.

הכותה הקטנה הגביהו אותה למע' יותר. אנו הי' ברצוננו להגביה אותה עוד יותר אך הוא לא הניח ולא רציתי לעשות עמו עוד עסקים כי די בזה. ולהשער יהי' שני עמודים מהודרים מאבנים משופה, הראשים יהי' מצויירים כמו בהבניינים היפים והשער יהי' של ברזל, חצי התחתון מצופה כולו וחצי העליון יהי' קנים של ברזל כמו עיקול. ולמעלה על השער יהי' כמו כתר מציורים של ברזל. לא אתפאר, שזה אינו מחכמתי רק פעולת בנכם שיחי', ואי"ה שיוגמר אשלח הציור להרי"ק שליט"א. כתבתי לו מכתב כל הפרטים כמו לכמע"ל. ואח"כ אתן לו להא"ה המכתב ששייך לו מה שישלח לו הרמ"נ שיחי'.

כתבתי החשבון לר"מ ראוענבלום מנ' חדשים ניסן אייר סיון. אני דחוק מאד למעות אשר אין די לבאר, ולר"ח מוכרח אני בלי נדר מעות. וכתבתי להר"מ ראזענבלום כי אם לא שלחו עדיין יודיע בטעלג' לרמ"נ שיחי' שילוו לי מעות להלק לר"ח, כי לא סגי בלאו הכי, וממש לא יהי' לי מקום להחבא מבזיונות אם לא יהי' לי מה ליתן בר"ח לאברכים כי הלא אליו הוא נושא את נפשו, ופה איגו יכול להתנהג הדבר בהקפה כמו בליובאוויץ, ורק אני לווה מזומן על הכישר. וגם לע"ע הוצאות השערים אשר יעלה לערך 25 נאפל'. הדוהק אצלי מכל הצדדים. השער מהחאן יעלה הוצאות הרבה, כי צריכים לעשות אצל השער גג שלם.

ע"ד דרישת ההערבה מה שביקש הרי"ץ שליט"א לא שלחתי, כי ר"א קלונסקי איננו בביתו והרמד"ס נסע ליפו כי כאב לו באזן, והוא דבר קל. ולא נשאר רק הידוע ועמו איני רוצה להתייעץ כידוע לכמע"ל מענייניו. שלח לי גיסכם שיחי' ההעתקה ממכתב של אדמו"ר שליט"א ששלח לו הא"ה וראיתי שם פלאים אשר תצילנה אזנים משמוע זאת, ד' ישמרנו מהם ומהמונם. אין אני יודע מה הוא רוצה עוד וכי לא שלמו לו מעותיו ומה יחסר לו, לא יכול לישב כך בלא מלאכה ומלשינות, כפי שהכרתי אותו ניכר שמיום שעמד על רגליו אין חברון יכולה לבוא לידי ישוב, כי לא עבר שנה או שנתיים אשר מהפך את העיר במהפכה בנכלותיו נרגן מפריד אלוף, אך זאת תדעו ידידי שאין מה לפחוד ממנו כי כחו רק בפה ובכתב ותו לא מידי, ואי"ה כשיוגמר הכל בטוב נוציא הספק מלבו שאין לו שום אחיזה. וגם בניו ניצרך שעל השנה הבאה יצאו מהחצר, כי ניכר שהוא רוצה שישארו על להבא, ואחשב שאפשר ניצרך לעכב המגיע לו לפי חשבונו עד גמר השנה, כי כל זמן שיש לו עוד דריסת הרגל, ותתנו כמוהו. אינו הגמר. אין אני יכול לצייר לכם השנאה אצלינו ממש דוקרים בהבטה שלהם כמו שהי' גוזלים מהם חצר.

ידידי צריכים לחשוב על זמן הבא אדות לקבל עוד איזה אברכים, אשר מההכרח הוא... (הסרה שורה בצילום) הוא בחור טוב בשכל טוב, בנכם שיחי' יש לו לע"ע טרחה אדות הבנין אך לא סגי בלאוו הכי, וגם כתבתי להרי"ץ שליט"א כי... אפי' לנעוץ יתד קטן ואל תחששו מהשקרים של הנוכל אשר ממש הדעת אינה סובלתו.

ידידו הדושו"ט בלונ"ת תכה"י ש' זלמן האויליז

נה

בירורי חשבונות של הוצאות הישיבה בתקופתה הראשונה.
שיש בהם ענין להכרת תנאי החיים דאז.
גוף כתי"ק באוסף דודי הראד"ה שי'. צילום בידי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרז"ה

יוסף יצחק שניאורסאהן ליובאוויטש
ב"ה יום ד' יו"ד מ"א תרע"ב, ואטשע דאצע

כבוד ידידי הרב הנכבד ומרומם וו"ח אי"א מוהר"ר ש"ז שי' האוולין, מנהל ישיבת תו"א בעיה"ק חברון ת"ו.

שלום רב, הנה מני אז בא אל הקדש פנימה עדיין אין סדר לכל הענינים החיצוניים (זה הנני רואה במוחש ומזה הנני דן על הפנימיות). אין אני ידע פה מי הם התלמידים, האברכים, ומה מהותם, ומה לימודם, מוצאם ומובאם.

לפני מונחים עתה ג' חשבונות שלו. הא' מיום נסיעתו עד בואו לחברון ת"ו והיותו שם, זמן מדוייק לא נאמר בו, אך משני הוצאות שחושב שם. הא' קעסט הבהורים עד ר"ח שבט (חשבון כללי כך וכך גרוש, וכידוע לו זה טבעי שאינני אוהב הסתום אך מפורש בעד כ"א וכמה ועד מתי בדיוק). הב' בעבורו בעד כסלו וטבת. הנני מבין שחשבון זה עד ר"ח שבט. והחשבון השני הוא בעד שבט אדר עד ר"ח ניסן. והחשבון השלישי הוא בעד ניסן אייר סיון אין שום סדר להם? רק אחת הנני רואה כי אין לו שום תשבון וסדר מדויק רק מוציא הוצאות על חשבון הגבירים.

לא אוסיף עוד בקורת על כל החשבונות אשר רבו, כ"א אחדים הכלתי מובנים לי ביותר, ולא אוכל להתעלם מהם. אף כי כבודו על אתר ויחדע מה שעושה, אמנם אנכי דעה אחרת לי בזה, ואינני רואה עדיין אפשרות לותר. והלואי יעזור השי"ת שיהי' כפי הנדרש ויהי' בעזרינו להרחיב את המוסד יותר ויותר, להגדילו בתורה ויראה כו', וקיבוץ תלמידים יקרים ונעימים (אם האמת כן שכתב כ' שאפשר להשיג) עשר פעמים ככה.

חשבון נו' 1: עגלה לזעמבין ולבאריסאוו 2.35 עגלון שול ז' נסיעה וחורה והם 2.41 למה זה העמיד בחשבון. אם המוסד מחוייב ליתן הוצאות לקבל ברכת הפרידה, אינו מן היושר, הסך 63 ר' הלא בספרו כתב על מה יצאו למה לא כתב סתם, אכסניא ביפו 284 כמה שהו כי כך עלה. 142 כובעים ועגלות וחותמות, צריך לפרט כ"א לעצמו. מה זה שכתוב בחשבונו הלל פרוטקין ע"ח המגיע לו 36 מ"א ואלטער ע"ח המגיע להם. צבי קצב ע"ח המגיע לו, מה זה מגיע להם? שנותן להם המגיע להם.

חשבון נו' 2: כיבוס החצר 43.8. כיבוס החצר, הוצאה זו שייכה לכל השכנים ואין כולה שייכה לישיבה. שמש העיר והישיבה 64, אם דרך מתנה הרבה הוא. ומה מספרו. או בדרך תשלום חדש. בעד הקוגעל 20, מה זה קוגעל? אנבאייסין מחדש טבת 50.16, כיבוס חלוקים (של כל העיר?) 58.32. החשבון פרטי צבי קצב (וכן כולם) 377 בכספנו הוא P, 40 9 בעד חדש. אנבאייסין 19.8

והו בערך 95 ק' לתדש 42 ק' והו הרבה. תיקון רעקיל 4, סחו' לרעקיל 49, סחו' לקאפטין 26, תפירת רעקיל 16, תפי' קאפטין 10, אוני' 14.25. מה זה הריבוי כ"כ, רעקיל, תיקון ותפירה מחדש וקאפטין. גם אם חיים הם ע"ח הגבירים ג"כ צריך להיות בחשבון מדוייק. הדרך הזה לא יביא לידי מוסר נפשיי ולא יביא שום תועלת והלואי שלא יקלקל ודי למבין אם יהפוך להבין.

בחשבונו הפרטי (השייך לו לעצמו), מטות וכאשות ושולחן (ע"ה הדמישים רו"כ) 7.95 כך הוא 39.75 הוא חושב לעצמו שכירותו. בחשבון ראשון חושב לעצמו בעד כסלו טבת 28.40 ועולה לתדש 14.20 ובכספנו הוא 80 ר' וע"כ עליו לחשב כך). [השורה המוסגרת נמחקה בקו] ההשבון 10450 גרו"ה לפי שתושבים פה הגרו"ח 5 ק' עולה 522.50 P. ולא 555 P. כמ"ש במכתבו ודי.

מעתה הנה יעשה בסדר הזה. הא' יודיעני שמות התלמידים האבוכים וכמת מקבל כ"א ואחד. ב' שמות התלמידים בתורי הברו"תו (שלזט בודא אינו משלם כלום כמובן) ומוסג"פ תבנית ספר יומי, שיעשה לו בו ג' עלים בכל עלה הקאראשיין ירשום בו הוצאות שלו בבת"י יום ביומו (ויש מקום לרשום יום השבוע ויום החדש והתדש), וכן יכתוב בהשורה שבנו' 1 והשורה שבנו' 2, ולאחר שיסיים עלה יכתוב על העלה הב', (היינו שצריכים לכתוב רק על צד א'). ופעמיים בתדש, או פעם א' בחדש כפי שימצא לנכון, יקרע העלים וישלח הגרשם עליו א' לפה אל הקונטור והנסמן עליו 3 ישלח לרי"ס לירושלים. והוא יעשה מזה חשבון מדוייק לפי הקונטעס כפי דרישת ספרי הבוכהאלטערי' וישלח אלינו. כן מוסג"פ תבנית ספר קבלות, אשר כל מקבל כסף הן התלמידים המקבלים שכירות, או המקבל מתנה, או המקבל בעד שכירות, וכן בעלי התובות, ואצל מי שיקנה, והכל צריכים להתום כי קבלו המגיע להם, ויתתמו בב' מקומות הא' נשאר אצלו והב' ישלח לפה. במקום שגדפס בעד... צריכים לפרט בעבור מה הוא מקבל. טאלאנעס האלו הם קבלות (וגם אם הוא יקבל כסף שילות מאתנו כפעם בפעם צריך ג"כ לכתוב אלינו קבלה כללית כנו, ויהי' נרשם על הקבלה בעד הוצאה כללית כפי המבואר בחשבון כך וכך), ופעם בחדש, כל מה שיוציא במשך החדש. ויקבל הטאלאנעס הנ"ל חתומה בידי המקבלים וישלחם להרי"ס שיחתי (והוא יביאם בספר כפי הנדרש, ויכתוב מעבר השני מה שאראהו ויעשה החשבון), וישלחם אלינו לפה. על הקבלות האלו צריך כ' לחתום במקום מנהל המוסד וכו'. ועל פעם זה די ואי"ה ימים אלו אכתוב אליו עוד אי"ה בקירוב הדעת, ויעזרינו אלקים לשמוע ולהשמע אך טוב. פרסו בגיני בשלום התלמידים יתיו וימסור להם פ"ש חם ממני כאשר עם לבבי, באשר שהם עוסקים באמת. ואי"ה בקרוב נשוב נדבר באהבה ידי"ע דו"ש ומכבדו.

מוסג"פ צעטיל מיוחד

יוסף יצחק שניאורסאהן

נו

מספר תומכי תמימים, עמ' קעח — קם.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לתלמידי ישיבת תורת אמת

ב"ה

אל ידידי ואהובי תלמידי מוסד „תומכי תמימים" יסודי בית „תורת אמת" אשר בעיה"ק חברון ת"ו

ד' עליהם יעלו ויפרחו כגן רוה במעלת התורה והיראה

שלום רב מעומק הלב,

ידידי הגה זה כבר בא המוער, אשר תפקדונו בבטורת שלומכם האמיתי, מארחות חייכם הרוחני בקדש, בעת פרידתינו טרם עלותכם בקדש הבטחתנו להודיע בעתים קרובות מכל אשר אתכם איש איש בעבודתו בנגלה ובדא"ח ובעבודת הלב, יעזרכם האלקים, והנה עד עתה לא קיימתם אף פעם הבטחתכם, אף כי לא פעם ולא שתים שמענו משלומכם ומעבודתכם ע"י ידידינו הכי נכבד נשיא תורת אמת כאברה"ת הרש"ז שי', בכל זאת לדבריכם אהם ולמכתביכם אתאבה עד מאד, והודיעוני מכל הנעשה אתכם ואם תבריכם אשר בקדש במצב הלימודים ובמהות ההתמסרות אל הכוונה האמיתית, אשר בגלל זאת שולחתם להראותם הדרך אשר בה חונכתם, ברצון ובאונס, ומכם יתלמדו אף הם ללכת בארחות חיים, חיים האמיתים, הנקנים בדעת וחבונה.

המוסד „תומכי תמימים" אם הבנים, בני תורה ויראת אלקים, אשר כל אחד מתלמידי יחיו, חביב ויקר לה כאישון עין, תדאג לכם אף כי שולחתם להורות דעת לעם קדש, להראות מסילת הקדש, ובציור החיצוני הוא מלאכות נכבדה ונעלה עד להפליא, שנעשית ע"י חרוצים ומעולים, אבל ת"ל כי העוורון עוד לא הגיעה למדה כזו שנוכל לטעות טעות גס כזה, לאמר שלאחר הניפוי בי"ג נפה יצא הסולת הזה.

אף אתם, לא אפונה כי יודעים האמת במקצתו עכ"פ ודי הוא המקצת הלזה לשלול הטעות הגס, ועליכם לדעת מטרת השילוח, שהיא לא כולה בשביל הזולת. רק בשבילכם ג"כ, והנה עם הספר בשם אמכם האהובה מוסד „תומכי תמימים" נדרוש בשמה בשלום בני' היקרים יחיו, ובכל לבה ונפשה דורשת היא מבני' להודיעם מה פעלו ועשו במשך העת הארוכה הלזו, והאם הגיעם איזה תועלת מנסיעתם זו (לבד הקאפלושין והקאפטון) במעמד ומצב נפשם.

תלמידינו, אל תטעו לחשוב כי במשל ומליצה באתי אליכם, לא. כי אם בדרישה ופקודה, הרציאו חשבון פרטי ממעשיכם שם, ומזה נדע ונבין מעמד ומצב נפשכם, באו אלינו בכתבים מכל, מה למדתם במשך העת הלזו, ומה מן המדות אשר כבשתם ונצחתם במצב הנפש (סלחו לי יקיריי על היציאה הגדולה הלזו מעבר לגבול, לכנוס בתוך פנימיות הנפש, כי מי כמוני יודע גודל אהבת „תומכי תמימים" הפנימי' לתלמידי', והתמסרותה במס"נ ומאד ממש בגלל כל אחד ואחד, אשר בזה זכתה אשר תלמידי' יהיו מסורים אלי' במקצת) אם בנים אתם ל„תומכי תמימים" (כמו הבן החפץ בטובת עסקי אביו) הראו נא לנו מה עשיתם לטובתה (הוא טובת כאתבנ"י בהרמת התורה והעיקר יראת ד' לחיים

(בחיים הגשמיים נראה ג"כ יראת ה') היא תורת החסידות ועבודה שבלב) את מי עשיתם וקרבתם לכוונת המוסד אשר בקדש יסודו, ואם כעבדים (ע"מ לק"ס) אתם ל„תומכי תמימים", הראו לנו עבודתכם אתם בתורה ועבודה וכו', אכפול הדברים בבקשה על כל הנ"ל, אחד המרבה ביופי הכתב והמליצה (רק שיהי' אמת) ואחד הממעיט ביכולת הכתיבה, רק יתבארו ויתפרשו הדברים, נעים יהיו לי לקריאתם בקריאת חיבה.

אחיכם, התלמידים היושבים פה, יחיו, ת"ל בחו"ש, וההתעסקות בלימוד דא"ח ונגלה ת"ל עומד במעלה ומדריגה נעלית, בשקידת הזמן ושקידת הנפש, מהם הרבה ת"ל שמכירים את האמת ונמשכים אחריו בכל לבם ונפשם, ומהם היודעים שישנו אמת וחפצים בו, ובד"כ להמביט בעין חודרת רואה טובה וברכה מרובה, כה יעזרינו השי"ת לראות ברכה בקרב הארץ.

והנני ידידכם הדו"ש האוהב לכל אחד ה„תמימים" בפרט כאהבת אה והחזץ לראותם מאושרים באושר ומני ונצחי עד כלי די, ומקוה כי ע"י תלמידי „תומכי תמימים" ו„תורת אמת" ה' עליהם יחיו יתרבה התכמה והדעת ויפוצו מעיינות אלקים בתורה ויראה ויקויים היעוד ומלאה הארץ דעה, אוהב ה„תמימים" (להנמשכים אחרי כוונת „תומכי תמימים") באהבה בלתי מוגבלת.

יוסף יצחק שניאורסאהן

נז

מחוך קונטרס „תומת ישרים", ירושלים תרע"ג, בעניז המחלוקת בכולל חב"ד

דרשו משפט וצדק

אל אחינו היקרים הרבנים הגדולים חסידים ואנשי מעשה תדיבי עם סגולה דורשי שלום ורודפי משפט בכל מקום שהם ה' עליהם יחיו, שמעונו

וישמע אליכם אלקים.

כבר גלו לנו רבותינו הקדושים חכמי התלמוד ב"ע את הסבות והמקרים שגרמו לחורבן מקדשנו ועמנו, כי בכל אשר ידמו לעינינו לדברים קטנים קלי ערך דוקא אלו הי' המקור לכל רע רחמ"ל. ובכחם הי' להביא הרס וחורבן לעם שלם לפרק אשיות האומה ולהכותה מכה בלתי סרה, המון תלאות שמהם נשא ונסבול גם עד היום. בשביל איזה קמצא ובר קמצא. בגלל אשקא דריספק באנו לגלותנו זה המר והאריך.

וכך הוא הדבר בנוגע לענין כוללנו חב"ד שלום ושלוה הי' בגבולנו. יען כי אך אמת וצדק הוא תמיד מגמת הממנים הנעלים יהיו, יודעים להשכיל אל דל, מכירים את מצב העניים ומשתדלים להקל את גורלם הקשה עד כמה שאפשר להם, ואין לנו כל מקום להתאונן על הנהגתם הצודקת, עד שבאו בעלי טובתיט

המדומים אלה מפה הדשים מקרוב באו שאין להם כל ידיעה והרגשה בצערן של עניי ארה"ק ולא מבוא בהנהגה צבורית. ואלה משם אשר בעלילותיהם ומעשיהם כו' נתמלא סאתם והסכימו כל בני כוללנו להעבירם ממשמרתם (כמבוא' באורכה בהמודעה רבה שנתפרסמה בשעתה ובה יוכחו הקוראים לדעת כי העבירו אותם כדת של תורה) אשר מצא מין את מינו ואליהם נתוספו עוד קומץ אנשים כמותם מפה אשר כולם מצאו שעת הכושר להם להבנות מתורבן האמת והצדק, הכרור והידוע גם להם כאור יום אך מכונים למרוד בו למען למלאות פניהם הגסה השלטון הבלתי מוגבלת. וכל הדרכים שוים לפניהם עד שיצאו גם לפרר את כוללנו לפירורים ח"ו וא"כ איפוא לשוא נשחית איתם כל דברי אמת וצדק.

אמנם אתם אחינו היקרים והנאמנים, אתם הגבאים הנעלים העושים והמעשים אתם נדיבי עם אלקי אברהם הרחוקים מכל שמץ פניה ונטיה זרה כל שהיא, מאתכם הננו דורשים את משפטי אלפי עניי כוללנו, רק אליכם הגנו פונים מעומק הלב אנא חנונו נא אחים עורו נא בעוד מועד לעצור בעד הריסה וכליון ח"ו אל נא תעמדו מרחוק אל נא תעלימו עין, אל תפנו למוציאי דבת הארץ רעה אשר בשקר ופניות זרות כל יסודם.

אחים, דעו נא כי דרכי הנהגת ממוני כוללנו יהיו גלוים ומפורטים למדי ספרי החשבונות פתוחים לפני כל דורש ומבקש, עוד יתירה עשו ממוני כוללנו הנעלים יחיו הציעו לפני בני כוללנו יחיו לבחור מקרבנו אנשים נאמנים יודעי השבון אשר לא ישאו פני איש, למבקרים וראי חשבון כי אדיר כל חפץ ממונינו יחיו לקיים תמיד והייתם נקיים מה' ומישראל, וכבר נבחרו מאתנו אנשים נכבדים וידועים לכל בני כוללנו יחיו וגם הם מעידים על ישרם וצדקתם של ממונינו יחיו וכאשר בעוה"י נתמנה בחו"ל הועד החדש יהי' כל החשבונות מסודרים וגלוים לפניהם אשר יעברו תחת הבקורת שלהם ג"כ.

ע"כ על כל דברי האמת והצדק האלה הוהרו נא אחים לבלתי שלוח למנגדינו את כסף הקדשים פדיון האתרוגים אשר פריו קודש להחיות את העניים לא למטרת ריב ומדון אל נא תתנו להם לבצע את זממם לחזק את השקר ולקרוע את כוללנו לגזרים ח"ו. שלחו נא אך על אדרעס סלאנים שלאנק כי אך אז יגיע ליסוד הנרצה, זכרו כי חיי העניים האומללים תלוים בזה ורק בידכם להביא תשועה לאחיכם אנ"ש חב"ד יחיו ולשים קץ לכל דברי נרגנות ושקר, אנא אחים רחמנים חוסו נא, בחרו מכם אנשים ישרים ונכבדים אשר לנוכח האמת והשלום דרכם, ומובן כי יהיו מוסכמים גם ממרן כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויץ, ושלחו אותם הנה לראות ולהתבונן ולבקר בעין תודרת את כל מעשי הועד דפה, פעולותיו חשבונותיו וסדריו, ואת אשר ימצאו יפרסמו נא לפני כל אחינו שבגולה יחיו ואך אז שלום ואמת יהי' לנו ולכל ישראל ובבטחוננו כי בקשתינו ודרישתנו הצודקת הזו ימצא מסילות בלבבכם הטהור ותמהרו לשלוח אנשי אמת דורשי משפט וצדק, להביא אחדות וברכה לעדתינו האומללה, הננו הוגים לכם את תודתינו וברכותינו מראש, חפץ ה' בידכם יצליח להשיב שלום לעיר השלום ותתברכו בכט"ס ותזכו לעלות לציון ברנה בבא לציון גאולים כעת' אתיכם הנדכאים זקני ויח"ס אנ"ש חב"ד בירושלם ותברון ת"ו.

שלמה יהודא ליב אליעזראוו יצ״ו
חבו״ק עה״ק חברות״ו
יצחק בהרב מו״ה שניאור זלמן ז״ל
חז מדובראוונא
חיים בהרב ארי׳ ליב שו״ב מחארקאוו
דובער שפירא מראמען
יעקב חיים סלאנים
זאב וואלף חיטריק מסענא
משולם פייוויש מזעמבין
סינדר ראוויקאוויץ מוויעסקא
יהושע אברהם אשינאווסקי מוויטעפסק
מאיר אהרן הלוי מקאליסק
ש׳ פייוויש ליפשיץ מבאכמאץ
משה בהרב ר׳ צבי פנחס מרגאלין
מבאברויסק
ניסן בארקער מבאסטאן
ישראל שמעון שיין מסטרידוב
צבי פארמעס מנעזין
יוסף פסח ליבערמאן מלאדז
משה מרדכי חייקין
ישראל פריימאן מקרימענצוג
דוד צבי שעחטין מריגא
יהודא דובער שיין מסטרידוב
חיים בר״א שליט מוויטעפסק
יעקב בער סלאווין מפאלצק
שמואל אשר הלוי לונסקי ווילנא
אפרים האסקין מפרילוק
יהושע שטיינגאלד מהאידוצישאק
מרדכי פארמעס מנעזין
אלטיר בן ציון בריימס
משה מרדכי ב״ר יצחק ז״ל בריימס
דוד יצחק בהרמ״י זלה״ה אלטשילער
מבאבער
אברהם האז
שלמה מיטלמאן מקאזעליץ
פסח ב״ר נח מרגאלין מפרילוקי

יהושע אהרן חונה פה עיה״ק ת״ו
מפאצעפ
ש׳ זלמן האוולין עה״ק חברות״ו
שמואל תנחום שוחאט ממאהילעוו
זלמן שו״ב ברח״ב ז״ל מלובאוויץ
חיים אברהם פונדאמינסקי
יעקב בלא״א הרב בנימין רבלין ז״ל
מדריבין
אליעזר כהן מצערניגאוו
יוסף ליפשיץ מזלאבין
אהרן חיים פייגילסאן מוויטעפסק
נחום אברהם צי־טלין ראש ישיבה
מקאסטיוקאויץ
יצחק צבי ריבלין מ״ץ בזכרון משה
לפנים רב בטאלאצין
ברוך בענדעט כבש מיעקאטרינאסלאוו
נח ברח״ב מלובאוויץ
דובער פארמעס מניזין
משה יוסף ברמ״מ ז״ל מקרימענצוג
יהושע העשיל הלאטאווסקי
פנחס באמיקאוו מחערסאן
ברוך שמעון חברוני
אלעזר שענדעריי מדאבריע
אהרן זאקס
מענדיל בודילאווסקי מניקאלאיעוו
מענדיל ליב הייטאוויץ מראקשיק
יהושע אלטשולער
חיים מנחם מענדילזאן
ניסן הלל אפריון
משה דן אפריון מחסלאוויץ
טודרס נעלמאן נאוואלעקסאנדראווסקי
בנימין מעלקאנאוויצקי קרימענצוג
אפרים זלמו בר״פ בהרב פאלטאווא
משה יצחק בר״א יפה שקלאוו
יעקב דוד חתן הריל״ס
אלימלך חיים טיקטינסקי

נח

מספר מגדל עז, עמ׳ תקמא.

אישור אדמו״ר הריי״צ נ״ע למשולח ועד חברונים

אחדשה״ט

הנוכחי הרב ר׳ מאיר ליב הורוויץ שי׳ נבחר להיות משולח וועד החברונים כפי המבואר בהמכ׳ שעל ידו ובשם הוועד הנני לבקשו כי

ישתדל לקיים בכל האמור בהמכתבים ובהקדם האפשרי כי א"א להרב המשולח לשהות הרבה במחנם הק'.

מכבדו כרום ערכו הנעלה יוסף יצחק
מנהל וועד חברונים

נט

הפתק ברשותי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

ב"ה.
יום ה' ס' טבת תער"ג
כבוד ידידי הרת"ג הנכבד ומרומם וו"ח אי"א מוהר"ן שי'
שלום רב!

זה זמן רב אשר לא כתבתי לו. אמת הדבר כן הוא. אבל מה אעשה כי גם עתה הנה עטי נוע תנוע מבלי ידיעתי, פי' יריעה הלא ידוע הוא צוא גיטראגין־קאייט אמיתי ורק באמצעות הדיו הנייר נשחר ונכתב. דברים שאין בהם ממש. פרישת שלום בלי תוכן וענין. סיבת דבר זה, איננו ת"ו מצדם, כ"א מטרדותיי הבלתי מוגבלות בע"ע.

הנה נשלח לו סך ארבע מאות רו"כ מהבאנק מויט' ע"י ידידנו הרממ"ן שי'.

הודיעוני דברים טובים, ובשורות מנעימות משקידת התלמידים ועליותם במעלות החכמה והיגיעה ובזה תעוררו בי ההתקשרות האמיתי, ותתעורר הנקודה התמצית אשר עלי' מעולם לא יעקרו ולא יעלו כל מכסה מניעה ועיכוב, אז (בהתעורר הנקודה) ישתוללו הטרדות, ויסורו כל המונעים ומעכבים. ואף המקום שהוא המפסיק לאין הוא, ויתקרבו הלבבות, איש את רעהו יעזרו. אתם מבפנים עוסקים לומדים ומלמדים לעבוד את ד', ואנחנו (בני חו"ל) מבחוץ יעמדו על המשמר להשגית על התלמידים היקרים יחיו. ומבין שנינו יתגדל יתרומם ויתנשא מלכותו ית' עלינו לעבדו בלבב שלם. כי בזכותם (של התלמידים) נבנה גם אנחנו התישים הזקנים, הבלתי מוצלחים לשום עבודה רוחניות, רק בחסדי השי"ת כי לא כלו רחמיו.

ידידו דו"ש מוקירו ומכבדו באם עומד על משמרתו באמת ובתמים, כי זה כל חלקינו בחיים ובז"ה נבוא לפני המלך מלכו של עולם

יוסף יצחק שניאורסאהן

ס

העתק ברשותי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לבד"צ דק"ק ספרדים בחברון

ב"ה. יום ה' בשלח ח' שבט תער"ג ליובאוויטש
הוד רום מעלת הבד"צ דק"ק ספרדים יצ"ו בעיה"ק חברון ת"ו
שלום רב!

במענה על מכתבם הנעלה מיום ט"ז לחדש טבת ש"ז, הנני להשיבם כי הסך ארבעה נאפאליון ימסרו לידידינו הרב המשפיע הנכבד והנעלה מוהר"ז שי' האוולין, כי הוא הוא המורשה בכל עניני הנחלאות, וכסף השכירות אליו יבואו, וידו כידינו, ובפקדה מיוחדה נצטוה מעלת הרב המשפיע הר"ז הנ"ל לקבל כל כסף השכירות וכל ההוצאות על ידו יהיו ומי שיתן איזה כסף משכירת הבתים לזולתו כאלו לא נתן כלל ונחבע מאתו.

תביעת הר' שמעון שי' הויזמאן אין בהם ממש, והנני בזה לבקש את כבוד מעלת הבד"ץ יצ"ו אשר בבוחם הקדוש יודיעו את הר' שמעון שי' הנ"ל שהננו תובעים ממנו חשבון ברור וצדק על כל העבר מאז קבותו עבורינו הנחלאות עד היום האחרון, במספרים מדוייקים ובאותות מאמתים המספרים, וכי כבר פניתי אליו בבקשה זו ולא קבלתי מענה.

והתמתי ברגשי כבוד
יוסף יצחק שניאורסאהן

סא

צילום והעתק של מכתב זה בספר מגדל עו, עמ' תקסר—תקסז.

אדמו"ר הרש"ב נ"ע לרשיל"א

ב"ה, אור יום ב' ער"ה ניסן תער"ג לפ"ק מענטאן
כבוד ש"ב ידי"נ הרה"ח המפורסם נכבד ומרומם יר"א כו'
מו"ה שלמה יהודא ליב נ"י,

אחדשה"ט... מכ' כבודו נכון הגיעני לרוב עונג... נהניתי מאד מהפ"ש מהישיבה אשר עושים ומתעסקים היטיב בתורה ובעבודה, יחזק השי"ת מוחם ולבם לעסוק בתורה הנגלית והנסתר דא"ח שיוקלט היטב במוחם ויאיר נפשם בעבודה שבלב לעבדו ית' באמת ובלב שלם לשמור ולעשות ולקיים כו'.

ות"ל אשר עלה בידינו בדבר הנחלאות להעמידם על שמי, יתו השי"ת שיהי' בהצלחה, וכל המתעסקים בזה יברכם השי"ת בכת"ט ברו"ג, ויראו עינינו בקרוב בהרמת קרן עה"ק חברון תובב"א במצב הרוחני והגשמי, וחפץ ד' בידינו יצליח בכל פרט...

ויקבל התוה"ש והברכה מאדה"ש ויחוג את חתמ"צ הבע"ל בדיצה ובכשרות כאוות נפשו ושו"ב ידי"ע דו"ש מלונ"ח
שלום דובער

סב

צילום כרשותי

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרז"ה

כ"ה. יום ב' כ"ח ניסן תער"ג

כבוד ידידי עוז הרה"ג וו"ח אי"א מוהר"ז שי' האוולין

שלום רב,

מכתביך הגיעני. מעות שלחתי ששה מאות רו"כ וטענ' לידידינו הגרש"ז זי' אשר ישלם לך הסך הנ"ל ובודאי קבלת, ושאר עניני הישיבה אדבר איך בהבא.

בדבר ענין פתיחת הדלת, הנה אנכי לא אכתוב לקליאנסקי ולא לאנ"ש בחברון ת"ו, לא אדפוק על פתחי נדיבים לבקש עזרה, ולא על פתחי חכמים לבקש עצה ותבונה, כ"א תודיע לקליאנסקי גלוי ע"י בית דין, שהנני תובע ממנו בדין על אשר הועיז פניו באופן גזילה גלוי' כזו, ואם נסתם הדלת כראוי, היינו גוט פאר שמירט, באבנים ועפר כנדרש טוב הדבר, ישלם הוא דמי הטיחת והאבנים ושכירת האנשים, וכל התביעות של הישמעאלים יענה הוא, ואם עדיין לא נעשה כנדרש יעשה תיכף — ואתה שמע את אשר הנני דובר אליך, ובמכתבי זה חלק לבית דין וכה תעשה, וכה תוכל לגלות לאוהבינו הנאמנים שבחברון, וחי' אם יעשה כנדרש, או שישלם את אשר כבר נעשה בטוב, טוב, ובא"ל תודיעיני תומ"י במכתב, ולא תאחר, אנכי אדע מה לעשות, אשקה את הגוזל במרפא כזה, אשר ישלשל את זרון לבו ועזותו, ויודע שאין צריכים לכנס בתחום אחרים, אל ידמו בני אה"ק כי יאכלו את ארי הבית וילחכו העפר והשאר יקחו להם ולתנם פותחים פיהם לבלוע, הנני מכירם מקטנם ועד גדלם, ירחם עליהם השי"ת ויקימם משפלותם הרב.

והנני ידידך דו"ש ומכבדך וענה תיבף אל תאחר אף שעה, והודיע דבר אמת

יוסף יצחק שניאורסאהן

סג

צילום ברשותי

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרז"ה

ב"ה. יום ב' ט"ו מנ"א תער"ג. שולט.

כבוד ידידי עוז הרה"ג הנכבד ומרומם וו"ח אי"א מוהר"ז שי' האוולין

ת"ל בעד החוה"ש כה לחי. מכתבו הארוך נשלח אלי לפת, ואני וזוגתי יושבים בפה שוויץ זה שלשה שבועות, ונשאר בנגב הזה עוד כעשרה ימים. אח"כ נסע הביתה צלחה. יתן השי"ת שיהי' לרפו"ש.

המלאכות והעבודות פה, אינם מסכימים לי להתענין בכל אלו העניינים, והנני חושב אשר מן היושר הוא אשר כל אדם צריך ליקח מועד לעצמו חדש או שנים, והנני כותב מכתבי זה לשתי סיבות הא' שהנני תפץ אשר יזכירינו לטובה ולברכה ברו"ג בער"ח אלול הבע"ל, והב' אשר לא ישאר בלי מענה ממני על

מכתבו הארוך. ובע"ה כישר נבוא הביתה צלחה, ואכנס בהעול תיקר והנעים לי מענינים כאלו, בעוה"י אסדר כל הענינים עד מקום שיעזרינו השי"ת.
והנני ידידו הדו"ש ומכבדו

יוסף יצחק שניאורסאהן

יפרוס נא גיני בשלום ש"ב ידידי הנעלה ר"י שי' סלאנים ויבוא אלי בכתובים לליובאוויטץ. טוב הדבר ונתוץ אשר יכתבו כל החסרונות של ההנהגה דתו"א עתה למען נדע איך לסדר בע"ה באופן היותר טוב.

סד

מאוסף דודי הראי"ה שי'.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרז"ה

יוסף יצחק שניאורסאהן ליובאוויטש
ב"ה, ה' יו"ד טבת ע"ד

כבוד ידידי הנעלה הרב הנכבד וו"ח אי"א מוהר"ז שי'

שלום רב. החשבון מהחוב הגיעני מה אומר ומה אדבר. אין מילים בפי להגיד צערי ואת מי אדברה. ידעתי גם ידעתי אשר אין שום חשבון לקנות נהלה בחברון לשם פרנסה, אפילו קל שבקלה. אכל שההוצאות לא תכוסנה זאת לא שערתי, ועתה מה אוכל לעשות. אי' אקת הי"ז מאות פראנק המגיע עבור החוב כפי חשבונו. ועוד משלמים פע"ט [פרוצענט]. ההוצאות מרובות, והכנסה אין, רבש"ע מה אתם חפצים. אי' כסף הדירות, בס"ה על הנייר י"ג דיירים (ואיזה דיירים אשר בפו"מ [בפועל ממש] בושה וחרפה שלוקחים עבור דירה 284 גרוש, שהוא בערך 40 פרנק לשנה) ועבור החאן לא קבלו מאומה. עוד שלמו 710 (זה מן הגינות) מה זה. והוצאות כאלו מי הרשה. תנור 4 תנור 5 תנור 6 מה ענין התנורים, זה לישיבה וזה לביהכ"נ וזה לבית המשפיע. הכלל הוצאות ישנם ת"ל הגשת תלונה, ובאלטעס, שומר ומפקח, שכירת ובה"כ, הכל ישנו רק הכנסה אין. ואנכי האם בעל הבית ישא פניי, הוא ידרוש ממני, ומה אשיבנו? בוגים הם ועושים גאַניקעס, מעקות טירעלאך, צבע, והכל ע"ח מי. מי הרשה לכם לקלקל חדרים, ולעשות דרכים חדשים, מבוא חדש, והדומה. ומשלמים הכשר, הלא ישנו מקום לישיבה בהבנין שנדב רש"ז ברלין, ובלי רשות נבנס להחצר. ועוד עשו פרצות כאלו, שלבר זאת שנלקחו החדרים, מה שהיו ראוים לדירה, עוד עושים הוצאות כאלו. החשבון מלא מים, הלא ישנם בארות עצמיים (שבזה נפלא החצר הזה על כל החצרים, אשר בהסיפורים של הרשיל"א וריי"ס היו ימים ימי בצורת, והחצר הסטאמבולי סיפק מים לכל העולם, ועתה שנדרש מים להמר, נדרש לקנות, אוי מים מים). דעו ידידי אשר ההצלחות האלו והנסים גלוים ונסתרים שהי' לכם בשילוח הגוי, כבר הנני בקי בזה. וכמעט שהננו יודעים בע"פ, מפליאות רב שיל"א לפי סגנונו, ושה"ם לפי סגנונו וריי"ס לפי סגנונו. הנני מודה גלוי בחרטה גמורה על אשר לי חלק בענין זה. ועל אשר נפל בחלקי להטפל בזה,

הנני מצטער ומצטער, וכסף אין. אוי מה יהי' עם כל העניינים האלו, הנעשים שלא בסדר כלל, ושלא כהוגן, מצטער הנני צער עמוק. ובזה אבקשו ליתן לי סתרון על כל האמור בזה, ולשלוח לי החשבון מסודר מני אז התחיל לכלכל עניני החצר.

והנני ידידו הדו"ש ומכבדו יוסף יצחק שניאורסאהן

סה

מספר חכמי ישראל בעש"ט, עמ' 68.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לר' רפאל שמואל אלי'

כ"ה. כט שבט רפ"ב. רוסטוב־דאן.

כבוד ידידי... מו"ה רפאל שמואל אלי' שי'

שלום וברכה!

...בדבר תורת אמת, הנה ת"ל המשגית הראשי ידידינו הרב רש"ו שי' האוולין באה"ק ת"ו ות"ל קבלתי ממנו מכ' והענין מסתדר, אשר ע"כ אבקש להודיע לידידינו אנ"ש שי' כי תורת אמת ת"ל על מילואה, ועתה אפשר לשלוח כסף תמיכה בהשפעה נכונה, וכאשר ידוע הדרך קדש שהנחיל הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נ"ע וי"ע אשר בכל דבר העיקר הוא הצורה, ואח"כ התומר, והעבודה להגביר הצורה על התומר, וזהו הדרך האמיתי בכל אדם בעניניו הפרטיים, וכן בענינים הכללים, וכואת ציוה בכל הענינים הנעשים ברוח קדשו, כי יהי' הגברת הצורה על התומר, ונראה זה במוחש בישיבת „תומכי תמימים" יצ"ו אשר בכ"ע לא הניח לדבר בהפלגת הענין בשביל להרבות ההכנסה, וכה דברי קדשו, עלינו רק לעשות כאשר ציוה ד' לעשותו כלי ולהודיע לידידינו אנ"ש שי' כי ישנה ת"ל ישיבה ואשר כואת וכואת ענינה, ות"ל אשר בכ"ע הנה כל רואה ומבקר יותר ויותר מכפי האמור, כי אור האמת חפץ בהנהגתו בכל פרט ופרט, ואשר כן הדבר עתה הן בישיבת „תומכי תמימים" יצ"ו והן בישיבת „תורת אמת" יצ"ו, עד אשר לא ידעתי מסדרי הדברים לא דברתי מאומה, וכהיום הנני להודיע כי המוסד „תורת אמת" יצ"ו הולך ומסתדר ת"ל, ובקשתי להודיע ולפרסם ולשלוח כל סכומי הכסף מהמנדבים לדבר מצוה זו יעשה כפי דברי ומכתבי הרב המשגיח הרש"ו שי' האוולין, מנהל ישיבת „תורת אמת" יצ"ו.

סו

מאוסף דודי הראד"ה שי'.

„מכתביי הארוכים" הנזכרים כאן הם אלו שנכללו לעיל שנכללו לעיל בחלק התולדות פרק 12. ענין מיוחד כאן הוא בקשת אדמו"ר הריי"צ נ"ע להזכירו „לטובה ולברכה במקומות הקודש".

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה

ב"ה, ב' ח"י אלול פ"ב

כבוד ידידי הרב הנכבד וו"ח אי"א מוהרש"ז שי' האוולין

שלום וברכה, מכתבו התאחר בדרך הילוכו, ורק כהיום קבלתיו. ומתפלא אנכי על אשר לא קבלתי מענה על מכתביי הארוכים, הן בהנוגע להמוסד תו"א הן בעניני הכולל, ועתה אין הזמן גרמא לבוא בכתובים. עומדים אנחנו בע"ה מייחלים ומקוים לשנה טובה ומתוקה, שנת אורה זו תורה, הימים ספורים והמלאכה מרובה ובד"כ הפועלים עצלים. והשי"ת ירחם עלינו כולנו ויתעורר לבבינו לעבדו ית', אכי"ר. כתבתי לש"ב רבשיל"א ורמ"מ שיחי'.

ואכתוב אליו להזכירני לטובה ולברכה במקומות הקדש: שטערנא שרה בת חנה, יוסף יצחק בן שטערנא שרה, נחמה דינה בת יוכבד, שמרי' בן שיינדיל, חנה בת נחמה דינה, חי' מושקא בת נחמה דינה, שיינא בת נחמה דיגה. כי יזכנו השי"ת בשנה טובה ומתוקה, ברו"ג וימלא השי"ת משאלות לב כאו"א לטובה ולברכה וירום קרן התורה וקרן עם הקדש בגו"ר.

בברכה כפולה ידידו הדו"ש

יוסף יצחק שניאורסאהן

סז

העתק ברשותי מהצתקות דודי הרח"ה נ"ל.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרז"ה — מאמר דא"ח

ב"ה ג' י"ד סיון תרפ"ג

ראסטאוו דאן.

כבוד ידידי הרב הנכבד וו"ח אי"א מוהר"ר שלמה זלמן שי'.

שלום וברכה.

כתוב ואהבת את הוי' בכל לבבך ובכל נפשך שהם ב' בחינות אהבה, הא' היא אהבת הלב והב' היא אהבת הנפש, ואם כי שניהם בחי' אהבה הם וגדר אחד להם שהם אהבה. והאהבה הלא מדה היא, וכל מדה היא מוגבלת בקצוות מיוחדות שעל שם זה נקראים המדות בשם מדה, שיש בו במה פירושים, הא' מדידה וכמו"ש ומדותם מחוץ לעיר, וכתי' ובידו חבל המדה, ב' לבוש' וכמו"ש ולבש הכהן מדו בד, והמשל נקרא לבוש והיינו דאיזה דבר שהאחד חפץ להגיד לחבירו

או רב לתלמידו, וכבדי שהתלמיד יודע את הדבר ויקבלו אז אומר הרב איזה משל, דהמשל הוא דבר זר מהנמשל, כלומר בערך הנמשל דהמשל והי' סיפור מעשה והדומה שאין בו השכל נראה גלוי כ"כ וזה ביכולת התלמיד לקבל ואחרי אשר התלמיד מבין את המשל בטוב, יודע הוא ומבין את הנמשל ובאשר נפתה לו פתח קטן להבין הנמשל הנה את"כ מתבונן יותר בפרטי הנמשל ויודע יותר פרטי הנמשל. דזהו ההפרש בין משל לחידה, דמשל הוא שהוא לבוש, וענין הלבוש הוא כיסויו, וכמו שע"י המשל ביכולת התלמיד לקבל ולהבין את הענין, הנה כמו"כ ע"י המשל הרי רק התלמיד יבין ואיש אחר לא יבין והוא מכוסה ממנו, וכמו שהמשיל במשלי חכמות חיצוניות לאשה זרה וסרת טעם, והאהבה בשה"ש בכלות הנפש, וכמו שנראה במוחש שני בנ"א מדברים ביניהם בענין הנוגע להם ורוצים להסתירם מבני גילם מדברים במשל, אבל ענין החידה הוא דבר הסתום ונעלם. כמו אם יחפוץ לאמר ולהגיד לזולתו איזה דבר ובאר לו ענין אחר לגמרי, ויבאר לו זה לפעמים בקיצור במלים אחדים ולפעמים בארוכה ובפנים שונים, ובאופנים משונים והוא הנקרא חידה, שהחידה הוא הדבר הנעלם והנסתר ביותר, וע"ד שזכינו לשמוע פעם באחד השיחות בש"ת מאת כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע שאמר בזה"ל פארשטיין דעם ענין דארף מען פריער פארשטייז וויא דאס איז למעלה אין מדות עלינות און אין ספירות וועט מען נאכדעם קענען פארשטיין ווי אזוי דאס איז אין כחות הנפש אין אדם אין למטה בכלל, והוא לבוש בזה שמדברים בענין שכלי, ומזה מבינים בענין אחר לגמרי שמובדל בערך, וכמו שמידיעת הענינים בענין המדות וספירות למעלה, הנה מזה דוקא יבין ענין דבר למטה, וע"כ נקרא משל וחידה שהוא לבושין הגי' סיחיות כמ"ש וימודד על הילד, ובספרי השרשים הו"ע אחד עם ענין המדידה, זהב' מורה על הכחות, וכמו מדת הכעס וכו' וע' דבר זה בשיעור קומה להרמ"ק ז"ל אשר הנושא בכל הפירושים האלו הוא דמדה הוא כיסוי ולבוש מוגבל וע"כ ב' בחי' אהבה הם מוגבלים בענינים שהם אהבה ולא מדה אחרת, ובכל זת ה"ה חלוקים ומובדלים בעצם מהותם, כלומר שמהותם הוא אהבה, אבל חלוקים באופניהם עד כי כמו שני ענינים הם.

וביאור הענין הוא, דהנה מקשינן בדא"ח, כתי' ואהבת את הו' הלא אהבה היא מדה שבלב ואיך ישול ציווי באהבה, אך הענין דהציווי הוא על ההתבוננות, והתבוננות גורמת המדה, וכמו כאשר האדם מתבונן באיזה דבר, דענין ההתבוננות הוא ההסתכלות בהדבר עד קוף ועד איין בשכלו און בעטרכט די ואך מכל עבר ופנה, הנה ההסתכלות הזאת גורמת לידת איזה מרות לפי אופן וענין ההסתכלות ההיא, וכמו עד"מ איש הרואה את האדם באיזה צער חלילה, והאדם הוא אובד עצות ר"ל להיותו שבור ממצבו ורבו הרודים אותו והמלעגים עליו או הלוחצים אותו, לסיבה מן הסיבות, הנה כאשר האיש מסתכל בזה היטב ומעיין בשכלו על גודל ירידת האדם ההוא ושפלות מצבו שירד פלאים ממה שהי' תחילה הנה זה מעורר בו מרת הרחמנות לבוא בעזרתו, ולפי אופן גדל הבנתו בהרחמניות של האדם ההוא כן יגדל ההתעוררות וכל אשר יגדל ההתעוררות ימצאו יותר העצות והעזרים אשר בהם ועל ידם יהי' טובת האדם ההוא ועזרתו, וכן ההתבוננות, כלומר ההסתכלות הנ"ל גורמת מדת היראה, והיינו מזה שרואה מצב האדם ההוא ושבירתו וירידתו עד דיוטא התחתונה ר"ל שאבר את הכל ר"ל וכמו יסורי איוב ר"ל שנלקח ממנו נחלאותיו ושדותיו, ובניו נפל עליהם הבית מהרוח הגדולה

הבאה מעבר המדבר וימותו ר"ל, הנה כראות איש כל אלה הצרות הבאות והשותרגות אלו באלו, יפול הרדה גדולה על האיש ההוא וכמאחז"ל (שבת קב"א ב) לעולם יבקש אדם רחמים וכו' דגם זה תלוי לפי אופן וענין ההסתכלות אשר לפי זה יבואר יותר דרכי העצות איך יהי' דברי ועניני העזרה, והכל תלוי לפי אופן ההתבוננות.

והנה בדוגמה כזו בענין עבודת האהבה שהוא לפי אופן ההשגה, בזה כלל ידוע או מיע קען זען ניט שטעלין דאוונען בהתעוררות אהוי"ר שלא יהי' הקדמת התבוננות וההתבוננות הנה בהכרח שיוקדם לו הלימוד והשגה בהענין, ויסין דעם ענין היטיב בכל פרטיו דזהו השגה מה שיודע כל הפרטים ופרטי הפרטיות וכל ידיעת פרט גם קל, הנה זה גוגע בעיקר ענין ההתבוננות, און דאס דערהערט זען אין דער עבודה, פון קיום המצות של אחרי התפלה, דהנה סדר העבודה באה בהשתלשלות שקשורים אלו באלו, תחילה הלימוד שהוא ידיעת ההשגה אח"כ ההתבוננות שהוא ההסתכלות, ואח"כ התפלה שהוא התעוררות והדביקות, וכל זה היא הקדמה להכפועל ממש דההנהגה והעבודה בכל היום וכמארז"ל לא המדרש עיקר אלא המעשה, דתכלית הכל איז דאך אז מיע זאל פאריבטין די מדות און מיע זאל טאן בפועל וי מיע פארשטייט בכח אט דאס איז דער עיקר און צואליעב דעם דארף מען אט דיא אלע הקדמות פון התבוננות אין השגה, א"כ יובן דגם פרט היותר קל שבידיעה והשגה — שזה יסוד הכל — נוגע בעיקר ההתבוננות און דאס איז ניכר אין סוף מעשה ועבודה ויובן זה עפ"י משל שנתבאר בדא"ח דכללות ענין ירידת הנשמה בגוף הוא כמו גלות, והגולה לארץ מרחקים בין אנשים רעים שודדים ומעיקים כן הוא ירידת הנשמה בגוף, דהגוף הוא ארץ צי' ושממה, דכל חפצו ותשוקתו של הגוף הוא לאכול ולשמוח ולהתענג בתענוג תומרי ובשרי אשר בהפקירא גיחא לי' וכמו שרואין במוחש דער וואס גיט זיך נאך איז עם אלעס ווייניג ובמילא נעשה רוצח על תאות נפשו ומחטיא את הרבים והוא צריך להראות דזה כל האדם במילא לועג על מי שאינו כן ונעטה לבבו רע עד שבא לכלל נקמה במי שאינו חפץ במה שהוא חפץ דכ"ז הוא מצד הגוף וישנו גם יצה"ר שהוא מסית ומדיח, איך כי חפץ הגוף, וענינו הוא טוב וכמו"ש אכול ושתה ומחר ימות ואין עולם אלא זה, וישנו גם נה"ב שהוא הבעל שכל של היצה"ר אשר מסית את האדם בחכמות זרות אשר מבין כולם הנה"א היא בגלות ושבי והרחמנות שעליו אין לשער, וכאשר יתבונן האדם בזה איך כי ירידת הנשמה הוא מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, וכמו עד"מ אדם שהי' במצב טוב בבני חיי ומזונא רויחא וגם מפתו נתן לרעהו, ומלחמו נתן לחברו ובניו כשתילי זתים כו' ואח"כ נשבר מצבו ורבו השונאים אותו ובניו לוקחו לעבדים, ובנותיו לשפחות ואותו ומדכאים, ובריאותו הלוכה, וחכמתו בזוי', הרי זה ירידה עצומה במאד, וכאשר יתבונן בזה הנה כפי אופן ידיעתו פרטי ענינו הגיט גוט שלו כן יהי' הטוב שלו אח"כ לכשימצא עצה איך לתקן, וכמו עד"מ מי שהוא בגלות ושבי' ואוהבו החפץ בטובו, הנה כל מה שיודע חלקי הלא טוב שלו כגוונא דא יהי' השתדלותו שלו להועיל לו, וכמו"כ בעבודה כל מה שיודע טבעי עצמו היינו מדותיו הלא טובים ביותר יהי' בנקל לו לתקן, ולכן הטעם גזרו אומר ואהבת הוא הציווי על ההתבוננות, ובמילא חבוא אח"כ האהבה כנ"ל, ותהי' כפי הדרוש אשר יתוקן מדותיו הלא טובים.

ובזה יובן מ"ש בכל לבבך ובכל נפשך שהם ב' אהבות הבאים ע"י שני העבודות הא' העבודה דממכ"ע [דממלא כל עלמין], והב' העבודה דסוכ"ע [דסובב כל עלמין], דשניהם הם באים בעבודה וידוע דע' עבודה מלשון עורות עבודים שזהו יגיעה גדולה ועצומה במאד מאד, אמנם ההפרש ביניהם הוא, העבודה דממכ"ע הוא או"פ [אור פנימי], וכל או"פ הוא אור בכלי דלפי אופן מזיגת הכלי כן הוא הובאת והמשכת האור דכללות האור הוא אור מוגבל. והיינו שהוא מוגבל לפי אופן הכלי והכלי הוא מוגבלת, כמו בה השכל במוח שבראש ובח הראי' שבעין כו' משא"כ בחי' סוכ"ע שהוא בחי' או"מ [אור מקיף], ומאו"מ מצחצח את הכלי מבחוץ שזהו צחצוח אמיתי, ובלבד זה הנה או"מ מסמע עיני וכו', וידוע דפעולת המקיף הוא לפעמים בדרך שבורה, וההשגה שבזה הוא דאו"פ הוא בדרך הבאה והמשכה, דהכלי ממשיך את האור, וכמו האברים שממשיכים את חיות הכחות, משא"כ מצד המקיפים שבנפש. וכמו רצון ועגג שהם באים בדרך כח עליון, דהלא רצון ועגג הם כחות מקיפים, ואין להם כלים פרטים בגוף כמו הכח פנימי דשכל ומדות שיש להם כלים המוח והלב, אמנם פעולתם באופן אחר שהוא בדרך ציווי ופקודה דהרצון והענג גוזרים והמוח והלב מקימים דבל הכחות פנימים נשמעים אל הרצון והענג שהם מקיפים, ולכן ראינו במוחש דמי שרצונו בשבל ה"ה משיג יותר מכמו שהוא בעל שכל טוב. דבשכל טוב הרי זה עכ"פ אור וכלי והאור לפי אופן הכלי דאין חבוש מתיר א"ע, אבל באו"מ שהוא כח עליון הוא פועל בדרך כח עליון והכחות פנימים נשמעים ולכן אין לך דבר העומד בפני הרצון דשרשו והמקיפים שבנפש שפועל בכל האברים ובדרך כח עליון, והוי"ע ממכ"ע וסוב"ע שהם ב' עבודות הלוקים, דממכ"ע הוא או"פ וסוכ"ע הוא או"מ ומעלת המקיף שפועל בדרך כח עליון ואין לך דבר העומד בפני הרצון.

ובזה יובן מ"ש ואהבת את הוי' בכל לבבך ובכל נפשך שהם ב' אהבות, הא' אהבת פנימי והיא אהבת הלב שהעבודה בזה בהתבוננות דממכ"ע והב' אהבת הנפש דהעבודה בזה בהתבוננות דסוכ"ע מה שהמקיף פועל בהפנימי בדרך כח עליון שמכריח את הכחות פנימים.

והי' ברכה ושלום
כאו"נ והדו"ש ומברכו

ידידו יוסף יצחק שניאורסאהן

סת

העתק ברשותי, מהעתקות דודי הרח"ה ז"ל. בספר „תומכי תמימים" עמ' קפד — קצ, גדפס חלק ממנו.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרז"ה — מאמר דא"ח וקריאה לעזרה

ב"ה י' אלול פ"ג

כבוד הרב הנכבד וו"ח אי"א מוהר"ר שלמה זלמן שי'
שלום וברכה.

עתה קראתי מכתבו, שהתקבל בעת שלא הייתי בביתי. ומה מאד נהניתי מאשר עושה כפי אשר פקדתיו לבוא בכתבים את ידידינו אנ"ש שי', והתמימים יחיו לעורם בדבר לימוד דא"ה בכלל, וקביעות עתים בפרט. והנני נהנה מהודעתו דבר התמימים שי' שבמחנם, והשית"ב יהא בעזרם ויצליחם בלימודם בשקידה עצומה ובהשגה גדולה ורחבה ע"מ שיבוא בקיום בפועל טוב בזיכוך המדות ובשעבוד הלב והמוח לעבודתו ית' באמת ובתמים, ואז יהיו מופת לרבים, מהלומד' בהישיבות אשר ילכו בדרכי יושר, ויהיו מסורים לד' ולתורתו.

במכתבו זה מוכיר ע"ד ידידינו רמ"מ שי' חייקין שדיבר אתו דבר תו"ת במדינתם ובכלל הוא בקרירות, כן הדבר בכתבי אליו אודות תו"ת. ונפי מכתב הארוך שקבלתי או מאתו דמיתי, כי אותו ההום ואותו הרגש הבא בירושה מאבות לבנים חם הוא אתו עמו, כאלו בו ביום רואה אביו ז"ל, יבדל לחיים טובים עומד לנגד עיניו, ומספר לו את הקירוב אשר הי' לו מהוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, בשנת תרל"ג, וזה יפעל עליו אשר אחר זה כחמשים שנה, נכד הרבי ההוא בא אליו בכתובים, ע"ד ענינים מרוממים, כמו אלה, אשר לומדי תורה נהרסים, נשברים, מחמת המציק — שלא כדין הממשלה, רק בנקמת נערים, צוררי אנשים — בחורים הלומדים רצים להחבא מעיר לעיר מחמת פראי' ובליעל, (כי עפ"י חוק הממשלה אלו שהם למעלה מי"ח שנה יש להם רשות להתאחד יחד, עשרים וחמשה כו' וחמשים כו' איש יחד, ולקבוע להם מקום וללמד, ואיש לא יוכל להפריעם מזה, כן הוא החוק, ויכולים לקבל הספקתם מאנשים אחדים או רבים, החפצים לתמכם, אמנם הקטנים הבלתי יודעים חוק הממשלה, ובדיוק יותר שהם חפצים מה שהם חפצים ואינם מתחשבים עם החוק מעללים עלילות שוא ושקר בשביל לנקום נקם וכו' או מעללי עלילות על רבנים (גם מהח' הנ"ל) והדומה המקוראות סגורות, הבתי כנסיות לוקחים והרעב הרוחני מתגבר מיום אל יום ובא הנכבד הנ"ל במכתבים קורעים גם לב אבן בדמעות־ שליט אנא הושיעו נא בשביל הנשמה והנפש, כמו שהושעתם בשביל הגוף (מב' כ"ב טבת רפ"ג), החייתם עם רב ע"י אמצעות עזר חבילות מזון והדומה, ועתה עשו גם בשביל נשמת ישראל ושלחו עזר להקים הריסת יעקב מהפרעות והתנפלות שודדים, צוררי ישראל, אנא חוסו נא, ישראל אחיך מבקשך כי תעזור להקים לו את המקוה ההרוסה, תהי' בעזרו להשיג שו"ב שלא יהיו ח"ו ממזרים בישראל ושלא יבשלו במאכלות אסורות, ואין עונה, מכל עבר ופנה קבלתי מכתבים לעשרות ולמאות — רחם נא כתוב לאחינו דרוש נא חסד וחנינה

בעדינו, הלא אם כה כולנו אבדנו, הזביחה והטבילה — היסודות העקריים בחיי עם הקדש ת״ו וח״ו מתבטלים רוב דיירי העיר, זה שנה שנתיים אשר אין מקוה, יקום דור ח״ו אשר יראו עליו באצבע ויכחב בספר בני נדה, בנים וכו׳ אוי ואבוי לנו, אלו מה תטאו — המון פתגמים כאלו נמצאים בהמכתבים שהם קורעים הלב בפועל. ואני מה אוכל לעשות, פניתי לימין ולשמאל צעקתי מנהמת לבי, באתי במכ׳ ערוך (כ״ב טבת פ״ג) לכל אחב״י שי׳ שבחו״ל, ארצות הברית, אנגליא, צרפת, אשכנז, בעלגיא ואוסטריא, ועשיתי עליהם נוספות מכתבים קצרים בכל מדינה ומדינה. להכמ׳ סופרי אנ״ש וביותר לאנ״ש שי׳ אשר בטח יתעוררו מעצם הענין הגדול הלזה, ועוד זאת כי יתבוננו אשר אבות אבותיהם היו מקושרים להוד כ״ק אבותינו רבותינו הק׳ זצוקללה״ה נבג״מ זי״ע וכהיום בן ונכד אבות הקדושים טהורי לב, עליו נפל הגורל לראות בעיניו ולשמע באזניו אנקת חללי נקם. וצעקת שדודים ואין לאל ידו להושיעם.

הישמע או היראה כזאת במחנה ישראל עם קדש אשר זה כשמונה חדשים שנשלח הקול־קול יעקב בכל מרחבי המדינות בבקשת רחמים בעד נשמת ישראל, ולא הגיע אף עזרה חיות קלה, איך לא יבושו אלו האנשים שיש להם אף צל יראת אלקים, אין הזמן גרמא לדברי כי חדש אלול הוא, ואב הרחמן יפתח שערי רחמים בחדש הרחמים וישפיע שפעת חיים וברכה וכל טוב בגו״ר לכאו״א מישראל, אבל הלב יתפלץ מהקרירות הנוראה, ומכל המון כתביו בענין זה קבלתי רק עגמ״נ ר״ל ויסורים, כי יצא הקול אשר קבלתי תמיכה מאחב״י שי׳ מתו״ל לצורך הדבר הזה ביחוד, וסיבה לדבר כי כתבתי בהתעוררות דבר זה הרבה, ועוד זאת אשר קבלתי הרבה והרבה מכתבים במאד אשר ממש כמת חדשים שאין בית טבילה. ומהם שנה שנה ומחצה, וענין כמעט שנעשה הרגל והסכם. ונרעדתי על זה, וראיתי אשר בהרבה מקומות יכולים לתקן זה בעזרתו יתי׳ בדבר מועט, היינו כאשר נדרש פונט (שהוא צערואנעף במדינתנו) אם יתנו מחצית או פחות, ויכתבו הרבה מכתבים עם התעוררות, הנה לב ישראל ער הוא וכדאי׳ במד״ר ע״פ אני ישנה ולבי ער, הלא מתעוררים הם, והלותי גמ״ח (מהם ע״מ לשלם היתר עסקא. כי באופן אחר א״א הי׳ להשיג כי הגבירים שי׳ שלנו הם רק לדוגמא והגבירות שלהם הוא מה שלהם מלוים) ועזרתי בכמה מקומות, וסכומים האלו עלי לקבל נדבות ממכירי ומיודעי למען לשלם המגיע, ועוד היום הנני מקבל ריבוי מכתבים בבקשת עזרה ולא ידעתי מה לעשות בעבודתי המצומצמת הלזו נעשה התעוררות גדולה במאד בבקשת עזרה עוד יותר ויותר, וכסף אין במה לענות להדורשים.

עתה יאמר נא רמ״מ שי׳ הטוב טוב עשה כי שתק בזה בעיר ואם בישראל במחנו, האם לא נמצאו לבות מרגישות צערן של ישראל, האם לא נמצאו אלו אשר הי׳ בידם לאסוף ע״ז אלף או אלפים פונט, אשר בזה הי׳ מקימים שלש מאות בתי־טבילה. או האם לא ימצאו לבות ישרות שהיו דורשים מהמיסדרות של צדקה השונים כי יהי׳ בעזר בענין הנוגע לכלל חיי ישראל בכל הארצות, וכצעקתם באחד המכתבים של הדורשים אחים הצילו נא אחיכם בעת צר ומצוק, זכרו בית יעקב השעה הלזו שהגנו פונים אליכם בתחנון בעד נפש בניכו ובנותינו אשר יהיו יהודים כשרים, ואם החרש תחרישון בעת הזאת, הכתם הנורא עליכם יהי׳, וכן הוא באשמת אטומי לב יסלחו על אשר קוראים אותם בשמם האמיתי,

וכחזוע הפתגם, אז פאר אמה איז מען ברוגז, המצב דמתי טבילה עומד במדרגה טראה ה' ירחם.

אמנם האדם עלין לעשות ולהשתדל, ואין לו להתפעל כלל מזה שרואה שדבריו אינם פועלים, וצריכים לחזור ולדבר ער כי בא יבא עת לחננה, והוא הדבר אשר כבר הגדתי, כי עלינו לעשות תעמולה גדולה לכל הענינים אשר הוד כ"ק אבותינו רבותינו ציו לנו, וגואל הטוב הוא יחוס וירחם וישלח עזרתו מקדש הקדשים בגו"ר.

לשמחה ועגג רב קבלתי עתה מכתבו מי"ב מנ"א ע"ד הבשורה מהתיסדות בית המדרש בעיר טשיגאגא ע"י ידידינו הרב ר' מרדכי שי' זעווין ור' משה ישראל שי' שפירא, אשר בטח כי בית המדרש הזה יכול להיות חופף עליו מרוה דליובאוויטש. ג' מאות תלמידים יחיו לומדי גמרא ופוסקים — מה טבו אהליך יעקב, משכנותיך ישראל, הביטו וראו, ישועת ד' הבאה ע"י אנ"ש שי' אשר היו מסורים ונתונים לאבותינו רבותינו הק', אינני יודע אם מכיר הוא את הרב ר"מ שי' הנ"ל, אנכי הנני מכירו וזוכרו בעת נסעו לארצות הברית, והוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע שבהו באמרו לי „ער איז אגלאטער חסידישער איד מיט א אמוליקין הרגש צוא חסידות, אין גאר גלאט, ובלי ספק שהי' חפץ אשר בעירו ובבית המדרש אשר יסד יהי' מערכת תו"ת דליובאוויטש אשר בטשיגאגא, והי' נותן א"ע ע"ז כי יהי' הסדר כמו בליובאוויטש והלימוד בגלגה יהי' כמו בליובאביטש (פעם אמר לי הרה"ג ר' חיים ז"ל בריסקער לא שערתי כי בישיבת ליובאוויטש יש לומדים כאלו, עתה אשר ראיתי אחדים מהלומדים שי' שלכם, הרי הם לומדים גדולים) וגם הסדר בהשגחה, רק שצריכים לזה התעוררות ובודאי היו חפצם בזה, והשי"ת יעזרנו כי יקויים האמור יפוצו מעינותיך חוצה.

ידעתי נאמנה דכאשר התמימים יחי' היו נותנים לבם ונפשם לעשות כאשר תנכו אותם, הנה כחו וזכותו של הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע הי' בעזרם להצליחם בזה בהפלגה ומהם גם מופלאה, אומרים בשם כ"ק רבינו הגדול אשר בכל דבר טוב (בתורה ועבודה ובכל ענין כזה הן פרט (כל עובר לעצמו) והן בכללי אשר משתדל עבור הזולת ג"כ) אשר ישתדלו ויעשו בזה החסידים הוא מבטית כי יצליחו (ופעם אמר אם יהי' להם מנגדים על פעולתם הנה אם העושה והמשתדל יהי' עשייתו והשתדלותו בהתקשרות אמיתי אל עצם הדבר שלא לשום פני גם רוחני' רק עצם הדבר (וי"ל שהוא ע"ד ענין קבלת עול המבואר בדא"ח מעלתו בעבודה ולפעמים גם בהשגה, וכמביאר באחד הדרושים בענין עשי' לעילא אז באמת איז א עובד פארשטייט גאר מער וויא א משכיל — דהנה עובד ומשכיל הם ב' דרגות חלוקות, דהעובד עיקר עבודתו הוא בדברים המעוררים והמצחצחים את הלב והמוח והמשכיל עיקרו בידיעה והשגה ומפני גדר השכל (דשכל אנושי) הרי מובן דהיודע ומשיג הוא למעלה בשליבות עולם ההשכלה (אין דיא טרעפ פון דעם לייטער פון השכלה) מכמו העובד וחלוקים בעצם ההנהגות שלהם (כנראה במוחש שהעובד עיקרו בהכנה לכל דבר (ער שטעלט זיך ניט דאונען אן א הכנה ער זעצט זיך ניט לערנען אהן א הכנה, ער טראכט אין דאונען וויא וויים ער שטייט פון דעם וואס די ליפין זאגען וזה מעורר לבו פעמים בבכי' עצומה על עוצם רחוקו במאר מאד, ולפעמים הוא נשבר לרסיסים מזה גופא, שהוא לכאורה נשבר, אבל כל כך טמטום לבו וקרירותו

(אזייפיהל פארפראהרין) שנעשה כמו ברזל ממש, קרח (אייז) קשה מים ממסמסו ברזל קשה אור (הגה' אש) מפעפעו (ב"ב דף ע"א) ולב אדם זה הוא בלול מכפור וברזל יחדיו אשר לא אור התורה ולא אש התפלה מפעפעו, ונשאר בקרירותו) ומזה גופא הוא נשבר יותר ויותר, ופועל עליו זה לעשות הסכם חזק לבלי לשוב לכסלה עוד ואשר ישים לבו ונפשו על כל עניני האדם באשר הוא — ראשית הכל אשר כל דבר ודבר, לא מיבעי בדיבור ומעשה כ"א גם בכחות הנפש כראי' שמיעה יהי' בהכנה, וכמו ששמעתי מאחד אשר היתידות הראשונה שהי' לו אצל הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע אמר לו בזה"ל, דיא עבודה ראשונה איז להגדיר הכחות, לא מיבעי דבור ומעשה כ"א גם כחות הנפש כמו הראי' והשמיעה וכו' זאיין א בעל הבית אויף זיך ואז אפשר להיות התחלת העבודה להתחיל בסדר והמשל בזה האדם שהוא חפץ וצריך לעיין באיזה ענין נכנס לביתו ונועל הדלת בעדו ויושב במנוחה, וחושב בהדבר שיש לו לעיין ואח"כ על ידי עיון זה יכול לבוא לידי מסקנא מה צריך לעשות ובמילא שיודע מה לעשות, הנה אח"כ רואה ויודע מה עשה, ומה עוד עליו לעשות, וכ"ז הוא דכאשר הוא בעל הבית שיש לו מקום מוגדר וברשות עצמו אבל כשהוא במקום פתוח מכל צד, אי אפשר לו לעמוד על שום דבר — וכן בעבודה — ע"י הגדרת הכחות ווערט מען א בעל הבית אויף זיך ואז אפשר לו לידע מה לעשות, הנה יודעים אח"כ מה נעשה ומה עוד לעשות, עכ"ל הק', והגדרה זו פועל ענין ההכנה לכל דבר כלומר שלא לעשות דבר שלא בהכנה (וכידוע אשר חסידי רבינו הגדול הי' כל עניניהם גם המוכרחים ביותר, הכל בהכנה, וכמו שסיפר החסיד ר"א ז"ל פערסאן אשר החסיד ר' זאב ווילענקער אמר על עצמו — דעם רבי'ס קוק האט איוף מיר פועל גיווען אז ניט זאגין א ווארט וואס פריהער ניט איבערגיטראכט (גם בעניין גשמי כמו ליתן לו איזה דבר) ובמקום שאפשר ברמז (כמו בהוראה באצבע או בתנועה אחרת) לא דיבר (כי אותיות הדבור הי' מוגדרים אצלו וחפץ להשתמש בהם רק לצורך ענין ולא על דברים של מה בכך) והיוצא מזה בעבודה בפו"מ, דכל דבר ודבר נעשה עפ"י הכנה מראש) ודבר זה פועל כיוון גדול, כמו העובד בקשרי המלחמה או הנמצא ר"ל בין שונאים ישודדים אשר יום ולילה כל מעינו רק אחת אשר לא יפול בידם וכן הוא העובד אשר מן הבקר עד הלילה משגיח על כל תנועה שלו (ולכן גם השינה שלו היא באופן אחר) אשר לכן נקרא בשם עובד דכל ענינו הוא עבודה, והמשכיל עניני שמתעסק בהשגות אשר ראשיתה היא הידיעה לידע הרבה וידיעה זו באה לו ע"י שקידה ולימוד וכל דבר הלימוד עיקר חפצו ורצונו להשיגו שיהי' מושג ומובן אצלו היטב, ובזה כל מעינו אשר ע"י לימוד ושקידה ובפרט באשר הוא מסור ונתון הרי מודכך מוחו ולבו מיום אל יום ונעשה לו נקל יותר לקבל דבר שכל וכמו שנראה בתוש דבעלי שכליים הגדולים, אשר דבר שבל שהי' קשה בתחילה לעמוד עליו ולהשיגו, והי' צריך לזה כמה יגיעות הנה כעבור עליו שנה (בהתעסקות במושכלות) הרי הוא מבינו בהשקפה ראשונה, ויום אל יום מוחו מתגדל ועולה במעלות ההשכלה וכמ"ש — ימים ידברו — ורוב שנים יודיעו הכמה — דהימים והשנים שעוברים בהתעסקות במושכלות, הנה הם המדברים בעצמם, והמודיעים דבר החכמה לפי שנקנה אצלו, אשר על כן מובן היטב ההפרש בגדר השכל (עפ"י שכל אנושי) בין העובד והמשכיל, והדין מחייב כי המשכיל הוא עומד גבוה יותר במעלת מדריגת השכל מכמו העובד (ובפרט

אשר העובד מגודל הידיעה שלו כנ"ל ורוב העגמת נפש שיש לו על אשר אינו כדבעי למהוי כנ"ל כל זה עוד פועל כיוון כחות וחושי הנפש אשר במילא הנה לכאורה המשכיל הוא למעלה ממנו בשתים הא' שהוא ברחבות וגדלות, דשכל גורם עגג, וענג הוא התרחבות כמבואר בדרוש י"ט של ר"ה רס"ו, והב' שעיקר עניגו בהשכלות ובמילא מזדכך מוחו) וא"כ יוקשה המאמר עשי לעילא.

ונתבאר בדא"ח דהעובד הנה לבד זה שהוא עומד במדריגה גבוה יותר במעלות האנושית מכמו המשכיל הנה לפעמים יוכל להיות שהוא למעלה גם בענין ההשגה דער עובד פארשטייט נאר דיא עצם השכלה בעסער וויא דער משכיל.

אך הענין הוא דהנה שני דרכים מוליכים את המשכיל (הוא האדם העוסק בעיונים) אל המושכל (אור זך ומבהיק אשר בו ועל ידו יבין האדם בעיונו בכל דבר שכל) ובשני דרכים אלו הולכים העובד והמשכיל, ולהבין זה עלינו להקדים, כי קריאת שם עובד ומשכיל הם תוארים פרטים אשר התוארים האלו מגבילים אופן שאיפת האדם ההוא להגיע אל מטרתו, המטרה היא להגיע לעומק רום, כלומר, האדם הנה מתולדתו הוא יושב בבית חומר שהוא הגוף ואין לו להבריאה הלזו (כלומר בעלי הגוף) אלא מה שעיניו הבשרים רואות ולזה יקרא מוחש לומר לך כי כן הוא והדבר שממשש בידיו, רואה בעיניו שומע באזניו קורא בשם מוחש והבעל גוף הלזה (כלומר מצד הגוף והבשרות) אין לו הבדל כלל בין מה שממשש, רואה ושומע וניסף לזה גם יודעו ומבינו מפני מה הוא כן כלומר ציא ער פארשטייט פאר וואס דאס איז אזיי למשל שממשש בידיו שהוא חם או קר רך או קשה והדומה, רואה בעיניו שהוא לח או יבש אחד או יותר שחור או לבן, שומע באזניו דיבור או קול, רות או רעם, או שאינו מבין כלל מדוע הוא קר מפני מה הוא רך ולמה הוא לבן אבל נתאמת אצלו דכן הוא, הנה זה אצלו מופת וקורא לזה מוחש, ולזאת בכדי להגיע לעומק רום אי אפשר לו כי אם בדברים מוחשים אשר הן המה יהי' למופתים באמיתת הדבר ההוא, אמנם אי אפשר להגיע לאיזה דבר שלא יוקדם לו היסוד והוא המושכל הראשון וכמו שהאב מוליד את הבן ולא הבן את אביו, האחד קודם במספר לשנים, דבר אחד מורכב משנים אי אפשר שלא יהי' מתחלה ב' דברים נפרדים הקול והריח אינם באים במישוש וראי' על כן כל דבר חכמה המופתים שלה משתנים לפי אופן ההשכלה וכמו היופי (דיא עצם זאך פון שיינהייט) הרי יסודו במושכל ראשון אחד דיופי הוא דוקא מהתכללות אמנם משתנה בהכמות שונות, וכמו א' יופי האדם — יפה תואר, יפה עינים, יפה מראה. ב' יופי הצומח וכמו יפה ענף יפה פרי תואר. ג' יופי הבנין כלילת יופי. ד' יופי הקול ומטיב נגן, ובאלה נכלל גם יופי הציור והדומה, הלא בהכרח לחלק ולהבדיל בין ההתכללות שביופי אברי האדם להתכללות שביופי הבתים והרחובות שבעיר ושניהם באחד יבדילו בהתכללותם לעומת ההתכללות שביופי השיר והזמרה, ועם זה הנה כל היופי שלהם הוא גדר אחד שהוא התכללות והתערבות כולם יחד דוקא, וכן הוא בענין המופת שהוא המאמת אמיתית הענין ההוא ועושה אותו למוחש (כי בהדבר הבלתי מוחשי יכול היות שהוא כן ואפשר שהוא באופן אחר, וכמו הסומא ר"ל שלא ראה אור מימיו, רק יודע הוא כי הזמן שהוא מעל"ע נחלק לכ"ד שעות, ובהם י"ב שעות הלילה וי"ב שעות היום, היום הוא בגדר האור, והלילה בגדר החושך, מופת היום והלילה הוא האור והחשך, הנה הפקח רואה שהוא יום או לילה וסומא אינו

יודע על בירור, יכול היות שהוא יום ואפשר הוא לילה או ידיעת הסומא חסר מופת מוחשי, משא"כ הפקח יש לו מופת מוחשי ובוה המופת מעיד על היות הדבר כן במוגבל, ובוה שהוא מגבילו שהוא כן במילא מבדילו שאיננו ענין אחר ודבר זה נקרא מוהש, אמנם גם זה מובן כי הכרח הוא אשר מופתים מתחלקים ומשתנים לפ"ע הדברים שהם באים למופת עליו כמו שמהות מציאות השמש ולבנה, יאמת בראי' כהתאמתות העץ והאבן במישוש ואם אמר יאמר האדם כי לא יאמין במופת זה דראיית השמש וכו' ע"ז אשר לא ימשש בידיו, דברים בטלים, ומעיד כי דעתו מטורפת עליו, ובמופתים האלו והדומה (וכל מה שהנושא והתוכן נעלה וגבוה יותר הנה גם מופתיו נעלים יותר) להם מתאמת אמיתית הדבר ההוא ובהם ועל ידם מתאחד המשכיל והמושכל.

והנה נתבאר לעיל דתואר עובד ומשכיל שאיפה אחת להם לאחד המשכיל והמושכל רק שהם תוארים פרטים מגבילים ומתאי' באופן שאיפת האדם להגיע אל מטרתו, והענין הוא דהנה התאחדות של דברים שהם רחוקים זה מזה הרי התאחדותם יכול להיות בשני אופנים א) שהתתתון עולה אל העליון. ב) שהעליון יורד אל התתתון, כלומר אם המשכיל זכך עצמו בזיכוך כל כך לעלות ולהגיע עד רום מעלת המושכל או שמלביש את המושכל בהלבשות כאלו שמורידן אל המשכיל, וכמו הרב שהוא לוקח סברא אחת דקה ומלוטשה (המבהקת ביותר) ומלבישה בלבושים רבים ושונים ממשלים ודוגמאות ער שמבינה ומסבירה גם לבעל שכל קטן — והנה בשני האופנים האלו הרי באו עיקר אחד שבשניהם התאחדו המשכיל והמושכל, אמנם באופן הא' הרי המשכיל יוצא מגדרו ומזדכך יותר עד שהתאחדותו בא בסיבת אפיסת חומרו ומהות גסותו ונעשה עלול להתאחד ולהדבק בעצם האור הזך שהוא המושכל, וכל מה שפושט צורתו הגסה יותר ויותר הנה יותר ויותר יתקרב אל המושכל והיוצא מזה הוא שמהותו מתהפך למהות המושכל (וכמו בריבוי התעסקות במושכלות הנה גוף ועצם חומר המוח של המשכיל נעשה שכל ובלשון החסידות נק' זה שמתומר נעשה צורה) ובאופן הב' מתאחדים ג"כ המשכיל והמושכל, רק כל מה שמתאחד יותר הוא שהמושכל נאבד צורתו, וכמו ההבטה בהשמש, הרי עצם השמש כמו שהוא אי אפשר להביט בו בשום אופן, ורק ע"י כלי זכוכית שונים והדומה ואז אפשר לראות בו, וא"כ אז אינו מהות ועצם השמש כמו שהוא כי אם מה שהשמש השתנה צורתו, והשמש שהשתנה צורתו, אם שוהו שמש ומכל מקום אין זה השמש עצמו, כמו"כ בהמושכל אם שוהו המושכל עצמו אבל הרי השתנה צורתו ומושכל שמשתנה הרי אין זה עצם המושכל ולכן גם כאשר המשכיל מתאחד עם המושכל הרי אין זה שמתאחד עם עצם המושכל כ"א רק עם לבושי המושכל (דהלא מכסה על העצם וידעת רנ"ז וכל מה שמתלבש יותר הנה יותר יפה להתאחד עמו אשר היוצא מזה הוא דבהתאחדות של דברים האחד נכלל בהשני (ואחד מהם מתהפך להיות כהשני) והפרש הכללי בהב' אופנים הנ"ל דבאופן הא' המשכיל נכלל בהמושכל, והוא ע"ז שמזמן לזמן מתהפך ממשכיל למושכל (והוא סוד חכם עצמו) ובאופן הב' המושכל נכלל בהמשכיל והוא ע"ז שמזמן לזמן המושכל מתלבש בלבושים גסים יותר ויותר ונעשה צורה חומרי והנה ב' אופנים אלה הם בגדר ההשכלה והם ב' מדרינות עובד ומשכיל הנ"ל, דבהכרת לומר שהעובד הוא משכיל דשם משכיל הוא המצאת אופן איך לבוא אל הדבר ההוא וכמו שכל את ידיו (בראשית מח, יד) ומשכילים בכל תכמה (דניאל א, ד)

כן העובד הרי הוא ממציא המצאות איך להגיע אל מטרתו, והמשכיל הוא גם עובד וכמו שכ' דע את אלקי אביך ועבדהו בלבב שלם ובנפש חפצה וגו' (דה"א כח, ט) שהיא עבודה גמורה רק שהם מתחלקות בב' אופנים הנ"ל, העובד עבודתו כפי האופן הא' והמשכיל עבודתו כפי האופן הב', ושניהם כוונתם רצוא להתאחד עם המושכל שהוא העצמות ב"ה.

וביאור הדברים הוא דהנה עיקר ויסוד ההשכלה הוא הרגשת ההשגה (דער ערין דיא השגה) ולא ידיעת ההשגה בלבד, המשכיל הוא רק יודע את ההשגה ולא שמרגישה (כי ההרגשה בהידיעה הנה זה בכללות הוא בגדר השגת המהות והיא מדריגה נפלאה במאד רחוקה מן המשכילים) ולכן כל עיונו הוא בזה להשיג את הידיעה דהשגה זו פירושה בירור עם ואהל וועדן קלאהר דיא זאך, וכל השתדלותו אראפ טראגין פון ידיעה אין השגה והשתדלותו הוא כאופן הב' הנ"ל להלביש את הדבר בכמה לבושים ראיות ומופתים (וכטבע המשכילים, שלא ינוח ולא ישקוט עד אשר משכלל את המושכל ההוא, ובמה משכללו בזה שהוא מגשמו, ומלביש במשלים המבינים) וכל מה שהמושכל מתגלם ומתגשם יותר נקראה זה אצלו בירור והשגה כאלו נאמר שאם הי' ביכולת האנושי להוריד השמש, הלבנה או כוכב אחר למשש אותו בידו כאשר ימשש העץ והאבן או הי' אומר כי יודע הוא על בירור שהוא כך וכך.

אמנם העובד כל עניניו בהרגש להרגיש את ההשגה (ואינו הרגשת הידיעה הנ"ל שהוא מדריגה נפלאה גם ממנו כ"א רק שכל מגמתו להרגיש דבר (אויף דערהעריין א זאך) וא"כ בכדי שיוכל להרגיש הרי צריך להיות כמה תנאים בזה הנה לבד זאת דואת הוא עבודתו שלא יחסרו לו התנאים הדרושים לעבודתו, אלא עוד זאת כל השתדלותו הוא לשכלל ולזכך את כליו, שיהי' כלי לקבלה אשר בעבודתו זאת הנה לבד שאינו מגשם ח"ו את המושכל אלא אדרבא מזכך עצמו שיוכל לעלות בעילוי אחר עילוי להתהפך מזמן לזמן ממהות חומר למהות צורה, עד שמתאחד ממש עם המושכל, וההתאחדות שלו הנה לבד שהוא עם עצם המושכל (ולא עם הלבושים כמו המשכיל בנ"ל) הנה עוד זאת הרי הוא מתאחד עם המושכל כמו שהוא בעצם מדריגתו (וכמו השמש, הרי אורו שוה, כמו שהוא מתפשט על הארץ, לבמו שהוא בעצם השמש שהרי הוא מעין העצם ומכל מקום באופן ביטולו הרי אינו דומה כו' כמו שהוא בעצם השמש כו').

והנה הכח והעוז לעלות ולהגיע לזה הוא רק ע"י קבלת עול דהשכלת (שזהו עבודת המשכיל) הוא בכח עצמו וכח עצמו הוא רק מה שאפשר להיות בכח עצמו (כלומר, דגם בזה יש עליות גדולות מזמן לזמן, ומ"מ הוא רק כפי האפשר להיות בכח עצמו) מה שאין כן קבלת עול הרי זה אין כח עצמו, כ"א הכח של הדבר ההוא שאליו הוא שואף ולכן הרי עשי' לעילא, גם בענין ההשגה, שעולה למעלה יותר, ומתדבק בעצם הדבר און ער ווערט דיא זאך, ויש לומר דזהו פירוש דברי רבינו הגדול דכאשר עשייתו והשתדלותו יהי' בהתקשרות אמיתי אל עצם הדבר שלא לשום פני' גם רוהניות (כמו המשכילים דכל תשוקתם היא אל השכל) רק עצם הדבר בתור קבלת עול, הרי אז נדבק בעצם הדבר) הרי הוא מבטיח להם כי ידם תהי' על העלינה.

וביאור סיפור זה הוא פשוט עפ"י מאחז"ל (סנהדרין יט, ב) כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו שנאמר (במדבר ג') ואלה תולדות אהרן ומשה (ומפרש כתר' בני אהרן ולא הוזכרו בני משה, שם רש"י) וכתוב

ואלה שמות בני אהרן, לאמר לך, אהרן ילד ומשה לימד, לפיכך נקראו על שמו, והחסידים עושי רצון רבם הם נתשבים לבנים ובהתקשרותם בעצם הדבר וכן הדבר בענין הזה גודל המס"נ ממש שהניח הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה זי"ע על אנ"ש שי' בכלל והתמימים יחי' בפרט, לחנכם, לסמכם, לסעדם ולתמכם בכל מיני עזר ותמיכה, שלשים ושבע שנה עבד עבד ה' להאיר אור בקרב ישראל, לילה כיום האיר, באורה של תורה בדרוש בדרושים נלהבים ומושכלות עמוקות קונטרסים ארוכים וערוכים בדברים ברורים, כל אחד ואחד מוצא בהם את עצמו כמו שהוא מכיר את עצמו (ולא כמו שמתראה לפני הזולת בלבושים שונים) ובדברי בקשה ותחנון מאת כאו"א אשר ישים עת ומועד לחשוב מהשבות בשביל מה נברא בעולם ומה כוונת צור עולמים ית' ביצירתו, ומה ה' אלקים דורש מאתו, ובא בעצות שונות איך לשוב אל ה' בתורה, תפלה וקיום המצות בפו"מ וכאב את בניו וברך אתכם אנ"ש שי' והתמימים שי' כי יעורר ד' לבבכם לעבדו ית' באמת ובתמים, מי יתן והתעוררו הבנים אנ"ש שי' והתמימים שי' והתכוננו על החסד הגדול אשר עשה אתם הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, והטובה הגדולה, לחנכם באורחות חיים אמיתיים ויתן בהם עוז תעצומות לעמוד על בסיס נכון בתו"מ, ויתבוננו כי אשרם האמיתי בידם הוא ואין הדבר חלוי אלא בהם לפעול ולעשות את אשר צוה וביקש והזהיר, ואו הנה אור זכותו בלוית עטרת תפארת הוד אבות קדושים עלינו יזרח שמעו אנ"ש והתמימים יחי' היום לעשותם כתיב נר אלקים בידכם הוא ובידכם הדבר תלוי, דעו כי אבינו אתנו חי, חי הוא אתנו, ובכחנו זה עלינו לפעול. ללמוד, ללמד, לשמור, לעשות ולקיים את כל דברי התורה והמצוה.

והי' ברכה ושלום,

כאו"נ והדו"ש ומברכו בכוה"ט

סט

עיקר מכתב זה של אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרו"ה הוא ביאור דעתו על אגודת־ישראל והנסיונות להקים ועד לעדת החסידים בירושלים. ראה על כך להלן בחלק ה„תולדות" פרק 14 ובעיקר בהערות 35, 113, 120.

מאוסף דודי הראד"ה שי', צילום המכתב בידי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה

כ"ה ר"ח מרחשון תרפ"ד

אל כבוד ידידי הנכבד וו"ח וי"א מוה"ר שלמה זלמן שי',

שלום וברכה. האתרוגים הלולבים וההדסים קבלתי בעתם ובזמנם, ותודה רבה לו עבור זה. אמנם ת"ל קבלתי אתרוגי קאלאברי' ולולבים והדסים משא־צייקאוו כמו בשנים הקודמים והי' לנו שמחת יו"ט.

הפ"נ שלו קבלתי במועדם. והשומע תפלה ית' ימלא משאלות לבכו לטובה ברו"נ בהנוגע לו בעצמו ובביתו ולהשלים הכוונה האמיתית בהגדלת והרחבת קרן התורה, בהקמת תלמידים טובים והגונים עוסקים בתו"מ מתוך הרחבת הדעת

והלב בגו״ר וירים השי״ת קרן עמו ישראל ובכל מקום שהם אור תורה ועבודה שבלב ופרנסה טובה יהי׳ במושבותם.

קבלתי מכתבו ע״ד בקשת אנ״ש שי׳ מעיר יפו ת״ו כי ישימו לב אל מצבם הרוחני. הדברים כנים ואמתים ובעזרתו ית׳ צריכים לסדר שם ככל האפשרי, הן ע״ד חדר לנערים, והן ע״ד ישיבה, והנני מבקשו לשים לבו לזה, איך לסדר זאת בעזרתו ית׳, באופן היותר נעלה, ותהי׳ נקראת ע״ש הישיבה ,,תורת אמת״ ותהת השגחתה, והנני מסגיר בזה מכתבי אליהם בענין זה. והשי״ת הוא ירחם ויזכנו להביא המחשבות הטובות מהכח אל הפועל ועינינו תחזינה בהרמת קרן אה״ק וקרן התורה ועבודת ה׳.

ע״ד ועד עדת החסידים, לדעתי הוא דבר נהוג במאר כמובן הדבר כאשר הפועל יתאים באמת אל השם, אשר לדאבון לבבינו ראינו כמה וכמה שמות מאגודות וחברות שונות אשר הפועל והשם בלתי מתאימים המה, ומנגדים, עוד יותר מאשר מתאימים המה. ולפנינו מופת חי אגודת ישראל, אשר זה כשנתים שיצאו בשם זה ועשו בו שמות ר״ל נגד התורה, אנכי אומר נגד התורה כי מבואר בדא״ח דמי שאינו מוגדר בהגדרת קדש עצמך במותר לך (דפירש קדש זה הוא לידע התועלת והתכלית שיהי׳ מעשייתו את הדבר, והיינו דגם בדבר המותר אם אינו רואה בזה תועלת בפועל לעבודת השי״ת אסור לעשותו ומי שאינו מיגדר בהגדרה זו) הרי זה העברה על דרכי התורה. ולואת מחוללי האגודה, גם אלו האשכנזים, אשר הם חושבים כי להם מותר הכל, ער איז דאך ניט קיין חסיד. (וכמו שמספרים על אחד ששאלו אותו מדוע אתה עושה דבר זה, והוא אסור עפ״י שו״ע, השיב בין איך ניט קיין חסיד). הנה באמת הוא חילול השם שעושים מה שעושים, ובפרט אשר המשיכו בכמה מיני קסמים תמימים ויראי אלקים וילכדום ברשתם למען בצוע מזימת לבבם. והוא להגביר את החכמה חיצונית על קדושת התורה. אשר דבר זה עמוק עמוק הוא בלב חכמי אשכנז. אשר חכמתם אכלה את תורתם ויראתם ואין בינות למו, להבין איזה ענין של תורה ועבודה. ומכ״ש שיוכלו להרגיש אלעבעדיקייט. האנשים האלה זה לא כבר ר״ל הוצאו מכבשן האפיקורסות של מענדילסאן וסייעתם ויתבוללו באנשי מדינתם ר״ל, עד אשר בא הרב הירש ויעודדם לתתי׳. ולולא הוא לא נשאר ת״ו ח״ו אף אחד שיהי׳ בעל דת ה׳. ובכדי להצילם מלהתבולל, התחכם להם ויקרא להם מוסדות שונות, להורותם דת ישראל במקצת עכ״פ, ורבות מחשבות בלב איש, הוא עוד קוה אשר לאט לאט יעשם ככל אחיהם העברים, שיהי׳ יראי אלקים ויודעי תורה. אבל העת לא הספיקה, והבאים אחריו, או שדעתם היתה כן, או שלא יכלו להועיל כך, ועתה הנה המה מנהיגי עדת ישורון. הן המה חנוטי אשכנז, הבלתי יודעים קריא בתורת ה׳, ומה גם להבין איזה סוגיא גם קלה, ריקים מכל ענין של יראת ה׳ ורחוקים מאיזה מושג רוחני. ואינם יודעים גם מהסברא דוידעת היום והשבות אל לבבך, שצ״ל דעת והשגה באלקות וכדכתיב דע את אלקי אביך כו׳. ומכש״כ מענין העבודה בפו״מ, דכתיב ואהבת את ה״א כו׳ בכל לבבך כו׳ דגם הנה״ב יבוא לאהבת ה׳, ותמורת זה הוא אוכל שוקאלאד אשר תחת השגחת אחת האגודות שלהם, או עושה שארי דברים המותרים לפי דעתם. כי דאס ואס מיא מעג עפ״י דין מעג מען, וממלאים חאות נפשם. ואיש איש מהם יתגאה בהוותו וגאונו אשר הוא פרקליט טוב, או יודע כמה ספרי חכמה והדומה. והן המה אלו הבורים ועמי הארץ (כפשוטו וכמשמעו ע״ד ירושבי הארץ בכל ענייניהם הוא רק עניני הארציות

והחומריות) והיו לאלופים בישראל. המה האומרים האסור והמותר, והמה אשר עקרו ועוקרים את אשר גבלו ראשונים כמלאכים וצ"ל. ויעשו עתה אסיפה צבורית, למען הרעיש את העולם (כדרכם דרך הפוליטיקים), ולהסית ולהדיח את עם הקודש. וימשכו ברשתם את התמימים הבלתי יודעים בין ימינם לשמאלם (ע"י אמצעית אנשים חוטאים בנפשותם העתידים ליתן דין וחשבון על מפעלם הרעה, לא יאבה ה' סלוח להם) ומשתמשים בהם כפי חפצם הרעה לעקור קדושת התורה וקדושת עם הקודש, בלי ספק הוא אשר בעוד זמן קצר (אם לא יחליפו את שיטתם התועבה והרעה), יראה גלוי לעין כל, כי דרכם דרך רעה, ואשר חברי משחית המה וגגע חדשה היא ר"ל בבית ישראל. ויתנכלו עוד לקרוא עצמן אגודת ישראל, ויכתבו על הבלאנקעט את המסרה, לפתור ברוח התורה והמצוה כו'. אנשים שאינם יודעים מה זה תורה, ורחוקים ממנה בתכלית והיא רק למען לרמות כו'. והנני מתפלא במאד מאד על היראי אלקים שבאה"ק איך לא יראו את הנחש הקדמוני הכרוך על נס אגודת ישראל בתבניתה ההווית. והאל הטוב הטומר את עמו ישראל מכל נו"ת וצרה כו', הוא ישמור אותם מלהשתתף באגודה זו, אשר ברור הדבר כי בעוד זמן קצר כל איש ירא ה' וחפץ בתורת ומצות ה' יסוג אחור ויברח כמטחוי קשת ממהוללי אגודה זו, בתבניתה ההווית) ומקרב לבו יתפלל אל ה' כי יסלח לו על אשר השתתף לחברה זו) נהוץ הדבר במאד אשר יהי' ועד עדת החסידים (בודאי כוונתם כל החסידים ולאו דוקא חב"ד, כי הלא רות קדוש אחת היא לנו לה' ולתורתו בטהרה בלי עירוב שום דבר זולתו) אשר ידאג בעד עדתם שילכו בדרך הסלולה כמסורת אבות קדושים, והנני כותב אליהם בענין זה, והא' הטוב הוא יזכנו לראות בנחמת ציון וירושלים.

והנני ידי"ע הדו"ש ומברכו ופב"ש התלמידים יחי' ומברכם.

יוסף יצחק שניאורסאהן

ע

ע"פ צילום כת"י שברשותי. נדפס בספר „תומכי תמימים", עמ' קצ — קצא.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לאנ"ש

ב"ה ג' ז' מ"ח תרפ"ד
ראסטאוו דאן.

אל ידידינו אנ"ש די בכל אתר ואתר
ד' עליהם יחיו ויתענגו על רוב טוב בגו"ר

שלום וברכה!

זה שנה השני' אשר ידידנו הרב המפורסם וו"ח אי"א מוהר"ר שלמה ולמן שי' האוולין יושב בארצנו הקדושה בירושלים ת"ו לנהל את הישיבה „תורת אמת" יצ"ו אשר יסדה הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

אמנם בשנות המלחמה והבלבול ל"ע התכלבלה גם הנהגת המוסד, ולרגלי סבות שונות הוכרח הרש"ז שי' מנהל המוסד הנ"ל לעזוב את הארץ, ובהאפשרות הראשונה עשה הרב רש"ז שי' דרכו לשוב אל מקומו הראשון. אשר בו בחר

הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע לסדר ולנהל ישיבת „תורה אמת" כבתחלה. ויסע במס"נ וסבנת דרכים ממש כנודע בעת ההיא, ודברי הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע אשר דיבר אתו עמו כי כאשר אך ורק יהי' אפשרית לנסוע יעשה דרכו מבלי התחשב עם שום דבר, על מנת להמשיך עבודתו בהנהגת ישיבת „תורת אמת" (פורים תר"פ) סמכתהו, וישם נפשו בכפו ויסע. אמנם בבואו לשם צמא תהפוכה ר"ל כי המושב מאנ"ש יהיו בעיר חברון ת"ו התמוטט, ובכללות הנה פנים חדשה לבשה ארצנו הקדושה, מסיבת רוב הבאים שלא לשם שמים כאשר בתחלה, כנודע, עד כי גם בין הובשי הבתי כנסיות רות זר וקר מנשב, ובעמל רב עלתה בידו בעזרתו ית' ליסד המיסד „תורת אמת" יצ"ו כבתחלה.

ועתה הנה ת"ל כבר רכש לו בתסר אלקים מספר נכון מתלמידים בעלי השכל ודעת תורה, יראי אלקים ושוקדים בעבודה שבלב זו תפלה, ועוסקים בתורת החסידות. ותקוותי תאמצני אשר רצון עבד ד' הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע וזכותו הק' עליהם יאהיל כי יהיו חסידים ואנשי מעשה. ולרגלם תתברך הארץ באור תורה ותפלה, כי קנאת סופרים תרבה חכמה ויראת אלקים.

ובזה הנני להודיע לכל ידידנו אנ"ש די בכל אתר ואתר, ד' עליהם יחיו, אשר המורשה והמנהל ישיבת „תורת אמת" יצ"ו שיסד הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע בארצנו הקדושה ת"ו, הוא הרב רש"ז שי' הנ"ל, ואליו יבואו וישלחו כל כספי התמיכה לטובת ישיבת „תורת אמת" יצ"ו, ודבריו יהיו נאמנים עליהם להשתדל לטובת המיסד הנ"ל, וכל הנהגת הישיבה בקיבול תלמידים וסדר לימודם, והתיסדות סניפי הישיבה בעוד עיירות, כן סדרי ההכנסה בשליחת צירים, מכתבים, קבלות והדומה, הכל כאשר לכל מסורה ונתונה על־ידי הרב רש"ז שי' הנ"ל.

ידידינו אנ"ש שי' עליכם התובה והמצוה להתעסק בטובת המוסד „תורת אמת" יצ"ו ביתר שאת ויתר עז להרבות בהכנסה, למען תת לנו היכולת והאפשרות בעזרתו ית' לקיים פקודת הוד כ"ק אאמו"ר זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע. להחזיק ישיבת „תורת אמת" יצ"ו לסעדה ולתמכה, אשר נוכל בחסד אל עליון למלאות חפץ לבב ידידנו אנ"ש שי' היושבים בארצנו הקדושה המתחננים ומבקשים על נפשם ונפש בניהם יחיו ליסד סניפי ישיבת „תורת אמת" גם במקומותם. ידידינו אנ"ש שי' נר אלקים בידכם הוא, אין הדבר הגדול והקדוש הלזה תלוי אלא בכם, אשר תעשו ותשתדלו לטובת ההכנסה איש איש בעיר ובמקום מגורו.

ובגלל הדבר הזה תעוררו רחמי שמים, וזכות תורתנו הקדושה בלוית עטרת תפארת זכות אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע עליכם תגן, להאיר לכם, ולהצליח לכם בכל ענייניכם מנפש ועד בשר. ויתן לכם האלקים שפעת חיים וברכה מרובה בפרנסה טובה במנותת הלב והמוח אשר איש איש מכם יובל מתוך הרחבה להשלים הכונה האמיתית להתפלל במתינות בביה"כ בציבור ולקבוע עתים לתורה ברבים, ואז אור תורה ועבודה יהי במושבותכם.

והנני ידי"ע הדו"ש וטובתם מלונ"ח והמברככם.

עא

בראשית המכתב רמז ככל הנראה ע"י משל מתורת החסידות לבקשת אדמו"ר הריי"צ נ"ע שיפעלו מבחוץ לטובת יהודי רוסי', ושהם בעלי כח ויכולת רבה יותר לפעולה. לענין אגו"י ראה לעיל ס' סס ובמצויין שם. על ר"ד פוטאש ראה לעיל חלק ה„תולדות" הע' 118.
מאוסף דודי הראד"ה שי', צילום בידי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה

ב"ה ח' טבת תרפ"ד
כבוד ידידי הרב היר"א וו"ח כו' **מוהרש"ז** שי',
שלום וברכה, ימים אלו קבלתי מכ' מג' להדש כסלו העבר, ונהניתי לשמוע ממצב התלמידים שי' אשר על ידו, ויתן השי"ת ויעלה מעלה מעלה ויגדיל תורה כו' ותורה אור יאיר בכל מושבי בנ"י.

ראשית דבריו כי נבוהל לקרוא מכל הנעשה. הנה באמת באפשר הדבר בעזרתו ית' לפעול הרבה, ולא באנחה בלבד כ"א בפועל ובמעשה התעודדות טובה. וזה הי' כוונת המכתב דחדש איר או סיון העבר שכת' שם בענין סובב וממלא שהם ב' אופני עבודה. וא"א זה בלא זה, כי העבודה דממלא וסובב הוא עד"מ א' היושב במקומו ועוסק באיזה ענין של משא ומתן, וחבירו ישב במקום אחר ועוזר לו הנה לבד זאת אשר אין דומה א' לשנים, הנה עוד זאת כי מה שפועל אור הסובב הוא באופן אחר לגמרי, וכמו העבודה דממלא. וכמבואר בדא"ח דממלא פנימי ויכול לפעול רק כפי כחו ויכולתו בלבד, משא"כ בסובב שהוא מקיף וכל מקיף הוא בעל כח יותר מכמו הפנימי. כן נת' שם בארוכה. אמנם מקבל המכ' לא הבין הכוונה של הדרוש בהנוגע אל עבודה בפועל, וכמו שהוא המנהג בד"כ שלומדים דא"ת, אשר רובא דרובא בכל דרוש גם של השכלה, הרי עיקר הכוונה הוא העבודה ופועל. וכמאמר לא המדרש עיקר אלא המעשה. ובכ"ז לומדים ואינם מקיימים וכן הי' עם ענין זה שלמדו אותו (כפי הידיעה שכתב לי), ונשאר הדבר בלא פועל. אמנם מעתה יבין כי לא באנחה לבד יוצאים ידי החוב כ"א צריכים לפעול ולעשות, ובידם בעזהשי"ת לפעול הדבר ויהי' השי"ת בעזרם.

באמת הי' נטון הדבר אשר כל הפרטי דברים (בכתב) שהי' לי עם בעלי אגודת ישראל והאדמו"ר מגור שליט"א. ובפרט אשר הד"ר כהן (מנהל האגודה) שי' כתב לי אשר באה"ק הדפיסו מכתביי נגד האגודה, ודרש כי אצוה לבלי לנגדם. ועל זה עניתי לו גלוי שהנני מנגד אליהם ודרכיהם. ואח"כ הזמינו אותי לבוא אל האסיפה דד' אלול העבר בויען. וכתבתי להם מכתב גדול במחאה על הלא טוב שעושים. אמנם עד היום לא אדע מכל הנעשה, ואם הי' באפשר להודיע בפרטיות במכ', וכן בודאי יש ענינים שהדפיסו בזה, והי' ברצוני לקרוא זאת. אם אפשר ישלח לידידינו ר' חיים יונה, ובר"כ הי' מהראוי שנכתוב ככל שטוע והשי"ת יזכנו לשמוע ולהשמיע אך טוב בגו"ר.

ע"ד ידידנו ר"ד שי' פאטאש הנני מכירו בטוב מפ"ב והוא איש יקר רוח. וכבר קבלתי ממנו מכתב ועניתי לו, אך אפשר שנאבד בדרך הילוכו, ואכתוב לו

היום אי"ה. ובאמת ראוי הוא כמאד לעמוד אתו עמו בהליפות דברים כי עסקן גדול הוא ואוהב לומדי תורה ומחבבי מצוה.

ידידנו ריי"ל שי' הכהן מארשא, הננו מקבלים מאתו מכתבים, ומתעסק בטוב ת"ל, אמנם ההשגה שלו מצער היא, וכאשר מאסף עשרה שקלים הוא מטבע גדולה. לא כן ידידנו רד"ש [= ר' דוד שיפרין בארה"ב] שי' אשר יש לו השגה נכונה ואיש מסודר, ובעל יכולת לפעול בסדר הראוי. וזה לא כבר כתבתי לו ולידידנו רמ"ל קרעמער ולתלמידנו הרב ר' אלי שי' ייאכול דמתקריא סימפסאן בדבר התאגדות אנ"ש שי'. וכדאי הדבר אשר יעמוד בהליפות דברים עם ידידנו רד"ש שי' ויעורר לקיים כל האמור.

ע"ד תלמידנו רש"ס שי', כתכתי לו שיבאר באיזה הלק המדינה יכול לפעול ולעשות בעזרתו ית'. ואם אוכל לשלוח לו אי"ה נכתוב תעודה כדרוש. אמנם דעתי אשר הכל יהי' תחת הנהגת ידידנו רד"ש שי', היודע ובקי בכל המקומות וסדרן ומ"ש שורד"ש שי' עוסק בזה בבחי' מקיף צריך המקיף לכנוס בפנימיות.

ע"ד תלמידנו הרב אברהם נחמן שי' אבראמאוויטש, שמתאונן שאינו מקבל מכתבים מפה, הנה לא אזכור אם כתבתי לו א"ל, אבל בכל אופן כמה פעמים דרשתי וחקרתי מאת מכירינו וידידינו שי' אשר בשם, כי יודיעו לי האדרעסין של תלמידינו התמימים יחי' הכלתי ידועים לי, למען אוכל לבוא אתם בכתובים בכל עת מצא. וכן בקשתי אשר כל המכתבים הכללים הנשלחים ישתדלו כי יגיעו לכל אתר ואתר. ומעתה הנה יהי' רשום האדרעס שלו, ואי"ה יהי' נזכר בכ"ע לטובת ולברכה.

והי' ברכה ושלום כאו"נ וידידו הדו"ש ומברכו
יוסף יצחק שניאורסאהן

עב

הצילום בידי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה

כ"ה, א' כ"ד מנ"א תרפ"ד ליעניגראד
כבוד ידידי הרב הנכבד וו"ח אי"א מוהר"ש זלמן שי'.

שלום וברכה, הנה קבלתי מכתב ידידנו הרמ"ר שי' לאקשין. וכן ראיתי מכתב ידידנו הרד"ש שי' שניהם בדבר התאגדות חסידי חב"ד, והדבר נכון ונחוץ במאד, והתקוה אשר בעזרתו ית' יביא תועלת הנרצה. וכתכתי להם דברי חיזוק ובזה הנני להניד לו אשר ישתדל לתמכם ולחזקם בדברים ולבוא בכתובים לכל אנ"ש שי' אשר יתנו ידם אל זה ובזה יקיימו פקודת כ"ק אבותינו רבותינו הק' הדורשי' ומזהירים כי איש את רעהו ידברו לחזק כל הענינים הנוגעים לתורה ועבודה ומהם יראו בעוד מקומות ויעשו כן וייסדו שיעורי לימודים בדא"ח ובנגלה, וד' יהי' בעזרם בגו"ר.

הדו"ש ומברכו
יוסף יצחק שניאורסאהן

עג

הצילום בידי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לאנ"ש

ב"ה, ב' אלול תרפ"ד ליענינגראד
אל **ידידינו אנ"ש** די בכל אתר ואתר ד' עליהם יתיו.

שלום וברכה, בזה הנני לבקש את ידידינו אנ"ש די בכל אתר ואתר אשר ישימו לבם ודעתם על דבר ההזקת הישיבה תורת אמת יצ"ו אשר בארצנו הק', הנתונה מאת הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, תחת השגחת וכלכלת ידידינו הרב רש"ז שי' האוולין. ובעזרתו ית' באפשר הדבר להרחיב חוג פעולת המוסד בעוד כמה עיירות. וכבר נוסדה מערכה בעיר יפו ת"ו, רק חסר האמצעים הדרושים לזה. ובכן הנני פונה אל כל אחד ואחד מאנ"ש שיחי' די בכל אתר ואתר ביחוד, אשר יתעורר בהתעוררות הדרושה להרים נדבתו בעין יפה בשביל החזקת הישיבה תורת אמת יצ"ו. ובגלל הדבר הזה יברכם השי"ת בתוך כאחב"י בשנה טובה מתוקה, ומעוטרת בברכות מאליפות בבני חייא ומזונא רויחא. ויקבלו החוה"ש והברכה מאדה"ש כאו"ת וידי"ע המברכם בברכת אבות ק' והחפץ בטובם והצלחתם.

יוסף יצחק שניאורסאהן

עד

הצתק ברשותי, מהעתקות דודי הרח"ה ז"ל.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לבד"צ בירושלים

ב"ה
ו' שבט תרפ"ה, ליענינגראד
אל **הבד"ץ** שבעיה"ק **ירושלים** ת"ו

בזה הנני להודיע כי המוסד ישיבת תורת אמת יצ"ו אשר יסדו הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, ואני, נוסד כי ההנהגה כולה כמו שהיא תהי' מסודרה רק מאתנו, ואין רשות לשום אדם להתערב בזה, ואנחנו מנינו את בא כחינו הרב רש"ז שי' האוולין לנהל את כל ענייני המוסד הן בהנהגתו חרוחניות באופני קבלת תלמידי' וסדר הלימוד שלהם, והן בהנהגתו הגשמיות בקיבוץ הנדבות והוצאתן ובשכירת אנשים לכתיבה והדומה, ומכלעדי אין רשות לשום אדם להתערב בזה.

הגיעני מכ' מרא"ח שי' נאה בדרישת פרס או זכות בעד עבודתו בעת שלא הי' בא כחינו הנ"ל באה"ק. אם הי' כן, הנה עשה או שלא כהוגן, לדבר בשמנו, על דבר שלא הורשה, כי המרשה לכל עניני הישיבה תורת אמת יצ"ו באה"ק הוא רק רש"ז שי' הנ"ל, ובבקשה לפרסם זאת כדין.

בברכה יוסף יצחק שניאורסאהן

עה

הצילום בידי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה

ב"ה, ז' שבט תרפ"ה,
ידידי הרב **רש"ז** שי',

שלום וברכה, הנני שולח לו מכ' אל הבד"צ שי'. כן הנני עונה לרא"ח שי' נאה, על מכ' הארוך, ואם ימצא לנכון ימסור לו. והנני חושב אשר המוסד תו"א יצ"ו אינו כמו מוסד הכולל, אשר כל הרוצה לעשות יעשה רק כתפצו. לא אוכל להאריך היום, ואבוא בארוכה ימים אלו אליו או לחתנו ידידי שי'. עליו הי' לכתוב בכל שבוע בפרטיות מהלימוד לראד"ם [= לר' אלחנן דב מרוזב] שי'. כן הנני את ידידנו רמד"ר [= ר' משה דובער ריבקין] שי' לכתוב בארוכה. ומה נעשה עם הנחלה שבחברו"תו, האם גם על זה סוף כל סוף יתגלה ממי שיהי' אשר שלו הוא, ובידיו קנה או כי בזרוע עוזו יחזיק בה. ישמח לבבי משלום התלמידים יחי' ויפרוש בשלומם בברכה כפולה.

הדו"ש ומברכו
יוסף יצחק שניאורסאהן

עו

הצילום בידי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה

ב"ה, ה' ו"י שבט תרפ"ה ליעניגראד
ידידנו הרב הנכבד וו"ח אי"א **מוהר"ש זלמן** שי',

שלום וברכה, העיתני מכתב ידידנו תלמידנו רא"נ שי' ע"ד העזבון של מר שפירא נ"ע. ובזה מוסגר העתקת מכתבי אליו, ולא אפוגה אשר דעתו מסכמת לזה. וגם שלחתי העתק מכתבי לרא"נ שי' לידידנו הרב רמא"ל שי' לאקשין, ורד"ש שי', ע"כ יבוא עמהם בכתובים בזה.

המכתב הבטוח והחתום מראש הרבנים קבלתי, ותוצאותיו בכללית לא אדע עדיין. מתכה הנני מענה על מכ' אחות ידיעה פרטית מהנחלה בהחברות"ו. מי ומי היושבים שמה, הכנסתה, על שם מי היא כתובה בספרי השטרות, (אשר אין ספק אצלי כי היא על שמי כחוק אשר הייתי חפץ לקבל שטר ידיעה (הנקרא אצלינו אדאסטוערעניע) כי יש לי בשם אחווה כזו וכזו), כמה מקבלים שכירות עבורה, מי הוא המקבל, ומצבה, האם אינה צריכה תיקון. וכזכרני כי זה כבר שלחתי לו מכתב תעודה ומלאתי ידיו להשגית על כל הפרטים הדרושים בזה.

ע"ד הנאמר בסוף מכתבי לרא"נ שי' צריכים היו לתת לב על זה על אמיתות הדבר ועניני הפנימי באמת לאמיתו. והנני חושב אשר התנו שי' הי' הראוי לתת א"ע על ענין זה, והוא דבר הדורש רק כתיבת התעוררות ולבוא בכתבים עם אנ"ש שי' דבר אשר לרגלי בריאותו הי' טוב לפניו, כמדומה בכל הפרטים, ואקווה בקרוב לכתוב לו מזה אי"ה.

ע"ד הרבנות במקום הרב ר' מרדכי נ"ע, הי' צריכים בהשתדלוה נכונה בעזרתו ית'. והנה בדבר ש"ב הר"ז שי' מהאמעל כפי אשר שמעתי איננו חושב בזה, ומתחלה כאשר דיברו אודות הצעה זו לא חפצתי להגיד דעתי בזה, לא חפצתי להגיד דעתי בזה, לא באופן כזה ולא באופן אחר, וכעת הנני הושב אשר המקום עוד פנוי, והנה כמדומני אשר ידידנו הרב רמ"מ ארי' ליב שי' לאקסין הי' חושב אודות זה, אבל לדעתי אינני יודע אם טוב לפניו זה, כי עבודתו וכהונתו אשר בהוה לדעתי אינו כדאי לפניו להחליף. והייתי מציע בהאחד מהשנים, הראשון הרב ר' שמואל שי' בן המשגיח והשני הרב ר' אברהם אלי' סי' פלאטקין, אשר שניהם הוא מכירם היטיב, כי אנשי דעה וצורה פנימיות המה, וכבר יודעים פרק בהנהגה. ובלי ספק אשר בעזרתו ית' יפיקו רצון טוב בכל הפרטים. והשי"ת יהי' בעזרי אנ"ש שי' כי ישיגו להם מורים ומדריכים טובים בגו"ר, וימלא השי"ת משאלות לבבם לטובה ולברכה. כי אור התורה והמצוה יאיר במקום מושבם כאשר עם לבבם מתוך הרחבת הדעת בדעת תורה תמימה.
הדו"ש ומברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן

עז

צילום כה"י ברשותי. נדפס בספר „תומכי תמימים", עמ' קצב — קצד.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרז"ה ועוזריו בישיבת תורת אמת וסניפה בתל-אביב

ב"ה, ג' כ"ד סיון תרפ"ה, ליעניגראד

כבוד ידידי הרב הנודע, וו"ח אי"א, מהרר"ש זלמן שי' מנהל ישיבת תורת אמת וסניפי באה"ק ת"ו, וביחד לידידיי, תלמידנו הנעלים, הרבנים וו"ח הרמ"ד והרמא"ל יחיו עוזרי ההנהגה וההדרכה בישיבת תורת אמת יצ"ו, והמלמדים הנכבדים, המורים כהחדרים סניף ישיבת תורת אמת אשר ביפו, בתל אביב, ת"ו, ד' עליהם יחיו.

לשלום אין קץ, ולברכה אין סוף

בשמחה רבה, קראתי והתענגתי בענג רוחני, על הרצאתו המפורטה, של בא כחי, הרב המנהל, המוסד ישיבת תורת אמת וסניפיו בעיה"ק ת"ו, אשר בו יבאר עניני הנהגת הישיבה בעיה"ק ירושלים ת"ו, מעמד ומצב התלמידים יחיו. עבודתם ותעמולתם של סגניו ועוזריו הרבנים הרמ"ד והרמא"ל יחיו, באופני ההנהגה וההדרכה בסניף הישיבה אשר ביפו, תל אביב, ת"ו, עבודתם הפורי' של המלמדים העוסקים באמונה, והתקוה הטובה הנשקפת באפשרית התרחבות והתפתחות המוסד הנשגב, ישיבת תורת אמת וסניפי באה"ק ת"ו, בחסדי אל עליון.

מרחוק־רחוק במקום וקרוב ברוח לב ונפש, אליכם אישים אקרא: התחזקו בידעכם נאמנה, כי במפעלכם זה, תמלאו תעודתכם בחיים, התובה הקדושה אל והתאמצו במפעלכם הטוב והישר, איש איש מכם יעמוד חזק על משמרתו,

העבודה הטהורה בעבודת הקדש, וביגיעתכם ועמלכם תגיעו בעזרתו יתברך, אל המטרה המאירה, אשר הציב הנשיא הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ג נצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, תהי לבבכם בטוחה בעזרת א־ל רם ונשא, יתברך ויתעלה, אשר פעולתכם רצוי' ופורי', בגלל הרנה והתפלה, אשר הנשיא הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, נושא בארצות חיי החיים, בלוית עטרת תפארת אבות קדושים, לבקש ולחנן פני עליון; בעד תלמידיו ותלמידי תלמידיו, הנפוצים בכל מרחבי תבל, כי יהי' אל הוי' צבאות בעזרם, לכלכלם בשפעת חיים וברכה, אשר יוכלו לעלות במעלות הקדש ויצליחו בעבודתם בחיזוק התורה, והחזקת חומת הדת בדרכי העבודה. בהעמדת תלמידים טובים ומאירים באור התורה, ואשר בגלל זאת על שכרם יבאו להתברך בברכה משולשת בבני חייא ומזונא רויחא.

על כל אחד ואחד ממנהלי ועוזרי בתי תורה ולימוד לדעת, כי גורל התורה המצוה, והחיים הישרים בהנהגות הטובות של הדור הבא, בידו הוא, כל אחד ואחד מהתלמידים שי', הוא עולם מלא, עולם גדול של דור דורים. העולם הגדול הלזה גורלו בחיים טובים ומאירים באור התורה, שמירת המצות, וחיבת דרכי הזסידות הטהורה, תלוי הוא רק בההדרכה ושימת לב המורים, המלמדים הראשי ישיבה, סגני ההנהגה וההדרכה, וברוחו של המנהל והתמסרותו אל עבודתו וחובתו האתראי.

אשרי האיש החרף נפשו בעד הקמת תלמידים הגונים, בעד הרחבת חוגי מפעלות בתי התורה והלימוד במסורת אבות, בעד החזקת חומת דת קדשנו, במצות תמימה ובעד הרמת קרן ישראל סבא. ואשרי האיש, אשר ישים דעתו לבו ונפשו, לעמול בעמלה של תורה, ברוח ובפועל, ובזה יהגה כל הימים, לנשוא עול תלמידי חכמים, לראוג להשיג עבורם כל המצטרך להם, למען אשר יוכלו לשקוד בתורה ועבודה במנוחה, כי הן המה עמודי האור בקרב ישראל, הדרתם ותפארתם מדור דור.

כל בעלי השם בעמנו, עם האלקי גם במאות השנים — שני הגולה, ימי המצוקה והמהומה כו' — יחיש ד' גאולתנו ופדות נפשנו ע"י משיח צדקנו — ידועים לנו ולבנינו, רק על ידי עבודתם וחרציותם בהחזקת התורה ולומדי', אין אתנו יודע עד מה מחייהם הפרטי, מעושרם וטובם החומרי, אשר נדמו כי בנים ובנות הולידו, ויירשום נחלת הון עושר וסגולת מחמדי תבל. אכל כל אלה חלפו עברו אין זכר למו, רק ראשי הישיבות בעלי התורה והעבודה, מורי דעה ומדריכי עם הקדש, רק המה הניחו זכרון חי אחריהם זכרון נצחי אשר לעולם לא ישכח, וזכרם הטוב לא יסוף מקרב ישראל לעד.

היום יבוא, ויפנה מקומו להבא אחריו, חדש נכנס וחדש יוצא, שנה נכנסת ושנה יוצאת ואתם עמם דור הולך ודור בא, זכתרה של תורה לעולם עומדת. התורה נקראת חיים, כי היא נותנת חיים טובים, חיים נעימים, חיים נצחיים לכל המתעסקים בהחזקת לומדי' ברוח ובפועל, רחבת היא הכתר האלקי, כתרה של תורה, לקבוע בה אבני סגולה, מאורי אור, הן המה העושים והמעשים בהחזקת ידי לומדי תורה, והאיש החפץ חיים, יתן ידו לבו ונפשו, אל בתי התורה להגדילם, להחזיק ידי הלומדים בהם, ולבוא בעזרת מנהיגיהם ומנהליהם, לתת להם בעזרתו יתברך היכולת להרחיב חוג מפעליהם, הטוב והאהוב בעיני הוי' אלקינו, אשר בגלל זאת יכתב ויחתם לחיים נצחיים, על לוח לב התלמידים, ותלמידי תלמידיהם לעד ולנצח נצחים.

ואני עוד טרם אכלה לדבר הנה מקרב ולב עמוק, הנני קורא, אל כל אחד ואחד מאנ"ש, די בכל אתר ואתר במרחבי תכל ומלאה, ולכל אחד ואחד ממחבבי תורתנו הקדושה, ומייקרי שם ישראל סבא, ד' עליהם יחיו, לאמר: אחינו היקרים, הבו יד עזרה, בעזרה נכונה להחזיק ידי לומדי תורה. האצילו ברכה מפרי עבודתכם, ברוח ובפועל עבור המוסד הנשגב ישיבת תורת אמת וסניפי' באה"ק ת"ו בחסד אל עליון. תנו לנו היכולת לעלות ולהגיע אל המטרה הבהירה אשר הציב הנשיא הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע. בעזרת נותן התורה יתברך, מוכן הוא ועד ההנהגה למלאות פקודת הקדש, להרחיב הוג הפעולה בקרב ארצנו הקדושה, לייסד חדרים וישיבות אנא אחינו הנכבדים חושו מהרו בעזרתכם ושלחו נדבת לבבכם הטובה אל ישיבת תורת אמת יצ"ו, אשר בגלל זאת יברך השי"ת אתכם ביתכם וזרעכם ככל מילי דמיטב מנפש ועד בשר. עיניכם ועינינו תחזנה בשוב הוי' שבות עמו יגל יעקב וישמח ישראל בתורתו והדרתו.

והיו ברכה ושלום כאוות נפשם ונפש ידידם עון, אשר מקוה לראות בטוב ישראל והרמת קרנם בקרן התורה והעבודה ובכל טוב זמני ונצחי.

הדורש שלומם, ומברכם יוסף יצחק שניאורסאהן

עח

כה"י באוסף דודי הראד"ה שי'. מכתב דומה גם באוסף הרשיל"א.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרז"ה

ב"ה ד' ז' אייר תרפ"ו לענינגראד

כבוד ידידי הרב הנכבד וו"ח אי"א מוהרר"ש זלמן שי'

שלום וברכה

הנה הערכתי היום מכתב כללי, אל חמשת ידידי הנאמנים יחיו, על אודות הכולל חב"ד יצ"ו. והאחד מהם הוא כבודו. ובקשתי אשר המשה אלה, יתועדו יחדיו לטכס עצה. איך לסדר ואיך להרים בעזרתו ית' את המצב הכללי של המוסד כולל חב"ד יצ"ו, ותנאי הנהגתו בעתיד כפי אשר יסדו הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע, באופן שאוכל להתערב בזה, ובזה הנני פונה לידידי בבקשה האמורה והאל הטוב בזכות כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע יהי' בעזרינו כי תהי' עבודתינו מכוונה אל המטרה הקדושה אשר הציבו לה.

ידידו הדו"ש ומברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן

עט

כה"י באוסף דודי הראו"ה שי'. מכתב דומה גם באוסף הרשיל"א.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרו"ה ועוד

ד' ד' אייר תרפ"ו ליעניגנראד

כבוד ידידיי וחו"ס אי"א הנכבדים

הרב **רש"ז** שיחי' **האוולין**, ש"ב הרת"ג **שילא** שיחי',

ר' **יצחק שמואל** שיחי' **לוריא**, הרב **רמ"מ** שיחי' **נאה**,

והר"ר **משה דוב** שיחי' **רבקין**.

שלום וברכה,

הנני חושב למותר להגיד עד כמה מכאיב לי השמועה ממצבו של הכולל חב"ד יצ"ו בכלל, הן במצבו הרוחני והן במצבו הכלכלי, ואינני יודע מי האשם בזה. ופוד יותר יגדל הכאב, בשמעי אומרים כי הדבר תלוי בי. הגם שלא אדע במה ומי הן המה אשר יוכלו להגיד כואת.

אנכי לתומי כתבתי להכולל חב"ד יצ"ו בש' תרפ"ב כי מאחר שבלתי מקבלים המה הצעתי בסדרי ההנהגה שהנני תושבם מוכרחים בכוונת המיסדים הק', לא אוכל להתערב בזה.

בכל זה הנה במשך מתרפ"ב עד עתה, אם הזדמן שואל בענין זה, עניתי כי יושלח כסף התרומה למטרתו אל הכולל, והשתדלתי מבלי שידעו דבר, בדבר התיחסותי אל עניני הכולל. ומצורף לזה הנני שולח העתק מכתביי, א) להרב עלקין שי' טשיקאגה, י"ג טבת, ב) לש"ב הרת"ג שיל"א שיחי', י"ט בו, ג) אל הכולל יצ"ו, כ' בו. ומהם יעמדו על הדבר באשר הוא.

כהיום בקראי מכתב ידידי ר"ש שיחי' לוריא, ועוד מכתבים המתקבלים אלי בענין זה, מבארים את המצב הדהוק של הכולל, וחושבים אשר התערבותי בעניני הכולל, יביא בעזרתו ית' תועלת בהרמת מצב הכולל בכלל, מובן הדבר שאין ברשותי לסלק עצמי מזה. ובכן למען אוכל להתקרב לעניני הכולל ולהתערב בזה, עלי מתחלה לדעת האפשרי הוא מצדי. והנני בוחר בועד של חמשה מידידיי הנאמנים באהבתם, אשר עליהם אוכל לסמוך בדבר זה. והן המה הרב רש"ז שיחי' האוולין, ש"ב הרב ר' שיל"א שיחי', ר' יצחק שמואל שי' לוריא, הרב ר' מנחם מענדיל שי' נאה, הרב ר' משה דוב שיחי' רבקין.

ואליכם ידידיי הנני פונה בבקשה כי תואילו נא לברר המצב באשר הוא, דבר על אופנו. אין אני תפץ לבקר את העבר, כי אם להעמיד את הדבר על בסיסו הנכון מאת הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקללה"ה נבג"מ זי"ע.

ש"ב הרב שיל"א והרממ"נ יתי' יודעים היטב את הסדרים, התיקונים אשר תפץ הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללה"ה נבג"מ זי"ע להנהיג בהכולל חב"ד, ועפ"י יסוד זה הנה כולכם יחדיו וטכסו עצה טובה איך לסדר עתה, בעזרתו ית', הנהגתו של הכולל בעתיד. מי יהי' הממונים, וסדרי ההכנסה וההוצאה. וכל זה יואילו נא לבאר לי בכתב בשפה ברורה, ואז בל"נ אודיעם התלטתי בזה.

תנאי כפול, הא' אשר אנשי הכולל יתי' לא ידעו ממכתביי אלה. וטעמו פשוט, באשר לא אדע עדיין תוצאות הדבר. וכן לא אמצא אופן להתערבות בזה,

ואז אינני חפץ אשר יודע התיחסותי אל עניני הכולל. והב' אשר גם שכשויסתדרו הענינים ובעזרתו ית' אתערב בעניני הכולל, הנה הועד של תמשה אלה ד' עליהם יחי' (עם ההוספה אשר אעשה בזה אי"ה), ישארו בתור ועד מפקח כללי גם אז, ואשר לועד זה הדעה העיקרית בכל עניני הכולל חב"ד יצ"ו.

ואני תפלה כי עינינו תחזינה בשוב ד' שבות עמו בב"א, וירום קרן התורה וקרן אחב"י שי' בגו"ר, ויקבלו החה"ש והברכה מאדה"ש

כאו"נ וידידם עוז הדו"ש והצלחתם והמברכם

יוסף יצחק שניאורסאהן

פ

כה"י באוסף דודי הראד"ה שי'.

הרז"ה ועוד אל ראשי כולל חב"ד

ב"ה יום ג' י"ב סיון תרפ"ו

כבוד הו"בנים ממוני ומנהלי כולל חב"ד הי"ו

אחרי שנתקבל מכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א אשר הי' למראה עיניכם, וזה כבר ג' שבועות ואין אנו יודעים מה להשיב לו עד שנדע מכם תשובה ברורה בזה. ע"כ הננו מציעים בזה לכמע"ל להתענין בזה בשום לב להוציא הדבר לפועל. דהיינו לאשר בהממשלה שכ"ק אדמו"ר שליט"א הוא נשיא הכולל, וכל הנוגע הכולל לכל פרטיו הוא תחת פקודותיו, ע"י בא כחו. ובידו לשנות חוקי הכולל כרצונו. והננו מבקשים מכם לתת לנו תשובה ברורה בכתב בזה עד יום ראשון הבעל"ט.

ברגשי כבוד
ש' זלמן האוולין
שילו"א יצ"ו
יצחק שמואל לוריא
מענדיל נאה
מ' דוב רבקין

פא

מאוסף הרשיל"א, צילום בידי

ראשי כולל חב"ד לרז"ה ועוד

ב"ה

זכרו מרחוק את ד' וירושלים תעלה על לבבכם

בית ועד הכללי, לצדקת רמבעה"ג דכולל חב"ד הי"ו בארצה"ח
ירושלים חברון צפת וטבריא יפו חיפה והמושבות תבוב"א
מיסוד כ"ק רבותינו נבג"מ

כבוד הרבנים הנכבדים ה"ה הר"ז האוולין, הרב שילו"א, ה"ר יצחק שמואל לוריא, ה"ר מענדיל נאה, ה"ר דובער רבקין הי"ו. ב"כ אדמו"ר שליט"א

בתשובה על מכתבם מן י"ב סיון, הננו מוכנים לאשר בהממשלה כפי אשר דרשו במכתבם אלינו לכל פרטי, בעת אשר יתקבל מהאדמו"ר שליט"א ההסכם לקבל ע"ע הנשיאות על הכולל.

בהדרת הכבוד:
דוד לבנון, מענדיל ניסן לנדא,
חיים מנחם מענדלזאהן, ישראל אשר ליבא,
ניסן הורוויץ, ברוך מרדכי עטינגער,
חיים דובער רייצנקין, יהודא ליב סלונים,
יוסף לוי חנין, יצחק ספוקוינע
(— חותם הכולל).

פב

העתק ברשותי, מהעתקות דודי הרח"ה ז"ל.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לר' משה ישראל ומוהר"א

ב"ה, ב' אדר שני תרפ"ז, לענינגראד

כבוד ידידי הנכבד והנעלה, רב פעלים וו"ח אי"א מוהר"ר משה ישראל שיחי' וידידי הנכבד והנעלה וו"ח אי"א מוהר"א שי'.

שלום וברכה

שני חדשים האחרונים הייתי עמוס עבודה רבה בענינים מעניינים שונים בהמשך פרי העבודה של ידידנו הנעלה והכי נכבד הרה"ג ר' מאלי שי' לאקשין אשוי אלו הי' במקום אשוי נסע משם בטח הי' יודע כל פרטי הענינים אשר ת"ל אחרי עבודה רבה פעלנו טובה בהגוע להחזקת תו' וגם כי איננו עדיין כפי הדרישה אשר דרשתי אבל בכל אופן ת"ל ענין נכון נעשה, ואין המדרש עיקר אלא המעשה להביא בעזרתו ית', העזר מהכת אל הפועל טוב, ואין טוב אלא תו' (ומבואר ענין זה בדא"ח במשל ארוך בענין גילוי אור הקו הנמשך לכל עולם ועולם לפי ערכו והמשל בזה הוא, כשצריכים למלאות מים בכלים קטנים ממי הים הרי בהכרח לעשות כמה צנורים אשר בהם ועל ידם יומשכו המים כי אינם יכולים לקבל מהים עצמו ותחלה הוא צנור גדול והצנור הגדול מתחלק לכמה צנורים קטנים, באופן אשר כל הכלים מקבלים ממי הים ומבואר שם באריכות ענין ההשתל' והסדר שבזה, ולהיות מוטרד בזה לא יכולתי להשיב לשואלי דבר. ובתוכם גם מכתב ידידי מכ"ג שבט העבר המדבר אדות הת"ת אשר בתל אביב. מכתבו המדבר אדות התלמוד תורה אשר נחשבת כסניף מוסד ישיבת תורת אמת יצ"ו ועל אדות מצב שארי בתי לימוד, קראתי פעם ושתים, ומה מאד נצטערתי על אשר נתמעטה מאשר היתה לפנים ואשר עיקר הסבה היא אך ורק מפני חסרון אמצעים, כי עין בעין יראה אשר בחסדי השי"ת יכולים לפעול בכל מקום אשר אור תמימה וטהורה יאירו באור כי טוב בלי (למודים) עירוב שארי לימודים ורק המחסור באמצעים היא הסבה העיקרית בכל מקום ומקום והעולה על כולנה המחסור בעסקנים אנשי הרוח ואבירי הפועל וכאמור ברית כרותה לעבודה שאינה חוזרת ריקם ת"ו זה לי ת"ל יותר על שלשים שנה

אשר ככ"ה שנה זכיתי לעמוד אצל שולחן עבד ה' הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק וצוקללת"ה נבג"מ זי"ע תל תלפיות שממנו יצא (ויוצא) הוראת אור תורה בכל מרחבי תבל בענינים מענינים שונים כלולים בהג' עמודים דתו' ועבודה וגמ"ח וראיתי כי כל פועל ופועל קלע אל השערה, אם באותה שעה ממש או אחר זמן מה, אבל לא החטיא את המטרה.

ובכן, הנה אנחנו כולנו החיים על פני האדמה השי"ת יאריך ימינו ושנותינו בטוב ובנעימים ובגזרת ההשגחה העליונה אשר מה' מצעדי גבר כוננו, איש איש באשר הוא מבועבדים אנחנו כולנו אל התורה ולומדי', וזאת היא עבודתינו במס"נ בפו"מ לשום כל דעתנו לבנו ומאדנו להרחיב אהלי תורה תמימה דוקא באותיותי' נקודותי' וטעמי' במסורת אבות קדושים כפי שקבלוה מסיני, בלי עירוב שום לימוד חול איזה שיהי'.

וכל אחד מאתנו מבלי התחשב הן עם מצבו הפרטי (לשמוע אל עצת היצה"ר האומר מי אתה הגש אל הקדש לעמוד בסוד קדושים רבא מקום שם נמצאים גאונים אנשי שם קרואי מועד כו' וכו') והן עם תנאי המקום אשר גר שם הנה מחוייבים אנחנו כל אחד ואחד מאתנו במס"נ ממש להרחיב אהלי תורה תמימה הן ביסודי שעורים לגדולים וצעירים כמו ישיבות והן חדרי תו' תשב"ר לקטנים ועבודת הקדש הלא העומס על כתפותי למצוא המלמדים הראוים מבלי שום התייחסות רחמנות ופניות קירוב הדעת, להמציא האמצעים הדרושים לזה לדבר אל לב האבות לעוררם בדברי התעוררות אשר ישלחו את בניהם אל החדרים האלו, אשר המלמדים הם יראי שמים אלקים והלמדים הם רק לימודי קדש באותיות התו' הק' ובנקודות וטעמים במסורת אבות ולהשתתף בהרחק של הבדלה ממש מן התדרים המתוקנים בטעמי וחוקות בעלי השפה המסוכנים אל הנפש המארסים ומרעילים את התלמידים עד כי ר"ל סוף כל סוף יוצאים לתרבות רעה ויש הרבה לדבר בזה ואין כאן המקום להאריך בדבר הידוע ומפורסם.

ואתענג במאד על אשר כבוד ידידו ומכירו הנכבד אי"א ר' אורי שיחי' לקח על עצמו בעזרתו ית' לעמוד בראש ענין התייסדות החדרים האלו במקום מגורם זה אשר בטח יעזרם השי"ת בגו"ר. אמנם בגוף ועצם העבודה בזה לדעתי הי' טוב יותר אשר תהי' כמו בתחלה סניף מהישיבה תורת אמת יצ"ו אשר כן הי' דעתי אשר המוסד תו"א יצ"ו הי' צריך לעשות סניפים בכל עיר ומושב מאחב"י ד' עליהם יחי' באה"ק ת"ו ועזרתם הי' צריך להיות בכ' דברים באמצעים גשמיים ובהושבת מלמדים ראשים כלומר בכל מקום יהי' המלמד הראשי תלמיד הישיבה דתו"א יצ"ו כי מי שלמד בתו"א או בתו"ת יצ"ו רגילים הם ויודעים הם שצריכים לימסור וליתן א"ע על העבודה לעבדה ולשמרה ושאר המלמדים יכולים להיות מאלו הנמצאים בכל מקום ומקום אבל העיקרי והיסודי בכל עיר ועיר צריך להיות דוקא מי שהי' תלמיד שעליו יכולים לסמוך כעוה"י אשר גם רוחניות הענין יהי' נוגע לו ות"ל אשר יש תלמידים כאלו שמה מן הנכון אשר אפשר הי' להעמיס עליהם בעוה"י דבר זה ואז הי' דבר מסודר והיום הנני כותב בזה ליד"נו הרו"ח שיחי' רק העיקר הם האמצעים הדרושים ואשר ע"כ לדעתי הנה כל ההתעסקות צריכה להיות להחזיק מעמדה ומצבה של הקופה הכללית תו"א יצ"ו להגדילה בעוה"י ולהרחיבה למען אשר תוכל למלאות את כל הדרוש.

והנני בזה למלאות את ידי ידידי וחברי לטובה ר' אורי שי' אשר יעשו על דבר הקמת סניף ישיבת תו"א יצ"ו בעיר תל אביב והם יהיו באי כח ההנהלה

של המוסד תו"א יצ"ו בהנהגת הסניף ככל אשר יורו אותם הנהלה הראשית דישיבת תורת אמת יצ"ו הכללית ובגלל הדבר הזה יברך השי"ת את כבוד ידידי וחבירי בדעה ישרה הנכבד ר' אורי שי' באריכות ימים ושנים ובכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר ויזכה השי"ת אתכם כי תשאו פרי טוב בתלמידים טובים והגונים שוקדים בתורה יראי אלקים באמת והי' זה שכרם בענג רב ובכל טוב עד בלי די.

הדו"ש ומברכם יוסף יצחק שניאורסאהן

פג

„האסון הנורא" הנו' בזה הוא פסירתה כדמי ימיה של בחו הבכירה רבקה ע"ה בכ"ד תמוז תרס"ז. „מהנוגע לכ"ק אדמו"ר שליט"א", מדובר במאמצים הרבים שנעשו שיוכל אדמו"ר הריי"צ נ"ע לצאת את ארץ רוסי', אחר ששוחרר ממאסרו וגלותו („המחלה") בי"ב -- י"ג תמוז תרפ"ז. עיקר הפעולות כאמור כאן באו מאישים בברלין. ואף הרז"ה ממקומו בא"י פעל הרבה יחד עם הרב מאיר ברלין ובהשתתפותו של הראי"ה קוק זצ"ל. ואכן הפעולות הצליחו ואדמו"ר הריי"צ נ"ע יצא משם והתגורר במשך שנים אחדות בריגא שבלטביה.
המכתב ברשותי.

רש"פ זאלמאנאוו אל הרז"ה ותתנו הר"א שימחאוויץ

ב"ה, יום ב' עקב תרפ"ז
כבוד ידי"ע הרה"ת י"א וכו' כש"ת מוהרש"ז נ"י האוולין, וכבו' ותתנו ידי"נ או"נ הרה"ת ר"א שי'.

קבלתי הרבה עגמ"נ מהאסון הנורא אשר קרה אתכם. המקום ינחמכם בתוך שאצו"י, ולא יוסיף ליסרה עוד כו'.

זעתה מהנוגע לכ"ק אדמו"ר שליט"א. הן כתבתי לכם במכתבי הקודם כי משתדלי' הנני ע"י אנשי שם מבערלין שיוכל לקבל את הרשיון על נסיעתו. אבל עדיין בפועל לא נעשה דבר, מסיבת שהרבה מהאנשים החשובי' אינם בביתם וזה בכה וזה ככה. וכעת ההשתדלות שיקבל כתב רבנות מריגא ואזי תהי' פעולת השפעתם הטובה של האשכנזים שלא לעשות לו עיכוב בזה. וד' יהי' בעזרינו שמעשה ידינו יצליח, להציל את נפשו משיני האריות הרוצים לבלעו חינם ח"ו.

לע"ע לא ניתן מרגוע לנפשינו כי עדיין חורקים שן כו'. ובכלל מה שעלינו לעשות לבד הבקשות ותחנון לפני שוכן מעונה שישבור זרועות רשע ויחלץ צדיק מצרה ויבקע כשחר אורו באור זרוע לצדיק על שדי מגוחות, עלינו החובה מוטלת להשתדל בכל עוז בהתעוררות רבה למוצא כסף רב, כי כאשר יבארו במכתבם המחלה (...) עלה בהרבה יותר מעשרת אלפים שקלים, וגם עתה עדיין לא הושקטה המחלה. מלבד זאת שבאמת גם בבריאות גופו חלש הוא מאוד,

כי היסורים והעגמ״נ פעלו הרבה על חלישות בריאותו. ד׳ יחזקהו ויחלימהו ויהי׳ בריא ושלם. ובפרט שהרעיון מהנסיעה דרוש לתועפות כסף כמובן.

וע״כ עשו מה שבכחכם לעורר את כל מכיריכם ומיודעיכם שימהרו בהמיכת כסף בסכומים שונים וישלחו לע״ע על אדריסתי, כי כן כותבי׳ שלע״ע יהי׳ שמור אצלי והם לווים ע״ח זה.

ידידם הדו״ש ומברכם בכ״ט
שרגא פייוויש זאלמאנאוו

פד

ומכותב ברשותי.

ר׳ יצחק ברהון (?) לרז״ה ועוד

ב״ה, י״ד טבת שנת תפר״ח לפ״ק ריגא

שלום וברכה אל כבוד מו״ה הרה״ח הנעלה כו׳ כר׳ ש״ת **מהרש״ז** שיחי׳ **האוולין**, וחתנו הרה״ח מוהר״ר **אלטער** שיחי׳, וידידי הרה״ח המצוין מהר״ר **דובער** שיחו׳ **ריבקין**, אחדש״ט ת״ל בער החיוה״ש השוכן אתנו כה לחי׳.

מכתבכם הגיעני לנכון. ע״ד המעות הנאסף פה על תו״א מסרתי לר׳ יחזקאל ש׳ פייגין שהוא ימסרם לכ״ק אדמו״ר שליט״א ע״ח מעמד מא״, אך כ״ק לא קבלם לע״ע כל עוד שלא יתקבל חשבון פרטי מהנותנים על המעמד סך כזה וס״ה מטרתי 135 לאט וע״ח דאלארים כמה הוא ארשום בשולי המכתב, ורי״ח שיחי׳ הנ״ל אמר לי שהוא כתב לכם מזה בפרוטרוט, וגם כתב לכם ע״ד ביאחכם הנה.

ובכלל ע״ד נסיעתכם לאמריקא, הנ״ל כתב לכם דעת כ״ק אדמו״ר שליט״א. וכל השאלות ותשובות הוא ע״י ר״ח הנ״ל ואני לא ארשה לעצמי ליכנס להיכלו, כיון שאני רואה שכ״ק שליט״א עסוק מאד בחיזוק הדת עד אין לשער. ובכלל נראה שהוא טרוד מאד ר״ל שבחיצונ׳ נראה בבח׳ גילו ברעדה. וגם בי״ט כסלו תבע מאתנו מאד מאד על זה שלא עסקנו כפה בחיזוק הדת, ותבע מכאו״א בפרט, וישב עם חסידים בלילה הראשונה לערך ג׳ שעות, ודיבר מענין כוונת החסידות שלא העיקר הוא ההשכלה כ״א התכלית הוא העבודה. ודיבר מענין ירידת הנשמה בגוף בציור נורא. ובלילה השניה לעת הסעודה ישב עם החסידים משעה שבעה עד שעה ארבעה, ומקודם א׳ דא״ח מאמר קטונתי כו׳, מא׳ ארוך ונורא, השכלה ועבודה. ואח״כ דיבר ותבע מכאו״א ובפו״מ ששפך אמת כל הלילה, וכל א׳ שהי׳ באותו הלילה הנה אפילו אם לבו כלב האבן המס. ודיבר הרבה מענין החזקת התורה איך שהוא הוא התכלית מבריאת העולמות. ומענין נסיעתו בריגא וא׳ כפומבי שכל זמן אז דער טאטע האט מיר ניט גיזאגט האב איך ניט ניטראכט צוא פארין, נאר אז דער טאטע האט מיר גיהייסין דאן האב איך גימוזט פארין (כידוע שקודם ר״ה הי׳ על אהל אדמו״ר רבינו הק׳ זצוקללה״ה נבג״מ זיע״א ועל כ״ו). וא׳ דער טאטע איז ניט נסתלק גיוואריין, וואריים או ער וואלט נסתלק ווערין וואלט איך אויך ניט זיין (והי׳ נראה בחוש שאין לו שום התפעלות כמו שהי׳ צריך להיות בעת זוכרו את אביו ז״ל). והנה זה נראה בחוש שכחות

אביו רבינו הק' נעתק אצלו כי בעת דברו רא"ח הוא ממש כמו שאביו רבינו הק' יושב ומדבר בכל הפרטים ובכל התנועות וזה פלא.

ודיבר הרבה מהיהודים ואנ"ש דראסי' וגידלם ונשאם למעלה מעלה, וכל כמה ששיבח אותם ביטל אותנו, וא' שיש לו טענות הרבה אצלנו, וואס האבין מיר אויף גיטאהן, וכל דבריו הי' לכל מדרי' היהדים, היינו לחסידים, ולפיילישע, ולמתנגדים, כי היו אז מכל המינים, ולא' א' שהעולם מפרשים הפי' החקר אלקה חמצא בל' תמי' אבל חסידות מפרש הפי' בניחותא. והי' הרבה דיבורים כי בפו"מ דיבר כל הלילה בלי הפסק, וא' הרבה פעמים, עס ביינקט זאך נאך חסידים אידין פון רוסלאנד. וגם דיבר ממשיח וא' עס איז שוים צייט ער זאל קומען, ער האט שוים אויס גיפירט אלעס, ובזה אסיים. יה"ר שיקוים צדיק גוזר והקב"ה מקיים ונזכה לגאולה שלמה בקרוב אמן.

והנה ביני לביני הגיעני המכתב ב' ע"ר ידידינו ר' דוב ידידי' צונץ, והנני להשיב שנסיעתו צלחה ושלום יהי' אי"ה בחדש שבט לעיר ווארשא על ערך חודש או פחות.

והנני בזה ידידכם אמת הדושו"ט מקול"ע ומלונ"ח

יצחק ברהון (? ברקון ? בעקון ?)

סכום מעות ע"ח דאלארין מסרתי לכ"ק ס"ה 27 דאלאר ואי"ה בפעם ב' אשלח שמות המנדבים הנ"ל.

פה

צילום כה"י ברשותי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לאנ"ש

ב"ה, ג' י"א אייר תרפ"ח, ריגא

אל ידידינו, אנ"ש די בכל אתר ואתר ד' עליהם יחיו.

שלום וברכה,

בחסדי אל עליון, כבר נודעה טיבה של הישיבה תורת אמת יצ"ו אשר בעיה"ק ירושלים תובב"א, המלאה ת"ל תלמידים יחיו, בעלי כשרון נעלה ושוקדים בתורה ועבודה, ומתנהגת בהנהגה מיוחדה בהשגחה מעולה במינה עפ"י הנהלת הרב הנודע ומפורסם וו"ח אי"א מוהר"ר שניאור זלמן שי' האוולין, ועוזריו הרבנים הידועים ונקובים בשם טוב בתוכנו הכקיאי' בהדרכה מעולה, ה"ה וו"ח אי"א מוהר"ר אלטער שי' שימחאויטש, מוהר"ר משה דוד שי' ריבקין, ומוהר"ר משה ארי' ליב שי' שפירא.

אמנם להיות הדוחק גדול במיוחד בכלכלת הישיבה הנזכרה ואי אפשר להביא בפועל טוב את אשר החלטנו בעזרתו יתברך לפתוח עוד סניפים במקומות שונים באה"ק ת"ו, אשר הרבה תלמידים טובים מבקשים לקבלם אל ישיבת תורת אמת יצ"ו אשר ת"ל זכתה לשם טוב, החלטתי אשר כבוד המנהל של ישיבת תורת אמת הר"ר וו"ח אי"א מוהרש"ז שי' וסגנו מוהרמ"ד שי' יעשו מסעם צלחה לארצה"ב, בשביל לעשות בעזרתו ית' מעמד לחיזוק הישיבה תורת אמת יצ"ו.

ולמען הביא ההחלטה הנזכרה אל פועל טוב בעזה"י בסדר מסודר באו לזה ידידינו, ואתי עמי סדרנו סדר מסודר בהנהגת הישיבה אשר נמסרה על יד כבוד הרבנים הר"ר אלטער שי' והר"ר משה ארי' לייב שי' הנ"ל, בכל משך העת אשר יתארך נסיעתם של כבוד הרבנים מוהרש"ז שי' ומוהרמ"ד שי' ת"ל הכל בסדר מסודר כן הסתדר אופן העבודה בדבר החזקת המעמד בשביל הישיבה תורת אמת יצ"ו.

ובזה הנני פונה בבקשה אל ידידינו אנ"ש, ואל כבוד מעלת הרבנים הגאונים, וגבאי הבתי כנסיות ובתי מדרשים, די בכל אתר ואתר, ד' עליהם יחי', אשר יביאו בעזרת כבוד הרבנים הנ"ל לעשות מעמד עבור ישיבת תורת אמת ית"ו בעין יפה, ובגלל הדבר הזה יברך השי"ת את כל העושים והמעשים הם ביתם זרעם וכל אשר להם בכל מילי דמיטיב מנפש ועד בשר.

ואני תפלה כי עינינו תחזינה בהרמת קרן התורה והעבודה וקרן אחינו בני ישראל בכל מקום שהם בגשמיות וברוחניות.

והנני ידידם עח הדו"ש טובם והצלחתם מלוג"ח והמברכם

יוסף יצחק שניאורסאהן

פו

המכתב ברשותי.

הרז"ה לבני ביתו

ב"ה, יום ד' י"ט אייר תרפ"ת, אנ' בין שערבורג ונויארק

לזוגתי הצנועה מרת **שיינא** תחי' ולכל הילדים שיחיו באושר ולנכדים יחיו לאורך ימים ושו'.

שיינא! מה לי לכתוב כאשר הנני שבור ומדוכדך מאחר שלא קבלתי מכם כל מכתב. ועוד, שמעון כתב לי ביום כ"ה ניסן ולא הזכיר דבר מכם ואף לא פ"ש. יתן השי"ת ויהי' לי צערי זה תחת צער ויסורים אחרים ולא נדע מצער יותר. מכל מקום התחזקתי והנני כותב לך מענין הנסיעה.

יצאתי מיפו ביום ה' והיינו עתידים לבא למרסל ביום ה' בשעות היום, אלא שביום האחרון סער הים והתאחרנו מלהגיע למרסל עד שעות הלילה. המקום שבו צריכים היינו להחליף את הכרטיסים שהיו לנו עד ברלין כבר הי' סגור, וכמעט שהוכרחנו להשאר שם בש"ק. הוספנו איפוא על ההוצאה ורכשנו כרטיסים אחרים ובו בלילה בשעה 11 ו־30 דקות יצאנו את מרסל, אחר טעימה כל שהיא ותפילת מעריב. נסענו כל הלילה ויום הששי כולו ולקראת הערב הספקנו להגיע לשטרסבורג קודם כניסת השבת. לא נותרה שהות למצוא נפש יהודית ועמדנו במלון אצל נוצרי — אשכנזי. במוצש"ק חזרנו לתחנת הרכבת ושם פגשנו יהודי שהובילנו לאכסניא יהודית. מצאנו שם את השו"ב דהתם והנה הוא אברך מירושלים שהי' נוהג לבוא אלינו תמיד לישיבה. עוד פגשנו שם בחור מוורשה שהכיר את אלתר עוד מעת היותו בוורשה. טעמנו משהו וליוו אותנו אל תחנת הרכבת. משם לאחר נסיעה של עשר דקות עברנו את גבול צרפת — גרמני. בגרמני באנו לעיר קרלסרוהה שם יש לעבור לרכבת אחרת, שתגיע רק לאחר שעות. בינתיים ירדנו לעיר לתפילת ערבית, ונזדמנו אצל יהודי אשכנזי נעים

ונחמד שקבלנו באופן יפה, וכבר שלחנו את כתובתנו לשמעון. במשך הלילה המשכנו לברלין ובקושי מצאנו שם מקום ללון.

למחרת בבוקר הלכנו אל הקונסול הלטבי ובטוחים היינו שמיד נקבל ממנו ויזה ונמשיך לריגא. שם התברר לנו שלא זו בלבד שאין ניירותינו כשורה אלא שאין לקבל אישור־כניסה ללטביה. נעשה לנו לא נעים. נכנסנו אליו לבקש ממנו ולהתחנן מלפניו. הסברנו שאנו בדרכנו לארצות הברית, ובריצונו לקבל את ברכת הפרידה מן הראבינער הגדול שניאורסאהן הנמצא כעת בריגא. הקונסול נהג בנו באדיבות ובהגינות, הוא יודע על הראבינער שניאורסאהן ועל דובין אלא שאין הדבר תלוי בו ואין בידו לעזור. יעץ לנו הקונסול שנשלם עבור טעלעגרמה והוא יפנה מיד אל המיניסטריום לשאול מה ייעשה בנו, ויוסיף המלצה לברר שם אצל דובין בענייננו. יחד עם זה נשלח אנו טעלעגרמה לדובין על כך. הוא הרגיענו ועשינו כדבריו.

באנו בעי״ט, ומיד יצא הקונסול לקראתינו בשמחה, הושיט לנו את ידיו ובישר לנו שהשיג תשובה ורשות כניסה, אלא שהוצרכנו להפקיד שם סך של 120 דולר. חשבנו תחילה שהעילה ההשתדלות מריגא ולסוף התברר כי בריגא לא האמינו כי גורשה לבוא. את הטעלעגרמה שלחנו אל ה,רבי׳ וביקשנו שידברו עם דובין, הענין עבר דרך ידים רבות אך השי״ת עזר.

לריגא באנו בעזהי״ת ביום ב׳ אחר תלאות, יסורים והרבה עגמ״נ. כאן יכולתי לעצור ולהתבונן ברגיעה קצת במצבי ובכל הסובב. בריגא היינו עד יום ג׳ י״א אייר, משך שלשה שבועות, וגם שם לא הונח לנו. אכסניא היתה לנו אצל יונה סקאבלאוו האראדיטצער הגר בריחוק מקום מן ה,רבי׳. במשך היום היינו אצל ה,רבי׳ ורק לעת לילה מאוחרת היינו שבים למקום האכסניא.

בי״א אייר יצאנו מריגא ובאנו לברלין יום ד׳ לילה. ביום הששי יצאנו מברלין לברמן, נסיעה של שש שעות. בש״ק שהינו אצל יהודי־אשכנזי. יום א׳ בוקר יצאנו את ברמן ברכבת, ואחר נסיעה של שעה אחת הגיענו אל הגמל ומיד עלינו על האני׳. שם האני׳ ,,ג׳ורג׳ וושינגטון״. עתה הנני כותב אליך מן האני׳. הספינה מהלכת כשורה ואל יסיר השי״ת חסדו מאתנו גם הלאה.

בבקשה ממך שיינא, כתבי לי מכל הנעשה. מה החלטת בענין הדירה? מוטב שתשכרי לך דירה יחד עם אלתר אצל קאנטאראוויץ. ואולי טוב יותר להשיג דירה אחרת בסמוך, משום שברצוני שהילדים יימצאו בסמוך לישיבה ולא יתרחקו ממנה. לדוד תצמח טובה רבה מן הקירבה לישיבה וכן לבערל. ראי לעשות כך למען ה׳, כתבי לי משלומך, אחשוב שעליך לנסוע לזמן מה ליפו לרחוץ בה בים והתי׳ לך לתועלת לבריאותך.

כתבי לי משלומו של שלום יצחק׳ל ומכל ענייניו. מה שלום גיטעל ושאר הילדים. איני יכול לכתוב מעניינם, דבר הגורם לי התרגשות יתאגה. מה שלום בערל וכיצד הוא לומד. בני דוד אבקש ממך אנא למוד היטב וכשאקבל ידיעות טובות אודותיך תקבל מתנות טובות. השגת על אחיך בערל, אך אל תבהו. בערל אנא למוד היטב ואשלח לך אי״ה מתנות טובות. אסתר ממך אבקש אנא השגיחי על ענייני הבית ועל אחיותיך הקטנות גיטעל וחנה. מבקש אני מכם ילדים אנא כתבו לי משלומכם ומכל ענייניכם בהקדם ותחיו את לבי הנשבר בקי׳בי מרוב דאגה.

כמו"כ אני מבקש מבני יקירי שלום שיחי' שתכתוב לי משלומך וממצבך בלימודיך בדא"ח ובנגלה. וראה בני יקירי שזה תכלית כל האדם — את האלקים ירא וכו' ואת מצוותיו שמור. תראה למע"ה להיות תמיד עסוק בתורה ועבודת ד' ותראה שלא לבלות הזמן על לא דבר, ואין לך דבר יקר כמו הזמן. וזהו תכלית כל האדם ובריאתו שירדה הנשמה למטה בגוף בזה הזמן ובזה המקום, וכשאין שומרים הזמן אז נאבד כל התכלית. וכשתמסור א"ע לתו' ולעבודת ד' ולשמור הזמן, אז תהי' שמח כל ימיך ולא יחסר לך מאומה בעזהי"ת. כי העיקר הוא מה שהאדם ממשיך ע"ע כל ענייני העוה"ז וכל החסרונות. ותיקח משל מילד קטן, שאינו דואג מאומה ותמיד שמח, אז הכל דואגין עבורו, וכמו"כ הוא הגדול, אם מחזיק א"ע כמו ילד לפני ... (השאר חסר וחע"ד).

פז

הצילום בידי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה

יוסף יצחק שניאורסאהן ליובאוויטש, זמני ריגא לטביא
ב"ה, א' י"ד מרחשון תרפ"ט

כבוד ידידי הנעלה והנכבד הרה"ג והרה"ח הנודע בתוכחי מרביצי תורה ויראת שמים בעל מדות תרומיות מוהר"ש זלמן שי'.

שלום וברכה, במענה על מכתבו מכ"ז תשרי, אשמח במאד על אשר בכל מקום בואו צלחה, מקבלים את כבוד ידידי שי' בסבר פנים יפות, כאשר ראוי לו לגודל מעלת הענין של המוסד ישיבת תורת אמת יצ"ו, אשר עוסק בזה. ובגלל הדבר הזה יברך השי"ת את כל העושים והמעשים, הם ביתם זרעם וזרע זרעם יחי' בכל מילי דמיטב מנפש ועד בשר.

מכמה מקומות קבלתי ידיעות משמחות לב אשר נתנו לשמוע דברי תמידה אשר חזר לפניהם, שמחתי כפולה ומשולשת, כי באמת זהו העיקר, אשר תתעורר הנקודה הפנימית, ויקבעו שעורי לימוד בראי"ח ברבים, ללמד ע"מ לשמור לעשות ולקיים, והשי"ת יהי' בעזרם בנו"ר.

והנני ידידו הדו"ש מוקירו מכבדו ומברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן

פח

המכתב כרשותי.

הרז"ה לבנו ה"ר שלום

ב"ה, יום כ"ג לחדש סיון תר"ץ
לכבוד בני היקר וו"ח אי"א כש"ת מוה"ר שלום נ"י
שלום וברכה,

בני יקירי זה כבר אשר קבלתי ממך מכתב, כתוב לי משלום זוגי ומשלומך הטוב שיחי' ואיך אצלך המצב בתל אביב. אני נמצא כעת בנויארק. מקודם הפורים עד לאחר חגה"פ הייתי עם כ"ק שליט"א בשיקאגא, ואח"כ נסענו

לדעטרויט ואח"כ לסט. לואיס, ומשם נסענו חזרה לנויארק, ועתה בעזהי"ת במשך חדש ימים יסע כ"ק שליט"א חזרה לביתו צלחה לריגא, ובדעתו בעזהי"ת לקבוע דירתו בארה"ב, ויבוא חזרה משם עם ב"ב שיחי'. אני אחשוב להיות בפה לערך עד ר"ה ואח"כ אי"ה לנסוע לביתי. הטלטול והנע והנד נמאס אצלי, והייתי רוצה לשוב להישיבה ולחזור להישנות כו', ויתן ד' שנבוא למעט מנוחה ולהתקרב לתו' ועבודת ד' יתי.

פעם א' נסעתי עם כ"ק שליט"א בנויארק בחלק העיר מבראנכס לנויארק באוטו א' ושאל אצלי אם אנו נוסעים זאת מהאראדישץ לליובאוויץ והצטער מאד ע"ז, והזכיר לי מהשנים הקודמים ועוד ענינים כו'. יתן ד' שיהי' עוד גדול כבוד האחרון כו', ונוכה לשמוח בשמחת של תו', כשיתגלה הדרה ותפארתה כו', ולע"ע יש מעט לסבול אך תקוותינו חזקה.

ממני אביכם הדושו"ט ומצפה לשמוע מכם בשורות טובות ולהתראות עמכם פא"פ בשובע שמחות.

ש' זלמן האוולין

פט

על פי טיוטא שברשותי.

הרז"ה למחותנו

לכבוד מחותני הרב הנכבד בנש"ק מגזע תרשישים נ"י ויזרח.

באתי לבאר מעט דברי הקצרים אשר השבתי אליו ע"ד דבריו ובקשתו אדות הלבושים. והגם שבגאליצי' מתנהגים בענין הלבושים באופן כזה אין להביא ראי' מהם על כל העולם, כידוע ש"ש לכל אדם ואדם מזון ולבוש ובית, וכמו שבהמזון שבזה הכל שווין שצריך להיות מזון כשר ומותר לאכילה עפ"י התורה הקדושה, אבל בהמינים והטעמים חלוקים כאו"א לפי מזגו ותכונותיו וכמו"כ כל מדינה ומדינה לפי מזגה ותכונתה, כמו"כ בהלבושים צריך להיות רק לבוש של ישראל מה שיהודים חרדים לובשים כזאת ולא מה שהפרוצים והקלים לובשים. אבל לולי זאת באופנם ודוגמתם כל מקום ומקום ומדינה ומדינה חלוקה לפי מזגה ותכונתה, ואיננו שייך בזה להכריח אחד את השני שילבש א"ע דווקא לפי מנהגו כמו שאינו שייך זאת בהמזון.

לכן אתפלא בזה על כבודו הפלא ופלא, איזה ענין פנימי מצא בזה, ואיזה תכלית של יראת אלקים יבא מזה, כשאדם אינו מרגיש בזה ענין פנימי אינו שייך שיתלבש בלבוש שאינו שלו, אשר זאת משפיל תושי הנפש ופנימיותם. ואנחנו לא הורגלנו ולא למדו מאתנו עבודה כזו, וזהו הנק' אצלנו רק להסתיר א"ע ...

ענין של הלבושים הוא ענין נעלה מאד ויש להם שורש גבוה מענין בגדי כהן גדול אשר הי' לכבוד ולתפארת, ויכולים להגביה את האדם למע' גבוה מאד ולהיפך ח"ו לבושים גרועים יכולים להשפיל את האדם. אך בכל דבר ודבר יש בזה מדה ושיעור שהוא לפי ערך המלובש כידוע, שאם אחד עולה בהר והלבוש ארוך יותר מכפי מדתו אז יכול הוא להפיל אותו ואינו מניח אותו להחזיק ולעלות למקום אשר הוא רוצה. כן הענין הוא בזה, הלא אנו רואים רבותינו הקדושים נ"ע כמו הצ"צ הי' הולך בשטריימול ובבגד לבן ואח"כ בנו אדמו"ר מהר"ש לא לבש בגד לבן, ורבינו נ"ע זצוק"ל לא לבש שטריימול רק כמו כובע

של פולין, ועתה כ"ק אדמו"ר שליט"א אינו הולך בהכובע ג"כ. ואלו קדושי עליון אשר מוסרים נפשם ממש בכל פרט של תו' והדות בעד כל בני הדור ורואים להשריש תר חסידות ויהדות עפ"י האמונה האמיתית בהדור הצעיר ולחנך אותם בתכלית הדרך האמיתית של תורה ויראת שמים, ובכל פרטי פרטים של דקדוקי סופרים ומנהגי ישראל, לא ישנו אפי' כקוצו של יוד, ומכש"כ וק"ו לנגוע ה"ו בקצה טומאת הדור החדש עם הרעיונות כוזבות שלהם, הציונים וכדומה, והכל להתנהג בתכלית כמו דור הישן וגם בלבושים, אבל לפי ערך ולא להלכיש א"ע בחלוקא דרבנן אשר אינו לפי ערך ויכולת... (השאר חסר)

צ

הצילום בידי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה

יוסף יצחק שניאורסאהן מליובאוויטש
ב"ה, כ"ה מרחשון תרצ"א ריגא
כבוד ידידי הרה"ג והרה"ח הנכבד והכי נעלה וו"ח אי"א מוהר"ש זלמן שי'.
שלום וברכה, מכתבו מי"ג מרחשון קבלתי, שמח מאד שנתוספו תשעה תלמידים שי', ומתפלא אני שאין לי ידיעה בפרטות מאופן וסדר הלימודים. ומוסגר בזה גליון שאלות אשר ייטיב נא למסור לממונה על זה שימלאם וישלח אלי. שאני חפץ לדעת בפרטות ממצב כל תלמיד בפרט. והנני מזכירו שישים אל לבו לזה שכתב לו ידידנו הרי"פ שי', והשי"ת יעזור והישיבה תתגדל ותתרחב בתלמידים טובים ויגדיל תורה ויאדיר.
והנני ידידו הדו"ש ומברכו
יוסף יצחק שניאורסאהן

צא

הצילום בידי.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע לרז"ה

יוסף יצחק שניאורסאהן ליובאוויטש, זמני ריגא לטביא
ב"ה, ב' דחנוכה, תרצ"א
כבוד ידידי הרה"ג והרה"ח הנכבד והכי נעלה וו"ח אי"א מוהר"ש זלמן שי'.
שלום וברכה, מכתבו מה' כסלו נכון הגיעני, ונהניתי אשר ח"ל נתוספו תלמידים בישיבה, והשי"ת יעזור שיתרבו התלמידים ותתגדל ההכנסה.
בנדון העברת הנחלאות והמגרשים של תו"א, היו צריכים לע"ע להשתדל למצוא מקור מוצא להוצאות הדרושות ע"ז. וצריכים לטקס עצה בזה אשר יעזור השי"ת לבנות הבית שעלה במחשבה.
בנדון הבית שבחברון, שלחתי היום טעלעגרמה לכבודו שי' להשכירה בכל אופן למען שמירת הנחלה.

בהנוגע להעברת הנחלאות שבחברון על שמי, כמדומה לי שאין חסר לו כלום על זה. ולהוצאה הדרושה מונחים כספים מדמי השכירות של הדירה, שסכום ידוע הי' מונח על זה. וכותב אני לח"ד מר לנדא שי' שיהי' לו לאחיעזר בזה, בכל דבר הדרוש. והשי"ת יעזור ויסודרו הענינים בתיזוק התורה באה"ק ת"ו בכלל וחיזוק התורה בישוב דחברון בפרט.

והנני ידידו הדו"ש ומברכו
יוסף יצחק שניאורסאהן

צב

המכתב ברשותי.

הרז"ה לבנו ה"ר שלום

ב"ה, יום ג' י"ד חדש מנ"א תרצ"א נויארק

שלום וברכה לבני היקר המופ' מו"ה שלום נ"י ולבנו היקר אליעזר צבי נ"י.

בני יקירי, מכתבך קבלתי לנכון, וכמו"כ מכתבי כ"ק אדמו"ר שליט"א אהדותך, וכתבתי מכתב לכ"ק אדמו"ר שליט"א אודותך, ובפרטיות מה לכתוב לך וליעצך אין אני יודע, כי הלא אצלכם העסק עם חותנך, ובכל יום איננו יכולים לידע מה יתחדש אצלו למחר, אך זאת היא נחמתי מאחר שהתחיל להתערב בזה כ"ק אדמו"ר שליט"א או יבא הדבר בקרוב לידי גמר טוב ולהצלחה — — — להיות חזק בבטחון בהשי"ת שהדבר יבוא בקרוב לידי גמר טוב.

העיקר ראה להסיח דעת מזה ולהלביש מחשבתך בתו"ד ועבודתו ולראות לשכוח על זה, ולא לעמוד תמיד בדברים אלה, אשר זה גורם התקשרות הדעת להענין הזה, וממילא עומדים תמיד במרה שחורה ח"ו ובדאגה, אשר זה אינו ענין כלל לא ברוחניות ולא בגשמיות, רק להיות תמיד שמח בד' ובתורתו, ובאמונה זו, אשר היא ירושה לנו מאבותינו, וכמ שמבואר בלקו"א פרק ל"ג ועל זה תקנו ליתן שבח והודי לשמו ית' בכל בוקר ולומר אשרינו כו' הרי נכח וחיות נפשו בשמחה רבה זו תתעלה נפשו על כל המוגעים קיום כל התרי"ג כו'.

מה אומר לך בני יקירי, ראה חזק והתחזק וה' יהי' בעזרך ומי שאמר לעולמו די יאמר לצרתך די, ויהי' קץ וסוף להצרות, ומכאן ולהבא יתחילו ימי שמחה וטובה ואוכה לשמוע ממך בשורות טובות,

אביך הדושו"ט בלב ונפש חפצה ומצפה לשמוע ממך טוב.
ש' זלכן האורלין

מו"ט לך בעד בן הנולד לאחיך חנוך הענדל נ"י יתן ד' שיתעלה קרנינו למע' מע' ברוחניות ובגשמיות.

אביך הנ"ל

(מעל"ד:) סיא קען זיין אז דיא מאמע גיפינט זיך אייך יעצט אין תל־אביב, לכן שיק איך איר איין גריס. שיינא, דיר האב איך גישיקט איין בריף אין ירושלים, הענדל וועט דיר אים מסתמא אפ שיקין, אבער דער ווייזע קען דאך

אן קומען איין בריף שלום'ען און דוא וועסט ניט האבן, שרייב איך דיר נאך איין מאל איין מז"ט פאר דעם אינגעלע וואס איז גיבוירין גיוואורין בא הענדלען, השי"ת זאל אונז דערהויבין דעם מזל בתוך כלל ישראל או מיר זאלין האבין נחת פון דיא קינדער און נים וויסין פון קיין שום צער, פון מיר בעלך וואס וויגשט דיר אלעס גוטץ.

ש' זלמן האוזלין

צג

המכתב ברשותי.

הרז"ה לבנו ה"ר שלום

ב"ה, יום ד' י"ב חדש תשרי תרצ"ב, גויארק

לבני היקר המופ' כש"ת מוהר"ר **שלום** נ"י

אחדשה"ט, המכתבים שלך כולם קבלתי לנכון וקראתי אותם. וב"ה שיש תקוה שיהי' גמר להיסורים שלך, ועתה תחל השנה וברכותיה, ויתעלה מזלך למעלה מע' ברו"ג, ומי שאמר לעולמו די הוא יאמר לצרותיך די ויתחילו הטובה.

ובדרך כלל בני ראה וחזק א"ע, והעיקר חיזוק הוא בלימוד התו', להרבות בלימוד התו' גמרא עם פוסקים בדיבור ובקול, זה נותן חיות ממש בהרגש פנימי וימתקו כל הדינין בשרשן, ויתגלה הטוב למטה ממש בגשמיות. למשל ללמוד ענין בגמ' הרבה פעמים עד שתוכל לחזור אותו בעל פה, ואח"כ לחזור בעל פה בקול ותרגיש חיות ותמצא א"ע בעולם אחר, ולשכוח על כל ההבלים על מעט הזמן. ובאמת תוכל להרגיל א"ע וללמוד בשקידה איזה שעות או יתחלף מצב רוחך, כי תמיד אתה שקוע בהרעיון השפל גין המחלוקות, כזה אתה שוכב וכזה אתה קם, ושכחת על ענינים אחרים, כאילו אין בעולם ענין אחר לבד זה. ואין אני דן אותך ח"ו אני מבין בטוב היסורים שלך והצער שלך, אך צריכים להפשיט א"ע, כי איש אינו יכול להניח כל עצמותו בדבר אחד, ובפרט בדבר של צער ויסורים.

לכן צריכים להמציא עצות להפשיט א"ע בלאה"כ, ומכש"כ וק"ו אשר האיש מחויב להנתן ללימוד התו' אשר זה התכלית האמיתי, ומתי יהי' זה ? אדרבה לעת עתה באמת לפניך העת המוכשר והמוצלח. אין כוונתי שיהי' בהתמדה כל העת בלא הפסק, אפשר לעת עתה אינו נראי עד שירחיב ד' גבולך ותבא להרווחה ותשכח על הצרות שלך בגשמיות, אבל כוונתי על שעות מיוחדות, יהי' הלימוד בקול ולחזור על ענין הרבה פעמים עד שתהי' בקי בעל פה, וזאת יתן לך חיות שתגביה א"ע מהשפלות שלך כנ"ל.

בד"כ המצב בפה אמעריקא שפל מאד, הן בגשמיות והן ברוחניות ואין במה להתפאר. מקודם אשר הי' בפה השפעה מרובה בגשמיות הי' זאת לכיסוי מעט על הרוחניות. האיש הירא אלקים חשב שיקבץ מעט הון ואז או יסע מפה או בפה גופא יסלק א"ע את"כ מענייני העולם ויקח א"ע לתו' ועבודת ד'.

אבל לע"ע שירד הגשם או נתגלה בהתוהו וניטל הפאר מפה, וממש איש אשר יש לו איזה הרגש ווזכר הימים והשנים אשר לא בזמן הרבה מקדם, איך

הי' חי איש ישראל בשוק וברחוב וכש"כ בביתו וק"ו בביהמ"ד, ועתה איך הועמם הגחלת, הפי' לע"ד אינו ניכר כ"כ ההתנגדות לנגד התו' והיהדות (ואפשר אינו מגיע לנו להיות במקומות האלו) אך זאת, מה שניטל ההרגש לגמרי ונשאר כמו דומם. וירחם ד' עלינו בתוך כלל ישראל ויערה עלינו רוח ממרום ויחי' עצמות היבשות בחיות עצמי ואמיתי ממקור החיים, אז זאל דער הערט ווערין אין אלע ענינים חיות אלקי ממש, מיא זאל לעבין מיט דער אמונה אמיתית ביחודו ואחדותו ית'.

אביך וואס וויינשט דיר אלעס גוטץ ברוחניות ובגשמיות, ויתרומם קרנך למע' מע', רם ד' ושפל יראה מרום וקדוש אשכון את דכא ושפל רוח, פון דיא נידעריקייט וועסטוא דער הויבט ווערין, אבער זאלסט שטענדיק גידענקען והשי"ת יהי' תמיד לעיניך, שוויתי ד' לנגדי תמיד, ולב טוב תמיד כו' אביך המברך אותך בגמר תתימה טובה.

ש' זלמן האוולין

צד

המכתב ברשותי.

הרז"ה לבנו ה"ר שלום

ב"ה, יום י"ח חשון תרצ"ב, נויארק

לכבוד בני היקר מוה"ר **שלום** נ"י

אתדשה"ט, זה איזה זמן אשר לא קבלתי ממך שום מכתב, ואני מבין פשוט מפני שלא יש לך עדיין מה לכתוב אודותיך, אך לע"ע מסתמא התחיל העסק עוד הפעם להתחדש, ויתן ד' שיהי' גמר וסוף להיסורים. נא לכתוב לי איך המצב של אמי תחי' ואיך חייך בשם בתל אביב, וכמה יש לך תלמידים, ואם אתה בא לעתים על ש"ק לירושלים, ואם באים אצלך לפעמים הבחורים ללמוד כמו שהי' מקודם שמתאספים בלילה.

מצבי הוא, עפ"י הרוב אני נמצא בנויארק, לפעמים אני נוסע באיזה מקומות, בדרך כלל אין יכולים לחדש לע"ע דברים גדולים וחשובים, אך לאט לאט אני משתדל להיטב עד כמה שאפשר, וירחם ד' על כללות ישראל ועלינו ג"כ בתוך הכלל.

ראה להתחזק א"ע ותהי' תמיד בשמחה ובבטחון בד' הטוב שלא יעזבך ותראה ללמוד נגלה ודא"ח בחיות ובהתחזקות, ותסיר מאתך כל הדאגות והבלבולים והמחשבות שעולים ונופלים לך לבלבל לך, תסיח דעת מהם והיו כלא היו. וד' יתן לך לב שמח בד' ובתורתו ומצותיו, ויתבטלו כל הקטרוגים והדינין יומתקו, ויהי' הכל טוב בגלוי למטה מטה בגשמיות וברוחניות.

דברי אביך הדושו"ט ומברך אותך בכל טוב ומצפה לשמוע ממך בשורות טובות.

שלמה זלמן האוולין

צה

העתק ברשותי, מהעתקות דודי הרח"ה ז"ל.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרח"ה

יוסף יצחק שניאורסאהן
ליובאוויטש

ב"ה, ט"ו סיון, תרצ"ד ווארשא
ידידי תלמידנו הנכבד, וו"ח אי"א מוה"ר **חנוך** שי'
שלום וברכה.

מכתבו בנדון האחזה קבלתי, ויש לי צער גדול מזה והנני מבקשו מאד לעשות כל מה שאפשר לשמירת הנחלה, הן ע"י מוסדות הממשלה הממונים ע"ז והן ע"י מוסדות הצבור, וכמובן בדרכים נוחים. כתבתי לידידנו ש"ב הרה"ג ידידי עוז מוהררשיל"א שי' בבקשה אשר יסייע לו בזה כפי שימצאו לנחוץ. ובזה הנני מצרף גם מכתב אל הרב הראשי הרה"ג קוק שי' ג"כ בבקשה עד"ז, ובבקשה לכתוב לי מיד מהנעשה בזה. הנני חושב אי"ה תחלת תמוז הבע"ל לנסוע על איזה זמן למאריענבאד אבל הכתבת תשאר לכאן והפאסט תשלח אלי הכל.

בטח קבל המכתב מידידי הרי"מ שי' דבר הפצי בעזה"י להיות באה"ק ת"ו ובדבר שאלת הוויזות.

ש"ב הרה"ג הנודע לשם תהלה ותפארת מו"ה ישראל משה ברבש שי' משתדל דבר נסיעה לאה"ק ת"ו, ויש לו תעודות מקוימות מאת ועד הרבנים דווארשא אשר הוא נושא משרת רב בבהמ"ד חב"ד בווארשא, והנני מבקשו מאד אשר ישתדל עבורו בדבר השגת ויזה לאה"ק ת"ו עבורו.

עוד הפעם הנני מבקשו בהנוגע להנחלה, והנני מחכה לתשובתו לדעת מהנעשה.

והנני ידידו הדו"ש וממרכו בגו"ר יוסף יצחק

צו

נתפרסם בעתון „הצופה", יום א' עיו"כ תשל"ז „מארכיונו של הגראי"ה קוק ז"ל". זמנו של המכתב הוא סיון תרצ"ד כפי שיוצא מן המכתב הקודם סי' צה.

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרא"י קוק ז"ל

כבוד ידידי הרב הגאון הנודע ומפורסם לשם תהילה ותפארת בתובכי גאוני יעקב בכל מרחבי תבל וקצווי ארץ עמוד הימני פטיש התוק רב פעלים כש"ת מוה"ר **אברהם יצחק** שליט"א **הכהן**.
שלום וברכה.
מאת ידידי הרב הבלין שיחיה קבלתי מכתב אשר הערבים בחברון ת"ו

התחילו עוסקים בחפירות סביב אחוזתי שמה, ובזה הנני מבקש מאוד את כת"ר שליט"א אשר יטיב גא לקחת את הצעדים הראויים כדי להגן על אחוזתי שמה. בתקווה אשר כת"ר שליט"א יעשה הכל מה שבאפשרותו — בזה הנני נותן תודתי מראש.

והנני ידידו הדו"ש כת"ר מוקירו ומכבדו כערכו הנעלה.

יוסף יצחק שניאורסאהן

צז

צילום בידי

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרא"י קוק ז"ל

יוסף יצחק שניאורסאהן, ליובאוויטש

ב"ה י"ז אייר תרצ"ה וורשא

כבוד הרה"ג הנודע ומפורסם לשם תהלה ותפארת בתוככי גאוני יעקב בכל מרחבי תבל וקצוי ארץ עה"י פה"ח רב פעלים כש"ת מוהר"ר **אברהם יצחק הכהן** שליט"א.

שלום וברכה, קבלתי ידיעה טעליגראפית אשר כת"ר עם הב"ד שלו בדעתם לקבוע סדרים הדשים בהישיבה תורת אמת יצ"ו. אינני יודע עדיין הפרטים בזה, ובטח כת"ר שליט"א יכתוב לי הנסבה אשר הביאם לזה, ואת אשר בדפת כת"ר שליט"א להציע בעניני סדרי הישיבה.

הנני מחכה על מכתב מפורט מאת כת"ר שליט"א, ומאת מנהל הישיבה הרה"ג הרש"ז שיחי' האוולין, וכבוד ש"ב ידידי הרה"ג הר"ר שי"ל שליט"א אליעזראוו, ולא אפונה אשר כת"ר שליט"א לא יעשה דבר של פועל בהנוגע לישיבת תורת אמת יצ"ו, עד אשר יקובל תשובתי על הידיעות המפורטות שאקבל בעזה"י.

והנני ידידו הדו"ש מוקירו ומכבדו כערכו הנשא המברכו

יוסף יצחק שניאורסאהן

צח

צילום ברשותי

אדמו"ר הריי"צ נ"ע להרח"ה

ב"ה. ד' אייר תש"ד. ברוקלין.

ידידי וו"ח אי"א (חסר) מוה"ר **חנוך העגדל** שי'.

שלום וברכה!

במענה על מכתבו מכ' לחודש אדר שקבלתיו זה לא כבר אחות הנחלה בחברון ת"ו שיכולים למכרה בסך עשרת אלפים לא"י ובטח יוסיפו איזה סכום עבור הנחלה הקטנה אשר על הנחלה הגדולה, השבתי בטלגרם אשר בכללות

הנני מסכים על המכירה ולקנות נחלה אחרת באיזה מקום שיהי' וישלחו — לי בדואר האוירון טופס נוסח יפוי כח־הרשאה — על שמותיהם של ידידי ח"ד מר לאנדא שי' ועל שמו, ובשאקבל את טופס ההרשאה אתתום ואשלח בחזרה.

והנני כותב להם את דעתי ורצוני בזה למכור את הנחלאות אשר לי בחברון ת"ו במחיר אשר יעלה בידם אשר עיון הטוב ועבודה מתונה ולקבל את התשלומים במזומן ולהכניס בבאנק על שמי כפי שאבאר להלן, ולקנות עבור סכום זה נחלה אחרת באחד המקומות בירושלים או בתל אביב או במקום השוה ובדבר הסכום יתר על סכום המכירה אודיע אי"ה במועדו.

התלטת מחיר המכירה והצעת קני' חדשה תהי' ע"פ שלשה ידידי ח"ד מר לאנדא שי' ידידי מחותני ר' חיים יוסף שי' רוזנבלום וידידי ובבקשה אשר בקבלת מכתבי זה ולכתוב לי את מה שיחליטו לעשות לחקור ולדרוש אחר בניינים הראוים לחשוב אודותם.

בדבר הבאנק הנה ימים אלו אשא בבאנק שלי — נעשאנאל סיטי באנק אוו ניו יארק — אשר על ידו הנני שולח את הכספים לאה"ק תובב"א אם ביכלתי להפקיד איזה סכום בהבאנק באה"ק — שהם עומדים בקשור עמדו — על שמי ושיהי' נחשב כאלו הפקדתי אצל מה, וכשיתדרש לי הסכום או אשלח מברקה על ידם שימסרו להם.

ישלח לו השי"ת רפואה ויחזק את בריאות ב"ב יחיו ויוכל להמשיך את עבודתו בקדש מתוך בריאות הנכונה והרחבת הדעת בגשמיות וברוחניות.

ידידו הדו"ש ומברכם
(חי"ק)

צט

מזכרונות ר' משה רוזנבלום

קטעים מתוך רשימות לתולדות ישיבת „תומכי תמימים" וסניפיה, שנרשמו בידי הרב משה רוזנבלום ז"ל. (הדברים כתובים בלשון רמה ונמלצת מאד, ועל כן קוצרו בחלקם). ומצויים בכ"י (תודתי לר' יהושע מונדשיין שי' על שאיפשר לי לעיין בו):

מפרק לב: „...ההוצאה הלכה הלוך וגדול והקופה כמעט נתרוקנה, והמנהל [אדמו"ר הריי"צ נ"ע] מנצח על הקריאה, בקריאת עורה... המנהל לא הסתפק באלה, ובראותו כי ההוצאה תרב ותגדל מיום ליום וההכנסה תלך אם ובהפסק, לכן קרא עצרה, ותעל על דעת הנאספים לעשות מערכה חדשה באחת העיירות הקרובות, לשלוח שמה מספר בחורים ומורה ומנהל לראשם, ואנשי העיר החיא יספיקו להם מחסוריהם. או כי כל בעה"ב יחזיק נער א' על שולחנו משך כל השבוע דוקא וחוזר חלילה בין כל בע"ב העיר.

...שמע הדבר הגיע להעיירות הקרובות ה..., ד..., ב..., ל..., וכל עיר מאלו פנתה בבקשה כי יפתחו מחלקה מהישיבה תו"ת בעירם. אחר החג [הפסח שנת תרס"א] נשלח ציר מיוחד חרש לחקור אחרי מצב העיירות ההן

המוסרי, ולראות איזו מהן ראויה יותר לפתוח שם ההיכל לתורה. כעשרה ימים עשה הציר הזה במסעו, וישב ובידו פנקס רשומות בו כל התשובות על השאלות אשר ציוו עליו להתחקות עליהן, ועפ"י הדברים האלה נמצאה עיר הארדישץ מוכשרה ביותר לפתוח בה המחלקה.

כעין נקודות שחורות נראו אז על אופק שמי האגודה [אגודת „ישיבות תומכי תמימים"] המוסרי, ואם כי היו כענן עובר וכאבק פורח, בכ"ז משכו לב המנהל והמשפיעים לחקור לשרשם.

וזה הדבר:

אחד הבחורים ההולך תום מהלומדים בליובאוויטץ התחיל להתעצל בלימודו, ויגל לבו לאחדים מחבריו לאמר, מה יהי' תכליתי אם אלמד, הלא רק למדן אהי', ואין לי כל מטרה לחיים חומריים וכו', וגם בקובלין נודע על אחד התלמידים כי יתנבא ממש בסגנון כזה. ביקורת נעשתה, ונודע הדבר כי הרשת מוכה מכת א' שנבראה ללחום בסתר נגד הישיבה הזאת, להשפיע על התלמידים דברי נועם כנז', וגם ליתן להם ספרים לקרוא בהם, לבעבור נתקם לאט לאט, ח"ו, מהתורה ומהעבודה.

הדבר הזה האדיב למאד לבות המנהל ועוזריו המשפיעים, ומצאו לנחוץ לבער הרעה מגבולם ולשרש אחריה כלה, ולא בכעס רוגז והמולה, כ"א בחכמה... וזהירות יתירה, לפתוח עיני התלמידים ברוח דעת והשכל להביגם לאחריתם...

באחת המועצות בתודש אייר החליטו, כי המחלקה בהארדישץ תיפתח בקרוב, והתלמידים שבעיר ק[ובלין] ישובו ליובאוויצה, עדי תבנה ותכונן עיר זעמבין כלה על תלה [שם היתה לפני כן שריפה גדולה, והעיר כולה עלתה על המוקד, בשריפה זו אף נפגע חותנו של אא"ז הרז"ה נ"ע, שאא"ז נ"ע הי' או סמוך על שולחנו ולומד בפני עצמו, כנז' לעיל עמ' כא. העורך]...

ובכ"ז הי' דבר ההעתקה נחוץ בהקדם... המערכה בהארדישץ נפתחה מיד אחרי החג, והרה"ח המפורסם והמצויין הרשב"ץ זצ"ל נשלח מטעם מנהל האגודה, לסדר שמה הכל כדרוש.

לראש המחלקה הזאת, נתמנה בהסכם המנהל והמשגיחים, תלמיד ישיבתינו ה"ר ז. ה. [זלמן האוולין] שי' ועשרים תלמידים נמסרו למרעה על ידו.

סדר קבלת פני התלמידים וראשיהן... הי' באורח מצויין ונפלא, כל תושביהן, רבניהן וראשיהן יצאו לקראתם ויקבלו פניהם בכבוד נעלה למאד, ובתרועת ששון ושמחה הביאום העירה, ועוד מקודם הכינו להם אכסניות נכבדות, ובתי מדרש מיוחדים ומפוארים ללמוד שם. בע"ב... רבו בחזקה ע"ד התלמידים כי כאו"א רצה לקבל תלמיד א' או שנים להסב בכבוד תמיד על שולחנו, וכה מצאו להם התלמידים שם את לחמם ומימם באורח כבוד היותר נעלה בבתי הבע"ב ועשירים נכבדים אשר האכילום למעדנים...

מפרק לד: גרי הארדישץ בראותם יקר תפארת תלמידנו שי', אופני לימודיהם וחינוכם הטוב והמפליא, פנו במכתבי תחינה ובקשה, להתחנן על נפש בניהם לספחם אל לומדי התורה תלמידינו שי' במחנם. מבלי כל עזר וחמיכה מחברתינו, כי היו בע"ב נכבדים ועשירים. החקירות הנהוגות נעשו, ונתקבלו חמשה תלמידים מאלו בהארדישץ...

מפרק לז: ... ימי העבודה התחילו... אז נועץ המנהל הי"ו עם המשגיחים והמשפיעים העוזרים על ידו, ויחליטו לבקר מערכת תלמידי הארדישץ, ולראות

האמנם כנים דברי הפרטי־כלים הבאים משם תמידים כסדרם ומספרים בשבח התלמידים באורח נעלה. ואם אמנם כן הוא אז ראוי ונחוץ להגדיל המערכה ההיא, ולבחור מקרב התלמידים הגדולים שי' תבורת ט"ו תלמידים מצויינים ולשלחם שמה להיות למדריכים לאחיהם הצעירים מהם.

למטרה זו נשלח הרב המשגיח שי' [ה"ר זלמן לוויטין?] בלוית אחד המשפיעים ויבאו האראדישצה, ויבחנו את התלמידים שי' וחקרו ומצאו כי אין כל נפרז בהידיעות הנשלחות לליובאוויץ והכל אמת ונכון, וישובו ליובאוויצה, ודבר ההחלטה בשילוח ט"ו התלמידים הגדולים יצאה לפעולה.

כשמוע אנשי האראדישץ מדבר ההחלטה הואת שמחו וצהלו למאוד, ויבאו במכתבי תודה והלל להמנהלים שי', ויהי מספר תלמידי האראדישץ בעת ההיא ארבעים איש הי"ע.

ק

הרב ישראל ג'ייקובסון: תולדות חב"ד באמריקה

מתוך: די אידישע היים, ניסן תשל"ב, כרך 13 מס' 4 (51), עמ' 19—21 (המאמר באנגלית, והקטעים דלהלן תורגמו על ידי. ש. ז. ה.)

פרק ב: ר' זלמן האוולין

ר' זלמן האוולין היה בעל אישיות נדירה ומיוחדת במינה, אישיות שביטאה את תמצית היפה והנאה שבאיכות האדם החסיד ואיש התורה. משום אישיותו המיוחדת נבחר על ידי אדמו"ר הרש"ב נבג"מ למלא בשמו שליחויות ותפקידים חשובים ורגישים. ר' זלמן היה בין ראשוני התלמידים, שבהם נוסדה ישיבת תומכי תמימים בליובאביטש. למעשה הוא היה מן הלומדים בליובאביטש עוד קודם שנוסדה ונפתחה שם הישיבה.

ר' זלמן גדל וחונך אצל החסיד המפורסם ר' הענדל, שהיה המופת האידיאלי של חסיד שלב בוער בקרבו ואהבה יוקדת בו לכל אדם בישראל. נעים לי להפסיק לרגע ולספר משהו על אודות ר' הענדל, אע"פ שאין לזה שייכות לחסידות חב"ד באמריקה, אולם אדם כמותו הוא הוא הביטוי המעולה למהותה של החסידות בכלל.

ר' הענדל חי בליובאביטש את שנות חייו המאוחרות, והיה מן ההסידים שאליהם פנה אדמו"ר הרש"ב בכתביו. אף מבין הנבחרים הללו, היה ר' הענדל מיוחד במינו. בחורף של שנת תר"ס, היתה שריפה גדולה בליובאביטש, כרגיל בעיירות מסוגה שבתיה בנויים מעץ ובעלי גגות קש, שכילתה את מרבית העיירה. ארגון מכבי האש ומכשיריו היו פרימיטיביים למדי. ר' הענדל, הישיש, עמד לו נצב ברחוב, בקור הרוסי העז, ספק את כפיו בכאב, וקרא: „אוי, אוי רכוש יהודי עולה באש"! לבו נשבר למראה פרי עמל שנים של יהודים שהשקיעו בהם עבודה קשה ומאמצים גדולים וממושכים, הכלים באש ברגע אחד. הוא נפל למשכב ובאותו חורף הלך לעולמו ביום י"ג בטבת.

לבו החם והרגיש במיוחד נודע לתהלה לא בין חסידי חב"ד בלבד, אלא בכל רחבי האיזור כולו. ר' דוד שיפרין ע"ה, שמוצאו מאותו חבל ארץ ברוסיה

(ובעצמו חסיד נלהב מטיפוס זה, שחלקו היה רב באגודת חסידי חב״ד באמריקה כפי שאתאר להלן) שר בהתועדות שנוכחתי בה שיר בחרוזים וממנו זכור לי המשפט: „הענדל דער חסיד, קומט צו ,אחד׳ קוכט ער״ (החסיד הענדל כשהוא מגיע ל,אחד׳ [בקריאת שמע] הריהו בדרגת רתיחה).

בבית הכנסת באמריקה, בו הנני משמש ברבנות, היה בעל קורא שמוצאו גם כן מן אותו איזור, ושמו ר׳ חיים הלל ווישניק, טיפוס של „מלמד״, „בטלן״ במובן היהודי הטוב. באחד הימים ראיתי ספר תניא מונח לו בתיק הטלית והתפילין שלו. אמרתי לו: „ר׳ חיים הלל הנני רואה „קונטרבנדה״ [סחורה מוברחת או אסורה] בתיק הטלית ותפילין שלך!״. והוא הסביר לי, באשר עשיתי כמלמד באחת העיירות היתה לי ההזדמנות המאושרת לפגוש את ר׳ הענדל קוטשילוויצר! בהזכירו את ר׳ הענדל היה בהתרגשות ובהתפעלות. כך היתה השפעתו על כל מי שהכירו.

בשיחתו של אדמו״ר הריי״צ נבג״מ לרגל יום השנה השלישי לייסוד הישיבה הליובאביטשית באמריקה, חזר הרבי על דברים שאמר אביו אדמו״ר הרש״ב נבג״מ בשנת תרס״א. בין יתר דבריו דבר על מעלות הפשטות, הקדושה וקבלת העול של חסיד מהונגך, שאת אופיו ואת הנהגתו תיאר הרש״ב נ״ע בארוכה. בהתעכבו על יחסיו והשפעתו של חסיד ממין זה על סביבותיו ועל עצמו, דוגמת החסיד ר׳ הנוך הענדל נ״ע השש ושמת עתה בגן עדן העליון. הרבי הרש״ב נ״ע צייר את נסיונותיו של רח״ת בעולם האמת „ר׳ חנוך הענדל אך הרית ריה הגיהנם, אמנם אהבת ישראל החסידית — האמיתית שלו; מסירות הנפש שלו; מידותיו הנפלאות; דרכו הנהדרה בחינוך תלמידים צעירים לימים וקירובם לדרך החסידות, כל אלו שמרוהו והצילוהו מעונשה של גיהנם, והם הביאוהו להיכלות ומדרגות עליונות בעולם האמת״.

ובכן, אם ר׳ זלמן האוולין בילה את שנות נעוריו במחיצתו של ר׳ חנוך הענדל נ״ע, אך טבעי הוא שאף אישיותו עוצבה בדומה לו, אישיות קורנת אור וחסד כשרונותיו החינוכיים המיוחדים בשילוב תכונותיו ומידותיו הקנו לו את יכולתו לפעול בתפקידים ובשליחויות שהוטלו עליו כאמור.

אחד מתפקידיו הראשונים היה, לייסד ולנהל את ענף הישיבה בליובאביטש בעיר הארדישץ הסמוכה לליובאביטש. תלמידיו משם ידועים היו בנעימותם וחום לבבם. הישיבה הזו נסגרה בקיץ של שנת תרע״א.

אני נולדתי בעיירה זוראוויץ שבאותו איזור, מקום בו שימשו בני משפחתי — המתייחסת למעלה עד לשל״ה הקדוש (שסימניה במסורת שמות המשפחה: טוביה, אברהם וישעיהו) — מדורות בשוחטים. שלשה בתי כנסיות היו בזוראוויץ — שנים מהם חסידיים ואחד של מתנגדים. בחדש כסלו תרס״א, הלך לעולמו רבם של החסידים, שהמשיך את שלשלת הרבנות במשפחתו מזה דורות בעיירה זו. בין זקני החסידים שבעיר זו היו עוד כאלה שזכו לראות את פני אדמו״ר בעל הצמח צדק נ״ע. זכורני פגישה עם ר׳ יצחק באכוניער ע״ה יחד עם ר׳ יוסף זוראוויצער ע״ה, שאליהם שלח אדמו״ר הצ״צ נ״ע את אגרתו הידועה על אודות השריפה, ובה דן באמרה הידועה בפי העם, שאחר שריפה מתעשרים.

על מקומו של הרב המגוח, בא הרב ר׳ יעקב הלוי מוסקליק ע״ה משצעדרין, העיירה שהצאר ניקולי הראשון העניק לאדמו״ר הצ״צ נ״ע, במטרה

ליישב בה יהודים על הקרקע שיעסקו בעבודה בשדה. ר' יעקב הדרך ושימש אצל רבה של ניעזין, הרב מנחם מענדל חן ע"ה [הי"ד]. אחד הרבנים המעטים שאליהם שלח אדמו"ר הרש"ב נ"ע את תלמידי הישיבה הבוגרים לקבל אצלו הדרכה בדרכי הרבנות למעשה. בענין הרבנות בזוראוויץ נתגלו קשיים ובעיות מצד רבם של המתנגדים, חתן למשפחת שפירא הידועה מראשי ישיבת וולוז'ין, רב זה חפץ היה להיות רב העיר כולה, כולל כל בתי הכנסיות שבה.

ר' זלמן האוולין נשלח אז על ידי אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, ליישב את הסכסוך ההה וליישר את ההידורים. אישיותו הנעימה, כשרונותיו החריפים, יחד עם נאמנותו המושלמת המעוררת בטחון, עשאוהו לאיש המתאים ביותר לשליחות עדינה ורגישה זו שדרשה טקט רב.

התוועדויותיו החסידיות של ר' זלמן, נגוניו הנלבבים, יצרו אטמוספירה נוסטלגית של חגיגיות בעירנו. באחת מהתוועדויותיו, קרא ר' חיים שמוס, שאצלו למדתי את ראשית הקריאה, חסיד זקן בשנות השמונים שלו, שההתוועדות מוכירה לו את ההתוועדויות של ימי נעוריו. מן הדוגמאות שציין זכורה לי ההשוואה לימים הבלתי נשכחים, בהם שהה בזוראוויץ המהרי"ל נבג"מ, בנו השני של אדמו"ר הצ"צ נ"ע, ת"ח גדול וצדיק מפורסם בזכות עצמו. בימים ההם נהגו לערוך תיקון חצות במנין לפי נוסח אדמו"ר הזקן בסידורו.

אחד מניגוניו של ר' זלמן, ניגונו של המהרי"ל נ"ע, קראנו בזוראוויץ „ניגונו של ר' זלמן". מאז ביקורו זה של ר' זלמן בעיירתינו ועד היום, כאשר מתכנסת משפחתינו לרגל מסיבות שונות, יימצא תמיד מישהו שיאמר, הבה נשיר את ניגונו של ר' זלמן[1].

תורת אמת

בזמנו, שנים אחדות קודם הזמן שאנו מדברים בו, רכש אדמו"ר הרש"ב נבג"מ קרקעות ובנינים בעיר חברון. ישנו קונטרס שפירסם אדמו"ר הרש"ב נבג"מ, ובו הביא מקורות רבים מן התלמוד ומספרי הקבלה להוכיח את מעלתה היתירה של חברון וקדושתה הרבה, גם בזמן הזה וגם את יותר מאשר ירושלים[2]. ראיתי את הקונטרס הזה לפני כחמישים שנה, אך רישומו עדיין נשאר אצלי.

כאשר החליט אדמו"ר הרש"ב בשנת תרע"ב להוציא לפועל את תכניתו ולייסד ישיבה ליובאוויצית בארץ הקודש, בתר בר' זלמן לעלות ארצה בראשות שבעה תלמידים[3], ולהקים ישיבה בחברון בשם „תורת אמת".

---

1. [ראה ספר הניגונים בעריכת הרב שמואל זלמנוב, נ"י תשי"ז, ניגון לג וניגון לד המיוחסים לאדמו"ר מהרי"ל נ"ע. והשווה עוד שם ניגון קיח „האראדיטשער ניגון", על שם הישיבה שהיתה שם, ויש שקראו אותו „ר' זלמ'ס ניגון". ש. ז. ה.].

2. [קונטרס זה נדפס בשנת תרס"ז ראה לעיל עמ' כד ולהלן בחלק הצילומים. ש. ז. ה.].

3. השבעה הם: ר' צבי קאצוס מהאדיץ; ר' ישראל זלמן מינוביץ; ר' הלל מפאצעפ, ת"ה נדול שנפטר בנעוריו; ר' אברהם אליהו אשרוב הי"ד, לאחר זמן רבה

בשעה שפרצה מלחמת העולם הראשונה, שנתיים לאחר מכן, היה ר' זלמן באירופה, לשם נסע כדי להיות אצל אדמו"ר הרש"ב נ"ע בחג השבועות', למסור לו על ענייני הישיבה וכו' באה"ק. לרגל המלחמה ננעלו השערים ור' זלמן נשאר אצל הרבי בליובאוויטש ואח"כ ברוסטוב (ראה די אידישע היים מס' 35, 36, 37). לאחר הסתלקות אדמו"ר הרש"ב נבג"מ בשנת תר"פ, שלח בנו וממשיכו אדמו"ר הריי"צ נ"ע את ר' זלמן לשוב לארץ הקודש ולהקים מחדש את הישיבה „תורת אמת".

בשנת תרפ"ח החליט ר' זלמן לצאת למסעו לאמריקה לחג השבועות, במטרה לבסס את קיומה של הישיבה „תורת אמת".

אז, כבר קיימת היתה קהלה מאורגנת במקצת של חסידים מעוניינים ומעורבים במסגרת של אגודת חסידי חב"ד באמריקה, וניתן היה לראות בה מעמד ציבורי שייענה לקריאה לתמיכה. המסע, במובן בהסכמתו ותמיכתו של אדמו"ר הריי"צ נ"ע, נועד גם כצעד להביא את אור הסידות חב"ד לחסידים באמריקה. אישיותו הנפלאה והמקסימה, המלאה תמימות וקורנת אור, השפיעה והאצילה אהבה ואמונה בקרב כל מי שנפגשו עמו.

המשך / מתוך כתב העת הנ"ל, סיוון — תשל"ב, כרך 14 מס' 1 (52), עמ' 13 — 15 (כנ"ל באנגלית והקטעים תורגמו על ידי. ש. ז. ה.)

פרק ג: המשך

לפני חג השבועות תרפ"ח בא רבי זלמן האוולין ע"ה לאמריקה, יחד עם ר' משה דובער ריבקין ז"ל לפעול למען ישיבת „תורת אמת" בירושלים. ר' זלמן היה ראש הישיבה ורמ"ד ריבקין היה ר"מ הישיבה בלימוד הנגלה. את דרכם עשו דרך עיר ריגא שבלטביה, כדי לראות את פני אדמו"ר הריי"צ נ"ע, שהצליח להמלט מצפרני הבולשביקים ברוסיה, לאחר חג הסוכות של אותה שנה, וקבע או דירתו בריגא... [כאן באים זכרונות על הפעילות של חסידי חב"ד באמריקה לשיחרור אדמו"ר הריי"צ נ"ע ממאסרו בידי הבולשביקים בשנת תרפ"ו] ...

הרב האוולין, מצא לאכזבתו את המסיבות ותנאי החיים באמריקה, שונים ממה שציפה לראות. כמסופר לעיל הוא הקים את ישיבת „תורת אמת" תחילה בחברון בשנת תרע"ב, בעת ששהה בליובאביטש בשנת תרע"ד פרצה מלחמת העולם הראשונה, ונמנע ממנו לשוב לאה"ק ולמשפחתו. הוא שהה שנים אחדות באירופה עד שעלה בידו לשוב לאה"ק ולהקים מחדש את הישיבה „תורת אמת".

של דריבין ואח"כ רב בריגא, נרצח ע"י הנאצים ימ"ש; ר' מנחם קראסיק; ר' יחזקאל פייגין הי"ד, „חאצ'ה לוקימניער", לאחר זמן משפיע בישיבה בליובאביטש וגבאי של אדמו"ר הריי"צ נ"ע, נרצח ג"כ בידי הנאצים ימ"ש; ור' אלתר שימחאוויטש, אח"כ לוקח לחתנו של ר' זלמן האוולין, הי' משפיע בשצעדרין, בפולניה ובישיבת תורת אמת בירושלים, כולם הלכו לעולמם.

4. אי דיוק. ראה לעיל עמ' עז, שהרז"ה יצא מא"י בי"א תמוז תרע"ד.

ישיבה זו, בדומה למוסדות אחרים, נשענה מעתה בעיקר על התמיכה מיהודי אמריקה, כתוצאה ממלחמת העולם הראשונה ומן המהפיכה הבולשביקית. ביודעו שקמה אגודת חסידי חב"ד באמריקה, שער בנפשו שזו תהיה לו למסד איתן לתמיכת מבוססת לישיבתו.

ראשי אגודת חסידי חב"ד באמריקה, במקום להגביר ולהעלות את ענין התמיכה והסיוע מאמריקה, ידעו מעט מאד על דרכי ארגון מגביות והשגת סיוע. אחר דיונים ממושכים החליט ר' זלמן שהדרך הטובה ביותר תהא לפעול באופן עצמאי, ולפתוח משרד מיוחד שיפעל למען ישיבת „תורת אמת", כשם שנוהגים כל שאר המוסדות. הוא שכר מעון למשרד באיסט סייד, ולקח את ר' מרדכי גרונר ע"ה, אחד התלמידים הראשונים של ישיבת תורת אמת מהתקופה שלפני מלחה"ע הראשונה, לעבוד במשרד זה.

בהיותו בזה, הביא עמו ר' זלמן, בלהט החסידי ובאהבת ישראל העמוקה שניתן בהם, את זכר האווירה הביתית מהעולם הישן באירופה, התיה והבעיר את הרוח הקפואה ששררה בחוצות העולם החדש. הוא הצטיין בכח מיוחד במינו לעורר התלהבות חמה ורוח חיים, בייחוד בקרב תלמידי התמימים שזכרוהו מליובאביטש. שמור אצלי עוד זכרון מיוחד שכזה:

בימי מלחמת העולם הראשונה, אסרו השלטונות על הסחר במשקאות חריפים, והמין האחד שהיה קיים היה מין משקה חריף פרימיטיבי תוצרת בית. צעירים בגיל 21 נקראו בדרך כלל לשירות צבאי, בתקופת הסתיו, מיד לאחר תקופת החגים. אחד מידידי שמואל ברטינופסקי, היה עליו לשוב לעירו להתייצב אצל שלטונות הצבא. היה זה ענין לזמן ממושך, שאף אם יצליח ויפטרוהו מעבודת הצבא, לא תהיה באפשרותו לשוב במהרה לליובאביטש. כידיד קרוב חפצתי לציידו, טרם נסיעתו, במיטען של התוועדות חסידית. פניתי בבקשה אל ר' שילם ע"ה[5], המשפיע, להתוועד עמנו. אך הוא מיאן מפני חולשת בריאותו. ויעץ לנו לפנות אל ר' זלמן האוולין במקומו. ר' זלמן, כמסופר לעיל, נקלע אז לליובאביטש, ולרגל המלחמה נשאר שם, ומשפחתו, שמאוחר יותר הגיעה ג"כ לליובאביטש, תיתה אז עוד בא"י, והוא התאכסן בחדר אחד לעצמו.

ומה יהיה עם ענין המשקה?

פנינו לר' משה הצעיר בנו של ר' נתן גוראר' ע"ה ואמרנו לו שאם יואיל לנדב סך שני רו"כ למטרה זו, לרכישת קנקן קימל, נסכים לצרפו עמנו.

היה זה ביום החמישי בלילה בשעה 11, לאחר תום שיעור הלימוד בחסידות, כשהתחלנו בהתוועדות. ישבנו במטבח, משום שחדר האוכל פנה לצד הרחוב, וחששנו שמא יוודע הדבר וייאספו לנו אברכים רבים. אמנם לקראת שעה 2, הרגישו כמה מחבריי בהיעדרי מן הישיבה ובאו לחפשני, ואחדים מהם תדרו דרך הדלת האחורית והצטרפו אלינו. כך חלפו שעות רבות של בילוי חסידי באווירה חמה ומלאה עונג נפשי. ההתוועדות נסתיימה בשעה 6 בבוקר. עדיין

---

5. [מחלמידי ר' זלמן בהאראדישץ שקירבו אל החסידות, אחר שלא עלה בידו להתקבל בליובאביטש עצמה. לבסוף הי' למשפיע בישיבה בליובאביטש (מפי דודי הרא"ד הבלין שי')].

ביכולתי להעלות בזכרוני הרבה מן הדברים ששמענו מר' זלמן כל אותו הלילה. כך העניק לנו מתנה מיוחדת ונפלאה.

ר' זלמן שוהה באמריקה חדשים אחדים. גם לאחר ששכר לו מעון, תחילה בברוקלין ואח"כ באיסט סייד יחד עם רמ"ד ריבקין, היו אלו ימים מלאי שמחה ומעוררים עבור קהל החסידים והתמימים, ואז נתעוררנו גם לארגן במיוחד את תלמידי תומכי תמימים לאגודה אחת — אגודת התמימים.

בזכרונות הנ"ל נזכר עוד הרז"ה פעמים אחדות, ראה שם גליון 40 עמ' 11 לענין סיפולו בהסדרת יציאתו של הרש"ד זיסלין ע"ה מרוסיה ועלייתו לא"י; שם גליון 50 עמ' 10, על ביקור הרז"ה אצל אדמו"ר הריי"צ נ"ע ער"ה תרפ"ט; שם גליון 53 (תשרי תשל"ג) עמ' 13 על אודות תלמידי הרז"ה בהאראדישץ; שם גל' 57 עמ' 9 על המחסור באתרוגים ברוסיה בשנת תרע"ד ועל האתרוגים שהביא עמו הרז"ה בבואו מא"י. (הכל בחלק האנגלי).

המשפיע הגה"ח רבי שלמה זלמן האוולין נ"ע (- הרז"ה) (פאריץ י" אלול תרל"ז - ירושלים ט"ז ניסן תרצ"ו).

שכונת הסוכרים, מ"ס "מפעל החכם" חדשים וכראיים מ"ס קצות החושן.

בירושלים. מימין לשמאל יושבים: ר"ש גליצנשטיין מוכיר הישיבה והרה"ג רמ"ל "אשכבתא דרבי", שיעורים על מסכתות יעד: הרה"ג רח"ד הכלין ממקם אביו בראש ישיבת "תורת אמת" הר מנוחת "תורת אמת" ב מ"ס בכתב: תמשפיע הרה"ח מימין לשמאל עומדים: הרה"ג רמ"ל ריבקין מראשי "תורה תיעס" שיכם בארה"ב מ"ס

الصف الرابع الابتدائي بمدرسة الأقصر الأميرية سنة ١٩٢٨-١٩٢٩ ومعلمهم الأستاذ محمد عبد الرحمن.

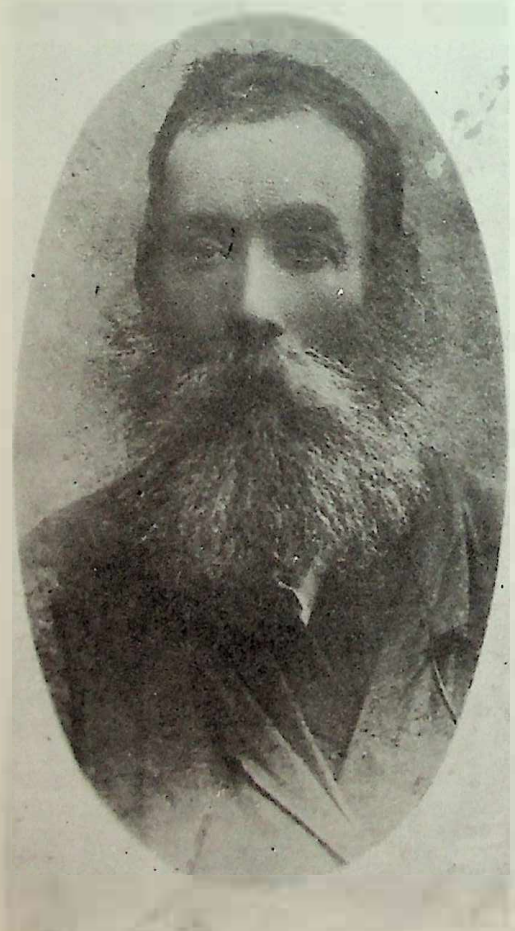

האברכים והתלמידים בישיבת "תורת אמת" בירושלים. בשורה העליונה: אדמו"רי חב"ד: אדמו"ר הזקן בעל התניא, אדמו"ר הרש"ב, אדמו"ר שליט"א, אדמו"ר הריי"צ, אדמו"ר בעל הצמח צדק. בפנה מימין: הרו"ה. במרכז: הרה"ג הרח"ה הבלין ראש הישיבה ומנהלה. מסביבו בכיוון השעון מימין: ר"ש גליצנשטיין, הרה"ג ר' דוב אליעזרוב שליט"א, הרה"ג החסיד ר' משה יהודה הכהן רייכמאן, והרה"ג רמי"ל שפירא, הרמי"ם בישיבה.

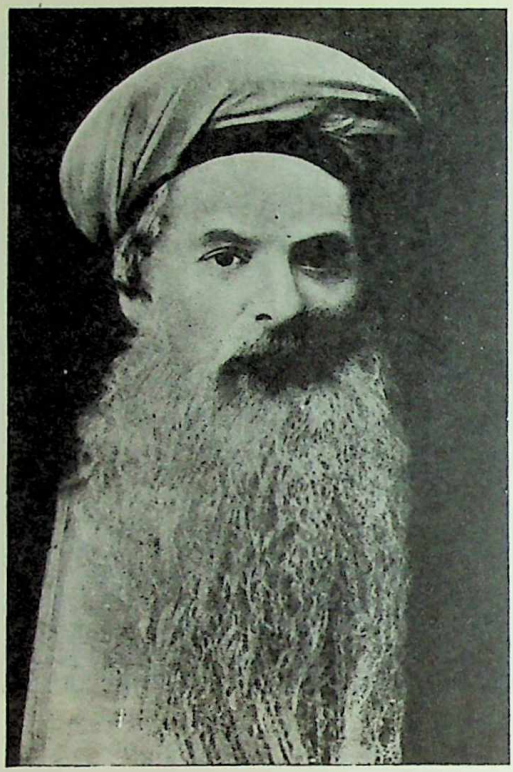
תלמידי מגמת הכימיה בכיתה י"ב בבית הספר "אורט" בנתניה, בשנת הלימודים תשמ"ב.

מרת רחל ע"ה אמו של המשפיע הרז"ה, לידה אמו"ר ר' שלום ע"ה.

הרה"ג ר' אליעזר האוולין ע"ה אבי הרז"ה.

הגאון רבי חיים חזקיהו מדיני זצ"ל מח"ס "שדי חמר" (ירושלים תקצ"ג - חברון תרס"ה) רבה של חברון בסוף ימיו.

הרב שלמה יהודה לייב אליעזרוב (רשיל"א) רב האשכנזים בחברון.
תמונה זו קבלתי מנכדו הרשה נאה ותודתי לו

הרב סלימאן ב"ר אליהו מאני (תרס"ו-תרפ"ד) רב הספרדים בחברון.

הגאון החסיד רבי דוד צבי ב"ר פרץ תן אב"ד צערניגאוו ("הרד"צ"), מגדולי הרבנים ברוסיא ומגדולי חב"ד בתקופת ארמו"ר מהר"ש ואדמו"ר הרש"ב נ"ע.

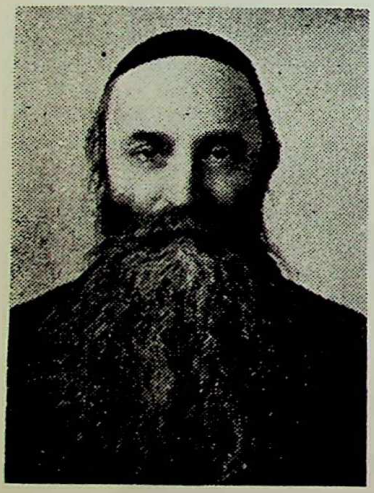
הרה"ג רבי מנחם מענדל אשכנזי (נאה,רממ"ן) ממנהיגי כולל חב"ד בחברון ובירושלים.

משפחת המשפיע. עומדים מימין לשמאל: ר' חנוך הענדיל, הרז"ה, שרה אשח רמ"י רייכמאן. אמו"ר ר' שלום, מוסיא אשת ר' יצחק ליפשיץ, יושבים מימין לשמאל: אסחר אשת ר' משה רוט, ד' אליהו דוד, הסבתא מרת שיינה, ר' דובער, טובה אשת ר' משה ברקמן וחנה אשת ר' אברהם מכנס (חסרה רבקה אשת ר' אלתר שימחאוויץ).

אמו"ר ר' שלום ע"ה.

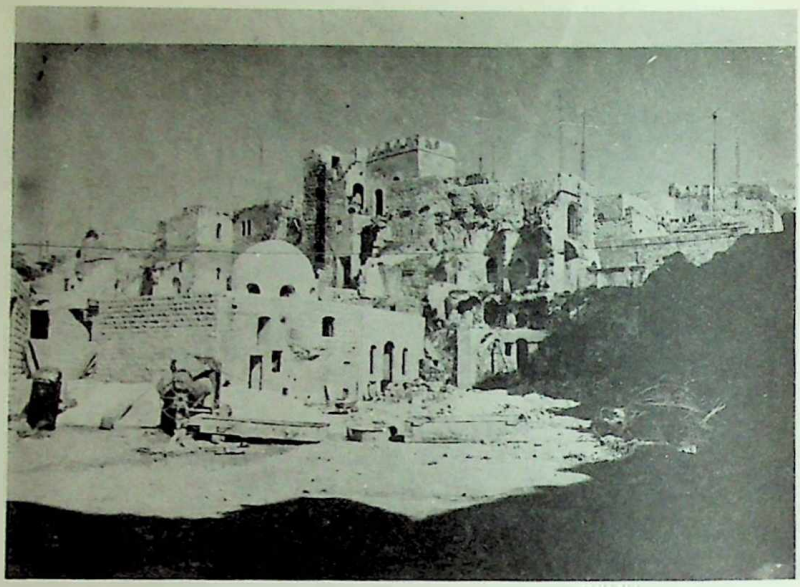
הג"ר אברהם חיים ב"ר מנחם מענדל נאה, מח"ס "קצות השלחן" "שיעורי תורה", "שיעורי מקוה" "שיעורי ציון" ועוד. היה קשור בישיבת "תורח אמת" בתקופות שונות.

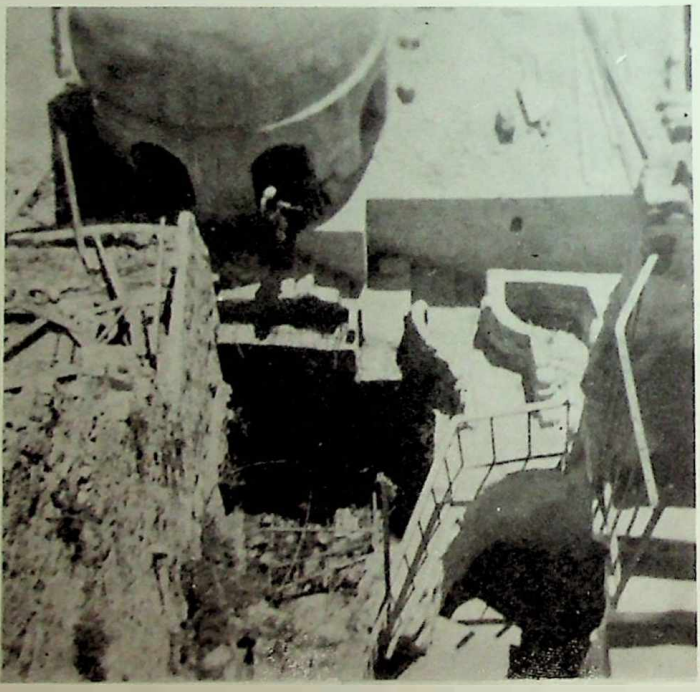
"ארבעה דורות" - ר' מרדכי דובער סלונים, בנו ר' שניאור זלמן, נכדיו ר' יעקב יוסף ור' מנחם מענדל שמואל, וניניו ר' אליעזר דן ור' לוי יצחק (תמונה זו קבלתי מר' מרדכי סלונים בן רמ"מ שמואל וחתחי לו)

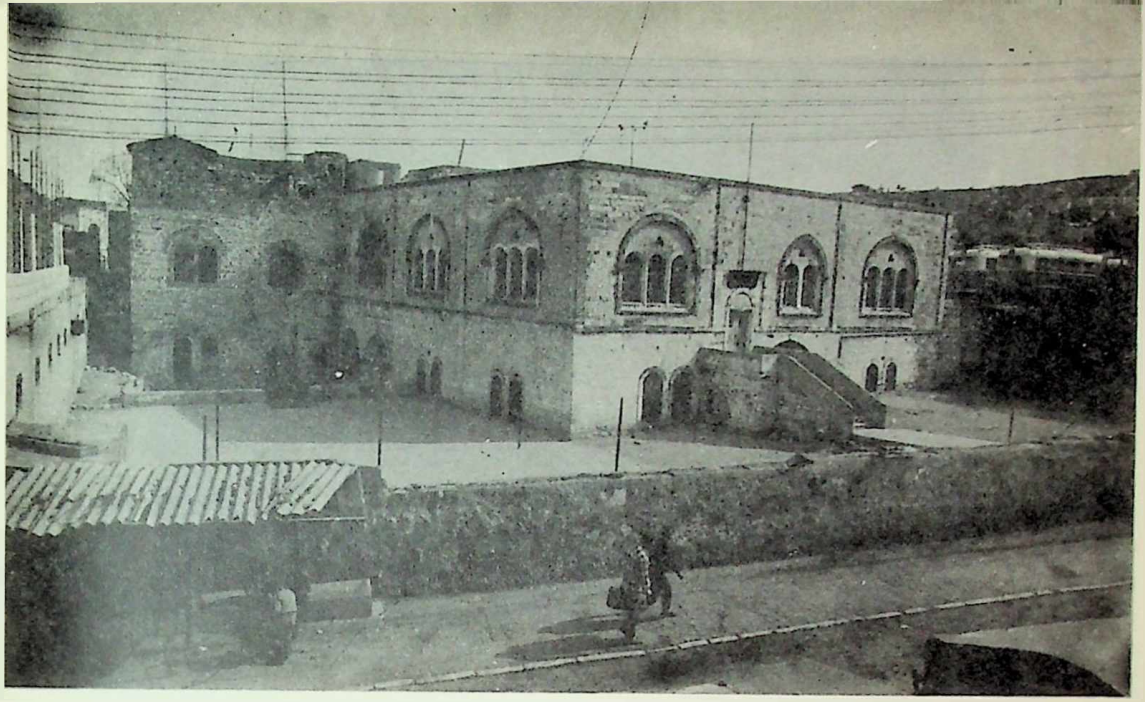
ציון קברה של הרבנית מנוחה רחל ע"ה בת האדמו"ר האמצעי, שנתגלה ושוקם ע"י פרופ' טבגר, בבית הקברות לעדת האשכנזים בחברון. לידה נטמנו בניה: ר' לוי יצחק, ר' מרדכי דובער ור' יעקב יוסף חיים.

ביהכ"נ ע"ש אברהם אבינו ע"ה לעדת הספרדים, המשוקם מחדש.

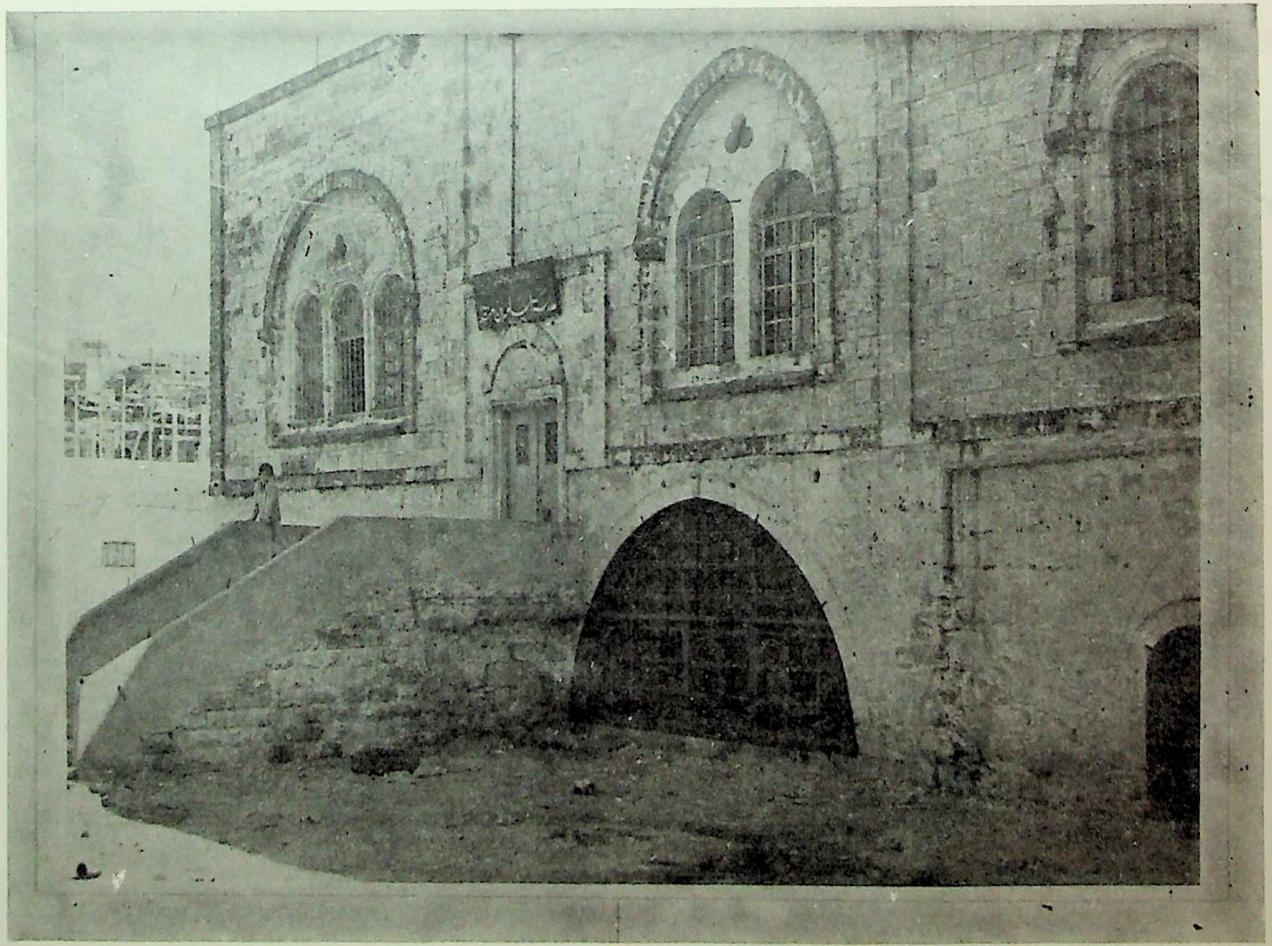
מקום ביהכ"נ הקטן ע"ש אברהם אבינו ע"ה לעדת האשכנזים-חב"ד בחברון (בחלל הכהה באמצע).

קטעים מחזית "בית רומנו" בחברון, בית המשפיע ובית הישיבה "חורח אמת". בית זה והשטחים שמסביבו (כולל המגרש שעליו כיום חנות האוטובוסים המרכזית בחברון) הם "החצר האיסטמבולית" והיו בטיפול המשפחה עד לשנת תש"ח. כעת בית ספר "איסמע אל מונקו" שפונה בימים אלו ממנו ומצפים להשבתו ליישוב יהודי

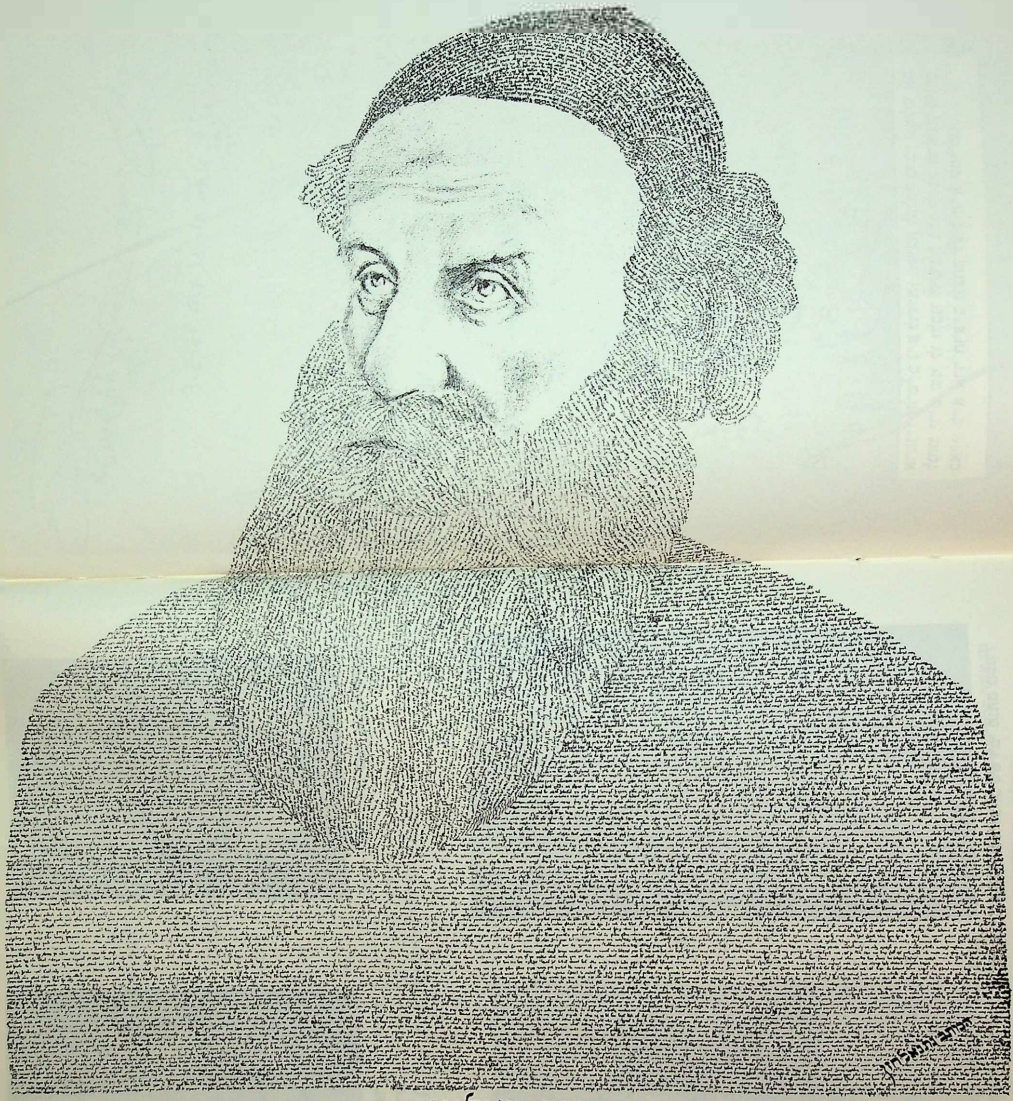

הרב ר' יצחק אורינשטיין, רב הכותל, מתלמידיו הראשונים של הרז"ה בחברון.

אדמו"ר הרש"ב נ"ע לרז"ה: הדרכה בדבר הנהגת הישיבה
וסרריה בחברון. ב' מרחשון תרע"ב (נעתק לעיל ח"א עמ' לט)

אזהרה הרשם בע"מ לרישום: חשיבה לחברה בהקר שאלות אם
לרשות ראש עיר לרכוש הרשאה בחר הפסח הראשון שלהם
בע"מ. כ"א אלה הרשם (רשם לחוק ח"א עמ' 05).

תאר עני כק אדמו"ר הרב חנוך האלקי החסיד אור עולם נור ישראל קדוש ה' מיוסד מליה **שניאור זלמן** בהרב מליה ברוך נבצבו זיע בעל המחבר ספר התניא והשו"ע ותאומלקה

התמונה צוירה באותיות המכילות את כל ספר התניא

אדמו"ר בעל הצמח צדק, רבי מנחם מענדל שניאורסאהן נ"ע.

אדמו"ר רבי שלום בער שניאורסאהן נ"ע.

אדמו"ר רבי יוסף יצחק שניאורסאהן נ"ע.

אדמו"ר מלובאביטש רבי מנחם מענדל שניאורסאהן שליט"א.

שדה וועד שיתופית
קואופרטיב
טל׳ ٠٣—٥٥٢١٠٤

כ״ו אדר תשכ״ט
٢٦ במרץ ١٩٦٩

לכבוד גב׳ מרים אלוני
מושב עמיר, ד.נ. הנגב המערבי

גברת יקרה,

הנדון: מכתב תודה

אנו מודים לך על מכתבך מיום ٢٠ במרץ ١٩٦٩ ועל הצעתך
להרצות בפני חברי הקואופרטיב בנושא "חיי הכפר בישראל
היום". אנו שמחים על הזדמנות זו לשמוע את דעתך על
בעיות הכפר בישראל ועל הפתרונות האפשריים לבעיות אלו.

אנו מציעים את יום חמישי, ה׳ בניסן תשכ״ט, ה-١٠ באפריל
١٩٦٩, כמועד הרצוי ביותר. אם מועד זה אינו מתאים לך,
נשמח לקבוע מועד אחר בשבועות הקרובים.

בברכה,

מרים אלוני
מזכירת הקואופרטיב

הערה: הכתיב לשון זכר הוא בהתאם לנהוג בכתיבה רשמית (כולל אזכור תפקיד הנמען). בפועל, הנמענת היא נשים בלבד.

אדמו"ר הריי"צ לרז"ה עם בואו בשנית לא"י. תכנית מפורטת למבנה הפנימי בישיבה, דמותה ודרכי הלימוד והחינוך שבה. י' שבט תרפ"ב (נעתק לעיל ח"א עמ' פט-צג).

ב"ה

[illegible] שבט תרפ"ב

כבוד ידידי הרב [illegible]

שלום וברכה.

עוד טרם [illegible]

[illegible]

Chief Rabbi
I. J. SHNEIERSON, Hon. Pres.
Rabbi S. HAVLIN, Pres.
Rabbi I. JACOBSON, Vice Pres.
Mr. E. FOGELMAN, Treas.
Mr. M. GRANER, Secretary

Board of Directors
Rabbi M. S. MARGOLIS
Rabbi N. TELUSCHKIN
Rabbi A. SIMPSON
Rabbi A. KAZANOWSKY
Mr. SAM KRAMER
Mr. LOUIS ROSMAN
Mr. CH. KATZ
Mr. S. GILEWITZ

Tel. Orchard 4-1929

הישיבה הקדושה והת"ת
תורת אמת הכללית
בעה"ק ירושלים תובב"א

The Holy Yeshivah & Talmud Torah
TORATH EMETH
Office: 160 HENRY STREET
NEW YORK

מיסוד כ"ק אדמו"ר רבן ומאורן של ישראל כהן
הרש"ב מליובאוויטש
נבג"מ [illegible]
הקיימת תחת נשיאות והנהגת
בנו כ"ק אדמו"ר [illegible]
[illegible]

New York, ... 193   ב"ה יום י"ח חדש מרחשון תר"צב נויארק

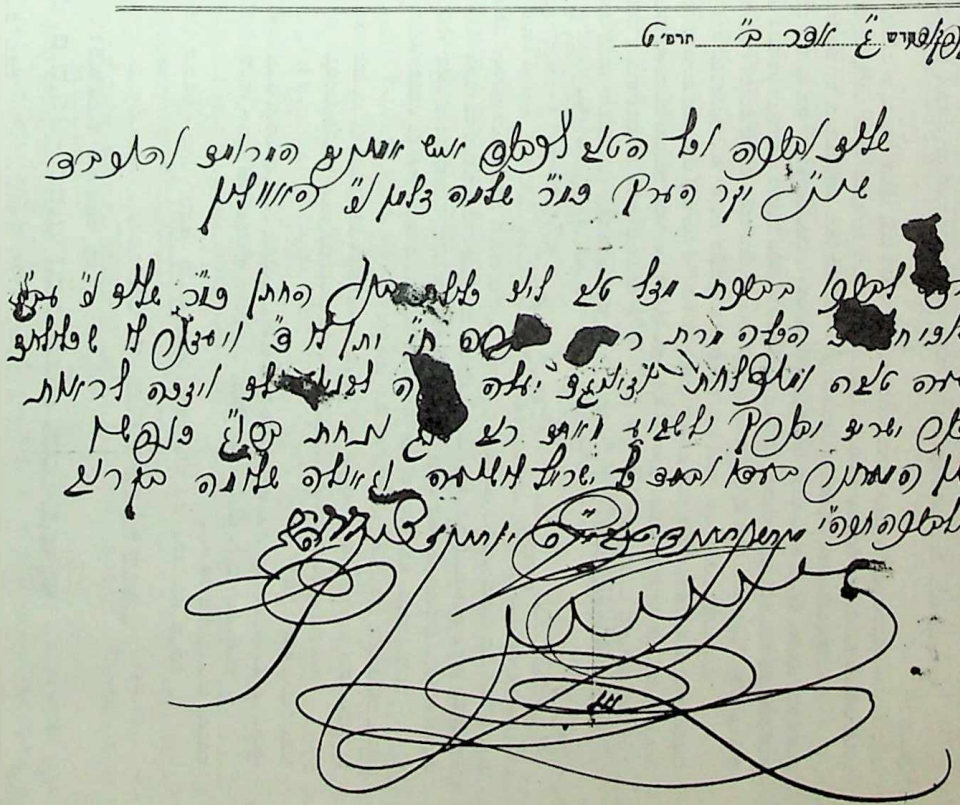
לכבוד בני היקר מוהר"ר שלום נ"י
ותחי' שתחי'
זה משך זמן אשר לא קבלתי ממך שום מכתב
ואני מבין הטעם יפה שאין יש לך עדיין מה לכתוב [illegible]
[illegible] להתמרמר, ויתן ד' שיהי' [illegible] להסיבות לכתוב לי [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
וד' יתן לך לב שמח בד' ובתורתו [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

הרז"ה נ"ע לבנו אמו"ר ר' שלום ע"ה. י"ח מרחשוון תרצ"ב (נעתק לעיל ח"ג, עמ' שי).

מנחם נחום בהרב הקדוש מוהר"ר יוחנן

זצוקללה"ה מראחמיסטראווקא

ירושלים עה"ק תי"ו

Addresse JERUSALEM Palestine Rabbi N TVERSKI P.O B.M.S. 70

ירושלים : רבנות מעלה מאה ד"ר 70 ת. מוזעפקי

אגרת ברכה מהרה"צ ר' מנחם נחום בהרה"צ ר' יוחנן מראחמיסטראווקא אל הרז"ה לרגל נישואי בנו הרה"ח ר' שלום ע"ה.

תעודה נדירה ויחידה במינה, שרקעה המאורעות ברוסיא בעקבות המהפכה הבולשביקית ורדיפות היהדים על נפשם ועל דתם בידי הייבסקציה (המחלקה היהדית של המפלגה הבולשביקית). מכתב-חזר לחניכי ישיבות "תומכי תמימים" ובו קריאה להתאגד ולהצטרף ל"אגודת התמימים" שנוסדה ובראשה ועד הפועל הזמני: [אדמו"ר ר' יוסף יצחק שניאורסאהן, [המשפיע ר'] ש' זלמן האוולין, [הרה"ח] ירוחם גארעליק, [הרה"ג ר'] משה רובער ריבקין, [הרה"ח ר'] חיים ליברמאן [שי'].

בס"ד

ביה

בסלו, עיה, ריפסיב-דון,

אל הניכי המוסד הקדוש ישיבת "תומכי - תמימים" צוי.

בכל מקום שהם, בשעת אלום תפוצם.

לשלום אין קץ, ולברכה אין סוף.

בספרים סוה נכר, אל בעת מעמד "המוסד הקדוש" "ישיבת "תומכי - תמימים" צוי, בשעת תיגר בחיפזה עשר הרשעים היא אליל.

במעמד הוא, בחצר בלוין, הקמיר המוסד היה הלבידים רבים - יכן יחי - כרים יחי ימים אוה בבית שראל, ה עדים יחי, ובי יעיר אב החזקים, בחוה ובעלה, להעמיד הלמידים ביפלוי "ה יראה ה ים הפארת תדיר מדיין בעם הדרים.

אדי כיסודי המוסד הקדוש והתהתי היא, דהאי לצרכי התלמידים בכל תנאיהם להם בחיותיה בגשמיות וזה אשר הביא הקמת האבותי להרים קרן התורה ולשמרי ולחיזק רפיהם דרך רחבה בעזרה, רבל תלמיד בפי השיקרי הכשרונות, להתקדם אל אית השלמות.

הנסיון הכיה, אשר אמנם כן היא, אשר רבים מהתלמידים שכבר יצאו על העתים, יחדים יחילם בעולם של תורה עשי חיל בהתגלות הטוב הצפון בהם, והוציאו אותם גם על כני גילם בהשפעת דאת, ובעבודה שכלב. אך נמצאים עוד הרבה מהתלמידים אשר אותו קדש והתעוררות שהי להם בשעת ישיבתם בין כותלי בהמדרש בשעה שלא היו להם עדין הים צרכים והדרישות הוליים, רק כל אחד הל בולו מוקדש לעסק התורה והתפלה, במותי ולבו בחברת [illegible] וחבריו התמימים, המשפיעים [illegible] והתמימות, מתעמם [illegible] אצלם [illegible]

[illegible] - תמימים - [illegible] אשר נכר לו לחתם לטוב [illegible] בהתעדי התמיכה ההתעוררות נשקד הוא - הדש הוה - [illegible] בתוך הזמן הקרוים הוליים ה [illegible] בהברה לאו [illegible] מכירמיר, יוסף עיו דמן מדות בלילה, אשר כו מחלשים ומקררים את הדש הנפשי, לאי, השעות היפר מן האמוקה, אשר בהדישו סביבי את האויר הקר, נהה ונתקרר אויר ואשי, ומפילא מיון אשר הנתנם הטיבעיים משתנות לפי אופן התפעמות הדש הנפשי.

הזה הצעה היצעה היא, שבל אחד מהתלמידים בבר מקום שהוא צריך להשתדל בכר ביותר להמשך בעבודתו היצר, להמציא לו חבר או חברים לסיוע עמם ראית, ולעבר בעניני עבודה שבלב. (ואין מקום בלל ליפר פרא שמצא את אחד בעיר הראי ובמקל לעזן הזה ומקום [illegible] שקרי תרומים לא נעלו) זה נהוג לו בנפשי בשביל קיום קבוצי, והיוצה בקיבוי צריך לחפש ואת מקומים [illegible] והיכסל בזה הטוב, טוב לו טוב לבריית.

אמנם למען להקיל על הבחורי והתלמידים יעזר את רגם נפשי אשר הישרם בו, התיעצו להמציא קצת לקרב האביקה אל הניצן, כתחומרת אשרה בהאחדה בל הברעי והתלמידים, למען שבכל מקום שהוא לא יהי יהדי, ועיד יאת לשמרו ולחזקו ברוח ובחברי, למען [illegible] בדרכו דרך הקדש, ולהשרים בעבודתו יתי את הבינה האמיתית.

האגירה העיקר על המסחר לסקת ולעיין בשבים הרוחיים של התברים. תשתדל בכל בחה להשים את בעבם הרוחני, הבלה לדברים בבתבי-התקדרות, בלליים יפרטים. הרוסים הקומפרסים והבבחבים של בית אדמיר שליטיא, - אשר התכבדו הם התלמידים בשמר הנא - ותשלחם להחברים. בן תשתדל להתאחד עם אחדי מחוקי דאי'. לרבויא להחברים מספים ירושלי הנצרכים ללמוד. בפלה אחת. האגודה תהי' כעין המשך חיי האחוה וההברותי שחיו בהם התברים בהיותם בבית אלקים. ובאביקה המשרתת קר אור לכל עבר ובצת, ומקבצת אלו הנמצאות להדען ולהנכיר אותן.

במשך עשרים שנות קיומה של "תומכי - תמימים" בחצי הגלוי, העמידה הדבה מאות תלמידים, בפלי כפלות שנות. ראש - ישיבות, רבנים מורים, בלמדים, בלי נסקם שנים, אשר את כי רבים מהם,

...ישית, מצבם הנפשי איתן, ועומדים הם על ... ונמצאים תחת ...
...ומים, ובייחוד חסרי-אחל, אשר מצבם הנפשי ... על יסודות רעיונים, אשר הסבה לה קוא נים העדר
...אלות של החברים, החבר כשהוא יושב בחדר בעיר ... מוחלין לחשוך מחדרה דראר לו, וח נוחם אשר הרבה
...לו תראים וחצים להיות יושבי-אחל, ונוצרים מאוד ...

האגודה בכללה ועיר החברים תוכל בעזרת המציא בהלות נפשיות בחברי נפש, ...
...לעלי את הוא תתמוך את הנצרכים לה בחמיכה ומוסרית, ... על חבר לחשאר בספרנה מיוחא חפץ ומעני
...אלי, גם תחדור להשיב את החושים החדרים בין נושא ... יות בעריהם. בן תוכל האגודה ביצע הלואה (בלי
...מסודר בתקנות) בשבול חברים דראים ייבולים לעסוק בחדרי מעסק, אלא מחבר להם רי הלפת הנדרים לבלבלת
...הפסק. וכן לשאתם בעלי עבקים.

...ולמען להציא לפועל בעתי עבודה עולה בואר ... ברוצות, ובאים בוספות, ויתרכזו את האגודה על
...יסודות החכים וחוקים כראי לה. דרושים בכוחים נדולים, אשר ניתים אנחי ראשי בין חברי האגודה ובתוך הכלים
...וכו' (בספם הראשון) ... אים בפי יכולתו, ודרושים בוחרי ... ענין ... תרים מתוך אי-הדשי, ... פי אשר יחליטו חברי האגודה.

...וכון רק אגודה כלולה מחומי ... וצורה תקן חיבות ... בעריות ... לחתוים רקים אותו דרוש טוב, והוקם
...האחי ברוב ילחבא את תן הנפש - אשר ... חשי ... בעריהם חברים מסוימים. ... בחים בפיעל בהתחת ברחם לברכה
...בעם הקדש.

...נלחצות אגודה כואת, תורנקה עוד מבבר. ... יעיד בשנת עלה ... חוה ועודה קבוצת תלמידים ותיכים שהם
...בוד, והחלטי התיסדות האגודה בחוני אנשם מבבות הוצרת ... ומיוחד נחקדה הפועל ואמצעם כספיים לא יצאו לפיעל.
ועתה בהמצב הנוכחי, הכללי והמרטי, נראנו הכרח התחברות חנכין המוסד והתאחדותן, ביותר. ונראה האפשרות בעיני להביאה אל הפועל בפרצופה הרוחני והגשמי כאמור.

ובזים הנאולה הוא כי בפלו התיעדי מבפר נבון מהחנכי ... והניכי המוסד ויכחו אגודת הנוכרת בשם "אגודת חנוכי ישיבת הומבי - תמיים". שמטרתה לאגד ולחחים חיי החניכים ברוחניות ובגשמיות, ובחוני בעיר ... מעל ומני מחמשה חברים ... חמוסד ... בוכמסים ... ויהא הכלי בעזרו לעבוד את כל עניני

...חבר לי האמצעים ... ה ...

מתאים להחלטת הועידה קרם ... ובקיבוץ הסוכר הנדרש להתפתחות האגודה הכר ... ובות הנני מרוצים לו מהחיסדות האגודה ... אגודה, ... ובי ישיבת חית, ותקיבוץ חקה, אשר נחצות האגודה ותיעלתה יקלעו למוסדי לבבו, ... ידיה ... אגודתי בכל אחי החניכים, והנני פונים אלין להשים לני, בהקדם היותר אפשרי, על השאלת הארח:

א) מתי לנר בהמוסר, אי ... ובמה, ומי הוא מורה, ומבר ... ד) סדר היי הרוצים.
ב) יפרט בקצרה מהבר עליו מאז ... ה) מנסתו ושאיפתי בחיים.
ג) מת מעשהו בחיים (יבאר בפרטות בפה הוא עסק ... ו) מצב בום יחי והניכם.

יתה הנה דבר האגודה, פעילתה, התפתחות ... ילו רק בני חברינו חוקרים. יבולנו כאיש אחד עליני החובה להתעניין כזה ולעביד שכם אחד, כיא ... עליו לדעת כי-גורל האגודה בידו הוא. ועליו לעזור להתרכזותה בכל אשר עליו ידו ברוח ובחומר. ולחדיש בהקדם האפשרי מכל דבר וענין שמתייחם ונתע למצב החברים ועניניהם אחר ... חבה נתאחדה בלם אלו בכל עניני החיי והרוחני, ונפשינו נשא בתפלה אל אלקי מרום יתן התיעה ... לבני חברי המוסד ותצלה הלות אל הפיעל. לשמחת לבב כל חבריני. המסורים ליסדי המוסד הקרוש יסיבת חית, וקדת המוסד.

ברנשי אהבת אחים.

יוסף יצחק שנאורסאהן.
ש' ולבן האולין.
חיים גארעלין.
משה זונשר ריבקין.
חיים ליברמאן.

"ועד-הפועל הזמני":

האדריסע:

Ростовъ н-Д., Пушкинская, 73. І. ШНЕЕРСОНУ. „Ваадъ".

הרבנות הראשית לארץ־ישראל

בעיה"ק ירושלם ת"ו

הנשיאים הרבנים הראשיים :

אברהם יצחק הכהן קוק יעקב כאיר

החברים הרבנים :

צבי פסח פראנק בניהו אלקוצר

יונה ראם בן ציון א' קוינקה

אשר בינשטין אברהם עליסר

[illegible]

[illegible]

טלפון Tel. 219

בתשובה נא להזכיר :

No. 4|1374

הכתובת :
הרבנות הראשית לארץישראל, ירושלם, ארץישראל.
ת.ד. 197

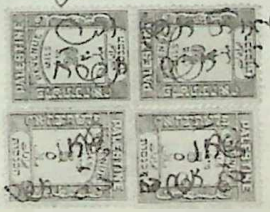
Address :
The Chief Rabbinate for Eretz-Israel, Jerusalem, Palestine
P.O.B. 197.

Telegrams: "Rabbinate, Jerusalem" : להלגרפות

בעניין אין בחתום

[illegible]

[illegible]

אישור הרבנות הראשית לא"י בחתימת הרב הראשי הרא"י קוק שהרז"ה הוא המורשה לפקח ולנהל את הבית של אדמו"ר הרש"ב נ"ע אשר בחברון ("בית רומנו").

הרבנות הראשית לארץ־ישראל

בעיה"ק ירושלם ת"ו

הנשיאים הרבנים הראשיים :

אברהם יצחק הכהן קוק יעקב מאיר

החברים הרבנים :

צבי פסח פראנק בניהו אזקוצר

יעקב דאם בן ציון א' קוראינקה

צישר פרישטיין אברהם פלוסקי

המזכירות :

שמואל אהרן עזר, מזכיר כללי.

יעקב ביזוך.

Tel. 219 טלפון

בקשה להזכיר בכתובת תשובה :

No. 4/1374 מס'

הכתובת :

הרבנות הראשית לארץ־ישראל, ירושלם, ארץ־ישראל
ת.ד. 197

Address :

The Chief Rabbinate for Eretz-Israel, Jerusalem, Palestine
P.O.B. 197.

Telegrams: "Rabbinate, Jerusalem." : להלגרפיות

בית. ירושלם ת"ו אייר תרצ"ד

[illegible]

הרבנות הראשית לארץ ישראל

שמואל הכללי

אישור הרבנות הראשית לא"י בחתימת הרב הראשי הרא"י קוק שהרו"ה הוא המורשה לפקח ולנהל את הבית של אדמו"ר הרש"ב נ"ע אשר בחברון ("בית רומנו")

בֵּית רוֹמָאנוֹ

עוֹלָם חָדָשׁ שׂוֹנֶה מֵעוֹלָם הַנִּיטוֹ,
עוֹלָם שֶׁקָּם כְּעֵין מַחֲאָה חֲרִישִׁית
נֶגֶד כָּל מַסַּרְת הָעָנִי שֶׁל הָעִיר,
נִגְלָה לִי יוֹם אֶחָד לִפְנֵי בֵּית־רוֹמָאנוֹ[1]
בִּנְיָן חָדָשׁ נִפְלָא בְּקַוָּיו הַיְשָׁרִים,
בִּבְהִירוּת חֲלוֹנָיו וְרַחַב מַדְּרֵגוֹתָיו,
בְּאֻלְמָיו, מִסְדְּרוֹנָיו וַחֲדָרָיו,
כֻּלָּם מְאוֹר שֶׁמֶשׁ וְלֶבְנָה מוּאָרִים,
בְּנָיוּ שִׁפְרְחוּ וְשָׂדוֹתָיו שֶׁצָּמְחוּ
לְהָרִיחַ וּלְעַלֵּז לֵב שׁוֹכְנָיו הַיְקָרִים.
כְּאִלּוּ נִנְעַן זֶה, כֹּה נִבְדָּל וְנִסְתָּם,
מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה הוּבָא וְהוּשַׁם כָּאן,
בַּאֲבָנָיו, עֲמוּדָיו, כָּרְיָתָיו וְאוֹדָנָיו:
כַּמָּה דּוֹם עָמְדָתִי בִּירֵאַת הַכָּבוֹד,
בְּקוֹמָה לְמַעְלָה, בְּאֻלָּם הַגָּדוֹל!
כַּמָּה הִפְלִיאַתְנִי הַרְצִפָּה בַּחֲדָרִים,
דָּמָה כֹּרַק פָּנֶיהָ לְשָׁלֵג וּלְשֵׁשׁ!
וְכַמָּה נִפְעַמְתִּי מֵחֵן הַצִּיּוּרִים,
עַל הַקִּיר, בַּתִּקְרָה, וְעַל הַדְּלָתוֹת,
בְּמִבְחַר הַצְּבָעִים וּשְׁלֵמוּת מִזּוּגָם!
נִכְנַס אֲנִי רָתוֹק לְשׁוּלְיוֹ שֶׁל אֲבִי
לְבֵית הַכְּנֶסֶת בְּאֶחָד הָאֻלָּמִים.
כָּל הַכְּנֵסָה עֵץ, מְזֻוֶּית לְזֻוֶּית,
חֲצִיָּה הַתַּחְתּוֹן בְּרוֹשׁ שְׁחוֹם הַצֶּבַע,
וַחֲצִיָּה הָעֶלְיוֹן זְכוּכִיּוֹת זְעִירוֹת
אֲפוּפֵי־עֵץ דַּק מְחֻטָּב לְמִסְגֶּרֶת.
לְמוּל הַכְּנֵסָה, בְּחֵזִית הַבִּנְיָן,
חָלוֹן רַב־הַמְּדָּה, מְכֻתָּל לְכֻתָּל,
הִתְאַדְּמוּ פָּנָיו מִקַּרְנֵי־הַשֶּׁמֶשׁ...
מֵהַתִּקְרָה יָרְדוּ מְנוֹרוֹת מוּאָרוֹת
כְּאַלְפֵי־אֶבְנֵיהֶן מְגֻזֶּרֶת הַנְּבִישׁ,
זוֹ לוֹ קְשׁוּרוֹת בְּצוּרַת שְׁרָשִׁרוֹת
וְכֻעָנְקִים עַל צַוָּאר־אִשָּׁה תְּלוּיִים
יִלְטְשׁוּ מִכָּרְקָם כָּל צִבְעֵי־הַקֶּשֶׁת...
עַל סִפָּה אַרְכָּה עֲשׂוּיַת כְּמִין 'דַּלְת'
יָשְׁבוּ יְהוּדִים בְּאַרְכּוּבוֹת קְפוּלוֹת,
בְּעֵלֵי־זָקָן לְבָן, עַל פִּי בְּגָדָם יָרֵד,
לְבוּשֵׁי־גְלִימָא עִם פְּרוָה מְכֻפְּנִים
וְתַרְבּוּשׁ אָדֹם עַל רֹאשׁ עַד אֹזֶן שָׁקוּעַ –
וְהָיָה כְּשָׁעָה לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה
הֲרִימוּ קוֹלָם יַחַד וּבְנֻעַם קַשְׁטַאי
סִפּוּר־חֶן וּקְדֻשָּׁה, שִׁיר הַשִּׁירִים שָׁרוּ.

(1) בראכונה גרנו בתוך הגיטו, אחרי כן כחזן לגיטו, ושכנו בבית רומאנו.

מתוך: עובדיה קמחי, חברון בילדותי, ירושלים

תפלתו של ר' זלמן ז"ל

ציון לנפש יקרה לזכרו של הרה"ג החסיד ר' זלמן הבלין ז"ל, ר"מ ומנהל ישיבת "תורת אמת" בירושלים, יסוד אדמו"ר מלובויץ, נפטר ט"ו ניסן תרצ"ו.

מפרחים בא, מסביבה אסימילטורית שבקראקא, בירת גליציה המערבית, בחור די מבוגר שנתחנך על ברכי ה"בונד". שזו התחילה ההגמוניה שלו על המוני עמנו.

הבחור הקרקאי כבר ידע על פה את ה"קפיטל" למרכס עם הבאורים השונים מגדולי המחשבה של בוני הסוציאליזם המהדרני, ובידו היה מן המוכן חבור גדול, הדן בהפרובלימות הכרוכות בס־ דורגרמה של ה"בונד", התעורר לפתע פתאום. הניצוץ היהדי שבחביוני נפשו התלהב והיה לשלהבת בוערת. הוא מח־ ליט לחזור אל עמו המדוכא והנענה וללי־ חם את מלחמת שחרורו על אדמתו הל־ אומית.

אומר ועושה. עזב את החברים ה־ חברות עם האידיאלים שלהם, נדד למר־ חקים, בדד וגלמד, בלי מכיר ומדע וגם בלי אמצעים כספיים. ההצלחה האירה לו פנים והוא התקבל כמשרת ומנקה באניית־משא שורדית המפליגה בין המ־ בורג ונמלי המזרח הקרוב ובניהם גם נמל יפו.

אחרי נדחים וסלסולים רבים במשך חמשה חדשים, ואחרי עיניוים קשים וס־ בל גופני ומוסרי נורא, זכה הקרקאי לה־ ביס מקרוב על יבשת ארץ חמדתו. הא־ ניה השוחדית עגנה בנמל יפו. — איך לברוח אל הסלעים השחורים הבולטים בחוף?

הדרביה ושאר התעמולות מצורות בקר־ פת הברזל של רב החובל. המשמעת חז־ קה ועין המשגיחים פקוחה.

יום אחד לפני שהאניה עמדה לעזוב את החוף, בשעה שהבחור הקרקאי רחץ את הרצפה ונקה את לשכתו הפרטית של רב החובל, פנה אליו בשאלה: "הגד נא, עלית פעם ליבשה לראות את הארץ שה־ עם היהודי מתגעגע אליה, והיא קרובה אליך כל כך"? רוחו של רב החובל הי־ תה טובה עליו: הבחור קבל רשיון לרדת לרחוב ואחרי שעה קלה ישב הבחור־הבוג־ דאי לשעבר, על החול שבחוף הים, כש־ הוא מתחיל להכין את עצמו "להתחמק ולברוח".

הוא הלך כמתעתע בסמטאותיה המ־ רופשות של יפו העתיקה, עד שבא ל"נוה־ שלום", פגש בצעיר שנשא על כתפו תרמיל ומקל עבה בידו. הוא הכיר בו כי זה הולך למקום רחוק, בקשו לספחו אליו, ושניהם הלכו לפתח תקוה — מה־ לך חצי יום מיפו. הם נדדו כל הלילה ולשנות בוקר באו לאם המושבות ובקר־ רם הראשון היה בבית הכנסת הגדול "בית יעקב", בשעה שהתפלל המנין של "הותיקין".

הקרקאי סבור היה שכבר הגיע לחוף מבטחים ולספקותיו הנפשיים שכרסמו את נשמתו בא הקץ. השמש המזהירה תביא חיים בכנפיה לנפשו אכולת היאוש.

ברם אכזבה מרה באה במהרה. עבר דה קשה ומפרכת שהתחיל לעבוד בה. כדי להדוחף את לחמו הצר, דבאו את רוחו. מעולם לא התאמן במלאכה ובע־ בודה וקשה היתה עליו שבעתים עבודת סדה מבוקר ועד ערב, בלי בית ומקום מרגוע. הוא נדד ממקום למקום, מקבוצה לקבוצה ולא מצא מנוח לנפשו, חלה במחלת השחפת שסבל ממנה הרבה.

הוא למד בשקידה, ובמשך זמן קצר הספיק לרכוש לו את השפה, שנן את התנ"ך והיה בקי בו על פה. לפעמים שמע שעורים בגמנסיה וגם מחבריו למד הרבה, אבל בכל הלמידים האלה לא מצא ספוק לנפשו. בתוכו פנימה תסס דבר מה שלא יכול לתפוס אותו ולא נתן לו מר־ גוע. אחרי שנים לבואו לארץ הצ־ ליח לעלות ירושלימה וחשב כי אולי בא־ וירה הקדוש תתרפא נפשו.

הוא התחיל להתחבר אל חוגי המש־ כילים המתרגנים שבתושבי ירושלים, אולם הם לא הרגיעו את ערוגו הנפשי והוא החל לבוא בחוגי בני תורה של הי־ שוב הישן. זמן מה למד בישיבת חכמי הספרדים ועד מהרה הלך לקחת לקח בישיבות הגדולות הקימות ובחר בישי־ בת "אור חדש". שמע שעורים ב"מוסר" מהרב רצ"ה מסלובודקה ז"ל, שהוא גם תמך בו והספיק לו מחסורו. לבסוף בא לחברון.

בימים ההם היתה שם ישיבת "תורת אמת" שנוסדה ע"י האדמו"ר רבי שלום־ בר מלובויץ זצ"ל, ומיד לבואו סר לי־ שיבה ושמע השעורים בלמוד חסידות חב"ד מפי מיסדיה הרה"ג החסיד ר' זלמן הבלין ז"ל (תחי' נפשו. בהם מצא סיפוק.

לפי סדרי הישיבה היו לומדים "חסי־ דות" שתי שעות לפני תפלת שחרית ואח־ רי הלמוד היו התלמידים הולכים לטבול במקוה. בימות הקיץ היו רגילים לטבול במעינות הקרים הנמצאים בסביבת העיר, ומנהגי היה לטבול ב"עין־אשדיך" ע"י המגרש, הנקרא בפי הערבים "בהדותא", שכפי קבלתם נקברו שם העדים שחתמו על שטר המכר שנתן עפרון לאברהם אבינו בקנית מערת המכפלה.

פעם אחת פגשתי את הבחור דנן יו־ שב על אבן גדולה שעליד המעין ראי־ תו בין ברכיו ובוכה בקול גדול. על שא־ לתי הוא משיב כי משעה שצעד על מפ־ תן היכל הישיבה הרגיש בעצמו כי רוח אחרת עמו וביהתר כשמע אתמול בבו־ קר את תפלתו של ר' זלמן נהפך היה לאיש אחר...

לפני 26 שנה, בבואו חברונה מליב־ ויץ היה ר' זלמן עוד בימי עלומיו, מלא תנועה וכולו אומר חסיד חב"די טפוסי מלא רוח חיים. בהיותו חניך הישיבה הליבוריצית סגל לעצמו את רוח החסידות החב"דית, למד וקלס הרבה, התחקה על פרטי הליכותיו ומנהגיו של האדמו"ר הרש"ב זצ"ל שלמד את בני ישיבתו וה־ חסידים שלו את דרך החסידות של חב"ד באופן מקורי, כפי שקבל מאבותיו הצדי־ קים עד האדמו"ר הזקן הרב מליאדי אבי חב"ד, ובהיות ר' זלמן בעל נפש סנטימנ־ טלית הוסיף נופך משלו וכולו היה ספוג רוח החיים החב"דית ובכל מקום בואו יצר מסביבו אטמוספירה ליבוריצית מקו־ רית והשפיע הרבה על צעירים להמסר ללמוד חסידות החב"ד.

ביחוד הצטיין ר' זלמן בתפלתו, אז היה רגיל להתפלל בכל יום ארבע־חמש שעות רציפות, כעה אריכה יכב ב"התבוננות" ודבקות וכל הזמן זמם נגוני דבקות. בהיותי מחונן בקול נאה ומקסים היו הצ־ לילים של רנתו חודרים לתוך הנפש פני־ מה, וכל מי שמע את תפלתו אי־אפשר היה לו שלא להתרגש עד עומק נשמתו.

ברננת התפלה שבנגוני הדבקות שלו נשמע הד עמוק מהתפתחות הנפש של חסידי חב"ד הגדולים, שבנגוני הדבקות שלהם השתקפו הרמס והכסופים למרום, וכמו ששירתם בכלל היתה כבדת משקל ועמוקה, כן הביעו נגוני הדבקות שבתפל־ תם רגשות יונים: השתפכות הנפש, התעוררות, התלהבות ודבקות עליונה.

בנגוני הדבקות שרנן ר' זלמן בת־ פלתו בחר לו סגנון אינדיבידואלי שנשא צבע וטעם מיוחד, הצלילים היו ערבים והקסימו את השומעים, הנגון היה ספוג אש כסופים לאלקים ורננת דבקות כזו בכחה להעלות את הניצוץ הישראלי מחביוני נפשו גם של זה שנתרחק מדר־ כי ה' להשיבו לחיק האמונה הטהורה ול־ הכניס בתוכו געגועי אש קדש לחיים האמתיים.

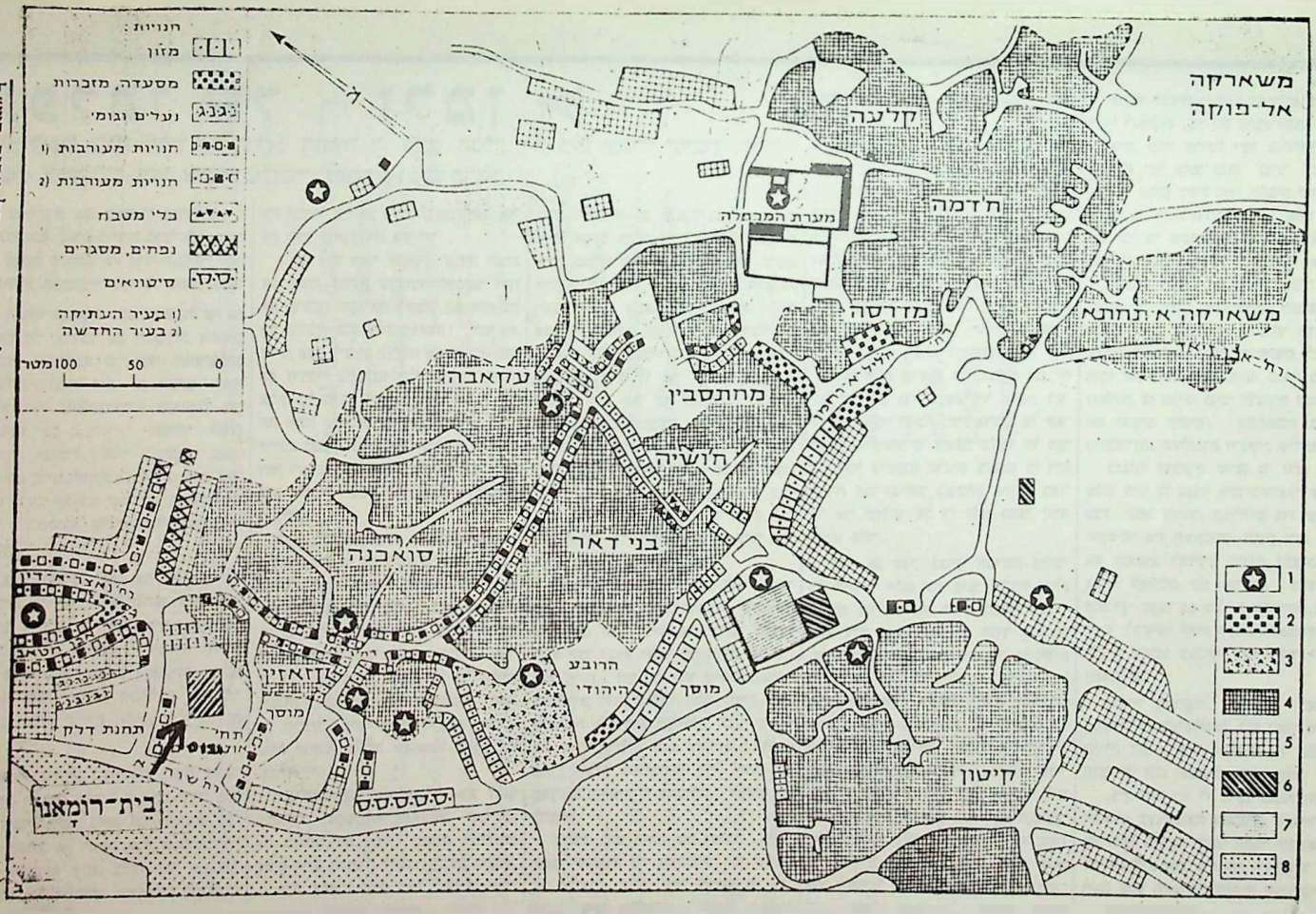
הבחור הקרקאי, הבונדאי לשעבר, המשכיל והסוציאליסטן, לבו נהפך בקרבו להיות לאיש אחר, ובדברו על המומנט המכריע הזה שבחייו אמר ככה:

"רק עתה יש לי מושג מהכח הטמיר והנעלם שבהאמונה הטהורה, מרגיש אני שנולדתי מחדש, והזמן הקצר שנשאר לי לחיות (הוא סבל משחפת ימיו היו ספר־ רים) אדע המטרה האמתית שבחיים".

מאז לא ראיתיו.

ש. גריצנשטיין

מחוך. הבוקר, ניסן תרצ"ז, למלאת שנה לפטירת הרז". ראה לעיל ח"א עמ' עד־עו.
נדפס שוב בספר חברון, ירושלים תש"ל, עמ' 599, בכותרת. "כותו של ניגון".
בהשמטות וזיופים.

מפה מס׳ 12: שכונות ושימושי קרקע בעיר העתיקה

מ ק ר א: 1. מסגד. 2. אכסניה. 3. שוק סיטונאי. 4. בניה צפופה בעיר העתיקה. 5. בניה צפופה של המאה העשרים. 6. בית ספר. 7. בריכת־א־סולטאן. 8. בית קברות.

המקור: הצלומי אויר וסקר במקום

*) אתרים המוזכרים על גב מפתח בלי שיהיו מוזכרים אלו בתוכו עצמו, מ' ראה רשימת מ' מלמעלה.

(1) רחוב הרצל. (2) רחוב הנביאים. (3) רחוב הגפן. (4) רחוב הגבעה. (5) רחוב הגבעה. (6) רחוב הגבעה. (7) רחוב הגבעה. (8) רחוב הגבעה. (9) רחוב הגבעה. (10) רחוב הגבעה. (11) רחוב הגבעה. (12) רחוב הגבעה. (13) רחוב הגבעה. (14) רחוב הגבעה. (15) רחוב הגבעה. (16) רחוב הגבעה. (17) רחוב הגבעה. (18) רחוב הגבעה. (19) רחוב הגבעה. (20) רחוב הגבעה. (21) רחוב הגבעה. (22) רחוב הגבעה. (23) רחוב הגבעה. (24) רחוב הגבעה. (25) רחוב הגבעה. (26) רחוב הגבעה. (27) רחוב הגבעה. (28) רחוב הגבעה. (29) רחוב הגבעה. (30) רחוב הגבעה. (31) רחוב הגבעה. (32) רחוב הגבעה. (33) רחוב הגבעה. (34) רחוב הגבעה. (35) רחוב הגבעה. (36) רחוב הגבעה. (37) רחוב הגבעה. (38) רחוב הגבעה. (39) רחוב הגבעה. (40) רחוב הגבעה. (41) רחוב הגבעה. (42) רחוב הגבעה. (43) רחוב הגבעה. (44) רחוב הגבעה. (45) רחוב הגבעה. (46) רחוב הגבעה. (47) רחוב הגבעה. (48) רחוב הגבעה. (49) רחוב הגבעה. (50) רחוב הגבעה. (51) רחוב הגבעה. (52) רחוב הגבעה. (53) רחוב הגבעה. (54) רחוב הגבעה. (55) רחוב הגבעה. (56) רחוב הגבעה. (57) רחוב הגבעה. (58) רחוב הגבעה. (59) רחוב הגבעה. (60) רחוב הגבעה. (61) רחוב הגבעה. (62) רחוב הגבעה. (63) רחוב הגבעה. (64) רחוב הגבעה. (65) רחוב הגבעה. (66) רחוב הגבעה. (67) רחוב הגבעה. (68) רחוב הגבעה. (69) רחוב הגבעה. (70) רחוב הגבעה. (71) רחוב הגבעה. (72) רחוב הגבעה. (73) רחוב הגבעה. (74) רחוב הגבעה. (75) רחוב הגבעה. (76) רחוב הגבעה. (77) רחוב הגבעה. (78) רחוב הגבעה. (79) רחוב הגבעה. (80) רחוב הגבעה. (81) רחוב הגבעה. (82) רחוב הגבעה. (83) רחוב הגבעה. (84) רחוב הגבעה. (85) רחוב הגבעה. (86) רחוב הגבעה. (87) רחוב הגבעה. (88) רחוב הגבעה. (89) רחוב הגבעה. (90) רחוב הגבעה. (91) רחוב הגבעה. (92) רחוב הגבעה. (93) רחוב הגבעה. (94) רחוב הגבעה. (95) רחוב הגבעה. (96) רחוב הגבעה. (97) רחוב הגבעה. (98) רחוב הגבעה. (99) רחוב הגבעה. (100) רחוב הגבעה.

פניית גדולי אנ"ש אל אנ"ש חסידי חב"ד לאחר הסתלקות אדמו"ר הרש"ב נ"ע, לקבל עליהם נשיאות בנו אדמו"ר הריי"צ נ"ע. מתוך ספרו של **הגרמ"ד ריבקין** "אשכבתא דרבי", נ"י תשי"ג (**וראה לעיל ח"א עמ'** פז). אייר תר"פ.

העתק מכתב זקני אנ"ש שנשלח בצירוף העתק חלק הצוואה אשר לאנ"ש המועתק לעיל, כנזכר בפנים.

ב"ה

אראלים ומצוקים אחזו בארון הקודש, נצחו אראלים ונגנז ארון הקודש.

במוצש"ק ויקרא בשעה החמישית כעלות הבוקר ב' ניסן עלתה נשמתו הקדושה השמימה (כן הי' לשונו הקדוש במוצש"ק שעות אחדות לפני הסתלקותו, „איך גיי אין הימעל, די כתבים לאז איך פאר אייך. נעמט טיך אין זאל וועלין מיר זיין אין איינעם") ואותנו עזב לאנחה, אין להאריך בדברי תמרורים עתה, כי כל לבב דוי וכל ראש להלי, רוח אפינו משיח ה' נלכד בו' אשר אמרנו בצלו נחי' בגוים כו' ירחם ה' על אנ"ש ועל כלל ישראל ויגאלנו גאו"ש בקרוב אכי"ר.

אחינו ידידינו, אנ"ש היקרים והתמימים, הנה טום"פ העתק מחלק צוואתו נ"ע (מהנוגע לאנ"ש, הניתן להגלות) אשר בה יבקש את אנ"ש להחזיק בכל מפעליו הנעלים והקדושים, אשר פעל ועשה כל ימי היות אותו צדיק חי אתנו, ומסר נפשו הקדושה ממש עליהם — כידוע לכל — כמו בהמוסד תו"ת. כן ע"ד קביעות החדרים בעיירות

כפי הכוונה הרצוי', וע"ד הפצת אור החסידות, כאשר עיניכם תהוינה בהעתקה, בלי ספק, אשר כ"א מאנ"ש הקשורים והעטופים, השלמים עם ה' ועבדיו הנאמנים, רבותינו הקדושים נ"ע, יתחזק בכל נפשו ומאודו — כמשמעו ומדרשו — לקיים צוואתו לכל פרטי', כאשר היינו באמנה אתו בעודו חיים חיותו נ"ע. ועוד עלינו עתה להוסיף אומץ והשתדלות. יתירה ביתר שאת ויתר עז להשלים רצון קדשו במלואו. וזכותו יעמוד לנו להיות לעוזר בזה ובבא ברוו"ג לכל הבא לטהר כו', ויהי' לנו למליץ יושר להצילנו מכל צרה כו'.

אחינו היקרים, התבוננו נא, ודעו את אשר לפניכם. עלינו עתה בשביל קיומינו אנו, וקיום נפשינו, להתאחד ולהתחזק ביתר שאת ויתר עז, לבל נתפרד ונאבד ח"ו. איש את רעהו יאמר חזק, ולא נאמר נואש ח"ו, כי ת"ל אמרותיו חייתנו, אשר השאיר לנו ברכה אמרותיו הטהורים, כתבי הקודש שלו, דא"ח אשר הנחילנו. **וגם את כ"ק כנו הרב שליט"א,** בהצעטיל המיוחד אשר לו (אשר מפני ענותנותו של הרב שי' אין לנו רשות להעתיקו בשלימות) הנהו דורש מאתו כדברים האלה, **„שידבר דא"ח לפני אנ"ש, ולהסכיר להם כטוב טעם ודעת על יסודות נאמנים אשר הנחילנו אבותינו רבותינו הקדושים נ"ע, וכי ימסור א"ע לטובת אנ"ש. ובהנהגת המוסד תומכי תמימים עם"י הכוונה הפנימי' כו' וכמה לא יעזבו אותו אנ"ש וידידי אבותינו",** וכ"ק בנו הרב שליט"א החפץ ויהיר מעודו לקיים ולמלאות רצון אביו הקדוש רבנו נ"ע, נאות לקבל עליו ההנהגה מכל המוסדות, ולדבר דא"ח לפני אנ"ש. וכבר שמענו דבריו הטהורים היוצאים מלב טהור בימי השבתות והימים טובים. **נפלאים המה וישרים משמחי נפש,** ואין להאריך על הגליון את כל הדברים, ולחכימא ומביני מדע יספיק הקיצור והרמז, אך באנו רק לעוררם בלבד לטובת הענין, **שיתאספו** אנ"ש בכל אתר ואתר, ויוסיפו אומץ והשתדלות איך וכמה לחזק הענין ברוחני' וגם בגשמי' כי לא סני בלא"ה.

בטוחים אנו בידידינו אנ"ש הנאמנים אשר להם לב מבין ורגש, כי יתבוננו במצב ההוה של אנ"ש בפרט והיהדות בכללה וידעו **את אשר** עליהם לעשות לטובתינו וטובת נפשינו, והשי"ת ירפא לנו את מזכח ה' ההרוס ויחיש גאולתינו ופדות נפשינו אכי"ר.

הכ"ד ידידיהם ואוהביהם באמת, דורשי טובת נפשם וקיומה לעד, הכותבים בידים רועדות, ועינים דומעות ומיחלות,

נאום יצחק יואל ראפאלאוויטש החוב"ק קרמנצוג
נאום שמואל כר"ז נוראריי
נאום ש' זלמן האוולין

אייר שנת בן פ"ר"ת יוסף, רוסטוב-דן

תיקונים והוספות

עמ' כב (שורה 4), במקום: ח (?) ירחא אלול, צ"ל: ה ירחא אלול, שכך היה יום ג' בשבוע אותה שנה.

עמ' כו הע' 33, נדפס...תשכ"ט, יש להוסיף: וגם להלן עמ' מג-נא.

עמ' נג (שורה 20), מיום..., יש להשלים: ט' טבת תרע"ג (להלן עמ' רסט): "...אנתנו התיישים הזקנים".

עמ' קב והע' 118, על ענין הת"ת ועירית ת"א כתב ר' יעקב מלכוב: שימו לבכם (על הקמת ה"תלמוד תורה" בתל אביב), קול ישראל, ו' טבת תרפ"ה (25 ינואר 1925). המאמר יודפס בברך שני ת"ד, סימן קנא.

עמ' קח (שורה 6 מלמטה), במקום: אדר/ניסן, צ"ל: ז' ניסן.

לעמ' קלה:

34. בתו של אדמו"ר האמצעי נ"ע אשת הרה"צ ר"י מצ'ערקאס, שהיה בנו של האדמו"ר ר"נ מטשערנובל, נסעה פעם לבקר את אביה אדמו"ר האמצעי, וקודם נסיעתה מביתה נכנסה לחותנה האדמו"ר מטשערנובל לקבל ברכת הפרידה. אמר לה חותנה שתגיד לאביה אדמו"ר האמצעי שהיות שחסיד אחד מחסידיו עבר לאדמו"ר האמצעי, שיחזיר אותו אליו, ואם לא, גם היא — ז"א כלתו — תוכל להשאר שם ("אויב ניט קאנסטו אויך בלייבען").

מובן שלא נעים היה לה הדבר הזה להגיד לאביה הדברים האלה. אך לא להגיד דברי חותנה גם כן לא רצתה. כשהיתה צריכה לחזור לביתה נכנסה סו"ס לאביה ואמרה את הדברים הנ"ל. אמר לה אביה אדמו"ר האמצעי: זאג עם אז איין חסיד איז נא מיר טייערער פון זיבען טעכטער (אמרי לו שחסיד אחד טוב לי משבע בנות).

ר' רפאל נחמן הכהן, שמועות וסיפורים, כפר חב"ד תשכ"ד, עמ' כז (ששמע מר' חיים בער לרמן ששמע מר' זלמן הבלין ע"ה).

35. לפני שאדמונ"ע (הרש"ב) שלח את הבחורים התמימים מליובאוויץ לארץ ישראל לייסד ישיבת חורת אמת (זה היה או בסוף שנת תרע"א או בתחילת ער"כ), עשה אסיפה מכל הר"מ והמשגיחים והמלמדים שהיו אז בליובאביטש וסיפר לפניהם דעתו הק' בענין התיסדות ישיבת תו"א בא"י, ודבר בענין בני א"י, מעלתם וחסרונם, ובתוך הדברים סיפר מאחד שנסע מרוסיא לא"י, ובבואו כתב משם מכתב, ובמכתבו היו כמה דברים נפלאים ממה שראה בא"י, ולבסוף גמר דבריו, תוכלו להאמין לי שמה שאני כותב אמת הוא, כי אינני עדיין הרבה זמן בא"י, וד"ל.

הנ"ל, שם, עמ' סח (ששמע מר' יחזקאל הימלשטיין שהיה משגיח בתומכי תמימים והיה נוכח בעת האסיפה).

עמ' קפא סי' ז. יש להוסיף: נעתק מפנקסו של אא"ז הרז"ה נ"ע ותוקן על פי מקור נוסף, כדלהלן:

עמ' קפב שורה 3: יונה שיינעס ימ"ש וזכרו; שו' 4: נושך ושובר עצם כחמור; שו' 5: העצם זה מצד ריקנותו בתכלית; שו' 6: במקום על אשר פרק, צ"ל: כל איש פורק; שו' 10: כי קשר; שו' 12: וב"ה בכל; שו' 17: ובן הסופר; שו' 21: עבדו ידידו; שו' 24: תורת אמת של אדמו"ר נ"ע ומה מאד החיתי לד' כי גבר חסדו בהגלות;

שו' 27: בגוויהו...שונאינו...לנקדות אמיתי'; שו' 37: וע"כ בודאי יאמינו: שו' 38: בבואו לכאן בדד ישב וגם האנשים ההמון באיסור גמור להם לדבר עמו מטוב ער רע כמו משור המועד יתרחקו ממנו.

עמ' קפג שו' 2. במקום: לא יבדלו, צ"ל: יבדלו; שו' 9:, במקום: להוודי' (7). צ"ל: להיות: שו' 13, במקום: בש"ח. צ"ל: ובשנה; שו' 24, במקום: ויחזיקו ידידם, צ"ל: יחזקו ידיהם; שו' 26: במקום: ידרשו שלומם, צ"ל: ידרשו דרושים; שו' 28, במקום: ובונים, צ"ל: ובינונים כו'; שו' 29, במקום: וגורלו בנחלת, צ"ל: יגורש מנחלת.

עמ' רב — רג: בפנים קבעתי את מכתב אדמו"ר הרש"ב נ"ע (סי' יט) לזי רבנים לתקופה תרס"ו, בינתיים ראיתי מכתב נוסף כזה שנשלח אל אחד הקרואים לכינוס זה, ואת תשובתו, ומהם יוצא כי הקריאה הזו שייכת לפרשת הדברים שלשנת תרע"ג.

עמ' רד שורה 21, במקום: ר' אלעזר משה. צ"ל: ר' אלעזר מנחם.

עמ' רסז, בכותרת לסי' כת, במקום: הריי"צ, צ"ל: הרש"ב.

עמ' שטו, שורה 5, במקום: ר' זלמן, צ"ל: ר' זאב.

מספר ונצדק קודש

בריתו של אאע"ה

דברים א', בעל הטורים (בחומשים עם פי' מלבי"ם): מול ב', הכא, ואידך (יהושע ה' ב') מול את בני ישראל וגו', ה' דברים נאמרו בקנה (חולין ט"ז:) אין מוהלין בו, ואין חותכין בו בשר, ואין מקנחין בו, ואין שוחטים בו, ואין מחצצין בו שניו, וזהו שאמר הקב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורים ואל תמול בקנה הגדל בסוף פי' באגם. וזהו מול סוף מול בני ישראל. ע"כ מדפוס ישן. והוסיף המגיה שם. והנה לכאורה קשה דמשמעות המסורה מורה שמותר למול בקנה סוף. ושמא כוונתו כראיתא בגמרא שם דאיירי בסימונא דאגמא ופרש"י וכשהוא יבש חדוד וחותך ואין קיסמין נבדלים ממנו ומותר לשחוט בו. ולפ"ז אפשר דכשר ג"כ למול בו כי בכולן הטעם משום קיסמין הנבדלין. ואפשר שבמקום ואל תמול צ"ל ואם תמול, ופי' שאם חרצה למול בקנה מול סוף ר"ל צריך אתה למול בקנה הגדל בסוף דהיינו בסימונא דאגמא ודו"ק. ובמהדורת בעל הטורים להרב רייניץ, כתב המהדיר: רבים נתקשו בדברי רבינו ולכאורה משמעות המסורה מורה שמותר למול בקנה סוף. ובספר עיטור ביכורים כתב, דאולי צ"ל ותמול בקנה הגדל בסוף ע"פ המבואר בסוגיא שם שמותר לשחוט בסימונא דאגמא דאין קיסמין נבדלין ממנו וא"כ ה"ה והטעם לגבי מילה. אך אין דבריו נראים להגיה בדברי רבינו, וכן איתא בטעמי מסורת למהר"ם מרוטנבורג. ואולי כוונת רבינו לסיפא דקרא דכתיב "שניות" לרמז שאין לימול בקנה.

הכותב: יש להוסיף ואידך ביהושע כתוב מול בלי ו' מל, מל סוף בגימטרי' (רט"ז) בדיוק כמו ב"סימונא דאגמא" אשר בחולין (ט"ז:) בהא דתניא בכל שוחטין בין "בקרומית של קנה" מחרגם רב פפא "בסימונא דאגמא".

ועיקר הדבר פשוט. רש"י שם כותב בסימונא דאגמא, עשב הגדל באגמי מים וקרי לישק"א וכשהוא יבש חדוד וחותך ואין קיסמין נבדלים ממנו. הכותב: וא"כ הרי זוהי "ערבה" הגדלה על נחל. ורבינו דורש בערבה מול סוף כשאתה מל בקנה יש למול רק בערבה (היינו סימונא דאגמא).

איתא בטוש"ע הלכות מילה סי' רפ"ד, ומצוה מן המובחר למול בברזל, בין בסכין בין במספריים, ונהגו כל ישראל למול בסכין. עיין שם בפרישה סימן ז' ומצוה מן המובחר למול בברזל שמעתי טעם עפ"י המדרש שכך הובטח לברזל ביום שנבקע הכובע של ברזל שהיה בראשו של גלית לפני דוד.

נראה מדבריו שהמנהג אשר מצוה מן המובחר בברזל הוא רק אחרי ימות דוד המלך.

בספר ונצדק קודש עמ' תמ"ח הבאתי חוספתא מפורשת ב"ק פ"ז, וכי מה ראה הכתוב לפסול את הברזל יתר מכל מיני מתכת, מפני שהחרב נעשה ממנו, והחרב סימן פורענות והמזבח סימן כפרה.

ונוראות נפלאתי ע"ד הפרישה דלעיל, הרי שם, שמואל (א' י"ז ה') מפורש וכובע נחשת על ראשו וגו' ומצחת נחשת על רגליו וכידון נחשת בין כתפיו, וברזל מאן דכר שמיה, א"כ ימולו בסכין של מתכת אחרת ולא בברזל.

ובדברי מרן החתם סופר ראיתי דבר תימה עה"פ ותקח צפורה צור, וי"ל לכך לקחה צפורה צור, לפי מה דאיתא בספר המכר, שאין המילה בעצמותו סכנה, ונ"ל הא דמחללין שבת אחר המילה אם צריך לכך, מטעם מכח חרב כי כל מכת חרב סכנה הוא כדאיתא במסכת שבת, אבל אי מל בקרומית של קנה איננה סכנה יען כי עיקר המצוה למול בברזל כמו שאמר הקב"ה ליהושע עשה לך חרבות צורים ושוב מל את בני ישראל, לכן עושין המצוה מן המובחר ושבת נדחית אחר כך ממילא כיון דסכנת נפשות הוא וכו'.

וקשה טובא הרי מפורש בבראשית רבה (ל"א ח') עשה לך חרבות צורים, נחפרש גלבין דטינורא וכתב העץ יוסף שם טינורי — סלע קשה (מת"כ). וכן פי' האונקלוס שמות (י"ו ו') על הצור בחרֵב, על טינורא. וכן ותקח צפורה צר ונסבת צפורה טינרא. וכן בילקוט שמעוני (יהושע ה'). ואיך למד מרן החתם סופר משם שמצוה למול בברזל.

והוסיף הגאון מלבי"ם שם ביהושע וז"ל ור"ל דאחר שאז הזֶה עליהם ג"כ לטהרם מטומאת מת כמ"ש חז"ל (יבמות דף ע"ב) לכן לא יכול למולם בחרב ברזל שהיא כלי, וחרב הרי הוא כחלל, ויחזור ויטמא כמבואר ברמב"ם (פ"ה מהל' ט"מ), לכן מלם בצור שאינו כלי.

הכותב: נראה כי דברי הרמב"ם הם (בפ"ה הל' ג') ומניין שאף הכלים הנוגעין באדם, שנגע בכלים, שנטמאו במת שמטמאים טומאת שבעה, היינו הכלים הנוגעים (הוא שלישי) באדם (הוא שני) שנוגע בכלים הוא ראשון שנטמאו במת. כ"ש אם האדם שנגע במת שמטמא כלים והם את האדם חזרה.

ויש להבין הרי הרמב"ם סובר (שם) כי כלים ובגדים הם כחרב (כדעת הר"י בתוספות) א"כ כשאדם הטמא לובש איזה בגד, בין חדש ובין ישן, הוא מטמא את הבגד והבגד מטמא אותו חזרה א"כ איך אדם יכול לטהר את עצמו.

לדברי הפרישה, ולדברי החתם סופר, אין לי תירוץ ומצוה ליישבם. אמנם על הטור שאומר שמצוה למול בברזל, וכן ספר המכר, יש לתרץ.

הגר"א ז"ל כותב בהגהתו לשו"ע (שם) כי למדים זאת ממשנה שבראש פרק רבי אליעזר דמילה. ועוד אמר ר"א כורתים עצים לעשות פחמין "לעשות כלי ברזל", דמכאן שהסכין צריך להיות של ברזל. וקשה מה מקורו מהתורה.

והנה מצאתי תירוץ נכון. וראי' לזה מהפסוק עשה לך חרבות צורים. "חרבות" מיותר כי כמו שכתוב ותקח צפורה צור, הי' אפשר לאמר עשה לך צורים ולמה הוסיף חרבות ללמד, שאמנם כעת אתם מלים בצורים בגלל הטומאה כדברי המלבי"ם, אבל דעו לכם כי המצוה היא בחרב של ברזל. וכהגדה של פסח ובזרוע נטויה זו החרב.

והנה רש"י כתב (בראשית י"ז ב') ואתנה בריתי, ברית של אהבה וברית הארץ להורישה לך ע"י מצוה וו. ובספרינו ונצדק קודש עמ' חצ"א הבאנו את הרמב"ם בפירושו למשניות נדרים פרק ג' וז"ל קונם שאני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל וכו' מבואר הוא בלשון התורה שזרע אברהם על דרך כלל, אמנם הוא זרע יעקב לבד, וזהו מה שאמר לו הבורא כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם, וזה לא הי' אלא זרע יעקב, ולבך מותו לו ליהנות ואפילו בעשו ובישמעאל, ומטעם זה גם בני קטורה אינם זרע אברהם, אתרי שגם הם לא היו גרים בארץ לא להם. ולכן הגירות במצרים שהיה רד"ו שנים מאתים ועשר בגימט' חרב. וכבר נאמר בדמיך חיי, ואיתא במכילתא וברש"י, היה רבי מתיא בן חרש אומר ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, הגיע זמן שכותאו, שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל את בניו ולא היה בידם מצות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו וכו' נתן להם הקב"ה שתי מצות, דם פסח, דם מילה. שיתעסקו בם כדי שיגאלו שנאמר ואעבור עליך וארא מתבוססת בדמיך וגו', וזהו החרב הנטויה, הגלות במצרים של מאתים ועשר שנה, והכל בזכות מילה ולכן צריכים למול בחרב.

אמנם מצאתי חירוץ קצת גם לדברי הפרישה, על פי דברי רבינו ישעיה על מלכים כותב במקום, כי על הטבעות של הקשקשים חברו חתיכות של ברזל עיין ביונתן בן עוזיאל שם.

השטן ביום הכפורים וראשון לחשבון עוונות

קושיה אלימתא בדברי אליהו הנביא ששאלו גדולי עולם עמדי התורה ומצוה לישבה.

"דא"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, אמריתו אמאי לא אתי משיח, והא האידנא יומא דכיפורי וכו' ושטן מאי אמר, א"ל (אליהו) שטן ביומא דכיפורי ליתי ליה רשותא לאסטוני, ממאי, אמר רמי בר חמא, 'השטן' בגמטריא תלת מאה ושיתין וארבעה הוי, תלת מאה ושיתין וארבעה יומי אית ליה רשותא לאסטוני, ביומא דכיפורי ליתי ליה רשותא לאסטוני". (יומא כ' ע"א וכן בנדרים ל"ב ע"ב).

ושם במהרש"א 'השטן' חושבניה בי שורשו 'שטן' בלי ה', וכן נמצא בכמה מקומות בלא ה' (הכותב ב-6 מקומות במקרא ועשרות בגמרא ובמדרשים) אבל דרשו ליה 'השטן' ב-ה' משום דהכא דמשתעי קרא במלאך המשחית כתיב 'השטן' ב-ה' בכל מקראות באיוב גם בזכריה לרמוז על שטן הידוע וע"כ ה-ה' בכלל החשבון וכו'.

הכותב אין קץ לפליאה. הרי ר' יהודה אחוה דרב סלא חסידא, אמר לו לאליהו הנביא ו"שטן" מאי אמר, וכן אליהו ענה א"ל "שטן" ביומא דכיפורי ליתי ליה רשותא לאסטוני, וכך הי' להם למימר והשטן מאי אמר, וכן התשובה של אליהו הנביא "השטן" עם ה'. ועוד במלכים (א' כ"א א') ויעמד "שטן" על ישראל, ובפסוק ט"ו וישלח האלקים מלאך לירושלים להשחיתה וגו' "ויאמר למלאך המשחית", ואיך אומר מרן המהרש"א דהיכא דמשתעי קרא במלאך המשחית כתיב "השטן".

מרן היערות דבש (מובא בפי' ענף יוסף על ויקרא רבה פ' ל' סי' ז') כתב, על ענין "ראשון לחשבון עונות" שגם יום ראשון של סוכות בכלל כי בו אתרוג ולולב מנצח לס"א כמבואר במדרש. ובזה תבין מ"ש רז"ל "השטן" בגימ' שס"ד ויום אחד אין לו רשות, ויש להבין הא ה' דמילת "השטן" הוא רק משמש לפעולת ה' הידיעה אבל עיקר שמו שטן וא"כ עדיין חסרו ה' ימים, אבל זה הוא ה' ימים, ד' ימים בין יו"כ לסוכות ויום ראשון דלולב ואתרוג דמגין ואין לו רשות כנ"ל, ולכך אין לו רק שנ"ט ימים וכו'. ע"כ.

וקשה מאד הרי בגמרא מפורש היפך מדברי מרן ז"ל "חלת מאה ושיתין וארבעה יומי אית ליה רשותיה לאסטוני". וכן מפורש בויקרא רבה כ"א ג' השטן בגימ' שס"ד שכל ימות השנה השטן מקטרג, וכן בבמדבר רבה פ' י"ח, ובתנחומא פ' קרח סי' יב.

בעהשי"ת זכיתי ומצאתי תירוץ אמיתי לקושיתם. בתפלת ערבית כהשכבנו, אנו אומרים והסר מעלינו אויב (1), דבר (2), וחרב (3), ורעב (4) , ויגון (5), והסר שטן מלפנינו ומאחרינו, הרי יש לו לשטן מחנה של מלאכי חבלה העתידים לו, והם חמשה. ולכן השטן בגימ' שנ"ט ועוד החמשה מלאכי חבלה העתידים לו, וכנגדם ביחד שס"ד. ומה מאד שמחתי שכעת מצאתי בסידור בית יעקב למרן ר' יעקב מעמדין שכתב על תפילה השכבנו ח"ל אויב, ו' דברים הללו הן קצוות ו' דסטרא אחרא, וכן נזכר בכתוב והנה ששה אנשים באים מדרך צפונה ואיש מפצו בידו, והתחיל באויב וכו' ע"כ. הכתוב הוא ביחזקאל ט' ב' ואיתא במסכת שבת נ"ה ע"א ומאן נינהו ששה אנשים א"ר חסדא קצף, אף וחימה, ומשתית ומשבר ומכלה.

ועוד מצאתי כעת מפורש במדרש כדברינו.

ויקרא רבה פ' (כ"א ג') וז"ל "צרי ואויבי לי", בימות החמה שס"ה יום, השטן בגימ' שס"ד, שכל ימות השנה השטן מקטרג וביום הכפורים אינו מקטרג. אמרו ישראל לפני הקב"ה אם תחנה עלי "מחנה של סמאל" לא ייראה לבי, שהבטחתני בזאת יבא אהרן אל הקדש. הרי מפורש שמדובר על ה-שטן ועל המחנה שלו, ה-ה' הוא המחנה של ה' מלאכי חבלה.

ועתה יש לנו לבאר את הקושיא של ראשון לחשבן עונות של סוכות ואיך אומרים חז"ל בכל המקומות הנז' לעיל שיש לשטן שס"ד יום בשנה להשטין חוץ מיום כפורים, ואיך מוחלים את העונות של ד' יום מיו"כ לסוכות.

ויש לבאר הענין הנה בתנחומא אמור סי' כ', ולקחתם לכם, זש"ה "אז ירננו כל עצי יער" במי הכתוב מדבר, בישראל ובאומות עכו"ם שהקב"ה דן אותם ביום הכפורים, אלו ואלו נכנסין לפני המלך, ואין אנו יודעין מי הי' מנצח, מלה"ד לשני בני אדם שנכנסו לדין לפני המלך, ולא הי' יודע אדם מה ביניהם אלא המלך בלבד, דן המלך אותן ולא היו יודעין הבריות מי נוצח לתבירו, אמר המלך כל מי שהוא יוצא ובידו אגין (כידון) הוי יחיין שהוא ניצח. כך ישראל ועכו"ם נכנסין לדין בר"ה וביום הכפורים, ואין הבריות יודעין מי ניצח, אמר הקב"ה טלו לולביכם בידכם, שידעו הכל שאתם זכיתם בדין, לפיכך אמר דת, אז ירננו כל עצי יער לפני ה' אימתי כי בא, כי בא לשפוט את הארץ, בר"ה וביום כפור, מה ישראל עושין ממתינין עוד חמשה ימים כדי שידעו הכל שישראל וכו'. לפיכך כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון.

הדבר מובן. כמו כשמדינה מנצחת ומכריזין על הנצחון דחזים את החגיגות וקובעים אותם אחרי חמשה ימים וקובעים את היום ההוא לחג הנצחון ומשחררין את האסורים בגלל הנצחון, הרי ממילא גם אלו שחטאו בתוך החמשה ימים, מיום הנצחון עד יום קביעת החג היום של חג הנצחון, מהנין גם המה מהחגיגה וגם אותם משחררים. כן גם כיון שיום הכפורים הוא יום סליחת העון ורק בו יש סליחת העונות אבל כיון שלישראל דחו את חגיגות הנצחון לעוד חמשה ימים ליום חג הסוכות ממילא מחלין גם לאלו אשר חטאו בחמשה ימים האלה הכל בגלל יום הכפורים, ומפורש ברור בתנחומא,מה ישראל עושין נוטלים לולביהם ביום ראשון של חג ומהללים ומקלסים לפני הקב"ה, והקב"ה מחרצה להם ומוחל להם ואומר להם הרי ויתרתי לכם את כל עוונותיכם הראשונות אבל מעכשיו ראש חשבן ולכך כתיב ולקחתם לכם ביום הראשון, ראשון לחשבן עונות.

מפתח השמות

ה ע ר ה: בכלל המפתח גם פירוש ופיענוח קיצורים,
לפי הקיצור ולפי הענין.

אבולעפייה הרב ר' חיים
קעא-קעב
אבו עמאר עבד איל וואהאב
לה רנה
אבראמאוויץ הרב ר' אברהם נחמן רב בבלטימור
צח צט רצ
ר' אברהם בער בן ע-י-נא
קעו
ר' אורי
רצט ש
אורינשטיין ר' יוסף חיים
סא
אורינשטיין הרב ר' יצחק "רב הכותל"
נו
אויערבוך הרב ר' מנחם נחום
קד
אויערבוך הרב ר' מאיר אב"ד קאליש
כד
אושצער הרב ר"י
ראה צייטלין הרב ר' יהושע
אזאריטשער ר' בצלאל
יח
אידלזק ר' שמואל
קב
איסקין הרב ר' חיים לייב מאטשאקוב
רד
אייזינשטיין הרב ר' אברהם מדראהיטצין
כד
אייכלער הרב ר' מאיר
כז
אייכעלסאהן ר' מאיר
רנז
ד"ר אינגליז (?)
רלב רלג רלו
ר' אלטער
ר' רמג
אלחנאלי ר' יהושע
רסח
אלטשולר ר' דוד בהרמ"י מבאבער
רסח
ר' אליעזר מדיסנא
קעט קפ קפג
ר' אליעזר כהן מצערניגאוו
רסח
ר' אליעזר שמעון [קאזארנובסקי]
[נו] רס
אליעזרוב ר' אברהם
כז לד לו מ נו נח רנח רס רסא
אליעזרוב הרב ר' שלמה יהודה לייב (שילי"א)
כג כד כה כז-לו לט מ מב נב נז נח ס-סג
עב צ צג קג קמ קפז-קצא קצג קצד קצו-קצט רד רז רח רט ריט-רכג רכה-רכח רל רלא רלד רלו-רלח רמא רמב רמד רמט רנא רנג רנה רנז רנט-רסא
רסח רע רעב רעד רצה רצו רצז שיא שיב
אלתר רבי אברהם מרדכי, האדמו"ר מגור
רפט
אסעסקאוויץ ר"י
מא
אסנאס ר' ישראל זלמן מיאנוביץ
נז קיז (ר' ישראל איסר?) שיז
אסתרמאן הרב ר' שמואל גרונם (רש"ג המשפיע בליובאביטש)
קיא קיז קכא קכג
אפריון ר' משה דן מהאסלאוויץ
רסח
אפריון ר' ניסן הלל
רסח
אפרת הרב ר' דובער רב מוסקבה ואח"כ רב האשכנזים בחברון
כג כד ריט רכ רכב רכג רסא
אקסלרוד הרב ר' משה רב בו[illegible]ז-גן
סד קיד
אשינאווסקי ר' יהושע אברהם מוויטעב-סק
רסח

אשכנזי ר' מנחם מנדל
ראה נאה הרב ר' מנחם מנדל
ר' אשר ב"ר מאיר שו"ב מניקאלאייעב
רד
אשעראוו ר' אברהם אלי' מסוראז
נב (?) נו קיז שז
אתרוג הרב ר' נחום מצפח
קד
מוהר"א (? ר' אורי?)
רצח
רא"נ
רצב
באכוניער ר' יצחק
שטז
באליטער הרב ר' סעדיה אב"ד האראדי־
שץ
כא כב
באמיקאוו ר' פנחס מחערסאן
רסח
באסס הרב ר' יעקב ב"ר יצחק
מנאווגארדסעויערסק
רד
בארקער ר' ניסן מבאסטאן
רסח
בהרב ר' אפרים זלמן בר"פ מפאלטאווא
רסח
בוגין ר' חיים מחאלמי
רי ריט
ר־דילאווסקי ר' מענדל מניקאלאיעוו
רסח
בוימאן ר' מרדכי שלמה
נו
בידרמן הרה"צ ר' אלעזר מנחם מללוב
רד
בידרמן הרה"צ ר' דוד צבי שלמה מללוב
כו
ביחאווסקי ר' חיים אליעזר
קכט קמב קצח ר רא רד רי ריא רכא רכג
רכה רכו
ביק הרב ר' יצחק
קכד
בית דין צדק ספרדים בחברון
רע
בית דין צדק אשכנזים בירושלים
רו רצא רצב
בלוי ר' אברהם
קח
כלינער הרב ר' מיכאל (נעוולער)
מ קיד
בלקין ר' טוביה
קכו
ר' בנימין ביינוש בהרב ר' משה מבאבער
בן הרה"צ ר' ישראל מפאלאצק
קעו
ר' בנימין משקלאוו
קעו קפ
ברבש ר' ישראל משה
שיא
ר' ברוך ממזיבוז
קכז
ר' ברזילי הכהן שד"ר חברון (שנת
תמ"ד)
קעא
ברימ"ט ר' אלטר בן ציון
רסח
ברימ"ט ר' יהודה לייב (ראה גם ר' יהודה
לייב ב"ר ראובן)
רו־רז רט
ברימ"ט ר' משה מרדכי ב"ר יצחק
רסח
ברלין ר' חיים ישעיה מריגא
כח־לב עו קצ־קצג רו רז רט ריג ריח (?)
רכז רכת רלד רלה רלו
ברלין ר' יאיר
ש
ברלין ר' שלמה זלמן מריגא
ל לא עו קצב רו ריב־ריג רל רעב
ברלין ר' שרגי
כח קצג
ברנשטיין הרב ר' פישל
קד
ברקמן ר' משה לייב
קח
רב"ל
רכא

ברהון (? ברקון?) ר׳ יצחק
שא שב
גאלירקעץ ר׳ ליפא
לב רמר
גור אריה ר׳ מענדל
עז
גור אריה ר׳ משה ב״ר נתן
שיט
גור אריה ר׳ נתן
עז שיט
גור אריה ר׳ פאליק
עז
גור אריה ר׳ צבי הירש
עז
גור אריה ר׳ שמואל
לא עז פז רלא רלד
גור אריה הרב ר׳ ש׳
קט
ג׳יקובסון הרב ר׳ ישראל
שטו-שכ
גליצנשטיין ר׳ שמעון
עד פט
גליקסון (געריש) הרב ר׳ מרדכי
כז
גרונר ר׳ מרדכי
שיט
גרינבוים ר׳ חיים מיכל
כז
ר׳ דב בער, המגיד ממעזריטש
קכג קכח קכט קלג קלה
דובאוו הרב ר׳ יצחק
סר קיב קיד
ר׳ דב בער מקאליסק
רכ רנב
הרב ר׳ דוד מהאראדאק
סר קטו
דוד ר׳ יעקב, חתן הריל״ס
רסח
דיזנגוף מאיר
קב
האולין ר׳ אליעזר
יז יח קטו
האולין ר׳ ברוך נחמן
יז יח
האולין ר׳ לוי
יח
האולין ר׳ מתתיהו
יח
האולין הרב ר׳ ש׳[למה] זלמן (הרז״ה)
יז כ כו לג לד לח לט מב מג נב נז נט ס סב סד עב עד עה עו-פט צג צד ק קג-קה קפח רמד רמט רנב-רנד רנז רס-רסג רסה רסח-רעד רעח רפה רפז-רצג ריצה-רצז רצט-שג שה-שח שי-שיב שיד שטו-שכ
האז ר׳ אברהם
רסח
הלטאווסקי ר׳ יהושע השיל
רסח
האסקין ר׳ אפרים מפרילוק
רסה
הארעליק ר׳ אלתר
קמ
הארעליק ר׳ משה
נז
הבלין ר׳ אליהו דוד (ראד״ה)
יח שד
הבלין ר׳ דובער
קח שד
הבלין ר׳ תנוך הענדיל (רח״ה)
סר כ צד קב קד קה קז שח שיב
הבלין ר׳ שלום
יז סד צח קב קו שה שח שט שי
ראה גם האוולין

הויזמאן ר׳ שמעון ב״ר לייב (רש״ה, א״ה, שה״ם)
כז כט ל לב-לו מא מב נב קצ קצא-קצב קצח קצט רכז רכט רלא רלג רלד רלו-רלח רמא-רמד רנג רנה-רס רסב רע רעב
בניו
רמג רסב
חתנו
רמג רסב
הורוויץ הרב ר׳ יונתן מאמשטרדם
רמא
הורוויץ הרב ר׳ יוסף גרשון
קד

הורוויץ ר' מאיר לייב
רטו רטז רסח
הורוויץ הרב ר' מיכל
קד
הורוויץ ר' ניסן
[נז] קג רצח
הייטאוויץ ר' מענדל לייב מראקשיק
רסח
היילפרין ראי"י
ס
הילמן הרב ר' דוד צבי
עט קכ קמא
הכהן ר' ברזילי שר"ר חברון (שנת תמ"ד)
קעא
הלוי הרב ר' מרדכי בעל שו"ת דרכי נועם
קעא-קעב
הירשמן הרב ר' יחזקאל
קח
הערשטיק ר' זלמן
קצב
ואלשניק ר' זלמן יצחק מריגה
רטו
וולאד איל זאבאלי
רנה
וילהלם הרב ר' אברהם
עד
ויעל ענקיס ר' זאב
קעט קפא רפא
ויעלענקיס ר' משה
קעט קפ
וילנקין ר' יעקב מהארדישץ
קיג
וינגראד הרב ר' יצחק
קצט
וינשטוק ר' אייזיק ב"ר דוד
נז
וישניק ר' חיים הלל
שטז
ר' זאב מוויטעבסק
קעז
ר' זאב מויטאמיר
קכג
זאק ר"ל
ס
זאקס ר' אהרן
רסח
זוננפלד הרב ר' יוסף חיים
קמב
זוראוויצער ר' יוסף
שטז
ר' זושא
לה רנה
זילברמאן הרב רש"ם
קד
זיסלין הרב רש"ד
שכ
זליקסאהן ר' קאפיל
מ
ר' זלמן שו"ב ברח"ב מליובאוויץ
רסח
ר' זלמן ב"ר מאיר רפאל מווילנא
קכא
ר' זלמן מדובראוונא
קעז
ר' זלמן מרעציצא
קעז
זלמנוב ר' שמואל
סד קיד קלט
זלמנוב ר' שרגא פייוויש
יט צו ש שא
זעווין הרב ר' מרדכי משיקגו
צט רפ רצג (?)
זעווין הרב ר' שמואל יוסף
עט קלז
זעלוועך ר' יצחק
קעז
ר"ז חר"י (חצר של -)
הלג
ר"ז מהאמעל
רצג
חאגיז ר' יוסף לוי
קג רצח
חאסן (בית חסון בחברון)
רנו

תאריק ר' דובער
כא קיז קלט
חברוני ר' ברוך שמעון
רסח
חוזר ר' משה
מ
חורגין הרב ר' ראובן יונה אב"ד פאהאסט
קצא קצב קצו-קצט
חיטריק ר' זאב וולף מסענא
נו רסח
ר' חיים מוויטעבסק
קעז
ר' חיים יונה
רפט
ר' חיים ב"ר אריה לייב שו"ב מחארקאוו
רסא
ר' חיים ב"ר יוסף משקלאוו
קעה
ר' חיים ב"ר מענדיל מליבאוויץ
קעה
ר' חיים שלמה חתנו של ר' זלמן הערשטיין
קצב
ו [illegible] תימני
נז
זייציקס ר' לייבע
קכח
חייקין ר"ה
רכה
חייקין ר' משה מרדכי בר"ש
רסח רעח רעט
חייקין הרב ר' שמעון ב"ר משה שו"ב אב"ד חברון
סא קעב קעד קעו קפו רד רכא
חלאוונע ר' יהודה מפאנדעץ
קעו
חן הרב ר' גרשון
סד קיד
חן הרב ר' דוד צבי אב"ד צערניגוב (הרד"צ)
קכו-קכח קמא-קמג רג
חן ר' יוסף
סר קיד
חן הרב ר' יצחק ב"ר שניאור זלמן מדובראוונא
כח לד-לו נו רסח
חן הרב ר' מנחם מענדיל הי"ד אב"ד ניעזין
קכג קמא רג שיז
חן הרב ר' פרץ
קכו קכז קכח
חניאל הרב ר' אליהו אלטר
קח
ר' חנן
ע
חפץ ר' לייב
ע
חפץ הרב ר' משה
קיט
חריף הרב ר' משה
קיט
חתנו של ר"ח חסיד
רמג
טולידו ר' יוסף
כט לג
טולאייבסקי ר"א
רכה
טוואפיק דאוד אפנדי "המשומד" (חיי שלו בחברון)
לב לה רנה רנו
טיקטינסקי ר' אל-מלך חיים
רסח
טרייגין ר' שמואל מיכל
עד
ר' יהודה לייב ב"ו ראובן
ריב ריג
ר' יהודה לייב ברימ"ט
רו-רז רט
ר' יהודה [לייב אב"ד דע"ב-רעגנבורג]
קפא
הרב ר' יהושע אהרן אב"ד פאצעפ
לו (?) רמג רסא רסח וראה גם ר' צבי הירש נאטע מפאצעפ
הרב ר' יואל חסיד מאמציסלאוו
קכ
יחסין הרב ר'
קמא

ר׳ יונה
קפב
ר׳ יוסף
קפ קפא
ר׳ יוסף השד״ר
קצו
ר׳ יוסף ב״ר חיים
קעה
ר׳ יעקב
ע
ר׳ יעקב מליעפלע
ע
ר׳ יעקב מראהאצאוו
ע
ר׳ יעקב יוסף מפולנאה
קכה
ר׳ יעקב ישראל הרה״צ מצ׳רקס
קכח
ר׳ יעקב מרדכי אב״ד פאלטאבה
רג רד
ר׳ יעקב הספרדי
רמג
יפה ר׳ ישראל מקאפוסט
קער-קעו
יפה ר׳ משה יצחק בר״א משקלאוו
רסח
ר׳ יצחק מוויטעבסק
קעז
ר׳ ישכר בער מקאביליוק ומליובאוויטש
קכו
ר׳ ישראל בעש״ט
קכב קכד קכה קלה
ר׳ ישראל מרחין
קכב
ר׳ ישראל לייב
רנט
ר״י
קצד
מוהר״י
ריח
ר״י מארשא
רצ
ר״י מקיוב
רלא
מוהרי״ח
קפ קפא
ר״י
קפד
ר״ל
קפט
ר״ל
רכא
ר״ק
קפד
כבש ר׳ ברוך בענדעט מיעקאטרינאסלאוו
רסח
כהן ר׳ אליעזר
נו
כהן ר״ל מארשא (וראה גם ר״י מארשא)
צט
כהן ר׳ מואיז
לג
כהנא ר׳ אהרן משה
רנו
ד״ר כהן (מאגו״י)
רפט
לאקשין הרב רמ״י ארי׳ לייב
צט רצ רצב רצג רצח
הלכן יצחק (היחום)
נו
הלכן ר׳ צבי
נו
לבנון ר׳ רחד
קג רצח
הלוי ר׳ אברהם
לב לג
הלוי ר׳אהרן משטראשעלע
ראה הורוויץ ר׳ אהרן הלוי
הלוי ר׳ יצחק
לג
הלוי ר׳ מאיר אהרן מקאליסק
רסח
לוי (לעווי) הרב ר׳ יעקב יהודה
כד
לוי (לעווי) ר׳ מנחם מענדל
לב

ר׳ לוי יצחק מבארדיטשוב
קכו קכז קכט קלג
לוין הרב ר׳ צבי חנוך מבענדין
קא
לוויטאן ר׳ זאב וולף (המשגיח בליובאביי־ טש)
מג שטו (בפנים במקום זה בט״ס: זלמן)
לוויטאן הרב ר׳ שמואל
צט רצג
לונסקי ר׳ שמואל אשר הלוי מווילנא
רסח
לוריא ר׳ יצחק שמואל
קג רצה רצו רצז
ליבא ר׳ ישראל אשר
קג רצח
ליברמאן ר׳ חיים
סד קיד
ליברמאן ר׳ יוסף פסח מלאדז
רסח
ר׳ לייב
רנח
ר׳ לייב מהארקי
קעז
ר׳ לייב שו״ב
קעז
ר׳ לייב ממאהילב
קכג
ליפשיץ ר׳ יוסף מזלאבין
רסח
ליפשיץ הרב ר׳ יצחק פרץ
קח
ליפשיץ ר׳ ש׳ פייוויש מבאכמאץ
רסח
לנדא הרב ר׳ יעקב אב״ד בני ברק
קלו
לנדא ר׳ מענדל ניסן
קג רצח
רל״ב
רכו
מר לנדא (ח״ד של אדמו״ר הריי״צ)
שח שיג
מאטרי (?)
קפד קפה

מאדייבסקי הרב ר׳ אליעזר משה אב״ד חאראל
קצג רב רג רד
מאנאוהן ר״מ
רנא
מדיני הרב ר׳ חיים חזקיהו בעל ״שדי חמד״
כט-לא לד סא קפו-קצ קצב קצג רז רכז-רל רמו
מוסקאליק ר׳ יעקב משצעדרין
שטז
מינצבערג הרב ר׳ ישראל זאב
קד
מזיע ר׳ זלמן
נו
מיטלמאן ר׳ שלמה מקאוועלין
רסח
ר׳ מיכאל [משקלאוו?]
קעט
מכנס־הרב ר׳ אברהם
קח
מלכוב ר׳ יעקב
מ מא קב
מלצר הרב ר׳ איסר זלמן בעל ״אבן האול״
קד
מנדלסאהן ר׳ חיים מנחם
קג רסח רצח
מנוחין ר׳ לייב
ר ריא רבג רכה רכו
ר׳ מנחם מנדל הרה״צ מהאראדאק
מד
מני הרב ר׳ אליהו סלימאן
קעב
מני הרב ר׳ סלימאן מנחם
לב לג סג קצב רלב-רלד רלו רנה רנו רס
מעלקאנאוויצקי ר׳ בנימין מקריעמנצוג
רסח
מענסק (?)
קפד
מרגאלין ר׳ משה בה״ר צבי פנחס מבאכרויסק
רסח

מרגאלין ר׳ פסח ב״ר נח מפרילוקי
רסח
ר׳ מרדכי (זעווין?)
רצג
ר׳ מרדכי הלוי בעל שו״ת דרכי נועם
קעא-קעב
מרוזוב ר׳ אלחנן דב (אד״ם)
עב פח רצב
ר׳ משה אידל
קט
ר׳ משה מוויטעבסק
קעז קפא
ר׳ משה זעמבינער
קלד
ר׳ משה יוסף ברמ״מ מקריעמנצוג
רסח
ר׳ משולם פייוויש מזעמבין
רסח
משכיל לאיתן (?)
קפד קפה
רמ״ב
רכו
נאה הרב ר׳ אברהם חיים
רצא רצב
נאה ר׳ יוסף
לג
נאה ר׳ יצחק
נז
נאה (אשכנזי) הרב ר׳ מנחם מנדל (רממ״ן)
כה לג לח סא פט צ צג קג קצ רכ-רכג רכו רלז רנא-רנד רנז רנט-רסב רסט רעד רצה-רצז
נגר ר״מ
רמג
ר׳ נח ברח״ב מליובאוויץ
רסח
ר׳ נחום הרה״צ מצ׳רנוביל
קכב קכג
נחום הרב חיים, חכם באשי לממלכה העותומאנית
לג
נטקין ר׳ נטע משקלאוו
קכ
ר׳ ניסן
ע
נעלמאן ר׳ טודרס נאוואלקסאנדראווסקי
רסח
סגל הרב ר׳ שמואל כ״ר מרדכי מו״ץ מראהאצוב
קצר-קצה
סולובייציג הרב ר׳ חיים מבריסק
רפ
סימפסאן הרב ר׳ אלי׳ דמתקרי ייאכול
צט רצ
סיפיאוף ר״ש (גביר מבוכרה)
רלב רלד-רלו
סלאווין ר׳ יעקב בער מפאלאצק
רסח
סלונים ר׳ יהודה לייב
נז קג רצח
סלונים ר׳ יעקב חיים
סב רלג (?) רלו (?) רמג רנט רס רסח
סלונים הרב ר׳ יעקב יוסף רבה האחרון של חברון
כה כט-לא נז עו קצג רכב רכג (?) רלג רלד רלז רנט רסד רעב
[סלונים] ריי״ס בן ר׳ לוי יצחק
קפד קפה רכג
סלונים ר׳ לוי יצחק
קפד קפה רכג
סלונים ר׳ מנחם מנדל
כח מא נו
סלונים ר׳ מנחם שמואל
כח
סלונים ר׳ מרדכי דובער (דמד״ס)
כר כח ל לא לה נו נז סב קפד קפח קפט קצא קצג קצט רד רז רח רי ריב ריג ריד ריט רכ רכב-רכד רכו רל רלב-רלז רנא רנב רנד רנח-רס רסב רסז נכד הרמר״ס
רלב
רי״מ נכד הרמד״ס
רנב
נ״א ב״ד ר״ח ש״ס [שול הרמד״ס]
רנב
ב״ד ר״ש [של רמד״ם]
רנב

רי״ס ב״א [של רמד״ס]
רנב
סלונים הרב שניאור זלמן רב החסידים ביפו (רשז״ס)
ל מא קפד קצג רי רכ רכה רלג רלד רלז
סלנט הרב ר׳ שמואל אב״ד ירושלים
כה
סענד ר׳ יהודה לייב בן עלקיא
קעו
ספאקוינע ר׳ יצחק
נו קג רס רצח
סקאבלאוו ר׳ יונה האראדיטצער
שד
עטינגער ר׳ ברוך מרדכי
קג רצח
עלקין הרב ר׳ שמואל אליהו
כא רצו
ענתבי (ביח ענתבי בחברון)
לה רנה
פארמעט ר׳ דובער מניעזין
רסח
פארמעט ר׳ מרדכי מניעזין
רסח
פוטש ר׳ דוד
קב רפט
פולונסקי הרב ר׳ שמשון אהרן הרב מטעפליק
קד קמב
פונדמינסקי ר״ז
רמג
פונדמינסקי ר׳ חיים אברהם
נו רנז רנח רסח
פונדמינסקי ר׳ שלמה ב״ר חיים אברהם
נז
פויגילסאהן ר׳ אהרן חיים מוויטעבסק
רסח
פייגין ר׳ יחזקאל
נו קה קיח שא שז שיח
פילטענהויף ר׳ יעקב
רס
פינסקי ר״נ
קצב
פלאטקין (פלוסקין) הרב ר׳ אברהם אלי׳
צט רצג
פלוצקי הרב ר׳ מאיר דן אב״ד אוסטרובצה בעל ״כלי חמדה״
קא
ר׳ פנחס מדובראוונע
קעז
ר׳ פנחס משקלאוו
קעז קפ
פערסאן ר׳ אבא
רפא
פקשר ר׳ פנחס אליעזר הכהן
כז
פרומקין ר׳ ישראל דב בעל ה״חבצלת״
קג רלג-רלז
פראדקין הרב ר׳ שניאור זלמן אב״ד לובלין בעל שו״ת ״תורת חסד״
ל קח קיח קמא קמב-קמג קצ רלו רלז
פרוינד ר׳ יצחק
רלג רלד
פריוטקין ר׳ הלל מפאצעפ
נז קיח רסג שיז
פריידעש ר׳ שלמה
קפא
פריימן ר׳ ישראל מקריעמנצוג
רסח
פרנק הרב ר׳ צבי פסח
עד קד קמ
פרנקו הרב ר׳ מאיר
סב
פרנקו הרב ר׳ רחמים יוסף
קעב
צאשניקער ר׳ אבא
כ
ר׳ צבי בן הבעש״ט
קכז
ר׳ צבי מסמילאק
קכז
ר׳ צבי הירש מדיסנא (אחי ר׳ אליעזר)
קעט
ר׳ צבי הירש נטע רב דפאצעפ
לו (?) רח וראה גם ר׳ יהושע אהרן צונץ ר׳ דוב ידידי׳
שב
צייטלין הרב ר׳ יהושע (״השר מאוס־ציע״)
קכ

צייטלין הרב ר׳ נתום אברהם ראש ישיבה מקאסטיוקאוויץ
רסח
קאזארנובסקי ר׳ אליעזר שמעון
נו [רס]
קאזעווניקאוו הרב ר׳ דב זאב מיעקאטרי־נוסלאוו
קכא קלד
קאליסקער ר׳ מענדל
קט
קאנטעראוויץ
שד
קאראסיק ר׳ נחמן מנחם
נז קיז שיח
קאשטיל הרב ר׳ מאיר שמואל
סב
קוגעל הרב ר׳ חנוך הענדל (המשפיע בליובאביטש)
יט כ קיז שטו-שטז
קוק הרב ראי״י הכהן
קמב ש שיא שיב
קיצעס הרב ר׳ זאב
קכד קכה
קליאנסקי ר׳ ישראל לייב
ע
קלונסקי ר׳ לוי אליעזר
כ כח לה מא סב רכב רמג רנה
קפלן ר״א
ס
קצב ר׳ צבי הירש מהאריץ
נז קיז רסג שיז
קרוסקאל ר׳ אברהם אייזיק
קז
קרעמער רמ״ל
צט
הקאיימאקאם בחברון
רלג
ראדשטיין ר׳ יצחק
יח
ראדשטיין ר׳ ראובן
יח
ראוויקאוויץ ר׳ סענדער מוויעטקא
רסח
ראם הרב ר׳ אליהו
קד
רבין הרב ר׳ ישראל (ר׳ ישראל שוחט)
קז
רוט ר׳ משה יחיאל הכהן
קח
רוזין הרב ר׳ יוסף הגאון מרוגאצוב
יח קטו
רוזנבלום ר׳ חיים יוסף
שיג
רוזנבלום ר׳ משה
מ צח רנח רסב שיג-שטו
רומאנו ר׳ אברהם (״בית רומאנו)
כט לב לג רכז רכח רכט רלב-רלד רלו רנה
רנז
רומאנו ר׳ חיים ישראל
לג
רומאנו רבקה
כט לג
ריבלין (בית ריבלין בחברון)
לה רנה
ריבלין ר׳ בנימין בהרא״י
כח לא קצח רד רז רכא רכג רכה
ריבלין ר׳ יעקב ב״ר בנימין מדריבין
רסח
ריבלין ר׳ יצחק צבי מו״ץ בזכרון משה ולפנים רב בטאלאצין
רסח
ריבלין ר׳ לוי יצחק
נז
ריבקין הרב ר׳ משה דובער
עט פו פט קג רצב רצג רצה-רצז שא-שג שיח שכ
רייזעס ר׳ פנחס
קכח
רייכאלסאהן ר׳ פייוויל
נו
רייכמאן הרב ר׳ אליהו דוד
קל
רייכמאן הרב ר׳ משה יהודה הכהן
קח קל קלד קלו קמ
רייצענקין ר׳ חיים דובער
קג רצה

ר׳ רפאל שמואל אלי׳
צג רעג
רפולוביץ הרב ר״י אב״ד קרעמנצוג
פז
רפאל ר׳ יצחק
עט
ראש העיר של חברון (ראיס באלאדיע)
רסא
שאלתיאל ר׳ יוסף (בית- בחברון)
לה רנה
שוב ר׳ אלחר
קמא-קמב
שוחאט הרב ר׳ שמואל תנחום ממאהילוב
לא נו נז רכז רכט רלב רלד רלה רנו רסח
שטיין ר׳ בנציון
רס
שטיינגאלד ר׳ יהושע מהאיידוצישאק
רסח
שיין ר׳ יהודה דובער מסטרידוב
רסח
שין ר׳ ישראל שמעון מסטרידוב
רסח
שיינפינקל ר׳ שלום שמחה
לנ רמד רמה רנג רנה רנו
ר׳ שילם
קלט שיט
שימחאוויץ הרב ר׳ אלחר ניסן שמעון
יז נו סד פט קו קח קיד קיח ש שא-שד שיח
שיפרין ר׳ דוד
עט צט קג רצ רצב שטו
ר׳ שלום כ״ר ש׳ זלמן מפאריץ׳
יז קטו
ר׳ שלום מענדיל
צז
שליט ר׳ חיים בר״א מוויטעבסק
רסח
ר׳ שלמה ב״ר דוד
ע
שלמן ר׳ ישראל יעקב
נו
שלנק ר׳ מרדכי
ריב ריט רכד רכו רלז רסז
ר׳ שמואל אלי׳
ע
ר׳ שמואל בצלאל (הרשב״ץ)
כ מג
ר׳ שמואל ב״ר זשאמקע
רמג
שמוטקין ר׳ יהודה
קלב
שמערלינג ר׳ אלחר
מ
שמערלינג ר״י
מא
שמערלינג ר׳שמעון ב״ר חיים משקלאוו
קעה
ר׳ שמאי ממאהילוב
קכד קכה
שמוס ר׳ חיים
שיז
ר׳ שמריה מיאנוביץ (ניסו של אדמו״ר האמצעי)
קעז
ר׳ שניאור זלמן מלאדי אדמו״ר הזקן
קיט קכו קעו רטז ריח
שניאורסאהן ר׳ דובער אדמו״ר האמצעי
כג סא קכו קכח קכט קעב-קעג קפו
שניאורסאהן ר׳ חיים אברהם בן אדמו״ר הזקן
קעד-קעו
שניאורסאהן ר׳ יהודה לייב ב״ר ש״ז מוויעליז
רד
שניאורסאהן ר׳ יוסף בן אדמו״ר הצמח צדק
קכח קכט
שניאורסאהן אדמו״ר ר׳ יוסף יצחק (הרייי״צ)
כ-כב כה כו כט לא-לז לט-מ מב מג-נד נח-ס סד עב עח עט-פז צד צז צח ק קא-קד קלג קלט קפח קצד-קצח קצט-רב רו-רי ריב ריד-רטו ריז ריח רלד רלט-רמב רמד רמה רנט רסא-רסו רסח-רעד רעו רעח רפה רפז רפט-רצג רצה רצז רצח ש-שח שיא-שיג שטז שיח

שניאורסאהן ר׳ יצחק דובער אדמו״ר מלאדי
רא רכ
שניאורסאהן מהרי״ל בן הצמח צדק
קפא שיז
שניאורסאהן ר׳ לוי יצחק
קא
שניאורסאהן ר׳ לייב
נז
שניאורסאהן ר׳ מנחם שמואל
מ מא נו
שניאורסאהן ר׳ מנחם מענדל אדמו״ר בעל הצמח צדק
קכ קכו קכח-קכט קלד-קלה קעד-קעו שו
שניאורסאהן ר׳ מנחם מענדל, אדמו״ר שליט״א מליובאביטש
עט
שניאורסאהן ר׳ משה בן אדמו״ר הזקן
קעו
שניאורסאהן ר׳ נחום בן אדמו״ר האמצעי
קעד-קעו
שניאורסאהן ר׳ שלום בער אדמו״ר הרש״ב
יט-כב כד כו-כט לא-לד לו-לט מב-מג מז מט נ נה-נו נח-ס סג-סד עב עז עט-פז צט ק קג קל קלב-קלד קלו קלט קפא קפד קפה-קצ קצג רא רב רז-ריא ריג-ריז ריט-רכו רל-רלט רמא רמג-ר״ מה רמז רמח רנא-רנת רסב רסז רע רפא רפה רפז רפח רצה רצט שו שטז שיז שיח
שניאורסאהן ר׳ שמואל אדמו״ר מהר״ש
יח קכ קכח קפד רכג שו
שניאורסאהן ר׳ שמריה נח אדמו״ר מהרש״נ מבאברויסק
רא
שעחטין ר׳ דוד צבי מריגה
רסח
שענדריי ר׳ אלעזר מדאבריץ
רסח
שפאקאיינע ר׳ יצחק
ראה ספאקוינע ר׳ יצחק
שפירא ר״א
קצא
שפירא ר׳ דובער מראמען
רסח
שפירא ר״ד
קצא
שפירא ר׳ יהודה זרחי׳
נו
שפירא ר׳ משה ישראל משיקגו
צט רפ רצח
שפירא הרב ר׳ משה לייב
נו ער פט רצג שכ שג
שפירא (עזבון של-)
רצב
שקלאר ר׳ אליהו נחום
יח
שקלאר ר׳ דוד
יח
שקלאר אח גדול של הנ״ל שלמה
מ
שקלאר אח גדול של הנ״ל
יח
שרייבר ר׳ שלמה
מ
מהר״ש
רצח
הגרש״ז
רעא
רש״ס
רצ
ר״ש
קפד
תאמים (תל של תאמים בחברון)
רנה
תומארקין ר׳ דן (רד״ת)
כד רכג